

**Київський національний торговельно-економічний
університет**

А. В. Бохан

**ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ
В ІНТЕРАКТИВНІЙ
МОДАЛЬНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Монографія

Київ 2018

**Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу КНТЕУ
заборонено**

УДК [504:327]:339.92

Б 86

Автор А. В. Бохан, канд. екон. наук, доц.

Науковий консультант: А. А. Мазаракі, д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Київського національного торговельно-економічного університету

Рецензенти: В. К. Черняк, д-р екон. наук, проф. Національної академії управління;
Н. М. Грущинська, д-р екон. наук, проф. кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету;
В. Д. Лагутін, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

*Рекомендовано до друку вченою радою Київського національного торговельно-економічного університету
(протокол № 7 від 21 лютого 2018 р.)*

Бохан А. В.

Б 86 Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації : монографія / А. В. Бохан. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 456 с.

ISBN 978-966-629-887-7

DOI: 10.31617/m.knute.2018-775

У монографії досліджено сутність і значимість активізації екологічної дипломатії як прогресивного та консолідуючого виду діяльності в сфері міжнародних економічних відносин, стратегічно важливого в контексті реагування на ринкові посили інтерактивної модальності глобалізації, що проявляється у великому спектрі викликів і можливостей для екологічної безпеки суспільства. Методологічно обґрунтовано і системно представлено особливості екологічної дипломатії в багатовимірній площині концептуального, історичного, організаційного, комунікаційного, інтеграційного та стратегічного рівня. Запропоновано авторський підхід у виявленні контент-потенціалу в агентуванні еко-дипломатії.

Розраховано для науковців, управлінців, бізнесменів, політиків, експертів системи міжнародних відносин та дипломатичної служби України та представників громадськості, залучених до модернізації, екологізації та інноватизації суспільних відносин у державі, задля утвердження іміджевих позицій та інтеграційної спроможності на світових ринках.

УДК [504:327]:339.92

ISBN 978-966-629-887-7

© Бохан А.В., 2018

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. НАУКОВИЙ КОНЦЕПТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ	10
1.1. Природна тріада сил дипломатії: модерний прояв	10
1.2. Генеза екологізації дипломатії у світогосподарському просторі.....	44
1.3. Контент дії екологічної дипломатії в модальності глобалізації	83
Висновки до розділу 1	136
Розділ 2. ЕКОНОМІЧНА СФЕРА ДІАЛОГІЗАЦІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ	139
2.1. Екологічна безпека в дипломатичних координатах економічного розвитку	139
2.2. Консолідуюча дипломатія та екологізація конкурентних відносин	176
2.3. Експоненти екологічної дипломатії в економічній модернізації країн	206
Висновки до розділу 2	262
Розділ 3. ІНТЕРАКТИВНІ КОМПОНЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	265
3.1. Транспарентність ринкової статусності екологічної дипломатії.....	265
3.2. Медіація в системі альтернатив екологічної новативності дипломатії.....	288
3.3. Комунікативні можливості агентування екологічної дипломатії.....	311
Висновки до розділу 3	338
Розділ 4. ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ	341
4.1. Багатовекторність екологічної політики та дипломатія ...	341
4.2. Екологічна дипломатія взаємодії та компромісів у міжнародній торгівлі	357
4.3. Інституціональна конфігурація дипломатії екологічного сприяння	407
Висновки до розділу 4	437
ВИСНОВКИ	400

ВСТУП

Світова економіка ХХІ ст. зумовлює утворення нового формату геополітичного простору міжнародної інтеграції країн та оновлення стратегій їх розвитку згідно прогресивних устремлінь всього людства. Зростання експортно-імпортних потоків відбувається не лише на фоні глобалізаційних тенденцій і динамічних міжнародних контактів, але й масштабних проектів ресурсного експансіонізму, природно-техногенних катаклізм, екологічно небезпечних конфліктів та ін.

Міжнародне середовище має свою темпоральність, впливаючи на суспільні трансформації та посилюючи їх ймовірнісні ознаки. Результативність дій суб'єктів господарської активності розглядаються не лише в контексті наявних економічних параметрів, але й у нових вимірах збалансованості, раціональності екологічності й прогностичності. Здобуття конкурентних переваг на світовому ринку орієнтовано на стратегізацію акторів і дипломатизацію процесу їх діяльності щодо збільшення спроможні: посилювати еколого-економічні інтереси країн, послаблювати економіко-політичні конфронтації й урівноважувати соціально-екологічні дисонанси між країнами. Багатовимірні контенти і майбутні сили людства в інтерактивній модальності глобалізації консолідують соціум у різному форматі налагодження комунікацій і міждержавних відносин, генерують створення інноваційних платформ двостороннього і багатостороннього співробітництва.

Відбувається інтенсифікація міжнародних контактів, переговорів, дипломатії, зусиль і дій країн щодо розв'язання глобальних проблем. У світі нараховується понад тисяча багатосторонніх угод міжнародного природоохоронного значення,

але характер і зміст кожного договірною режиму є результатом «перемовин – дипломатії – компромісу» учасників із різними стимулами, ринковими перевагами і владою. За умов геополітичних метаморфоз, новітня дипломатія враховує амплітуду екологічних дисонансів у процесі врегулювання конфліктів і створення умов для колективного управління взаємозалежністю. Посилюється роль екологічного спрямування дипломатії в міжнародних економічних відносинах задля упередження і подолання негативних екологічних проявів експансіонізму, інтервенції, торговельних війн, контрабанда тощо. У контексті цього, суспільні зусилля розширюють інтерпретацію дії закону «природа не знає кордонів», який у часі та просторі унеможлиблює повну індивідуалізацію країнами екологічної комфортності й безпеки, оскільки зменшення небезпеки для окремих реципієнтів шляхом підвищення її для інших не може бути виправданим, перспективним, вигідним і прибутковим.

У доповіді ООН «The Sustainable Development Goals Report – 2017» було наголошено, що заплановані реформи до 2030 р. поки що не набули очікуваних темпів здійснення, хоча офіційна допомога постійно надається. Наразі екологічні аспекти прогресу є провідними в розв'язанні проблем: ліквідації зuboжіння 767 млн людей, які живуть на 1,90 дол. США в день; створення умов продовольчої безпеки для 793 млн людей, яким постійно загрожує голод і злидні; відшкодування збитків від природних катаклізм, світові обсяги яких щорічно складають 250–300 млрд дол. США; формування систем превентивних заходів та інституційної мережі оперативного реагування на екологічні загрози та конфлікти; забезпечення населення екологічно чистими технологіями, видами палива та ін. ресурсами.

У зв'язку з цим, екологічна дипломатія презентується нами як інтегративний напрям активізації міжнародної еконо-

мічної діяльності, що включає прогресивні, інформаційні, інноваційні, культурні та інші компоненти, що впливають на екологізацію формату відносин і конкуренції між країнами в середовищі глобальної взаємодії.

Наукові дослідження екологічної дипломатії є міждисциплінарними й розглядаються вітчизняними і зарубіжними вченими в аспектах: розвитку глобальної економіки, регуляторної політики міжнародної торгівлі та її екологічних векторів (А. Мазаракі, Дж. Акерманн, Ф. Закарія, М. Робінсон, Дж. Сакс, Л. Українець, А. Філіпенко); екологізації сфери міжнародного економічної політики (К. Блізнецька, Д. Єфременко, А. Костін, О. Кочеткова, Н. Піскулова); екологічних компонентів у міжнародній системі економічної дипломатії (Н. Бейн, Н. Васильєва, В. Вергун, Н. Грущинська, К. Каррьер, В. Нижник, М. Окано-Хейманс, Ю. Присажнюк, К. Фліссак, Б. Хокінг, О. Шаров та ін.); потенціалу стійкого розвитку та еко-безпеки у сфері міжнародної економічної інтеграції (С. Іванюта, А. Качинський, Ю. Скалецький, Є. Хлобистов, Ю. Туниця, Ю. Федунь); екологічних ризиків у світовій економіці (Д. Зеркалов, Н. Караєва, Л. Мельник, В. Сабадаш) та ін.

Однак багато наукових питань залишається не вирішеними, тому для здійснення сучасних досліджень цієї проблематики доцільним є застосування системного підходу щодо виявлення нових можливостей активізації екологічної дипломатії через врахування різноманітних моделей її задіяння у світогосподарських процесах, розкриття специфіки впливу міжнародних суб'єктів на процес екологізації торговельно-економічного співробітництва країн та ін.

Зважаючи на це та керуючись теоретико-практичним доробком у цій галузі діяльності, автор ставить за мету дослідження феномену екологічної дипломатії в інтерактивній модальності глобалізації.

У першому розділі монографії представлено науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах з огляду: природної інтенції тріади сил дипломатії: модерний прояв, генези екологізації дипломатії у світогосподарському просторі, а також визначення контенту дії еко-дипломатії в модальності глобалізації. Доведено, що еволюційні та історичні, просторові та часові виміри господарювання людства свідчать про: давні екологічні застереження в розвитку дипломатії миру та торгівлі; об'єктивну реальність існування асиметрії у суспільних відносинах, які породжують екологічний ракурс у сприйнятті цінностей матеріального світу та нових можливостей конвергенції держав, необхідність їх активних дій щодо удосконалення моделей дипломатії.

У другому розділі проаналізовано економічну сферу діалогізації у форматі екологічної дипломатії в контексті: еко-безпеки в дипломатичних координатах економічного розвитку, визначення сутності консолідуючої дипломатії та екологізації конкурентних відносин, специфіку експонентів екологічної дипломатії в економічній модернізації країн. Виявлено, що за умов науково-технічного прогресу країни демонструють гегемонію, прагматизм і наміри до екологічної дипломатії, враховуючи за цього ендогенні й екзогенні, тактичні й стратегічні адаптери в глобалізації.

У третьому розділі здійснено спробу інтерпретувати значимість інтерактивних компонентів екологічної дипломатії в розрізі аспектів: транспарентності ринкової статусності екологічної дипломатії, компаративного підходу через способи агентування посередництва у вигляді медіації в координатах екологічної новативності дипломатії. Констатовано, що форми реагування і способи протидії екологічним викликам залежать від контактності та зацікавленості сторін, ринкової статусності учасників дипломатії, аналітичної та факторної оцінки діапазону економічної вигоди і втрат у міжнародних

конфліктах, еко-інформаційної стратегії країн в досягненні консенсусу.

У четвертому розділі виявлено особливості екологічної політики і дипломатії в міжнародній торгівлі в контексті: багатовекторності екологічної політики та дипломатії, напрямів еко-дипломатії взаємодії та компромісів у міжнародній торгівлі, формування інституціональної конфігурації дипломатії екологічного сприяння. Оцінка успіху й досягнень у розвитку екологічної дипломатії має враховувати: здобутки та компроміси в сфері міжнародного еколого-економічного регулювання; результати торговельно-економічної співпраці країн в екологічній сфері діяльності; вплив міжнародних інституцій на координацію оперативних дій у системі еко-моніторингу та контролю екологічної відповідальності країн, транснаціональних корпорацій та ін.

Наукові питання, що представлені у цій монографії, є досить складними, багатограними і міждисциплінарними, й тому не можуть бути вичерпані у межах одного дослідження, тематика якого відображає спектр професійних інтересів вченого та його власних оцінок.

Автор усвідомлює наявність дискурсу щодо даного змісту та способів поширення ідей екологічної дипломатії через різноманітні механізми її впровадження в національній і зарубіжній практиці, адаптації до реалій сьогодення глобалізації. Це дає підстави для того, аби й надалі цей мотив був відображений у нових концепціях і розвідках, здобув належне визнання у середовищі економічного, бізнесового, політичного, дипломатичного й наукового істеблішменту.

Висловлюємо надію, що запропоновані науко-практичні підходи до питань активізації екологічної дипломатії будуть пізнавальними і стануть корисними для: науковців, управлінців, бізнесменів, політиків, громадських діячів, експертів системи міжнародних відносин та дипломатичної служби

України – залучених до процесів модернізації й екологізації державотворення з метою утвердження іміджевих позицій та зміцнення інтеграційного потенціалу на світових ринках.

Автор монографії висловлює глибоку пошану і щирю вдячність:

– науковому консультанту – ректору Київського національного торговельно-економічного університету, доктору економічних наук, професору, академіку НАПН України А. А. Мазаракі за наукові поради, вагому методичну і творчу допомогу;

– рецензентам: доктору економічних наук, професору Національної академії управління В. К. Черняку; доктору економічних наук, професору кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету Н. М. Грущинській; доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету В. Д. Лагутіну;

– професорському та викладацькому складу кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету, за підтримку на всіх етапах проведення дослідження й рецензування, за критичні зауваження та організаційний супровід, а також велику зацікавленість у досягненні високого рівня наукових результатів у співпраці.

Розділ 1

НАУКОВИЙ КОНЦЕПТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Природна тріада сил дипломатії: модерний прояв

Життєвий простір людства має одвічні природні горизонти та еволюційні виміри буття. Змінюється форма його сприйняття на кшталт «глобалізації», що зменшує уявну географічну відстань між країнами і збільшує інтенсивність міжнародних контактів, утворюючи новий формат конвергенції держав у забезпеченні економічного добробуту і прогресу. На фоні геополітичних процесів ХХІ ст. епохального значення набуває екологічна проблематика, зважаючи на її широкий спектр представлення у світовому господарстві й обговорення в міжнародних дипломатичних колах. Існування крос-культурних диференціацій у сфері природокористування змінює архітектоніку світової економіки, де спостерігається актуалізація дипломатичних новацій у стратегіях країн як спосіб реагування на екологічні проблеми внаслідок загострення міжнародної конкуренції, фінансових криз, ресурсного експансіонізму, ринкової конфліктності, торговельних війн, екологічної інтервенції тощо.

Утвердження настанов до нової консолідації й партнерства, засад співробітництва й транспарентності в комунікаціях різних сфер охоплення (міждержавних, бізнесових, наукових) задля формування екологічної безпеки для нинішніх і прийдешніх поколінь знаходить підтримку серед керівників держав, політиків, дипломатів, бізнесменів і громадських діячів. Все це збільшує масив інформації, знань, ідей, рішень і утворює нові горизонти спільних дій країн, що мають відмінні критерії та показники досягнень в екологічно-економічному розвитку.

Адже цивілізаційні протистояння, ринкова турбулентність, соціальні потрясіння та інші економічні явища є поштовхом до кращого пізнання законів природи, способів раціонального господарювання і функціонування суспільства. Складність такої діалектики породжує не лише протистояння й конфлікти, але й спонукає до цивілізаційного синтезу на основі міжнародної дипломатії у розв'язанні як економічних, так і екологічних проблем. Оскільки саме поняття «діалектика» (від грец. *dialektike*) означає мистецтво проведення бесіди та наведення аргументації) має певну смислову і філософську подібність до слова «діалог» (від грец. *dialogos* – розмова між двома або кількома особами).

Якщо взяти до уваги, що в основу розуміння діалектики була закладена майстерність дискусії, взаємне зацікавлення в обговоренні проблем і пошук істини на основі різних думок, то особа («діалектик»), яка вміла оперувати цим процесом, була і носієм дипломатичних здібностей. Розуміння дійсності через призму існуючих взаємозв'язків у світі, законів природи й розвитку суспільства забезпечує краще реагування на екологічні біфуркації та розвиток міжкультурного діалогу. Найбільшою мірою еко-діалектика розкривається в глобалізації, що диктує свої правила гри, перемовин і дипломатії між країнами, де присутні метаморфози й загрози цивілізаційного саморуйнування, які обумовлені амбітними, нераціональними чи необачними людськими рішеннями, а не лише «примхами» природи.

Відомий дослідник У. Бек у своїй книзі «Was ist Globalisierung?» інтерпретував екологічну глобалізацію як примусову політизацію. На його думку, екологічний шок зумовлює отримання такого самого досвіду, який політологи порівнювали з насиллям під час війни (але з одним зауваженням: спільність національної історії завжди зберігалась завдяки діалектичному співвідношенню образів ворога). Кризова екологічна свідомість у стані паніки та істерії може обернутися вибухом насилля по відношенню до певних груп

людей та їх справ. Але водночас з'являється можливість усвідомити спільність долі, яка пробуджує космополітичну свідомість: зазвичай суспільство гуртується у боротьбі з небезпеками та створюється глобальне товариство; але не тільки це дає привід говорити про світове товариство ризику. Різноманітні глобальні небезпеки можуть доповнювати одна одну і загострюватися, через що постає питання: якою мірою екологічні руйнування сприяють виникненню конфліктів – чи то озброєні конфлікти за життєво необхідні ресурси (наприклад, вода), чи заклики екологічних фундаменталістів до застосування військової сили, щоб запобігти руйнуванню навколишнього середовища?¹

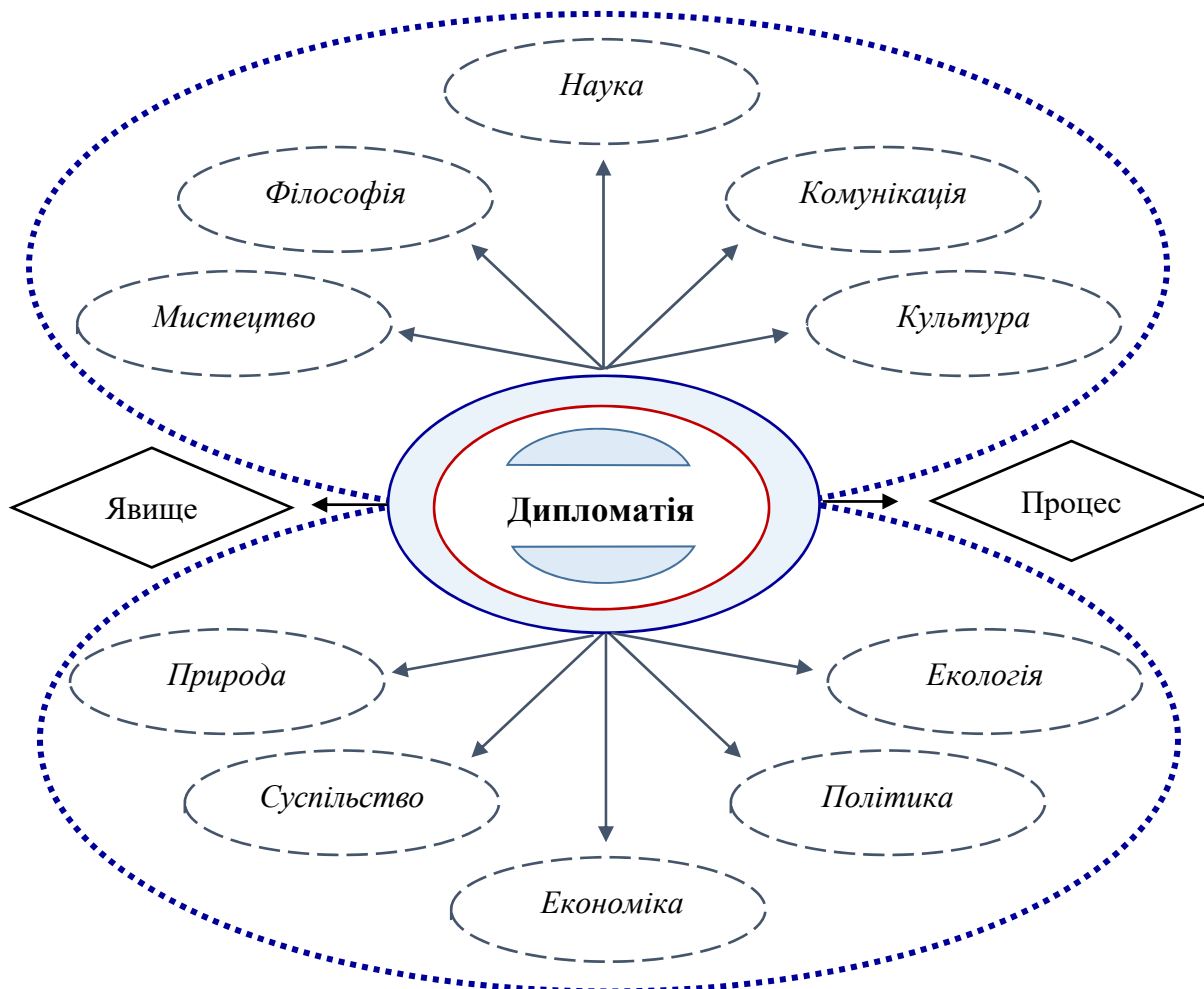
У наступному своєму дослідженні «Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie»² він сформулював закон нової політекономії: зміна реальності передбачає зміну погляду. На його переконання, космополітична соціологія, якщо вона методично практикує зміну горизонтів, цілком спроможна відіграти роль політичного «eye-opener» (англ. викриття). Саме тому дипломатія набуває оновлених інтерпретацій та наукових осмислень в економіці.

У сучасному розумінні термін «дипломатія» розглядається в контексті цілої науки і мистецтва ведення переговорів у процесі встановлення, налагодження, гармонізації та розвитку суспільних відносин для розширення напрямів міжнародного співробітництва і удосконалення механізмів досягнення стратегічних цілей. До того ж цей термін застосовується для означення різних процесів і явищ, що засвідчує певну складність цієї сфери міжнародної діяльності та закономірність утворення нових її видів: економічної, торговельної, культурної, екологічної та інших, де важливою їх складовою є дипломатичні зусилля (рис. 1.1).

¹ Бек У. Что такое глобализация? / пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельник; общ. ред. А. Филиппова. М. : Прогресс-Традиция, 2001. С. 73–79.

² Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек; пер. з нім. О. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2011. С. 343.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

*Рис. 1.1. Взаємопов'язаність сфер застосування терміну «дипломатія»**

* Джерело: розроблено автором

Особливістю тлумачення поняття «дипломатія» (англ. *diplomacy*) є те, що воно охоплює великий спектр взаємовідносин між країнами у міжнародному просторі та постійно наповнюється новим змістом:

- дипломатія – це застосування особливої тактики при здійсненні офіційних відносин між урядами незалежних держав; ведення справ між країнами за допомогою мирних засобів³;
- дипломатія – принципова діяльність керівників держав, урядів і спеціальних органів щодо реалізації цілей

³ Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. Київ : ТОВ КЛЮ, 2015. С. 3.

і завдань зовнішньої політики держав, захисту прав та інтересів держави за кордоном;

▪ дипломатія – це налагодження міжнародних відносин шляхом переговорів; сукупність засобів, що їх використовують послы й посланники з метою забезпечення переговорного процесу; праця або мистецтво дипломата; сфера зовнішньої політики, що є одним із головних і найбільш ефективних засобів її здійснення⁴;

▪ дипломатія – своєрідний вираз, поширений на транснаціональному рівні нормативної логіки, якою керуються та дотримуються в своїх діях держави при формуванні міжнародної ідентичності⁵;

▪ дипломатія – набір утворюючих принципів, правил, способів і організаційних моделей поведінки в міждержавних відносинах⁶;

▪ дипломатія – центральна інституція державного співтовариства, що виступає однією з опор міжнародного порядку; доволі суперечлива інституція, що зазнає постійної еволюції та урізноманітнення акторів у міжнародних інтеракціях⁷;

▪ дипломатія – це особлива сфера, її інструменти є надзвичайно важливими для зміцнення авторитету країни у світі⁸;

⁴ Короткий український дипломатичний словник / упоряд. : Я. Серкіз; за заг. ред. М. Мальського. Львів, 2002. С. 51.

⁵ March J.G., Olsen J.P. Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics / The Free Press. New York, 1989.

⁶ DiMaggio P.J., Powell W. The iron cage revisited : institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields /The New Institutionalism in Organizational Analysis, Chicago : University of Chicago Press, 1991.

⁷ Жалоба І.В. Світова дипломатія і виклики ХХІ ст. / Зовнішня політика і дипломатія : український і світовий досвід : зб. тез доповідей (23 грудня 2015 р., м. Київ) / за заг. ред. В.Г. Циватого, Н.О. Татаренко. Київ : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 11-13.

⁸ Хоменська І. Мистецтво дипломатії іміджу в Україні /Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості/ авт. проект І. Матяш, П. Кривонос, І. Хоменська. – Сер. «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична». Вип. 13. Київ : Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. С. 331.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

▪ дипломатія – менеджержування міжнародних відносин; метод їх здійснення, процеси і механізми, якими вони реалізуються⁹.

Викладене дає підстави стверджувати, що дипломатія відіграє провідну роль у політиці офіційної відкритої або таємної діяльності міжнародних суб'єктів, які представлені в особі органів зовнішніх зносин. Особлива техніка та майстерність у дипломатії впливає також і на міжнародні економічні відносини. З цього приводу Г. Моргентхау зазначав: *«Дипломатія складається з можливостей: визначати власні цілі та оцінювати цілі інших країн з огляду на силу (наявну чи потенційну), якою можна скористатися для їх здійснення; виявляти ступінь сумісності та поєднаності різних цілей; використовувати три засоби для здійснення своїх цілей (переконання, компроміс, погроз силою). Мистецтво дипломатії – правильний і вчасний вибір одного із засобів»*¹⁰.

Він запропонував три постулати в управлінні зовнішньою політикою: 1) основним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, що виражає свої інтереси в категоріях сили, якою вона володіє; 2) внутрішнім імпульсом, що рухає міжнародні відносини, є боротьба держави за максимізацію свого впливу в зовнішньому середовищі; 3) оптимальний стан держави досягається через міжнародну/ регіональну рівновагу сил та політику внутрішнього балансу сил.

Саме тому термін «дипломатія» досить часто застосовують для позначення цілком відмінних речей: як синонім зовнішньої політики, переговорів, назв для певних процедур і апарату за допомогою яких відбуваються ці переговори. Дипломатія – маніпулювання загрозою сили громадянськими особами (Дж. Спеніер).

Традиційно дипломатія орієнтовна на реалізацією мирної моделі конструктивної взаємодії країн у сфері міжнародних відносин і не передбачає застосування сили та примусу. Це досягається за допомогою комплексу заходів, інструмен-

⁹ Основи теорії міжнародних відносин : словник: навч. посіб. / М.П. Гетьманчук, Л.О. Дорош та ін. Львів : Львівська політехніка, 2015. С. 91.

¹⁰ Morgenthau H.J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition. Alfred A. Knopf: New York. 1955.

тарію, різних інституційних механізмів (формальних, кодифікованих, неформальних) на основі міжнародного й дипломатичного права, дипломатичного протоколу, дипломатичних традицій, дипломатичної культури, дипломатичної прогностики тощо. Вважаємо, що термін «дипломатія» має свій науковий абрис (рис. 1.2).

Порядок дипломатичних відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права базується на «Віденській конвенції про дипломатичні зносини» (1961 р.). Але сучасна сфера дипломатії зазнає великих трансформацій. Революція в дипломатії долає бар'єри на шляху пізнання істини, при цьому руйнуючи саму віру в абсолютну незмінність світобудови. Навіть її порівнюють із такими вершинами мислення, як геліоцентрична модель, теорія походження видів, теорія відносності та ін.¹¹

Керівництво дипломатичною діяльністю країни здійснюється урядом, а безпосереднє оперативне керівництво і тактичне управління – відомством закордонних справ¹². Але, за сучасного періоду ринкових відносин, на зміну грецьким, італійським, французьким методам і прийомам «старої дипломатії» прийшла «нова дипломатія», методи якої вирізняються активним і діловим спілкуванням, встановленням багаторівневих комунікацій з громадськістю, що по-новому поєднує різні сфери функціонування суспільства: дипломатію, економіку, екологію тощо. Разом з цим засудження «таємної дипломатії»¹³, що виконує різноманітні функції в досягненні певних цілей, однак, не означає цілковитого усунення конфіденційності з міжнародних відносинах¹⁴.

¹¹ Рейтблат Е. Революция в дипломатии. Шестая книга мирового масштаба за всю историю человечества, 2017. URL : <https://books.google.com.ua>.

¹² Українська дипломатична енциклопедія: у 5 томах. Харків : Фоліо, 2013. Т.2. 494 с.

¹³ Пик С.М. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах : навч. посіб. / М-во освіти і науки, молоді і спорту, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 513 с.

¹⁴ Удовенко Г.Й., Гавінський Ю.Є. Дипломатія / Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшуненка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. С. 155–156.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

Рис. 1.2. Дипломатія як компонента міжнародних економічних відносин*

* Джерело: розроблено автором.

Соціально-екологічна фрагментація у світі зумовлює розширення інтерпретацій суспільних явищ, які можуть одночасно проявляти себе у протилежних напрямках. Наприклад, Світовий банк може переходити від орієнтації на фронтальний розвиток до підтримки альтернатив збереження екосистем певних спільнот. Але сам банк не є джерелом жодної з цих позицій, які слід відстежити назад у часі до ідентичного простору «модерності». Усвідомлення глобальності важливе як для фінансів, економістів, дипломатів, так і екологів, антропологів¹⁵.

Дипломатія модерного прояву охоплює велику проблематику, в фокусі якої є питання інтегративного характеру, які можуть поєднувати елементи економічного, політичного, екологічного, безпекового, публічного та іншого характеру. Це дає підстави стверджувати, що дипломатія передбачає офіційну чи неофіційну діяльність як національних, так і міжнародних суб'єктів задля досягнення порозуміння у світі. Беручи до уваги, що питання першості виникнення дипломатії чи політики є дискусійними, тому і в самому інтернаціональному визначенні поняття «політика» є смислові відтінки: англ. politics → політична сфера; англ. polity → політичний устрій, політична система; англ. policy → політичний курс, політична стратегія. Це значно поглиблює розуміння цілей і завдань дипломатії в економічній сфері, розширює ознаки потенціалу міжнародної сили й екологічних прагнень суспільства через ідеї об'єднання, захисту й гарантування безпеки (рис. 1.3).

Безперечно, що дослідження сучасного розвитку сфери дипломатії вже не може обмежуватися виключно політичною сферою, оскільки це сильно звужує розуміння екзогенних і ендогенних факторів в її функціонуванні, модернізації, інформатизації тощо. Існує нагальна потреба у розширенні предмету дискусії та візії дипломатії, залученні міжнародних експертів різних галузей і прогресивної громадськості.

¹⁵ Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимабала. Київ : Наука-Центр, 2013. С.120.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

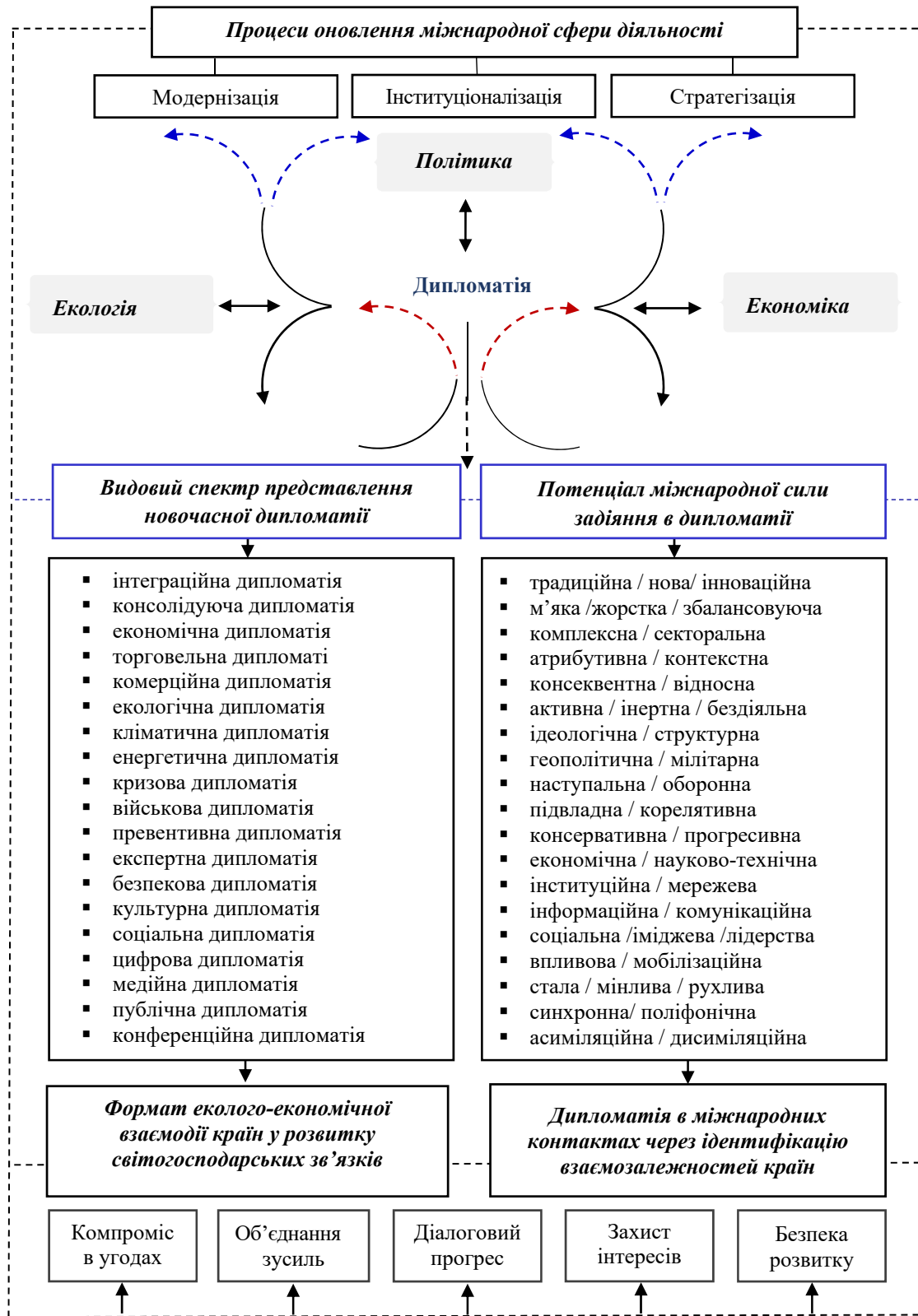

Рис. 1.3. Тріада сил дипломатії : економіка, політика, екологія*

*Джерело: розроблено автором.

Висхідна складність природних, екологічних і соціальних законів буття людства все ж спрямовує до нових форм його взаємодії з навколишнім середовищем і необхідності задіяння певних сил впливу на міжнародне економічне співробітництво у добу викликів ХХІ ст.

Знання вчений Ю. Туниця переконливо аргументує: *«Земля, будучи споконвіку єдиною екологічною (природною) системою, сьогодні внаслідок процесів глобалізації, стала такою ж єдиною, взаємопов'язаною та взаємозалежною економічною системою. При цьому економічна підсистема глобальної еколого-економічної системи домінує над екологічною. Наслідком цього є прогресуюча деградація біосфери, яка, своєю чергою, створює загрозу для життя на планеті. Без Екологічної Конституції Землі конфлікт інтересів бізнесу та суспільства в екологічній сфері врегулювати буде практично неможливо»¹⁶.*

Науково-практичні дослідження екологічного змісту суспільних перетворень значно оновлюють концепт міжнародних відносин через поєднання інструментарію економіки, політики та екології. Специфіку інтеграції цих сфер діяльності необхідно розглядати не лише як своєрідну, але й багатогранну «тріаду»¹⁷. У досліджуваній нами науковій проблематиці «*тріада сил дипломатії*» має свою специфіку, що можна розглядати як: *градієнт* поступу суспільства, де екологічні компоненти допомагають синтезувати ознаки та явища прогресу та ідентифікувати причини регресу в здобутках людства; *ідею* досягнення балансу чи узгодження інтересів на основі стримувань і противаги, що може

¹⁶ Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади / За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. С. 10.

¹⁷ *Тріада* (від грец. trias (triados) – троїця) – 1) єдність, утворювана трьома окремими особами, предметами, поняттями або частинами, елементами; 2) філософський термін, що означає потрійний ритм руху буття і мислення; 3) в системі Гегеля – триступінчастий розвиток ідей, що визначає три ступені в розвитку явищ дійсності: теза, антитеза й синтез [Новий словник української мови. Київ: Аконт, 1998. Т.4. С. 571]

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

породжувати різні економічні та екологічні екстерналії. Досягнення країн у такій тріадності можуть відображати проекцію їх внутрішнього політичного ладу й соціально-еколого-економічного благополуччя на механізми формування політики зовнішніх контактів і міжнародної торгівлі засобами дипломатичного впливу.

Адже великий масив тлумачень і формул потенціалу міжнародної сили держав – це завжди площина дискурсу, в якому представлені різні підходи емпіричного визначення сегментів (нарощування, оновлення, використання, послаблення) могутності країн на основі різних показників, коефіцієнтів, індикаторів та індексів, серед яких є кількісні / якісні параметри дипломатії. На наш погляд, головною причиною є процеси оновлення сфер суспільної діяльності внаслідок їх інституціоналізації, модернізації, стратегізації.

Незважаючи на еволюцію дипломатії: від старої до нової, від первісної¹⁸, класичної до інноваційної, від міжнародної до глобальної – для неї й надалі актуальним залишається амбівалентність розвитку. Так, професор І. Жалоба справедливо зауважив: *«До сьогодні дипломатія знаходиться у суперечливому ставленні до різних суспільних явищ: з одного боку, дипломатія намагається упередити чи обмежити використання насилля, а з іншого – погроза і застосування насилля є елементом переговорного інструментарію дипломатії. Подібно до цього, дипломатія: як засіб плекання довірливих міждержавних відносин – як метод здобуття інформації шляхом шпionaжу; як обіцянка дотримання демократичних засад – як потреба здійснювати таємні перемовини»*¹⁹. Навіть засудження «таємної дипломатії», що виконує оперативні, тактичні й стратегічні функції, не означає цілковитого усунення конфіденційності з міжнародних

¹⁸ Numelin R. The Beginnings of Diplomacy. A sociological study of intertribal and international relations/ London : Oxford University Press. Copenhagen : Ejnar Munksgaard, 1950. 372 pp.

¹⁹ Жалоба І.В. Світова дипломатія і виклики ХХІ ст. / Зовнішня політика і дипломатія : український і світовий досвід : зб. тез доповідей (23 грудня 2015 р., м. Київ). Київ: Дипл. академія України при МЗС України, 2015. С. 12.

економічних відносин, зокрема, коли це стосується політики «екологічної поліфонії» країн.

Переконані, що дипломатія як міжнародний феномен потребує удосконалення наукових підходів до його осмислення, ідейно-теоретичної верифікації та екологічно спрямованої праксеологізації. Напруження у сфері міжнародних економічних відносин постають як єдиний і вселюдський процес з якісно-пороговими періодами. Саме в координатах виміру «осьового виміру» (К. Ясперс²⁰, М. Каплан²¹) можуть змінюватися погляди на минуле, сучасне і майбутнє дипломатії.

Виходячи з цього, І. Костиря наполягає на чіткості розрізнення феноменального змісту «дипломатія», «міжнародні відносини», «світова політика». За цього дипломатія постає і суб'єктом цих відносин, і механізмом їх здійснення. Дипломатія, як і поняття «влада», а іноді виступаючи в одній іпостасі, старші за поняття й практику «політики». Вона є сукупністю харизми особи, принципів й кодексів поведінки, вміння на основі знань історичної культури, спостережливості в осмисленні подій і бажанні досягнути прийнятних компромісів. Дослідник апелює до того, що основні моделі класичної дипломатії осьового часу (китайська, перська, індійська, еллінська, шумерська та ін.) як правило базувалися на тріадах стійких понять тамтешнього внутрішнього та міжнародного політичного життя. Зокрема, найчастіше й досі вживаними є тріади: (1) мир – війна – торгівля; (2) право – звичай – закон; (3) перемовини – договір – компроміс; (4) сила – мораль – істина; (5) влада – довіра – віра; (6) політика – маневр – діалог; (7) потреба – інтерес – мета²². Багатозначність політичних міфів і концептів завжди привносять у міжнародний процес нестабільність, через що виникають

²⁰ Ясперс К. Смысл и назначения истории / пер. с нем. М. : Политиздат, 1991. 527 с.

²¹ Kaplan M.A. Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International systems. American Political Science Review, LI, 1967. Pp. 684–695.

²² Костиря І.О. Аттрактори та актори культури дипломатії осьового часу. Держава і право: зб. наук. пр. 2015. Вип. 69. С. 18-34.

поліфуркації (багато векторів розвитку), що тісно пов'язані з атракторами²³.

До певної міри, в основі утворення різновидів дипломатії можуть бути закладені атрактори, що можуть бути інтерпретовані як вигідні / невигідні для певних сторін діалогу залежно від тактичної чи стратегічної поведінки суб'єктів різних видів діяльності. Належне сприйняття та відповідне реагування на існуючі прецеденти у сфері міжнародних економічних відносин передбачає «базисність дипломатії» в тріаді «економіка – політика – екологія». На нашу думку, така тріадність є закономірною, обумовленою й стимулюючою в розвитку суспільства.

Виникнення ризиків і можливостей існуючих взаємовпливів обумовлюють також і потребу в утворенні нових шаблів управління, організації та менеджменту у сфері дипломатії. Акцент на необхідності досягнення ефектів балансування між такими силами взаємовпливу різними механізмами/інструментами/моделями дипломатії передбачає врахування сили імпульсів²⁴ (природних, соціальних) і атракторів (економічних, екологічних) у розвитку суспільства (рис. 1.4).

Щодо цих розмірковувань, мав рацію і американський вчений, член Римського клубу Д. Медоуз, який при аналізі найважливіших рис людської діяльності, застерігаючи констатував: *«Природа майбутнього глобального устрою... вимагає сильного керівництва і широкої макроосвіченості, оскільки тоді, коли проблема стане очевидною для кожного, починати будь-які дії буде вже надто пізно».*

²³ *Атрактори* – структури у відкритих нелінійних середовищах, на які виходять процеси еволюції в результаті загасання в них перехідних трансформацій. Якщо система потрапляє в поле тяжіння певного *A.*, то вона неминуче еволюціонує в його напрямі. *A.* як би притягує, організовує, формує, змінює наявне стан системи. У сукупності *A.* утворюють спектр, що являє поле еволюції або поле можливих сценаріїв майбутнього, ймовірні і/або можливі траєкторії розвитку тих чи ін. процесів.

²⁴ *Імпульс* (від латин. *impulsus* – удар, поштовх) – спонукання до чогонебудь; причина.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 1.4. Імпульси взаємовпливу в розвитку дипломатії**

**Джерело: розроблено автором.*

Автор наполягає на тому, що «тріада сил дипломатії» має виконувати об'єднуючу функцію між людьми, спільнотами та країнами, переконуючи їх в необхідності розвитку міжнародного діалогу, ведення переговорів, досягнення консенсусу, де екологічний аспект стає більше помітним у системі «політика – економіка» (де економіка є політизована, а політика – економізована) та найбільш дієвими у системі «держава – бізнес – суспільство» (де виникають нові можливості для: оптимізації господарських, і ділових комунікації,

державно-приватного й стратегічного партнерства; досягнення еколого-соціальних ефектів).

Крім того, необхідно брати до уваги, що середовище міжнародної системи також характеризується сукупністю факторів і процесів, що відіграють роль імпульсів для системи в процесі вироблення механізму реагування на такі імпульси або пристосування до них.

Міжнародна система формує власні правила реагування на імпульси (фактори, процеси), що надходять з її середовища. Природу функціонування міжнародної системи обумовлює не лише зовнішнє середовище, а й внутрішнє (контекст). Зовнішнє середовище – це оточення системи, що є джерелом низки примусів й обмежень (клімат, ландшафт місцевості, конфігурація кордонів, стратегічна сировина) у процесі функціонування системи. Такого роду примуси й певні обмеження здійснюють вагомий вплив на взаємодію держав й інших акторів міжнародних відносин за умов посилення впливу екологічних факторів. Внутрішнє середовище – це сукупність примусів, що виходять від елементів системи й визначають природу їхньої взаємодії.

Наприклад, одним із наукових підходів до розуміння міжнародного середовища, є ідеї американських вчених G. Sprout, M. Sprout у вигляді «екологічної тріади: міжнародний актор – навколишнє середовище – взаємодія між ними». Розрізняється кілька типів взаємодії міжнародного актора й навколишнього середовища: 1) взаємодія, що зумовлюється потенціалом існуючого навколишнього середовища (сукупність обмежень середовища, які актор не може подолати); 2) взаємодія внаслідок потенційних тенденцій цього оточення, тобто в будь-якій ситуації існують обмеження середовища, що визначають передбачуваність поведінки акторів; 3) усвідомлена поведінка актора, особливості його сприйняття середовища, вибір способів і методів реагування на виклики, що виходять з нього²⁵.

²⁵ Цит: Міжнародні системи та глобальний розвиток : підручник / В.А. Манжола, О.А. Коппель; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжолі; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2-ге вид. Київ : Знання, 2014. С. 103.

Водночас, найбільш значущими у характеристиці якісних параметрів і ознак міжнародного середовища є глобальні проблеми, а саме ті, що: тією чи іншою мірою торкаються життєвих інтересів усього людства, усіх держав і народів, кожної людини; є об'єктивним фактором розвитку сучасної міжнародної системи (незважаючи на специфічний вияв у межах окремих країн і регіонів, мають всесвітній характер); набувають надзвичайно гострого характеру і загрожують існуванню всього людства; потребують для свого розв'язання колективних зусиль і світового співробітництва; змінюють предметну сферу дипломатії.

Вирішення цих проблем потребує консолідації міжнародних зусиль у сфері акумуляції фінансово-економічних ресурсів, а також врахування поведінки ТНК на міжнародній арені, котрі спроможні впливати на зовнішню та внутрішню політику держав²⁶.

Саме тому, в наукових працях дослідників ХХ–ХХІ ст. значного поширення набули теоретичні концепції дипломатії економічного характеру, їх практичної апробації згідно з новими умовами розвитку суспільства, екології та статусних запитів міжнародних суб'єктів.

Наприклад, серед відомих зарубіжних вчених, які здійснили вагомий внесок у сфері економічної дипломатії, такі: Г. Крюсен²⁷, П. Бергейк²⁸, Д. Лі²⁹, Г. Каррьер, Е. Джонсон, Р. Ленгхорн³⁰, Р. Богач, Л. Ліпкова³¹, Я. Меліссен³² та ін.

²⁶ Шаров О.М. Щодо шляхів вдосконалення організації роботи в галузі економічної дипломатії: стратегічні аспекти. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2012. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/975/>

²⁷ Creusen H., Lejour A. Market entry and economic diplomacy. 2013. Vol. 20. URL : <http://www.tandfonline.com>.

²⁸ Bergeijk P. Economic diplomacy, trade and developing countries Cambridge J Regions Econ. Soc. 2011. № 4. Pp. 253–267.

²⁹ Lee D. Globalization and diplomatic practice : export promotion strategies in the UK : Paper presented at the BISA Annual conference. Manchester, 1999.

³⁰ Diplomacy. Vol. 1 : Theory of Diplomacy / Ed. C. Jonsson, R. Langhorne. London : SAGE Publications, 2004.

³¹ Bohac R., Lipkova L. Cataracts of globalization and the economic diplomacy of small states. Economic Annals-XXI. 2016. №159 (5–6). Pp. 16–19.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

Плеяда теоретиків економічної дипломатії³³ розвинула такі напрями:

– «державно-центричний», що спрямований на захист інтересів країни як єдиного профільного відомства економічної дипломатії (А. Громико, В. Ломакін, І. Орнатський, Е. Плетньов та ін.);

– «переорієнтаційний», який враховував реалії ринкової економіки і вільної торгівлі за політичної спадщини радянської ідеології (В. Щетинін³⁴, А. Ветров, І. Іванов та ін.);

– «глобалізаційний», що відображає сучасні тенденції, пов'язані з виходом на міжнародну арену нових акторів регіоналізації, інтеграції, зміни форм міжнародних економічних відносин за умов глобалізації (Е. Астахов, Д. Дегтерев³⁵, Н. Егорова³⁶, Т. Зонова³⁷, Л. Капіца³⁸, А. Ліхачев³⁹, А. Мардашев⁴⁰, Е. Рейтблат⁴¹).

Формування традицій української дипломатії й консульської служби, здатності гідно відповідати на виклики часу та формувати національну ідею, пов'язується з революційною добою 1917–1934 рр. Видатні постаті, які відстоювали

³² Bergeijk P., Okan-Heijmand M., Melissen J. Economic Diplomacy : Economic and Political Perspectives. Brill's Journal. The Hague Journal of Diplomacy. 2011. Vol. 6, N 1–2.

³³ Райнхард Р. Эволюция понятия «экономическая дипломатия» в российских научных трудах. Право и управление. XXI век. 2015. №1. С. 104–108.

³⁴ Щетинин В.Д. Экономическая дипломатия. Учеб. пособ. М. : Знания, 2001. 304 с.

³⁵ Дегтерёв Д.А. Экономическая дипломатия : экономика, политика, право. М. : МГИМО, 2010. 176 с.

³⁶ Егорова Н., Многосторонняя дипломатия в биполярной системе международных отношений (сборник), 2017. URL : <https://books.google.com.ua>

³⁷ Зонова Т.В. Научная школа дипломатии. Вестник МГИМО Университета. 2014. №5(38). С. 44–54.

³⁸ Экономическая дипломатия в условиях глобализации / под. ред. Л. М. Капицы. М. : МГИМО, 2010. 623с.

³⁹ Лихачев А.Е. Экономическая дипломатия России. Новые вызовы и возможности в условиях глобализации. М. : ЗАО «Экономика», 2006. 461 с.

⁴⁰ Мардашев А. А. Эффективность, способы и методы китайской экономической дипломатии. Мировое и национальное хозяйство. 2009. № 3–4. С. 10–16.

⁴¹ Рейтблат Е. Революция в дипломатии. Шестая книга мирового масштаба за всю историю человечества, 2017. URL : <https://books.google.com.ua>.

національно-державні та економічні інтереси на міжнародній політичній арені: Д. Дорошенко, Г. Афанасьєв, О. Ейхельман, А. Кость, Д. Левицький, Ф. Матушевський, В. Оренчук, М. Порш, В. Сінкевич, В. Тарасенко, Ф. Штейнгель, О. Шульгин та ін.⁴²

Зокрема, Шульгин О., як перший глава зовнішньополітичного відомства Української Народної Республіки, був ініціатором звернень до Ліги Націй, Міжнародного Червоного Хреста, інших міжнародних організацій та світової громадськості у зв'язку з Голодомором в Україні (1932–1933 рр.) щодо: 1) прийняття необхідних заходів перешкоджання вивозу хліба з СРСР, в дійсності з України; 2) створення анкетної комісії, яка б могла на місці встановити розміри лиха, геноциду та екоциду; 3) надання міжнародної допомоги й порятунку голодуючих в Україні. У 1933 р. від імені екзильного уряду УНР запропонував шляхи подолання світової економічної кризи і принципів міжнародного економічного співробітництва⁴³.

Покоління дипломатів тієї епохи відзначалось рівнем фаховості, обізнаності та ерудованості: Ейхельман О. – дипломат, науковець, управлінець, який здійснив реформи зовнішньополітичних і економічних інституцій; учасник переговорів у справах товарообігу та економічної дипломатії УНР⁴⁴; Штейнгель Ф. – меценат, громадсько-політичний діяч, посол Української держави в Німеччині; засновник мережі музеїв на Волині з відділами природознавства, географії, антропології, етнографії; Лотоцький О. – дипломат, який опікувався питанням товарообміну фінансово-економічних відносин між Україною та Туреччиною; запропонував ідею взаємовигідної

⁴² Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості / авт. проект І. Матяш, П. Кривонос, І. Хоменська. – Сер. «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична»». Вип. 13. Київ : Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. 2016. 425 с.

⁴³ Шульгин О. Політика : державне будівництво і міжнародні справи. Статті, документи, промови. Кам'янець-Подільск, 1918. С. 18.

⁴⁴ Директорія Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. (лист. 1918 – лист. 1920): документи і матеріали: у 2-х т. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. 743 с.

форми співробітництва «робочого ринку» з метою обміну спеціалістами в різних галузях економіки, промисловості, сільського господарства обох країн; В. Оренчук – дипломат, який очолював консульське представництво України в Баварії; сприяв розвитку торговельних відносин між УНР і Баварією з перспективою задіяння водного шляху Дунаю в потоках товарообміну, заснування в Мюнхені німецько-українського банку для фінансового посередництва та вивчення товарних ринків країн та ін.

За радянських часів наша держава мала тільки чотири закордонні установи: дипломатичні представництва УРСР при ООН, міжнародних організаціях у Парижі та Женеві, кілька зарубіжних консульств у країнах соціалістичного табору, а сама кількість дипломатів не перевищувала ста осіб разом з апаратом відомства.

Епохальні 90-ті роки ХХ ст. означені створенням концептуальних засад «перехідного періоду» української зовнішньої політики. Міністр закордонних справ УРСР (1991–1994 рр.) та України (2000–2003 рр.) зазначав: *«Вироблення нової доктрини міжнародних відносин з перших кроків ускладнювалося цілою низкою об'єктивних чинників і тривалий час українська зовнішньополітична доктрина потерпала від децю спрощених підходів до її визначення та від недостатньо розробленої теоретичної бази»*⁴⁵. За його участі відбулося зміцнення двосторонніх відносин між державами, які мали значний інтерес до України в контексті міжнародної співпраці в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній та культурній та інших сферах.

Після відновлення української державності на базі Міністерства торгівлі утворено Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків. У 1994 р. започатковано діяльність торговельно-економічних місій при закордонних установах України, тим самим заклавши основу для формування «передового ешелону» економічної дипломатії країни та

⁴⁵ Зленко А.М. Формування та еволюція зовнішньополітичної стратегії України (1991–2004 рр.). Автореф. дис.... канд. політ. наук. К., 2006. 20 с.

прискоривши інтегрування у відповідні міжнародні інституції світу. Але з часом торговельно-економічні місії були трансформовані в службу економічних радників при посольствах, що надалі виявилось недостатньо виправданими кроком із точки зору ефективності проведених реформ та очікуваних темпів модернізації⁴⁶.

Українська дипломатія вже відзначила 100-річний ювілей, але війна за незалежність і здобуття міжнародного іміджу й надалі залишаються актуальними для нашої країни. Важливим є прискорення суспільних трансформацій та економічних модернізацій за підтримки дипломатії, що має захищати національні інтереси нашої держави на світовій арені. До цього завжди прагнув український дипломат Г. Удовенко, який був відомою міжнародною постаттю в презентації не лише політичних, але й економічних орієнтирів України у світі та активним учасником у реалізації міжнародного проекту «Партнерство заради миру»⁴⁷.

Загальновідомою є теза: *«Політика – це продовження економіки»*. Її змістове наповнення знаходить своє нове обґрунтування і серед вітчизняних аналітиків, експертів і дослідників економічної дипломатії, наукові розвідки яких пов'язуються з глобалізаційними тенденціями та прогресивними напрямками міжнародних економічних відносин, таких як: В. Вергун⁴⁸, О. Горбачук⁴⁹, Б. Гуменюк⁵⁰,

⁴⁶ Затишний Є. Нам ніхто не допоможе. Треба розраховувати на власні можливості. URL : <https://fashion-diplomacy.com/06/11/2017>.

⁴⁷ Удовенко Г.Й. – український дипломат, 1-й секретар, радник відділу міжнародних економічних організацій, МЗС УРСР (1959–1965 рр.); працівник секретаріату Відділення ООН у Женеві Міністр закордонних справ (1994–1998 рр.), голова Народного Руху України (1999-2003 рр.), 52-й президент Генеральної Асамблеї ООН.

⁴⁸ Вергун В.А. Економічна дипломатія : навч. посіб. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. 303 с.

⁴⁹ Горбачук О. Емпіричне дослідження впливу інструментів економічної дипломатії на рівень економічної безпеки України // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. 2015. № 5-6 (82-83). С. 203–212.

⁵⁰ Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації. Світогляд. 2009. № 1. С. 23–29.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

Н. Грущинська⁵¹, Т. Ісаченко⁵², Л. Кістерський⁵³, О. Ляшенко⁵⁴, В. Нижник⁵⁵, Н. Пахомова⁵⁶, Ю. Чугаєнко, К. Фліссак⁵⁷, В. Циватий⁵⁸, О. Шайда⁵⁹, О. Шаров⁶⁰ та ін.

Систематизуючи різні наукові підходи до тлумачення поняття *економічної дипломатії* (англ. *economic diplomacy*), можна виявити наближеність змістових категорій до екологічних інтенцій суспільства:

– «об'єднання» → економічна дипломатія як спільна, координована та взаємопов'язана діяльність органів державної влади, різнорівневих підприємницьких структур, фінансово-економічних установ і неурядових організацій, спрямована на захист національних економічних інтересів, забезпечення сприятливих умов для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; формування нових позитивних соціально-

⁵¹ Грущинська Н. Реалізація економічної дипломатії в системі сучасних міжнародних відносин : потенціал креативності та традиційні підходи. Вісник Дипломатичної академії України. 2017. Серія «Економічні науки». Вип. 24. С. 87–92.

⁵² Ісаченко Т.М. Экономическая дипломатия в условиях политического кризиса. Вестник СПбГУ. Сер. 5. 2015. Вып. 3. С. 46–64.

⁵³ Кістерський Л. Формування сучасної Європи: стримування та розвиток. Економіка України. 2015. 4 (641). С. 19–27.

⁵⁴ Ляшенко О.М., Бойко З.М. Економічна дипломатія як складова гарантування безпеки країни. Стратегічні пріоритети. 2010. № 2(15). С. 151–157.

⁵⁵ Нижник В.М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2007. 299 с.

⁵⁶ Пахомова Н. І. Економізація дипломатичної служби як головний напрям її модернізації // Інвестиції : практика та досвід. 2011. № 19. С.30–32.

⁵⁷ Фліссак К.А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль: Новий колір, 2016. 812 с.

⁵⁸ Циватий В.Г. Глобальная экономическая дипломатия и внешнеэкономическая политика государства: новая парадигма и институциональные формы XIX века. Науковий вісник Дипломат. академії України. 2015. Вип. 22. Ч. II. Сер. «Економічні науки». С. 199–203.

⁵⁹ Шайда О. Роль економічної дипломатії у реалізації євроінтеграційного курсу України. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 18. С. 280–286.

⁶⁰ Шаров А. Экономизация внешних отношений: стратегия и тактики. URL : <http://gazeta.zn.ua/04/09/2015>.

економічних результатів, з використанням дипломатичних механізмів та інструментів⁶¹;

– «захист» → економічна дипломатія як офіційна діяльність керманів держав, урядів, торговельних і переговорних місій, спеціальних органів із питань зовнішніх зносин, міжнародної економіки, торгівлі та захисту внутрішнього ринку від кризових явищ у світовій економіці, жорсткої іноземної конкуренції та ін. несприятливих умов розвитку національної економіки, захисту прав і економічних інтересів вітчизняних підприємств, суб'єктів господарювання за кордоном⁶²;

– «гарантування безпеки» → економічна дипломатія як діяльність дипломатичних і торговельно-економічних місій, зарубіжних представництв галузевих об'єднань, асоціацій виробників товарів, компаній, підприємств та інших суб'єктів; інструмент країни в гарантуванні економічної безпеки у зовнішньоекономічній діяльності⁶³ та її секторальних блоках (наприклад, екологічних).

Крім того, в рамках дослідження економічної дипломатії досить поширеним є використання таких понять, як «комерційна дипломатія» і «торговельна дипломатія». За сферою застосування вони мають свої функціональні особливості й «точки дотику» щодо вирішення ряду господарських, соціальних і екологічних завдань. Але їх ототожнення є досить неправомірним. Оскільки сама комерція є більш ризикована, завуальована і варіативна за способами досягнення цілей.

Зокрема, *комерційну дипломатію* (англ. *commercial diplomacy*) визначають як офіційну діяльність глав держав, урядів, торговельних і переговорних місій, спеціальних

⁶¹ Flissak C. Economic diplomacy mechanisms in global economy: world experience and Ukraine. *Journal of global economy review*. 2015. March. Vol. 2. No 1 (Greece). P. 26-33.

⁶² Андросова Т.В., Шталь Т.В., Величко К.Ю. та ін. *Торгова політика та комерційна дипломатія : курс лекцій*. Харків : Форт, 2015. 137 с.

⁶³ Ляшенко О.М., Бойко З.М. Економічна дипломатія як складова гарантування безпеки країни. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 2(15). С. 151–157.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

органів із питань зовнішніх відносин, міжнародної економіки й торгівлі щодо виконання завдань торговельної політики, захисту внутрішнього ринку від кризових явищ у світовій економіці, упередження імпортової залежності, надання захисту прав та економічних інтересів держави, вітчизняних підприємств та суб'єктів господарювання за кордоном⁶⁴.

На нашу думку, комерційна дипломатія може бути різновидом дипломатії різних дієвих акторів (підприємств, фірм, компаній, країн), ініціативи яких спрямовані на об'єднання спільних зусиль бізнесу та держави з метою досягнення підприємницьких чи комерційних цілей за кордоном із урахуванням національних інтересів (у тому числі екологічних)⁶⁵ і відповідної політики стимулювання експортних потоків.

Торговельна дипломатія (англ. trade diplomacy) – 1) діяльність, що може охоплювати мікро- і макрорівень економічної дипломатії, але сконцентрована переважно на завданнях і розв'язанні проблем у сфері зовнішньоторговельної політики та її розвитку; 2) здійснення торговельних переговорів на високому професійному рівні, проведення належної економічної експертизи експортно-імпортних операцій, визначення обґрунтованої реакції на використання засобів торговельного захисту країн як інструменту економічної дипломатії⁶⁶.

Дипломатія ХХІ ст. відрізняється особливими, специфічними і новітніми тенденціями, що кардинально змінюють уявлення людства про перспективи його розвитку, зокрема, через призму доцільності охорони навколишнього природного середовища та екологізацію національних економік. Зовнішньополітична сфера будь-якої країни переважно базується на прагненні до самопрезентації у світі через

⁶⁴ Комерційна дипломатія : торговельна політика і право: навч. посіб. – Львів : Астралія, 2005. С. 500.

⁶⁵ Бохан А.В. Екологічний вектор комерційної дипломатії: Україна та Німеччина. Економіка України. 2016. № 4(653). С. 57–67.

⁶⁶ Грущинська Н.М. Значення торговельної дипломатії в організації експорту української продукції до ЄС. Стратегічна панорама. 2016. № 1. С. 51–56.

ретрансляцію «власного симбіозу» інтересів, розвитку, безпеки⁶⁷. Це зумовлює використання організаційних, правових, традиційних і нових інструментів впливу в дипломатії. Але це не виключає проявів ризиків і шансів у розширенні сфери міжнародних контактів. У даному разі вони пов'язуються з посиленням значущості як «ціни благополуччя», так «екологічної комфортності» у світовому господарстві (рис. 1.5).

У зв'язку з цим, вважаємо, що умови новочасної дипломатії зумовлюють необхідність в організаційно-правовий і комбінаторний спосіб поєднувати традиційні та прогресивні інструменти впливу на зовнішньоекономічну сферу діяльності й господарювання країни. Це дає змогу активно розвивати економічну, торговельну та комерційну дипломатію з акцентом на «розвиток», «інтереси» і «безпеки» в позиціях країни у світовому господарстві. Крім того, «жорсткі» та «м'які» інструменти впливу на міжнародні процеси формують потенції екологічно орієнтованих напрямів дипломатичної діяльності.

Зокрема, колишній президент Франції Ж.Р. Ширак наголошував: *«Екологічний імператив дедалі більшою мірою формує локальні та національні риси політики. Але цю роботу потрібно вести і на глобальному рівні. Екологічна криза не визнає кордонів. А ми все ще занадто часто не спроможні діяти спільно. Ми мусимо побудувати світове екологічне управління. Багатогранність є необхідним пререквізитом миру, вона є також ключем до сталого розвитку»*⁶⁸.

Внаслідок цього змінюються і моделі дипломатії, що поєднують сукупність правил, прийомів та механізмів взаємодії різних акторів /суб'єктів міжнародної діяльності, що орієнтовані на політичні, економічні, екологічні, культурні та інші завдання стратегічного позиціонування в глобалізованому просторі світового господарства.

⁶⁷ Дипломатична діяльність України в сучасному світі / [І. Р. Алексеєнко та ін.; відп. ред. В.Ф. Солдатенко]. К. : Наукова думка, 2013. 269 с.

⁶⁸ URL : http://www.ambafrance-ng.org/france_nigeria/spip.php?article475.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

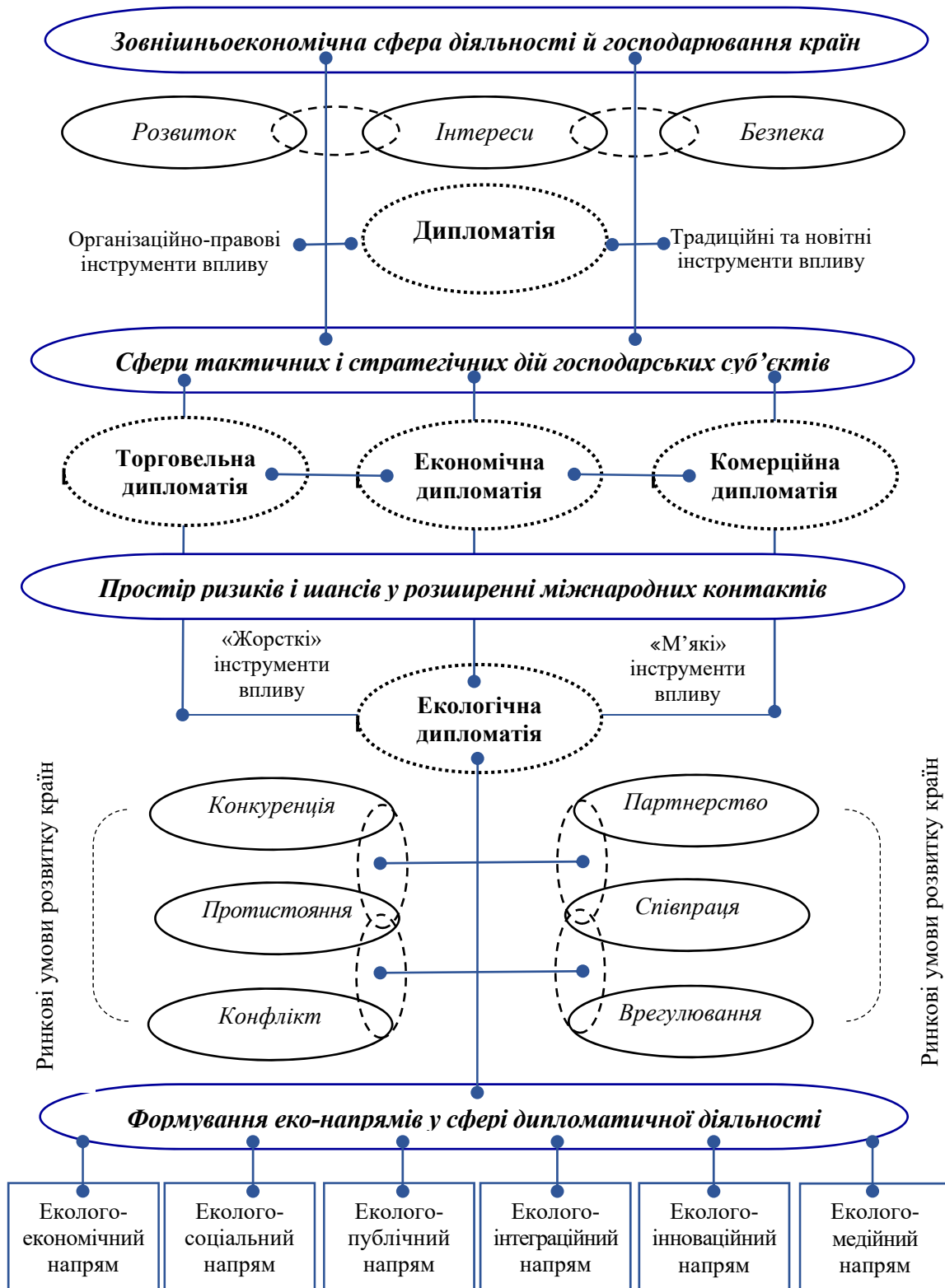

Рис. 1.5. Контурні взаємозв'язки між видами дипломатії*

*Джерело: розроблено автором.

Потреба в удосконаленні моделей дипломатії виникає через необхідність: 1) уточнення меседжів дипломатії в її новому й видовому різноманітті; 2) збільшення можливостей презентації та захисту інтересів держав і суб'єктів на зарубіжних і світових ринках; 3) створення адекватного, мобільного та оперативного реагування на геоекономічні процеси; 4) сприяння інституціональним перетворенням і динаміці політичного транзиту за умов модальності глобалізації; 5) визначення перспектив і ресурсного потенціалу країн у реалізації нових стратегій країн, у тому числі еколого-економічного спрямування.

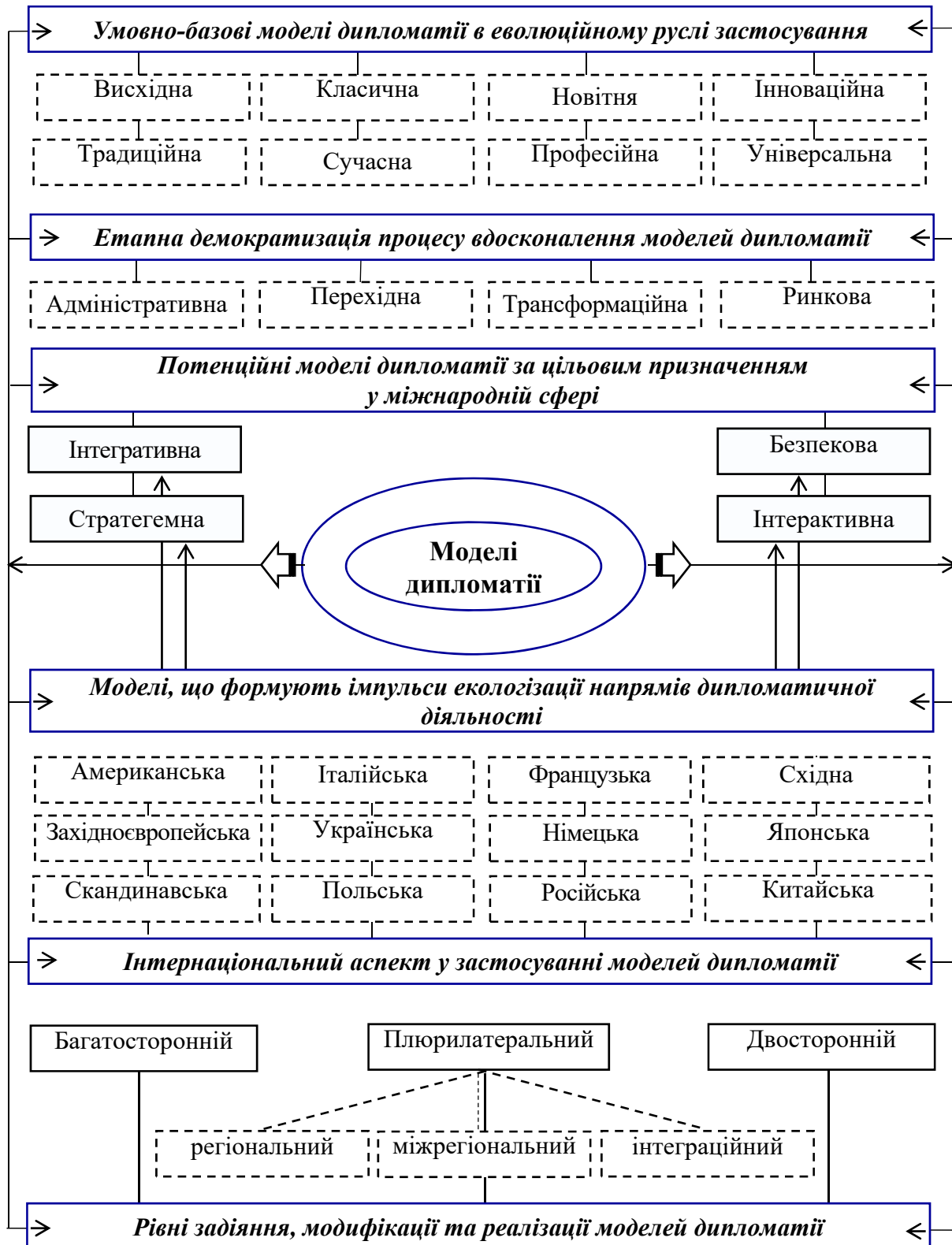
Моделі дипломатії генеруються, розробляються, апробуються, модифікуються та реалізуються її учасниками на багатосторонньому, мультилатеральному та двосторонньому рівнях. Особливістю практики застосування моделей є інтернаціональний спектр їх представлення: американська, західноєвропейська, східна, українська та ін. (рис. 1.6).

На нашу думку, виникли передумови і для науково-практичного запровадження таких моделей дипломатії, як: інтегративна, інтерактивна, стратегемна, безпекова. Вони можуть сприяти оновленню формату міжнародних економічних відносин, розширювати зміст діалогу в партнерських комунікаціях за існуючих напрямів дипломатії:

- офіційна / представницька дипломатія («track one diplomacy»);
- неофіційна / неформальна дипломатія («track two diplomacy») – формат зустрічей між представниками конфліктних сторін, на здійснення впливу на громадськість, на консолідацію зусиль щодо розвитку суспільства (науковці, вчені, дипломати у відставці)⁶⁹;
- багатоканальна дипломатія («multi-track diplomacy») – співпраця офіційних осіб («першого напрямку дипломатії») з неофіційними представниками й делегатами;

⁶⁹ Жалоба І. Сучасні міжнародні відносини та виклики класичній дипломатії. URL : uaforeignaffairs.com 02/09/2014.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

*Рис. 1.6. Моделі дипломатії у видовому представленні**

*Джерело: розроблено автором.

• експертна дипломатія («second-track diplomacy») – співпраця офіційних інституцій з представниками експертного середовища⁷⁰.

Актуальність тези П. Ханна: *«Дипломатія» – висловлене одним словом вирішення проблеми управління світом, і ключ до цього – вдосконалення глобальної дипломатичної структури»*⁷¹ є очевидною.

На нашу думку, умовно-базові моделі дипломатії в еволюційному руслі застосування можуть бути представлені у такому діапазоні:

– «висхідна модель» (способи дипломатичних взаємодій, що були притаманні для античного світу, стародавніх країн Сходу, Стародавньої Індії, Стародавнього Китаю, Древнього Риму);

– «класична модель» (засадничі підходи та характер культури дипломатії за часів Середньовіччя і епохи Відродження, що були запозичені в наступні періоди розвитку дипломатії; акценти на питаннях: політики, війни, миру та балансу сил);

– «традиційна модель» (орієнтована на виконання традиційно регламентованих завдань і функцій дипломатії, що мала всі ознаки усталеності, передбачуваності та прогнозованості; неопублічні домовленості, характер прихований і кулуарний⁷²);

– «сучасна модель» (зумовлена динамічністю розвитку міжнародних економічних відносин та новочасними потребами спільнот в урізноманітненні комунікацій засобами дипломатії);

⁷⁰ Максак Г. Експертна дипломатія як складова історії успіху зовнішньої політики. Київ: Рада зовнішньої політики/prisna.org. 2014.

⁷¹ Ханна П. Новое Средневековье. URL : [http : //www.globalaffairs.ru/number/15530](http://www.globalaffairs.ru/number/15530).

⁷² Грущинська Н.М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. Економічний нобелівський вісник. 2016. № 1 (9). С. 86.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

– «новітня модель» (активне впровадження нових форми і видів дипломатії на офіційному, неофіційному та публічному рівнях; має двосторонній і зворотний характер у прийнятті рішень);

– «інноваційна модель» (вимагає комплексного застосування передових та інформаційних технологій у контексті постійного оновлення, моделювання та створення реального/віртуального/безпекового та іншого простору дипломатичної взаємодії);

– «професійна модель» (збільшення компетенцій, повноважень і професіоналізму у сфері дипломатії, що забезпечує міжнародну мобільність, інтерактивну й альтернативну співпрацю її агентів);

– «універсальна модель» (застосування системного підходу в розширенні функцій дипломатії для покращання ефективності дій суб'єктів міжнародного рівня представництва (урядових, державних, недержавних, ринкових, корпоративних); сприйняття дипломатичного середовища гетерогенним.

За етапною демократизацією процесу вдосконалення моделей дипломатії, можна виокремити такі найбільш відомі для загалу:

– «адміністративна модель» (існування планово-адміністративного стилю управління в сфері дипломатичної діяльності, всебічне проникнення бюрократичної системи в господарювання)⁷³;

– «перехідна модель» (визнання країнами необхідності переходу від пасивно-адаптаційного напрямку в дипломатії до більш активного відповідно до ситуацій на міжнародній арені та з метою лібералізації міжнародних економічних відносин);

– «трансформаційна модель» (орієнтовна на посилення ролі дипломатичної підтримки стратегій національного

⁷³ Мамалига О.О. Трансформація економічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2015. № 1 (30). С.442–454.

розвитку в аспектах економічної безпеки країн у міжнародних відносинах)⁷⁴;

– «ринкова модель» (враховує необхідність зміни інструментів і механізмів дипломатії згідно з певними умовами реструктуризації глобального простору і ринкової уніфікації економіки)⁷⁵.

Інтернаціональний спектр функціонування моделей дипломатії є досить широкий, що обумовлено певною культурою, традиціями у цій сфері діяльності, а також історією їх формування за певних умов: світової економіки, геополітики, національної ідеології та соціально-економічних систем, фінансового та інформаційного забезпечення, розгалуженості мережі дипломатичного агентування (наприклад, американська⁷⁶, скандинавська⁷⁷, західноєвропейська⁷⁸, німецька⁷⁹, польська⁸⁰, італійська⁸¹, східна⁸², китайська⁸³, японська⁸⁴, українська⁸⁵).

⁷⁴ Горбачук О.І. Економічна дипломатія як складова національної та міжнародної економічної безпеки в сучасній світовій економічній думці. Вчені записки Університету «КРОК». 2013. Вип. 34. С. 178–187.

⁷⁵ Татаренко Н.О. Економічна дипломатія: світовий досвід та українські здобутки (політико-економічний аспект). Вісник дипломатичної академії України. 2015. № 22 (2). С. 5–9.

⁷⁶ Трофименко М.В. Національна модель традиційної та публічної дипломатії: досвід США. Віник Маріупольського держ. ун-ту. 2014. Сер. Історія. Вип. 9. С. 140–159.

⁷⁷ Григорьева О.В., Еремина Н.В. Особенности политической культуры в реализации стратегии энергетической дипломатии скандинавских стран. *Modern Research of Social Problems*, № 5(49), 2015. URL : www.sisp.nkras.ru

⁷⁸ Фліссак К.А. Європейські орієнтири диверсифікації економічної дипломатії України. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 5–6. С. 11–14.

⁷⁹ Фліссак К.А. Формування коопераційної моделі розвитку білатеральних економічних відносин України і Німеччини. Тернопіль: Новий колір, 2009. 288 с.

⁸⁰ Клочак О.З. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації. Наукові праці історичного факультету Запорізь. нац. ун-ту. 2013. Вип. 37. С. 245–252.

⁸¹ Зонова Т.В. Дипломатия: модели, формы, методы : учеб. для вузов. М. : Аспект Прес, 2013. 348 с.

⁸² Ціватий В.Г. Модель дипломатії та дипломатичної служби Арабської Республіки Єгипет АРС): інституціональний аспект . Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. 2015. Вип. 22 (2). С. 82–87.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

У міжнародній практиці, розвиваючи різні види і напрями дипломатії, країни використовують відповідні моделі їх застосування, наприклад у сфері економічної дипломатії найбільш поширеними є чотири основні моделі:

1) «модель економічної пріоритетності» (застосовується під час створення в структурі органів виконавчої влади держав двох органів – Міністерства закордонних справ (МЗС) та Міністерства зовнішньої торгівлі; торговельне представництво є незалежним підрозділом від дипломатичного представництва);

2) «частково-об'єднана модель» (передбачає співпрацю МЗС та міністерства економіки у сфері торговельно-економічних зв'язків; за цього в дипломатичному представництві акредитуючої країни у державі перебування виокремлюється окремий підрозділ, який підпорядковується МЗС та Міністерству економіки (або їх аналогів), що є частково незалежним від дипломатичної місії);

3) «об'єднана модель» (розвинений комплекс двосторонніх торговельно-економічних зв'язків під егідою МЗС, яке: виступає головним координатором просування економічних інтересів держави на міжнародному рівні; визначає пріоритети, розробляє і реалізує стратегію у співробітництві з урядовими організаціями і органами виконавчої влади в країні перебування дипломатичних представництв; при цьому торговельні представництва можуть функціонувати як їх економічний підрозділ, обмежившись кількома штатними працівниками посольства, на яких покладено відповідальність за економічну проблематику);

⁸³ Величко В.В. Розвиток китайської економічної дипломатії: наукові підходи, досягнення та проблеми. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2010. Вип. 16. С. 111–120.

⁸⁴ Кулинич А. А. «Мягкая сила» и национализм современной Японии: китайский вектор. Ойкумена. 2017. № 1. С. 30–41.

⁸⁵ Ціватий В. Г. Інформаційно-аналітичне забезпечення як один із пріоритетних напрямів реформування моделі дипломатії України: політико-інституціональний аспект. Зовнішні справи. 2015. № 11. С. 26–30.

4) «передачі/делегування певних завдань з організації торговельно-економічних зв'язків третім сторонам» (у випадках проблемних ситуацій між країнами або неналежного рівня розвитку дипломатичних відносин; за цього МЗС і Міністерство економіки, здійснює пасивний контроль над процесами торговельно-економічних відносин з певною країною).

На нашу думку, беручи до уваги зростаючий інтерес до екологічної проблематики у сфері міжнародних економічних відносин і світового господарства, існує потреба в науковому розвитку та практичному застосуванні таких моделей дипломатії, як:

– «інтегративна модель» (передбачає об'єднання дипломатичних сил, знань, досвіду, ресурсів і професіоналізму, а також різних інституцій, представництв і асоціацій при вирішенні конкретних завдань у сфері еколого-економічного спрямування);

– «інтерактивна модель» (збільшення дипломатичних ініціатив країн різними засобами активного, системного, інформаційного та медійного впливу на представників міжнародного соціуму, від рішень, дій і співпраці яких залежить вектор руху людства до еколого-економічного благополуччя та прогресу загалом);

– «стратегемна модель» (націлена на розробку нових інструментів і механізмів ідентифікації вивіреної тактики і стратегії поведінки країн або інших суб'єктів/агентів міжнародної дипломатії, що залучаються або є провайдерами/медіаторами у певних процесах (наприклад, у розв'язанні еколого-економічних конфліктів);

– «безпекова модель» (зумовлена необхідністю покращання рівня міжнародної безпеки засобами дипломатичної оперативності й мобільності її суб'єктів в реагуванні на виклики середовища їх функціонування; розширення взаємозв'язків між різними видами дипломатії через посилення ролі еко-безпекових компонентів у світовому господарстві

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

(наприклад, енергетична дипломатія, кліматична дипломатія, продовольча дипломатія, водна дипломатія).

Таким чином, у дипломатичній сфері є значний діапазон моделей її реалізації – як об'єктивно необхідного та закономірного явища згідно з суспільними потребами. Фрагментація напрямів дипломатичної діяльності при водить до активного розвитку галузевої дипломатії, переформатування у поглядах на ведення дипломатичної діяльності⁸⁶, вироблення нових концепцій щодо захисту інтересів країн.

Зазначимо, що новітня ера міжнародних економічних відносин ознаменовується утвердженням політики трансформаційних звершень на мікро-, мезо-, макро- і мегарівні господарювання, тим самими демонструючи людству єдність всіх компонентів і їх пов'язаність у просторі й часі. Глобальні проблеми – це не лише загрози і виклики, але й заклики до рішучих дій і міжнародної консолідації у творенні спільного простору життєдіяльності.

Разом з тим, ми прагнемо значно поглибити розуміння природи дипломатії як класичної, так і посткласичної, виявити новий пласт взаємозв'язків із навколишнім середовищем її формування. Теоретичні розробки створюються за допомогою вже існуючих, будуються як мозаїки з нових елементів у комбінації з давно відомими. Нововведення уточнюють, доповнюють і розвивають давніші теорії, не скасовуючи їх повністю. Економічна наука виконує функцію соціальної пам'яті в діалектичній тріаді: «накопичення – збереження – трансляції» досвіду попередніх поколінь⁸⁷. Дипломатія як одна з найдавніших форм пошуку консенсусу між спільнотами виконує особливу місію та прагне утверджувати дії доброї волі та захисту миру у світі.

⁸⁶ Опанасюк О.І. Еволюція інститутів, форм і методів сучасної дипломатії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2017. 20 с.

⁸⁷ Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку : сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ : Знання, 2012. С. 31.

1.2. Генеза екологізації дипломатії у світогосподарському просторі

Сучасний поступ людства є відображенням його об'єктивно-історичного розвитку та адаптації до перманентних викликів і загроз навколишнього середовища. Еволюційність завжди супроводжувалася ускладненням суспільних систем, кожна з яких відрізнялась від попередньої вищим ступенем: диференціації і спеціалізації, споживання і концентрації природної енергії, експансіонізму та конфронтації тощо. Еволюція породжує компроміс між зростаючим використанням енергії і збільшенням інтенсивності її розпилення. Чим складніше рівень розвитку соціуму в природній ієрархії, тим більше він потребує відновлення енергії для забезпечення власної стійкості, продукування значної маси ентропії та підтримки екологічного балансу.

Свою життєву силу та енергію «природа» завжди протиставляла різноманітним винаходам людини щодо панування, устрою, порядку та примусу. Напевно, це пояснюється тим, що свою автентичність природа набуває лише у формі органічної активності й формоутворення. Глибокий філософський концепт «природи» полягає не лише в її змістовій гармонії, але й в дуже прадавніх зонах екологічного ризику людського буття. Все у світі має поступальний рух по спіралі, але кожна дія, процес, як і людність на кожному етапі своєї еволюції, є оптимальними для актуального стану природи, довкілля і соціально-культурних утворень. Розквіт і занепад цивілізацій історики пов'язують з енергетичними режимами їх функціонування під дією екологічних законів і пристосування до певного просторочасу.

У первісних узагальненнях досвіду господарювання природа часто сприймалась людьми як допоміжна, так і загадкова й загрозлива сила. З давніх часів міфологія, релігія та культура всіх народів світу накопичувала як екофільні й екофобні риси, так і містичну силу їх різнопланового використання у творенні засад світосприйняття. Так у давньоукраїнських міфах

переважна більшість богів опікувалась природою (Дажбог, Волос⁸⁸, Жива, Кралиця, Лада, Купайло, Ярило та ін.).

Від часів трипільської культури (IV–III до н.е.) аж до 988 р. пантеон давньоукраїнської міфології (у вигляді богів, божеств, героїв) невпинно збагачувався й диференціювався, а також певним чином осмислювався.

Причина тому – швидкий розвиток продуктивних сил, знань, освіти й культури; активізація міжплемінних та міжнародних зв'язків. Саме тому вже з періоду V ст. до н. е. з'являються боги торгівлі, гостинності, родючості, рільництва, ковальства та ін.

Особливу історичну роль у цьому процесі відігравали Волхви – служителі язичницького релігійного культу та перші «дипломати» в узгодженні чи приборканні стихій між Небом і Землею. Вони були носіями стародавньої української культури й духовності, дбали про охорону священних лісів, гаїв, рік; розвивали народну медицину, знання з астрономії, математики, географії та ін. Володіли, як правило, багатьма мовами: арабською, латинською, грецькою та ін. Сприяли розвиткові торгівлі, ремесел і дипломатичних стосунків давніх українців з сусідніми народами; створили вчення про Деміурга – Першотворця землі та довколишнього світу. За часів трипільської доби вони розробили демографічну концепцію розвитку, котра регулювала приріст населення в наддніпрянських регіонах, де мешкали багатодітні племена. Внаслідок цього формувалися молоді общини переселенців «на нові землі», які рухалися до Індії, Месопотамії, Малої Азії, Палестини, Єгипту, Північної Італії, о. Крит, Західну Європу та колонізували Балкани⁸⁹.

⁸⁸ *Волос* – бог достатку, покровитель торгівлі й купецтва, опікун усього тваринного світу; з розвитком скотарства стає одним з найголовніших богів (напр., в клятві русів грекам 945 р. зазначалось : «Клянусь богом, у якого вірую, Перуном і Волосом...»); *Кралиця* – міфічний образ-тотем весни, весняне свято – знак священного пошанування навколишньої природи, своєрідне табу на вирубування дерев.

⁸⁹ Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Київ : «Український письменник», 1993. С. 4–19.

Шукаючи істину в примноженні життєвих благ і духовних скарбів, величі панування цивілізацій шляхом підкорення сил природи і завоювання великих просторів, суспільство досить часто опинялось перед зачиненою «брамою єднання часів», де внаслідок лихоліть втрачалися пам'ятки (напр., Велесові книги) й забувалися екологічні застороги мудреців, провидців, воїнів і учених щодо надбань у застосуванні сили дипломатії для мирного співіснування людства.

Унікальні культові вироби з глини, каменю та металу, котрі були знайдені в святилища-храмах древніх – курганах / степових пірамідах, відображали не лише потяг людей до таємниць Всесвіту, намагання встановити енергетичний зв'язок людини з Землею та Космосом, але й містили у собі «спеціальну ідею» розвитку контактів і господарювання на теренах, що мали підвищену геомагнітну активність. Об'єднані в потужну й цілісну систему, такі ж величні кургани-обсерваторії існували на величезній території, де проживали та змінювали довілля і представники індоєвропейської спільноти.⁹⁰ Природні умови життя й господарювання спонукали людей до адаптивності та дій, що мали бути синхронізованими до енергетичних посилів простору їх перебування.

Свідченням про добре налагоджений зв'язок між племенами з подібною матеріальною та духовною культурою в ті далекі часи є знаки ритуальної писемності, які були виявлені дослідниками в різних регіонах Європи, констатуючи їх повторення впродовж тисячоліть. Наприклад, розповідь про грандіозний природний катаклізм – Всесвітній потоп (сер. VI тис. до н.е.) і екологічні застереження відображено в написах Кам'яної Могили⁹¹, які через шумерські й вавилонські джерела інформації могли потрапити й на сторінки Біблії⁹².

⁹⁰ Духовна велич України : Наук.-публіц. зб. / Упоряд. : І. Новиченко. Київ : Просвіта, 2004. С. 31–35.

⁹¹ *Кам'яна могила* – державний історико-археологічний заповідник, розташований під Мелітополем у Запорізькій області (периметр гори – майже 3 км, висота 12 м; бл. 3 тис. каменів різних розмірів, гроти, впадини, тріщини).

⁹² Кишишин А.Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тысячелетий до н.э. Т 1. Киев : Аратта, 2001. 846 с. URL : www.irbis-nbuv.gov.ua

На віковичному шляху людство апробувало найрізноманітніші форми організації господарських відносин – від родинно-племінної, рабовласницької, феодальної до сучасної демократичної, міжнародної, інтегрованої. Але за умов цивілізованості воно не позбавилося таких «біологічних» рис, як агресивність, хижацтво, варварство, расизм, боротьба за простір і ресурси. З давніх часів володіння природними ресурсами було економічно вигідним проектом у зміцненні політичної влади й гегемонії (захоплення територій, людей, скарбів і провіанту; будівництво пірамід, фортець, каналів, дамб; контроль над використанням води, лісу, пасовищ, морських і сухопутних торговельних шляхів).

Аксіоматично, історія природокористування – це завжди історія можновладства й володарювання, що базувалось на використанні досить контрастних зовнішньополітичних доктрин, міждержавної боротьби, тактики й стратегії війн, дипломатії та мирних домовленостей, інструментів торговельно-економічної політики.

Прагнення віднайти можливий і вигідний спосіб порозуміння між тогочасними спільнотами зумовило необхідність обміну між ними *посланнями*⁹³ (звітками, зверненнями). Особу з виконання місії, доручень і проголошення повідомлень від певного соціуму, називали *посланник*. Це був виходець з певного середовища / народу, представник традицій певного політичного устрою, носій культури конкретного природного ландшафту та провісник нового у відносинах між людьми та країнами. Можна припустити, що посланці були мотивовані до активного руху в просторі та свідомі в отриманні переваг, які вони здобували у соціумі.

Зазвичай посланці мали *диплому* (грец. *diplōma*) – здвоєні дощечки з нанесеними на них письменами (інструкції,

⁹³ *Послання* – 1) дія за значенням «посилати» → спрямовувати; виявляти своє ставлення до кого-небудь; вітати, поздоровляти, проклинати кого-, що-небудь; 2) письмове звертання до кого-небудь; лист; 3) переносно – спрямовувати кудись, на що небудь (проміння, світло, увагу, силу тощо); напр., Л. Українка: «Онде зірка палає, мов промінь. Білі хмари круг неї, мов гори. Не до нас посила вона промінь. Вона дивиться в інші простори...».

вірчі грамоти), що уповноважували їх право на здійснення переговорів. У подальшому диплома слугувала етимологічною основою для концепту логічно-сміслових понять «дипломат» і «дипломатія».

Доцільно відзначити, що діяльність посланців (гінців, вісників) була вкрай ризикованою не лише з огляду первісних уявлень про цивілізованість контактів, безпеку й екологію, але й різних вірувань і складності випробувань у досягненні цілей. Власне це спонукало посланців до хитрості, омани та участі в змовах. Недаремно у свій час покровителем дипломатії було обрано бога *Гермеса* (грец. *Hermēs*).

Цікавим є той факт, що у давньогрецькій міфології Гермес первісно уособлював могутні сили природи, а пізніше здобув високе становище в сонмі олімпійських богів. За елліністичної доби Гермеса ототожнювали з богом мудрості, магії й астрології, заступником мандрівників і шукачів скарбів. Але завдяки спритності, хитрості, підступності, винахідництву та красномовству, Гермес здобув статус бога покровителя сфери торгівлі та дипломатії, а також купців і злодіїв. За легендами, Гермес пообіцяв своїм батьками Зевсу та Майї не лукавити, але й не казати всієї правди, запропонувавши свою службу богам як їхній посланець. Морально-етичні настанови в міфологічному та реальному світі життя завжди були дискурсивні, що базувалось на ваганнях людини щодо усталеності й виправданості домінуючої ідеології природокористування, загальноприйнятого і реального у взаємодіях спільнот.

Так, в основу древньоіндійської філософії було закладено вчення про досконалу людину-мудреця як важливої епістолі (латин. *epistola*, від грец. *epistolē* – послання) для прийдешніх поколінь і дипломатики. Згідно з настановами Законів Ману⁹⁴, мистецтво переговорів полягало в умінні запобігати виник-

⁹⁴ *Закони Ману* – древньоіндійський збірник настанов щодо релігійного, морального та суспільного обов'язку. Перший переклад із санскрипту англійською був здійснений В. Джонсоном (1794 р.), на інші європейські мови (Г. Бюлер, А. Бернелл, Е. Хопкінс, М. Датт, С. Ельманович та ін.).

ненню конфліктів: *«Мир і його протилежність (війна) залежать від послів, бо лише вони створюють і сварять союзників. В їх владі знаходяться ті справи, через які відбувається мир або війна між царями»⁹⁵.*

Складні міжнародні питання повинні були розв'язуватися, перш за все, дипломатичним шляхом, а застосування сили відводилось на другий план черговості заходів. Співзвучною до цього є філософська думка Стародавнього Китаю (VII ст. до н.е.). В основу етики Конфуція як раціоналізованої стародавньої китайської релігійної моралі, були покладені такі принципи, як: людяність, справедливість, обов'язок, ритуальність, знання, довіра. Філософія Стародавнього Китаю була гуманістичною і пов'язаною з проблемами житейської мудрості, пізнання природи і соціальним управлінням.

Наприклад, *«Для народу людинолюбство важливіше, аніж вогонь і вода. Від вогню і води гинули, але ніхто не загинув від людинолюбства»* (Конфуцій); *«Хоча у світі немає предмету, який був би слабший і ніжніший від води, але вона спроможна зруйнувати самий твердий предмет»* (Лаоцзи); *«Війна – це шлях обману»* (Сюньцзи)⁹⁶.

Зовнішня політика формувалась із розвитком людських цивілізацій, які так чи інакше прагнули до контактності у різний спосіб взаємодії (мирний/воєвничий) на основі природознавства, ресурсного споживання та розширення сфери господарювання. У країнах Стародавнього Сходу – Єгипті, Вавилоні, Ассирії й інших державах провадилась внутрішня і зовнішня політика, що впливала на їх благополуччя та екобезпеку.

Наприклад, ще Геродот вказував на класичний контраст між Єгиптом і Месопотамією, які були пронизані мережею водних каналів. На одному полюсі – Єгипет, «дар Нілу», модель ненасильницького водного господарювання співзвучного з природою, символ вічності й тисячолітньої стабільності. На

⁹⁵ Законы Ману, пер. С. Д. Эльмановича, 1913. Гл. VII. Царь. 64, 66.

⁹⁶ Древний Китай /Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. С. 45–57.

протилежаючому полюсі – Месопотамія, архетип досить витратного зрошення, спонукання і постійної боротьби з пустелями, військових конфліктів, хаосу і насилля, що наглядно проявлялось в діях асирійських царів. У Месопотамії зрошування відкривало шлях до землеробства і не стримувало його експансії⁹⁷. Надзвичайно дорогі в експлуатації іригаційні системи дозволили цій країні, обмеженій природними ресурсами порівняно з Єгиптом, значно перевершити своїм багатством долину Нілу. Штучне зрошення надавало швидке прирощення обсягів врожаїв і отримання доходів, але це не позбавило екологічних катаклізмів у майбутньому.

Амбівалентність «води» полягає в її спроможності бути сакральним джерелом життя і, водночас, його небезпек, виступати головною екологічною проблемою й набувати діаметрально протилежного змісту для еволюції світу та економічного потенціалу розвитку країн.

Саме тому генеза людства в урегулюванні суспільних відносин характеризується великою складністю протиріч, генератором і каталізатором яких були владні й загарбницькі пріоритети. Рушійною силою зовнішньої політики Ассирії (VIII–VII ст. до н.е.) було прагнення до заволодіння родючими оазисами сусідніх держав, захоплення покладів залізної руди, міді й інших видів природних ресурсів, встановлення деспотично-панівного контролю над торговельними шляхами: від Середземного моря до Месопотамії, далі в східному напрямку; південно-західний вектор – в бік Сіро-Палестинського узбережжя і Єгипту. Ассирія була великою державою, але її географічне положення викликало постійне зіткнення з сусідами і безперервність військових конфліктів, що сприяло технологізації бойових дій, завоювання та дипломатії.

Відповідно до різних цілей військово-теократичних царств Стародавнього Сходу їх завойовницька зовнішня політика включала централізовану дипломатію з обмеженою функціо-

⁹⁷ Радкау Й. Природа и власть. Всемирная история окружающей среды / пер. с нем., сост. Указ. Н.Ф. Штимльмарк; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. С. 133–131.

нальністю. На стадії переходу до більш вищого рівня товарно-грошових відносин, способів господарювання та утворення приморських міст закладались умови до зміцнення таких античних держав, як Греція і Рим. Зовнішня політика рабовласницьких держав-полісів була орієнтована на конкуренцією в розширенні територій, використаних природних ресурсів, захоплення нових ринків, нарощування сили гегемонії й колоніальної експансії, утворення союзів задля стратегічних інтересів торговельно-економічного розвитку. Наполегливе прагнення до укрупнення держав спричинило зіткнення у греків на Сході, з Перським царством, у римлян – на Заході, з найбагатшою торговельною республікою древнього світу – Карфагеном.

Але все ж природні умови різних регіонів античного світу відрізнялися й тому впливали на господарський потенціал. Недостатнє використання результатів, отриманих фахівцями з різних природничих наук при створенні історико-екологічних реконструкцій часто поєднується з ігноруванням факту суттєвих відмінностей у природному середовищі різних регіонів, що були освоєні еллінами від берегів Лігурійської затоки на заході від Боспору, Кіммерійського на сході та від Кіренаїки на півдні до полісів фракійського узбережжя чи південно-західного Надчорномор'я – на півночі^{98,99}.

В екологічній історії античного світу зазвичай спостерігається певний «афіноцентризм», який уже здавна є прикметою інших галузей антикознавства: політичного, економічного та соціального спрямування. Таким чином давні спільноти формували різні системи господарювання, закладаючи певні умови для їх раціонального чи нераціонального, довгострокового чи короткострокового функціонування тощо.

⁹⁸ *Елліни* (грец. *Ελληνες*) – етнонім, що у різні часи змінював своє значення. В стародавні часи – населення Балканського півострова і сусідніх островів (Мала Греція) або земель, які входили до сфери впливу держав, що були розташовані на цих землях (Велика Греція). Нині греками прийнято вважати еллінів – народ, основне населення Греції та Кіпру.

⁹⁹ Історія європейської цивілізації. Греція / за ред. Умберто Еко; пер. з італ. О.В. Смитина та ін. Харків : Фоліо, 2016. 1158 с.

Питання взаємозв'язку природи та античного суспільства, а також їх ділових контактів із іншими спільнотами, розглянуті в ряді праць: В. Блаватського¹⁰⁰, І. Бучинського¹⁰¹, О. Одріна¹⁰², Р. Салларес^{103,104,105}.

Зокрема, О. Одрін у своїй праці «Екологія господарства античних держав Північного Причорномор'я» застерігав: *«Для того, аби адекватно зрозуміти взаємодію людини з природним середовищем, необхідно мати належну інформацію про саме це середовище (кліматичні умови, рельєф місцевості, ґрунтовий покрив, рослинний і тваринний світ тощо). Лише маючи таку інформацію можна оцінювати принаймні потенційні можливості розвитку тих чи інших галузей господарства, причому навіть тих, про які історичні (у широкому значенні) джерела взагалі не містять жодної інформації»*.¹⁰⁶

Виходячи з цього, можна припустити, що наміри, зусилля і перестороги в контактах античних суспільств корелювалися з новим пізнанням природи, відповідним перетворенням довкілля, розширення господарства, торгівлею і зародженням ресурсного експансіонізму. Саме тому функціонування різних античних полісів супроводжувалась пошвавленням міжнародних переговорів, обміном посольств і місій, укладанням оборонних і наступальних союзних договорів. У цілях дипломатичного «маневрування» у сфері торгівлі, важливим

¹⁰⁰ Блаватский В.Д. Природа и античное общество. М.: Наука, 1976. 79 с.

¹⁰¹ Бучинский И. Е. Климат Украины в прошлом, настоящем и будущем. К., 1963. 308 с.

¹⁰² Одрін О.В. Природні ресурси та торговельно-економічний потенціал античних держав Півн. Причорномор'я: Нижнє Подністров'я та Нижнє Побужжя. Київ: Ін-т історії України, 2005. 94 с.

¹⁰³ Sallares R. The ecology of the ancient Greek world. London – NY. 1991.

¹⁰⁴ Sallares R. Ecology. The Cambridge economic history of the Greco-Roman world. Cambridge, 2007. Pp. 15–37.

¹⁰⁵ Sallares R. Environmental history / A companion to ancient history. Chichester; Malden, MA, 2009. Pp. 164–174.

¹⁰⁶ Одрін О. Екологія господарства античних держав Північного Причорномор'я. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. С. 9–10.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

було: мистецтво переговорів і стратегем¹⁰⁷, прийоми розрахунку і «ухильності» в контрагенціях, культура діалогу з іноземцями й конкурентами.

За певних умов прояву енергетичних потоків у довкіллі та дії природних законів, ідейним поштовхом для застосування стратегем могла слугувати не лише філософія мислення тогочасного люду, але й примат етики поведінки щодо безпеки їхніх взаємовідносин. Разом з цим, амбіційні прагнення щодо збагачення та розширення теренів економічних інтересів засобами дипломатії – завжди були присутні.

Суттєвою відмінністю зовнішньої політики Стародавньої Греції від загарбницьких дій і деспотій Сходу було становлення й розвиток натурфілософії¹⁰⁸, а також утвердження нових підходів і принципів у сфері міжнародних відносин, пошук союзників та утворення різних військових угруповань¹⁰⁹ багатосторонніх домовленостей проти інших держав. Давньогрецька зовнішня політика продемонструвала належний рівень пошуковості форм її реалізації з так званою прийнятністю для тогочасного соціуму. Грецький філософ Пітак проголошував: *«Справа розумних передбачувати біду, поки вона не прийшла, справа хоробрих – управлятися з бідою, коли вона вже прийшла».*

¹⁰⁷ Полиэн. Стратегемы : Пер. с грец. под. общ. ред. А.К. Нефедкина. СПб.: Евразия, 2002. 608 с.

¹⁰⁸ *Натурфілософія Стародавньої Греції* (IV–V ст. до н.е.) виникла як світогляд промислово-торговельної частини населення, що почала боротися за владу, відбираючи її в аристократів-землевласників. Розвиток виробництва був пов'язаний із застосуванням заліза, розвитком товарно-грошових відносин, культури, соціальним протистоянням і переходом від авторитарних аристократичних форм державного управління до тиранічних, а через них до демократичних. Представниками натурфілософії були: Фалес («набором усіх речей у світі є вода»); Анаксимен («повітря як першооснова всього сущого»), Геракліт («вогонь як субстанційно-генетичне начало всього існуючого»); Емпедокл («світ як чотири традиційні стихії – земля, вода, повітря, вогонь»); Піфагор (число поняття «космос» у розумінні Всесвіту як впорядкованого явища); Протагор («людина – міра всіх речей...»); Сократ (філософія етичного антропологізму).

¹⁰⁹ *Сіммахія / бойовий союз* – союзницький договір між грецькими полісами, що укладався з метою оборони (епімахія), або військової відсічі у разі нападу. Ці договори передбачали, що союзники зобов'язуються мати одних і тих самих ворогів і друзів. Досить часто С. укладалися за умов гегемонії якого-небудь поліса (напр., Афінський морський союз, Пелопоннеський союз).

Наприклад, Платон у своїй праці «Держава»¹¹⁰ переконував, що у ставленні до різних правителів інших держав, дипломатія повинна застосовувати брехню... для користі своєї держави; однією з найважливіших функцій держави є боротьба з природою і ворожим оточенням народів-варварів¹¹¹. Але він високо оцінював розвиток дипломатичного мистецтва держави в союзництві задля здобуття перемоги над сильнішим військовим супротивником. Інший славетний філософ і мислитель Арістотель у праці «Політика»¹¹² наполягав на тому що, *військова справа повинна бути налагоджена не для поневолення інших держав, а для того, щоб самим не потрапити в рабство; ідея будь-якої війни – протилежна ідеї права*. Таким чином, у давні часи своєрідним імпульсом до налагодження контактної дипломатії було глибоке й філософське осмислення таких дій.

В епоху героїчних звершень греки зніціювали нові міжнародні постулати, порушувати які вважалося не тільки недопустимим, але й гріховним. Лише той, хто боїться «кари богів», міг дозволити собі знехтувати дипломатичним імунітетом посла, вдаватися до отрути чи інших антилюдських дій як засобу досягнення зовнішньополітичних цілей¹¹³. Вважається, що саме в колисці Стародавнього світу була зароджена «доктрина дипломатичних домовленостей», яка апелювала до неприйнятності факту їх порушення між державами і встановлення за це відповідальності. Можна стверджувати, що такого роду настанови в суспільних відносинах заклали основу подальших дій в аспектах моральної етики й екологічної культури.

Разом з тим, у характері дієвості спільнот і підприємливості людей простежувалося утворення довкільних процесів,

¹¹⁰ Платон. Держава. Київ : Основи, 2000. С. 74.

¹¹¹ *Варвари* – у розумінні стародавніх греків і римлян – це всі іноземці, які розмовляли незрозумілою мовою. Греки, успадкувавши давню культуру й традиції, варварів вважали жорсткими і нерозумними людьми.

¹¹² Арістотель. Політика. Київ : Основи, 2000. С. 84–85.

¹¹³ Никольсон Г. Дипломатическое искусство: Четыре лекции по истории дипломатии. М. : Институт международных отношений, 1962. 118 с.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

зміна станів об'єктів оточення, поведінкових і організаційних моделей (наприклад, проксенії,¹¹⁴ амфіктонії, сіммахії¹¹⁵). Наприклад, амфіктонія була представлена у вигляді міжнародного інституту в формі грецьких союзів задля підтримки релігійних обрядів. Слугували культурними центрами об'єднання різних племен у IX–VIII ст. Найвпливовішою була Дельфійська-Фермопільська, до якої входили 12 племен. Дельфи виступали арбітрами у спірних питаннях міжполісних відносин, акумулювали значні фінансові кошти від пожертв паломників, храмових ярмарків і лихварських операцій.

Могутнім еко-знаряддям Дельфійських жреців було оголошення й припинення «священних війн», в яких мали брати участь всі члени амфіктонії. Вони приймали присягу, текст якої містив положення і екологічні упередження: *«Не руйнувати ніякого міста, що належить амфіктонії; не відбирати у них воду ні під час миру, ні під час війни; спільними зусиллями виступати проти порушника присяги, розоряти його місто...»*¹¹⁶.

Разом з тим, ініціатива вступу до амфіктонії не давала переконливих військових, політичних, юридичних і екологічних гарантій, радше – спонукала до певної поведінки в охороні загального святилища об'єднання.

Давні вірування були сконцентровані реальними пересторогами щодо явищ природи та знаходили своє відображення в інтеграторах дипломатії, що були притаманні

¹¹⁴ *Проксенія* (грец. прохенія – право публічної гостинності) – у Древній Греції як форма міжнародних відносин і права *Π.* існувала між особами, родами, племенами та державами. Проксен певного міста користувався порівняно з іншими іноземцями привілеями щодо торгівлі, податків, права, суду та ін. Компетенція проксена включала: захист інтересів чужинців у своєму полісі, представлення інтересів чужої держави перед Народними зборами свого полісу, прийом іноземних послів, ведення переговорів, стимулював торгівлі та ін. Це сприяло отриманню ним дипломатичних привілеїв та імунітетів.

¹¹⁵ *Сіммахія* (від грец. *syn* – разом і *machomai* – борюся) – у Древній Греції військово-політичний союз між полісами з наступальними функціями, що зобов'язувала його членів до спільної координації військових дій, а також могла мати спільну казну і консолідовані фінансові кошти для реалізації цілей.

¹¹⁶ Цит. : Зінченко А. Історія дипломатії : від давнини до початку нового часу. Вінниця : Нова книга, 2002.

культури певних соціумів. Зокрема, римська дипломатія містила елементи міфології через вшанування різних природних стихій у договірних відносинах. Так, у 215 р. до н. е. в одному з підписаних договорів зазначалось: *«Головнокомандуючий карфагенської армії Ганнібал, з одного боку, і македонський цар Філіпп, з іншого – клянуться перед обличчям захисних богів – сонця, місяця і землі, перед обличчям рік, гаваней і вод, перед обличчям всіх божеств перебувати на віки в клятвеному союзі дружби і нелицемірного благовоління як друзі, родичі і брати»*¹¹⁷.

Римська республіка певною мірою запозичила в греків державну внутрішню організацію зовнішньої політики та інтегрувавши до неї римське «право народів». Перший римський імператор Ю. Цезар здобув статус лідера дипломатичного конгресу представників усіх галльських племен; розділяючи своїх ворогів та консолідуючи своїх прихильників, підкорив усю Галлію¹¹⁸. За часів його панування була активізована зовнішня політика, відновлені торговельні зв'язки, впроваджено правові й економічні новації. Якщо успіх міжнародної політики Ю. Цезаря був оцінений по-різному як в античній традиції, так і в новітній історіографії, то його військова діяльність увінчана лаврами величного полководця своєї епохи. Його особливі й логічні підходи в дипломатиці

¹¹⁷ История дипломатии / Под. ред. В.П. Потемкина. М.: ЮрПринт, 2002. С. 80.

¹¹⁸ *Галлія* (латин. Gallia, від рим. назви кельтських племен галлів (латин. Galli), які довгий час боролися за свободу з Римом) – відома з часів давнього Риму; велика провінція Римської Імперії (Римська Галлія була створена 58 р. до н.е., після великих завоювань Ю. Цезаря); землі Європи, які входять до складу таких сучасних країн, як Франція, Люксембург, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія. Після римського завоювання відбулась централізація Г., а також її інтенсивна колонізація римськими поселенцями з Італії. Г. була активно залучена в торгівлю з середземноморським регіоном, включена до товарно-грошових відносин і будівництва мережі доріг, що з'єднували околиці провінції з великими містами і Римом. Під час правління римлян Г. вперше отримала формальну політико-адміністративну єдність, але економіко-соціальна відмінність зберігалась внаслідок специфіки природного рельєфу і клімату.

грунтувалися на застосуванні різних стратегем¹¹⁹, які були запозичені з досвіду військових перемог і винахідливості.

Наприклад, під час військової кампанії проти гельветів (58 р. до н.е.), Цезарь опинився в складних природних умовах Альп, проходи до яких охоронялися гірськими варварами. З гірських вершин Альп спадало багато рік, а біля підніжжя були дуже глибокі болота. Від них уранці або при яскравому сонячному світлі здіймалось випаровування і великий туман, що зменшувало видимість простору й горизонтів обрію. Скориставшись такими умовами Цезарь, взяв половину свого війська, оточив гору та опинився над головами ворогів і вигукнув бойовий клич. Половина його війська, що знаходилась внизу, відповіла сильним криком, і гори, навкруги наповнилися шумовою акустикою, що спричинило безпорадний жах у варварів і спонукало їх до втечі й поразки. Цезарь без військових втрат і бойових дій, безпечно здолав природні перепони Альп в Галлії.¹²⁰

У наступні періоди правління інших імператорів, квінтенсенція зовнішньої політики Риму не змінювалась, тактика й стратегія базувалась на доктрині імперіалізму й тотального підкорення. Римська імперія прагнула гегемонії, тому її дипломатія здійснювалась під гаслом: «Розділяй і володарюй!» – політики можливого застосування сили проти слабшого противника, розбрату й конфронтації між сусідніми державами, розпалювання ворожнечі за ресурси й природні багатства. Навіть розроблені постулати міжнародного права, такі як «*pacta sunt servanda*» (договори мають дотримуватися), були переважно орієнтовані на зміцнення могутності Риму та ослаблення сили його партнерів. Але політика квазіпримиріння, постійні вогнища війн, зростання податків і витіс-

¹¹⁹ *Стратегеми* (грец. *stratēgēma* – військова хитрість, що вводить противника в оману), розробки яких передбачала добре знання специфіки природних, географічних, кліматичних і ресурсних умов дислокації ворогів / суперників. Про «стратегеми» згадували Геродот, Фукидід, Ксенофонт, Гомер, Фронтін, Полієн.

¹²⁰ Полиэн. Стратегемы : Пер. с греч. под. общ. ред. А.К. Нефедкина. СПб. : Евразия, 2002. С. 264–265.

нення землеробського про шарку населення зумовило також «causa causarum» (латин. причина причин) деградацію середземноморського ландшафту, про що пізніше й неодноразово відзначали історики¹²¹.

Доцільно зауважити, що вектор зовнішньої політики щодо збільшення ресурсних і економічних можливостей, задавався і діями Сенату, який координував дипломатичні зносини. Тому справедливо вважав Titus Livius¹²²: *«Законои, які прийняті під час миру, в більшості випадків відмінє війна, а які видані під час війни, скасовує мир»*¹²³.

Виникали імпульси дипломатичної активації, зокрема посольства в Римі стали легаціями (legationes), а послы – легатами (legati), ораторами (oratores) і жезлоносцями (caduceatores). Поряд з легаціями іноземних держав до Риму прибували місії з провінційних міст (муніципій), корпорацій і союзів. Вони робили коштовні внески до казни (наприклад, золоті/срібні монети та речі, дорогоцінні прикраси/каміння тощо).

В імператорському Римі професія адвоката, ритора і дипломата вважались одним з найвигідніших, високодохідних і статусних у суспільстві. Муніципії і корпорації доручали уповноважувати таких фахівців бути на чолі посольств. Поступово сформувалися відповідні правила (praescripta) складання дипломатичних орацій, риторики¹²⁴ і манери їх промови відповідно

¹²¹ Римську імперію досить часто звинувачують у тому, що вона прискорила власну загибель шляхом руйнування природи й навколишнього середовища. Зокрема, про це було описано в книзі Дж. П. Марша, посла США у Флоренції, «Людина і природа» (1864 р.).

¹²² Тит Лівій (59 до н.е. – 17 н.е.) – автор історичного твору «Аннали», що має велику цінність в культурі античності, де розкриті морально-етичні аспекти римської історії, а також пов'язані з цим звершення, політика, дипломатія, могутність та імпульси «розкладання» у сучасній для нього Римській імперії.

¹²³ Древний Рим /Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. С. 51.

¹²⁴ *Риторика* (грец. rhētorikē) – наука про ораторське мистецтво. *Р.* виникла бл. V ст. до н.е. як відповідь на практичну потребу суспільства. У стародавніх творах розповідається про божественне походження *Р.*, згідно з якими вона вважається початком людської цивілізації. Стародавні греки трактували *Р.* як «мистецтво переконання», «здатність знаходити способи переконання щодо

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

до певних ситуацій (наприклад, були розроблені варіації промов від імені міста, що постраждав від землетрусу або якого-небудь іншого стихійного природного лиха).

Розвиток дипломатичного мистецтва забезпечив зміну статусності його носіїв: вісник-дипломат, оратор-дипломат, посередник-дипломат → дипломат-спостерігач, дипломат-радник, дипломат-інформатор, дипломат-розвідник, дипломат-адвокат, дипломат-захисник. До того ж дипломатична мова Римської імперії надалі знайшла своє відображення в християнській термінології («апостол» від грец. *apostolos* – посол)¹²⁵. У свою чергу, релігійні ідеї, філософські настанови й моральні принципи визначали ступінь інтенсивності чи інертності процесу розвитку торгівлі, економіки, політики та дипломатії.

Так, в I ст. до н.е. набули особливого розвитку торговельні та дипломатичні зносини Риму з Китаєм, де головною артерією зв'язків слугував «Шовковий шлях» (починався з Сирії та сягав Великого Китайського муру). Разом з караванами по «Шовковому шляху» рухалися посольські місії Риму та Китаю, що сприяло: тривалості міжнародних взаємин між великими державами античного світу, впливу греко-римського мистецтва на китайську культуру, обміну технологіями господарювання і природокористування.

Мабуть, природно-кліматичні умови Східного Китаю і сприяли розведенню скотарства й удосконаленню землеробства. Крім того, контактність Древнього Китаю відрізнялась певним рівнем договірних відносин в урегулюванні спірних питань та історичною першістю в укладанні між сторонами угод про ненапад.

кожного даного предмета», «шлях до результативності комунікацій». Сфера дипломатії та *P.* поєднана проблематикою: політики, влади та свободи, справедливості й власності, суспільних відносин, війни та миру.

¹²⁵ *Апостол* (грец. *apostolos* – посол) – 1) в давньохристиянській літературі – мандруючий проповідник християнства, пізніше – кожний з 12 наблизених послідовників Христа; 2) відданий послідовник якого-небудь вчення; 3) церковна книга, що включає «Діяння і послання апостолів».

За часів Середньовіччя вражаючі успіхи в дипломатичній сфері продемонструвала Візантійська імперія, застосовуючи нові підходи в зовнішній політиці та організації спеціальних посольських місій, агентської діяльності купців і релігійних місіонерів. Розширення торговельних зв'язків супроводжувалось утворенням міст-форпостів і диверсифікацією ресурсного забезпечення.

Міжнародна політика Візантії обумовлювалась її внутрішньою ситуацією і зовнішнім станом, оскільки до складу імперії входили численні етноси й народи, які населяли Балканський півострів, Малу Азію, острови Егейського моря, Сірію, Єгипет, Палестину, Північне Причорномор'я (Херсонес). Крім того, Візантія змушена була вести активну зовнішню політику з Іраном, Аравією, Ефіопією, Закавказзям, Руссю, а на Заході з Італією, Іспанією, Галлією. Зовнішньополітичні акції Візантії були націлені з виконання завдань: 1) провокування конфліктів між «варварами» аби їх послаблювати; 2) купівлі приязні прикордонних племен шляхом надання хабарів, допомоги, нагород, відзнак; 3) навернення народів до християнської церкви задля посилення їх залежності від імперії¹²⁶.

Візантія мала широкі зв'язки з феодалними державами Європи, які утворилися після розпаду Римської імперії з країнами Сходу. З цією метою при імператорі було створено Відомство іноземних справ, розроблено відповідні правила посольської справи, форми і способи дипломатичного спілкування. Завдяки цьому в Італії (XIII–XIV ст.) виник новий тип державного діяча – дипломата (напр., у Флоренції такими послами були А. Dante, F. Petrarca, G. Vossaccio).

Одним із видатних політичних діячів і дипломатів феодалної Італії того періоду також був Н. Макиавеллі, який у своєму творі «Державець»¹²⁷ запропонував свою теорію дипломатичного мистецтва: *«Необхідно знати, що з ворогом*

¹²⁶ Марущак М.Й. Історія дипломатії XX століття. Львів: Бескид Біт, 2003. С. 8.

¹²⁷ Макиавеллі Н. Государь. М., 1990. С. 52.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

можна боротися двома способами: законами та силою; перший спосіб – притаманний людині, другий – звірю, але оскільки перше часто недостатнє, то доводиться вдаватися до другого». Він вважав, що рушійним чинником у суспільстві є економіка і військова сила. Державний інтерес в дипломатії є понад усе, але для його досягнення можна користуватися будь-яким арсеналом засобів.

Історіографія широко послуговується терміном «макіавеллізм» для позначення виду політики, що здійснюється підступними методами заради досягнення мети. Науковці дискутують з приводу теорії Макиавеллі, бо вона відображає узагальнення існуючої практики того часу, а спостереження за повсякденним життям – вивело свої характерні «екологічні закони й правила»: *«Треба бути як лисиця, щоб вміти обійти пастки, і левом, щоб лякати вовків»¹²⁸.*

Феодална роздробленість, яка переважала в Європі в ті часи, не була сприятливою для удосконалення дипломатичних, господарських і екологічних відносин, розвитку дипломатичного права¹²⁹.

Правомірним буде зауважити, що «візантійський дух дипломатії» відчутний був і в епосі Київської Русі. Але самі витоки дипломатії східних слов'ян певною мірою закладені в хронології найдавнішого літопису «Повісті временних літ». У ньому відсутні згадування про посольства чи дипломатію, але містяться екологічні декламації, що охоплюють і минуле, і майбутнє. Цей твір міг бути написаний не лише Нестором, а серед велелюддя і для велелюддя. «Слово о полку Ігоревім» включає історично вірогідні моменти і певні застереження нащадкам: *«Тоді глянув Ігор на світле сонце і бачить – од нього тьмою всі його воїни прикриті... Спала на розум князеві хіть спробувати Дону великого, і жадоба його знамено*

¹²⁸ Макиавеллі Н. Государь: соч. М.: Эксмо-Пресс; Харьков: Фолио, 1998. С. 96.

¹²⁹ Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право. Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2006. С. 25–26.

заступила»¹³⁰. Причинно-наслідковий ланцюг подій: затемнення сонця – лиха прикмета – нехтування нею – поразка Ігоря. Очевидним є те, що «Слово» – це драма свідомості та вибору, причетності кожного суцього до єдиного цілого – народу і світу. Актуальність твору не зменшилася в наступні епохи, бо «крамола» світу є еколого-світоглядного змісту, подолання якої можливе завдяки дипломатичним відносинам між країнами.

Вважаємо, що самі настанови до певної екологічності в культурі, діях, поведінці та рішеннях під час здійснення тогочасної дипломатії походять із природно-унікальних терен господарювання і географії торговельних відносин. Наприклад, історію дипломатії Київської Русі, науковців умовно поділяють на три періоди: додержавний (кінець V – середина IX ст.); ранньодержавний (друга половина IX–XI ст.); часів удільної розробленості держави (XII–XIII ст.). Міжнародні перетрактації провадились на різних рівнях, але найбільш відповідальні посольства очолювали зазвичай великі князі.

Так, у 946 р. урядовці, послы, князі та купці на чолі з княгинею Ольгою вперше відвідали Константинополь з мирним візитом. Але вже з кінця XI–XII ст. посольські функції виконували довірені люди князів: великі бояри, полководці, старші дружинники, єпископи, священики. Особливою віхою в розвитку давньоруської дипломатії, організації постійної посольської служби й дипломатичного імунітету вважається запровадження князем Володимиром християнства. Поступово склалась ієрархія дипломатів, у якій вирізняли «сола» (посла), «вестника» або «посольника» – представників уряду нижчого рангу¹³¹.

Руські князі характеризувалися певним стилем дипломатії, як володарі природно-багатих східноєвропейських земель і просторів, вони укладали вигідні для своєї держави угоди

¹³⁰ Мовчан П. М. Мова – явище космічне : Есе, літературно-критичні статті. Київ : Веукр. т-во «Просвіта», 1994. С. 16.

¹³¹ Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін.; під ред. В.А. Смоля. Київ: Альтернатива, 2001. С. 9–16.

з керівниками інших держав. Мотивацією князів було забезпечити ринки збуту продукції землеробства, скотарства й ремісництва, які збиралися з підвладної людності у вигляді данини. Загалом дипломатія Київської Русі мала на меті як близькі тактичні, так і далекі стратегічні цілі, прагнула відійти від воєнних до мирних засобів ведення зовнішньої політики в аспектах торговельної, економічної й ресурсної доцільності.

Але показовим є те, що і до хрещення Русі та після нього Київська верховна влада була незалежною від Константинополя, використовувала офіційне прийняття християнства як «глибоку політичну ідею»¹³² та релігійний інтегратор для об'єднання руських земель і використання їх природно-ресурсного й людського потенціалу задля могутності¹³³.

Відомо також, що багатогалузеве господарство Київської Русі мало натуральний характер. Розвитку зовнішньої торгівлі сприяла природна система комунікацій, яку формували ріки Дніпро, Прип'ять, Десна, Сож (наприклад, контроль над торговельним шляхом «із варяг у греки» забезпечував великі прибутки та мотивував східнослов'янські племена до дипломатії, контактності й об'єднання навколо Києва аби користуватися цим потужним фінансовим джерелом). Купці подорожували з товарами до Греції, Богемії, Угорщини, Кавказу, Персії та Балканського півострова. Торговельні шляхи забезпечували країні транзитний статус. Археологічні дослідження зафіксували, що така торгівля стимулювала утворення колоній іноземних крамарів, середньовічних товарних баз і торгових представництв різних країн.

Володимир Мономах і його син Мстислав залишили наступникам Давньоруську державу об'єднаною, могутньою та сильною. Але вже з 30-х рр. XII ст. країна розділилась на півтора десятка земель і князівств, володарі яких змагались за

¹³² Грушевський М. Історія України-Руси. В 2-х томах. Т.1. Київ : Наукова думка, 1991. С. 513.

¹³³ Горбач О. Доктрини зовнішньої політики : Історія та сучасний розвиток. Львів, 2005. С. 18–20.

кращі волості, міста та природні ресурси між собою. За доби удільної роздробленості Київської Русі відбувались нескінченні війни між князями, палали міста й села, гинули люди та знищувалось все живе довкола. Цьому передувало настання феодального способу виробництва, зростання великого князівського та боярського землеволодіння. Накопичуючи земельні та інші багатства, бояри ставали економічно дієздатними, а відтак прагнули до впливовості у суспільно-політичному житті за будь-якої ціни без врахування екологічних наслідків. Надалі сформувалась дипломатія міжкнязівських відносин, що базувалася на сюзеренно-васальних засадах. Існувала також практика скріплення договорів «хресними грамотами», але досить часто вони порушувалися та супроводжувалися образами й убивствами послів, гонців, заручників і самих князів. Такого роду дипломатія мала ознаки антиморального змісту з огляду провокування різних небезпек для життя людей і погіршення екології добробуту суспільства.

Розвиток Української держави, її надзвичайно вигідне геополітичне розміщення спричиняло боротьбу за природні ресурси та ескалацію соціально-економічних конфліктів. Численні політичні експансії, військова агресія, знищення корінного населення, варварське ставлення до природи мало всі ознаки деструктивного впливу на довкілля. Починаючи з XIV ст., українські землі перманентно входили до складу інших держав, які мали відмінності у державному управлінні, господарюванні й природокористуванні, а також веденні міжнародних справ, формуванні стилю дипломатичних зносин та їх відповідного представництва: Польща (король, сейм, міністри, канцлер, гетьмани); Велике князівство Литовське (великий князь, Рада панів, канцлер, писарі); Князівство Московське (цар, Боярська дума, Земський Собор); Російська держава (Посольський приказ). Але розмаїття природно-кліматичних умов і специфічні форми життєзабезпечення, стимулювали виникнення господарсько-екологічної адаптованості українства на історичному терені перебування.

Наприклад, ще за часів Запорозької Січі (кінець XVI – початок XVII ст.) відбувалась інтенсифікація міжнародних контактів, оновлення інституту гетьманства та політики управління козацькою державою. Організоване мілітарно і політично, з високим рівнем самосвідомості, моральними і державотворчими орієнтаціями, козацтво з допоміжного військового контингенту в руках магнатів і шляхтичів перетворилося на дієвого міжнародного суб'єкта.

Урядово-дипломатичні кола сусідніх країн змушені були рахуватися з ним у своїх зовнішньополітичних планах. Як свідчать історичні дослідження, це впливало і на культурне середовище дипломатичного процесу¹³⁴. Розробка інструкцій для посланців щодо ведення переговорів з іноземними послами належала не гетьману й старшині, а військовій (генеральній) козацькій раді¹³⁵.

Особливе географічне розташування Запорозької Січі спонукало до господарювання і різноманітних торговельно-економічних зв'язків, обміну здобутками матеріальної та духовної культури між країнами. Унікальна природа, луки і пасовиська, ліси, родюча земля, помірний клімат, великі водні басейни річок та озер сприяли веденню розгалуженого господарства: рослинництва, тваринництва, рибальство, бджільництва тощо. Тому господарство козаччини було багатогалузеве і досить розвинене у своїй спеціалізації як для тогочасного періоду.

Цікавим фактом є те, що більшість козаків долучались до торгівлі у тій чи іншій формі. Але спеціально і постійно нею займалися торгові люди, купці, промисловці, шинкарі. Окремо виділявся чумацький осередок як суб'єкт зовнішньоторговельних відносин. Об'єднання зусиль відбувалось у форматах: артілі, асоціацій, товариств. Характер чумацької

¹³⁴ Потоульницький Г.В. Козацький чинник в дипломатичній та інтелектуальній діяльності французьких еліт (1729–1789 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.02 /; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2015. 20 с.

¹³⁵ Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Камінський, М.В. Кірсенко та ін. під ред. В.А. Смоля. Київ: Альтернатива, 2001. С. 107.

роботи спонукав до колективної співпраці на основі координованості сил, організованості дій і дисциплінованості людей.

Найбагатші купці, що торгували великими партіями товарів мали свої представництва (факторії) в закордонних землях, вивчали місцеві звичаї, культуру та потреби ринку, міжнародну кон'юнктуру, способи і методи збуту продукції. Для спілкування з іноземними громадянами й залагодження справ щодо письмових документів використовували послуги перекладачів (товмачів). Наприклад, згідно з угодою 1649 р. турецька сторона не заперечувала проти постійного перебування у Стамбулі торговельного представника Війська Запорозького. Купцям із Запорозької січі було надано право побудови в різних портах і містах Туреччини власних складських приміщень для зберігання й упакування товарів. Своєю чергою, для захисту інтересів турецьких неогоціантів в одному з портів Запоріжжя постійно перебував турецький намісник¹³⁶.

Вважаємо, що запорукою успішності розвитку тієї дипломатії був, насамперед, людський фактор і його вплив на економічний потенціал.

Так, серед загартованих у нескінченних битвах запорожців були і воїни-кріри / «характерники», які володіли навичками застосування сил природних стихій у бойових мистецтвах і техніках, військовій справі. Вони виконували функції «проникнення» на ворожі території з метою руйнація планів супротивників (під виглядом подорожніх або купців). Характерники, беручи на себе обов'язки внутрішньої та зовнішньої безпеки, здійснювали глибоку розвідку задля створення системи захисту, превентивної дипломатії й безпеки Запорозького війська¹³⁷. Але з розвитком державотворчих тенденцій, виникненням класу старшин і всеохоплюючої кано-

¹³⁶ Філіпенко А.С. Міжнародні торговельні зв'язки Запорізької Січі / Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. Київ: Знання, 2007. С. 561–569.

¹³⁷ Українське козацтво : Мала енциклопедія. Київ: Генеза; Запоріжжя : Прем'єра, 2012. С. 507.

нізації церкви з догматизації її вчення, відбулась поступова руйнація підвалин тієї величної сили, яку мала Січ.

Український мислитель С. Величко, досліджуючи політику Війська Запорозького, звернув увагу на проблеми патріотизму, етнічної ідентифікації, релігійного відступництва. Автор виділяв божественне і природне право, відстоював невід'ємність прав людини, наданих Богом (природних) і натуральних (що випливають з природи живої істоти) прав. Земні закони мають відповідати природному праву. Саме з точки зору прагнення козацтва відновити порушені польським народом природні права людини він розглянув Національно-визвольну війну середини XVII ст. і її наслідки для всього суспільства¹³⁸.

Як свідчить історіографія, в ході цієї боротьби під приводом Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) було відновлено українську державність і створено державний апарат, керівництво внутрішніми справами та дипломатичними відносинами. Стратегічні питання управління зовнішньою політикою вирішувалися на старшинській раді. Відомо сотні імен старшин, які координували ділові переговори з іноземними послами й складали інструкції для українських послів. Але послы були зобов'язані точно виконувати дані їм доручення. *Існували певні звичаї та міжнародні традиції, що закарбувались у давній запорозькій приказці: «Посол як міх – що всипали в нього, те й висипали». Але коли йшлося про конструктивні переговори, то послы мали право укласти договори та враховувати специфіку не лише політичних інтересів, але й ресурсне забезпечення їх реалізації*¹³⁹. Існують припущення, що вони були представниками заможних прошарків населення в соціально-економічній стратифікації життєвих устремлінь козацької спільноти.

Разом із тим, у міжнародних ідеях і спільних діях Української гетьманської держави та Московського царства містилась неминучість суперечностей між ними щодо відвойованих земель і природних ресурсів, що явно свідчило про

¹³⁸ Самійло Величко / Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшуненка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і пероб. Київ : Генеза, 2004. С. 66–67.

¹³⁹ Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. 2-е вид. Львів, 1990. С. 256.

несумісність стратегічних цілей зовнішньої політики і дипломатії союзників. На час Переяславської ради 1654 р. вони керувалися різними інтересами, в основі яких була: 1) невизначеність становища обох сторін при розподіленні здобутків у війнах проти спільних противників; 2) специфічність впливу природних, кліматичних, соціальних, економічних, культурних й екологічних факторів на розвиток суспільства; 3) протилежність форм земельної власності та землеволодіння; 4) подібність технологічного оснащення у промисловості на фоні відмінностей у робочій силі. Вже у середині XVII ст. сформувалися умови для переходу на капіталістичний спосіб виробництва, переважно дрібнотоварний сільськогосподарський вид продукування з використанням сімейної й вільнонайманої праці, а також значної позиційності у міжнародних справах¹⁴⁰.

Зовнішня політика містила різні форми експансіонізму, що впливало на способи господарювання й методи природокористування, використовуючи за цього інструменти дипломатичного впливу (лояльні, агресивні, приховані) з певними екологічними наслідками для суспільства. З цього приводу відомий політолог і дипломат Кіссінджер Г. зазначав: *«Російська імперія завжди демонструвала окремий стиль дипломатії. Адже перебуваючи на перетині трьох культурних сфер – європейської, азійської, мусульманської, – ніколи не була національною державою в європейському концепті осмислення. Росія щоразу змінюючи геополітичні контури й масштаб своїх теренів (унаслідок приєднання суміжних територій), корегувала політику державності та прагнула все ж таки розв'язати суперечності між: ідеями незахищеності та місіонерським завзяттям, вимогами Європи та спокусами Азії. Росія відіграла певну роль у політиці європейського балансування, але в духовному плані ніколи не була її частиною»*¹⁴¹.

¹⁴⁰ Борисенко В. Закономірності й парадокси української дипломатії (1654–1657). Пам'ять століть. 2009. №5–6. С.89–104.

¹⁴¹ Кіссінджер Г. Дипломатія / Пер. с англ. В.В. Львова; послесл. Г.А. Арбатова. М., Ладомир, 1997. С. 16.

Але масштабність території Російської імперії та кількість населення зумовлювала специфіку господарювання, диверсифікацію промислів і використання природних ресурсів, а також і певне занепокоєння державних структур щодо їх надмірної експлуатації. За часів правління царя Петра I особлива увага приділялась охороні лісів як базису державної економіки, військово-морської могутності та розвитку міжнародного торговельного флоту Росії.

У зв'язку з цим, було проведено загальне лісовпорядкування і створена Вальдмейстерська канцелярія при Адміралтействі. В її порядкуванні були ліси, що розташовувались вздовж берегів Волги, Оки, Ками, Дніпра, Дону та ін. Інструкцією 1719 р. лісної служби передбачалось всезагальна турбота про охорону і висадку нових лісів. Штраф за вирубку дерев складав 300% від їх собівартості. За часів Павла I були вперше закріплено право власності держави на всі ліси Російської імперії та відповідальності за її використання. Але вже наприкінці XIX – поч. XX ст. відбулось зростання обсягів вирубки лісів, що було пов'язано з попитом на лісоматеріали для будівництва заводів, фабрик, залізниць і настанням епохи індустріалізації. Природоохоронна діяльність імперії та її внутрішня екологічна дипломатія перебувала у трьох вимірах: утилітарному, культурно-естетичному, науковому. Було сформовано лісове і мисливське законодавство, утворено систему лісоуправління й започатковано мережу охоронних природних територій, але внесок керівників держави в покращання екології терену був недостатньо комплексним, раціональним і тривалим¹⁴².

Доцільно зазначити, що дія природних, географічних і екологічних факторів у системі господарювання, цікавили вчених через осмислення: «терен – нація – держава – політика – дипломатія – міжнародні економічні відносини». У цьому контексті виокремлені напрями щодо:

¹⁴² Макеєва Е.Д. Становление и развитие природоохранной политики российского государства (XVII – начало XX века). Изд. Саратов. ун-та.. История. Международные отношения. 2016. Т. 16, вып. 1. С. 5–11.

– функціонального зв'язку між розташуванням української території та життям її автохтонів через вплив еллінських торговельних поселень; природної обумовленості українського терену як провідного центру в протистоянні з колонізаторськими структурами північного просторового комплексу (Ю. Липа)¹⁴³;

– аналізу колонізаційних процесів Росії, Польщі, Румунії щодо відокремлення та інтеграції у власний територіальний простір давніх етнографічних теренів України та асиміляції їх населення (С. Рудницький)¹⁴⁴;

– сприйняття України як певної ландшафтно-антропої структури, в якій спільноти на різних етапах цивілізаційного розвитку, залежно від різних природних і суспільних чинників, генерували соціокультурні та господарські системи відповідної міжнародної контактності (В. Крисаченко)¹⁴⁵ та ін.

На думку вчених, збереженню природної спадщини країн також сприяли ідеї формування традицій життєзабезпечення залежно від конкретних кліматичних умов, що проявилось у специфічній господарсько-екологічній адаптованості¹⁴⁶. Це пояснюється існуванням взаємозв'язків між ландшафтними особливостями краю і культурно-ментальними елементами культури народу, що безпосередньо впливали на ідентифікацію екологічних проблем, активізацію видів економічної діяльності та утворення дипломатичних посилів. Із цього приводу М. Туган-Барановський писав: *«Господарство є актом двостороннім, актом взаємодії між людиною і оточуючої її природою»*¹⁴⁷.

¹⁴³ Липа Ю. Панування, труд і лад. К., 1999. Ч. 10. С. 12.

¹⁴⁴ Рудницький С. Огляд національної території України. Берлін: «Українське слово» в Берліні», 1923. 141 с.

¹⁴⁵ Крисаченко В.С. Україна : природа і люди. Київ : НІСД, 2002. С. 14.

¹⁴⁶ іБохан А.В. Історична генеза підприємництва: еколого-інноваційний аспект. Історія народного господарства та економічної думки України. Зб. наук. пр. 2010. Вип. 43. С. 183–192.

¹⁴⁷ Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії / проф. М.І. Туган-Барановський; наук. редактор, автор передмови і вступної статті С.М. Злупко. Львів: Видав. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 49.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

В інших тематичних розробках з політичної економії у нього також можна віднайти тези щодо логіки екологізації суспільних відносин у світлі такого бачення: *«Зовнішня природа має великий вплив на суспільний лад і здійснює це опосередковано через господарство. Природа завжди обмежує коло можливого для людини – але це коло стає ширшим. Загальний розвиток стає вільнішим у тому розумінні, що він все більше визначається своїми власними, внутрішніми, соціальними, духовними, а не зовнішніми матеріальними силами. Залежність від зовнішньої природи ніколи не припиняється, але із зростанням культури, стає більш різноманітною і віддаленою, щораз більш ускладненою впливом соціальних факторів»*¹⁴⁸.

Внесок до екологічних досліджень здійснив С. Подолинський, який розробив концепцію зв'язку природного капіталу з енергією Сонця та заклав ідею енергетичної економіки, що поєднує еколого-економічну діяльність людей із природно-космічними процесами. Інші вчені, послідовники його теорій, розширюють цей напрям і додають: *«Використовуючи ресурси довкілля, людство через свою працю може здійснювати функцію збереження або розсіювання сонячної енергії в просторі. У цьому контексті повинні знайти належну оцінку витрати цієї енергії. Використання ресурсів природи в економічній діяльності має відповідати можливостям поповнювати ці ресурси. Природний капітал, який разом з людським капіталом затримує на планеті впорядковану енергію і речовину, є абсолютним капіталом»*¹⁴⁹.

У працях В. Вернадського про біосферу та ноосферу розкрито сутність еволюції та перспектив людства як космічного феномена, обґрунтовано роль науки, знань, гармонії, природної контактності й еко-дипломатії як визначальних складових нового геологічного явища на нашій планеті. Своєю нова-

¹⁴⁸ Туган-Барновський М.І. Основи політичної економії / Наук. ред. С.М. Злупко. Львів : Вид. Центр Львів. нац. ун-ту ім. Ф. Франка, 2003. С. 129.

¹⁴⁹ Гринів Л. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки. Регіональна економіка. 2001. № 4. С. 54–63.

торською теорією вчений утверджував головну ідею: «В майбутньому людина буде спроможна своєю думкою і працею докорінно змінювати середовище свого життя за рахунок дедалі все більш потужних ресурсів екологічного характеру». Засади «ноосферології» сприяли подальшим розробкам таких напрямів, як «екогомологія» (С. Злупко), «інтелектологія» (М. Голубець) та ін.

Праці вітчизняних і зарубіжних вчених у царині такої науки заклали основи для розвитку «екосистемології», яка дозволяє краще зрозуміти еволюцію антропогенної динаміки у всіх її проявах.

Тисячолітня історія природокористування засвідчує наявність великих і незбагнених парадоксів еволюції, що відображають прояви «консонансів» і «дисонансів» як в природному, так і суспільному середовищі життя людства. Але роль природного фактору в реалізації політичних та економічних намірів, воєнних і експансіоністських амбіцій різних імперій завжди була очевидною. Але людство за могутність свого поступу завжди платило відчуженням від того, на чому воно цю могутність здобувало – від природи. Однак, не дивлячись на карколомні віхи в історії, визрівала необхідність мирного розв'язання існуючих світових проблем і формування міжнародних економічних ініціатив засобами дипломатії. Зазвичай вони генерувалися під дією внутрішнього і міжнародного права, базувалися на засадах законів природи і виникали лише тоді, коли вони були прийнятні для двох чи кількох держав, які добровільно брали на себе це право.

Так, ще у XVII ст. Г. Гроцій¹⁵⁰ звернув увагу на міждержавні відносини суверенів, що мали *природне право*. Так, є незаперечною природа людської натури, прагнення до суспільного життя, мирного й організованого. Він був переконаний, що з природи людини випливає і природне право, з природного права – право божественне, а з них обох – право людське. Рівні за природним правом люди у первісному періоді свого

¹⁵⁰ Гуго де Гроот Гроцій (1583–1645) – нідерландський політичний мислитель, юрист, філософ, історик, один із засновників новітньої теорії природного права та науки міжнародного прав.

життя постійно ворогували, вели війни; відсутність справедливості, доброти і любові призвела до ліквідації рівності у галузі виробництва і споживання. Але сила не повинна розв'язувати спори у міжнародних відносинах, які піддаються регулюванню загальноприродного права, джерелом якого є власне природа і згода населення різних регіонів.

Німецький дипломат А. Гумбольд¹⁵¹ проводив розмежування: суспільство принципово більш значуще, ніж держава, а людина є чимось набагато більшим, ніж громадянин. Особливе місце він відводив питанням справедливості з позицій природного права: *«Ніхто ніколи не може якимось чином отримати право користуватися силами або майном іншої людини, не маючи на це її згоди або проти її волі»*.¹⁵² Згодом набули розвитку ідеї «етики природного права» (Б. Спіноза), «природної релігії та раціональної етики» (С. Пуфендорф)¹⁵³.

У сучасному розумінні, «природне право» – 1) наука про гарантії державного та міжнародного захисту прав людини, нації та інших суб'єктів суспільного життя в чинній політичній системі; 2) система норм – сукупність законів природи і розвитку людини задля підтримання трансцендентальності власної свободи та активного самозбереження у Всесвіті. На нашу думку, варіативність ідей природного права відображена також і в культурно-цивілізаційних умовах становлення різних народів, оскільки темпи формування їх економічної потужності, конкурентоспроможності й дипломатичної активності залежали від інтеграторів: об'єктивних (природне середовище, довкілля, геополітична дислокація, сусідство з іншими країнами, міжнаціональної взаємодії) та суб'єктивних (ментальність, гідність, працелюбність, господарність, винахідливість, мобільність, підприємливість). Зокрема, В. Сніжко

¹⁵¹ Александер фон Гумбольд (1767–1835) – німецький філософ, державний діяч, дипломат.

¹⁵² Цит. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшуненка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко; 2-е вид., доп. і пероб. Київ : Генеза, 2004. С. 129.

¹⁵³ Горбач О. Історія і теорія зовнішньої політики. Львів : Львівський держ. ін-т новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2010. С. 52–53.

наголосив: *«Людність українських теренів виживала після міграційних спалахів завдяки тому, що її загальна психоетнічна настанова та рівень творчого мислення ніколи не були нижчими, ніж рівень прийшлих як із Заходу, так і Сходу, а екологічно-генетична адаптованість – значно вища. Це засвідчує існування давніх традицій, які під тотальним тиском могли на деякий час припиняти свою дію і навіть дещо змінюватися (але не спотворюватися надовічно), оскільки історія демонструє їх пізніше обов'язкове відродження»*¹⁵⁴.

Важливо зазначити, що у першій половині XVII ст. – період зростання уваги до питань природного права, були помічені тенденції введення в практику міжнародних відносин терміну *«дипломатія»*. Зокрема, перший випадок його тлумачення датується 1645 роком¹⁵⁵.

Вже в 1693 р. відомий німецький вчений, мислитель і дипломат Г. Лейбніц¹⁵⁶ опублікував *«Збірку дипломатичного права»*, в якій було застосовано слово *«дипломатичний»* (від латин. *diplomaticus*) – той, що стосується міжнародних відносин. Передумовою для такого видання слугувала не лише дипломатична практика цього вченого, але й світоглядна й ґрунтовна виразність у його поглядах щодо метафізики. *Досконалість дійсного світу він розумів як «гармонію сутності та буття» – оптимальність відносин між різноманітністю існуючих речей та ідей природи, а також їх певною впорядкованістю.*

¹⁵⁴ Сніжко В.В. Нариси з психоетнічної екології України. Київ: Веселка, 2001. С. 78.

¹⁵⁵ Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. Москва, 1961. С. 12.

¹⁵⁶ Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646–1716) – видатний німецький вчений у сфері історико-філософських і природно-наукових поглядів; автор оригінальних ідей у сфері математики, фізики, теології, філології. У своїх метафізичній роботі *«Монадологія»* (1714 р.) доводив, що все складається з безліч елементів – монад, що перебувають між собою у відношенні гармонії. Монади (грец. *monas / monados* – одиниця, неподільне) будучи незалежними одна від одної, взаємодіють. Вчений переконував, що християнська віра і наукове знання не повинні бути в конфлікті.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

Особливим надбанням в історіографії є книга Ф. Кальєр «Способи ведення переговорів з вельможами» (1716 р.)¹⁵⁷. Автор переважно застосовував слово «переговорник», але наділяв його смисловими характеристиками, в яких проглядались всі ознаки постаті «дипломата». Наголошується на тому, що *успішно проведені чесні переговори на основі застосування високого інтелекту, надають дипломату вагомі переваги для конструктивізму діалогу та забезпечують перспективність у міжнародних відносинах*. Ця наукова праця й донині вважається досить актуальною,¹⁵⁸ оскільки з її появою дипломатію почали розглядати як науку й мистецтво. Надбанням для сфери дипломатії стало покращання рівня теоретичних підходів та утвердження високих моральних принципів на практиці.

Вже у 1737 р. французький дипломат А. Пеке видав трактат «Розмірковування про мистецтво переговорів, або Прекрасний посол»¹⁵⁹, в якому він вперше запровадив поняття «дипломатичний корпус»¹⁶⁰, тим самим значно розширивши загальне уявлення про функціональний зміст професійної діяльності дипломата в тогочасному періоді суспільних відносин.

Доцільно зазначити, що впродовж багатьох століть дипломатія «служувала» економці у різний спосіб: забезпечення гарантій свободи торговельних шляхів і каналів товарообміну, відкриття та розширення ринків збуту, функціонування колоній, створення зон впливу з наданням виключних прав і преференцій, оформлення торговельних угод, підтримки діяльності комерційних фірм. Захист факторій на морських узбережжях був вихідною точкою політики колоніалізму.

¹⁵⁷ De Callieres F. On the Manner of Negotiating with Princes / Пер. с франц. – Kingston, 1963.

¹⁵⁸ Кальєр Ф. О способах ведения переговоров с государями. Науч. изд. / Пер. с франц. Л.А. Суфуровой. Предисловие О.О. Хохлышевой. М.: Гендальф, 2000.

¹⁵⁹ Pequet A. Discours sur l'art de négocier ou Parfait ambassadeur. Paris, 1737.

¹⁶⁰ Пеке А. Рассуждение об искусстве переговоров. / пер. с фр. [и коммент Л.А. Сифуровой]. М.: Науч. кн., 2007. 187 с.

Значним імпульсом до активізації міжнародних контактів у басейні Середземного моря слугувало торговельне мореплавство та виникнення інститутів спеціальних судів, що розглядали спори між чужоземними і місцевими купцями¹⁶¹. Можна також припустити, що виконання арбітражних і безпечових функцій морськими і торговими консулами передбачало застосування ними відповідних компетенцій як комерційного, природознавчого й екологічного характеру. Надалі це дало поштовх до розвитку торговельних колоній¹⁶², виникненню як економічних, так і екологічних наслідків їх функціонування й розвитку, про що зазначено в ряді зарубіжних наукових праць (Дж. Даймонд¹⁶³, Й. Радкау¹⁶⁴ та ін.).

Традиційно колонізація зумовлювала утворення на чужій території анклавів, де поселенці-колоніалісти прагнули відтворити стандарти соціально-економічних комунікацій подібних до їхніх метрополій. Але принципова відмінність у способах господарювання колонізаторів і об'єктів колонізації породжувала напругу, що вимагало урегулювання. У зв'язку з цим, вчені зауважують про необхідність розгляду колонізації з соціально-екологічних позицій: як взаємодію спільнот, що мали свою

¹⁶¹ *Торгові суди* вперше з'явилися в Китаї (XIII ст.), у містах південної Франції (IX ст.), в Іспанії (XIII ст.), в портових містах Півн. Європи XIV–XV ст. Морські консули і торговельні суди в Італії розташовувались у Генуї, Пізі, Модені, Римі; в Іспанії – Барселоні (1288 р.), Валенсії (1283 р.) та інших містах.

¹⁶² Хрестові походи сприяли зближенню християнських і мусульманських народів, а також інтенсифікації торговельних відносин зі Сходом. Разом із хрестоносцями в Палестину, Сирію та Єгипет мандрували купці, особливо з Італії, які мали певні права, привілеї та пільги на території окупованих країн. Представники купецтва створювали торговельні колонії (факторії) на чолі з консулами, а в діяльності керувалися законодавством своїх держав та їх органів. Торговельні колонії у XII–XIII ст. виникли в Акрі, Антіохії, Тріполі, Бейруті та на Кіпрі. Європейські консули обирали самі купці або призначала метрополія. Консули зобов'язані бути турбуватися про торгівлю і мореплавство співвітчизників, охороняти їх інтереси.

¹⁶³ Diamond J.M. *Collapse : How Societies Choose to Fail or Succeed*. Viking Press, 2005. 593 pp.

¹⁶⁴ Radkau J. *Nature and Power : A Global History of the Environment*. Translated by Thomas Dunlap. German Historical Institute and Cambridge University Press, 2008.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

власну екологічну історію та часто належали до різних історичних типів соціально-екологічних систем¹⁶⁵.

Колонізатори прагнули залучати до торговельно-економічного обороту ресурси, які були до певного часу «законсервованими», спричиняючи таким чином зіткнення різних культур і загострення екологічних відносин. Але такого роду взаємодія все ж породжувала «запозичення і синтез», надаючи цьому явищу складні й багатовимірні ознаки. За різних форм колонізації (переселенських, експлуатаційних; аграрних, індустриальних) вступали всупереч не лише різні біоти і технології, але й і різні образи життя: неконкурентний кооперативний і агресивний конкурентний. Це протистояння могло мати різну вимірність екологічності та прагнень у досягненні дипломатії миру, в якому першість все ж посідала колонізаторська політика.

Так, за умов торговельних колоній (які були найбільш поширені на Сході; британська Індія, французький Індокитай) їх подвижники опинялися в країнах з розвинутою багатвіковою культурою. Завдяки введенню новацій у колоніях, з одного боку, відбувалось наближення їх до економічного рівня метрополій, а з іншого – закріплення за ними статусу природно-сировинного додатку до міжнародного ринку мінеральних, енергетичних і біологічних ресурсів, сільськогосподарської продукції. Екологічний відгомін часів колонізації маємо й до сьогодні, про що красномовно свідчить часте цитування вислову М. Ганді: *«Для того аби британці змогли досягнути високого рівня життя, знадобилось більше половини всіх ресурсів Землі. Скільки ж планети потрібно для того, аби Індія з її розмірами і населенням досягла такого рівня життя ...?»*¹⁶⁶.

У зв'язку з цим, зовнішня політика в епохи різних завоювань і колонізації передбачала: відповідну констатацію їх результатів у договорах з туземними представниками /

¹⁶⁵ Новожилова Е.О. Социально-исторический процесс: экологическое измерение (социально-историческая экология) : дис. ... док. соц. наук : 22.00.01. Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2015. 266 с.

¹⁶⁶ Глобализация и окружающая среда : экологическая политика Индии и Китая. Век глобализации. 2014. №2. С. 112.

вождями; проведення переговорів з метою поділу зон впливу, стабілізації ситуації, узаконення фактичних претензій і зазіхань на стратегічні ресурси.

Варто зазначити, що екологічна контурність наукових розвідок, присвячених дипломатії миру й розвитку торгівлі, зазвичай охоплює історичні, філософські, природознавчі, економічні, політологічні, соціологічні, археологічні, культурологічні та інші елементи. Вчені прагнуть віднайти свою квінтесенцію у розумінні передумов і факторів господарських мотивацій людини, що в різні епохи, використовуючи природні ресурси, могла спрямовувати їх для різних цілей аби здобути власний статус: царя, вельможі, героя, воїна, переможця, вільного чи поневоленого в рабстві.

Дипломатія задля миру поступово набувала економічних контурів як складової торговельних відносин і міжнародної безпеки. Розширення кола учасників змінювало цільові напрями дипломатичної діяльності. Зокрема, Г. Каррер¹⁶⁷ виокремив три етапи економізації в розвитку дипломатії:

– «дипломатія, що опікує економіку» → дипломатія була орієнтована на захист тих, хто перебував за кордоном і в країнах з підвищеною небезпекою, оманливою гостинністю чи хибною цивілізованістю суспільних відносин (наприклад, захист прав купців від протиправного свавілля конфіскації їх майна в інших країнах; опіка мандрівників від піратського розбою варварів);

– «дипломатія, що обслуговує економіку» → дипломатія, що забезпечувала гарантії свободи торговельних шляхів, мореплавців, землепроходців, проникнення на нові ринки збуту, утворення зон впливу на колонії, укладання фінансових угод і валютних конвенцій, підтримку торговельних фірм, надання їм екстериторіальності під прикриттям консульської юрисдикції (наприклад, вільна торгівля, безмитне ввезення товарів; концесії на розробку й видобуток корисних копалин; оренда територій, вигоди від територіальної дислокації, доступу до каналів, портів; вигідні контракти);

¹⁶⁷ Каррон де ла Каррьер Г. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок / пер. с фр. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2003. С. 17–50.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

– «дипломатія, що поставила економіку собі на службу» → дипломатія використовує можливості та допомогу економіки як ринкового інструментарію і сили політичної зброї (наприклад, урізноманітнення каналів впливу: комерційна діяльність вітчизняних компаній за кордоном; міждержавний потенціал капіталовкладень, інвестування і кредитування; контроль державних боргів інших держав; застосування «дипломатії долара»; митні/торговельні війни; введення ембарго, економічної блокади тощо).

Беручи до уваги еволюцію становлення дипломатії миру і наявні факти екологічних застережень у політиці її розвитку та економізації, очевидною є спрямовуюча й інтегруюча роль у стимулюванні міжнародної торгівлі. Це дає підстави стверджувати, що еколого-економічний вектор розвитку дипломатії є багатограними, що передбачає їх виявлення з огляду на гносеологічні та гіпотетичні можливості узагальнення. Глибоке розуміння причин суспільного протистояння, мотивування до пошуку компромісів та шляхів урегулювання різних конфліктів на засадах дипломатії миру постає важливим завданням у примноженні духовних і матеріальних благ, збереженні природної спадщини у всьому світі.

Для доби Нового часу (XVII–XVIII ст.) характерне інституційне оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб Європи. Мир був противагою війнам, які на той час були візитівкою держав європейської дипломатії та їх зовнішнього курсу в економічній, політичній та іншій діяльності. Починаючи з 1815 р. відбулась значна кількість різних конгресів, конференцій і самітів, які були ознаменовані пошуком країнами прийняттого формату дипломатичних рішень¹⁶⁸. Але тим не менш, інтерес до Віденського конгресу й донині не послаблюється¹⁶⁹.

Віденський конгрес, «Битва дипломатів» (1814–1855 рр.)¹⁷⁰ вважається унікальним для свого часу дипломатичним явищем, за підсумками якого були сформовані принципи: міжна-

¹⁶⁸ Black J. History of Diplomacy. Reaktion Books, 2010. 312 p.

¹⁶⁹ Jarrett M. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon. London / New York / I.B. Tauris, 2013. 522 p.

¹⁷⁰ Lentz T. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe. 1814–1815. Paris, 2013. 400 p.

родного діалогу; застосування формул дипломатії; використання інститутів офіційної, неформальної, кулуарної та іншої дипломатії; удосконалення норм дипломатичного протоколу, етикету. Вони були покладені в основу дипломатичної практики у світі й успішно застосовувалися в ХІХ ст.

Віденський конгрес і його рішення справили значний вплив на геополітичну карту Європи. Фактично за підсумками дипломатичних домовленостей сформувалась класична система пентархії (п'ятивладдя) – виокремились держави: Англія, Франція, Пруссія, Австрія, Росія. Ця система отримала назву «Європейський концерт» (англ. *The Concert of Europe* – згода Європи), яка заклала новий устрій світової економіки, багатосторонньої дипломатії та системи колективної безпеки епохи.

Водночас ряд міжнародних подій (1859–1870 рр.) символізували появу нового терміну для позначення нічим не обмеженої політики, досягнення рівноваги на політичній арені. Французький термін «*raison d'état*» змінив німецький термін «*Realpolitik*» (відносини між державами визначались грубою силою: «Переважає той, хто могутніший!»). Нова європейська політика певною мірою торкнулась і екологічних аспектів цього терену. Зокрема, О. Бісмарк був представником епохи «реальної політики» і світ сприймав через призму постійного руху та безперервної взаємодії його часток. Прихильність до філософсько-біологічних учень і теорії еволюції Дарвіна спонукала до утвердження міжнародного принципу «виживання найбільш пристосованих». Контрастність переходу на нові шаблі політичних трансформацій засвідчила факт того, що Німеччина Бісмарка демонтувала «Європейський концерт» та перетворила європейську дипломатію в холоднокровну гру силових політики, в якій також був присутній економічний інтерес.

Продовжується дискусія про історичну місію віденської системи щодо її ефективності в міждержавних відносинах, геополітичній конфігурації Європи і магістральних напрямках великої політики. Вона стала імпульсом для удосконалення дипломатичних служб, процесу професіоналізації дипломатичної діяльності, перетворення її на спеціалізовану галузь державної служби. Наразі віденський формат осмислюється

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

як технологія домовленостей, яка могла б забезпечити стабільність у світі і створити нове інституційне утворення держав – «глобальний концерт» або «планетарний концерт». Аналізуючи ретроспективу дипломатії та її аспекти економізації й екологізації, можна бачити дороговказ у майбутнє, оскільки переконливо звучить: «Історія вчить навіть тих, хто в неї вчитися не хоче: вона їх провчає»¹⁷¹.

Озираючись у минуле, можна помітити, що людство прагнуло створювати певні умови для мирного співіснування. Але попри існуючу контроверсійність мислителів, істориків, науковців і політиків щодо механізмів досягнення консенсусу в площині стійкості й виваженості дій суб'єктів дипломатії миру, вона завжди буде відображенням прогресивності людства. Підставою для цього є екологічні застороги, що виникають у докільлі як реакція на природний і енергетичний баланс, якість і безпеку простору життєдіяльності.

Досить влучним є вислів дипломата, 7-го Генерального секретаря ООН (1997–2006 рр.), К. Аннана: *«З часу завершення Другої світової війни європейські нації прагнули позбутися войовничого націоналізму та увійти в майбутнє з відчуттям глибокої відповідальності за подальшу долю своїх країн, поваги до прав людини, інтересів всіх народів Європейського континенту. Визначальним у цьому процесі стало створення єдиного простору духовних і економічних цінностей, що дозволило Європі досягти небаченого процвітання й стабільності. Колишні вороги почали співпрацювати заради миру... В епоху відкритості кордонів та інформаційних потоків питання полягає не в тому, чи мають суспільства бути плюралістичними, а в тому, як найкраще вони можуть організувати співіснування різних груп населення з різними поглядами та інтересами»*¹⁷². Саме тому питання відповідальності має бага-

¹⁷¹ Ціватий В.Г. Імперативи зовнішньої політики й інституціональної кризи систем міжнародних відносин : історична ретроспектива та виклики для превентивної дипломатії / Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: зб. тез доповідей (19 квітня 2016 р., м. Київ) / за заг. ред. В.Г. Ціватого, Н.О. Татаренко. Київ: ДАУ при МЗС України, 2016. С.4.

¹⁷² Кофі Аннан. Демократія – це спосіб життя. Пам'ять століть. 2005. № 5. С. 134–138.

товимірний контекст як для людини, так і всього людства. Акцент вже має бути на дипломатії розвитку, в якій соціально-екологічна детермінанта є важливою в світоглядних оцінках успіху її суб'єктів.

Доцільно стверджувати, що в історії людства завжди будуть виникати різного роду екологічні екстерналії, про які необхідно пам'ятати та застерігати нинішнє і прийдешнє покоління. На нашу думку, виникає історична аксіома, яку можна сформулювати таким чином: *«Вирішення одних екологічних проблем породжує виникнення інших – більш складних, невідомих, жертвованих... задля еволюційного руху й прогресу людства, урізноманітнення видової конкуренції та партнерства серед його представників, а також відтворення природного середовища як закону світоустрою».*

У контексті розширення сфер і масштабності господарювання, необхідним є застосування екосистемного підходу, що орієнтований на вивчення сукупності живих організмів і неживих компонентів, які пов'язані потоками речей і енергії. Адже існує певна обумовленість цих процесів і їх певне відображення на суспільних відносинах.

Саме тому, вище розглянуту генезу екологізації дипломатії у світогосподарському просторі можна сприймати як особливе явище і процес, що відображає досить суперечливі міжнародні тенденції в її здійсненні країнами. Власне це мотивує науковців до нового рівня міждисциплінарного дискурсу¹⁷³ у сфері дипломатичної діяльності з метою виявлення специфіки наявних проблем і також можливостей у розширенні функцій і напрямів її екологічного спрямування.

¹⁷³ *Дискурс* (від латин. *discursus* – рух, круговорот; бесіда, розмова) – 1) мова, процес мовної діяльності; спосіб мовлення; 2) модифікація традиційних уявлень про діалог, стилі і навіть мислення; особливий вид комунікації, що ставить за мету критичне обговорення поглядів і дій учасників комунікації [Рубель О.Є. Економіко-інституційний дискурс у структурі екологічної наукової методології. *Наук. вісник Полтав. ун-ту економіки і торгівлі*. 2011. № 6(51). Ч. 2. С. 69–73].

1.3. Контент дії екологічної дипломатії в модальності глобалізації

Світова економіка в умовах глобалізованої ойкумени у найбільшій мірі спричиняє різні соціально-екологічні метаморфози. Еволюційні та історичні, просторові та часові характеристики життєдіяльності людства засвідчують об'єктивну реальність асиметрії у суспільних відносинах. Адже вони породжують нові ракурси сприйняття цінностей матеріального світу, який може бути еволюційний¹⁷⁴ і евентуальний¹⁷⁵, але й вразливий від природних стихій і техногенних катаклізмів.

Зазначимо, що влучною є теза М. Руденка: *«Ніхто не стане заперечувати: є в природі якісь сили, що породили життя. І вони мають свою власну стратегію. Природі потрібне не просто життя як стихійна гра світла й тіьми – їй необхідне таке життя, на яке можна покласти величезні вселенські турботи. А все, що не відповідає цьому завданню, – повинно загинути. Ось чому природа виробила складну і надто приховану від нашого ока систему... Виявляється, природа здатна дати вічне життя тільки такій економічній системі, в якій люди трудяться не з примусу, а на поклик серця. Багатства виробляє Свобода – тільки вона одна! Жодним іншими хитрощами держава розбагатіти не може. Там, де виробник не відчуває себе господарем плодів своєї праці – незалежно від того, як ця формація іменується – економічна система повинна зруйнуватися»¹⁷⁶.*

Про це відомо в еволюції розвитку світових процесів, що мають витoki з часів античності та які містили інтелектуальне припущення та інтуїтивні здогадки багатьох філософів про всезагальну залежність і взаємозв'язок всіх елементів і процесів реального світу. Термін «еволюція» (латин. *evolutio*,

¹⁷⁴ *Еволюційний* – безперервний, поступовий; який вивчає еволюцію чогонебудь.

¹⁷⁵ *Евентуальний* – можливий за певних умов, відповідних обставин.

¹⁷⁶ Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. Київ : КЛЮ, 2015. С. 373.

від *evolvo* – розгортаю) вперше був застосований у XVII ст. у працях М. Хейла, та набув подальшого вивчення у роботах інших відомих вчених, зокрема І. Канта, Й. Гердера, Ч. Дарвіна, Е. Геккеля).

Вже традиційно поняття «*еволюція*» тлумачиться як: 1) процес зміни, розвитку кого-, чого-небудь; 2) процес поступових перетворень; 3) форма розвитку, що полягає в безперервній, поступовій кількісній зміні, яка підготовляє якісну зміну (еволюція підготовляє революцію і створює для неї ґрунт)¹⁷⁷; 4) в біології – незворотний розвиток живої природи, що обумовлюється мінливістю, спадковістю і природним відбором організмів. Міждисциплінарні дослідження еволюційних ідей і поширилися на систему відносин «природа – суспільство».

У даному разі «*еволюція*» – це зміни в суспільстві й природі, вектор їх спрямованості, порядку, закономірностей. «*Еволюціонізм*» можна визначати як світоглядну позицію згідно з якою всі природні, соціальні, політичні, економічні, господарські об'єкти (структури, процеси, явища) набувають незворотності, переходять з одного стану в інший, оновлюючи за цього якісні та кількісні характеристики¹⁷⁸.

Французький дослідник І. Делаж досить слушно зауважив: «*Екологія – жива матриця нової свідомості і нової культури: усвідомлення нашої приналежності до природи. Присутність природи у самій глибині людського єства, що одночасно є і часткою, і діяльним чинником в глобальній системі природи та її еволюції*»¹⁷⁹.

Так, ще у 1866 р. німецький природодослідник Е. Геккель ввів поняття «*екологія*» (від грец. *oikos* – оселя, середовище, умови існування і *logos* – наука), яке розглядав у переважно

¹⁷⁷ Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 1. А–Є / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: АКОНІТ, 1999. С. 876.

¹⁷⁸ Бохан А.В. Идеи глобального эволюционизма в понимании экологической безопасности. Науковий огляд. 2014. № 2(3). Ч. 1. С.13–21.

¹⁷⁹ Deleage J.P. Histoire de L'ecologie : Une science de l'homme et de la nature. P.: Decouverte, 1991. P. 16.

біологічному контексті. На початку ХХ ст. екологія як наука розвивалася за теоретичним і прикладним змістом, набуваючи міждисциплінарних вимірів. Сучасна екологія – науково багатогранна і презентується вже як «метаекологія».

Предметом вивчення екології є дослідження процесів взаємодії між об'єктом дослідження (елемент природи, суспільство, господарство) і середовищем його існування (причини виникнення цих процесів, їх механізм, наслідки дії, їх зворотний взаємозв'язок). Об'єкт екології фокусований на різних екосистемах багаторівневого охоплення, функціонування й розвитку. Суб'єктами екології є: людина, спільноти, етноси, нації, країна, груп країн, регіони світу.

Поширення терміну «екологія» датується 60–70 рр. ХХ ст., коли почала назрівати глобальна екологічна криза. Саме в цей період відбувалось значне розширення напрямів екології, зокрема:

- формування нових уявлень про глобальність природних і антропогенних процесів, неможливість вирішення екологічних проблем силами окремих країн чи інших міжнародних суб'єктів;
- впровадження економічних методів у сфері раціоналізації природокористування, міжнародного контролю за викидами забруднюючих речовин; екологічних стандартів і норм;
- створення прогресивних екологічних технологій, використання альтернативних джерел енергії та інших ресурсів у господарюванні;
- формування міжнародної системи моніторингу навколишнього середовища з використанням інформаційних технологій;
- ініціювання програм міжнародного екологічного регулювання, управління у сфері охорони довкілля та природної спадщини;
- утворення міжнародних інститутів екологічного напряму діяльності; проведення численних міжнародних науково-практичних конференцій за екологічною тематикою;

- становлення міжнародного екологічного права; прийняття рішень щодо глобальних стратегій екологічного розвитку людства;
- порушення актуальних питань, що пов'язані з екологією людини, соціальною екологією та гуманітаризацією екологічної науки;
- розширення напрямів міжнародного співробітництва, що передбачало задіяння різних фахів екологічного спрямування;
- налагодження нових міжнародних контактів, урегулювання екологічних проблем і конфліктів на основі дипломатії з метою стабілізації як політичної, так соціально-економічної ситуації.

Доцільно констатувати, що сучасна екологія має дуже складну і розгалужену структуру видового представлення (понад 100), через що при її вивченні застосовують цілий арсенал методів: історичний, описовий, порівняльний, статистичний, картографічний, моделювання, прогностичний, оптимізаційний та ін.

Зростання інтересу до проблем взаємодії природи і суспільства сприяло формуванню ідей «коеволюції» різних систем і нового розуміння концепції «ноосфери», розвитку тектології, кібернетики, синергетики, моделювання, системології тощо. Вони підтверджують істинність того, що різні сфери буття людства мають велику подібність в цілісності еволюційного процесу, яку необхідно розглядати як «глобальну еволюцію». За теоріями глобального еволюціонізму, в умовах серйозних змін у довкіллі під дією різних факторів, традиційна модель лінійної еволюції зазнає кардинального переосмислення.

Розвиток ідей глобального еволюціонізму свідчить про їх фундаментальну сутність і практичність для подальшого екологічного розвитку суспільства. Але спрямованість еволюції також є унікальною – може бути поступовою і стрибкоподібною за випадкової дії факторів екзогенного та енд-

генного фактору, що найбільш характерно для міжнародних економічних відносин.

Характеризуючи еволюцію світового господарства, Е. Тоффлер за цього описав три типи суспільства, використовуючи алегорію хвилі. Кожен новий тип суспільства наче хвиля виштовхує попередній на узбіччя історії. Перша хвиля відповідає традиційному аграрному суспільству, друга – передбачає очевидне домінування індустріального виробництва, третя – постіндустріальному, в якому сектор послуг є провідним у створенні національного продукту в економіці. Він зазначає, що *до нашого часу людство пережило дві величезні хвилі змін і суспільних перетворень, але кожна з них по своєму знищувала більш ранішні цивілізації (культури) і заміщала їх у такий спосіб життя, що був незбагнений для людей попередньої епохи*. Перша хвиля змін – сільськогосподарська революція – зажадала тисячоріччя, щоб зжити саму себе; друга – розвиток промислової цивілізації – зайняла усього 300 років; третя – пронесеться через історію і завершиться протягом усього декількох десятиліть¹⁸⁰. Але екологічна проблематика буде й надалі залишатися в центрі уваги людства.

Нові способи господарювання кардинально змінюють уявлення про природність, комфортність і безпечність середовища існування людства, посилюють необхідність урахування його масштабності.

Зазвичай ідеологія експансії міжнародних суб'єктів спрямована на примноження власних сил за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, в іншому разі – активність експансіоніста обертається втратою енергії чи його поразкою. Призупинити економічний, науково-технічний і культурний експансіонізм нереально, але скеровувати енергію експансіонізму в більш екологічні напрями – необхідно¹⁸¹. У цьому контексті великі сподівання покладаються на дипломатичні зусилля через посилення еко-інтегративних компонентів у цій сфері діяльності.

¹⁸⁰ Тоффлер Э. Третья волна. М.: Фирма «Издательство АСТ», 1999. 784 с.

¹⁸¹ Шапталов Б.Н. Теория и практика экспансионизма: Опыт сильных держав. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. С. 320–322.

Агенда (порядок денний) ХХІ ст. – це питання ідеологічної спроможності, економічної дієздатності країн та дипломатії належним чином реагувати на екологічну мінливість життєвого простору, де: порядок може включати безлад і хаос, прогрес – генерувати і руйнувати, цивілізація – давати імпульси миру чи агресії... Багатовимірний контекст такого роду гносеології міститься в природознавстві, екології, космології. Головні акценти в дослідженнях цих наук – складні системи, де частини й ціле продукують і організують одне одного. На екосистемному рівні організації реалізується найважливіша функція – безперервний обмін речовиною, енергією та інформацією між усіма живими її компонентами і середовищем їх існування.

Ми є свідками того, що в соціосистемах ретрансляція природних елементів може зумовлювати реакційну поведінку людини (етносів, спільнот, країн) у зміні навколишнього середовища, конструюючи соціальній простір з огляду відносної закритості, відкритості, флуктуаційності, вразливості, захищеності. Ефективність саморегуляції в таких системах залежить від: глибини наукового пізнання щодо їх будови й функціонування; природної та антропогенної динамік; напрямків, характеру і наслідків властивих їм екологічних і соціальних процесів; обґрунтованості прийнятих управлінських рішень і контролю за їх реалізацією; розширення комунікативних можливостей між різними спільнотами, які переймаються екологічною проблематикою, розвивають певні напрями міжнародного еколого-економічного співробітництва.

Глобалізація зумовила значне розширення горизонтів співпраці між країнами, але й утворення епіцентрів проблемного еколого-економічного характеру. Внаслідок цього, переговорний процес між країнами зазнав ускладнення задач для суб'єктів дипломатії, оновлення геокультурної стратегії в міжнародній інтеграції¹⁸², впровадження діалогічної моделі комунікацій¹⁸³ і визначення нових перспектив.

¹⁸² Костира І.О. Геокультурні стратегії політики міжнародної інтеграції. Монографія. – Київ : Вид-во Нац. педаг. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2015. 320 с.

¹⁸³ Макаренко Л. П. Діалогічна модель комунікації: теорія і практика. Державо і право. 2015. Вип. 69. С. 197–211.

Дипломатія як офіційна діяльність керівників держави, уряду та спеціальних інституцій влади завжди була спрямована на досягнення цілей зовнішньої політики, захист її інтересів на міжнародному рівні. Але виникнення проблем глобального масштабу спонукало держави до пошуку шляхів їх розв'язання через переговори, домовленості, консенсус, різні об'єднання, коаліції та ін. Все це обумовило міжнародний характер зусиль, які слід докладати для зменшення чи ліквідації наслідків негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Жодна країна не в змозі самотійно вирішити такі всеохоплюючі проблеми, тому має узгоджувати свою діяльність у цій галузі з іншими країнами. Вочевидь, забруднення у природних системах та об'єктах, що мають статус екстериторіальних (повітряний океан з озоновим шаром, Світовий океан, Антарктида та ін.) може мати віддалені у часі та просторі наслідки для всіх країн світу¹⁸⁴.

Історично саму координацію міжнародних заходів щодо захисту довкілля поділяють на два етапи. На першому етапі домовленості між країнами у цій сфері не були системними, а підпорядковувались вирішенню конкретних прагматичних цілей (наприклад, Декларація про охорону птахів, 1875 (Італія, Австро-Угорщина); Декларація про охорону морських котиків у Тихому Океані, 1897 р. (США, Японія, Росія); Паризька Конвенція, що присвячена охороні птахів, корисних для сільського господарства, 1902 р. та ін.).

На другому етапі розпочалися системні міжнародно-правові й організаційні заходи із захисту навколишнього середовища, які почали розроблятися після створення Організації Об'єднаних Націй (1964 р.); зокрема у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Економічний розвиток і охорона

¹⁸⁴ Дипломатичний чинник у справі захисту навколишнього середовища як один з елементів сталого розвитку / Дипломатична діяльність України в сучасному світі / Алексєнко І.Р., Гуменюк Б.І., Денисенко А.В., Зленко А.М. та ін. Київ: Наукова думка, 2013. С. 164–165.

природи» (1962 р.) було сформульовано декілька кардинальних і важливих принципів охорони навколишнього середовища:

– природні ресурси, тваринний і рослинний світи становлять єдине ціле;

– процеси економічного розвитку обов'язково мають враховувати охорону навколишнього середовища;

– термін «охорона природи» було замінено на більш всеохоплюючий термін «охорона навколишнього середовища».

Міжнародна сфера економічної діяльності заклала підвалини до розуміння необхідності збалансованого використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів розвитку кожної країни як глобальних ресурсів.

Так, наукові дослідження з питань майбутнього розвитку людства були започатковані ще наприкінці 60-х років минулого століття з ініціативи Римського клубу (А. Печчеї, Д. Медоуз, Я. Тінберген, А. Тоффлер). Прогноз гіпотетичних сценаріїв розвитку майбутнього людства був оприлюднений у 1972 р. «The Limits to Growth» – книга, що набула суспільного резонансу, перекладена на більш ніж 30 мов і видана накладом понад 12 млн примірників. Авторським колективом (Д.Х. Медуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс, В. Ш. Беренс) був представлений реальний аналіз і критика суспільних цінностей, вердикт примату споживчої ідеології, «екстремізму» в економіці, а також запропоновані варіанти розвитку людства за умов об'єднання зусиль у подоланні екологічних проблем у світовому господарстві. Завдяки цьому виданню і наступним подібним дослідженням¹⁸⁵ почали розрізняти поняття «зростання» (англ. *growth* → збільшення за кількісними параметрами) і «розвиток» (англ. *development* → покращання або зміна якості параметрів у навколишньому середовищі).

¹⁸⁵ The Limits to Growth Universe Books (1972), «Beyond the Limits» (1993), «Limits to Growth: The 30-Year Update» (2004), «How to Lobby at Intergovernmental Meetings» (2004), «Only one Earth: The Long Road Via Rio to Sustainable Development» (2012), «From Rio+20 to a New Development Agenda: Building a Bridge to a Sustainable Future» (2014), «Negotiating the Sustainable Development Goals: A Transformational Agenda for an Insecure World» (2016).

У цей же період у 1973 р. вийшла книга «Small is Beautiful»¹⁸⁶, автор якої відомий британський економіст німецького походження Е. Шумахер вперше запропонував науковий термін «природний капітал», який розширив уявлення про можливості його використання.

Надалі концепт «природного капіталу» був удосконалений переважно у працях зарубіжних вчених. Дослідження Г. Дейлі¹⁸⁷ та Р. Костанци^{188,189} забезпечили прогрес у формуванні теоретичної бази для більш широкого розуміння природного капіталу та його застосування в практиці міжнародної економічної діяльності. Зокрема у науковій праці «Natural Capital and Sustainable Development» було викладено теорію природного капіталу як запасів/активів, котрі дають потік цінних товарів і послуг у майбутньому. Пізніше ці та інші вчені сформувавши загальну класифікацію природного капіталу та проводили економічну оцінку природного капіталу та послуг екосистем. Концепція природного капіталу в подальшому істотно вплинула на теорію та практику розрахунку макроекономічних показників.

Природний капітал (англ. Natural capital) – 1) економічна категорія, що позначає мінеральні, рослинні і тваринні складові біосфери; розглядаються як засоби генерування складових екосистеми; 2) природне багатство, що включає запаси природних активів, які можуть бути задіяні в економіці з потенціалом збільшення продуктивності й благополуччя людей; 3) фактори активного впливу на суспільні та міжнародні відносини, бо продуктивність антропогенного (ство-

¹⁸⁶ Schumacher E.F. Small Is Beautiful: a study of economics as if people mattered, Hardcover, 1973. 288 p.

¹⁸⁷ Costanza R., Daly H.E. Natural capital and sustainable development. Conservation Biology, 1992. Vol. 6. No. 1. Pp. 37–46.

¹⁸⁸ Costanza R., d'Arge R., de Groot R. et al. The value of the world's ecosystem services and natural capital. Nature, 1997. Vol. 387. Pp. 253–260.

¹⁸⁹ Costanza R. Ecosystem services: multiple classification systems are needed. Biol. Conservation, 2008. No. 141. Pp. 350–352.

реного людиною) капіталу обмежується скороченням природного капіталу.

Традиційно в економічній науці аналогом природного капіталу є фактор виробництва «земля», що розуміється як природна складова економіки. Дотичним до цього є положення теорії капіталу, розроблені німецьким економістом К. Марксом, які набули також свого визнання.

Вважаємо, що природний капітал є важливим фактором впливу на міжнародні економічні відносини, а його акумуляція, примноження, збереження чи відтворення може бути об'єктом різних форм взаємодії країн (наприклад, переговори, дипломатія, медіація чи урегулювання спірних питань/конфліктів із приводу захисту інтересів, прав власності, способів використання чи розпорядження природним капіталом).

Але утвердження політики «sustainable development» є надзвичайно складним завданням світової економіки в координатах ХХ–ХХІ ст. Науковці різних країн заявляють про необхідність здійснення системно-функціонального аналізу взаємопов'язаних чинників природного, політичного, економічного, екологічного, правового та іншого характеру. Епохальною подією в історії розвитку міжнародних відносин і дипломатії в екологічному спрямуванні стала Міжнародна конференція ООН з питань навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.)^{190,191}. Проголошена й підтримана країнами на ній

¹⁹⁰ *Всесвітній день охорони навколишнього середовища* (англ. World Environment Day) – заснований Генеральною асамблеєю ООН на її 27-й сесії 15.12.1972 (резолюція № A/RES/2994 (XXVII)). Відзначається під егідою організації в системі ООН – Програма ООН з питань навколишнього середовища. Щорічно 5 червня проводиться заходи під різними гаслами, наприклад: «Only one Earth» (1974); «The Environment Millennium – Time to Act» (2000); «Green Economy: Does it include you?» (2012); «Think. Eat. Save» (2013); «Small Islands and Climate Change» (2014); «Seven Billion Dreams; One Planet; Consume with Care» (2015), «Go wild for life» (2016).

¹⁹¹ *День навколишнього середовища в Україні* відзначається щорічно у третю суботу квітня з 1998 р. (Указ Президента України «Про день довкілля» № 855/98).

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

декларація вперше закріпила ряд основних міжнародно-правових принципів:

- визнання права людини жити у сприятливому довкіллі і обов'язку його охороняти, відтворювати потенціал;
- суверенного права держав розробляти свої природні ресурси та відповідальності за завдання шкоди довкіллю інших держав;
- співробітництва у вирішенні екологічних проблем.

Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва (Хельсінкі, 1975 р.)¹⁹² визначив положення, що держави-учасниці:

- переконані в необхідності спрямування зусиль співробітництва у сфері торгівлі, промисловості, науки, техніки, навколишнього середовища, а також в інших галузях економічної діяльності – сприяють зміцненню миру і безпеки в Європі та у всьому світі;
- орієнтовані на дослідження конкретних науково-технічних проблем щодо навколишнього середовища людини;
- підтверджують, що: захист та покращання навколишнього середовища, охорона природи та раціональне використання її ресурсів в інтересах нинішнього і майбутнього покоління є пріоритетом для благополуччя народів і економічного розвитку всіх країн; багато проблем навколишнього середовища, зокрема, в Європі, можуть бути ефективно розв'язані лише шляхом тісного міжнародного співробітництва;
- враховують, що: економічний розвиток і технічний прогрес мають бути сумісні з завданнями охорони навколишнього середовища, збереження історичної та культурних цінностей; запобігти нанесенню збитків навколишньому середовищу можна шляхом упередження; при експлуатації природних ресурсів має бути дотримання екологічної рівноваги в природі та ін.

¹⁹² Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 01.08.1975). URL : zakon2.rada.gov.ua.

Також прийнято ряд міжнародних рішень і документів (наприклад, резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для нинішнього і майбутнього поколінь», 1981 р.; «Всесвітня Хартія природи», 1982 р.). У 1983 р. створена Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку при ООН, у рамках діяльності якої презентована доповідь прем'єр-міністра Швеції Г. Х. Брундтланд «Our Common Future» (1987 р.)¹⁹³ табл. 1.2. У цьому рапорті зазначено: *«Стійкий розвиток має задовольняти потреби сьогодення, але не ставити під загрозу спроможність прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби»*.

Доцільно зазначити, що існує неоднозначність у тлумаченні концепції «sustainable development» (Л. Браун, Дж. Діксон, Е. Голдсміт, Дж. Сакс та ін.), що обумовлено різними підходами в її інтерпретації (технократичний, ресурсний, природоохоронний, екологічний) і політики реалізації (збереження, екологічна модернізація, структурна екологізація, радикальний традиціоналізм, ноосферна перебудова).

Відповідне поєднання наукових підходів представлено в новітній економічній теорії стійкого розвитку (Г. Дейлі, Р. Костанца, Дж. Стігліц). Стійкий розвиток убачається ними як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес у просторі всієї земної цивілізації, груп країн, регіонів, коли позитивно вирішується комплекс питань збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як людини, так і цілих народів і груп населення.

*Стійкий розвиток – керований, в основі якого має бути системний підхід і сучасні інформаційні технології, які дозволяють моделювати варіанти, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибирати найбільш оптимальні*¹⁹⁴.

¹⁹³ General Assembly United Nations. 96th plenary meeting 11 December 1987. Report of the World Commission on Environment and Development A/RES/42/187. URL : www.un.org

¹⁹⁴ Daly H., Farley J. Ecological Economics: Principles and Applications. Washington: Island Press, 2004.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

Таблиця 1.2

**Історичні віхи у становленні концепції
«стійкого розвитку» /«sustainable development»¹⁹⁵**

Рік	Характеристика подій у сфері міжнародної співпраці країн у контексті «стійкого розвитку» та екологічної дипломатії
1972 р.	<i>Стокгольмська Конференція ООН з питань навколишнього середовища</i> – ця подія вважається першою віхою у становленні історії концепції «sustainable development (стійкого розвитку)». Представники 113 країн провели першу зустріч на вищому рівні для обговорення важливих міжнародних і глобальних екологічних проблем. До порядку денного було включено питання взаємозв'язку між економічним розвитком і станом довкілля. За підсумками Конференції прийнята Декларація, яка містила 27 принципів та план дій. З цього часу міжнародне співтовариство почало більш активно розвивати екологічну політику, екологічну дипломатію та екологічне право, з'явився новий інституційний компонент – органи влади з питань охорони довкілля; розроблено та стверджено <i>Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП)</i>
1983 р.	Генеральна Асамблея ООН створила <i>Міжнародну комісію з навколишнього середовища та розвитку</i> . Комісії було доручено проаналізувати глобальні проблеми у відносинах між природою та суспільством, з'ясувати причини виникнення цих проблем, сформувані відповідні завдання перед світовим співтовариством, запропонувати концепцію та стратегію розв'язання глобальних проблем. Очолила комісію прем'єр-міністр Норвегії пані Брундтланд Х.Г., яка закликала до формування нової ери економічного розвитку, безпечного для довкілля, і визначила поняття стійкого розвитку
1987 р.	За результатами роботи Комісії була оприлюднена доповідь Г.Х. Брунтланд <i>«Наше спільне майбутнє»</i> , у якій були сформульовані основні настанови, попередження людства про необхідність зміни способу життя, діяльності, господарювання й природокористування, щоб запобігти подальшому погіршенню стану навколишнього середовища. Представлено <i>Концепцію стійкого розвитку</i> як певну альтернативу розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні. У доповіді вперше офіційно сформульовано визначення поняття «sustainable development» – розвитку, за якого сучасні покоління забезпечують свої потреби, не ставлячи під загрозу можливість задовольняти свої потреби майбутнім поколінням
1992 р.	Проведення зустрічі на вищому рівні на <i>Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро</i> , Бразилія. На зустрічі були присутні глави і високопоставлені представники 179 країн, які прийняли п'ять документів – дві заяви про принципи і план основних дій з метою утвердження політики всесвітнього стійкого розвитку: – <i>Декларацію з навколишнього середовища і розвитку</i> , 27 принципів якої визначають права і обов'язки країн у справі забезпечення розвитку і добробуту людей; – <i>«Порядок денний на XXI століття»</i> – програму досягнення стійкого розвитку в контексті соціального, економічного та екологічного виміру

¹⁹⁵ Систематизовано автором за джерелом: На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва: дов. /С.В. Берзіна та ін. Київ: Ін-т екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. С. 10–11.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Закінчення табл. 1.2

Рік	Характеристика подій у сфері міжнародної співпраці країн у контексті «стійкого розвитку» та екологічної дипломатії
1992 р.	<ul style="list-style-type: none"> – Заяву про принципи, управління, захисту та стійкого розвитку всіх видів лісів, необхідних для збереження всіх форм життя і забезпечення економічного розвитку; – Конвенцію про зміну клімату з метою стабілізації концентрації газів, що викликають парниковий ефект в атмосфері, до еко-допустимих рівнів; – Конвенцію про біологічне різноманіття, що вимагає від усіх країн збереження біологічного різноманіття всього живого. <p>На Конференції створена Комісія ООН зі стійкого розвитку для забезпечення ефективної подальшої діяльності щодо здійснення рішень, зміцнення міжнародного співробітництва і раціонального використання міжурядових механізмів прийняття рішень із питань довкілля та розвитку, аналіз рівнів досягнення цілей Порядку денного на ХХІ століття на національному, регіональному та міжнародному рівнях</p>
1994 р.	Проведення глобального екологічного форуму «Міста і стійкий розвиток», Манчестер, Велика Британія та конференції «Довкілля і здоров'я» в Гельсінкі (Фінляндія); демонстрація успіхів і проблем у контексті реалізації перших «Програм стійкого розвитку» великих міст світу
1996 р.	Проведення глобального екологічного форуму «Habitat – II» (Навколишнє середовище), Стамбул, Туреччина
1997 р.	Підбиття підсумків «Ріо – 92» на Нараді «Ріо + 5». Міжнародна нарада «Стійке будівництво». Ухвалення рішення про розроблення стандартів еко-збалансованого проектування і будівництва (проектування і будівництва об'єктів з поліпшеними показниками енергоефективності та екологічності)
1998 р.	Форуми за підтримки ООН «Людина у великому місті ХХІ століття» (Москва, Росія) та «Здорове середовище міста» (Мадрид, Іспанія)
1999 р.	Глобальний форум «Здорова планета» (Лондон, Велика Британія)
2000 р.	Саміт Тисячоліття ООН, на якому 189 держав світу, у т.ч. й Україна, затвердили Декларацію Тисячоліття ООН та прийняли зобов'язання досягти «Цілей розвитку тисячоліття до 2015 року» спільними зусиллями
2000-2002 рр.	Всесвітня зустріч на вищому рівні з питань стійкого розвитку в Йоганнесбурзі (ЮАР) ¹⁹⁶ : Йоганнесбурзька Декларація зі стійкого розвитку та план дій ¹⁹⁷
2012 р.	Конференція ООН зі стійкого розвитку «Ріо+20», на якій були обговорені проблеми «зеленої економіки», стійкого розвитку та подолання бідності. Основним результатом Конференції стало затвердження підсумкового документа Конференції «Майбутнє, якого ми бажємо», який серед іншого сформував основу для початку роботи щодо розроблення Цілей стійкого розвитку та плану дій на період після 2015 року
2015 р.	Саміт зі стійкого розвитку, Нью-Йорк, США, на якому було схвалено план дій на період після 2015 р., що включає 17 глобальних Цілей та 169 завдань зі стійкого розвитку, що мають комплексний характер і забезпечують збалансованість трьох компонентів: економічного, соціального, екологічного

¹⁹⁶ URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

¹⁹⁷ URL : http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf.

Водночас у ряді наукових есе також присутня полеміка з приводу того факту, що оскільки людство почало говорити про стійкий розвиток – це свідчить про його вихід за межі цієї стійкості та перебування в турбулентному стані. Усвідомлення «чогоось» може виникати лише після того як це відбулося. Світ є надзвичайно багатовимірний, багатозначний, мінливий і динамічний, де все реально і нереально одночасно, а людина в ньому постає як особлива загадка¹⁹⁸. Тому і сама філософія ринкових відносин кардинально змінюється та розвивається.

Пріоритетом для всього людства є дотримання і захист прав кожної людини, підтримка миру і безпеки. Генеральний Секретар ООН А. Гутерреш звернув увагу на те, що *стійкий і всеохоплюючий розвиток – найкращий із наявних у розпорядженні міжнародного товариства інструмент упередження виникнення різних проблем. Цей порядок денний є універсальним і торкається всіх країн; навіть найбагатшим країнам необхідно повною мірою забезпечити захист прав жінок, перемогти нерівність і надати гарантії охорони довкілля. Особливе значення в цих процесах відводиться політичному керівництву високого рівня та новим партнерським зв'язкам, а також отриманню достовірних і актуальних даних для оцінки результатів, прийняття обґрунтованих рішень і забезпечення врахування інтересів всіх сторін*¹⁹⁹.

Погоджуємося з тим, що «стійкість» за своєю природою – міждисциплінарна та інтернаціональна концепція, в основі реалізації якої має бути взаємодія між країнами, урядами, транснаціональними корпораціями і світовим громадянським товариством. Конкуренція за ресурси посилює екологічну напругу в світі, на противагу цьому – злагодженість дій спільнот уможливорює мир, благополуччя і безпеку.

Підтвердженням цьому є те, що з поміж існуючих підходів щодо ідей стійкого розвитку найбільш відома діаграма

¹⁹⁸ Бугаев А.Ф. Глобальна екологія. К.: СПД Павленко, 2010. С. 242.

¹⁹⁹ The Sustainable Development Goals Report 2017, United Nations, New York, 2017. p.2.

Венна, яку вперше опублікував економіст Е. Барбер²⁰⁰ у 1987 р. (рис. 1.7). Представлена на рисунку трискладова (соціальний розвиток, навколишнє середовище, економічний розвиток) діаграма Венна була розкритикована, бо вона: 1) суперечить доповіді «Наше спільне майбутнє», в якій були акценти на тісних взаємозв'язках між економічним розвитком, забрудненням навколишнього середовища і перенаселеністю; 2) призводить до неузгодженості в поєднанні окремих показників економічної, екологічної та соціальної сталості; 3) не спроможна об'єднувати економічний розвиток і довкілля в одну взаємопов'язану систему з уніфікованою методикою оцінювання; 4) не відображає появу нових і доволі важливих складових стійкого розвитку (справедливість між поколіннями, глобальна зміна клімату, альтернативна енергія, екобезпека зростання добробуту)²⁰¹. Тому, з метою наближення даного підходу запровадження стійкого розвитку до реалій, діаграма Венна була видозмінена (рис. 1.8)²⁰².

Таким чином, у вже більш сучасній моделі стійкого розвитку можна помітити, що головною є ідея досягнення компромісу між цілями економічного розвитку, цілями розвитку довкілля і цілями розвитку суспільства, а також присутній акцент на політиці, мирі та безпеці. Вважаємо, що на перетині цих кіл утворюють точки дотику дипломатії, що ідеологія «стійкого розвитку» має спрямовувати людство до нового типу свідомості й економічного устрою за принципом інтерактивного діалогу. Адже міжнародні рішення і резолюції в галузі охорони навколишнього середовища є недостатньо системні в застосуванні щодо екологізації економік країн. Існують розбіжності між проголошеними принципами і реальною практикою господарювання, що зумовлює спочатку виникнення

²⁰⁰ Barbier E. The Concept of Sustainable Economic Development, *Environmental Conservation*. 1987. №14 (2). Pp.101–110.

²⁰¹ Свистун К.О. Генезис поняття «сталий розвиток» та підходи до його запровадження. *Молодий вчений*. 2017. №2 (42). С. 326–333.

²⁰² Dalal-Clayton B. and Bass S. *Sustainable Development Strategies : A Resource Book*, London, UK, and Sterling, VA : Earthscan Publications Lfd., 2002, 358 p.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

екологічних катаклізмів, а потім запізніле усвідомлення їх руйнівних наслідків.

Рис. 1.7. Концепція стійкого розвитку (діаграма Венна)²⁰¹

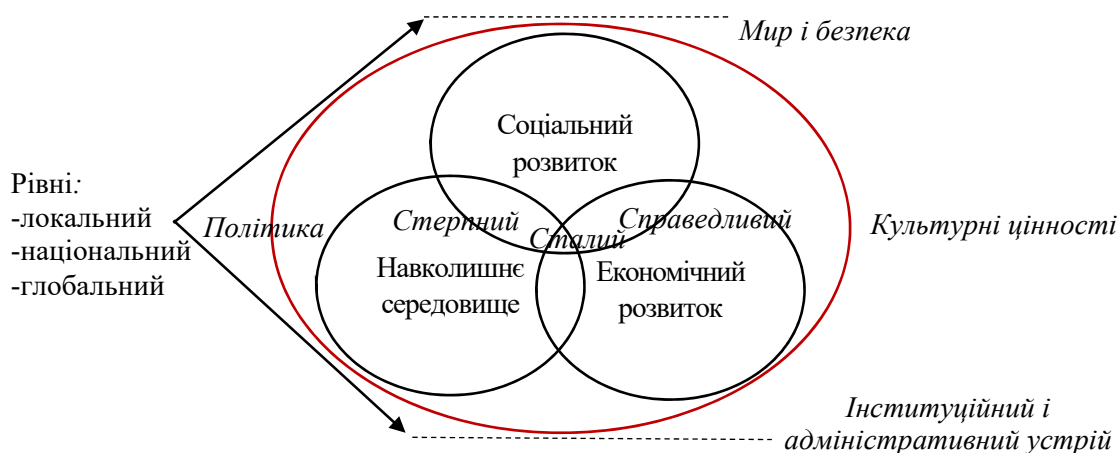

Рис. 1.8. Система стійкого розвитку²⁰³

Експерти розмірковують над цим, щоразу надають найзухваліші пропозиції, один із яких А. Гора «Глобальний План Маршалла»²⁰³ (за аналогією «План Маршала»²⁰⁴) –

²⁰³ Гор А. Земля у рівновазі. Екологія і людський дух / переклад з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття» та Інститут сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2001. С.291–305.

²⁰⁴ «План Маршалла» (англ. European Recovery Program, Marshall Plan) – програма економічної допомоги Європі після Другої світової війни, що була запропонована держсекретарем США Дж. К. Маршаллом (1947 р.). Тоді США в

передбачає фінансову і технічну допомогу для охорони природи в країнах, які мають екологічні проблеми²⁰⁵. *Глобальний План Маршала* для стійкого розвитку включає таку Формулу майбутнього 10~>4:34, зокрема:

- сценарій «Фактор 10» повинен впродовж 50–100 наступних років забезпечити десятиразове зростання світового ВВП без додаткових критичних наслідків у сфері забруднення довкілля і споживання ресурсів;
- потенційне зростання валового продукту має бути поділено між Північчю і Півднем на основі глобального контракту в пропорції 4:34;
- у зазначеному проміжку часу зростання кількості населення має стабілізуватися на рівні 1,75 млрд людей на Півночі (включаючи іммігрантів) і 7,25 – на Півдні;
- після завершення цього процесу багата Північ в середньому на душу населення залишалась ще в 2–2,5 разу багатшою, аніж Південь (порівняно з нинішньою різницею в 16–20 разів, це було великим кроком на шляху до справедливості)²⁰⁶.

За умов глобалізації посилюється роль екологічної політики та нових інструментів і механізмів її реалізації. Адже екологічна проблематика є досить складною та неоднозначною в сприйнятті людських спільнот, які перебувають на протилежних «господарських полюсах планети». В останні п'ятдесят років «екологічні дилеми» перебувають в ореолі кардинальних політичних і соціально-культурних змін, що значно розширює напрями міжнародної економіки, доводить

якості інвестицій в краще спільне майбутнє перевели до Європи впродовж чотирьох років бл. 1% свого ВВП.

²⁰⁵ Німеччина готує План Маршалла для Африки. URL : www.unn.com.ua/11/11/2016.

²⁰⁶ Радермахер Ф.Й. Баланс или Разрушение. Экосоциальная рыночная экономика как ключ к устойчивому развитию мира /ред. Э. Шрайбер; пер. А. Шелухина, А. Солкина, Д. Левин. Изд. книги на нем. и англ. языке: Ökosoziiales Forum Europa, 2005. С.166–167.

необхідність застосування комплексних і дипломатичних підходів до удосконалення суспільних відносин.

Доцільно зауважити, що розвиток науки екології сильно вплинув і на формування відповідної термінології²⁰⁷, покликаної обслуговувати вказану галузь знань. Специфіка екологічної термінології є своєрідним конгломератом поняттєвих підсистем традиційних наук і нових суміжних дисциплін. Категоріальний склад екології визначається її здатністю поєднувати два світи: природний і соціальний. *Екологічні терміни*: 1) позначають елементи, відношення та особливості екологічної системи; 2) слово чи словосполучення, що є елементом екологічної термінологічної системи (терміносистеми). Базовою категоріальною тріадою екології є «людина – діяльність – довкілля».

На думку Овсейчика С.В., *поява нових напрямів науки обумовлює фіксацію, зберігання і передавання інформації, переосмислення давно вживаних термінів, які отримують ремарку «екологічний»*. Існує нагальна потреба у застосуванні специфічних термінів на позначення відповідних екологічних понять. Важливою характеристикою екологічної терміносистеми²⁰⁸ є її динаміка в поповненні новими термінами, що відрізняє цю термінологію від багатьох інших. Але чим менш усталена терміносистема, тим важливішим для неї є контекстні умови застосування конкретних термінів. Для екологічної термінології смисловий контекст є одним з основних, бо саме він дозволяє в межах різних наук виділити екологічну

²⁰⁷ Термін у системі мови має дефініцію, а загальноживане слово – лексичне значення. Дефініцію як еквівалент визначення поняття можуть і повинні мати усі терміни. Оскільки вона подає мінімум відомостей, необхідних для розуміння, сприйняття й розмежування окремих понять, для встановлення їхньої ієрархії.

²⁰⁸ Термінологічна система – співвіднесена з певною галуззю знань, проблемою, темою, науковою школою тощо сукупність термінів, пов'язаних один з одним на поняттєвому, лексико-семантичному, слотовірному (дериваційному) та граматичному рівнях.

проблематику²⁰⁹. Зважаючи на те, що екологія ХХІ ст. – це меганаука, яка включає в себе поняття з біології, географії, економіки та інші, то у цій терміносистемі домінують терміні-словосполучення, що вказують на екологічну семантику (наприклад, екологічна дипломатія, екологічне підприємництво, екологічний менеджмент та ін.).

Крім того, до складу екологічних термінів-словосполучень як їх компоненти можуть входити фінансово-економічні терміни (збиток, банк), терміни мови засобів комунікації (діалог, переговори). В українській екологічній терміносистемі²¹⁰ присутні терміни, якими послуговуються інші науки, природничі й суспільні. Велика частина такої лексики має узагальнено-абстрактний характер (закон, ефект, індекс, індикатор, коефіцієнт, метод, модель, процес, система, структура, чинник, явище тощо), і лише у складі термінів-словосполучень, що позначають екологічні явища, така лексика стає належною до екологічної терміносистеми (екологічний ефект, екологічні блага)²¹¹.

Існують ознаки того, що галузеві терміносистеми, екологічна і дипломатична – також взаємодіють одна з одною. Інтернаціоналізація термінології посилює потік мотивованих номінацій шляхом утворення і визнання доцільності термінів, створених на основі греко-латинських морфем. Перевага екологічних термінів полягає у тому, що вони є одним із продуктивних способів творення міжнародної термінології.

Оскільки короткі грецькі та латинські основи, виконуючи функцію терміноелементів, нерідко позначають певні ознаки, які в українській мові вимагають громіздких конст-

²⁰⁹ Овсейчик С.В. Формування української екологічної термінології : монографія. Київ : КІМ, 2017. 168 с.

²¹⁰ Українська екологічна термінологія потребує відповідного упорядкування, стандартизації, кодифікації та врахування міждисциплінарних зв'язків (наприклад, екологічна економіка, екологічна дипломатія, екологічна культура, екологічне право тощо) .

²¹¹ Овсейчик С.В. Формування української екологічної термінології : монографія. Київ : Вид-во «КІМ», 2017. С. 28

рукцій словосполучень. Значення певних груп міжнародних терміноелементів добре відоме у колі осіб певної галузі знань. Тому смисл терміну, побудованого із цих терміноелементів в одній мові, буде зрозумілим й іноземним фахівцям, які розмовляють іншими мовами. Вирішальним чинником вживання таких утворень є міжнародна спеціалізація деяких термінів, що існує в науці й практиці (економіка, дипломатія, бізнес, екологія^{212,213, 214,215}).

Справедливо зауважила О.О. Вдовіна: «Мова дипломата потрібна всім – і екологам, і лікарям, і вченим, що рухають науково-технічний прогрес»²¹⁶. Але і краща обізнаність дипломатів еколого-економічними питаннями також сприяє розширенню предмету діалогу між країнами.

Натомість, головними *атрибутами в термінології дипломатії* та її наближеності до еколого-економічного контексту в практиці є:

– інтернаціональність – лексика, що підживлюється економічними, політичними і екологічними зв'язками між країнами (наприклад, англ. modification of the environment – покращання навколишнього середовища, англ. trade war – торговельна війна, англ. ecological expansion – екологічна експансія, англ. ecoside – екоцид);

– багатовекторність – через смисловий камуфляж чи «оголення» реального стану в тій чи іншій сфері дипломатичної діяльності (наприклад, англ. double strategy – подвійна стратегія, англ. free trade – вільна торгівля, англ. eco-dictatorship – еко-диктаторство);

²¹² Англо-український дипломатичний словник : понад 26000 тис слів і словосполучень / за ред. І.С. Бика. Київ : Знання, 2006. 579 с.

²¹³ Глосарій зеленого бізнесу : українсько-німецько-російсько-англійський / В. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартманн та ін. Київ : Знання, 2010. 518 с.

²¹⁴ Українська екологічна енциклопедія/ Дяків Р.С., Бохан А.В. та ін. за ред. Р. Дяківа [2-ге вид.]. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2006. 807 с.

²¹⁵ Світова економіка і міжнародні відносини : понятійно-термінологічний словник / за ред. І.Л. Сазонець, Н.В. Стукало, О.М. Сазонець, М.А. Шепелева. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 575 с.

²¹⁶ Вдовина О.А. Полифункциональность языка дипломатии в полярном мире. Вестник ЮУрГУ. 2009. №25. С.52–60.

– наявність у комунікативних посилах елементів дипломатичної позиції щодо ракурсу сприйняття еколого-економічної ситуації (наприклад, англ. *internalization of externalities* – інтерналізація екстерналій; англ. *integrated environmental protection* – інтегрований захист навколишнього середовища, англ. *environmental imperative* – екологічний імператив, нім. *Umweltkulture* – екологічна культура);

– узагальненість «іпостасі» всіх учасників дипломатії в презентації глобальних проблем: президенти, керівники урядів, держави, коаліції країн, цивілізації та навіть світ – здійснюють як творчі, так і руйнуючі дії (наприклад, англ. *civilizations clash* – зіткнення цивілізацій; нім. *Umweltintegration* – екологічна інтеграція; пол. *ekorozwój* – екологічний розвиток та ін.);

– імперативність уваги на екологічних проблемах у дипломатичних промовах (наприклад, дипломати вважають, що істина порозуміння в латин. вислові: «*Natūra non nisi parendo vincitur*» – природу перемагають лише підкорюючись їй – осягнення законів природи дозволяє поставити їх на службу людству²¹⁷);

– наголошеність на питаннях еколого-економічної безпеки в аспектах «world domestic politics» – глобальної політика «єдиної країни» (наприклад, Ш. Сулейманова зазначила: «Численні дані свідчать, що екологічна небезпека стає визначальним фактором у розвитку цивілізації і міжнародних відносинах, особливо в її масштабах і ефектах; діяльність людини стала цілком зіставна з глобальними природними процесами. Оскільки логіка практичних рішень будь-якої екологічної проблеми і серйозна спроба осмислити весь комплекс відносин цивілізації і природи дискутують необхідність глобальних дій»²¹⁸).

²¹⁷ Бабичев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слова. Под ред. Я.М. Боровского. М., 1982. С. 477.

²¹⁸ Suleimanova S.S. Issues environmental diplomacy in the Twenty-First century. Вестник РУДН. Сер. Экология и безопасность жизнедеятельности, 2014. № 3. 58–61.

Крім того, вважаємо за потрібне звернути увагу й на те, що в дипломатичній діяльності також часто вживається термін «sustainable development». Якщо в міжнародній практиці англійської мови він сприймається у певному значенні, то в перекладі на українську мову – має різну інтерпретацію як «сталий розвиток» і «стійкий розвиток»²¹⁹:

– сталий → який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину та ін.; незмінний, постійний; який не зазнає коливань, не піддається змінам; незмінна величина у низці тих, які змінюються; який не припиняється, не переривається, триває весь час; безперервний; тривалий, не тимчасовий; розрахований на довгий час, призначений для тривалого функціонування; переносно – твердий непохитний; остаточно визначений, сформований (про погляди, поняття та ін.);

– стійкий → здатний твердо стояти, триматися; тривкий; який довго зберігає і виявляє свої певні властивості, не піддається руйнуванню, псуванню та ін.; витривалий; для якого характерні стабільність, постійність; здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; здатний існувати в несприятливих умовах; витривалий; переносно – який проходить спокійно; розмірено; урівноважений; який виявляє наполегливість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях тощо; вірний своїм переконанням.

Саме тому більшість українських науковців заявляють, що переклад терміну «sustainable development»²²⁰ як сталий розвиток – не зовсім коректний, бо містить певну суперечність. Зокрема, Л.С. Гринів, вважає, що понятійно-терміно-

²¹⁹ Новий словник української мови у чотирьох томах. Том 4 / укладачі Яременко В.В., Сліпушко О.М. Київ : Вид-во «Аконіт». С. 370.

²²⁰ Переклад поняття «sustainable development»: Італія – «sviluppo sostenibile» (розвиток, що заслуговує на підтримку); Франція – «development durable» (довгостроковий розвиток); Німеччина – «nachhaltige entwicklung» (тривалий розвиток); Швеція – «en stadig utveckling» (стійкий розвиток); Японія – «jizoki-tekina kaihatu» (тривалий розвиток).

логічний апарат цієї концепції потребує вдосконалення²²¹. Деякі дослідники послуговують іншими варіаціями адаптації цього терміну в науці, наприклад «сестейний розвиток»²²².

Але у національній практиці законотворення поширеним є термін «сталий розвиток» (Закон України «Про концепцію сталого розвитку України», «Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 р.», «Цілі Сталого розвитку 2016–2030 рр.» та ін.). Вважаємо, що точнішим варіантом перекладу терміну «sustainable development» на українську мову: «збалансований», «стійкий» і «всебічноохоплюючий розвиток», що дозволяє бути більш співзвучним до реалій еколого-економічної практики дипломатії.

Діапазон термінології дипломатії постійно розширюється – насамперед з огляду загальнолюдських цінностей і прагнення зберегти еко-простір життя, а не звужений контекст національних інтересів, що характерний для епохи ідеологічних, конфронтаційних і військових сценаріїв у протистоянні країн. У зв'язку з цим можна виокремити ознаки екологічної детермінованості у розвитку світогосподарських процесів, що впливають на характер міжнародних взаємодій країн, а саме: природність, еволюційність, превентивність, прогресивність, безпековість, прогностичність (рис. 1.9).

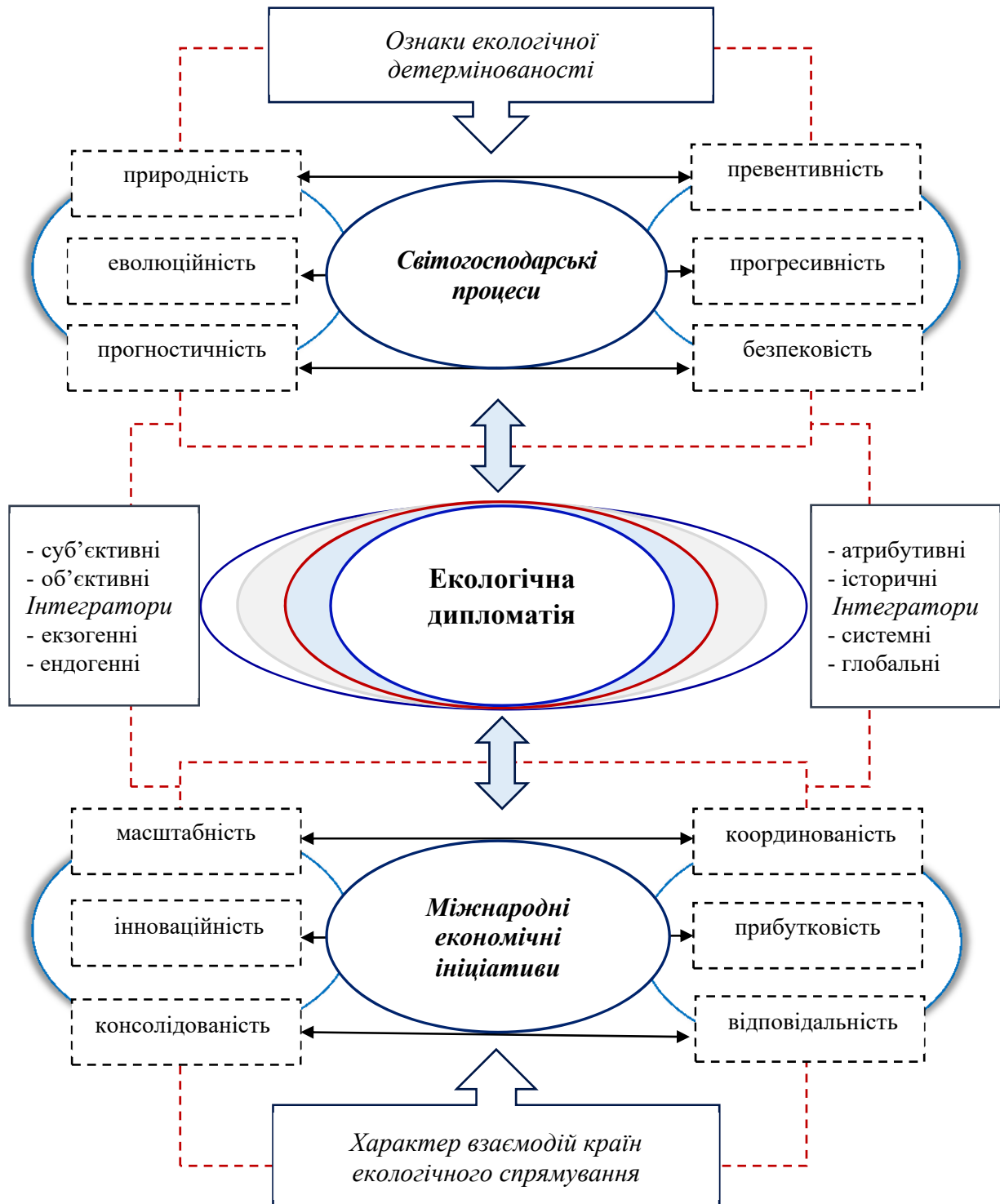
На наш погляд, це дозволяє більш системно підійти до вивчення сутності екологічної дипломатії, при науковому дослідженні якої мають бути враховані певні *інтегратори* в її представленні:

– атрибутивні²²³ (міфи, релігія, філософія, мораль, культура – все те, що означає певні традиції та особливості здійснення дипломатії);

²²¹ Гринів Л.С. Економічні перспективи реалізації концепції сталого розвитку в Україні. Економіка і управління. 2000. №3. С. 15–20.

²²² Смачило В.В., Халіна В.Ю. Теоретичні аспекти сестейного розвитку: екологічна та соціальна відповідальність бізнесу. Економічний форум. 2016. № 2. С. 70–80.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

*Рис. 1.9. Інтегратори екологічної дипломатії
в розвитку міжнародних економічних відносин**

**Джерело: розроблено автором.*

– історичні (витоки і генеза екологізації дипломатії у контексті розширення простору господарювання чи експансіонізму у світі);

– суб'єктивні (людський потенціал, інтелектуальний і соціальний капітал, що сприяє розвитку міжнародному діалогу країн);

– об'єктивні (природні, кліматичні, ресурсні й географічні умови країн, масштабність їх території та сила впливу на політичні, економічні, екологічні та інші інтереси сусідніх та інших держав, транзитна вигідність в управлінні торговельними потоками);

– екзогенні (динаміка та мінливість міжнародного середовища, геополітика і геоекономіка, що обумовлюють вектори дипломатії);

– ендогенні (національні особливості розвитку й активності країн у налагодженні міжнародних контактів і розширенні напрямів зовнішньоекономічної діяльності; атрибути іноземної політики та ідеології в дипломатичній практиці певної країни);

– системні (поєднання різних елементів у системі дипломатичної діяльності, упорядкування форм і моделей дипломатії за цільовим призначенням, наприклад, еколого-економічного змісту);

– глобальні (всеохоплююча та багаторівнева взаємодія країн світу, що зумовлює необхідність консолідації їхніх зусиль щодо розв'язання глобальних проблем екологічного характеру).

За певної багатоманітності підходів до визначень «екологічної дипломатії», логіка її тлумачення, розуміння та сприйняття є досить спектральною внаслідок широкого використання даного поняття в міждисциплінарних контекстах, які містять настанови до оновлення стратегій екологічного розвитку країн, зміни зовнішньополітичного курсу та диверсифікації міжнародної економічної діяльності загалом.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

У міжнародному дискурсі з екологічної тематики, що набуває все більшої популяризації у світі, можна зустріти такі англійські варіації цього терміну, як: *Environmental Diplomacy*, *Eco-Diplomacy* – екологічна дипломатія, *Greening Diplomacy Initiative* – озеленення дипломатії, *Green Diplomacy* – зелена дипломатія, *Diplomacy for the environment* – дипломатія для навколишнього середовища^{224, 225} та ін.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники постійно удосконалюють та розширюють смисл поняття «екологічна дипломатія» новими акцентами (табл. 1.3). Плеяда відомих зарубіжних вчених представлена працями, які містять оригінальні наравативи, що є значним внеском у розвиток напрямів екологічної дипломатії: «Environmental diplomacy: an examination and prospective of Canadian-U.S» (J.E. Carroll)²²⁶; «Environmental Diplomacy»²²⁷, «Global environmental diplomacy: negotiating environment agreements for the World, 1973–1992 (M. K. Tolba); «Global Environmental Policy Making» (K. O’Neill); «Climate Diplomacy» (L. Elliott); «The Changing Nature of Diplomacy» (A. F. Cooper)²²⁸; «Crossing Boundaries: The Environment in International Relations» (K. Dorsey)²²⁹; «The Impacts of Environmental Movements» (C. Rootes, E. Nulman)²³⁰; «New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy» (L. Ø. Blaxekjær).

²²⁴ U.S. Department of State. Guide to Green Diplomacies. Eco-diplomacy in operation. Second edition, 2013. URL : <http://overseasbuildings.state.gov>

²²⁵ Environmental Diplomacy – Global conventions. URL : [http : //www.americanforeingrelations.com](http://www.americanforeingrelations.com).

²²⁶ Carroll J. E. Environmental diplomacy: an examination and a prospective of Canadian-U.S. transboundary environmental relations. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, 1983. 382 p.

²²⁷ Environmental Diplomacy: Conference Report. Washington, D.C., 18 November 1998 / American Institute for Contemporary German Studies, the John Hopkins University. URL: <http://www.beta.aicgsglad.org/site/wp-content/uploads/2011/11/environmentaldiplomacy.pdf>

²²⁸ Cooper A.F. The Changing Nature of Diplomacy, 2013. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>

²²⁹ Dorsey K. Crossing Boundaries: The Environment in International Relations, 2014. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>.

²³⁰ Rootes C., Nulman E. The Impacts of Environmental Movements, 2015. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>.

**Наукові підходи до тлумачення поняття
«екологічна дипломатія»**

№ пор.	Автор	Визначення
1	Бенедік Р. (1998) ²³¹	<i>Екологічна дипломатія</i> – міжнародна сфера координації і контролю все більш складних переговорів, що вимагає експертизи не лише з питань екології, але і економіки, фінансів, технологій і засекречених галузей діяльності. Головні фактори, що визначають нову екологічну дипломатію: характер предмету (взаємопов'язаність екології та економіки; координація дій); велика роль науки і вчених («critical science»); складність переговорів (комплексний і багатосторонній формат); проблеми з акціонерним капіталом (справедливість у розподілі ресурсів); інноваційні функції і підходи («creative diplomacy»)
2	Авдєєва Т. (2001) ²³²	<i>Екологічна дипломатія</i> – торкається питань того, що міжнародні економічні відносини можуть як погіршувати екологічні проблеми, так і сприяти їх розв'язанню; «екологічне» реноме стало важливою ставкою у конкурентній боротьбі країн; суперечки з питань екологічних стандартів хоч і гальмують багатосторонні торговельні переговори, але й зумовили появу в світовій економіці своїх екологічних правил і норм
3	Алімов А. (2003) ²³³	<i>Екологічна дипломатія</i> – діяльність відповідних структур та інститутів, що презентують сучасні держави і базується на принципах глобальної екологічної безпеки, спрямована на забезпечення взаємодії всіх акторів світової політики з метою створення оптимальних шляхів і способів розвитку та удосконалення процесів взаємодії суспільства та природи

²³¹ Benedick R.E. Diplomacy for the environment /Environmental Diplomacy: Conference Report. Washington, D.C., 18 Nov.1998 / American Institute for Contemporary German Studies, the John Hopkins University. URL: <http://www.beta.aicgsglad.org>.

²³² Авдеева Т.Г. Экологическая дипломатия. Международная жизнь. 2001. №5. С. 37–48.

²³³ Алимов А.А. Экологическая политика и экологическая дипломатия (понятийный аппарат и отдельные проблемы). Вестник СПбГУ. 2003. Сер. 6. Вып. 3(№22). С. 105.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

Продовження табл. 1.3

№ пор.	Автор	Визначення
4	Карнаухова А. (2006) ²³⁴	<i>Екологічна дипломатія</i> – об’єктивна реальність для більшості країн європейського регіону; стрімка глобалізація призводить до загострення старих і виникнення нових осередків напруги та нестабільності між державами, в основі яких покладені фактори природничого характеру та розподілу ресурсного потенціалу; екологічна криза для свого вирішення потребує консолідованих превентивних дій усього світового суспільства і є об’єктивним фактором розвитку міжнародних відносин; природоохоронна складова дипломатичної діяльності перетворилася на специфічну та важливу складову міжнародного співробітництва як у багатострунному, такі і двосторонньому форматі
5	Капіца Л. (2009) ²³⁵	<i>Екологічна дипломатія</i> – націлена на здійснення глобальної екологічної політики, генеральною лінією якої є концепція стійкого розвитку, що включає багатоманітність екологічних проблем: глобальне потепління, знищення лісів тощо
6	Колпакова Т. (2010) ²³⁶	<i>Екологічна дипломатія</i> – передбачає реалізацію на світовій арені державних інтересів, які пов’язані з проблемами навколишнього середовища за допомогою засобів дипломатії
7.	Блізнецька К. (2015) ²³⁷	<i>Екологічна дипломатія</i> – комплекс всіх способів, спрямованих на зменшення або подолання негативного впливу на навколишнє середовище, що застосовується міжнародною спільнотою за допомогою багатосторонніх інститутів; практика ведення переговорів між країнами в сфері охорони навколишнього середовища

²³⁴ Карнаухова А.М. Екологічна дипломатія набирає вагу. Політика і час. 2006. № 6. С. 49–56.

²³⁵ Экономическая дипломатия в условиях глобализации: учебник/ под ред. Л.М. Капица., 2009. С. 489–490.

²³⁶ Колпакова Т. Китайская «экологическая дипломатия» и формирование международного механизма охраны окружающей среды. Известия Росс. гос. педаг. ун-та им. А.И. Герцена. 2010. Вып. №123. С.71.

²³⁷ Близнецкая Е.А. Опыт изучения и преподавания многосторонней экологической дипломатии URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2015/data/7065/uid42746_report.pdf

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Закінчення табл. 1.3

№ пор.	Автор	Визначення
8.	Кондратенко Г. (2016) ²³⁸	<i>Екологічна дипломатія</i> – діяльність, що характеризується складними і тісними зв'язками між зовнішньою і внутрішньою політикою: policy (система певних заходів) і politics (сфера відносин), що призводить до активної участі в цьому процесі держав, великих ТНК і громадських організацій
9	Фоміних О., Яригін Г. (2016) ²³⁹	<i>Екологічна дипломатія</i> поряд з іншими каналами комунікації з іноземною громадськістю, поряд з культурною, експо-дипломатією та ін. вже стала традиційним і респектабельним напрямом публічної дипломатії, яку треба поширювати
10	Саямов Ю. (2017) ²⁴⁰	<i>Екологічна дипломатія</i> – різновид глобальної екологічної дипломатії, що здійснюється на декількох взаємопов'язаних рівнях як багатостороння та двостороння дипломатія, в центрі уваги якої знаходять екологічні проблеми суспільства

У зв'язку з цим Ш. Куріщак, досліджуючи цю тему, зауважив: «*Екологічна дипломатія є відносно новою і досить специфічною галуззю міжнародної діяльності, що покликана забезпечити належні умови для поступального і безперешкодного розвитку міжнародного природоохоронного співробітництва, для енергійного об'єднання зусиль країн і народів світу з метою збереження природи*». Кредо екологічної дипломатії: «*Від декларації до практичних дій!*»²⁴¹.

Погоджуємося з тим, що деякі міжнародні рішення і резолюції в галузі охорони довкілля є недостатньо досконалі щодо їх впровадження в процесі екологізації економік країн

²³⁸ Кондратенко Г.В. Экологическая дипломатия стран Северо-Восточной Азии. Известия Восточного института. 2016. №2 (30). С. 48.

²³⁹ Фоминых А.Е., Яригин Г.О. Экологизация публичной дипломатии США. Вестник СПбГУ. 2016. Сер. 6. Вып. 1. С. 110–120.

²⁴⁰ Саямов Ю.Н. Глобальная экологическая дипломатия и устойчивое развитие. Alma Mater (Вестник высшей школы). 2017. №9. С. 10–16.

²⁴¹ Куріщак Ш. Сучасна екологічна дипломатія: досвід міжнародного співробітництва // Нова політика. 1997. №6. С. 50–51.

світу. Наразі існують розбіжності між проголошеними принципами і реальною практикою господарювання, що зумовлює спочатку виникнення екологічних катаклізмів, а потім запізніле усвідомлення їх руйнівних наслідків. Але багато екологічних проблем можуть бути ефективно вирішені шляхом міжнародного співробітництва та дипломатії²⁴².

На нашу думку, *екологічна дипломатія – це інтегративний напрям активізації міжнародної економічної діяльності, що включає прогресивні, інформаційні, інноваційні, культурні та інші компоненти, що впливають на екологізацію формату відносин, конкуренції та безпеки між країнами в умовах модальності глобалізації.*

До основних завдань екологічної дипломатії належить:

– ініціювання форм і механізмів захисту екологічних інтересів країн у міжнародному просторі політико-економічного діалогу;

– формування, узгодження та лобіювання країнами економічних, торговельних, фінансових інтересів на світових ринках еко-продукції;

– виявлення специфіки включення екологічних компонентів до економічних стратегій іноземних держав і механізмів їх реалізації;

– сприяння ринковим агентам у розробці політики та удосконаленні механізмів екологізації зовнішньоекономічної діяльності;

– врегулювання політичних і торговельно-економічних конфліктів, ескалація яких може спричиняти збільшення екологічних загроз;

– досягнення взаємоприйнятних бізнес-компромісів задля поліпшення еколого-економічної ситуації в країнах і регіонах світу;

– застосування превентивних заходів екологічного змісту щодо зловживань протекціоністським та експансіоністським намірами;

²⁴² Eco-diplomacy: Leading By Example / Greening Diplomacy Initiative. United States Department of State. URL: <http://overseasbuildings.state.gov>

– визначення еко-екстерналій торговельних війн і контрабанди;

– сприяння у ратифікації міжнародних угод та їх інкорпорація в систему національного екологічного законодавства та ін.

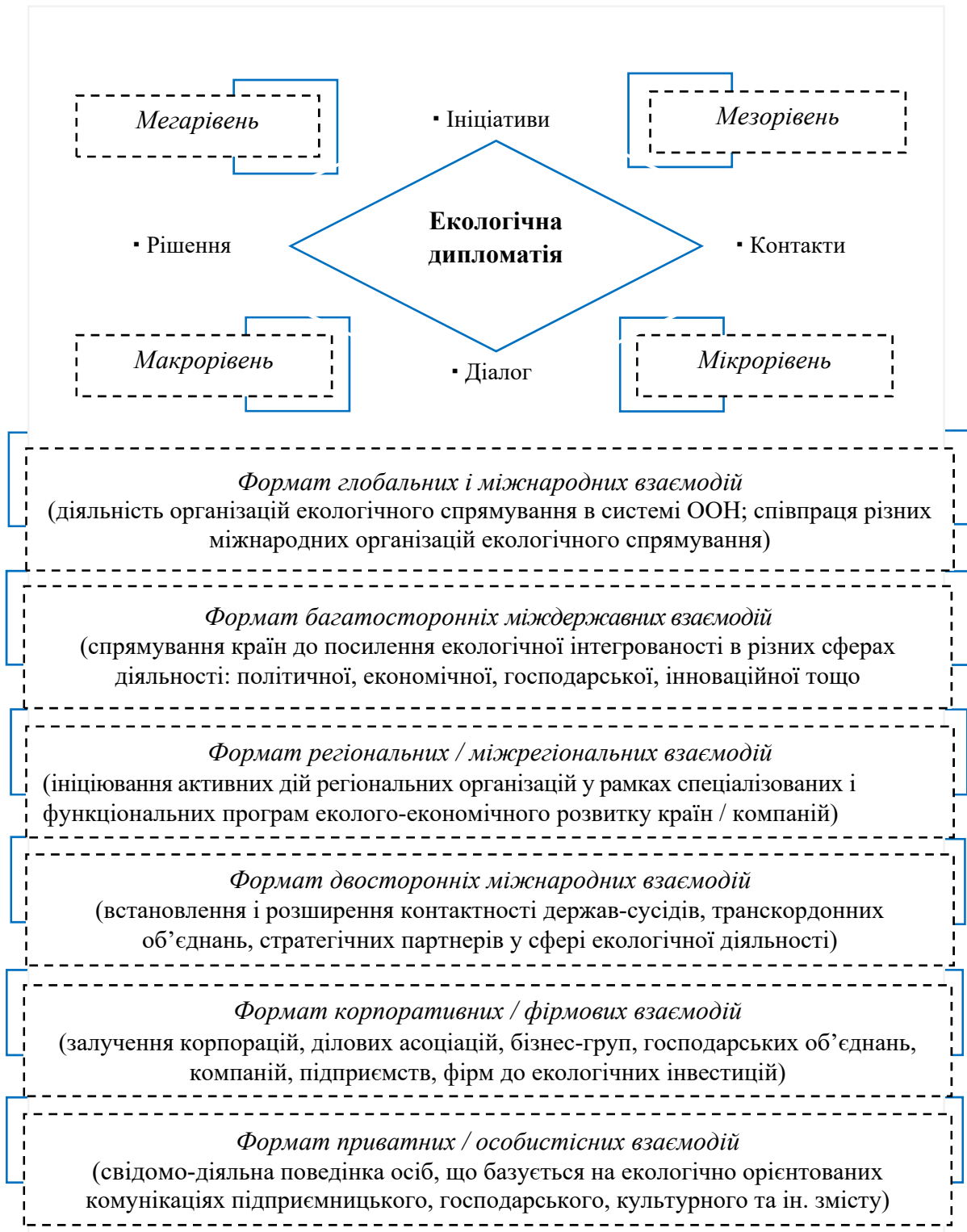
Доцільно виокремлювати чотири рівні цільового спрямування еко-дипломатії на практиці: 1) мікрорівень – дипломатія спрямована на підтримання екологічно мотивованих у діях компаній, забезпечення супроводу заходів вітчизняних економічних суб'єктів на зарубіжних ринках; 2) мезорівень – дипломатія охоплює групові процеси в аспектах налагодження контактності й допомоги еколого-економічного змісту в регіональному, міжрегіональному та іншому вимірах; 3) макрорівень – дипломатія концентрується на зміцненні позицій і захисті екологічних інтересів країн при розв'язанні певних проблем у сфері міжнародних економічних відносин; 4) мегарівень – дипломатія включає багатовекторний характер впливу на країни в глобальному масштабі через діяльність міжнародних організацій екологічного спрямування.

Багаторівневість у розвитку дипломатії підтверджує істину тези: *«Сучасна дипломатія – це дипломатія взаємозалежності, яка охоплює різні аспекти співробітництва країн, що зумовлюється міжнародною спеціалізацією й кооперацією, фінансово-економічними потоками»*²⁴³.

Особливістю екологічної дипломатії є те, що вона базується на інституціональному співробітництві – діяльності структур / інституцій як представників держав та інтеграційних утворень, що орієнтовані на: формування глобальної екобезпеки, сприяння представникам світової політики задля узгодження економічних і екологічних інтересів країн. Різний формат суспільних взаємодій забезпечує розширення кола суб'єктів (учасників, агентів) екологічної дипломатії (рис. 1.10).

²⁴³ Троян І.Я. Концепция экономической дипломатии как инструмент внешнеэкономической политики. Проблемы экономики и менеджмента. 2016. № 6 (58). С. 131.

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

*Рис. 1.10. Рівні та формати взаємодій суб'єктів екологічної дипломатії**

**Джерело: розроблено автором.*

Глобалізаційний і прогностичний зміст міжнародних економічних відносин є багатовимірним з огляду на посилення ролі екологічних детермінантів в їх розвитку. Адже у фокусі посиленої уваги економістів, політиків, урядовців, бізнесменів, науковців і представників елітних соціумів зосереджені екологічні проблеми різного характеру як за масштабністю охоплення, так і нагальністю їх розв'язання спільними зусиллями.

У 2015 р. у рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для оцінки результатів «Millennium Development Goals»²⁴⁴ і прийняття нового Порядку денного в галузі збалансованого розвитку. Результати міжнародного діалогу з питань соціально-економічних і конкурентних досягнень, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки оформлені в 17 головних цілях міжнародного розвитку країн «The 2030 Agenda for Sustainable Development». Серед них є настанови до еколого-дипломатичних комунікацій між країнами з метою сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства в інтересах екологічно-збалансованого поступу суспільства, забезпечення доступу всіх до правосуддя, створення інклюзивних інституції на всіх рівнях, зміцнення позицій для глобального партнерства в реалізації цілей стійкого розвитку, підтримання програм відпові-

²⁴⁴ У 2000 р. світовими лідерами на Саміті Тисячоліття була прийнята «Декларація тисячоліття ООН», яка була підтримана 193 державами-членами ООН і 23 міжнародними організаціями у вигляді задекларованих 8 міжнародних цілей розвитку «Millennium Development Goals» на період до 2015 р. Прогрес у досягненні цілей був оцінений за допомогою 60 офіційних показників. Генеральна Асамблея ООН підвела підсумки виконання поставлених цілей 25.09.2015 р. і прийняла резолюцію щодо нового проекту міжнародної співпраці: «The 2030 Agenda for Sustainable Development», який включає 17 цілей: 1) ліквідація бідності; 2) ліквідація голоду; 3) міцне здоров'я і благополуччя; 4) якісна освіта; 5) гендерна рівність; 6) чиста вода і санітарія; 7) недорога та чиста енергія; 8) достойна робота та економічне зростання; 9) індустріалізація, інновації та інфраструктура; 10) зменшення нерівності; 11) збалансовані міста і населені пункти; 12) відповідальне споживання та виробництво; 13) боротьба зі зміною клімату; 14) збереження морських екосистем; 15) збереження екосистем суші; 16) мир, правосуддя і ефективні інститути; 17) партнерство в інтересах стійкого розвитку.

дального та екологічного орієнтованого виробництва й споживання продукції як запоруки економічної безпеки.

Саме тому міжнародна співпраця набуває контуру динамічної, консолідуючої й дипломатичної сфери діяльності, спрямувань до екологізації життєвого простору людства, прийняття відповідальних рішень і виваженої дієвості країн в економічних трансформаціях. Отже, «сила дипломатії» міститься у потенціалі єдності країни, що постійно кристалізується в природній, господарській, культурній та екологічній енергетиці її теренів розвитку.

Цьому сприяє інтернаціоналізація *гетеродоксальної економіки*, під якою розуміють економіку, що включає екологічні та біологічні аспекти її розвитку (наприклад, еволюційна економіка, індустріальна економіка, просторова економіка, зелена економіка, біоекономіка тощо). Відбувається ускладнення завдань дипломатичного урегулювання щодо складних взаємозв'язків між внутрішньою та зовнішньою політикою країн. Спільні проблеми людства, пов'язані зі зміною клімату, природними і техногенними лихами, еко-катаклізмами, скеровують представників дипломатії в нові площини діяльності, мобільності та соціальної відповідальності.

За умов глобалізації економічно потужні країни світу прагнуть реалізовувати нові стратегії розвитку (у тому числі наступальні, комбінаторні, модифікаційні). Доцільно стверджувати, що екологічна дипломатія спроможна виконувати різні функції в проявах *модальності*^{245,246} *глобалізації*, за якої має місце особливий (часом полярний) спосіб формування простору життєдіяльності людства та сприйняття його залежно від досягнутого рівня розвитку, прогресу, благополуччя, культури, економіки, екології та безпеки певних спільнот. Вочевидь

²⁴⁵ *Модальність* (від латин. *modalis* – міра, спосіб) – 1) категорія, що виражає ставлення особи, що говорить, до змісту промови та її дійсності; 2) певного роду констатація, твердження, переконання, побажання; 3) своєрідна форма інтонації промовця, дипломата.

²⁴⁶ *Модальний* (від латин. *modalis* – міра, спосіб) – той, що який характеризує (розкриває, презентує) зміст певного судження залежно від його достовірності.

ця модальність простежується в реалізації гіпотетичних, реалістичних, прагматичних, дипломатичних і прогностичних намірів ринкових суб'єктів у налагодженні чи інтенсифікації міжнародних контактів як з позицій аутсайдера, так інсайдера.

На нашу думку, це обумовлюється певною активністю країн у світогосподарських процесах та екологізацією міжнародних економічних відносин, що проявляється у вигляді: «*акту*» (від латин. *actus* – дія) – певних вчинків та дії спільнот, що вимагають дипломатичних підходів; «*пакту*» (від латин. *tractum* угода, договір, згода) – широкий спектр угод і домовленостей спільнот щодо форм взаємодії у міжнародній сфері; дипломатична участь у масштабних проектах співпраці країн (рис. 1.11).

Дипломатична взаємодія за спектрального охоплення сприяє розширенню кола інтересів країн у примноженні *суспільних благ*, які включають: природні (блага доступні практично для кожного: атмосферні, земельні, енергетичні, водні та інші ресурси); соціальні (блага створені людською працею: теоретичні й практичні знання, міжнародне право, захист прав людини, охорона здоров'я); політичні (блага як результат політичної діяльності: міжнародна безпека; посередництво у врегулюванні різних конфліктів, фінансова і економічна стабільність, лібералізація торгівлі); інфраструктурні (блага як результат об'єднання зусиль і стандартизації в їх створенні в країнах: інформаційна, комунікаційна, транспортна, аеронавігаційна, космічна та ін. мережі); екологічні (блага, пов'язані з якістю довкілля: захист, охорона та відновлення природних ресурсів) та ін.

Концепт прояву модальності у сфері екологічної дипломатії може бути визначений у широкому спектрі розуміння як:

– «ствердження» (про аксіоматичну дію та прояв екологічних законів у світі, інтернаціоналізацію екологічних проблем, неможливість і не вигідність індивідуалізації країнами екологічних благ за рахунок агресивного ресурсного й економічного експансіонізму по відношенню до інших країн);

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

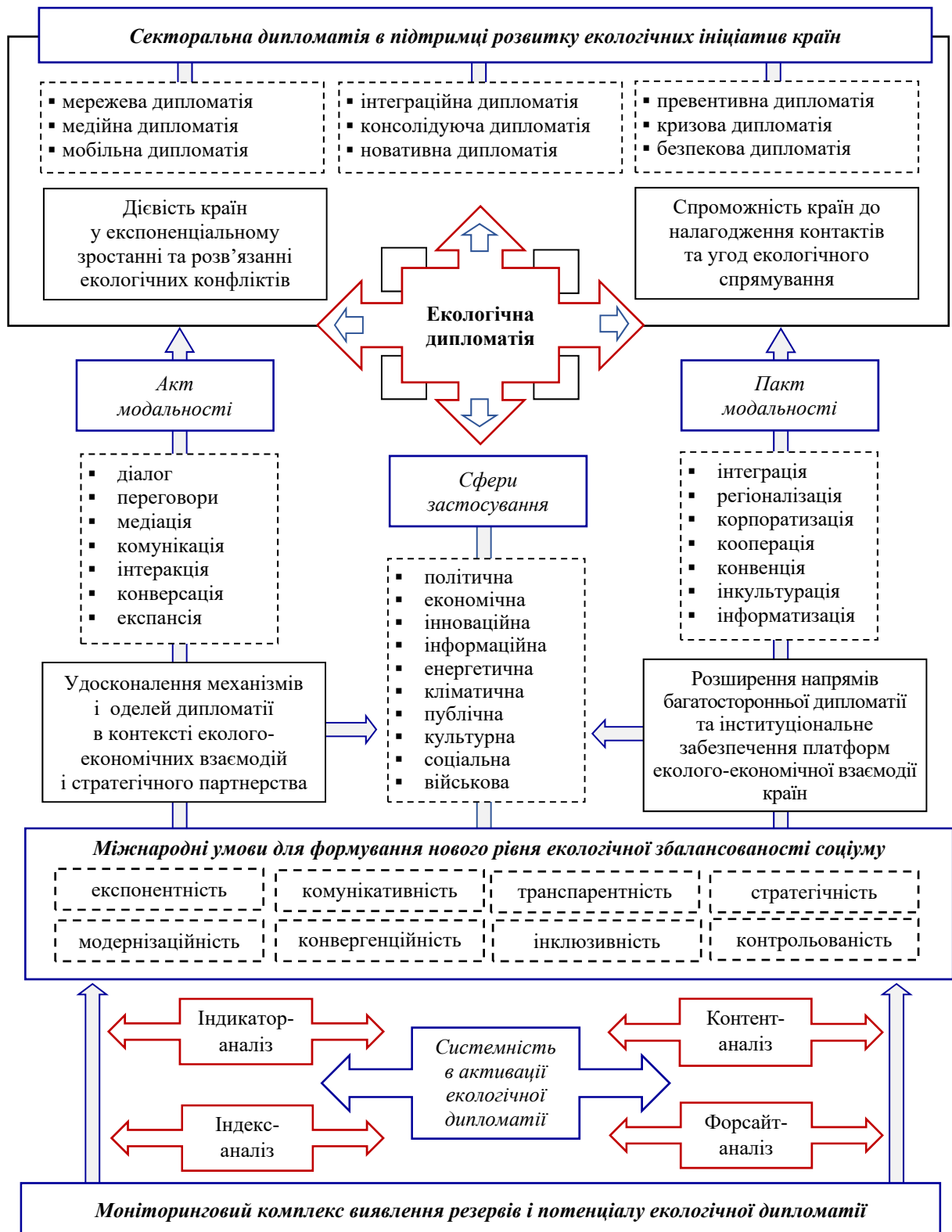

Рис. 1.11. Відображення компонентів модальності глобалізації в розвитку екологічної дипломатії *

*Джерело: розроблено автором.

- «стимулювання» (розвитку конкурентного та інвестиційного середовища екологізації міжнародної економіки та бізнесу на засадах інкультуризації);
- «необхідність» (диверсифікації міжнародного еколого-економічного співробітництва, оновлення форм стратегічного та ділового партнерства в екологічній сфері);
- «важливість» (об'єднання міжнародних зусиль у розв'язанні глобальних екологічних проблем із використанням науково-технічного потенціалу різних країн світу);
- «зобов'язання» (сучасних поколінь людства перед прийдешніми у забезпеченні можливостей для їх розвитку, збереженні природно-генетичної та культурної спадщини);
- «наказ» (до утвердження інноваційного стилю політики екологічного конструктивізму країн задля удосконалення механізмів функціонування міжнародної системи еколого-економічної безпеки).

Переконані, що дипломатичні зусилля її суб'єктів мають бути орієнтовані на формування сприятливого й безпекового середовища їх взаємодії для прийняття конструктивних рішень у сфері міжнародних економічних відносин і екології.

Тому формування чи удосконалення країнами моніторингового комплексу виявлення потенціалу їх екологічної дипломатії є дуже важливим для залучення інвестицій і активізації міжнародних економічних відносин на основі здійснення: 1) індикатор-аналізу, індекс-аналізу, контент-аналізу та форсайт-аналізу; 2) системного аналізу ресурсних можливостей задля суспільного прогресу.

Складність нових завдань очевидна, бо аналітика еко-дипломатії (рис. 1.12) перебуває під натиском масивних інформаційних потоків, транснаціональних бізнес-інтересів та ідеологій «гібридних війн» з негативними екологічними ефектами. Досить ілюзорним за цього є розмежування між: миром і війною, внутрішніми і зовнішніми загрозами національній безпеці, дозволеними і неприйнятними формами конкуренції, захисниками і критиками міжнародного права, економічним прагматизмом і екологічним оптимізмом.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

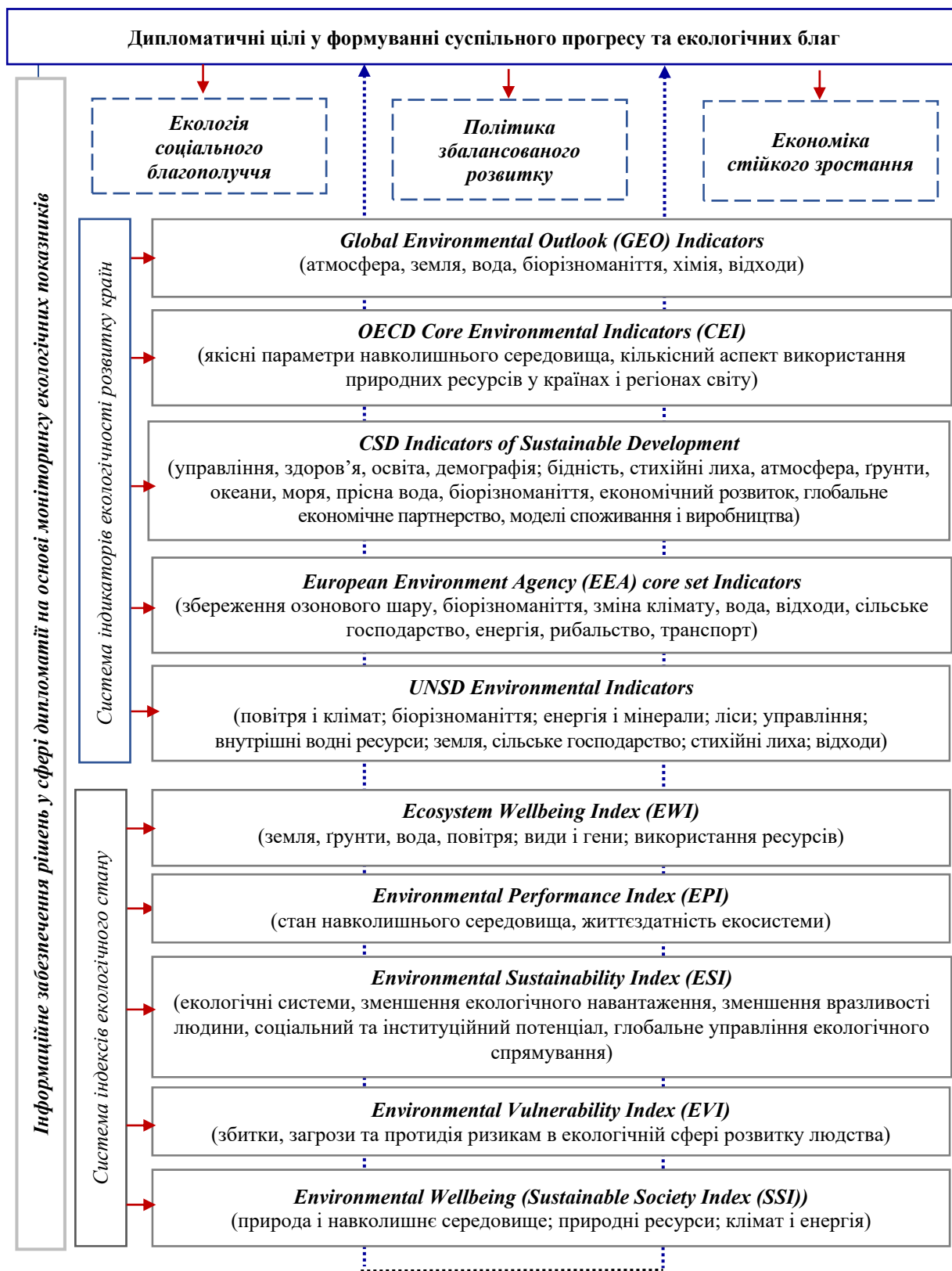

Рис. 1.12. Системність у формуванні баз даних аналітики еко-дипломатії*

*Джерело: розроблено автором.

Одвічність пошуку суспільного консенсусу підтверджується генезою дипломатії. Новий світ намагаються пояснити усталеними поняттями («цивілізація», «демократія», «суверенітет»), але поза увагою є те, що кожний з них сформувався і наповнився певним змістом в умовах, принципово відмінних від теперішніх. Не слід вважати, що демократичні цінності й принципи організації суспільного життя, за якими живе менша частина людства, автоматично буде сприйнята всіма іншими. Наполегливе впровадження демократичних цінностей у непридатні для цього культурні простори, може спричинити незадоволення, агресію, опір, нерозуміння і протилежну реакцію. *Зростання взаємозалежності, так і усвідомлення того, що ніхто не може ухилитися від участі в подоланні спільних проблем, у тому числі екологічних – лише загострює суперечності про дольову участь і міру відповідальності сторін за погіршення ситуації* (А. Чумаков)²⁴⁷. Традиційно дипломатія орієнтовна на мирну модель взаємодії країн, що досягається в комплексі заходів, методів та інструментів (формальних, кодифікованих, неформальних) на основі: міжнародного й дипломатичного права, дипломатичного протоколу, дипломатичної культури, дипломатичної прогностики. На зміну прийомам усталеної дипломатії прийшла «дипломатія генерації спільних зусиль», яка супроводжується активізацію багаторівневих і мережевих комунікацій, в яких простежується екологічний взаємовплив. Оскільки зовнішнє середовище (природне, політичне, економічне, екологічне, соціальне, культурне) є надзвичайно мінливим, структурованим за власними законами функціонування та вимагає ідентифікації його стану.

У глобальному масштабі показник ресурсовитрат збільшився від 48,5 млрд метричних тонн (2000 р.) до 69,3 млрд метричних тонн (2010 р.). Найбільша частина цих ресурсовитрат припадала на два регіони: Східну та Південно-Східну Азію (28,6 млрд метричних тонн), Європу і Північну Америку

²⁴⁷ Чумаков А.Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст: монография. М.: Канон+, 2006. С. 474–475.

(21,9 млрд метричних тонн). Показник ресурсовитрат на душу населення в розвинутих регіонах значно вище, ніж у тих, що розвиваються. Частка сировини, що видобувається у світі, йде на забезпечення кінцевого споживання, що обумовлюється потребами і звичками мешканців розвинутих регіонів²⁴⁸.

Усвідомлюючи екологічну взаємозалежність всіх країн, на I Всесвітньому форумі ООН з питань використання даних і нарощування статистичного потенціалу був представлений «Кейптаунський глобальний план дій щодо даних в сфері стійкого розвитку» (2017 р.). У ньому визначено шість профільних напрямів міжнародного співробітництва, які можуть слугувати інформаційним забезпеченням багатосторонньої екологічної дипломатії, зокрема²⁴⁹:

- координація дій і стратегічне керівництво роботою з даними в інтересах стійкого розвитку;
- інновації в національних статистичних системах і їх модернізація;
- покращання основної статистичної діяльності та програм у галузі статистики;
- поширення та використання даних;
- створення партнерства за участі багатьох зацікавлених сторін;
- мобілізація ресурсів і координація управління їх потоками.

У доповіді ООН «The Sustainable Development Goals Report – 2017» наголошено, що реформи згідно з 17 завданнями розвитку до 2030 р. поки що не набули очікуваних темпів, хоча офіційна допомога надається (наприклад, за 2015–2016 рр. вона склала 142,6 млрд дол. США). Наразі екологічні аспекти дипломатії суспільного прогресу є провідними в розв'язанні проблем:

²⁴⁸ The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : [http : // unstats.un.org](http://unstats.un.org).

²⁴⁹ URL : <https://unstats.un.org/sdgs/hlg/Cape-Town-Global-Action-Plan>.

➤ подолання зубожіння 767 млн людей, які живуть на 1,90 дол. США в день; створення умов продовольчої безпеки для 793 млн людей, яким постійно загрожує голод і злидні (в 2014–2016 рр. 63% всіх голодуючих у світі були зосереджені в Південній Азії та країнах Африки на південь від Сахари);

➤ відшкодування збитків від природних катаклізмів, світові обсяги яких щорічно складають 250–300 млрд дол. США, а кількість загиблих від стихійних лих за 1990–2015 рр. становило 1,6 млн осіб;

➤ формування систем превентивних заходів та інституційної мережі оперативного реагування на екологічні загрози (наприклад, за 2014–2015 рр. лише 96 країн світу впроваджували механізми оцінки впливу на довкілля, 91 – удосконалювали екологічне законодавство, 90 – планували екологічне управління, 51 – акумулювали платежі за екосистемні послуги);

➤ зростання ризиків ескалації «водних конфліктів» внаслідок обмеження доступу людей до водних ресурсів (у 2015 р. понад 2 млн осіб проживали в зонах із надмірним понад 60% навантаженням на водні ресурси (країни Північної Африка; Західна, Центральна та Південна Азія));

➤ забезпечення населення екологічно чистими технологіями і видами палива (наприклад, за 2000–2014 рр. частка осіб користування такою енергією зросла 50–57%, але більше як 3 млрд людей у світі позбавлені такої можливості);

➤ створення механізмів економічного зростання за рахунок еко-безпечних методів господарювання (середньорічні темпи зростання ВВП на душу населення у світі збільшилися від 0,9% (2005–2009 рр.) до 1,6% (2010–2015 рр.); утворення регіонів високої індустріалізації та екологічних ризиків (за звітний період регіони Східної та Південно-Східної Азії охоплювали 42% загальносвітового внутрішнього матеріального споживання)²⁵⁰.

²⁵⁰ The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : [http : // unstats.un.org](http://unstats.un.org).

Крім того, експертами аналітичної доповіді «World Development Report 2017» констатовано, що саме на зламі тисячоліть відбулось різке поживавлення міжнародних контактів, переговорів, дипломатії, зусиль та координації дій щодо глобальних проблем (клімат, фінанси, ресурсні конфлікти, транскордонна злочинність тощо).

Зокрема, у світі нараховується понад 1000 багатосторонніх і 1300 двосторонніх угод міжнародного природоохоронного значення. Характер і зміст кожного договірною режиму є результатом «перемовин – дипломатії – компромісу» учасників із різними стимулами, ринковими перевагами і владою. Транснаціональні правила взаємодії інституціолізовані в тій чи іншій формі, від авторитетних і обов'язкових правових документів до декларативних норм, добровільних стандартів і режимів регулювання. Застосування такого спектру інструментарію виконує функції прихильності, координації й співробітництва через різні домовленості, правила і механізми впливу дипломатії (від примусу до соціалізації)²⁵¹.

Доцільно також констатувати, що в рамках багатосторонніх угод і дипломатії, країни співпрацюють за міжнародними протоколами та конвенціями екологічного спрямування²⁵². Всі країни-члени ООН є учасниками принаймні однієї з глобальної природоохоронної угоди щодо хімічних речовин, небезпечних відходів і збереження озонового шару, а 157 країн-учасниць беруть участь у трьох з них. Відповідно до положень цих угод, країни зобов'язані регулярно надавати відповідну інформацію. Але у цій сфері також існують проблеми міжнародної контактності й економічної зацікавленості, оскільки за 2010–2014 рр. лише 51% сторін Стокгольмської

²⁵¹ World Development Report 2017. Governance and the law. International Bank for Reconstruction and Development. World Bank Group, Washington, pp. 259-260.

²⁵² Монреальський протокол про речовин, що виснажують озоновий шар (1989 р.), Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезенням небезпечних відходів та їх знищення (1989 р.), Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (2001), Роттердамська конвенція щодо процедури попереднього інформування відносно небезпечних хімічних речовин і пестицидів у міжнародній торгівлі (2004), Мінаматська конвенція про ртуть (2017) та ін.

конвенції, 57% сторін Базельської конвенції і 71% сторін Роттердамської конвенції у повному обсязі виконали зобов'язання надання звітності, що були передбачені цими угодами²⁵³.

Вважаємо, що ускладнення завдань і функцій дипломатії вимагає задіяння тріади сил: економіки, політики, екології. Новітня ера ознаменовується зміною умов міжнародної конкуренції та розвитку партнерства, а також політикою трансформаційних звершень на мікро-, мезо-, макро- і мегарівні господарювання, тим самими демонструючи людству єдність всіх компонентів і їх пов'язаність у просторі й часі. Виникають нові імпульси суспільних комунікацій, що змінюють простір функціонування екологічної дипломатії (рис. 1.13).

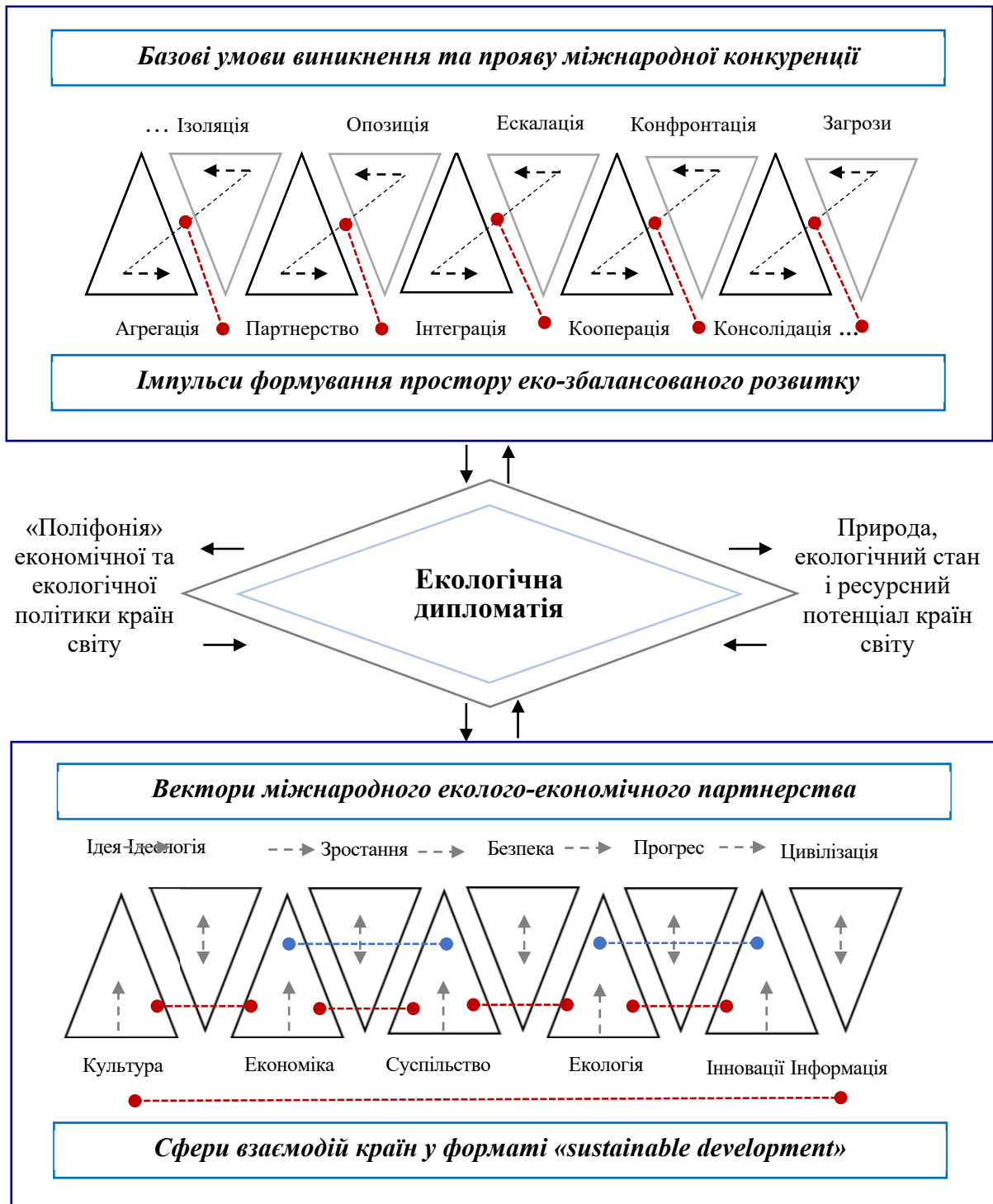
Глобальні проблеми мають статус не лише загроз і викликів, але й закликів до рішучих дій і спільних зусиль у творенні простору екологічної безпеки життєдіяльності. У зв'язку з цим, 8-й Генсек ООН Пан Гі Мун зауважив: *«Уряди проголосили про настання «нової ери» можливостей і глобального співробітництва у вирішенні проблем зміни клімату, яка належить до числа найскладніших, які колись поставали перед людством. Цим вони зробили внесок у досягнення мети позбавити прийдешні покоління від збільшення амплітуди лих»*²⁵⁴. Адже новітні політичні, економічні, соціальні та екологічні компоненти, що присутні в трансформаціях господарських систем країн, посилюють модальність глобалізації, де потенціал природного, ресурсного, енергетичного, інформаційного та іншого виду забезпечення є відмінний між країнами світу.

Активність суспільства передбачає новий стиль міжнародного діалогу й переговорів між дипломатами, політиками, керівниками країн світового лідерства, бізнесменами, науковцями та іншими впливовими акторами світового ринку щодо питань удосконалення стратегій екологічно-збалансованого розвитку суспільства.

²⁵³ The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : [http : // unstats.un.org](http://unstats.un.org).

²⁵⁴ The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : [http : // unstats.un.org](http://unstats.un.org)

**Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії
в міжнародних економічних відносинах**

*Рис. 1.13. Модель зміни комунікативних імпульсів у сфері екологічної дипломатії**

**Джерело: розроблено автором.*

Вагомим аргументом у розширенні напрямів міжнародної співпраці є необхідність належним чином упереджувати та долати екологічні загрози. Сили реагування на такі виклики переважно концентруються у спільному просторі економічної, безпекової та екологічної взаємодії країн на основі ресурсної агрегації. Це спонукає ринкових суб'єктів не лише до нових форм конкуренції, але й налагодження ефективних комунікацій засобами дипломатії. Відбувається переосмислення дії природних і суспільних законів, їх впливу на еволюційні зрушення та соціальну економіку, механізми екологізації світового господарювання, а також посилення конвергенції як результату інтенсифікації міжкультурного спілкування в різних сферах діяльності.

Свідченням цього є зміна моделей дипломатії задля досягнення прийняттого компромісу й порозуміння в розв'язанні екологічних проблем, оскільки це є важливою передумовою для реалізації цілей «The 2030 Agenda for Sustainable Development». У зв'язку з цим навіть представники дипломатичних кіл провідних країн світу заявляють про складність функціонального розширення їх діяльності як реакції на привнесення елементів інтерактивності до сфери екологізації міжнародних відносин і розвитку стратегічного партнерства.

Створення клімату довіри та збільшення інвестицій у дипломатію через поєднання економічних і екологічних інтересів країн має орієнтувати на політичний конструктивізм, ринкову адаптивність і соціальну вигідність від глобальної еко-синергії людства шляхом використання потенціалу конвергенції.

Для міжнародної спільноти є актуальним утвердження такого формату взаємодії держав, що сприятиме: реалістичності виконання соціально-екологічних завдань розвитку; дипломатичності в подоланні різних конфліктів (ресурсних, територіальних, екологічних та ін.); злагодженості дій країн у подоланні природно-техногенних катаклізмів. Еко-дипломатія є тією сферою, де оновлення має системний характер.

Багатоаспектність і суперечливість прояву глобалізації змушує суспільство виважено й критично сприймати науково-технічні досягнення у світовій економіці. Адже вони кардинально змінюють уклад життя, формують нові горизонти соціально-економічних благ і прагнень спільнот до взаємодії. Налагодження міжнародних контактів є природним і закономірним процесом зближення різних культур країн, що включає політичні, економічні, бізнесові та інші компоненти. Але імпульси суспільних інтенцій закладені, насамперед, у природно-екологічних компонентах, які спроможні впливати на цілу низку інших компонентів і підсилювати їх дію на основі ефектів конвергенції.

Для світ-економіки притаманно:

– формування цивілізаційної спільності за принципом «всесвітньої конвергенції» (взаємозалежність економік держав, поглиблення міжнародного поділу, поглиблення виробничої, інноваційної та екологічної кооперації; розв’язання міжцивілізаційних суперечностей і подолання дивергенції глобального розвитку)²⁵⁵;

– ускладнення еколого-економічної стратифікації країн, що зумовлює реагування суб’єктів різних щаблів представництва (урядових, міждержавних, інституційних, корпораційних та ін.) на зміст ринкових дисонансів, конкуренції, конфліктів, вимагає активації екологічної дипломатії задля досягнення компромісів у міжнародній торгівлі та світовій економіці загалом;

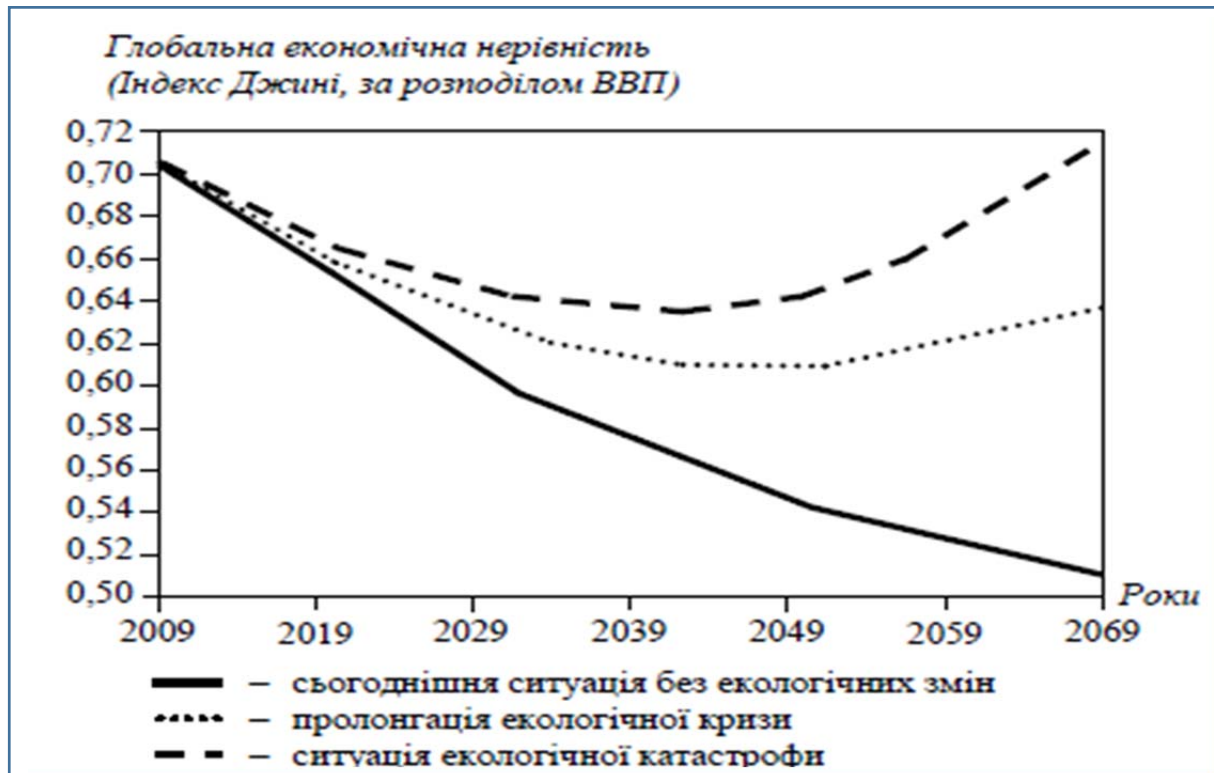
– розширення спектру екологічних протиріч у світовому господарюванні та процесах природоохоронної діяльності країн внаслідок економічної нерівності (рис. 1.14);

– удосконалення міжнародного екологічного управління на основі розробки нових моделей і підходів до його аналізу (діалектичний, формально-логічний, системно-синергетичний) та ін.²⁵⁶

²⁵⁵ Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ: Знання, 2012. С. 127–128.

²⁵⁶ Петрушенко М. Методологія управління екологічними протиріччями. Соціально-економічні проблеми та держава. 2013. Вип. 1 (8). С. 199–211.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 1.14. Прогноз економічної нерівності
на глобальному рівні^{257,258}*

У зв'язку з цим, самі виклики глобалізації посилюють значущість спільних дій країн у контексті «sustainable development» і покращання міжнародного порядку шляхом: сприяння миротворчим зусиллям і демократичним цінностям; подолання голоду та бідності у світі²⁵⁹; розв'язання проблем

²⁵⁷ Environmental policy in an international context. Environmental problems as conflicts of interest /[edited by P.B. Sloep, A. Blowers]. Chippenham : Antony Rowe Ltd, 2005. P.195

²⁵⁸ Forecasting the impacts of environmental constraints on human development: UNDP. Human development research paper, November 2011 [Hughes B.B., Irfan M.T., Moyer J.D. etc.]. URL : http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/papers/HDRP_2011_08.pdf.

²⁵⁹ За даними ООН, загальна кількість людей, які страждають від недоїдання, зменшилась у світі з 930 млн осіб (2000–2002 рр.) до бл. 793 млн осіб (2014–2016 рр.). Наприклад, у 2013 р. частка населення, що жила менше ніж на 1,90 дол. США в день становила в Африці, півд. від Сахари, – 42,3 %; Океанії – 27,2; Центральна і Півд. Азії – 14,4; Латин. Америці і Карибському басейні – 5,4; Східній і Півд.-Схід. Азії –

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

екології та наслідків природних катаклізмів; стриманням потоків біженців²⁶⁰; протидії агресії, екстремізму й міжнародному тероризму тощо.

Наприклад, у 2015 р. загальносвітовий обсяг потоків ресурсів, що спрямовувався на розвиток бідних країн, становив більше 319 млн дол. США. Характерною є тенденція до зменшення обсягів коштів через різке скорочення потоковості фінансів із приватного сектора. Водночас міжнародне торговельне співтовариство й надалі продовжує надавати країнам із низьким рівнем доходу більш сприятливі умови доступу на ринки для експортних товарів. За період 2005–2015 рр. частка товарних позицій з нульовою ставкою мита для продукції з країн, що розвиваються, збільшилась у всьому світі в цілому від 41 до 50%²⁶¹. Це сприяє прояву конвергенції (зменшення розшарування) доходів між Північчю і Півднем (центром і напівпериферією) та скорочення кількості найбіднішого населення.

У міжнародній політиці та екологічній дипломатії спостерігається утвердження нових акцентів щодо стратегізації економічного розвитку держав на основі «форсайту» і «конвергенції ідей» задля майбутнього людства. Такий підхід вимагає модернізації та екологізації національних економік, реформування держуправління і сфери зовнішньоекономічної

3,2; Півн. Африці і Зах. Азії – 2,6; Австралії і Новій Зеландії, – 0,7; Європі і Півн. Америці – 0,6. При цьому близько 80 всіх бідних людей у світі проживають у сільській місцевості, 64 % із них зайняті у сільському господарстві. Але обсяги офіційних іноземних і вітчизняних інвестицій в сільське господарство постійно зменшуються (частка сільського господарства у загальному обсязі допомоги секторального значення, що надається країнами-членами ОЕСР, у серед. 1980-х рр. була 20 %, а в 2015 р. – 7) [URL : <http://unstats.un.org/sgds>]

²⁶⁰Одним із найбільших перепон на шляху подолання злиднів і формування стійкого розвитку є міжнародні конфлікти. Станом на кінець 2016 р. військові дії, насилля і переслідування призвели до переміщення у всьому світі 65,5 млн осіб. З 2015 р. кількість переміщених осіб збільшилось на 300 тис. людей і досягла самої високої позначки за останні декілька десятиліть. До числа таких осіб входили: 22,5 млн біженців; 40,3 млн внутрішньо переміщених осіб; 2,8 млн осіб, що шукають притулку. [URL : <http://unstats.un.org/sgds>]

²⁶¹The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : <http://unstats.un.org/sgds>.

діяльності на засадах: збалансованості, транспарентності, безпековості та ін.

Саме тому, царина національної зовнішньої політики вже не є полем діяльності чи контролю винятково органів зовнішніх зносин. Лідери держав та урядів, міністерства і парламентські структури цілком самостійно виходять на прями міжнародні зв'язки зі своїми безпосередніми візаві й партнерами, демонструючи тим самим нові умови та потреби в налагодженні міжнародних контактів. Головним за цього є те, що при всіх контактах – на найвищому і високому рівнях, із впливовими міжнародними акторами і організаціями – для досягнення позитивного результату не можна обійтися без попереднього комплексного опрацювання різних питань професіоналами дипломатичної служби, допомоги різнопрофільних міжнародних експертів і виконавців із забезпечення таких контактів і контролю за впровадженням усіх укладених міжнародних домовленостей.

Американська школа дипломатії додає до цього як нову місію XXI століття – необхідність з'єднувати людей і народи «своїї» й «інших» держав і, на рівних, сприяти підвищенню конкурентоспроможності «свого» бізнесу у світових господарських відносинах²⁶². Це дає підстави стверджувати про утворення нових векторів міжнародної конвергенції, урізноманітнення її видів на більш вищому рівні представлення екологічної диверсифікації країн.

Варто зазначити, що поняття «конвергенція» (лат. *convergentio*, *convergo* – сходжусь, наближаюсь; англ. *convergence*) охоплює досить спектральне тлумачення:

■ як прагнення до зближення; процес, властивий розмаїтим галузям і напрямам діяльності з метою взаємопроникнення в інші сфери / простори або злиття раніше роз'єднаних чи віддалених елементів / суб'єктів / об'єктів тощо;

²⁶² Веселовський А.І., Кононенко К.А., Александров О.С., Гончарук А.З., Цветков О.Г. Реформування системи забезпечення зовнішніх зносин та дипломатичної служби України : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. С. 6.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

- в біології позначають набуття схожих ознак у будові і функціях у далеких за походженням організмів унаслідок їх пристосування до однакових умов існування;

- в етнографії пов'язують із виникненням у різних місцях/нарадах незалежно одне від одного схожих або однакових культурних явищ під впливом законів суспільного / екологічного розвитку чи подібних природних умов;

- в медіа – висвітлення пов'язаних між собою політичних, економічних, екологічних і соціальних проблем, що зосереджені у внутрішньому і зовнішньому медійному середовищі, в процесах менеджменту персоналом чи керування мультимедійними інформ-потокми;

- у міжнародних відносинах – синхронізація макроекономічних параметрів і відповідність програмно-цільових орієнтирів країн, що надає можливість адаптації до умов глобальної системи і реалізації багатовекторної інтеграції з безліччю країн одночасно в різних формах на паритетних засадах²⁶³.

У міжнародному аспекті представлення теорія конвергенції була висунута ще в 50–60 рр. ХХ ст. (Р. Арон, Дж. Гелбрейт, У. Ростоу, Я. Тінберген та ін.), що обґрунтувала неминучість зближення та історичного синтезу двох соціально-економічних і політичних систем – капіталізму і соціалізму. У 70–80 рр. ХХ ст. ця теорія набула певних аспектів інтерпретації в різновидах індустріального суспільства та пропагувалась з метою подолання розколу світу і загрози глобального термоядерного конфлікту між двома суспільними системами. Натомість, до цього протилежною була «теорія дивергенції», яка викривала значно більше розбіжностей, аніж подібностей між цими системами. Поширеною на Заході була ідея «негативної конвергенції» (Г. Маркузе, Ю. Хабермас, Р. Хейлбронер), відповідно до якої протилежні системи запозичують одна в одній не стільки позитивні, скільки негативні елементи кожної з них, що призводить до

²⁶³ Корнєв М.М. Теоретичне обґрунтування методів дослідження конвергенції економічних систем. Менеджер. 2014. № 2 (68). С. 49–55.

кризи індустріальної цивілізації і посилює соціальні, екологічні та інші негаразди²⁶⁴.

Головні акценти в осмисленні «конвергенції» все ж пов'язані з констатацією досягнення епохальної точки боротьби двох світових систем, що вимагало не лише міжнародних настанов і закликів щодо їх мирного співіснування, але й інтегрованої дипломатії у зближенні якостей і властивостей цих систем задля формування екологічної безпеки майбутнього людства, збереження навколишнього природного середовища для нинішніх і прийдешніх поколінь. Екологічні ризики у цьому ідеологічному, політичному, економічному й мілітарному протистоянні також мали свої прояви, що спонукало дипломатів до нових форм міжнародних відносин і превентивної дипломатії задля упередження та врегулювання різних конфліктів.

Прийнято вважати, що оновлення зовнішньої політики, форм і методів дипломатії завжди відбувається за надзвичайно складних проблем для суспільства. Саме тому, активізація різних форм економічної співпраці на основі дипломатії з метою подолання інертності країн у творенні власного та спільного екологічно-безпечного майбутнього людства є важливим завданням.

У зв'язку з цим, теза Г. Кіссінджера є правомірною: *«Конфлікти всередині суспільства і між ними точаться з незапам'ятних часів. Причина конфліктів не обмежується відсутністю інформації або недостатньою спроможністю нею ділитися. Вони виникали не тільки між суспільствами, які не розуміли одне одного, а й між тими, які розуміли один одного дуже добре... Там, де цінності, ідеали або стратегічні цілі входять у фундаментальні суперечності можуть розпалити конфлікт не гірше, аніж загасити його»*²⁶⁵.

²⁶⁴ Шляхтун П.П. Політологічний термінологічний словник. Київ: ВПУ «Київський університет», 2015. С. 215.

²⁶⁵ Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті; пер. з англ. Н. Коваль. Київ : Наш формат, 2017. С. 284.

Розділ 1. Науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах

Екологічна дипломатія в цьому контексті розширює завдання та механізми щодо зміцнення міжнародної співпраці через різні формати конвергенції (функціональний, інституціональний, комунікаційний, інтеграційний, інформаційний²⁶⁶).

Динаміка науково-технічного прогресу впливає на світову економіку, створюючи відповідні умови для активізації екологічної дипломатії у форматі конвергенції держав та забезпечуючи реалізацію багатовекторної інтеграції та співробітництва країн світу. Афоризм Л. Бройля про те, що *дипломатія є найкращим винаходом цивілізації для упередження застосування сили у відносинах між державами* – й донині є досить актуальним, бо дозволяє країнами щоразу винаходити нові тактичні прийоми щодо конвергенції та співробітництва в еколого-економічній сфері діяльності.

Разом з цим, вислів *«Найкраща дипломатія – це слідувати своїм власним шляхом, залишаючи можливість іншій стороні думати, що вона відстояла свою позицію»* (Е. Еден) – також має свою логіку, оскільки розвиток міжнародних економічних відносин має бути орієнтований на: удосконалення практики взаємоприйнятних і конструктивних рішень країн; впровадження нових форм господарювання у світі та механізмів більш раціонального природокористування.

Рішучість світових лідерів у намірах зберегти планету для наступних поколінь і створити достойні умови для плекання міжнародної толерантності, яка була закладена в ідеях попередніх поколінь дипломатів, науковців²⁶⁷, економістів та інших, має свою підтримку. Наполягаємо на тому, що міжнародний діалог і практичний дискурс еколого-економічного змісту у сфері дипломатичної діяльності є необхідним для досягнення суспільного консенсусу.

²⁶⁶ Макогонюк Ю.Ю. Екологічна сфера як сфера розвитку інформаційного суспільства : понятійний апарат, загальна характеристика суспільних відносин. Право і суспільство. 2015. №6/2. Ч. 2. С. 127–133.

²⁶⁷ Benedick, R.E., “Backstage at the Multilateral Environmental Negotiations,” in Biermann, F., et.al. eds., *Zukunftsfähige Entwicklung*, Berlin: Ed. Sigma, 1997.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати наукового дослідження, в якому представлено науковий концепт екологічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах, можна стверджувати про його міждисциплінарне наповнення змісту. Адже сама дипломатія модерного прояву охоплює різну проблематику, що відображає певні тенденції у розвитку світової економіки на фоні глобалізації, загострення міжнародної конкуренції, ресурсного експансіонізму, диверсифікації напрямів співпраці між країнами та утворення епіцентрів проблем екологічного характеру.

За цього новочасні умови функціонування суспільства впливають на дипломатичні взаємодії країн. Формат міжнародної діяльності має очевидну складність і вимагає поєднання сфер економіки, політики та екології у вигляді своєрідної «тріади». Дипломатія вже не обмежується виключно політичною сферою, оскільки це звужує розуміння екзогенних і ендогенних факторів в її функціонуванні, модернізації, інформатизації. Продовжується дискурс щодо потенціалу дипломатії стосовно залучення до цієї сфери експертів із різних галузей. Внаслідок цього змінюються і моделі дипломатії, що поєднують сукупність правил, прийомів та механізмів взаємодії різних суб'єктів міжнародної діяльності, що орієнтовані на політичні, економічні, екологічні, культурні та інші завдання стратегічного позиціонування на світових ринках. Моделі дипломатії генеруються та реалізуються її учасниками на багатосторонньому, мультилатеральному та двосторонньому рівнях. Беручи до уваги зростаючий інтерес до екологічної проблематики у сфері міжнародних економічних відносин, актуальними є такі моделі дипломатії, як: інтегративна, інтерактивна, стратегемна, безпекова.

Утворення різних посилів до міжнародних дій закладено генезою екологізації дипломатії у світогосподарському просторі, де особливості зовнішньої політики, способи господарю-

вання і форми експансії різних країн зумовлювали відповідні екологічні наслідки. Історія природокористування – це історія можновладства й володарювання, що базувалось на контрастних зовнішньополітичних доктринах, міждержавній боротьбі, тактиці й стратегії війн, дипломатії миру та інструментів торговельно-економічної політики. Разом з цим, впродовж багатьох століть дипломатія «служувала» економіці у різний спосіб: забезпечення гарантій свободи торговельних шляхів і каналів товарообміну, розширення ринків збуту, функціонування колоній, створення зон впливу з наданням виключних прав і преференцій, оформлення торговельних угод, підтримки комерційних фірм тощо.

Виявлення причин суспільного протистояння, мотивування до пошуку компромісів і шляхів урегулювання різних конфліктів інструментами дипломатії є важливим у примноженні благ людства й збереженні природної спадщини як середовища екологічної безпеки його функціонування. Таким чином сама фрагментація дипломатичної діяльності призводить до активного розвитку галузевої дипломатії, переформатування завдань і стилю ведення дипломатичної діяльності, вироблення концепцій захисту економічних інтересів країн та ін.

Політика трансформаційних звершень на мікро-, мезо-, макро- і мегарівні господарювання свідчить про єдність всіх компонентів і їх пов'язаність у дипломатії. Глобальні проблеми – це не лише загрози, але й мотив до консолідації людства. Сили реагування на такі виклики концентруються у міжнародному просторі економічної, безпекової та екологічної взаємодії країн на основі ресурсної агрегації. Це спонукає ринкових суб'єктів до нових форм конкуренції й налагодження комунікацій засобами дипломатії екологічного спрямування.

Відбувається переосмислення дії природних і суспільних законів, їх впливу на еволюційні зрушення та механізми господарювання, а також посилення конвергенції держав як результату інтенсифікації міжкультурного спілкування в різних сферах діяльності. Реалізація політики «стійкого розвитку» є

складним завданням світової економіки, що обумовлено різними концептуальними підходами в її інтерпретації. Міжнародні рішення і резолюції в галузі охорони навколишнього середовища є недостатньо системні щодо екологізації економіки. Існують розбіжності між проголошеними принципами і реальною практикою господарювання країн, що зумовлює спочатку виникнення екологічних катаклізмів, а потім запізніле усвідомлення їх руйнівних наслідків і необхідних фінансових витрат.

Екологічну дипломатію доцільно розглядати як інтегративний напрям активізації міжнародної економічної діяльності, що включає прогресивні, інформаційні, інноваційні та інші компоненти, що впливають на екологізацію формату відносин, конкуренції та безпеки між країнами в умовах модальності глобалізації. Екологічна дипломатія спроможна виконувати різні функції в реагуванні на способи формування простору життєдіяльності людства та сприйняття його залежно від досягнутого рівня розвитку, прогресу, благополуччя, культури, економіки, екології та безпеки певних спільнот. А це означає, що спільні проблеми людства (зміна клімату, екологічні загрози, фінансові кризи, міграція та ін.) скеровують представників дипломатії в нові площини діяльності, мобільності та соціальної відповідальності.

Розділ 2

ЕКОНОМІЧНА СФЕРА ДІАЛОГІЗАЦІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

2.1. Екологічна безпека в дипломатичних координатах економічного розвитку

Вектори розвитку людства в глобальному економічному просторі набувають конфронтаційного сценарію представлення, що значно поглиблює дискурс питань прогресивного, безпечного та екологічного поступу суспільства. Реальні виклики та потенційні загрози ХХІ ст. кардинально змінюють геоекономіку та коригують завдання дипломатії, трансформуючи усталеність світового порядку²⁶⁸.

Амбітні прагнення країн у здобутті конкурентних переваг вважаються прогресивними, якщо зорієнтовані на формування таких стратегем, які спроможні послаблювати політико-економічні конфронтації, урівноважувати соціально-екологічні дисонанси та посилювати еколого-економічну безпеку²⁶⁹ з використанням потенціалу дипломатії.

Очевидним є те, що всі звершення й трагедії нашого часу за походженням і масштабом є глобальними, зумовлюючи виникнення космополітичного горизонту досвіду й очікувань²⁷⁰. Транснаціональний вимір миру, безпеки та конфліктів у світі обґрунтовує необхідність удосконалення форм міжнародної кооперації задля розв'язання «власних» і «спільних» проблем. Навіть зміна клімату має доволі різні екологічні наслідки й показники економічного благополуччя для країн,

²⁶⁸ Світова економічна криза : причини, наслідки, шляхи подолання : бібліогр. покажчик (2008–2012) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [уклад.: Т.В. Добко та ін.; редкол. О.С. Онищенко]. Київ, 2015. 549 с.

²⁶⁹ Економічна безпека України в умова глобалізаційних викликів : монографія / [А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко, Л.П. Кудирко, А.В. Бохан, та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. С. 631–632.

²⁷⁰ Коллінз Дж. Величні за власним вибором : невідомість, безлад та успіх – чому деякі процвітають усупереч всьому / Джим Коллінз і Мортен Т. Хансен; [пер. В. Заборова]. Київ: Наш формат, 2014. 378 с.

бо існує ймовірність виникнення невідомих загроз у майбутньому.

З цього приводу відомий науковець У. Бек зазначив: *«Пануючим стає розуміння того, що всі ми живемо в глобальному взаємозв'язку відповідальності, з якого ніхто не може вирватися. Конфлікти можуть виконувати інтегративну функцію, де глобальні рішення поступово викристалізуються, але не через війну й конфронтацію, а лише засобами дипломатії, переговорів і угод»*²⁷¹.

Зважаючи на складність, невизначеність і перманентність якісно-кількісних параметрів безпеки в життєдіяльності людства та екології існує потреба в застосуванні комплексного підходу до її сприйняття. Адже має місце дихотомічне поєднання часу і простору, глобального і локального, а також їх взаємодії й взаємозалежності.

За таких умов прогрес деяких соціумів є відносним, оскільки відображає різні наміри суб'єктів ринкової спеціалізації й експансіонізму в досягненні економічних інтересів за будь-якої ціни. У зв'язку з цим певної значущості набуває екологічна дипломатія, що орієнтована на: ідентифікацію екологічних ризиків при ринкових взаємодіях країн, посилення ролі екобезпеки в економічній глобалізації, диверсифікацію напрямів екологізації міжнародного партнерства та його інституційного забезпечення.

Світове господарство як еволюційна система відображає іманентні прагнення суспільства до удосконалення продуктивних сил і виробництва матеріальних благ на основі інтернаціоналізації потоків капіталу, робочої сили, товарів і послуг. Одночасно з поглибленням міжнародної спеціалізації спостерігається загострення конкуренції між країнами за стратегічні ресурси розвитку на тлі збільшення природно-техногенних катаклізмів та ескалації міжнародних екологічних конфліктів. Специфічність новоявлених суспільних протиріч зумовлює екологізацію сфери дипломатичної діяльності

²⁷¹ Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек; пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. С. 359.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

з метою посилення безпекових її функцій²⁷², пов'язаних з виявленням, упередженням чи зменшенням ступеня негативних екологічних екстерналій, які можуть виникати внаслідок експансії, інтервенції, контрабанди, торговельних війн, міжнародної злочинності, екстремізму, геноциду тощо.

Варто сфокусуватися на тому, що зазначені процеси породжені граничністю парадоксів як в самому концепті безпеки, так і в можливостях її виявлення в просторі економічної глобалізації. У добу науково-технічних звершень, інтенсифікації міжнародних економічних контактів та розвитку екологічної дипломатії, вимоги до безпеки зростають, тим самим урізноманітнюючи небезпеки, які підживлюють наповнення на системній безпеці.

Безпека – це діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення, вивчення, запобігання, послаблення, усунення, ліквідації та відвернення загрози, спроможної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати шкоди, заблокувати шляхи до прогресивного розвитку. Потреба в безпеці є базовим інстинктом людини щодо діяння, контактності й дипломатії.

Так, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувся перехід від старої, блокової, замкнутої, силової до колективної системи безпеки. Основою успішної безпекової діяльності є реальне сприйняття і пізнання безпек і загроз²⁷³. Важливо їх правильно систематизувати і ранжувати за мірою зрілості та мірою втрати²⁷⁴, яку вони можуть завдати особі, суспільству, світовому співтовариству, особливо в еру інформатизації²⁷⁵.

²⁷² Ляшенко О.М., Бойко З.М. Економічна дипломатія як гарантування безпеки країни. Стратегічні пріоритети. 2010. № 2 (15). С. 151–157.

²⁷³ Храмов В.О. Безпека / Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшуненка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і пероб. Київ : Генеза, 2004. С.47.

²⁷⁴ Яценко Л.Д. Екологічний складник національної безпеки : основні показники та способи їх досягнення : аналіт. доп. Київ: НІСД, 2014. 49 с.

²⁷⁵ Шкарлет І.В. Формування стратегій розбудови економіки інформаційного типу з метою забезпечення економічної безпеки держави. Економіка України. 2016. №2 (651). С. 4–15.

На сучасному етапі система безпеки розвинутих держав включає такі елементи: 1) наукову теорію (філософію), доктрину (концепцію), політику, стратегію і тактику забезпечення безпеки; 2) сукупність міжнародних державних і громадських (недержавних) інститутів і організацій, які забезпечують безпеку особи й суспільства; 3) засоби, способи і методи забезпечення безпеки. Розрізняють різні види безпеки: за масштабом (глобальна, міжнародна, регіональна, локальна); за сферами (економічна, екологічна, політична, інформаційна²⁷⁶, соціальна, гуманітарна, психологічна, військова, культурна).

Доцільно зазначити, що поняття «безпека» містить внутрішні суперечності в трактуванні щодо значення яких не існує і не може існувати чіткої згоди²⁷⁷. У дослідженнях застосовують матрицю²⁷⁸, яка допомагає структурувати підходи до безпекових досліджень:

- об'єкт дослідження (за тією чи іншою концепцією, є предметом загроз та потребує убезпечення; цільове спрямування як процесу збереження від загроз);
- джерело загроз (вказує на те, звідки виходить загроза);
- природа загроз (визначає, якого характеру є небезпека);
- цінності (проти яких спрямовано загрози; вказує на вартісні елементи об'єкта безпеки, які знаходяться в небезпеці);
- гарант безпеки (суб'єкт, відповідальний за забезпечення безпеки);
- відповідь на загрози (можливі види реакції на небезпеку).

Наприклад, класична теорія національної безпеки як відображення «realpolitik» організована навколо понять війни і миру – розглядає державу одночасно як гаранта і ключовий об'єкт безпеки. Традиційні відповіді на загрози національній безпеці передбачають нарощування військового потенціалу і дипломатію як засіб для запобігання реалізації загроз від інших держав. Такий спосіб взаємодії у системі координат

²⁷⁶ Bokhan A. Information determinant of environmental security and economic progress. *Studia Securitatis*. 2015. Т. IX. №1. Pp.141–150.

²⁷⁷ Smith S. The Contested Concept of Security. URL: [http://www.ntu.edu.sg/idss/publications/Working Papers/WP23.pdf](http://www.ntu.edu.sg/idss/publications/Working%20Papers/WP23.pdf).

²⁷⁸ Miller B. The Concept of Security : Should it be redefined? *Journal of Security Studies*. Vol. 24, №2, June 2001. Pp. 13–38.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

«загрози – відповіді» є ключовим предметом критики мілітаристського підходу до розуміння національної безпеки²⁷⁹. Його наслідком стало розгортання «холодної війни», нарощування темпів гонки озброєнь, посилення техногенного навантаження на довкілля та ризиків у сфері військової екології.

Внаслідок цього виник феномен «дилеми безпеки»²⁸⁰ – ситуації в умовах некерованого міжнародного середовища, коли одна держава, прагнучи захистити національні інтереси, вживає заходів із підвищення власної безпеки, такі як збільшення військової потужності або створення союзів, що викликає у відповідь заходи з боку інших держав, породжуючи зростання напруженості й створюючи конфлікт, навіть якщо цього не бажають опоненти. Дилема безпеки передбачає, що спіраль «дія – протидія» може розкручуватися двома або кількома країнами так, що кожна з них, витрачаючи дедалі більші суми на озброєння, не підвищує рівень своєї безпеки, а навіть знижує його²⁸¹. Саме тому країни приречені до здійснення стратегічного вибору між суперництвом і співпрацею, балансує за цього на дипломатії.

Так, розмірковуючи над модерністю безпеки, М. Дилон ставить ряд запитань: *Які істини про людське становище приховалися в безпеці? Яку роботу процес формування безпеки виконує для нас і над нами? Які владні ефекти впливають із режиму істини безпеки? Як сталося, що пошук безпеки стало таким нав'язливим і невідступним заняттям для людства? Як пояснити суперечність нинішньої системи безпеки, яка радше позбавляє свободи, аніж визволяє; ставить під радикальну загрозу, аніж дарує безпеку; викликає страх, аніж дає запевнення? Як гонитва за безпекою пов'язана з іншими сучасними інтересами та діями людства у світлі глобалізації?*²⁸²

²⁷⁹Лепетун Я. Традиційні і сучасні дослідження безпеки : структурне порівняння концепту. Стратегічні пріоритети. 2006. №1. С. 191–194.

²⁸⁰Термін «феномен безпеки» був введений нім. вченим Дж. Х. Герцем у книзі «Політичний реалізм і політичний ідеалізм» (1951 р.)

²⁸¹Геополітика : енциклопедія / за ред. проф. Є.М. Суліми. Київ: Знання України, 2013. С. 258–259.

²⁸²Дилон М. Безпека, філософія та політика / Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. Київ : Ніка-центр, 2013. С. 221–234.

Ряд існуючих досліджень нових складних систем, у тому числі систем безпеки підтверджують факти, що забезпечення їх стійкості та гармонії досягається за допомогою співвідношення між основними показниками, заснованими на принципі / правилі «золотого перетину». Більшість науковців, які розглядали феномен правила «золотого перетину» виокремили ознаку гармонії природи і структурної єдності всіх її об'єктів. Вони поділяють думку, що оптимально стійкі системи перебувають у коливальному режимі та границі їх стійкості можна визначити за допомогою правила «золотого перетину»²⁸³.

Так, посилаючись на теорію та практичний досвід, І. Прангишвілі зазначає, що життєвий рівень народу, його добробут і безпека на 60–70% залежать від ефективності управління, а не від наявних у нього природних ресурсів. Причому близько 2/3 досягнутих результатів й успіхів залежать від системного підходу до управління, ефективності управління і тільки на 1/3 від інших чинників²⁸⁴. Будь-яке суспільство, яке прагне до організації за правилами «золотої пропорції» чи правилами гармонії, удосконалюється і стає більш організованим. Адже таке суспільство вдосконалюватиметься у разі потреби, навіть під час виникнення загроз його стійкості²⁸⁵. Власне, те суспільство, котре не прагне до

²⁸³Сороко Э.М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем. Введение в общую теорию гармонии систем. М. : КомКнига, 2006. 264 с.

²⁸⁴Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. М. : СИН-ТЕГ, 2000. 528 с.

²⁸⁵«Концепція А. Тойнбі». На основі значного історичного матеріалу англійський історик А. Тойнбі показав, що цивілізація приходить до людей не внаслідок якогось біологічного дару чи впливу сприятливого географічного середовища, а завдяки відгукам на виклик за дуже складних обставин життя, які змушують спільноти докласти безпрецедентних зусиль для свого виживання. Наприклад, формування найдавніших цивілізацій людства було зумовлене викликом дикої природи – посухою Сахари та переселенням стародавніх єгиптян у долину Нілу, викликом природи межиріччя Тигру та Євфрату – шумерам, річища Інду – цивілізації Хараппи, Великої Китайської рівнини – давнім китайцям, виклику тропічних джунглів Мексики – майя, неродючого гірського плато Анд – інкам, виклику Середземного моря – мінойцям та еллінам. Унаслідок напруження життєвих сил спільнота змушена або деградувати і зникнути, або ж створити нову соціальну організацію. А. Тойнбі стверджував,

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

організації за законами гармонії чи «золотої пропорції», деградуватиме і зникатиме. Саме тому в міжнародній конкурентній боротьбі, як і підтверджує історія світогосподарських відносин, перемогу здобувають ті країни або народи, які краще за інших застосовують закони гармонії чи «золотої пропорції» (рис. 2.1).

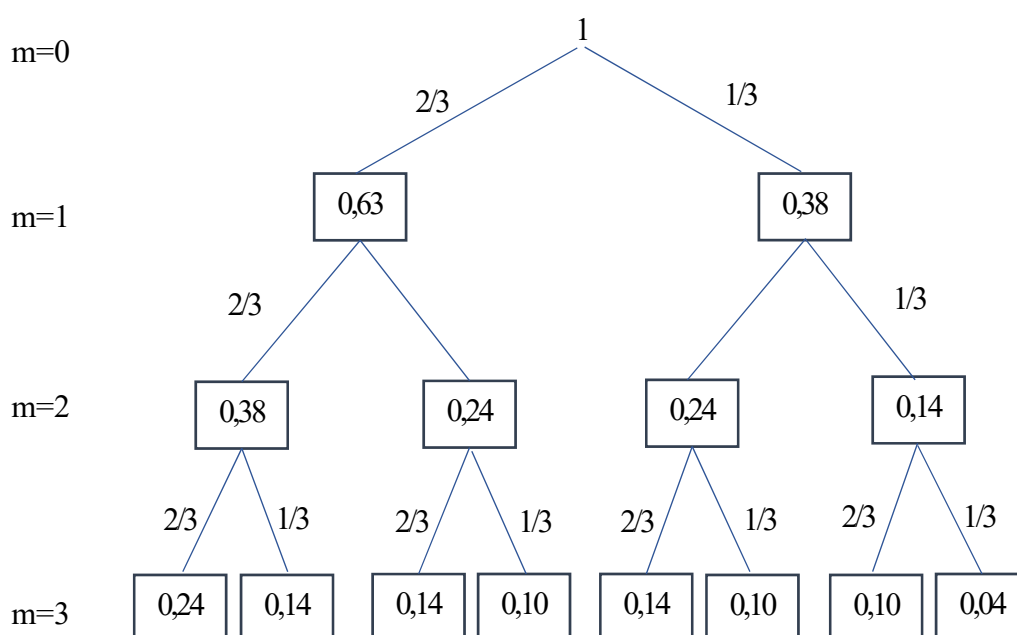

Рис. 2.1. Ієрархічне структуривання системи безпеки за законом «золотої пропорції»²⁸⁶

Економіка та політика, збалансовані за правилами «золотої пропорції», є найбільш ефективними і стійкими. Вони забезпечують максимальну вигоду і безпеку суспільству. У цьому

що основою існування людської спільноти є «життєвий порив». Останній – своєрідний могутній потік творчого формування, «потреба творчості» й через його ослаблення життя розпадається. Саме людина реалізує життєвий порив через свою творчість. [Тойнбі А.Дж. Постигание истории. М. : Прогресс. Культура, 1991. 736 с.]

²⁸⁶ Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. М. : СИН-ТЕГ, 2000. 528 с.

аспекті сутність феномену числа «золотого перетину» полягає у величині F :

$$F = \frac{1+\sqrt{5}}{2} = \frac{1}{2} + \frac{\sqrt{5}}{2} = 1,6180 \dots \approx 1,62.$$

Належне врахування законів гармонії і законів «золотої пропорції» потрійного балансу «безпека – загрози – ризик» має допомогти владним структурам, представникам економічної сфери і дипломатії ефективно управляти на державному, регіональному та місцевому рівнях. Для надання рекомендацій у сфері політики національної безпеки, яка має врахувати економічні та екологічні аспекти, необхідно використовувати парадигму триєдності, правила «золотої пропорції» і за їх допомогою визначити граничні значення в розподілі прав, обов'язків і відповідальності між ними. На думку А. Качинського, системний підхід у сфері національної безпеки дає змогу встановити закономірності утворення загроз, незалежно від їх природи, розробити ефективні методи їх передбачення та ліквідації наслідків²⁸⁷.

Таким чином, питання безпеки змінюють суспільні прагнення, трансформуючи міжнародні економічні відносини, змінюючи або посилюючи дипломатію між країнами. Адже економічні перспективи людства та його добробут переважно розглядаються в контексті екологічної безпеки. Саме тлумачення поняття «екологічна безпека» є багатоаспектним, інтегруючи економічні, правові, інформаційні, інноваційні, культурні та інші процеси.

Концепт «*екологічної безпеки*» передбачає вивчення еколого-економічних явищ із урахуванням особливостей їх сприйняття, що містяться у свідомості, історії, досвіді, традиціях та екологічних знаннях різних спільнот людства. Екологічну безпеку доцільно розглядати як «явище», «стан» і «процес», що мають специфіку їх прояву та забезпечення

²⁸⁷ Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ: НІСД, 2013. С. 94–95.

в екологічному позиціонуванні країн. Перманентність виникнення цілого ряду невідомих екологічних загроз спричиняють події чи ситуації, що впливають на потенціал розвитку країн, їх партнерське сприйняття в міжнародних економічних відносинах.

Необхідно враховувати, що певні прагнення однієї держави до зміцнення екологічної безпеки може зумовлювати не лише покращання стану довкілля, але й послаблювати відчуття безпеки в інших. Тому «дипломатія суспільного порозуміння» має оцінювати прогрес не через призму збільшення достатку надбагатого прошарку суспільства, а через спроможність забезпечити тих, хто має обмаль для свого існування²⁸⁸.

Прийнятним є те, що екологічна безпека постулює симетрію в міжкультурних комунікаціях²⁸⁹ і справедливість для всіх учасників міжнародної економічної взаємодії, вимагаючи створення політичних і організаційно-правових механізмів її забезпечення на різних рівнях.

Вважаємо, що наукові підходи до тлумачення екологічної безпеки є не лише дискусійними, але й часом і протилежними, зумовлюючи тим самим складність його концепту у сфері міжнародних економічних відносин і дипломатичної діяльності:

– якщо під екологічної безпекою розуміють стан захищеності кого-небудь або чого-небудь, то її гарантування вибудовується навколо загроз і захисту;

– якщо екологічна безпека ототожнюється з відсутністю загроз – передбачається нейтралізація джерел і носіїв безпеки²⁹⁰.

²⁸⁸ Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. / Составитель В. Балязин. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. С.826.

²⁸⁹ *Симетрія в міжкультурних комунікаціях* (грец. *symmetria* – співмірність) – рівність /приблизна рівність комунікативних і культурних компетенцій обох учасників міжкультурної комунікації.

²⁹⁰ Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці : методології, моделі, методи управління та прийняття рішень : монографія / за заг. ред. проф. С.К. Рамазанова. – Луганськ : Ноулідж, 2012. 948 с.

Прихильники концепції «sustainable development» наполягають на встановленні екологічного порядку у сфері міжнародних відносин у більшій мірі через поступ / інтеграцію / співробітництво, і в меншій – через захист людини / людства. Прагнення до розвитку розглядається не лише як системна єдність економічних, соціальних і екологічних видів діяльності, але й іманентний взаємозв'язок розвитку та безпеки, де забезпечення безпеки відбувається через розвиток, а розвиток – через формування безпеки²⁹¹.

Ідеї глобального еволюціонізму у сфері екологічної безпеки²⁹² транслуються на міжнародні стратегічні рішення за допомогою наукових підходів: прогнозних, футурологічних, кібернетичних, синергетичних, ноосферних та ін. У ряді наукових визначень звертається увага на те, що екологічна безпека: 1) ступінь захищеності людини, суспільства і навколишнього середовища від реальних або потенційних екологічних загроз; 2) раціональність природокористування та відновлення ресурсів. На нашу думку, в основу концепту «екологічної безпеки» має бути покладений аналіз таких її складових, як: суб'єкти та об'єкти екологічної безпеки, екологічні та суспільні загрози, система захисту від них (рис. 2.2).

Суб'єкти екологічної безпеки – індивідуум, спільноти, нація, держава, людство, біосфера. Цілепокладанням є співіснування суб'єктів, цінність кожної живої істоти, яка потребує власного довкілля та специфічного життєвого простору. У науковій картині світу людина²⁹³ тривалий час була відсутня, хоча мала посісти там ключові позиції. Бо це головна умова розвитку і досягнення екологічної безпеки²⁹⁴.

²⁹¹ Зеркалов Д.В. Проблеми екології сталого розвитку : монографія. Київ : Основа, 2013. 430 с.

²⁹² Бохан А.В. Идеи глобального эволюционизма в понимании экологической безопасности. Науковий огляд. 2014. №2. С.13–21.

²⁹³ Поняття «безпека людини» (human security) було введено у дискурс на рівні ООН 1994 р. / UNDP. Human Development Report 1994 : New Dimensions of Human Security. URL : <http://hdr.undp.org>.

²⁹⁴ Вергун Т.В. Экологическая безопасность в условиях глобальной социальной турбулентности. Философское образование. 2013. №1(27). С. 3–6.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

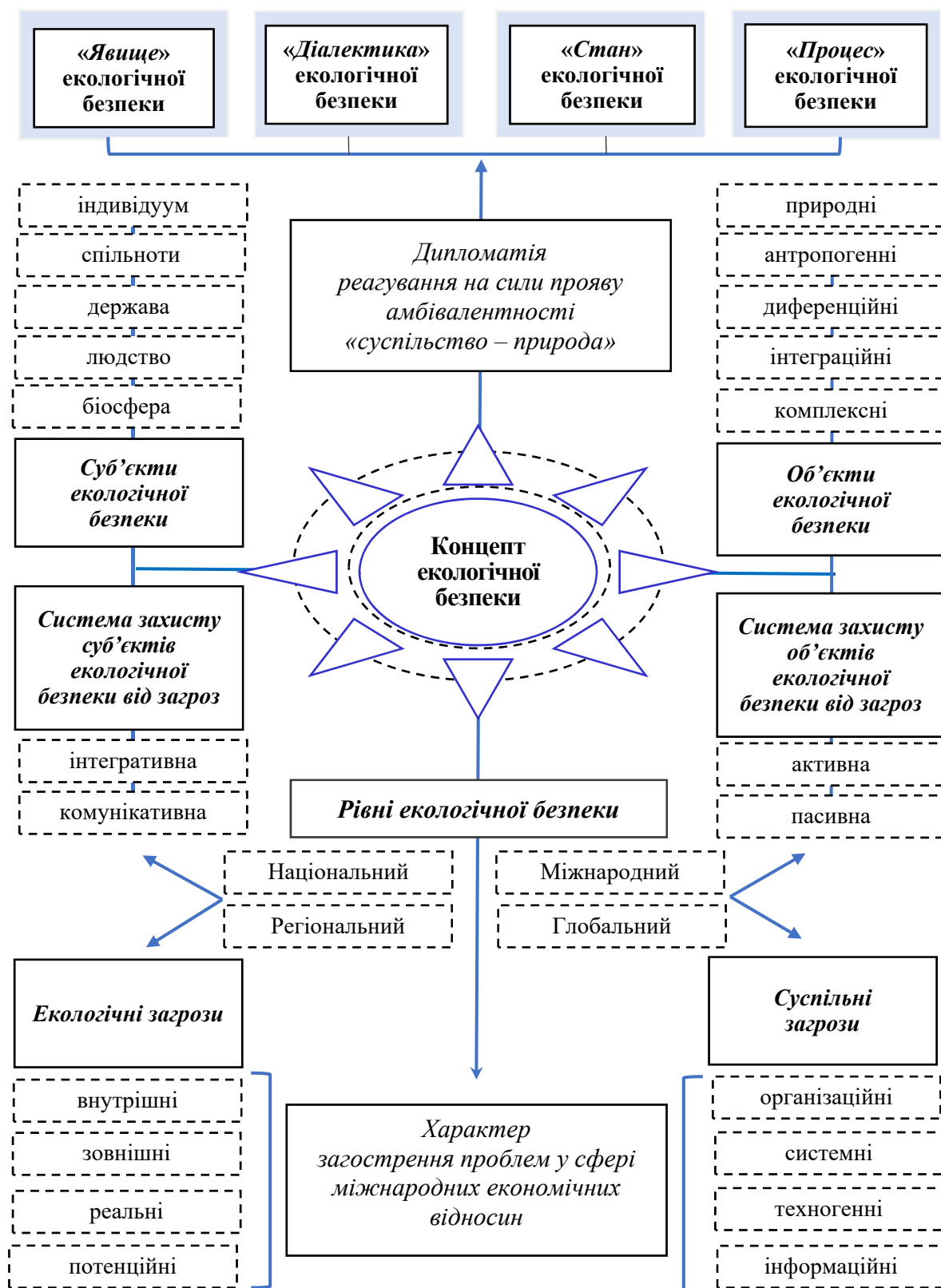

Рис. 2.2. Визначальні елементи концепту екологічної безпеки*

* Джерело: розроблено автором.

Творцем діалектики еко-безпеки є людина, а потім суспільство, держава і людство в цілому. Але в суспільній свідомості панує вимисел «ми існуємо задля самих себе, а решта світу існує задля нас», що водночас є політикою економізації нових індустріальних країн, а для країн третього світу – мало не єдиним рятівним взірцем життя²⁹⁵. Внаслідок цього посилюються глобальні екологічні ризики, які у тій чи іншій мірі стосуються всього людства²⁹⁶.

За такої моделі господарювання найбільш ризикованими та пауперизованими²⁹⁷ є нерозвинуті країни, економіка й дипломатія яких структурно залежить від метрополії і потерпає від різних форм агресивного експансіонізму – ресурсного, енергетичного тощо.

Знаний дослідник К. М. Маєр-Абіх констатував: *«Відчуття відповідальності та сприйняття небезпеки в суспільстві дедалі більше деградує. Людство ще не усвідомило масштабів екологічної загрози, керуючись не моральним законом, обґрунтованим на основі принципу універсалізації, а панівною формою раціональності. Не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людяності».* Відповідність перетворюється на своєрідну підзвітність, тобто стає відповідальністю не «за» щось і когось, а «перед» кимось. Людина має бути відповідальна не лише за саму себе, а й за своїх близьких, співвітчизників, людство загалом, нинішнє та майбутнє покоління, живі істоти, світ як цілісність²⁹⁸.

Виникнення метафізики екології спричинило потребу в «екологічній рефлексії» – процесі осмислення соціальними

²⁹⁵ Meyer-Abich, K.M. (1990). Aufstand für die Natur. Von der Umwelt zur Mitwelt. München, Wien : Carl Hanser Verlag. 150 s.

²⁹⁶Зварич І. Сучасні глобальні екологічні ризики. Вісник Терн. нац. екон. ун-ту. 2016. №4. С. 95–101.

²⁹⁷Пауперизація (від латин. pauper (pauperis) – бідний, незаможний) – масове зубожіння людей в експлуататорському суспільстві, в якому відсутні гарантії екологічної безпеки життя.

²⁹⁸ Meyer-Abich K.M. (1990). Aufstand für die Natur. Von der Umwelt zur Mitwelt. München, Wien : Carl Hanser Verlag. 150 s.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

групами (урядовцями, політиками, дипломатами, вченими, бізнесменами, екологічними активістами й громадськими діячами) причин економічної диференціації країн і пов'язаних з цим екологічних наслідків²⁹⁹. Пошук консенсусу в єдності світу, перехід від конфронтації до консолідації між країнами передбачає утворення прогресивних напрямів дипломатичної діяльності, у тому числі з екологічними атрибутами.

Оновлення змісту розуміння «екологічної безпеки» пов'язано з проблемами оптимізації структури світового господарства за умов екологічної детермінованості суспільства. Тому розширюється і спектр *об'єктів екологічної безпеки*:

- життя і здоров'я людей, їх життєво важливі інтереси, права, духовні й матеріальні потреби, середовище існування;
- компоненти навколишнього середовища, їх просторова й видова різноманітність;
- природні ресурси й середовище, цілісність природних комплексів.

На сучасному етапі сама глобальна екологія набуває інакші координати детермінації у сфері міжнародних економічних відносин³⁰⁰.

Об'єкти екологічної безпеки є сукупністю природних і природно-антропогенних цінностей (з приводу яких формуються міжнародні економічні відносини), які можна поділити на такі групи:

- диференційні (земля, надра, поверхневі й підземні води, ліси, тваринний і рослинний світ, атмосферне повітря);
- інтеграційні (навколишнє природне середовище, життя і здоров'я громадян);
- комплексні (об'єкти і території природно-заповідного фонду, природно-соціальні процеси, економічна зона чи території, що зазнали екологічної катастрофи тощо)³⁰¹.

²⁹⁹Аксенова О.В. Западное общество и экологическая рефлексия. Природа и самоорганизация общества. М. 2002. Вып. XXII. С. 11-19.

³⁰⁰Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин : навч. посіб. К. : Вістка, 2016. 215 с.

Виявлення існуючих (прихованих, потенційних) взаємозв'язків між об'єктами екологічної безпеки передбачає такі ознаки їх поділу:

- територіально-просторове охоплення (індивідуальні, групові, локальні, державні, національні, трансрегіональні, субрегіональні, регіональні, міжнародні, глобальні);
- сфери забезпечення необхідних умов життєдіяльності (суспільні, ресурсні, продовольчі, енергетичні, водні тощо);
- форми представлення (матеріальні, культурні, духовні й сакральні цінності; національні, регіональні й міжнародні інтереси).

За такого підходу означення спектру *екологічних загроз* охоплює: будь-які наявні чи можливі негативні впливи доквілля на суб'єкти чи об'єкти; впливи екологічно небезпечної господарської та іншої діяльності країни (спільнот, індивідуумів) на природне середовище. Екологічні загрози поділяються на: природні, техногенні, внутрішні, зовнішні, реальні, потенційні, традиційні, нетрадиційні, симетричні, асиметричні тощо. Всі вони можуть мати непередбачуваний і взаємопідсилюючий характер, спричиняючи інші екологічні загрози, економічні збитки та міжнародні екологічні конфлікти.

Відбувається диверсифікація загроз безпеці – ускладнення їх рівнів, видів та характеру³⁰². Зростання технологічної складової вимагає дедалі більшого використання природних та енергетичних ресурсів, які розміщені нерівномірно на земній кулі та є в дефіциті. Це призводить до підвищення рівня конфліктності у світі між країнами-споживачами та країнами-виробниками ресурсів, які належать до менш розвинутих країн. Суспільна, політична та екологічна напруга може набувати несподіваної амплітуди для всіх учасників ринкових відносин³⁰³.

³⁰¹ Камінська Н.В. Екологічне право. Київ : Дакор, 2013. 247 с.

³⁰² Федуняк С.Г. Диверсифікація загроз безпеці /Геополітика: енциклопедія / за ред. проф. Є.М. Суліми, Київ : Знання України, 2013. С. 257–258.

³⁰³ Зварич І. Сучасні глобальні екологічні ризики. Вісник Терноп. нац. екон. ун-ту, 2016. №4. С. 95–101.

Диверсифікація загроз безпеці відбувається переважно у контексті:

1) урізноманітнення суб'єктів і носіїв загроз (воєнно-політичні союзи, терористичні угруповання, організована злочинність);

2) розширення діапазону загроз безпеці (втрата незалежності й державного суверенітету, послаблення контролю над економікою, екологією, енергетикою та інформаційною сферою);

3) комплексний і взаємопов'язаний характер сучасних загроз (забруднення навколишнього середовища корелюється з дефіцитом природних ресурсів);

4) зменшення прив'язаності загроз безпеці до певної території (екологічні проблеми мають транскордонний характер);

5) ослаблення контролю над локальними конфліктами та їх переростання в глобальні («водні» війни, ядерна зброя тощо).

Згладжування існуючих міжнародних суперечностей передбачає вироблення механізмів їх протидії та дипломатичної зацікавленості. Адже збільшення диспропорцій у соціально-економічному розвитку та ресурсному забезпеченні між країнами посилюють імпульси руйнівних і екологічних конфліктів світового масштабу як:

➤ примноження людського ресурсу (з 6 млрд у 2000 р. до 10 млрд осіб до 2050 р.), зміна структури та векторів руху міграційних потоків (екологічні мігранти, екологічні біженці); станом на кінець 2016 р. військові дії, насилля і переслідування призвели до переміщення у всьому світі 65,5 млн осіб³⁰⁴;

➤ загостреність проблеми міграції постраждалого населення від природних стихій і техногенних катаклізмів, його екологічної експансії до нового життєвого простору, який є ресурсом і не може бути перерозподілений засобами

³⁰⁴ URL : <http://unstats.un.org/sgds>.

транспортування (відомо, що з 149 млн км² суші планети, лише на 48 млн км² немає постійної або явної присутності людини; частка незайманої території у світі становить: у Північній Америці – 37%, пострадянському просторі – 34, в Австралії та Океанії – 28, Африці – 27, у Південній Америці – 21, в Азії – 17, в Європі – 3)³⁰⁵;

➤ пульсаційність міжнародних соціальних спалахів, протестів межевої злиденності й бідності в країнах «третього світу» (де кількість населення до 2025 р. може сягнути 7,8 млрд осіб);

➤ обмеженість доступу до світових ресурсів (енергетичних, водних, продовольчих) і непропорційність їх використання між країнами.

Дипломатичне врегулювання екологічних конфліктів потребує удосконалень механізмів спільного впровадження країнами відповідних систем захисту, насамперед, щодо екологічних інтересів людини³⁰⁶.

Це передбачає комплекс заходів природоохоронного значення, спрямованих на екологічну безпеку і запобігання виникнення загроз еколого-економічним інтересам країн (груп країн, регіонів). Зокрема, розрізняють такі базові рівні екологічного захисту:

– пасивний → проведення заходів, пов'язаних із запобіганням виникненню екологічних загроз; удосконалення (імплементація) міжнародного і національного екологічного законодавства; моніторинг міжнародної екологічної безпеки; впровадження міжнародних еко-стандартів; розвиток превентивної дипломатії;

– активний → здійснення дій ліквідації наслідків вже існуючих екологічних небезпек, дотримання міжнародних нормативно-правових екологічних вимог; участь у природо-

³⁰⁵ Радзиховский А.П., Кейсевич Л.В. Человечество против человека. Киев : Феникс, 2002. С. 432.

³⁰⁶ Васко А.Р. Проблеми забезпечення права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні в контексті глобальної екологічної кризи. Альманах міжнародного права. 2016. Вип. 12. С. 53–61.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

охоронних програмах і проектах; розширення напрямів екологічної дипломатії.

Наприклад, Європейське агентство з питань захисту навколишнього середовища (European Environment Agency – ЕЕА) координує мережу спостереження за довкіллям. До складу агентства входить 33 держави (країни-члени ЄС, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Туреччина, Швейцарія); країни-учасниці Східного партнерства, Середземноморського Союзу, країни Центральної Азії та ін. (Канада, США, КНР, Росія). Інститут дослідження систем навколишнього середовища (Environmental Systems Research Institute – ESRI) і американська компанія геоінформаційних систем уклали меморандум про взаємодію (Memorandum of Understanding – MOU). Механізми спільного використання і доступу до важливих геофізичних даних про стан довкілля, що надаються 38 європейськими країнами – мають забезпечити покращання екологічної ситуації у світі. Посилюються також ініціативи міжнародних організацій, які утверджують принципи «UN Principles of Responsible Investments /UN PRI» та «Equator Principles» на стандартах МФК і Всесвітнього банку.

Система захисту суб'єктів екологічної безпеки від загроз – орієнтована на розробку відповідних заходів, які мають упереджувати комплексну дію новітніх загроз, що переважно спрямовані проти окремої людини, її свідомості, прав та інтересів, проти нормального життя суспільства і розвитку країни³⁰⁷.

Зважаючи на це, систему захисту доцільно встановлювати на інформаційних і комунікативних платформах із урахуванням екологічної політики країн із використанням інструментарію дипломатичного сприяння. Вагомою підставою для цього є Орхуська конвенція Європейської економічної комісії ООН «Про доступ до інформації, участь суспільства в

³⁰⁷Бохан А.В. Науковий концепт екологічної безпеки в міжнародних економічних відносинах. Актуальні проблеми економіки. 2014. №12(162). С. 78–83.

прийнятті рішень і доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Данія, Århus, 1998 р.).

Головна її мета – сприяння захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту³⁰⁸. В основу Орхуської конвенції покладено: принципи I Стокгольмської декларації про середовище навколо людини (1972 р.), X Ріо-де-Жанейрської декларації про навколишнє середовище і розвиток (1992 р.); дані резолюції Генеральної Асамблеї про Всесвітню хартію природи (1982 р.); положення Європейської хартії про навколишнє середовище та охорону здоров'я, яка була прийнята I Європейською конференцією «Навколишнє середовище і здоров'я» Всесвітньої організації охорони здоров'я у Франкфурті-на-Майні, Німеччина (1989 р.)³⁰⁹.

Досить слушною видається також пропозиція А. Костіна³¹⁰ щодо застосування різних підходів у забезпеченні прийняттого рівня екологічної безпеки: натуралістичний, діяльний, інтегративний. Так, натуралістичний підхід передбачає організацію і проведення захисних екологічних заходів, прогнозування і профілактику надзвичайних ситуацій; діяльний – перебудову систем господарювання, розробку нових методів, інструментарію і засобів формування екологічної безпеки. Найбільш оптимальним вбачається інтегративний підхід, який враховує просторові й часові особливості життєдіяльності людини:

³⁰⁸Сторонами Орхуської конвенції є: Албанія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Великобританія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Казахстан, Кіпр, Киргизстан, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швеція та ін.

³⁰⁹Орхуську конвенцію Україна підписала 25.06.1998. Верховна Рада України ратифікувала 06.07.1999, набрала чинності для України 30.10.2001. Крім того, у 2003 р. Україна підписала Київський протокол Орхуської конвенції, який зобов'язував впровадити загальнодержавну публічну електронну систему кадастрів викидів забруднюючих речовин. Верховна Рада України 03.02.2016 ратифікувала його задля створення моніторингу забруднення навколишнього середовища європейського зразка.

³¹⁰Костин В.И. Экополитология и глобалистика. М.: Аспект Пресс, 2005. С. 141–142.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

– об'єктами забезпечення екологічної безпеки розглядаються предметні організованості та системи людської діяльності;

– джерелами виникнення небезпек можуть бути природні і техногенні процеси, форми організації господарської діяльності;

– шляхи формування екологічної безпеки включають розробку, організацію і проведення захисних дій і заходів, якісні зміни господарських систем діяльності суспільства;

– напрямками дослідження у сфері екологічної безпеки має бути вивчення природних, соціально-природних, соціально-екологічних і техногенних процесів, існуючих форм людської діяльності.

З метою подолання екологічної кризи і конфліктів³¹¹, потрібно вивчити причини їх виникнення, аби здійснити безконфліктний перехід біосфери до ноосфери³¹². Необхідно створити: систему екологічного і природно-ресурсного моніторингу національного, регіонального, міжнародного та глобального рівня охоплення³¹³; міждержавну систему прийняття стратегічних, тактичних, оперативних і надзвичайних управлінських рішень щодо забезпечення еко-безпеки в локальному, регіональному і глобальному масштабах.

Визначаючи шляхи досягнення окреслених цілей, наприклад, аналітики поділяють Європу на умовні екологічні регіони: 1) країни Північно-Західної Європи (високий промисловий потенціал, забруднення довкілля); 2) країни Північної Європи (найбільш раціональне використання ресурсів); 3) країни Східної Європи (великий рівень забруднення довкілля, дефіцит фінансових і технологічних ресурсів для розв'язання екологічних проблем); країни Південної Європи (низький економічний розвиток, переважання аграрного виробництва;

³¹¹ Проблемы конфликтности в современном мире. МЭ и МО. 2016. №65. С. 90–101.

³¹² Керженцев А.С. Бесконфликтный переход биосферы в ноосферу. Экология и жизнь. 2008. №2(75). С. 13.

³¹³ Черчик Л. М. Концептуальні основи формування системи соціо-еколого-економічної безпеки. Економічний форум. 2016. №2. С. 167–174.

екологічні дисбаланси, що потребують урівноваження через фінансову підтримку ЄС)³¹⁴.

За такого підходу, безпекові аспекти в дипломатичних координатах порозуміння спільнот мають бути головними в управлінні економіко-екологічними стратегіями країн³¹⁵. Адже історично доведено зв'язок між ними, що залежить від просторово-часових умов: оптимум інтеграції тотожний оптимуму диференціації, а оптимум безпеки – оптимуму загрози; індивідуальний вибір таких оптимумів є суверенним правом кожного³¹⁶.

Формальна складова методології позиціонування різних соціумів у світі є транспарентною, тоді як інтуїтивна – прихованою. Саме тому, країни не повинні абсолютизувати чужі здобутки, а відшукувати власні шляхи екологічного розвитку та дипломатію їх прокладання.

Пояснення цьому можна знайти в судженнях А. Тойнбі, *що коли одна культура втручається в іншу, проникаюча сила кожного елемента прямо протилежна його соціальній цінності: економічний елемент сприймається чужою культурою з найбільшою готовністю, за ним слідує політика, ідеологія, дипломатія, мораль; тому й виникає парадокс, коли один і той же інститут у різних середовищах викликає різний і протилежний ефект для інших спільнот*³¹⁷.

³¹⁴ Савченко В.Ф. Екологічні проблеми : світовий досвід і міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища. Науковий вісник ЧДДЕУ. 2011. №1. С.185–187.

³¹⁵ Юшин С.О. Інтеграційні та безпекові координати управління сталим розвитком : методологія позиціонування. Вісник Хмельн. нац. ун-ту. 2009. №5. Т 1. Економічні науки. С. 11–14.

³¹⁶ Біблія ілюструє еволюційний пошук людством міри між диференціацією соціуму (за видами діяльності, соціальним статусом тощо) та його інтеграцією (на основі адекватної взаємодії диференційованих груп). Приклад «вавілонського стовпотворіння» вказує на те, що надмірна інтеграція людей може породжувати химерні цілі, тобто містити у собі велику загрозу майбутньої тотальної дезінтеграції, суспільної конфронтації, екологічної дестабілізації тощо.

³¹⁷ Тойнбі А. Дж. Цивілізації перед судом історії : сб. / пер. с англ. М.: Айрис-прес, 2006. 592 с.

Людство, рухаючись до вершин «економічного благополуччя», спричиняє значні руйнування в навколишньому середовищі, посилюючи таким чином диспропорції у природно-ресурсному та еколого-економічному забезпеченні. Саме тому, екологічні дослідники явищ глобалізації ідентифікують людську цивілізацію як «*суспільство ризику*» (У. Бек), або «*еру ризику*» (А. Костін), в якому агресивний тип споживання ресурсів загрожує хронічною дестабілізацією політичної, економічної, екологічної та демографічної ситуації у світі. Якщо іманентна непередбачуваність природи в мінімальному ступені була завжди, то новим вогнищем нарощування небезпеки для цивілізації є сама активність людини. Виокремилися головні загрози для середовища життя людини як біологічного виду: глобальні зміни клімату, збіднення видового різноманіття і генетичного фонду біосфери, виснаження світового запасу природно-енергетичних ресурсів тощо.

Варто звернути увагу, що найбільші загрози для екобезпеки представлені не лише у сфері традиційних міжнародних конфліктів, але і у сфері: прав людини на сприятливе середовище, соціальної нетерпимості до економічних диспропорцій у світі, інтелектуального протесту до пануючого матеріалізованого світогляду. Парадоксальним є те, що поняття «*екологічна безпека*» і «*екологічна небезпека*» – обидва визначають стан навколишнього середовища, що виникає в результаті дії двох основних факторів – природного та антропогенного. За цього людський фактор відіграє надзвичайно важливу роль в обох випадках, оскільки він, з одного боку, може сприяти виникненню стану екологічної небезпеки, а з іншого – забезпечувати екологічну безпеку (рис. 2.3). Виникають нові акценти³¹⁸ в розумінні еко-безпеки, що мотивує країни до міжнародної співпраці щодо її забезпечення.

³¹⁸ Перга Т. Нові акценти екологічної безпеки : політика ЄС з адаптації до змін клімату. Віче. 2016. №7/8. С. 26–29.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 2.3. Означення екологічної безпеки в дипломатичних координатах **

* Джерело: розроблено автором.

Можна стверджувати, що визначення квінтесенції «екологічної безпеки» є інакшим на кожному етапі зміни економічного укладу, досягнень науки і техніки, глобалізації. Аналіз існуючих парадигм категорії «екологічної безпеки» дає підстави стверджувати, що ця категорія є досить складною і багатомірною, оскільки є значні відмінності в підходах до її визначення як серед вітчизняних науковців, так і зарубіжних. Існує необхідність в її подальшому удосконаленні, що дозволить проводити її більш комплексну оцінку

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

на різних рівнях: глобальному, національному, регіональному, локальному; точковому та прогнозному часовому діапазоні (моніторинг) із використанням різних підходів, у тому числі економіко-математичного.

Для цієї мети можна послуговуватися різними індексами, що представлені у відомих міжнародних рейтингах: Індекс екологічної стійкості (Environmental Sustainability Index, ESI)^{319,320}; Індекс екологічної ефективності (The Environmental Performance Index, EPI)³²¹; Індекс екологічної вразливості (The Environmental Vulnerability Index, EVI)³²²; Індекс включення в навколишнє середовище (Enabling Environment Index – EEI)³²³. Недоліками зазначених індексів можна вважати те, що вони не враховують окремо економічну та соціальну складову, як певні ризики та загрози для забезпечення визначеного рівня екологічної безпеки, а в більшості розглядають її в рамках загальної економічної безпеки та через призму виключно природно-охоронних індикаторів. У зв'язку з цим українськими вченими розроблений власний індекс екологічної безпеки, який враховував зазначені вище аспекти – Environmental Safety Index (ESfi)³²⁴.

В основі ESfi закладені екологічні індикатори, але головною особливістю цього індексу є те, що він включає в себе ще й соціальні й економічні індикатори, в аспекті загроз/ризиків:

– економічні (ВВП на душу населення, чисті іноземні інвестиції, середня заробітна плата, доступ до електроенергії, державні витрати на охорону навколишнього середовища);

³¹⁹ EUROSTAT: Environmental Pressure indicators for the EU. URL : <http://www.eea.europa.eu>

³²⁰ System of Environmental-Economic Accounting (SEEA). URL : <http://unstats.un.org>

³²¹ Environmental Performance Index. URL : <http://epi.yale.edu>

³²² The Environmental Vulnerability Index. URL : <http://www.vulnerabilityindex.net>

³²³ Enabling Environment Index. URL : <http://civicus.org/eei/>

³²⁴ Харламова Г., Бутковський В. Індекс екологічної безпеки України: концепція та оцінка. Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. 2014. №7(160). С. 92–97.

– екологічні (побутова якість повітря, забруднення повітря, доступ до питної води, очищення стічних вод, сільськогосподарські субсидії, використання пестицидів, зміна лісового покриву, рибні запаси, викиди CO₂);

– соціальні (зайнятість населення, очікувана тривалість життя, щільність населення, відсоток людей з вищою освітою, дитяча смертність).

Сама методологія розрахунку ESfi є достатньо класичною для оцінки індикаторів-індексів, базується на розрахунку кожного з індикаторів для кожної країни за формулою:

$$x - index = \frac{x - \min(x)}{\max(x) - \min(x)}$$

Після розрахунку кожного індексу вони додаються і усереднюються за простою формулою знаходження середнього арифметичного. У табл. 2.1 наведено позиції деяких країн світу (серед 154 країн) за індексом ESfi³²⁵.

Розрахунки свідчать про лідерство Франції, Швейцарії та Німеччини, що не є винятком у контексті інших даних і рейтингів за останні періоди. Це можна пояснити, що в країнах ЄС стратегія екологічного розвитку має курс на економічну модернізацію й безпеку. Адже на зміну попереднім старим компонентам дипломатії приходять нові – спостерігається активне включення до дипломатії еколого-економічних питань аби вміти упереджувати загрози широкого спектру охоплення. Дипломатія повинна бути випереджувальним і впливовим засобом реалізації ідей в практику³²⁶. Змінюються інші важливі елементи в цій сфері міжнародної діяльності, серед яких і безпекова дипломатія.

³²⁵Харламова Г., Бутковський В. Індекс екологічної безпеки України: концепція та оцінка. Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. 2014. № 7(160). С. 95.

³²⁶Чекаленко Л. Європа. Безпека. Україна. Дипломатія. URL : uaforeignaffairs.com/27/11/2014

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Таблиця 2.1

Рейтинг країн за Індексом екологічної безпеки за 2014 р.

(Environmental Safety Index (ESfi) ^{327, 328, 329, 330, 331, 332})

Місце	Країни-лідери	ESfi	Місце	Інші країни	ESfi
1	Франція	0,787567007	22	Польща	0,657169752
2	Швейцарія	0,772362877	24	Туреччина	0,655245661
3	Німеччина	0,759591606	26	Мексика	0,651926218
4	Великобританія	0,750528072	28	Фінляндія	0,646978149
5	Іспанія	0,738072402	32	Тайвань	0,634900815
6	Японія	0,737115513	37	Південна Корея	0,627172691
7	Сінгапур	0,730566552	38	Україна	0,625652137
8	США	0,726931948	46	Індія	0,607799366
9	Швеція	0,723215099	48	Росія	0,606699266
10	Італія	0,718281357	57	Китай	0,592722396
11	Канада	0,711269882	62	Індонезія	0,584428534
12	Нідерланди	0,709570680	72	Грузія	0,558461033
13	Чехія	0,706312333	85	Естонія	0,537511
14	Австрія	0,699815605	104	Мальта	0,515606
15	Норвегія	0,6972165	154	Сомалі	0,315063

Безпекова дипломатія – напрям дипломатії, в центрі уваги якої питання формування глобальної безпеки у світі. Наприклад, щорічна Мюнхенська конференція з питань безпеки є унікальною платформою розвитку дипломатії серед міжнародної еліти безпекової політики. За рівнем представництва держав, політиків, дипломатів і експертів, Мюнхенську конференцію порівнюють із Форумом у Давосі.

Центральними темами для обговорення останнім часом є криза європейської політики у сфері оборони та безпеки,

³²⁷ Державна служба статистики України URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>

³²⁸ Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : <http://eeas.europa.eu>

³²⁹ Eurostat. Environmental Pressure indicators for the EU URL : <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/data-and-maps/indicators/>

³³⁰ OECD Key Environmental Indicators. URL: <http://www.oecd.org/environmental>

³³¹ The World Bank. URL: <http://worldbank.org>

³³² UNESCO Institute for statistics. URL: <http://stat.uis.unesco.org>

маніпуляція інформацією її як зброї, ситуація з безпекою у Тихоокеанському регіоні і на Близькому Сході та ін. У доповіді «Munich security report 2018» було зазначено: *«Світ опинився перед загрозою руйнування так званого «ліберального міжнародного порядку», причому найбільші загрози виходять із непередбачуваних джерел. Частина криз може рухатися в бік вирішення або ескалації – з потенційно катастрофічними наслідками»*. Головні теми, які можуть стати «триггером» великого конфлікту: напруження між Північною Кореєю і США, між Саудівської Аравією та Іраном, між НАТО і Росією, також війна в Україні³³³.

Екологічні аспекти безпекової дипломатії містяться, насамперед, у питаннях збройних конфліктів та їх наслідків для людини, довкілля та економіки країн. Зокрема, війна на Донбасі, охопивши близько 40 тис. км², або майже 7% території країни, завдала величезних людських втрат і шкоду екологічним системами і природним ресурсам України, а також збитки для господарського комплексу (пошкодження водогонів, очисних споруд, електростанцій, об'єктів промисловості; затоплення шахт із можливістю забруднення ґрунтових вод, отруєння питної води і поширення забруднення на Сіверський Донець і Азовське море; незаконний видобуток корисних копалин; використання природних об'єктів як військових; забруднення довкілля важкими металами внаслідок артилерійських обстрілів та застосування вибухівки; шкода сільгоспугіддям, знищення родючого шару ґрунту, вирубка лісів, будівництво фортифікаційних споруд і забудова територій військовими об'єктами; знищення рослинного покриву через пожежі воєнного характеру (постраждали до 17% лісів і 24% степів, що становить 296 тис. га)³³⁴; нанесення втрат заповідним об'єктами щонайменше на 15 млрд дол. станом на

³³³Світ на межі конфлікту : сенсаційна доповідь Мюнхенської конференції про стан міжнародної безпеки. URL : <https://www.euointegration.com/15.02.2018>

³³⁴Правозахисники: вплив АТО на довкілля близький до катастрофи. URL <http://www.bbc.com/9/06/2017>

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

початок 2015 р.)³³⁵. Кожна з проблем тягне за собою багато-мільйонні збитки і певні загрози поширення екологічної, техногенної та санітарної катастроф для країни.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне розширювати еколого-безпекові напрями дослідження, що відображають сучасні реалії. Зокрема, у 2016 р. Інститутом світової політики було здійснено видання «Безпека перехідного періоду як протидія агресії з обмеженими ресурсами»³³⁶ у рамках «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів України», участі Міжнародного фонду «Відродження» (МФВ), Фонду розвитку аналітичних центрів (ТТФ) і фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. У праці представлено аналіз розвитку безпекових можливостей щодо: співпраці з НАТО, участі в регіональних безпекових утвореннях, озброєного нейтралітету, двосторонніх безпекових механізмів та застосування асиметричної моделі³³⁷. Звісно, що дипломатія є невід'ємним атрибутом у цих процесах, яка сприяє міжнародному співробітництву та активізації *«розумної дипломатії»*, яка:

– передбачає задіяння широких і сталих неформалізованих мереж взаємодії між країнами задля безпекового простору;

³³⁵ Екологи назвали 8 «майже незворотних наслідків війни на Сході» URL: <http://socportal.info>

³³⁶ Безпека перехідного періоду як протидія агресії з обмеженими ресурсами. Київ : Інститут світової політики, 2016. 111 с.

³³⁷ *Асиметрична модель безпеки* передбачає відхід від традиційної моделі гарантування безпеки і ситуацію, коли держава повинна за обмежених ресурсів знайти ефективну відповідь на загрозу(и) з боку значно сильнішого супротивника (ів) та зламати його волю щодо агресивних дій. А.м.б. включає: перенесення ваги спротиву у сектор неконвенційних відповідей (технології суспільного впливу та маніпулювання, кібер-сфера, інформаційна зброя, можливості суттєвого пошкодження систем управління державою в агресора); утворення неформалізованих мереж підтримки за різними напрямками серед за кордонних партнерів (для отримання необхідних ресурсів та підвищення тиску на агресора з ін. боку); цілеспрямоване «прив'язування до себе» впливових регіональних чи світових акторів, передусім, серед країн-сусідів; створення високотехнологічної та мережевої армії, здатної на тривалий спротив; високий рівень когерентності суспільства, прихильності ідеї власної державності і довіри між народом та правлячими колами.

– має симетричний вплив на агресора через партнерів чи авторитетних для нього держав (прагматична та проактивна дипломатія);

– дозволяє стримувати агресора за рахунок зусиль інших акторів і на різних напрямках, тим самим блокуючи його ресурси для більш агресивних дій;

– надає імпульси до посилення різних спроб формування «коаліцій» із закордонними партнерами під час вирішення чи обговорення важливих питань у міжнародних інституціях тощо;

– сприяє комплексним діям на випередження з метою перетворення України на важливий континентальний хаб³³⁸ (атака на який занадто дорого може коштувати для інших країн), роботи з представниками еліт суспільства та бізнесом у ключових країнах³³⁹.

Можна констатувати факт, що й надалі контакти з НАТО є актуальними щодо надання Україні дорадчої³⁴⁰ та фінансової підтримки³⁴¹. Зарубіжні експерти зауважують про необхідність удосконалення механізмів стратегічної комунікації між відомствами, інституціями, громадянським суспільством та закордонними партнерами для зміцнення взаємної довіри³⁴². Наприклад, Україна витрачає приблизно 10 тис. євро на рік у розрахунку на 1-го штатного співробітника

³³⁸ *Хаб* (англ. hub – пер. «центр діяльності») – вузол якоїсь мережі (напр., еко-хаби).

³³⁹ Україна має диверсифікувати стратегічні інвестиції як за країнами походження, так і за конкретними секторами (атомна енергетика, еко-індустрія, біохімія, біоінженерія, агросектор, харчові продукти, креативна економіка, ІТ-сфера, венчур та ін.).

³⁴⁰ Співпраця України та НАТО в рамках Програми «Наука заради миру»: реалізовано 25 проектів на загальну вартість 7 млн євро (2003–2014 рр.); 10 млн євро для 15 проектів (2014–2017 рр.).

³⁴¹ Пакет допомоги НАТО включає 6 нових трастових фондів, започаткованих ще у 2014 р. Запланований загальний бюджет цих фондів становить понад 9 млн євро [Трастові фонди НАТО на підтримку України, Інститут світової політики. URL : <http://iwp.org.ua>]

³⁴² Виступ заступниці Директора Офісу зв'язку НАТО в Україні Анн-Крістін Бьєргене. Верховна Рада України, 24.05.2016. URL : <http://rada.gov.ua/news/Novyny/130638.html>

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

спецслужб³⁴³. У розвідувальних структурах США і Європи цей показник перевищує 100 тис. євро. Починаючи з 2014 р., Україна збільшує бюджет СБУ (приблизно на 1 млрд грн щороку), але в доларовому еквіваленті бюджет СБУ зменшується³⁴⁴. У підсумку це негативно позначається на інформаційному забезпеченні системи дипломатії та розвитку діалогу з країнами-членами Альянсу³⁴⁵. Потрібно інвестувати не лише в комунікацію на міжурядовому /міжпарламентському рівні (track I diplomacy), але й у зв'язки між урядом та громадянським суспільством (track II diplomacy) та консолідацію українського суспільства (track III diplomacy)³⁴⁶.

Свідченням цього є результати соціологічного опитування, що проводила компанія TNS на замовлення Інституту світової політики у 2016 р.³⁴⁷, згідно з якими було виокремлено такі пріоритети: 54,1% – пошук ринків збуту для українських виробників (економізація політики); 30,4% – інтеграція до ЄС; 27,9% – інтеграція до НАТО; 26,7% – посилення співпраці з сусідами проти російської агресії; 4,7% – нейтралітет; 21,7% – підвищення професіоналізму українських дипломатів та ін. (рис. 2.4).

Можна констатувати, що при всьому широкому спектрі питань у проведеному аналітичному дослідженні, не було

³⁴³ У Законі України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України» чисельність СБУ затверджена у кількості 27 тис. осіб, в особливий період, крім періоду дії воєнного стану (31 тис. осіб). Наприклад, британська МІ5 налічує 4000 співробітників [People and organization. Security service Mi-5. URL : <https://www.mi5.gov.uk>]

³⁴⁴ Іжак О. Питання забезпечення розвідувальної діяльності в умовах фінансових обмежень: використання досвіду провідних країн для України. Аналітична записка, Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/896/>

³⁴⁵ *Країни-члени НАТО*: Албанія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, США, Туреччина, Угорщина, Франція, Чехія, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, Болгарія, Словаччина, Словенія, Хорватія.

³⁴⁶ Лейте Б. Як Україна може відкрити для себе двері НАТО. Інститут світової політики, 06.07.2016. URL : <http://iwp.org.ua/ukr/public/2088.html>

³⁴⁷ Безпека перехідного періоду як протидіяти агресії з обмеженими ресурсами. Київ : Інститут світової політики, 2016. С. 106.

Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації

приділено достатньо уваги екологічній проблематиці та не окреслено пріоритетні напрями співпраці у сфері екологічної дипломатії.

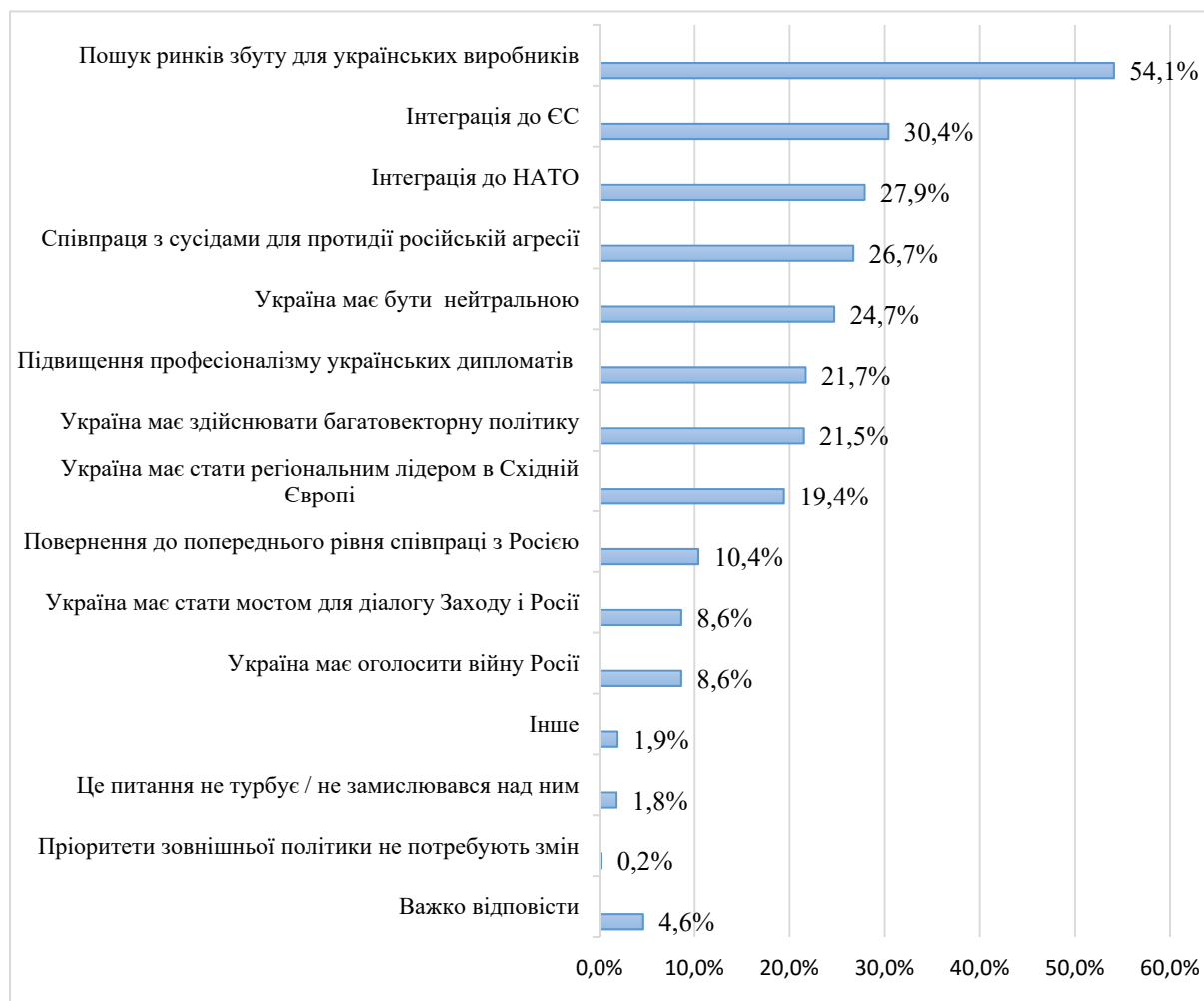

Рис. 2.4. Пріоритети у зовнішній політиці України³⁴⁸

Незважаючи на велику допомогу США багатьом країнам у сфері миротворення (наприклад, в 2016 р.: Афганістан отримав 3,652 млрд дол., Ізраїль – 3,1, Єгипет – 1,3, Йорданія – 1,275, Ірак – 0,715, Україна – 0,658³⁴⁹), і надалі залишається актуальним питання проведення ефективних реформ у політичній, безпековій, військовій та економічній сферах міжнародної

³⁴⁸Що думають українці про пріоритети зовнішньої політики? Інститут світової політики. 2015. URL: <http://iwp.org.ua/ukr/public/2116.html>

³⁴⁹ Consolidated Appropriations Act, 2016

діяльності, не лише на лінії переговорних груп, але й реалізації нових дорожніх карту в практичній площині. З цього приводу теза Г. Кіссінджер: *«Порядок зникає головним чином не через воєнну поразку чи дисбаланс ресурсів (хоч це часто йде поряд), але через нездатність збагнути природу і масштаби виклику, що постає проти нього»* є правомірною.

Але, вищезазначений комплекс проблем системного рівня безпосередньо спроможний обумовлювати загострення соціальної, демографічної, міграційної та іншої напруги з екологічними наслідками.

Наприклад, громадянська війна в Сирії призвела до того, що майже 4 млн сирійців з 22 млн усього населення є біженцями в сусідніх країнах, а переміщеними в межах Сирії – 7,6 млн осіб. За кількістю біженців Сирія випередила Афганістан, перетворившись на перше з найбільших «джерел біженців» у світі. Лише у 2014 р. загальні економічні втрати цієї країни склали близько 202,6 млрд дол. Сирійський конфлікт призвів до соціально-гуманітарної та екологічної катастрофи, загострення старих і появи нових проблем у сусідніх країнах, де опинились біженці (Йорданії, Лівані, Туреччині). Релігійні, військові, збройні, екологічні та інші конфлікти послаблюють безпеку регіону Близького Сходу, але і не позбавляють нових можливостей (наприклад, сирійськими біженцями було створено 1112 компаній – 26% усіх іноземних компаній, заснованих у Туреччині в 2014 р.)³⁵⁰.

За ряду об'єктивних причин, більшість держав світу поступаються економічним суверенітетом і послаблюють контроль за екологічним потенціалом розвитку, тим самим перекладаючи відповідальність за безпеку свого майбутнього

³⁵⁰ СПІРІ 2015: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека : пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру, Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л. Шангіна. Київ: Заповіт, 2016. С. 35–44.

на глобальних акторів. Через це зростає роль багатосторонньої екологічної дипломатії у міжнародних відносинах³⁵¹.

В умовах економічної турбулентності відбувається усвідомлення суспільством лише окремих аспектів трансформацій, обумовлених змінами ситуації в економіці, політиці, екології, культурі, що впливають на способи природокористування, розподіл ресурсів, еко-безпеку. Професор С. Шергін резонно вважає, що *майбуття людства формується під впливом транснаціональних процесів і потребує якісного нового осмислення засобами не лише геоекономіки, а й глобальної дипломатик як органічної і важливої складової розвитку глобалістики*³⁵².

Нині стратегічно необхідним є розуміння того, що ми живемо у глобальному взаємозв'язку відповідальності, якого ніхто не може бути позбавлений. Глобальні екологічні загрози ставлять під сумнів виживання людства і цим самим відкривають глобальні можливості дій і формування нової філософії в дипломатії XXI ст. Саме тому, науковцями, теоретиками і практиками розробляються нові стратегії, концепції, доктрини³⁵³, конституції (наприклад, Екологічна Конституція Землі³⁵⁴) тощо.

Сьогодні дипломатія має справу із суперечностями, що корелюються з питаннями економічного й екологічного розвитку та безпеки:

– *чи можна застосовувати принцип космополітичного екологічного режиму без застережень і до багатих, і до*

³⁵¹ Алиев Р.А., Близнецкая Е.А. Материалы для чтения по курсу «Многосторонняя экологическая дипломатия»: хрестоматия. М.: МГИМО-Университет, 2016. 198 с.

³⁵² Шергін С.О. Політологія міжнародних відносин : навч. посіб. Київ: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. 204 с.

³⁵³ Патлачук О. В. Шляхи побудови екологічної доктрини України. Держава та регіони. Серія. Право. 2016. №3. С. 53–58.

³⁵⁴ Каденюк Л. К. Ідея Екологічної Конституції Землі як фактор національної і глобальної безпеки України. Вісник Національної Академії Наук України. 2017. №3. С. 65–74.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

бідних країн, до високорозвинутих й таких, що лише стали на шлях індустріалізації?;

– чи необхідно й законно виступати на захист стратосферного озонового шару або глобальної системи клімату, незважаючи на протидію країн, які виробляють товари або використовують ресурси, що відіграли вирішальну роль в їхньому індустріальному розвитку, і які є відповідальними за виникнення небезпеки?³⁵⁵

Очевидна наявність ноксологічної³⁵⁶ компоненти у світоглядних орієнтирах глобалізації спонукає людство до прогностики практичних дій, а не декларативних закликів «sustainable development», а також мотивування світових акторів до лідерських стратегій із урахуванням екологічних потреб суспільства.

Безперечно, що в самій креативності природи як світу, так і людини закладено прагнення до оновлення господарських контактів, які породжують протиріччя між економічними інтересами та екологічною відповідальністю ринкових суб'єктів, і тому вимагають дипломатії. Заявлені вимоги до трансформації соціально-економічного устрою країн є відображенням рівня її запиту на право безпеки людини, благополуччя суспільства, охорону довкілля та якісну різноманітність.

Прогресивні країни прагнуть розвивати екологічну дипломатію, що містить ендогенні й екзогенні, тактичні й стратегічні адаптери в реагуванні на біфуркації глобалізації. Диспозиція еко-лідерства країн переважно формується на перетині координат економічної глобалізації: «інтеграція – диференціація» і «виклики – загрози» (рис. 2.5).

³⁵⁵ Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. Ю. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2011. 407 с.

³⁵⁶ *Ноксологія* (грец. nokso – небезпека) – 1) наука про безпеки матеріального світу та мінімізацію негативних впливів на людство і природу; 2) світогляд, сукупність поглядів, оцінок і переконань у сприйнятті та місця людини в ньому; головні принципи Н. : існування зовнішніх негативних впливів на людину і природу; антропоцентризм, природоцентризм, створення якісної техносфери, вибір шляхів реалізації безпечного техносферного простору, заперечення абсолютної безпеки тощо.

Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації

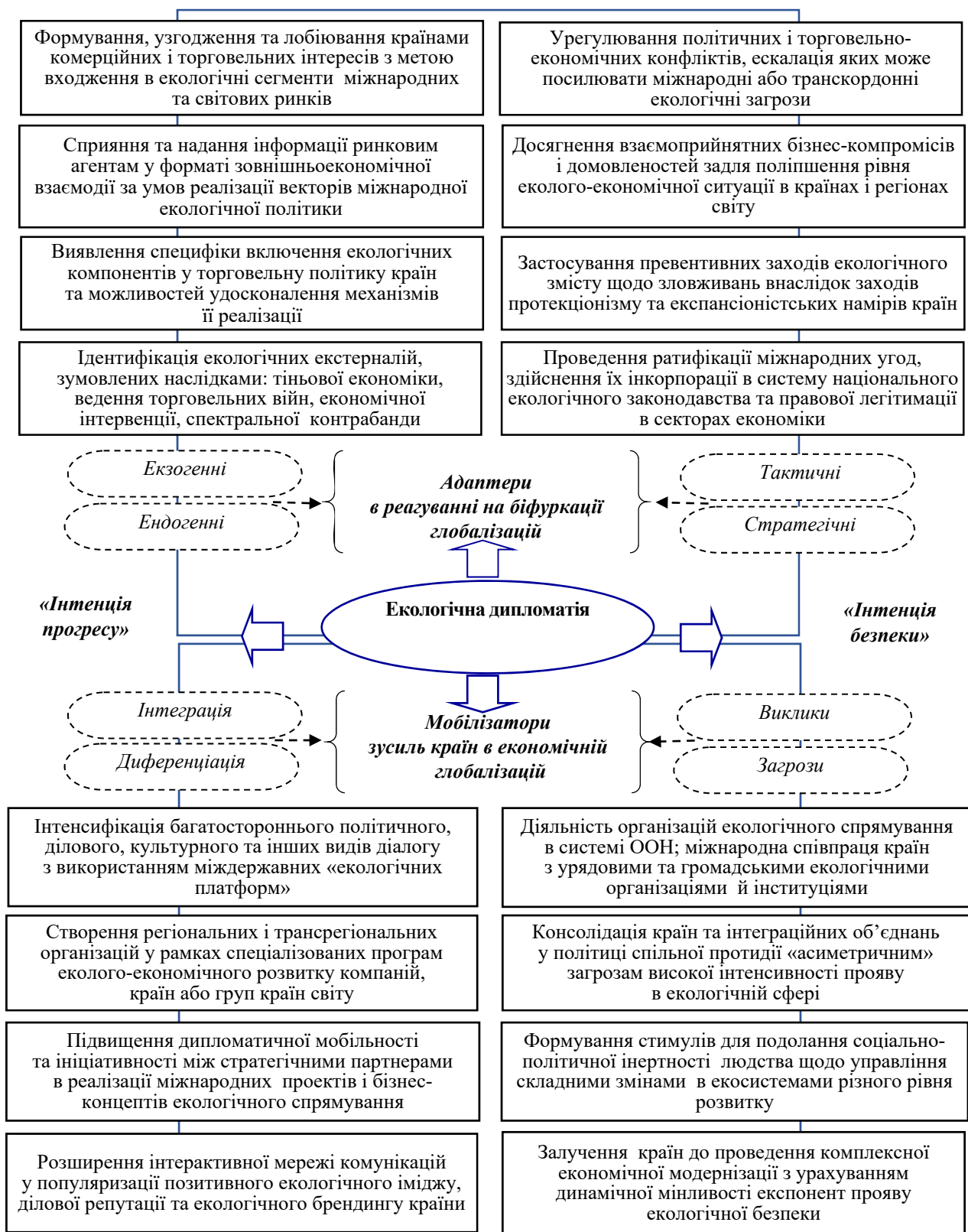

Рис. 2.5. Вектори екологічної дипломатії в просторі економічної глобалізації*

*Джерело: розроблено автором.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Багатозначність у сприйнятті глобалізації³⁵⁷ свідчить про різну модальність її відображення у процесах екологізації економік країн та існування асиметрії між ними відносно масштабів, темпів і ефективності модернізації національних господарств, а також дипломатичних потуг у залагодженні політичних і соціально-екологічних непорозумінь.

Динамічна, складна, вразлива та інтерактивна конфігурація глобалізації свідчить про її непередбачуваність і ймовірність виникнення масштабних екологічних загроз і економічних збитків для всього людства. Належне усвідомлення та оцінка екологічних ризиків мають бути відображені в стратегіях національного розвитку країн за активної участі їх в міжнародній кризисній дипломатії.

Як ніколи важливим для всіх країн світу є перегляд існуючих та створення інноваційних механізмів забезпечення екологічної безпеки розвитку³⁵⁸ з метою формування сприятливих, збалансованих і еко-безпечних умов розвитку господарських комплексів³⁵⁹. Досягнення прийняттого рівня екологічної безпеки можливе через поєднання індивідуальних (національних) і колективних (міжнародних) стратегій, що здійснюється дифузійно. Важливо, що будь-які зміни середовища неухильно призводять до розвитку ланцюгових реакцій, спрямованих в бік нейтралізації цих змін, або формування нових систем, утворення яких при значних змінах можуть набути незворотного характеру. По суті природна екологічна система на зовнішні дії реагує також відповідно до правила «на кожну дію існує відповідна протидія».

³⁵⁷ Смышляев В. А. Современная экологическая политика: сущность, теория и социально-экономические приоритеты. Международный научный журнал «Символ науки». 2016. №7. С. 161–163.

³⁵⁸ Жулавський А. Ю. Механізм забезпечення екологічної безпеки. Вісник Сум. держ. ун-ту. Серія Економіка. 2016. №2. С. 71–74.

³⁵⁹ Омаров А. Е. Особливості забезпечення стійкої екологічної безпеки держави в умовах глобалізації. Держава та регіони. Сер. Державне управління. 2016. №4. С. 63–67.

У зв'язку з цим навіть гігантський економічний, військовий і ядерний потенціал високоорганізованих цивілізацій містить ризик саморуйнування за принципом доміно. Глобальне застосування демонстративної проекції сили у вигляді «дипломатії канонерок»³⁶⁰ (англ. *gunboat diplomacy*) / «дипломатії авіаносців» (англ. *carrier diplomacy*) – для гегемонів може мати несподівані вектори в екологічному форсайті. Резонанс даного процесу і різних змін³⁶¹ забезпечується дивергентними і конвергентними стадіями глобалізації, кожна з яких є умовою для іншої, та утворює синергію економічної, технологічної й інформаційної парадигм майбутнього екологічного збалансування.

Дипломатія завжди передбачає «варіативну мову», саме тому певної актуальності набуває багатостороння екологічна дипломатія. Основні форми її здійснення – міжнародні конференції, конгреси, сесії міжнародних організацій, консультації, наради, посередництво, миротворчі операції та ін. За умов інтерактивної модальності глобалізації результативність контактів забезпечується діями ендогенного та екзогенного походження, оскільки «сила дипломатії» міститься у потенціалі єдності країни. Настанови до цього простежуються, насамперед, під час проведення міжнародних переговорів, бізнес-конгресів, ділових форумів і виставок у сферах екологічного спрямування.

У зв'язку з цим інтенції політичної, дипломатичної, бізнесової, наукової та громадської еліт мають бути спря-

³⁶⁰ *Дипломатія канонерок* – військово-політичний курс держави, при здійсненні якої використовується демонстративна проекція сили із використанням військово-морського флоту. Історично відомо, що канонерки – це були невеликі човни з потужним артилерійським озброєнням, задіяні на флоті США на поч. XIX ст., а також обороні стратегічних портів і контролі водних артерій. За визначення У. Сафайра, Д.к. – залізний кулак погрози силою в оксамитових рукавичках дипломатичних відносин.

³⁶¹ Вплив глобальних політичних, енергоресурсних та екологічних змін на воєнну безпеку держави / Зубарев В.В., Кутовий О.П. та ін. Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. нац. безпеки. Київ Інтертехнологія, 2009. 245 с.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

мовані на досягнення економічного симбіозу з урахуванням екологічних факторів. Пояснюється це тим, що результативність економічної взаємодії та емерджентні ефекти для кожної з країн досягаються за рахунок урізноманітнення ринкової мобільності та екологізації діяльності³⁶² на основі дипломатичних зусиль і компромісів³⁶³. Використання арсеналу засобів екологічної дипломатії в цих процесах обумовлене її взаємопов'язаністю з іншими видами дипломатії: економічної, ділової, культурної, цифрової, публічної тощо³⁶⁴.

Динаміка трансформаційних процесів у просторі економічної глобалізації свідчить про розширення міжнародного співробітництва країн на засадах багатосторонньої екологічної дипломатії, значного поєднання в ній різноспрямованих компонентів³⁶⁵ безпекових прагнень суспільства. Країни світу перебувають на різних щаблях соціально-економічного прогресу в можливостях екологізації ринкових відносин, оновленні екологічних стратегій розвитку³⁶⁶. Саме тому в контексті утвердження екологічно-безпекового формату розвитку, відбувається зміна дипломатичного стилю ведення міжнародного діалогу, що стимулює реформування системи забезпечення зовнішніх зносин і дипломатичних служб у різних країнах світу.

³⁶² Рогожина Н.Г. Экологическая политика развивающихся стран. М. : Аспект Пресс, 2015. 336 с.

³⁶³ Bokhan A. Międzynarodowy biznes : innowacyjny koncept rozwoju ekologicznego. Monografia. - Kijów·Legnica·Monachium, 2015. 385 s.

³⁶⁴ Дипломатична діяльність України у сучасному світі / [І. Р. Алексеєнко та ін.; відп. ред. В.Ф. Солдатенко]. Київ : Наукова думка, 2013. 269 с.

³⁶⁵ Горбачук О.І. Вплив політико-дипломатичних факторів на стимулювання сталого економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки держав // Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation : Collective monograrh. Vol. 1. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. Рр. 62–67.

³⁶⁶ Шевченко І.В. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент екологічної політики України. Економіка України. 2016. №10. С. 79–88.

2.2. Консолідуєча дипломатія та екологізація конкурентних відносин

Екологічні імперативи в соціально-економічних трансформаціях країн світу актуалізують нову вимірність прогресу суспільства. Масштабність природо-перетворювальної діяльності людства демонструє, що балансування між конкуренцією та співпрацею, індивідуалізмом і солідарністю, конфронтацією і консолідацією спрямоване на підтримання динаміки еволюційних зрушень. Під впливом дії природних законів відбувається оновлення щаблів цивілізаційного поступу, де конкуренція постає своєрідним адаптером реагування суб'єктів життєдіяльності на виклики навколишнього середовища.

Гене́за виникнення імпульсів конкуренції є всеосяжною, але потенціал її проекції на життєдіяльність людства має позитивні та негативні наслідки. У суспільстві, як і в природі, конкуренція переважно базується на боротьбі за доступ до ресурсів, енергії або уникненні ризиків, небезпек, ворогів. Але взаємна конкуренція може бути перегонами суперників із рівними силами, де абсолютна швидкість постійно зростає, а відносна – залишається константою; немає ані переможців, ані переможених. Це вид конкуренції, за якої людство платить велику ціну за досягнення, запозичуючи ресурси в майбутніх поколіннях або списуючи негативний вплив на довкілля як екстерналії³⁶⁷.

Належна увага до екологічних детермінантів у сфері здобуття переваг конкурентами спрямовується на удосконалення механізмів їх взаємодій³⁶⁸, узгодження економічних та екологічних інтересів діяльності, мотивування до консолідації, співпраці та компромісної дипломатії. Інтегруюча роль якої є очевидною у багатьох сферах прояву конкуренції (економічній, енергетичній, ресурсній, соціальній, інформа-

³⁶⁷ Гессен Д.О. Біг на місці : парадокси конкуренції / Даг О. Гессен, Томас Гілланд Еріксен; пер. з норвезьк. І. Сабор. Київ : Ніка-центр, 2014. С. 22.

³⁶⁸ Егорова Н. Многосторонняя дипломатия в биполярной системе международных отношений (сборник). URL : <https://books.google.com.ua>

ційній та ін.) та на різних рівнях (мікро-, меза-, макро-)³⁶⁹. З огляду на розмаїття і складність функціонування спільнот, конкурентний процес оцінюється через призму часу, явищ та подій, що характеризують: 1) стан і характер конкурентних відносин; 2) ступінь лояльної, амбітної чи конфронтаційної реакції конкурентів на рішення ринкових агентів; 3) зміну екологічної свідомості, культури та поведінки³⁷⁰.

Міжнародні науково-практичні дискурси з приводу сучасної динаміки та майбутньої траєкторії світової економіки пов'язуються з проблематикою кризових явищ і потенційних загроз фінансового, інформаційного, екологічного, енергетичного, продовольчого та іншого змісту. Адже всі сфери людського буття містять конкурентну атрибутику природного, ресурсного й енергетичного походження. Це дозволяє краще розуміти дилему «агрегації – ізоляції». Агрегація підсилює конкуренцію, але водночас створює численні переваги за рахунок поєднання відмінних елементів. Відокремлення в суспільстві зменшує конкуренцію, але спричиняє втрату переваг, що забезпечується груповим образом активного його діяння.

Вся історія навколишнього середовища і реалії сьогодення відображають рухливий і непередбачуваний симбіоз між людиною та природою, в якому також може бути «екологічний романтизм»³⁷¹ і «зелений анархізм»³⁷².

Справедливо з цього приводу зазначив Й. Радкау: *«Історія екології багато чому вчить, найголовніше тому, що великі рішення у розв'язанні певних екологічних проблем породжують нові й складні проблеми. Прагнення до «стійкості», що постулює вічність світу, наполегливі зусилля утримати його призводить до небезпечних ілюзій безпеки. Охорона довкілля – це турбота про невідоме майбутнє... Ідеал*

³⁶⁹ Аверіхіна Т.В. Аналіз тенденцій впливу екологічного чинника на формування конкурентоспроможності економічних систем макро-, меза- і мікрорівня. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. №4. С. 353–364.

³⁷⁰ Можаровський Т.В. Структурно-динамічна модель розвитку екологічної свідомості. Наука і освіта. 2016. № 6. С. 124–130.

³⁷¹ Філянїна Н.М. Концепт природи романтизму в контексті екологічних викликів сучасності. Гілея : Науковий вісник. 2015. Вип. 97. С. 255–260.

³⁷² Васильєва І.А. «Зелений анархізм» як синтез принципів анархізму та екологічної спрямованості розвитку суспільства. Politicus. 2016. № 3. С. 41–42.

концепту «стійкості» може бути обманом, якщо слугуватиме екологічній легітимації тотального освоєння наявних резервів... Очевидно, майбутнє людства залежатиме від генеруючої спроможності природи». Подібні настанови підтвердив Б. Тен: «Минають роки і віки, усе спливає хвилями ріки, й життя нові нам ставить теореми!»³⁷³.

Переконані, що «дипломатія балансування в природі» орієнтована на різноманіття інтегративного характеру, що забезпечується складністю, диференційованістю і життєздатністю її вищих рівнів. Множинність конкуренто-взаємодіючих екосистем є обов'язковою для підтримання надійності біосфери. Кооперація зустрічається в природі так само часто, як і конкуренція, за цього можуть об'єднуватися досить різні організми з дуже відмінними потребами, а конкурувати – організми з подібними потребами. Ця закономірність може набувати вже інших комбінацій, але які поки що не є достатньо відомі для науки.

Зокрема, виокремлюють такі типи взаємодій між популяціями:

- «нейтралізм» (асоціації двох популяцій не позначаються на жодній з них);
- «конкурентне придушення» (обидві популяції здійснюють активний тиск одна на одну);
- «ресурсна конкуренція» (кожна популяція несприятливо діє на іншу при боротьбі за харчові ресурси за умов їх нестачі);
- «аменсалізм» (одна популяція подавляє іншу, але сама за цього не відчуває негативного впливу);
- «паразитизм» (конкуренція між «господарем» і «паразитом» викликає їх обопільне ускладнення або загибель);
- «хижацтво» (одна популяція несприятливо діє на іншу внаслідок прямого нападу, але тим не менш залежить від неї);
- «коменсалізм» (одна популяція отримує вигоду від об'єднання, а для іншої воно не є значущим);
- «протокооперація» (обидві популяції отримують певні переваги від об'єднання, але їх зв'язок не є обов'язковим);

³⁷³ Радкау Й. Природа и власть. Всемирная история окружающей среды / пер. с нем., сост. указ. Н.Ф. Штильмарк. М.: Высшая школа экономики, 2014. С. 362–364.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

– «мутуалізм» (зв'язок популяції сприятливий для розвитку і виживання обох популяцій).

Разом з тим, наявність конфронтаційних взаємодій між видами прискорює природний відбір, зумовлює нові форми адаптації й сприяє урізноманітненню їх ознак. Боротьба на одному рівні може впливати на інші рівні протистояння. Конкуренція також може зумовлювати вимирання виду, коли вона доводить його до абсурду самознищення, чи призводити до екологічних катастроф.

Однак конкуренція сприяє поступу в природі, світобудові, технологіях тощо. Адже суспільні зміни активізують людську творчість, винахідливість, інновації, конкуренцію і співпрацю – а це за своєю суттю біологічні процеси. Еволюційна цілісність природи і суспільства постає як ідея «коеволюції»³⁷⁴, що в соціально-економічному та екологічному контексті проявляється через прогрес або регрес як наслідок причинно-наслідкових взаємозв'язків між активною і пасивною формою конкуренції. Так, будь-яке середовище з обмеженими ресурсами містить прояв активного суперництва між суб'єктами господарювання. Розширення кола суб'єктів і ресурсів сприяє пасивній конкуренції. Але взаємообумовленість економічних і екологічних проблем, спрямовує конкуренцію в площину раціоналізації господарювання та оптимізації ресурсо-, техно-, і енергоспоживання.

Суперництво між економічними суб'єктами змінює середовище їх функціонування, а також формат конкуренції відповідно до кібернетичних і синергетичних концепцій розвитку³⁷⁵.

Внаслідок цього формується екологічна архітектоніка міжнародної конкуренції з елементами інтернаціоналізації й інноватизації бізнес-культури, космополітизації³⁷⁶ суспільних

³⁷⁴ *Коеволюція* – термін використовується для позначення механізму взаємообумовлених елементів у цілісній системі, що розвивається. *Екологічний вектор К.* – людство заради майбутнього повинно не лише змінювати середовище власного життя, але й удосконалювати себе в пристосуванні до об'єктивних вимог природи.

³⁷⁵ Кравцевич С. В. Типологии конкуренции: теоретико-исторический аспект. Вестник ЧитГУ. 2011. №5(72). С. 9–14.

³⁷⁶ *Космополітизм* (від грец. *kosmopolites* – громадянин світу) – ідеологія, яка надає пріоритетне значення загальнолюдським цінностям; співіснування та взає-

цінностей і орієнтирів, ідентифікації ризиків ментальних стереотипів господарювання в контексті реалізації консолідуючої дипломатії – як відповіді на нові виклики, можливості й загрози глобального, ресурсного, екологічного та іншого характеру (рис. 2.6). Адже паралельно до цього відбувається і розвиток коеволюційної економіки³⁷⁷, в центрі уваги якої взаємне пристосування економіки та довкілля. Тобто економічна активність зумовлює певні зміни в навколишньому середовищі, а зміни в навколишньому середовищі, своєю чергою, спричиняють додаткові зміни в економіці, продовжуючи процес коеволюції.

Це значно ускладнює сферу міжнародних відносин та передбачає залучення до неї високопрофесійних дипломатів, які мають: 1) бути спроможним до виявлення і мобілізації неурядових ресурсів задля досягнення державних цілей³⁷⁸; 2) проводити відстеження, коли і яким чином урядові дипломатичні ресурси можуть бути надані в розпорядження інших акторів, що займаються міжнародною діяльністю³⁷⁹; 3) володіти необхідними якостями менеджера, координатора та інтегратора дипломатії-каталізатора³⁸⁰; 4) приймати рішення, що сприятимуть стійкому розвитку країни і світовому співтовариству завдяки дотриманню екологічних вимог у природо-користуванні³⁸¹.

модія численних ідентичностей через почуття до світового громадянства за рамками націй. Смислова ідея значення і тлумачення поняття «К.» є історично варіативним.

³⁷⁷ Економіка коеволюційна / Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський / В. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартманн та ін.; наук. ред. В. Базилевич, Д. Вальтер. Київ : Знання, 2010. С. 152.

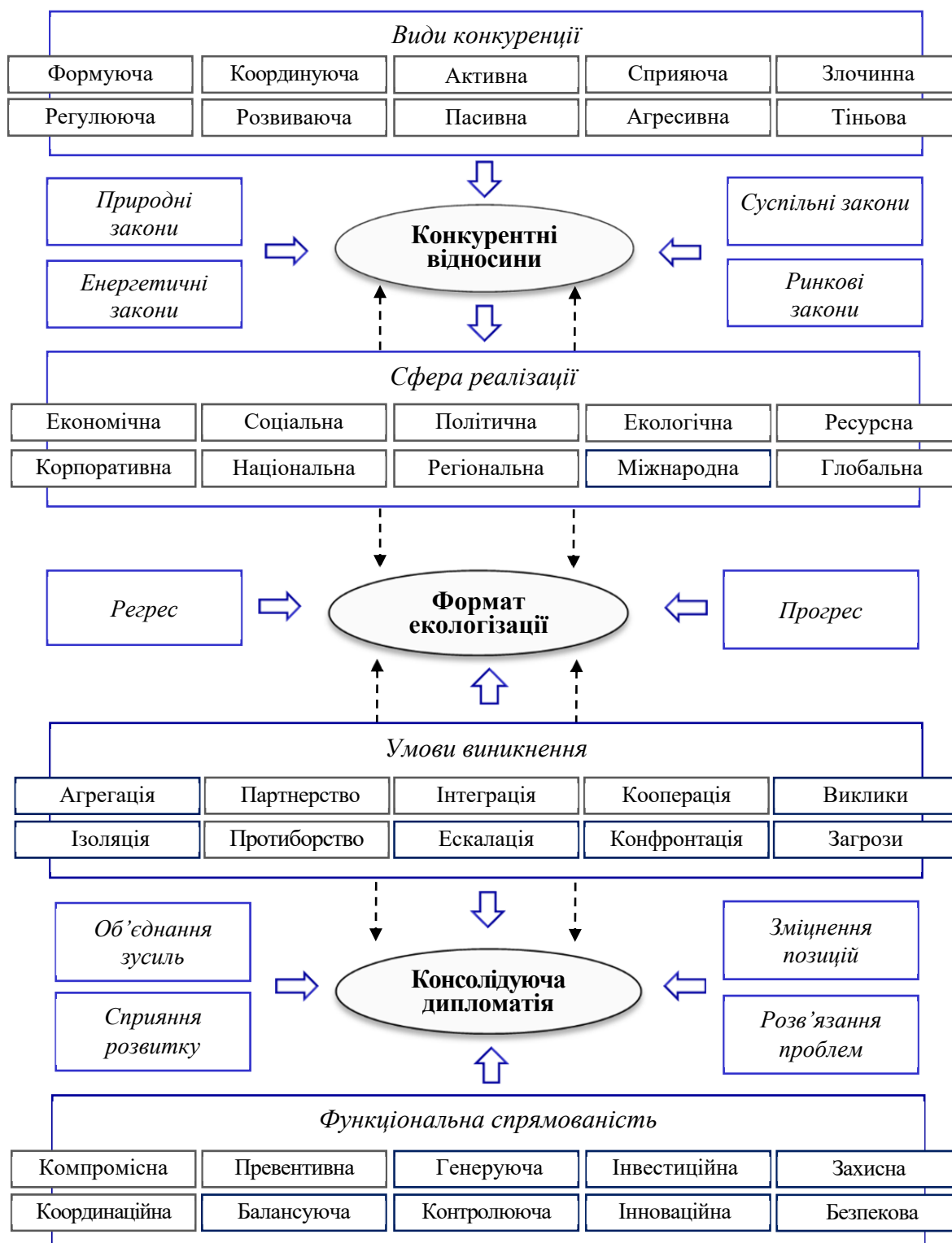
³⁷⁸ Зонова Т.В. Современная дипломатия: проблемы и перспективы. Вестник РУДН. Серия «Международные отношения». 2007. № 4. С. 5–20.

³⁷⁹ Rosenau J.N. Turbulence in World Politics : a Theory of Change and Continuity. Hemel Hempstead : Harvester Wheatsheaf, 1990.

³⁸⁰ *Дипломатія-каталізатор* – вид багатосторонньої дипломатії, що передбачає тісну взаємодію між офіційною та неофіційною дипломатією, контакти між урядовими і неурядовими акторами Д.к. орієнтовна на оперативне/гнучке реагування і вироблення таких якостей як спроможність швидко адаптуватися до ситуації, вміти привертати на свою сторону опонентів із різних питань.

³⁸¹ Алиев Р.А., Авраменко А.А., Рязанова Н.Е., Близнецкая Е.А. Эколог-международник : социальная значимость и особенности профессиональной подготовки. Modern Research of Social Problems. 2016. № 10(66). С.11–12. URL : www.ej.soc-journal.ru

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

*Рис. 2.6. Екологізація конкурентних відносин
у форматі консолідуючої дипломатії**

*Джерело: розроблено автором.

Дипломатична практика узгодження економічних і екологічних інтересів країн свідчить про акцентування уваги на питаннях: національного суперництва держав і міждержавної конкуренції на світовому ринку. На думку У. Бека, *держави, які конкурують на світовому ринку, обопільно підтримують одна одну, коли обмежують конкуренцію за допомогою переговорів, дипломатії та кооперації*³⁸². Це досягається «стратегією зниження міждержавної конкуренції» на основі міжнародних угод, дипломатичного консенсусу, екологічної стратегії та ін. (рис. 2.7).

Новітній етап світогосподарських процесів і міжнародних економічних зв'язків характеризується змінами в системі глобального суперництва. Це сприяє виокремленню основних тенденцій у розвитку конкуренції та уособлюють фактори впливу на екологічний стан:

- розширення кола учасників конкурентної боротьби на основі активного пошуку нових форм міжнародного спілкування;
- посилення інноваційних та інвестиційних меседжів щодо умов і джерел формування конкурентних переваг;
- скорочення міжнародного життєвого циклу товарів, що вимагає каскадної експансії на міжнародні, регіональні та національні ринки з урахуванням екологічних екстерналій;
- задіяння трансферу інформації, у тому числі через певні механізми дипломатичного сприяння чи шпіонажу³⁸³;
- утворення міжнародних екологічних мереж, переважно в країнах більш вищого рівня матеріального добробуту й еко-свідомості;
- наявність багатоакторності у процесах розробки та практичного впровадження міжнародної екологічної політики;

³⁸² Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек ; пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. С. 247–265.

³⁸³ Кудирко Л. П. Конкуренція та монополізація на світовому ринку / Світовий ринок товарів та послуг: підруч. / за заг. ред. А. А. Мазаракі, Т.М. Мельник. Київ : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2015. С. 143–145.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

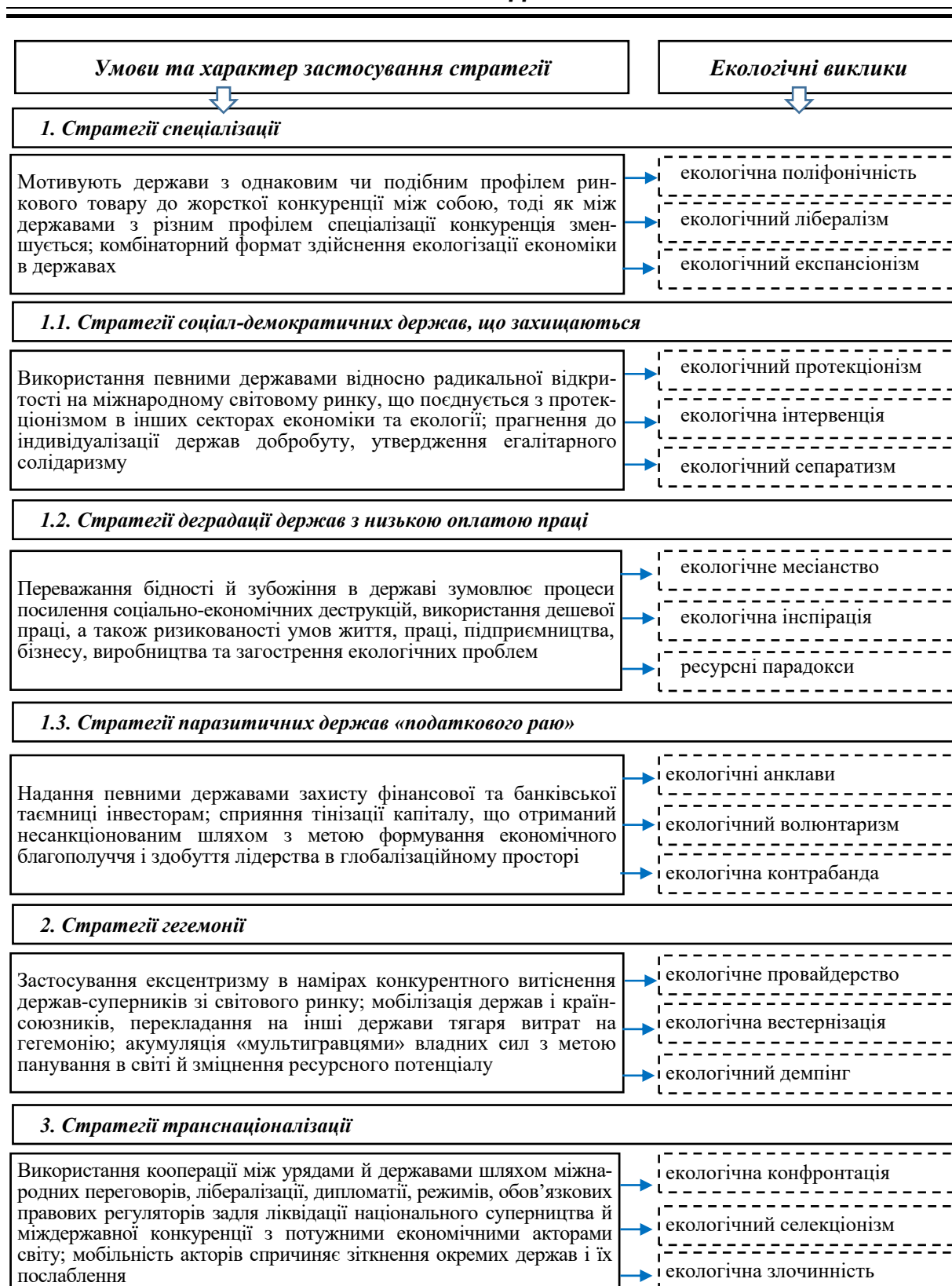

Рис. 2.7. Екологічна стратегія в спрямованості міждержавної конкуренції

* Джерело: розроблено автором на основі джерела ³⁴⁷.

– залучення міжнародних суб'єктів до сфери реалізації «зеленої дипломатії», що передбачає: діяльність країн у сфері зовнішніх зв'язків, пов'язаних з проблемами екології, стійкого розвитку і природоохоронної діяльності; різноманітну й активну взаємодію із зарубіжними країнами і міжнародними організаціями у сфері екології, що може бути не лише ефективним інструментом для збільшення міжнародних ділових і торговельно-економічних контактів, але й формування відповідного бренду країни³⁸⁴.

Зазвичай вибір стратегій конкурентних відносин залежить від певної комбінації виробничих і ринкових факторів, що забезпечують максимальну економічну віддачу. Політика впровадження «зелених» технологій містить логіку порівняльних цін, в якій прихильність країн до тих чи інших механізмів екологічної модернізації обумовлюється рівнем їх економічного укладу:

➤ для розвинутих країн – це створення нових робочих місць (наприклад, до 2020 р. під екологічною егідою Великобританія планує створити 100 тис. робочих місць, інвестувати 16 млрд дол. у нові відновлювальні види енергії; США – відповідно 5 млн робочих місць, 150 млрд дол. США);

➤ для нових індустріальних країн – це підвищення ефективності використання ресурсів (наприклад, Південна Корея прагне здобути статус «еко-амбітної» країни в міжнародному партнерстві, зокрема: укладено контракт на 1 млрд дол. корейським виробником енергетичного обладнання «Doosan Heavy Industries & Construction» на будівництво підприємства з опріснення морської води в Саудівській Аравії; розроблено спільний проект на 30 млн дол. з будівництва в Китаї найбільшого у світі Центру клонування тварин; співпраця компаній «Yingke Boya Gene Technology (Tianjin) Ltd» і «Sooam Biotech Research Foundation»);

³⁸⁴ Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Феномен «зеленої дипломатії»: міжнародний опыт. Ученые записки РГГУ. 2014. № 6. С. 189–198.

➤ для слабо розвинутих країни – це забезпечення доходів бідної частини населення за індустріально-екстенсивної моделі господарювання (наприклад, міжнародний проект будівництва дороги з інвестиціями в 440 млн дол., який має забезпечити вихід Болівії до двох океанів Тихого (в Чилі) та Атлантичного (в Бразилії), супроводжується конфліктом економічних інтересів між представниками бізнесу, фермерства і захисниками екосистеми Амазонії³⁸⁵.

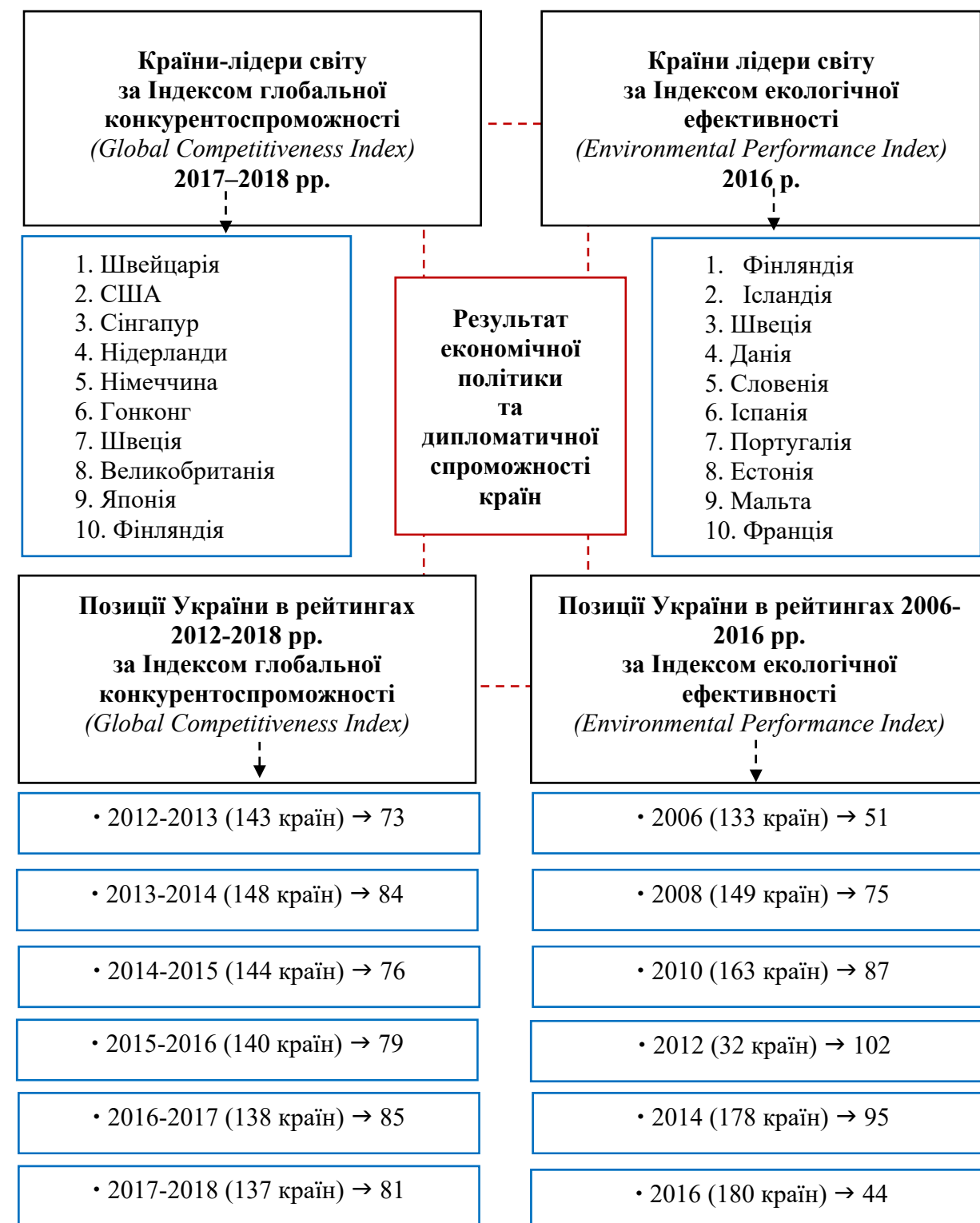
Характер міжнародної економіки природокористування зумовлює необхідність посилення рівня дипломатизації середовища відносин: 1) між виробниками і споживачами – мають бути орієнтовані на екологічну саморегуляцію відтворювального процесу з використанням регулятивних, превентивних, контролюючих і стимулюючих функцій; 2) між конкурентами – на синхронізацію дій у створенні передумов не лише для збалансування їхніх ринкових потреб, але й еколого-економічної безпеки; 3) між політиками, бізнесменами, підприємцями, інноваторами. У комплексі це має сприяти покращанню рівня позицій країн у різних рейтингах світових досягнень, наприклад таких як: індекс глобальної конкурентоспроможності та індекс екологічної ефективності (рис. 2.8).

За оцінкою OECD «Environmental Outlook to 2030», глобальна економіка у перспективі буде змушена витратити колосальні кошти на ліквідацію теперішнього забруднення навколишнього середовища, оскільки вже тепер 60% усіх екосистем використовуються надмірно³⁸⁶. Доцільність у ринковій компліментарності є очевидною, бо в природних утвореннях, екосистемах і соціумах все взаємопов'язано. Людство, сягнувши значних вершин науково-технічного поступу – залишається надзвичайно вразливим до стихійних природної сили.

³⁸⁵ Екологія країн світу. URL : <http://polpred.com>.

³⁸⁶ URL : www.eco-live.com.ua.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 2.8. Позиції країн у здобутті економічного та екологічного лідерства в світі**

**Джерело: систематизовано автором на основі джерела URL : <http://edclub.com.ua>.*

Наприклад, британська консалтингова компанія «Verisk Maplecroft» виокремила найбільш постраждалі країни від природних катастроф в останні роки: Індія, Пакистан, Бангладеш, Китай, Індонезія, Філіппіни. Так у 2015 р. економіка країн Азії в результаті стихійних лих зазнала збитків у розмірі 45,1 млрд дол. Найбільш витратним стихійним лихом цього періоду визнано лісові пожеги в Індонезії, що спричинили збитки для країни в розмірі 16,1 млрд дол. (1,9% ВВП). До того ж подібні катаклізми (тропічні циклони, паводки, шторми, землетруси) обумовлюють значні втрати для внутрішніх і зовнішніх ринків, які взаємопов'язані між собою в умовах глобалізації виробничих ланцюгів і логістичних центрів. Зокрема, в результаті паводків в Тайланді (2011 р.) серед затоплених 10 тис. фабрик були підприємства світових компаній із виробництва комп'ютерів і автомобілів. Корпорації Apple, Honda, Toyota, Hitachi, Canon, Western Digital та інші були вимушені припинити продукування в ряді постраждалих країн. У результаті цього за 2014–2015 рр. країни, що розвиваються, втратили 1 трлн дол. іноземних інвестицій. Великі збитки від стихійних лих зумовлені й низьким рівнем національного управління системою реагування та подолання природних катаклізмів. Тому, вкладаючи значні кошти в динамічні ринки Азії та отримуючи від цього прибутки, іноземні компанії мають бути відповідальними перед цими країнами³⁸⁷.

Відсутність єдиної політики щодо консолідуючої еко-дипломатії означає радше вертикальну, ніж горизонтальну концентрацію економічних ролей у світовій системі та фоні міждержавних діалогів. Необхідність посилення міжнародної екологічної відповідальності є надзвичайно складним процесом, оскільки країни, підтримуючи екологічні ініціативи на міжнародному рівні, можуть на національному чи регіональному –

³⁸⁷ Рогожина Н. Стихийные бедствия – угроза для развивающихся рынков Азии. URL: <http://ru.journal-neo.org/12/04/2016>.

ставити під загрозу існування природних резерватів вищого рівня. Міжрегіональна конкуренція за прикордонні екологічні ресурси торкається не лише інтересів сусідніх країн, але й інвесторів, що можуть представляти інтересів третьої сторони.

У рамках диверсифікованих сценаріїв міжрегіональної конкуренції (вахтового, концесійного, транзитного) – стратегії соціально-економічного та екологічного розвитку задіяних держав можуть зазнавати політичних контрастів. Так, у дипломатичному ракурсі екологізації, водний ресурс є прикладом «контрасту»³⁸⁸ і «горизонту»³⁸⁹ міжнародних відносин. Цей природний ресурс є найголовніший для існування всього живого на Землі та виконує стратегічні й консолідуючі функції в політичному, економічному, соціальному та екологічному розвитку країн світу.

Вода є визначальним фактором навколишнього середовища, життєдіяльності суспільства, економічного розвитку та екологічного стану. На думку В. Вернадського, *«природна вода охоплює і створює все життя людини. Навряд чи є яке-небудь інше природне тіло, котре до такої міри визначало його суспільний уклад, побут, існування»*³⁹⁰.

Дійсно, вся історія людства, розквіт і занепад різних цивілізацій, а також способи господарювання, природокористування й розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків – невід'ємно пов'язані з водою. Як свідчить хронологія водних конфліктів у світі від давніх часів і до

³⁸⁸*Контраст* – гостро виражена протилежність; полярність, розбіжність. У даному контексті, природоохоронна діяльність може бути помірною, реформістською чи радикальною. Помірні діячі охорони природи вважають, що людство спроможне подолати екологічну кризу шляхом вдосконалення антропоцентричного ставлення до природи (реформування екологічного законотворення, дипломатії й практики, урядової політики, господарської діяльності, корпоративної відповідальності, життєвого укладу суспільства); радикали закликають до кардинальних і системних змін в екологічній тактиці діяльності.

³⁸⁹*Горизонт* – висота води у річці або водоймі. У даному контексті – позначення рівня можливостей формування екологічної безпеки у сфері міжнародних економічних відносин.

³⁹⁰ Вернадский В.И. История природных вод. М.: Наука, 2003. 20 с.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

сьогодення, основними причинами їх виникнення є: релігія; військові цілі, дії й маневри; тероризм; спори як наслідок потреби у розвитку спільнот щодо: зміни способів іригації, контролю водних артерій для торгівля, протидії крадіжками води, протестам нецільового використання водних ресурсів тощо³⁹¹.

Як приклад, в Орегонському університеті були досліджені всі існуючі міжнародні басейни за період 1948–1999 рр. За кожним із 263 транскордонних басейнів був проведений аналіз взаємодії держав у сфері водних ресурсів. У результаті виявлено 1831 взаємодію, серед них: 507 конфліктів, 1228 випадків співробітництва й дипломатії, 96 нейтральних чи незначних контактів. У підсумку було зазначено, що міжнародним водним басейна загрожує три основні фактори:

1) «інтернаціоналізація» водних басейнів у зв'язку з появою нових незалежних держав;

2) прийняття в односторонньому порядку планів розвитку (насамперед, проекти будівництва дамб без попередніх двосторонніх юридичних угод, економічних обґрунтувань, екологічної експертизи);

3) загальна напруга у відносинах між країнами, що непов'язані з «водними» проблемами.

Найбільш конфліктогенними визначені басейн Аральського моря, ріки Ганг і Брахмапутру, Хан, Інкоматі, Йордан, Тигр і Євфрат, Окаванго, Ніл, озеро Чад, річки Лімпопо, Меконг, Сенегал і Замбезі, Кура і Аракс, Об³⁹². Сучасні конфлікти щодо водокористування мають свою географію та специфічні форми прояву для всього світу.

³⁹¹Хронология водных конфликтов от 30000 г. до н.э. до 2009 г. / Проект «Региональная информационная база водного сектора Центральной Азии (CAREWIB)», Тихоокеанский институт исследований в области развития, окружающей среды и безопасности по воде и конфликтам «Pacific Institute». Ташкент, 2009. 87 с.

³⁹²Вулф А., Натариус Дж., Даниелсон Дж., Ворд Б, Пендер Дж. Международные речные бассейны планеты. Международный журнал развития водных ресурсов. 1999. Т. 15, № 4. С. 387–427.

Хоча, як вважає В. Голицин, «водна війна» людству вже давно оголошена самою природою: за даними ООН від захворювань, пов'язаних із споживанням води низької якості, гине більше як 6 тис. осіб у день, або 2 190 тис. осіб на рік³⁹³. Ці цифри вже є співставні з глобальною війною. Питання, чи переможе у ній взаємний антагонізм або люди зможуть домовитися про справедливі правила користування глобальними, регіональними і місцевими водами та, що найбільш важливо, будуть їх дотримуватися, досі залишається відкритим. Зрозуміло одне: для того, аби перемогти у цій війні та навіть просто вижити у століття глобальної кризи водних ресурсів, необхідно оголосити поза законом односторонні безвідповідальні дії окремих акторів в управлінні водними ресурсами. Конфлікту не оминуть доти, поки відсутня воля до співробітництва³⁹⁴.

За оцінкою експертів, до 2050 р. майже 4 млрд людей будуть потерпати від нестачі води, понад 1 млрд осіб – житимуть у районах «водного стресу», де попит на воду буде перевищувати пропозицію. Так, із усієї води на планеті для пиття і використання в інших цілях доступні 3%, з цього лише 1% знаходиться на поверхні та вже перебуває під загрозою через кліматичні зміни, нераціональне господарювання та надмірне техногенне навантаження у довкіллі. Або за іншими даними, понад 1,3 млрд км³ води на планеті найпотрібнішої для людини прісної – лише 35 млн км³ (більше як 2,5% загальної кількості), де основні запаси перебувають у льодовиках і сніговому покриві (табл. 2.2)³⁹⁵.

³⁹³ Вода для людей, вода для життя. Доклад о развитии глобальных водных ресурсов ООН. ЮНЕСКО, Всемирная программа оценки водных ресурсов, 2003.

³⁹⁴ Голицын В. Конфликтный потенциал водных ресурсов. Власть. 2009. № 6. С. 78–81.

³⁹⁵ Власов В., Власов Д. Глобальні водні ресурси та їх використання. Вісник НАН України. 2011. № 10. С. 20.

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Таблиця 2.2

Розподіл водних ресурсів Землі^{396,397}

Водні ресурси	Величина, 10 ³ км ³	До загального обсягу гідросфери, %	Прісна вода, %	Надходження за рік, км ³	Період відновлення обсягів, рр.
Світовий океан	1338000	96,5	н/д	505000	2500
Ґрунтові води	23400*	1,7	н/д	16700	1400
Прісні ґрунтові води	10530	0,76	30,1	н/д	н/д
Ґрунтова волога	16,5	0,001	0,05	16500	1
Льодовики, сніговий покрив у тому числі:	24064	1,74	68,7	н/д	н/д
Антарктика	21600	1,56	61,7	н/д	н/д
Гренландія	2340	0,17	6,68	2477	9700
Арктичні острови	83,5	0,006	0,24	н/д	н/д
Гірські регіони	40,6	0,003	0,12	25	1600
Підземний лід	300	0,022	0,86	30	10000
Озера	176,4	0,013		10376	17
Прісні	91	0,007	0,26	н/д	н/д
Солоні	85,4	0,006	н/д	н/д	н/д
Болота	11,5	0,0008	0,03	2294	5
Ріки	1,12	0,0002	0,006	43000	16 днів
Біологічна вода	1,12	0,0001	0,003	н/д	н/д
Атмосферна волога	12,9	0,001	0,04	600000	8 днів
Загальні обсяги гідросфери	1386000	100			
Усього прісної води	35029,2	2,53	100		

*За винятком 2 млн км³ підземної води в Антарктиці, включаючи 1 млн км³ прісної.

Крім того, за пропозицією експертів ООН із водних проблем на планеті виокремлюють такі важливі елементи гідросистеми, як: зелена блакитна та віртуальна вода³⁹⁸. У світовому господарюванні також використовується поняття

³⁹⁶ Water for People, Water for Life. The United Nations World Water Report. UNESCO-WWAP 2004. Barcelona: Berghahn books, 2003. 576 p.

³⁹⁷ Власов В., Власов Д. Глобальні водні ресурси та їх використання. Вісник НАН України. 2011. № 10. С. 20.

³⁹⁸ Зелена вода – великі запаси ґрунтових вод, спрямованих на вирощування сільськогосподарських культур; блакитна вода – поверхневі потоки і підземні води неглибокого і глибокого залягання, мають суттєві обсяги і розгалужену систему; блакитна вода аридних і напіваридних зон, часто виступає єдиним водним джерелом; віртуальна вода – складник продукції; витрати води на всіх стадіях виробництва будь-якого товару або послуг.

«водний слід» («Water Footprint», WF), який відображає обсяг води, що витрачається при виробництві різних товарів та наданні послуг. Як правило, застосовується у відношенні споживача води (людини, організації, країни) і враховує джерело споживаної води, а також час / інтенсивність споживання.

Зокрема, «водний слід» виробництва складається з «блакитного сліду» – вода, що її безповоротно забирають для зрошення; «зеленого сліду» – дощова вода, яка зберігається у ґрунті і випаровується на сільгоспугіддях; «сірого сліду» – вода, забруднена в процесі виробництва. Цей показник розраховують як об'єм води, потрібної для розріджування забрудників до такого стану, коли їхня концентрація відповідатиме екологічним нормативам (складники «водного сліду» наведено на рис. 2.9)³⁹⁹.

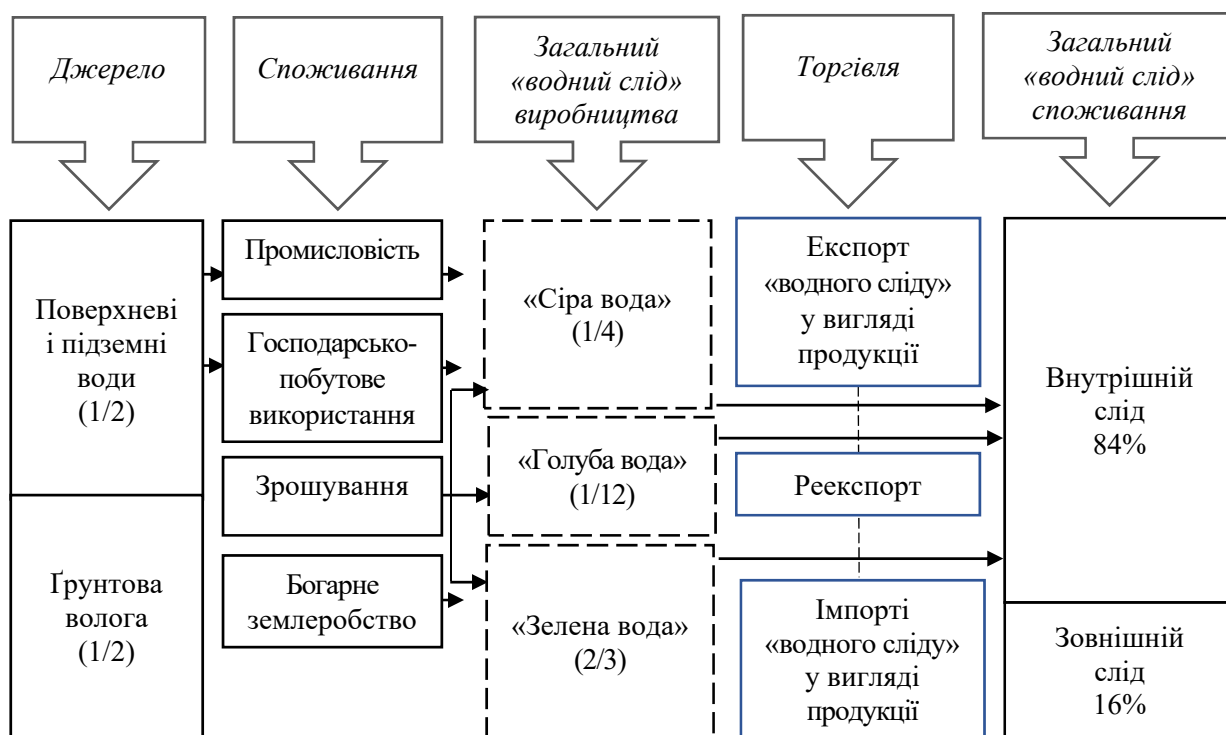

Рис. 2.9. Складники «водного сліду»: експорт, імпорт, реекспорт^{400,401}

³⁹⁹ Власов В., Власов Д. Глобальні водні ресурси та їх використання. Вісник НАН України. 2011. № 10. С. 19.

⁴⁰⁰ Водні ресурси на рубежі ХХІІІ ст. : проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / М.А. Хвесик, О.В. Яроцька, І.Л. Головинський,

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Показники «водного сліду» щорічно змінюються та залежать і від кількості населення, і від потенціалу водопостачання за регіонами світу, а саме: Азія → приблизно 60% людей у світі, що володіє приблизно 36% постачання води; Південна Америка відповідно → 6 і 26%, Північна Америка – 8 і 15%, Африка 13 і 11%, Європа → 13 і 8%, Океанія → 1 і 5%⁴⁰². Але кожний регіон світу тією чи іншою мірою є учасником світогосподарських процесів і розвитку міжнародної торгівлі.

Тому експортно-імпорتنі операції характеризуються відповідною динамікою, інтенсивністю потоків та асортиментом товарів, що мають певний еквівалент водного забезпечення (наприклад, на виробництво 1 кг шоколаду необхідно 24 000 літрів води, 1 кг м'яса – 15500 л, 1 кг маслин – 4400 л, 1 кг цукру – 1500 л, 1 кг кукурудзи – 900 л, 1 чашки кави – 140 л, 1 кг апельсинів – 50 л, 1 чашки чаю – 30 л⁴⁰³).

Згідно з міжнародними розрахунками «водний слід» (WF) кожного середньостатистичного жителя Землі становить 1240 м³ на рік. До країн з найнижчим WF можна віднести Латвію, Грузію, Угорщину, Китай, Афганістан, Перу, Конго, Анголу і ряд інших країн (600-1000 м³ води на рік на людину); із найвищим WF – США, Грецію, Малайзію, Італію, Таїланд, Іспанію, Судан, Росію (2100–2500 м³ води на рік на людину). Поновлюваними водними ресурсами найбільш багаті Бразилія, Росія, США, Китай та Індонезія (табл. 2.3). За прогнозами до 2025 р. понад 2,8 млрд людей із 24 країн світу буде відчувати нестачу води, а кількість людей, які постійно зазнають нестачу води, досягне 7 млрд.⁴⁰⁴

П.П. Пастушенко та ін. ; за ред. проф. М. А. Хвесика. Київ : РВПС України ГНАН України, 2005. 564 с.

⁴⁰¹ Жива планета-2008, World Wild Found – WWF. URL : www.wwf.ru

⁴⁰² Чому слід дбати про свій водний слід? URL : <http://www.climateinfo.org.ua/12/18/2014>

⁴⁰³ URL : <http://www.waterfootprint.org>

⁴⁰⁴ Глобальний водний слід. URL <http://www.putna-kaluna.rv.ua/news>

Таблиця 2.3

«Водний слід» і залежність від імпорту води в деяких країнах*

Країна	Найбільш залежні від імпорту води країни, %	Країна	Найвищий «водний слід» на душу населення м ³ / рік	Залежність країни від імпорту води, %	Країна	Найбільш поновлювальні запаси прісної води Gm ³ /рік
Кувейт	87	США	2,483	19	Бразилія	8,233
Мальта	87	Греція	2,389	35	Росія	4,507
Нідерланди	82	Малайзія	2,344	28	США	3,069
Бахрейн	80	Італія	2,322	51	Китай	2,896
Бельгія	80	Тайланд	2,223	8	Індонезія	2,838

*Джерело: систематизовано за інформацією : URL <http://www.putna-kalina.rv.ua>

До того ж негативні наслідки зміни клімату спроможні змінювати розподіл води у світі внаслідок повеней і засухи, в тому числі у нехарактерних для них регіонах. Глобальне потепління (рис. 2.10) може призвести до скорочення рівня світового ВВП на 20% та спричинити потужні паводки в Бангладеш, В'єтнамі, Єгипті, Індії, Індонезії, Китаї, США, Таїланді, Філіппінах та Японії (можуть постраждати майже 70% найбільших міст планети: Гонконг, Нью-Йорк, Санкт-Петербург, Сідней, Олександрія, Сінгапур, Каїр, Лос-Анджелес, Буенос-Айрес, Ріо-де-Жанейро, Банкок, Джакарта, Калькутта, Токіо, Шанхай та ін.)⁴⁰⁵.

Якщо взяти до уваги, що близько 2,4 млрд людей, які збільшать населення світу за півстоліття (рис. 2.11), з'являться в країнах з низьким горизонтом води, то потоки біженців із регіонів «гідрологічної злиденності» стануть буденним явищем⁴⁰⁶.

⁴⁰⁵Елдышев Ю. Н. Изменения климата: факты и факторы. Экология и жизнь. 2008. №3(76). С. 47.

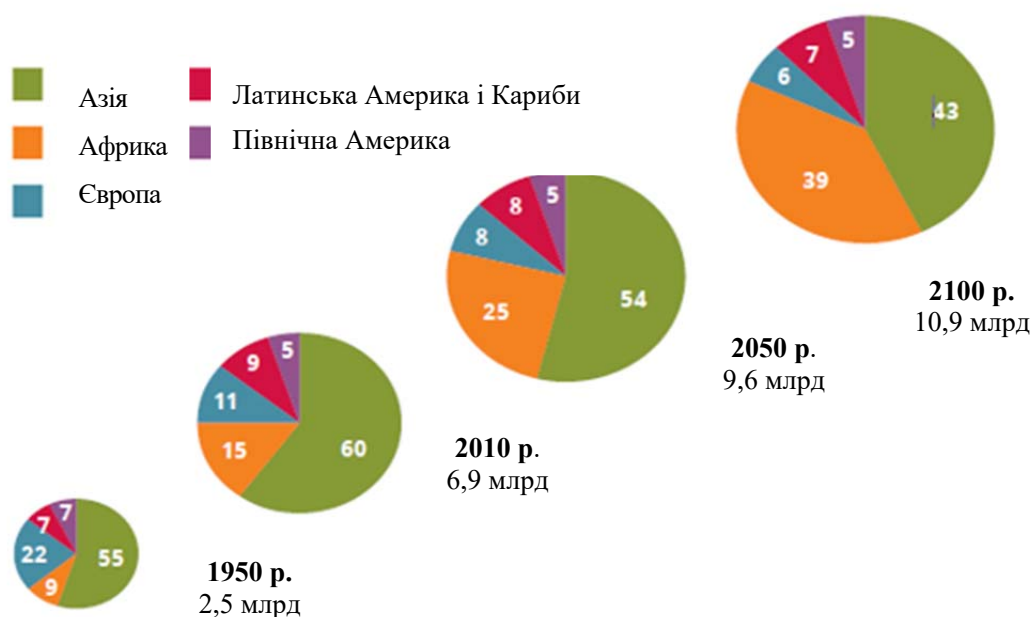
⁴⁰⁶Браун Л. Как избежать климатических катастроф? : План Б 4.0: Спасение цивилизации / Лестер Браун ; [пер. с англ. А. Калинина, И. Калинин]. М. : Эксмо, 2010. С. 72.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

*Рис. 2.10. Глобальна середня температура над сушею та океаном**

*Джерело: NASA's Goddard Institute for Space Studies (GISS)

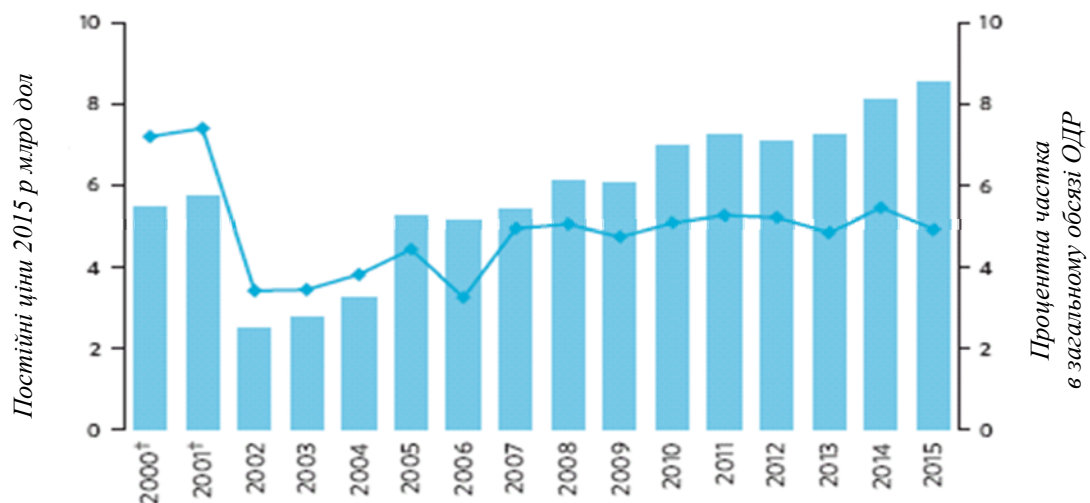

*Рис. 2.11. Частка регіонів світу (%) згідно з варіантами прогнозу ООН щодо фертильності населення (млрд)**

*Джерело: ЕЕА, 2015, *European environment – state and outlook 2015: Assessment of global megatrends*, European Environment Agency, Copenhagen, pp. 21

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Особливо актуальним також є питання водного навантаження⁴⁰⁷, від якого страждають понад 2 млрд людей у всьому світі. Наприклад, забір прісної води у процентному відношенні до існуючих ресурсів станом на 2014 р. становив: Північна Африка і Західна Азія – 79%, Центральна і Південна Азія – 66, Східна і Південно-Східна Азія – 19, Європа і Північна Америка – 11, Австралія і Нова Зеландія – 5, Латинська Америка і Карибський басейн – 3%, Африка південніше до Сахари – 3, Океанія – 0,1. На сільське господарство припадає близько 70% світового споживання, а в деяких країнах, що розвиваються, цей показник сягає 95%. Так, у 2015 р. обсяг коштів, виділених на фінансування водогосподарського сектору за напрямом офіційної допомоги в цілях стійкого розвитку (ОДР), сягнув 8,6 млрд дол. США (на 64% більше, ніж у 2005 р.)⁴⁰⁸ (рис. 2.12).

■ Щорічні асигнування за напрямом ОДР на потреби водопостачання і санітарії (ліва ось)

◆ Частка ОДР, що направляється на потреби секторів водопостачання і санітарії, в % від загального обсягу ОДР (права ось)

ОДР Офіційна допомога в цілях стійкого розвитку

*Рис. 2.12. Фінансове сприяння водно-ресурсному забезпеченні в цілях стійкого розвитку **

* Джерело: *The Sustainable Development Goals Report 2017*.

⁴⁰⁷ Водне навантаження – ситуація виникає за умов, коли об’єм води перевищує межовий рівень у 25% від загального об’єму відновлювальних прісноводних ресурсів.

⁴⁰⁸ The Sustainable Development Goals Report 2017. URL : <http://unstats.un.org/sgds>.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Вважаємо, що збільшення осередків «кризи води» у світі свідчать про загострення еколого-ресурсної конкуренції між країнами, погіршення епідеміологічної ситуації, виникнення прецедентів до екоциду⁴⁰⁹ і транскордонних негативних ефектів. Аби упередити нові витки даного роду конфліктів, запобігти ескалації вже існуючих і урегулювати амплітуду інтернаціоналізації їх прояву, необхідно застосовувати еко-дипломатію в процесах: глобального асигнування офіційної допомоги в цілях стійкого розвитку, залучення додаткових інвестиційних коштів із традиційних і нових джерел з метою оптимізації використання наявних ресурсів, розвитку міжнародного торговельно-економічного співробітництва у цій сфері.

Зокрема, найбільш популярними рішеннями у подоланні водного дефіциту є: 1) експорт води (покупка у воднонадлишкових державах); наприклад, провідні позиції щодо експорту мінеральної води посідають такі країни як: Франція, Італія, Бельгія, США, Фіджі, Грузія, Туреччина, Великобританія, Норвегія, Канада⁴¹⁰; 2) водосховища (у світі функціонує більше 16 тис. водосховищ)⁴¹¹; 3) опріснення морської води (Дальній

⁴⁰⁹ *Екоцид* (від грец. *oikos* – дім, місцеперебування і латин. *caedere* – вбивати) – навмисно здійснювані шкідливі дії (вплив) на навколишнє природне середовище та всіх його мешканців. Є спричиняє екологічну шкоду та порушення екологічної рівноваги, що веде до загибелі живих організмів (наприклад, умисне створення дефіциту води, штучне стимулювання злив, повеней, проведення ядерних вибухів тощо).

⁴¹⁰ Наприклад, у 2015 р. світовий обсяг виробництва бутильованої питної води оцінювався в 330 млрд літрів, або 170 млрд дол. Розмір імпорту мінеральної води склав у: Франції – 859 млн дол., а обсяг експорту – 3914 тис тон; відповідно Італії – 548 / 2650; Бельгії – 259 / 773; США – 131/372; Фіджі – 95/229; Грузії – 82/102; Туреччині – 62/362; Великобританії – 56/116; Норвегії – 51/106; Канаді – 27/114. Експерти констатують, що за останні 15 років цей світовий ринок зріс у 2 рази (середні темпи приросту оцінюються в 6% за рік) [UN Comtrade Database].

⁴¹¹ Створення водосховищ у світі має не лише позитивні аспекти в розвитку національних господарських комплексів і міжнародних відносин, але й може зумовлювати ряд еколого-економічних проблем. Наприклад, побудова численних об'єктів важкої промисловості на території України за часів СРСР була підпорядкована, насамперед, меті створення радянського військово-промислового комплексу, відбувалась з ігноруванням можливостей природи до

Схід, держави Південно-Східної Азії: Японія, Сінгапур, Південна Корея та ін.).

Важливість охорони і покращання рівня ефективності використання водних ресурсів має стратегічне значення для всіх секторів господарювання і тому передбачає активізацію зусиль країн у сфері міжнародної діяльності, котра опікується екологічними питаннями у «водній дипломатії»⁴¹², «гідродипломатії»⁴¹³ та ін. У цьому контексті головна увага теоретиків і практиків зосереджена на питаннях «гідросолідарності», що була реакцією на виникнення терміну з протилежним значенням «гідроегоїзм» (де головним рушієм процесів вододілення і водоспоживання є егоїзм різних, переважно конкуруючих і зацікавлених сторін). На противагу, гідросолідарність підтримує новий, більш соціально відповідальний ідеал ХХІ ст.⁴¹⁴

Концептуальний простір гідросолідарності є широкий і включає: науковий зміст, соціальний вплив, орієнтацію політики, врахування навколишнього середовища, етичні фактори,

самовідновлення та нехтуванням потреб людини у здоровому довкіллі і супроводжувалась поступовою деградацією довкілля. Внаслідок цього напр. 80-х – поч. 90-х років минулого століття країна опинилась у стані екологічної кризи. Ідеологічні підґрунтям планів «перетворення природи», в Україні стала побудова на Дніпрі каскаду гідроелектростанцій (могутню річку перетворили на шість мілководних водоймищ, які назвали «морями» і які затопили мільйон гектарів родючих земель, заплавні угіддя, луки й пасовиська). До цього додалися забруднення атмосферного повітря та акваторій в індустріалізованих зонах, розміщення атомних електростанцій у густонаселених регіонах, гігантоманія меліоративних проєктів, реалізація яких призвела до зникнення багатьох малих річок і озер, порушення водного балансу та погіршення якості води на значних територіях України. Знищення Дніпра є міжнародним екологічним злочином, оскільки йдеться про третю за довжиною річку Європи, яка тече через території трьох країн [Василенко В.А. Генеза, зміст і шляхи реалізації концепції міжнародної екологічної безпеки. Науковий вісник. Львів: НЛТУУ. 2006, вип. 16.8. С. 13–22].

⁴¹² Зиганшина Д.Р. (2013) Роль водной дипломатии в обеспечении водной безопасности: обзор современной практики URL : www.caweter-info.net

⁴¹³ Дунаева Ю.Г. (2017) Глобальный вызов современности: гидродипломатия в условиях дефицита пресной воды. URL : www.caweter-info.net

⁴¹⁴ Гидросолидарность, гидрополитика и сотрудничество. Научно-информационный центр МКВК. Ташкент, 2012. 53 с. URL : www.caweter-info.net

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

запобігання конфліктам, облік економічної ефективності, підтримка співробітництва. Разом з цим, різні спекти гідросолидарності можуть розглядатися у контексті таких понять, як: «гідроекологія»⁴¹⁵, «гідроегоїзм»⁴¹⁶, «гідроцид»⁴¹⁷, «гідрогегемонія»⁴¹⁸, «гідросуверинітет»⁴¹⁹ та ін.

На наш погляд, необхідно звертати увагу на те, що природний потенціал багатьох річок світу як транскордонного водного об'єкта, впливає на стан прибережних країн переважно в контексті: міжнародного діяння національних економік, розвитку галузей водного комплексу, функціонування екологічних систем, збереження унікальних ландшафтів, підтримання біорізноманіття, виникнення техногенних ризиків, радіаційних забруднень і недооцінки реальної вартості водних ресурсів.

Наприклад, в Україні рентна плата за спеціальне використання водних ресурсів складає близько 1 млрд грн. Водночас проведені розрахунки експертами ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», водні ресурси⁴²⁰ можуть генерувати значну

⁴¹⁵ *Гідроекологія/екогідрологія* – інтегрована наука, яка здійснює пошук вирішення проблем: «вода – люди – навколишнє середовище» (Zalewski et. al, 1997); акцент на гідрологічному циклі і його впливі на екологічні процеси і благополуччя людини (Rodriguez-Iturbe, 2000; Vwery, 2003; Breshears, 2005; Wood et.al 2008).

⁴¹⁶ *Гідроегоїзм* – розглядається як головний й рушійний фактор у процесах вододілення і водокористування на основі особистої вигоди конкуруючих сторін (Stockholm Water Front : A Forum for Global Water Issues, 2002, p.8).

⁴¹⁷ *Гідроцид* – відноситься до деградації підтримуючих життя якості води, а також ситуацій, коли користувачі нижньої течії залишаються у більшій мірі без придатної для споживання води, або як «зумисне знищення водоймищ» (Lundqvist, 1998).

⁴¹⁸ *Гідрогегемонія* – прояв гегемоністичної сили держав при взаємодії на транскордонних водах (SIWI 2010b, Rasheed, 2003).

⁴¹⁹ *Гідросуверинітет* – розглядається як суверенний контроль незалежних країн над використанням і управлінням своїми водними ресурсами (Larson n/d) або вимога прав на воду на основі суверенітету (Wouters 2000, p. 203).

⁴²⁰ Стан водних ресурсів і водозабезпечення населення та галузей економіки України залишається однією з головних і актуальних загроз національної безпеки країни. Ця гострота обумовлена тим, що Україна належить до найменш забезпечених власними водними ресурсами країн Європи за питомої величини

вартість. За внутрішніми цінами показник їх вартості становить близько 68,8 млрд грн, за світовими – 78,1 млрд дол. Різниця цих вартостей істотна, основною причиною чого є відмінності між ціною водних ресурсів у межах України та їх світовими цінами. На думку проф. М. Хвесика, вагомий вплив на недооцінку водних ресурсів спричиняє недооблік «віртуальної води». За попередніми оцінками, загальний показник експорту для України дорівнював 19,5 млрд м³, який оцінюється на рівні 8,5 млрд грн. за внутрішніми цінами і 11,5 млрд дол. США – за світовими. Відносно імпортних характеристик, то величини віртуальної води не є такими вагомими і обмежуються показником 1,84 млрд м³, який оцінюється на рівні 5,5 млрд грн за внутрішніми цінами і 1,78 млрд дол. США – за світовими⁴²¹.

Нарощення обсягів фінансового забезпечення для модернізації водогосподарського комплексу пов'язується з розвитком сучасних форм водогосподарського підприємництва на основі: державно-приватного партнерства (оренда, концесія, асоціація); залученням зовнішніх інвесторів (міжнародних фінансово-кредитних установ, урядів іноземних держав та підприємницьких структур-нерезидентів). У зв'язку з цим посилення ролі екологічної відповідальності за раціональне використання водних ресурсів як в Україні, так і всьому світі

місцевого стоку в маловодний рік у розрахунку на одного мешканця лише 0,6 тис. м³, а з врахуванням транзитного стоку – 1,2 тис. м³. Виходячи з цього, згідно з статтею 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», «погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транс-кордонних забруднень та зниження якості води» віднесено до загроз національній безпеці України в екологічній сфері. Стратегією національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015, серед основних напрямів державної політики національної безпеки України є забезпечення екологічної безпеки, ресурсозбереження, розвиток збалансованого природо-користування.

⁴²¹ Хвесик М.А. Інвестиційне забезпечення модернізації водогосподарського комплексу України в умовах змін клімату / Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Управління водними ресурсами в умовах змін клімату», присвяченої Всесвітньому дню води (Київ, 21 березня 2017 р.). Інститут водних проблем і меліорації НААН, глобальне водне партнерство, Global Water Partnership (GWP). 2017. С. 16-17.

є першочерговим завданням міжнародного співробітництва на основі дипломатичної підтримки та ділової контактності.

Екологічна політика держав щодо володіння, управління та контролю за природними ресурсами має бути в основі добросусідських відносин. Оскільки довкілля є надзвичайно гетерогенною і системною організацією – потребує розробки і впровадження різних екологічних проектів ідентифікації його стану, участі зацікавлених сторін, контактності та дипломатичного сприяння. Загальновідомо, що 145 країн світу користуються «транскордонними водними басейнами» спільно зі своїми сусідами, а території 21 країни повністю входять у міжнародні басейни. Значна частина наявної водної інфраструктури (водосховища, дамби, канали) створена на 300 великих річках, що протікають по території двох і більше держав. При обмеженості водних резервів і необхідності в спільній їх експлуатації, зазвичай, може призводити до загострення міжнародних відносин⁴²².

Наприклад, Китай, Росія, Казахстан та інші країни Центральної Азії прагнуть створити міжнародну систему використання водних ресурсів, що дозволить більш економічно справедливо і екологічно безконфліктно вирішувати ряд існуючих проблем за умов розгляду басейнів транскордонних рік як єдиної екологічної системи⁴²³.

Разом з тим, в аспектах розвитку еко-консолідуючої дипломатії між цими країнами, міжнародного резонансу набув Проект будівництва ГЕС «Eggin Gol» на річці Ег у Північній Монголії (2015–2035 рр.). Внаслідок того, що кредитування цього проекту в розмірі 1 млрд дол. було припинено Китаєм на вимогу Росії та ЮНЕСКО з огляду на ймовірність посилення екологічних загроз для озера Байкал –

⁴²² Сидорова Л. Государства Центральной Азии: проблемы использования трансграничных водных ресурсов. Центральна Азия и Кавказ. 2008. №1(55). С. 92–104.

⁴²³ Угрюмова А. А., Капустина Т. А. Выгоды и потери от межрегиональной конкуренции за экологические ресурсы. Економічний вісник ун-ту. 2016. Вип. №29/1. С. 191–198.

найбільшої прісноводної водойми на Землі. Дипломатичні зусилля Монголії в реалізації цього проекту спрямовані на забезпечення фінансової підтримки з боку інших країн – Японії, Кореї та Норвегії⁴²⁴. Країни, які виступають міжнародними інвесторами також прагнуть розвивати водний потенціал з використанням інноваційних технологій⁴²⁵.

Парадоксальним є те, що і сам Китай прагне побудувати каскад з п'яти ГЕС на річці Брахмапутра, яка є стратегічною водною артерією Індії. Це може спричинити серйозні проблеми: «водний» конфлікт між Пекіном і Делі, екологічний екстремізм в Індії через ймовірність утворення всередині квазідержав у протиборстві за водні ресурси. Натомість посольство КНР в Камбоджі допомогло в будівництві та введенні в експлуатацію 14 колодязів в провінції Кампонгспи з метою покращання еколого-економічної ситуації, рівня життя й доступу населення до водозабезпечення тощо.

Таким чином, водні об'єкти все частіше є в епіцентрі конфронтацій, ресурсних конфліктів, військових погроз, звинувачень в екоциді, проявах екологічного тероризму. Наприклад, р. Дніпро⁴²⁶, Північно-Кримський канал (Україна,

⁴²⁴ Екологія країн світу. 2014. URL : <http://polpred.com>.

⁴²⁵ Корейська державна корпорація водних ресурсів «K-Water» здійснює розробку інноваційного управління водними ресурсами та орієнтована на запровадження «розумної» моделі у цій сфері. Корея має глобальну й конкурентну інфраструктуру водопостачання, але існують ризики дефіциту води. За даними ООН Корея – це країна з «проблемним водопостачанням» на душу населення (для порівняння: кожний мешканець Сеула споживає щодня 286 л води, Токіо – від 200 до 250 л, Нью-Йорк і Лондон – 100-200 л). [Корея. Екологія. 2014. № 1026079; № 1038847. URL : <http://polpred.com>]

⁴²⁶ Країнами басейну річки *Дніпро* є : України, Білорусь, Росія. Площа басейну 504300 км², довжина 2201 км, ширина долини річки – до 18 км, ширина заплави – до 12 км, середньорічний стік 1670 м³/с. Найдавніші письмові відомості про Дніпро залишив грец. історик і географ Геродот, який називав його Борисфеном. Вся історія України-Русі, Запорізької Січі та інших епох, торговельно-економічної та військової могутності пов'язана з Дніпром. Його басейн є центральним місцем етногенезу й сакральним осередком націогенезу різних поколінь українства. За дослідженнями вчених НАН України, на сучасному етапі розвитку країни Дніпру загрожує екологічна катастрофа. За визначенням Європейської економічної комісії ООН, Україна належить до найменш забезпеченою власними водними ресурсами країн Європи та є одним із регіонів

Росія, Білорусь); р. Неман (Україна, Білорусь, Литва, Росія, Молдова); р. Тиса (Україна, Румунія). Зазначені країни прагнуть досягти прийняттого компромісу в розв'язанні спільних екологічних проблем шляхом створення природоохоронних організацій, екологічних рад, громадських об'єднань, реалізації спільних міжнародних водних проектів і бізнес-концептів, поширення інформації про сучасні методи охорони й екологічної реабілітації природних багатств басейнів рік з огляду на можливості дипломатичного контенту.

Недостатня увага до питань ефективності управління водними ресурсами є одним із чинників, що призводять до їх виснаження та поглиблюють проблему нестачі води в багатьох країнах світу. У доповіді ООН про стан водних ресурсів світу та їх перспективу до 2030 р. зазначено: «У нас немає іншого вибору, окрім як навчитися управляти цими ресурсами більш раціонально»⁴²⁷. Саме тому інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом набуває великої актуальності у світі⁴²⁸.

Зокрема, ще у 1996 р. створене Глобальне водне партнерство для розвитку і впровадження у світовому масштабі принципів інтегрованого управління водними ресурсами та обміну досвідом та інформацією. У міжнародній практиці виокремлюють такі основні моделі басейнового управління: англійська (повної приватизації), французька (приватизації через делегацію повноважень) і німецька (часткової приватизації зі створенням наглядової ради). Принципи басейнового управління на основі платного водокористування були впроваджені в умовах чинних ринкових відносини і приватної

зі значним антропогенним навантаженням на водні джерела і недостатньої кількістю прісної води. [Питна вода в Україні. Безпека життєдіяльності. 2016. №8. С. 20–21].

⁴²⁷ Доповідь ООН. URL: <http://ecotown.com.ua>

⁴²⁸ У 1984 р. басейновий принцип було рекомендовано програмою ООН по зовнішньому середовищу UNEP, а з 1989 р. у звітах країн-членів ЄС – як найбільш ефективний з екології та економіки.

власності на землю⁴²⁹. Цікавим є досвід інших країн, що націлений на паралельність еко-дипломатії та водної дипломатії⁴³⁰:

- США → реалізують такі основні напрями у сфері міжнародного водного співробітництва, як: нарощування потенціалу на місцевому, національному і регіональному рівнях; координація між організаціями ООН, міжнародними фінансовими інститутами, державними організаціями та іншими зацікавленими особами; фінансова підтримка; наука і технології; залучення приватного сектору;

- Нідерланди → популяризують ідею водної дипломатії як ніші (пробілу), яка ця країна може заповнити в контексті глибоких знань і експертизи щодо водних ресурсів; критеріями для «нішевої дипломатії»⁴³¹ цієї країни є: надання спеціальних знань, які потрібні для міжнародного рівня взаємодії; довгострокові інвестиції, діяльність і широка мережа у відповідній області; визнання існування ніші у формі інституціональної відповідальності (наприклад, Нідерланди створили консорціум по водній дипломатії);

- Сінгапур → використовує стратегічне планування, інвестиції для досліджень і технології на основі політичної волі та екологічної дипломатії (країна з величезним дефіцитом водних ресурсів перетворилась на глобальний високо-технологічний гідроцентр).

⁴²⁹ Дехтяр О. О. Досвід управління водними ресурсами на прикладі Франції / Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Управління водними ресурсами в умовах змін клімату», присвяченої Всесвітньому дню води (Київ, 21 березня 2017 р.). Інститут водних проблем і меліорації НААН, Global Water Partnership (GWP). 2017. С. 244.

⁴³⁰ Зиганшина Д. Р. Роль водной дипломатии в обеспечении водной безопасности : обзор современной политики / Водная, энергетическая и продовольственная безопасность в странах ВЕКЦА : проблемы и решения : Сб. науч. Трудов Сети водохозяйственных организаций Восточной Европы, Кавказа, Центральной Азии. Вып. 6. Ташкент : НИЦ МКВК, 2013. С.48.

⁴³¹ *Нішева дипломатія* – діяльність в специфічній області зовнішньої політики, в якій держава має розвинуту інфраструктуру (контакти, зв'язки), експертизу і потенціал для лідерства щодо конкретного питання. Н.д. використовується маленькими і середніми країнами для здійснення ефективного внеску в міжнародний екологічний розвиток.

Непередбачувані наслідки конкуренції за водні ресурси зумовлюються кумулятивним ефектом політичних і економічних рішень. Те, що здається раціональним вибором на індивідуальному рівні, на колективному може мати протилежні наслідки. Вектор консолідуючої дипломатії розширює інтерпретацію дії закону «природа не знає кордонів», який унеможлиблює спроби індивідуалізації країнами економічного благополуччя й екологічної безпеки, бо оскільки зменшення небезпеки для окремих реципієнтів шляхом підвищення її для інших не можуть бути перспективними та прибутковими.

Наявність парадоксів у сфері конкурентних відносин, інтегративність екологічних проблем у секторах мікро- і макроекономіки, домінантність геополітики в ресурсному забезпеченні країн, обумовлюють потребу в екологічній дипломатії через: 1) об'єднання зусиль прогресивної спільноти і міжнародного бізнесу з метою оновлення цілей конкуренції в екологізації світової економіки; 2) зміцнення конкурентних позицій шляхом розширення кооперації господарюючих суб'єктів в екологічній і безпековій сферах на засадах ринкових інновацій; 3) мотивування країн до належного контролю національних багатств і системного моніторингу використання ресурсів (природних, територіальних, енергетичних, людських, трудових, наукових, інтелектуальних тощо); 4) визначення «ціни» відкритості національних економік і адаптерів до негативних екологічних ефектів прояву агресії, експансії, інтервенції, екстремізму; 5) переговори для усунення дискримінації конкурентів і бар'єрів у лібералізації експортно-імпортних потоків екологічної продукції; 6) формування інституціонального, правового та фінансового блоків взаємодій у протидії екологічним конфліктам, зумовлених конкурентними діями на ринку; 7) сприяння розвитку науково-технічного потенціалу країн у забезпеченні їх екологічної конкурентоспроможності на міжнародних і світових ринках; 8) упередження суспільної конфронтації та створення стимулів для подолання інертності людства щодо управління складними

змінами в екосистемах; 9) покращання рівня компетентності країн в ідентифікації причин виникнення міжнародних, транс-кордонних, національних і локальних екологічних проблем; мотивування до ініціативності країн в ратифікації екологічних договорів.

Отже, сучасна екологічна дипломатія набуває особливого статусу консолідатора і миротворця, ринкового інтегратора та генератора еколого-економічного благополуччя людства. Міжнародна спільнота все більше сприймає глобалізацію не лише як процес і явище, а як простір комунікації, в якому живе людство, закладаючи нові закони функціонування й взаємодії, змінюються при цьому форми конкуренції та партнерства країн задля отримання лідерських позицій у світі.

2.3. Експоненти екологічної дипломатії в економічній модернізації країн

Прагнення людства до нових вершин науково-технічного прогресу ознаменовані багатоманітністю уявлень про вимірність середовища життєдіяльності та потенційність природних ресурсів. З огляду на різні цінності та завдання суспільства в перетворенні свого життєвого простору, екологічної змістовності набуває міжнародна взаємодія країн.

Глобалізаційний абрис простору світу володіє значним впливом на розвиток господарської діяльності, бо в самій Природі закладено певні механізми взаємозалежності всього. Існують природні сили стратифікації, що зумовлюють ускладнення екосистем і багатоманітну конкуренцію між ними як обов'язкової умови підтримання надійності біосфери. Утворення різних соціально-економічних систем базується на матеріально-енергетичних та інформаційних потоках, які циркулюють у навколишньому середовищі. Це різноманіття має інтегровані, диференційовані та емерджентні ознаки в суспільних формаціях. Так, відомий політик і дипломат Г. Кіссінджер стверджував: *«У кожному столітті, начебто*

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

слідуючи якомусь закону природи, з'являється країна, що володіє могутністю і волею, а також інтелектуальним і моральними стимулами, необхідними для того щоб привести всю систему міжнародних відносин у відповідність до власних цінностей»⁴³².

Нові системні утворення, такі як природні, екологічні, соціальні, економічні є дисипативними за походженням, тому що для їх підтримання необхідно додаткова енергії, ніж для більш простих структур, на зміну яким вони приходять. Флуктаційний характер таких систем забезпечується обміном енергії, речовиною та інформацією з навколишнім середовищем. Порядок і стабільність у цьому процесі забезпечується певним рухом і біфуркацією. Зокрема, у міжнародній сфері кожна зі сторін взаємодії виступає як причина іншої та як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що обумовлює вияв протиріч, які виступають джерелом їх саморозвитку.

Доцільно зауважити, що розуміння природно-специфічних імпульсів у партнерських комунікаціях між спільнотами є необхідним для виявлення потенцій, загроз та ризиків еколого-економічного характеру в господарюванні. Безпосередня єдність людства з природою націлена на гомеостаз, хоча в еволюції цього тандему простежується різниця екологічних інтересів. Адже «рівновага» є динамічною за своєю суттю, що являє собою рух навколо точки стійкості.

Суспільство завжди буде вимушене йти на компроміси задля власного добробуту й безпеки, поступово утверджуючи філософію буття в спосіб екологічної дипломатії та превентивних дій. Прагнення до діалогу й перемовин із природою – це особлива квінтесенція. Так, Й. Гьоте зазначав: *«Ми живемо серед природи, але чужі для неї. Вона вічно говорить з нами, але таїн своїх не відкриває. Ми постійно діємо на неї, але немає у нас над нею ніякої влади... Із всіма вона дружню веде гру, і, чим більше у неї виграють, тим більше вона радіє.*

⁴³² Киссинджер Г. Дипломатія. Пер. с англ. В.В. Львова. Москва: Ладомир, 1997. С. 9.

З багатьма вона так скритно грає, що непомітно для них закінчується гра»⁴³³.

Новочасне століття має всі ознаки динамічної інтернаціоналізації економічних відносин між країнами. Поступ цей відбувається на фоні глобалізації, корпоратизації, інформатизації та екологічних проблем внаслідок зміни параметрів «краєвиду» щодо: цінності життя й здоров'я людини, збереженості оазисів і ландшафтів природи, надійності матеріального забезпечення й примноженості духовних благ, захищеності національних культур та релігійної ідентичності, універсальності побуту й унікальності господарювання тощо.

Але сучасні епохальні досягнення всього людства відрізняються від попередніх не лише грандіозністю, масштабністю й динамічністю в перетворенні довкілля, але й спонуканням до «екологічного діалогу» суспільства і природи через зміну способів їх взаємодії. Адже філософський концепт «природи» вказує на змістову гармонію цього явища та наявну контрастність впливу на суспільство.

Кожний етап еволюції суспільних відносин є оптимальним для актуального стану природи і соціально-культурних утворень. Розквіт і занепад цивілізацій науковці пов'язують з політичною діяльністю та війнами як наслідок розвитку торговельно-економічних відносин і захисту територіальних інтересів. Поштовх до еволюції людства може відбуватися через природно-соціальні виклики зовнішнього та внутрішнього походження. Зокрема, А. Дж. Тойнбі вважав: *«Безперервне зростання цивілізації можливе лише тоді, коли вона сама генерує поступовий і злагоджений ланцюг «викликів-і-відповідей». Обсяг і характер «викликів» (фізичні, природні, кліматичні, географічні, воєнні, соціальні, економічні) могли сприяти розвитку цивілізації та могли обмежувати чи призупиняти його»⁴³⁴.*

Разом з тим, у координатах ХХ–ХХІ ст. «виклики» сильно акумулювались, а способи реагування на них

⁴³³ Goethe J. «Nature», Anthology of world philosophy, 1974. Т. 2. Рр. 65–66.

⁴³⁴ Тойнби А. Дж. Постигание истории. М., 1991. С. 164.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

потребують консолідації суспільства, об'єднання міжнародних зусиль, підтримання й контролю дій в їх застосуванні на основі екологічної дипломатії.

Країни, дбаючи про свій добробут, могутність, велич і безпеку, привносять до природного та навколишнього середовища⁴³⁵ як позитивні, так і негативні ефекти. Свідченням цього є історія розвитку дипломатії, що мала документальні остороги та реальні факти екологічної необачності, міра врахування яких могла забезпечувати: перемогу або поразку в політичному протистоянні й військовому конфлікті; господарські надбання або їх втрати; доходи від торгівлі або фінансові збитки; відтворення потенціалу або посилення ризиків у сфері економіки природокористування тощо.

Вважаємо, що процес гармонізації міждержавних відносин через призму екологічної культури містить суперечливі елементи: несприйняття, протистояння, компроміс, злагоду тощо. У цій площині завжди присутні матеріальні інтереси і вигоди об'єктивної реальності, що обумовлюють способи людського буття, його економічної активності й соціально-політичної конфліктності. Одвічною є проблема зменшення напруги шляхом задіяння сил дипломатії. У цій царині знання актуалізується інтерпретація дійсності через зміну типів суспільної організації, економічної модернізації та інтеграції сегментів життєзабезпечення (господарського, екологічного, торговельного тощо).

Встановлення нового світового порядку обумовлюється самою еволюцією цивілізації, в якій завжди присутні геостратегічні інтереси. За умов зростаючої ресурсної та екологічної взаємозалежності країн, нарощування конфронтації, конфліктів, протиборств і руйнацій – може ставити під сумнів

⁴³⁵ *Середовище* – сукупність природних тіл і явищ, з якими організм перебуває в прямих чи опосередкованих взаємовідносинах; *природне середовище* – середовище, що мало змінене людиною та не втратило найважливіших властивостей – здатності до само-відновлення і саморегулювання; *навколишнє середовище* – сукупність фізичних, хімічних, біологічних, енергетичних та інших характеристик і соціальних факторів, спроможних викликати прямий чи віддалений вплив на живі істоти і діяльність людини.

виживання всього людства. Особлива роль у цьому процесі належить країнам, яких можна вважати реальними чи потенційними гегемонами, що впливають на політичні, економічні, соціальні та культурні трансформації в суспільстві. Утримання статусу гегемонії переважно пов'язується з глобальною системою управління й безпеки, геополітикою, дипломатією, ідеологією, екологією⁴³⁶.

Але не менш значущими є інші елементами впливу на свідомість людей. Баррет М. зазначив: *«Гегемонію краще за все розуміти як організацію згоди, процес за допомогою якого підлеглі форми свідомості конструюються без насильництва чи примусу»*⁴³⁷. Саме тому, сучасний образ цивілізації презентується в інтернаціональному спектрі, де має місце соціально-економічні та екологічні контрасти між країнами «центру» та «периферії» світу. Це породжує діаметрально протилежні завдання країн у міжнародній спеціалізації, кооперації, інтеграції та дипломатичній діяльності.

Глибокий зміст розуміння цих процесів корелюється з поняттям *«гегемонія»* (від грец. *hēgemonia* – передування, провід, керівництво), що означає поєднання впливу та верховенства держави, що переходить у панування над світом з неминучими елементами монопольного контролю в розподілі владних ресурсів і силового диктату в реалізації геостратегічної та інших видів політики.

У науковій праці *«World System Analysis»* (І. Валлерстайн) визначено гегемонію як ситуацію, за якої міждержавні відносини набувають суперництва між «великими державами», де має місце нав'язування одних країн іншим своїх правил в економічній, політичній, екологічній, військовій, диплома-

⁴³⁶ Наявність екологічних аспектів у геостратегічних прагненнях країн виявлено в: закономірностях розвитку «єдиної світової цивілізації» (А. Тойнбі, К. Ясперс, В. Макніл, І. Валлерстайн, К. Чез-Данн, А. Франк, Д. Уїлкінсон); проблемах цивілізаційного протистояння (Ж. Атталі, Б. Ерасов, Ф. Фукуяма, С. Хантингтон, С. Хоффман); різних механізмах підтримання гегемонії (Дж. Аррігі, І. Валлерстайн, А. Грамші, Р. Робертсон); системних екологічних ризиках і конфліктах (К. Восьний, Д. Зеркалов, Н. Караєва, Л. Мельник, С. Мосов, Д. Ніколаєнко, В. Сабадаш) та ін.

⁴³⁷ Barrett M. *Ideology, politics, hegemony : from Gramsci to Laclau and Mouffe*, Cambridge : Polity Press, 1991. 641 p.

тичній і культурній сферах. Гегемонія це завжди нестійкий стан у прояві конкуренції між країнами. Вона може бути досягнута лише в ситуації вагомої переваги у світовій економіці, коли навіть крупні союзні держави є де факто клієнтами певної держави і спроможні лише на оборонну позицію по відношенню до країни-гегемона. Здатність країн утримувати геополітичні позиції залежить від внутрішнього потенціалу та безпеки, дипломатії створення економічних союзів і взаємодії з транснаціональними акторами.

Досягнення відносної стійкості світової економіки є головним завданням країни-гегемона, яка спроможна його реалізовувати. Як тільки держава отримує квазімонополію на геополітичну владу, вона прагне встановлювати правила для світу, забезпечувати власну економічну стабільність, максимізувати обсяги капіталу та ресурсу за будь-якої ціни⁴³⁸. За умов складності техногенної цивілізації, реальних і потенційних екологічних загроз виникають як позитивні, так і негативні ефекти для країни-гегемона. Важко стримувати динаміку інновацій на світовому ринку, на якому активність суб'єктів орієнтована на високоприбуткові сектори та використовує переваги виробничої бази самої країни-гегемона.

Такого роду величезна монополія приречена до поступової самоліквідації або кардинальної трансформації під тягарем значних витрат на підтримку статусу й світового порядку⁴³⁹.

Майбутній розвиток людства не омине загострення економічних суперечностей між центрами і периферіями світу, а також глобальної ресурсної кризи. Ймовірним є такі траєкторії змін для світу:

1) шлях відносного вирівнювання можливостей економічного й екологічного поступу між групами всередині країн-лідерів, відносин країн-лідерів і країн-периферії;

⁴³⁸ Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер. с англ. П.М. Кудюкина. СПб.: Университетская книга, 2001. С. 97–98.

⁴³⁹ Бохан А.В. Екологічні та безпекові атрибути геостратегічної гегемонії. Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. 2014. №12(165). С.46–49.

2) шлях створення достатньо жорстких ієрархічних соціальних структур, що буде «несиметрично» утримувати еколого-економічні можливості, засоби та доходи між елітами та іншими групами, між центрами і периферіями.

Це спонукає міжнародних акторів діяти по-новому, але їх стратегії поки що не гарантують повної узгодженості, ритмічності, ефективності чи екологічності взаємодії в глобальному просторі. Як наслідок, виникають імпульси «гегемонійної одержимості», що зумовлюють міжнародні конфлікти та демонструють песимізм країн «третього світу» в сприйнятті глобалізації як продовження імперіалізму більш витонченими засобами. У зв'язку з цим У. Бек виокремлює стратегії глобальної та регіональної гегемонії, які не виключають одна одну, а ґрунтуються на різних механізмах влади з властивими їм суперечностями й конфліктами⁴⁴⁰.

США і країни-лідери Європи, Східної Азії вже ступили в період «оновленої» політико- економічної гегемонії та екологічної експансії. У наукових дискурсах питання генези конфліктів і надалі залишається визначальним компонентом геостратегічної гегемонії, що об'єктивно впливає і на механізми економічної модернізації країн світу.

На думку Л. Козер, *війна «об'єднує» суперників, а сам процес вступу в конфлікт з супротивником встановлює відносини там, де їх не було*⁴⁴¹. Існуючі конфлікти породжують процес утворення асоціацій та коаліцій шляхом втягування нових союзників, налагодження нових економічних зв'язків та інтенсифікації міжнародних відносин. Зокрема, міжнародна консолідація країн щодо миру та безпеки також має різні цілі – відображає ідеалістичні й матеріалістичні мотивації країн-учасниць, демонстрацію жорсткої і м'якої сили в їх забезпеченні.

⁴⁴⁰ Бек У. *Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія* /пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. С.258–260.

⁴⁴¹ Coser Levis A. *The Function of Social Conflict*. N.Y. : Free Press. Pp. 121–122.

Це особливо приваблює Китай, Індію, Росію, Бразилію і ПАР, які хочуть зміцнити свої позиції у світі через демонстрацію політичної, економічної і військової потужності. Китай є сьомим донором миротворчого бюджету ООН (3,94% загального бюджету в 2012 р.) після США, Японії, Великої Британії, Німеччини, Франції та Італії. Розширення участі нових центрів сили в миротворчих операціях у різні способи впливає на міжнародну систему безпеки.

Спростовується парадигма, згідно з якою врегулювання конфлікту є результатом взаємодії «Північ – Південь», коли конфлікти трапляються на Півдні, а реакція приходить з Півночі. Роль нових центрів сили в підтримці миру та безпеки є прикладом утвердження нової моделі: «Південь – Південь». Це кардинально змінює прояви геостратегічної гегемонії⁴⁴² та її економічних та екологічних наслідків для світу.

Такі відомі вчені, як Г. Моргентау, А. Шлезінгер вважали, що боротьба за гегемонію будь-якими засобами (у тому числі силами та різними механізмами дипломатії) сприяє розвитку цивілізацій. Всі війни доісторичного часу і епохи Древнього світу, Середньовіччя і Нового часу базувалися на економічних інтересах ресурсної експансії. Але з утворенням великих імперій, приватної власності й панівних класів, реалізація геополітичних претензій набула форм «інструментальної агресії» з боку урядових, політичних і військових елітарних груп. Надалі, з розвитком техноцивілізації, посилилась військова, екологічна та інформаційна агресія, що зазвичай підтримується сильною урядовою владою потужних держав⁴⁴³.

Саме тому, за існуючих тенденцій функціонування міжнародних економічних і політичних союзів, буде відбуватися зміна концепту екологічної безпеки та виміру геостратегічної гегемонії. Адже війни майбутнього – це

⁴⁴² СІПРІ 2011: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. /Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О.Разумкова. Київ : Заповіт, 2012. 488 с.

⁴⁴³ Мосов С. Война и мир – выбор за человечеством: Монография. К.: Румб, 2007. С. 25–27.

безконтактні форми впливу на супротивника з використанням новітніх видів озброєння (інфразвукових, електромагнітних, гідроакустичних, радіоелектронних, нанотехнологічних, психотропних, інформаційних), що мають вражаючий характер просторової дії й екологічного ризику та поширення природно-кліматичних аномалій. Існує справедлива теза Д. Ніколаєнка: *«Війна і мир – два основних стани людського буття, що тісно та багато у чому пов'язані між собою... Немає жодних підстав говорити про їх припинення... Хоче того людство чи ні, але війни не припиняються – війни еволюціонують»*⁴⁴⁴.

Загострення глобальних екологічних проблем на тлі військових конфліктів зумовлює нові форми гегемонії на засадах ресурсної геополітики. Екологічні загрози є наслідком безпрецедентного попиту на ресурси, пов'язаного з потребами виробників (Китаю, Індії) разом зі збереженням високого рівня споживання промислово розвинутими країнами Азії, Європи та Північної Америки. Проте, боротьба потужних геополітичних гравців за ресурси поширюється на треті країни, зумовлюючи економічну нестабільність, екологічну вразливість і перманентну конфліктність⁴⁴⁵.

Військово-політичні та екологічні конфлікти виступають одним із механізмів нав'язування країною-гегемоном відсталим країнам відповідної ресурсно-сировинної спеціалізації. Для глобальних гравців США і Китаю, наприклад, конфлікт в Південному Судані направлений на реалізацію економічних інтересів і доступ до нафтових родовищ, запаси яких оцінюються в 904 млн тонн. Щороку ця країна постачає на світовий ринок близько 19 млн тонн нафти, на якому 66% обсягу купує Китай, 30% – Малайзія, Індія, Сінгапур, Японія, ОАЕ⁴⁴⁶. За умов нестабільності цього регіону світу,

⁴⁴⁴ Николаєнко Д. Экономика войны и мира. URL : <http://www.archipelag.ru>.

⁴⁴⁵ Humphreys, M. Natural resources, conflict and conflict resolution: uncovering the mechanisms, *Journal of Conflict Resolution*, vol.49, no.4 (Aug. 2005).

⁴⁴⁶ Мишин А. Конфликты в Африке показывают, что в регионе необходима реанимация панафриканизма URL : <http://commons.com.ua/16/02/2014>.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

не виключається і можливість співпраці приватних компаній з радикальними режимами і збройними угрупованнями заради видобутку природних ресурсів.

Експерти передбачають, що такі країни, як Конго і Кенія в найближчі роки можуть стати базою для нової хвилі економічного зростання в світі. The Economist Intelligence Unit прогнозує зростання ВВП країн даного регіону на 5%, а Світовий банк – інвестиційну привабливість у понад 300 млрд дол. впродовж 2015–2023 рр.⁴⁴⁷. Але можливість такої економічної стабілізації досягається поки що за рахунок експорту природних ресурсів, дешевої робочої сили та відсутністю екологічного контролю над імпортом.

Цим периферійним країнам висуваються особливі умови для експорту сировини, які спричиняють військові, етнічні та екологічні конфлікти, що супроводжуються ризиками трайбалізму⁴⁴⁸, племінного сепаратизму, геноциду, насилля, рабства. Всі ці процеси фінансуються і за рахунок «хижацького природокористування». Африка виступає плацдармом для масштабних і найрізноманітніших конфліктів у світі, жертвами яких за останні сорок років стало більше 5 млн загиблих осіб, 24 млн безхатченків, 18 млн біженців⁴⁴⁹.

Впродовж останніх тридцяти років африканські країни слугують територією для утилізації небезпечних токсичних і електронних відходів^{450,451} з розвинутих країн, що спричиняє

⁴⁴⁷ Африка як нова арена для радикальних ісламістів URL : <http://ua.korrespondent.net/19/12/2014>.

⁴⁴⁸ *Трайбалізм* (від англ. tribe – плем'я) – міжплемінна ворожнеча, що проявляється в суспільстві.

⁴⁴⁹ Войны и конфликты в Африке. URL : <http://www.modernarmy.ru/13/01/2014>.

⁴⁵⁰ За оцінками Програми ООН з навколишнього середовища щороку у світі утворюється близько 50 млн т електронних відходів, а їх накопичення відбувається втричі швидше, ніж зростання кількості інших відходів. За даними ЕРА, щорічно викидаються близько 130 млн мобільних телефонів, що створює 65 тис. т відходів електроніки [Reid R. Environmental Responsibility: Today's Business Megatrend. URL : <http://www.environmentalleader.com>]

⁴⁵¹ Передбачається, що до 2030 р. у розвинутих країнах буде спостерігатися утворення близько 200–300 млн. старих комп'ютерів, у країнах, що розви-

еко-катастрофу цього регіону світу. Вартість захоронення чи утилізації небезпечних відходів в розвинутій країні може складати 5 тис. дол. США за тонну, тоді як імпорт токсичного сміття в одну з африканських країн – 10 дол. за тонну⁴⁵². Правомірною є заява Дж. Ріфкіна: *«Необхідна розробка «електронної хартії про права і обов'язки» та доцільність реалізації концепції «суспільства з нульовою маржинальною вартістю»*⁴⁵³. Має бути посилена екологічна відповідальності країн-продуцентів електронного обладнання.

Стосовно перспектив людства, процес «цивілізації» Африки вимагає економічної, екологічної та безпекової оцінки як реальних ресурсів її розвитку, так і наслідків «контрибуції» з боку країн-гегемонів. Країни Африки втягуються в глобальну економіку, не володіючи дієвими політичними інструментами взаємодії з іншими країнами. Прийнятна «рівність» економічного благополуччя країн має базуватися на зростанні продуктивності праці, ефективності управління виробництвом⁴⁵⁴.

Суворі екологічні правила і висока вартість праці в економічно розвинутих країнах призводять до того, що глобальний трафік високотехнологічного сміття включає експорт не лише до Китаю, а й до Мексики, Венесуели, Парагваю, Гонконгу, ОАЕ, Лівану, країн Латинської Америки та Карибського басейну, Парагваю, Гватемали, Панами, Перу, Колумбії та ін. Міжнародними угодами Організації економічного співробітництва і розвитку заборонено перевезення небезпечних відходів та їх накопичення без відповідної екологічної обробки, проте

ваються ця кількість становитиме майже 400–700 млн. одиниць. [Электронные отходы – проблема будущее. URL : <http://prognosis-future.org/30/04/2010>]

⁴⁵² Африка рискует стать помойкой планетарного масштаба. URL: <http://newsland.com/news/04/09/2009>.

⁴⁵³ Т. Янглад и Дж. Рифкин открывают Всемирный форму в поддержку демократии 2014. URL : www.coe.int/03/11/2014.

⁴⁵⁴ Шапталов Б. Теория и практика экспансионизма: Опыт сильных держав. М. : Книжный дом «Либроком», 2009. С. 323–324.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

це не перешкоджає зростанню торговельного потоку електронних відходів⁴⁵⁵.

Доцільно зауважити, що у сфері міжнародної економіки проблема «E-waste»⁴⁵⁶ зазвичай розглядається не лише в контексті загострення екологічних проблем для всіх країн, але як прибутковий вид діяльності. Збір електронних відходів, їх сортування та подальша утилізація (комплексна переробка для одержання цінної сировини або готового продукту) є економічно вигідною та може сприяти вирішенню ряду екологічних проблем інструментами дипломатії аби зменшити рівень забруднення довкілля і небезпек для здоров'я населення.

Якщо переробити 1 млн мобільних телефонів, то можна отримати 24 кг золота, 250 кг срібла, 9 кг паладію та 9000 кг міді. У перерахунку на 1 т відпрацьованих мобільних телефонів (близько 6 тис. апаратів) можна отримати прибуток від продажу дорогоцінних та кольорових металів на рівні 15 тис. дол. США. Одна тонна електронного брухту з персональних комп'ютерів містить більше золота, ніж 17 тонн золотоносної породи⁴⁵⁷. Для виробництва одного комп'ютера необхідно 240 кг вичерпаного палива, 48 кг різних хімічних речовин та 1,5 тонн води⁴⁵⁸.

⁴⁵⁵ У 1995 р. було прийнято Заборонну поправку «Ban Amendment» до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1992 р.), яка встановлює глобальну заборону на експорт небезпечних відходів (у т.ч. електронних відходів) у країни, що розвиваються.

⁴⁵⁶ «E-waste» (відходи електронного та електричного обладнання) – будь-яке електронне та електричне обладнання, що втратило повністю або частково свої корисні властивості або застаріло, але зовнішній вигляд дає можливість виявити його вид (найменування, призначення), виробника (імпортера), та які утворюються у процесі діяльності людини і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення, та яких їх власник хоче або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення, крім виробничих залишків.

⁴⁵⁷ Bleiwas D. *Obsolete Computers, «Gold Mine», or High-Tech Trash? Resource Recovery from Recycling/* D. Bleiwas, T.Kelly // U.S. Geological Survey Fact Sheet. 2001. № 060-01. Pp.18-22. URL : <http://pubs.usgs.gov/fs/fs060-01/fs060-01.pdf>

⁴⁵⁸ Філатов Л.Г., Сидоренко С.В., Кононенко О.С. Поводження з електронними відходами в Україні. Аналіз проблеми та шляхи вирішення. Вестник. 2012. № 34.

Сучасні високотехнологічні способи утилізації дозволяють відновлювати 95% дорогоцінних металів з електронних відходів. Але, незважаючи на існування інфраструктури з утилізації (переробки) електронних відходів⁴⁵⁹, все ж більшість відходів плат (близько 85%) все ще вивозять на сміттєві звалища, що призводить до нераціональних втрат обмежених матеріальних ресурсів і спричиняє забруднення довкілля. Лише за 2014 р. населення Землі позбулося 41,8 млн тон електронного та електричного обладнання. У ньому містилося: 300 т золота (11% від світового виробництва цього дорогоцінного металу в 2013 р.) і 2,2 млн тонн небезпечних для екології (свинець, ртуть, кадмій, хром)⁴⁶⁰.

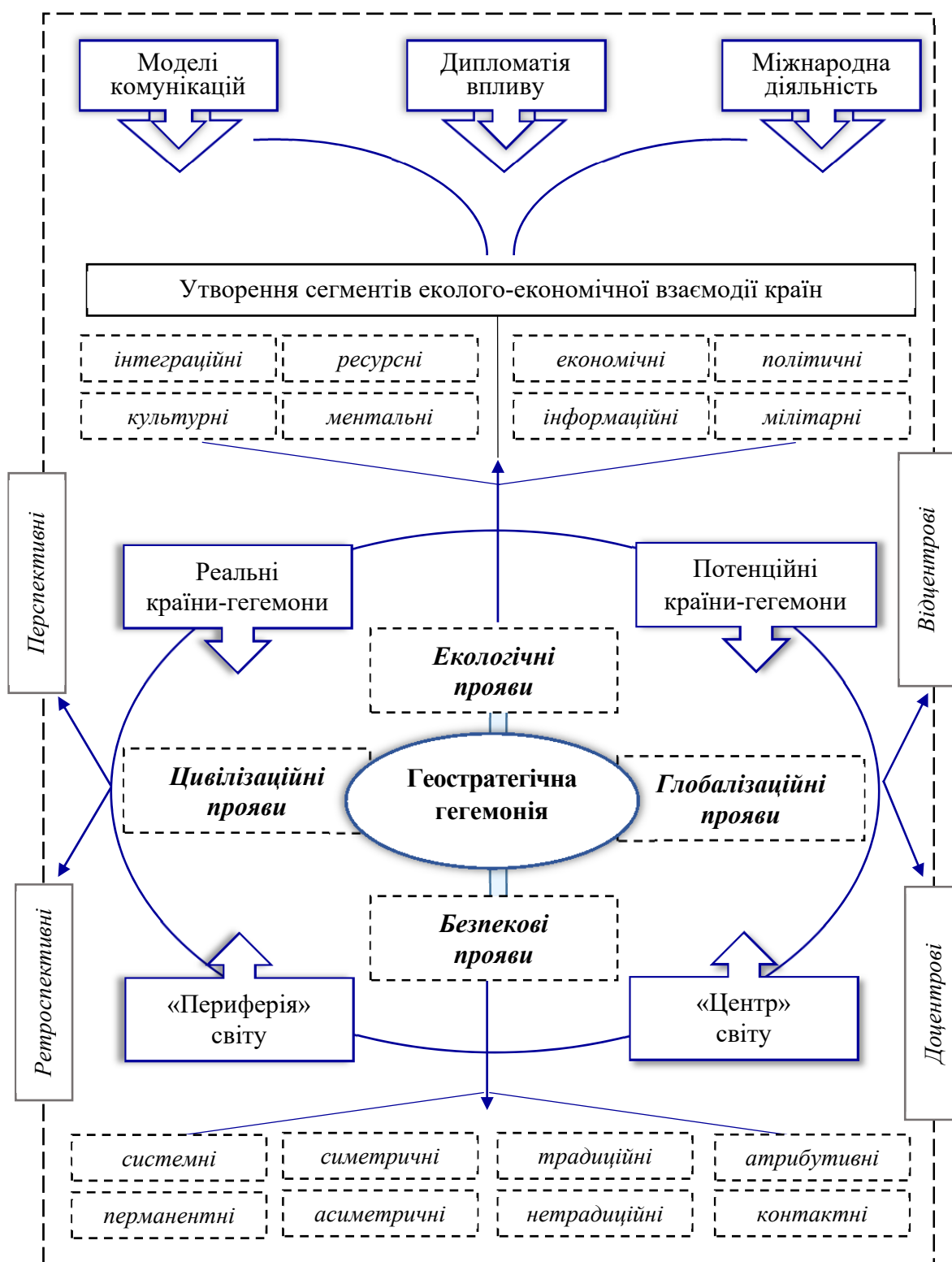
Існуючий дуалізм глобалізаційних тенденцій зумовлює «пастку нееквівалентного обміну» на світовому ринку, закріплює країни-периферії в статусі «донорів» транснаціонального капіталу та демонструє різні наміри реальних і потенційних суб'єктів геостратегічної гегемонії: політичні, економічні, ресурсні, територіальні, інтеграційні, інформаційні, військові. Вони, своєю чергою, породжують системні, перманентні, симетричні, асиметричні, традиційні, нетрадиційні, конфліктогенні, контактні та інші загрози (рис. 2.13). Екологічний атрибут геостратегічної гегемонії свідчить про зародження нової моделі світової економіки, яка орієнтована на розв'язання суперечностей:

- глобомоноцентричності (концепції лідерства у формуванні високорозвиненою частиною світу системи глобального управління периферією та її економічним потенціалом);
- глобополіцентричності (концепції багатополюсного світу, наявності багатьох центрів глобальної відповідальності країн за прогрес і безпеку людської цивілізації загалом).

⁴⁵⁹ Проблема утилізації різних видів електронних відходів залишається дуже актуальною для всіх країн-членів ЄС, незважаючи на те, що функціонує цілий ряд спеціалізованих заводів: «Batrec Industrie AG» (Швейцарія), «TERMAR» (Італія), «Nadin Group Jsc» (Болгарія), «AkkuSer Ltd» (Фінляндія), «Stena Metall Group» (Фінляндія), «ELEKTRO RECYCLING Ltd» (Словаччина) «TREDI STRASBOURG» (Франція), «SAKAB» (Швеція).

⁴⁶⁰ Люди за рік викинули 300 тонн золота як сміття. URL [https : //m.dt.ua/21/04/2015](https://m.dt.ua/21/04/2015)

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

*Рис. 2.13. Форми прояву геостратегічної гегемонії в еколого-економічному просторі взаємодії країн**

* Джерело: розроблено автором.

На порядок денний екологічної дипломатії за умов модальності глобалізації можуть бути винесені такі запитання: *Які механізми встановлення нових критеріїв нерівності між країнами, аби вони були до певної міри безпечними? Які інструменти ліберальної ідеології набудуть значення для світового порядку, дипломатії та розвитку цивілізації? Яка ціна природних і екологічних ресурсів буде закладена в підтримання геостратегічної гегемонії чи рівноваги сил лідерами світової економіки?*

Всепланетарний характер екологічних загроз пов'язується також зі складністю взаємодії природної, цивілізаційної, техногенної та інших систем, що функціонують за своїми законами і спроможні створювати ряд невідомих загроз високого градієнта ураження в момент їх виникнення та розвитку. Тому екологічна оптимізація життя та розвиток державно-організаційних спільнот вимагає кардинального удосконалення еколого-економічної політики на всіх рівнях⁴⁶¹.

Одним із варіантів відповіді на ці запитання може слугувати теза К. Ясперса: *«Мотиви на шляху до глобальної єдності – це, з одного боку, властива для нашого часу як і будь-якому іншому, воля до влади, що не знає спокою доти, поки їй не підпорядкуються всі; з іншого – загроза планеті, що вимагає негайної домовленості великих держав, які перед величезною небезпекою для всіх вагаються в застосуванні сили – а над всіма цими мотивами постає ідея солідарності в прагненнях людства»*⁴⁶². Дипломатія розвитку має стимулювати економічну модернізацію країн.

Разом з тим, екологічні наслідки глобалізації виходять за межі національних кордонів, і тому виникають труднощі в досягненні стабільного взаємозв'язку між прийняттям економічних рішень країн і вимогами екологічної безпеки людства –

⁴⁶¹ Смышляев В.А. Современная экологическая политика: сущность, теория и социально-экономические приоритеты. Международный научный журнал «Символ науки». 2016. № 7. С. 161–163.

⁴⁶² Ясперс К. Смысл и назначение истории. М.: Политиздат, 1993. С. 53–54.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

відповідно кореляції між потребами і можливостями у його життєзабезпеченні. З цього приводу проф. Л. Гринів звернула увагу на питання «*обмеженості*» стосовно природного середовища, що має багатовекторний вимір: економічний, соціальний, екологічний, психологічний, естетичний, рекреаційний⁴⁶³. Також існує проблема «*вибору*» в господарюванні ресурсами довкілля:

– мікроекономічний вибір → належить безпосередньо до ініціатив діяльності економічних суб'єктів;

– макроекономічний вибір → стосується, з одного боку, екологічної політики чи різних макроекономічних політик (фіскальна, торговельна, бюджетна) та секторних (промислово-енергетична, сільськогосподарська, транспортна тощо), в межах яких приймаються рішення, що можуть мати безпосередній і опосередкований вплив на довкілля; з іншого боку, вибір способу природокористування стосується якісно нового моделювання у сфері еколого-доцільного масштабу господарювання;

– мезоекономічний вибір → стосується екологічних обмежень просторового розвитку економіки.

Обидві згадані вище категорії «*обмеженості*» і «*вибору*», беззаперечно, закладені в основу формування суспільного добробуту⁴⁶⁴. Наприклад, існує потреба в прийнятті складного вибору між «*факторно-інтенсивним*» і «*середовищно-сприятливим*» технічним прогресом. Не кожна нова технологія виробництва, яка вигідна з погляду продуктивності праці й капіталу чи одиничних витрат продукування товарів, є корисна для довкілля. Це означає необхідність зниження величини емітованих забруднень або зменшення використання

⁴⁶³Гринів Л. Нові функції та моделі екологічної економіки у системі формування Екологічної Конституції Землі. Науковий вісник. Львів: НЛТУУ. 2006. Вип. 16.8. С. 97–104.

⁴⁶⁴Суспільний добробут може бути також визначений і через цілий ряд інших чинників, таких як: вільний час, пропорції перерозподілу ВВП, позаринкове (природне) виробництво благ і послуг, культурні й духовні цінності тощо.

середовищних ресурсів. Отже, макроекономічний рівень проблем вибору і обмеженості в господарюванні ресурсами довкілля може зумовлювати цілий ряд проблем, розв'язання яких вимагає якісно нової методології та інструментів еколого-економічного аналізу, бо екологічна політика за сутністю і цілями є дуже спектральною. А це означає, що на даному етапі не всі з них можуть бути одночасно реалізовані через обмеженість фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів.

У зв'язку з тим глобальні масштаби трансформації суспільства засвідчують різну природу їх витоків і утворень. Цей процес характеризується ознаками модернізації через посилення значущості екологічних імперативів у соціально-економічних процесах. За цього відбувається інтенсифікація міжнародних контактів і взаємодії країн, що змінює геополітичні акценти та виявляє новий формат дипломатії з метою упередження екологічних загроз.

Великий спектр модернізаційних ініціатив охоплює всі сфери життєдіяльності та виявляє спроможність владних, політичних, дипломатичних, бізнесових та елітних структур до її здійснення. Але перехід на новий рівень функціонування економічних систем спричиняє ланцюжковий ефект їх зміни, впливаючи на структурні елементи представлення та ідентифікуючи наявні екологічні зв'язки.

Модернізацію (від англ. modern – сучасний, передовий) – визначати як: 1) процес оновлення чи удосконалення певного об'єкта відповідно до вимог вищого рівня якості; макро-процес переходу від традиційного типу суспільства до більш прогресивного; 2) перманентний процес здійснення реформ у різних системах (політичній, економічній, ресурсній, енергетичній, соціальній) з метою їх розвитку шляхом інноватизації, екологізації та інформатизації. Сучасним атрибутом модернізації є зміна ідеології міжнародного партнерства країн в контексті завдань дипломатії щодо екологічного спрямування.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Нова конфігурація світової економіки зумовлює прискорення мобільності країн в інтеграційних процесах як вияв їх прагнень наблизитися до технологічно передових та інноваційних стандартів життя. Потреба в модернізації виникає під впливом чинників ринкових сил і мінливих запитів суспільства як результат: державотворення, національного управління, оновлення інвестиційно-інноваційного середовища, взаємодії політичної влади з інститутами громадськості, формування соціального консенсусу в розподіленні матеріальних благ.

Наявність екологічних принципів у стратегічних програмах економічного розвитку країн є свідченням нового етапу їх модернізації, що сприяє адаптаційним, ресурсним і конкурентним можливостям. Внаслідок багатоаспектного прояву екологічних ризиків і небезпек, політика превентивної дипломатії набуває нових векторів розвитку. На порядку денному XXI ст. – спільна протидія людства «асиметричним» загрозам високої інтенсивності, що підсилюються: екологічною експансією, екологічною інтервенцією, екологічною злочинністю, екологічною контрабандою, екологічним тероризмом, екологічним сепаратизмом.

Загальновідомо, що превентивна дипломатія⁴⁶⁵ вже традиційно орієнтовна на: попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти, обмеження масштабів конфліктів після їх загострення. Про це наголошували у доповідях відомі вчені світу Д. Хаммаршельд, Б. Бутрос-Галі⁴⁶⁶, К. Аннан. Але за умов прояву кон'юнктурних факторів на світовому ринку та специфіки економіко-енергетичних відносин країн, сучасна

⁴⁶⁵ Мельник С. Превентивна дипломатія: міф чи реальність? Зовнішні справи. 2013. № 3. С. 46–49.

⁴⁶⁶ Доповідь Генсека ООН Б. Бутроса Галі на Генеральній асамблеї ООН від 17 червня 1992 року № A/47/277 - S/24111 під назвою «План для досягнення миру. Превентивна дипломатія, забезпечення та збереження миру» («An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace keeping»).

дипломатія звертає увагу на амплітуду екологічних дисонансів у процесі врегулювання конфліктів.

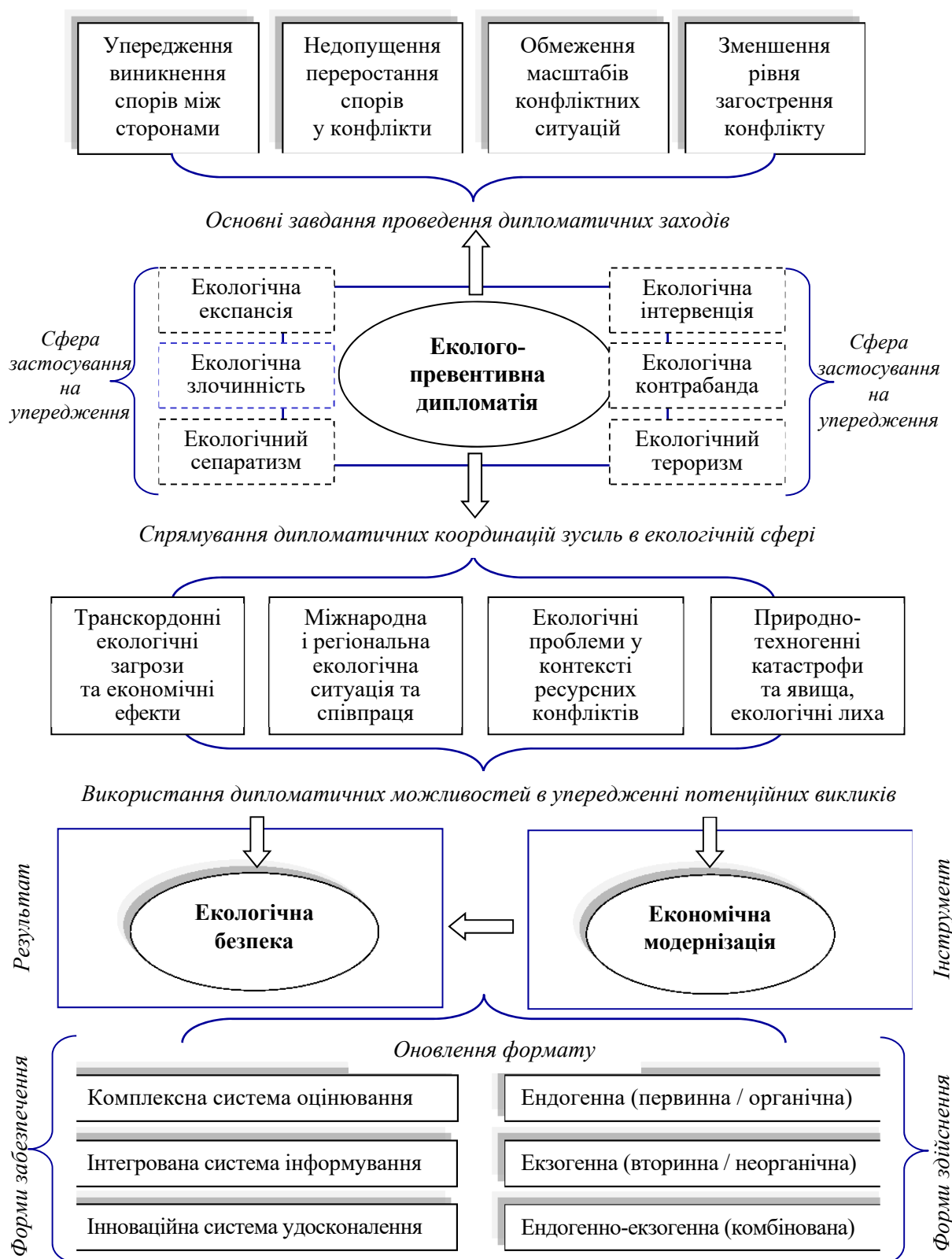
У такому разі, дипломатичні дії мають бути спрямовані на упередження суспільної конфронтації, створення відповідних стимулів для подолання соціально-політичної інертності людства та управління складними змінами в екосистемах різного рівня. Адже правомірною є теза, що *цивілізації у міру розвитку стають все більш складнішими, але є дієздатними лише доти, поки спроможні управляти цією спроможністю*⁴⁶⁷.

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин спостерігається збільшення присутності екологічних компонентів у превентивній дипломатії через представлення таких функцій: контроль потоків транскордонних екологічних загроз, виявлення джерел погіршення еколого-економічної ситуації в країнах і регіонах, зменшення конфліктності за спільного використання природних, територіальних, енергетичних, водних, продовольчих та інших ресурсів.

Вважаємо, що превентивність передбачає комплекс заходів щодо: раннього і вчасного попередження екологічних загроз і конфліктів, зміцнення суспільної довіри в подоланні екологічних катастроф, розширення миротворчих місій у зонах екологічних і природно-техногенних лих, створення демілітаризованих зон / осередків, використання моніторингу екологічної безпеки, надання консалтингової підтримки в розвитку організаційно-правових форм екологічної орієнтованої діяльності, заохочення країн до економічної модернізації на засадах раціонального господарювання, інвестування в охорону навколишнього природного середовища (рис. 2.14).

⁴⁶⁷ В системних науках, термін «колапс складних систем» характеризує вразливість організаційної структури суспільства та її опір адаптаційним процесам /J. Tainter «The Collapse of Complex Societies», 1988).

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

*Рис. 2.14. Багатофункціональність еколого-превентивної дипломатії в контексті економічної модернізації **

** Джерело: розроблено автором.*

На мікро- і макрорівень здійснення *еколого-превентивної дипломатії* впливає формування систем екологічної безпеки країн залежно від успішності здійснення ними різних типів економічної модернізації:

– ендогенна (первинна / органічна) → модернізація відбувається за умов прояву внутрішніх імпульсів розвитку країн, з використанням власного економічного й інноваційного потенціалу, що орієнтовані на екологізацію виробництва, бізнесу, науки, освіти, культури;

– екзогенна (вторинна / неорганічна) → модернізація виникає як відповідь країн на зовнішні виклики й загрози з боку інших країн (агентів ринку), супроводжується наслідуванням чи імітацією запозичених екотехнологій за відсутності достатнього ресурсного забезпечення;

– ендогенно-екзогенна (комбінована / інтегрована) → модернізація базується на розвитку власного природно-ресурсного та економічного потенціалу країн з вибіркоvim залученням іноземних технологій, інновацій і наукових розробок екологічного спрямування.

Економічна модернізація країн (регіонів, світу), за включення до неї критерію екологічності, може бути перспективною за умов використання «системного ресурсу»⁴⁶⁸. Цей ресурс формується з чотирьох типів економічних систем :

– об'єктний ресурс (включає державу, комерційні структури, органи управління та політичні організації, які продукують послуги і товари);

– проектний ресурс (передбачає можливості реалізації проектів на всіх рівнях економіки за допомогою концентрації трудових, матеріальних, фінансових, інвестиційних та інших ресурсів; трансформує різні системи);

– процесний ресурс (акумулює комплекс засобів і можливостей для організації переміщення благ в економічному просторі та часі);

⁴⁶⁸ Клейнер Г. Системный ресурс экономики. Вопросы экономики. 2011. № 1. С. 89–100.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

– ресурс середовища (поєднує ринкову, інформаційну, комунікаційну та інші інфраструктури; інтегрує формальні і неформальні інституції).

Особливістю *проектного ресурсу* економіки є імпульси активних /інноваційних дій суспільства (↑↑), тоді як *ресурсу середовища* – пасивні/консервативні (↓↓), водночас як *об'єктний* і *процесний* втілюються по-різному – вимагають дипломатичних дій (↓↑). Типова структура взаємозв'язків у системному ресурсі характеризується симбіозом: «об'єкт – середовище», «середовище – процес», «процес – проект», «проект – об'єкт». Наявні зв'язки в цих парах ресурсів необхідно враховувати у процесі економічної модернізації на всіх рівнях (рис. 2.15).

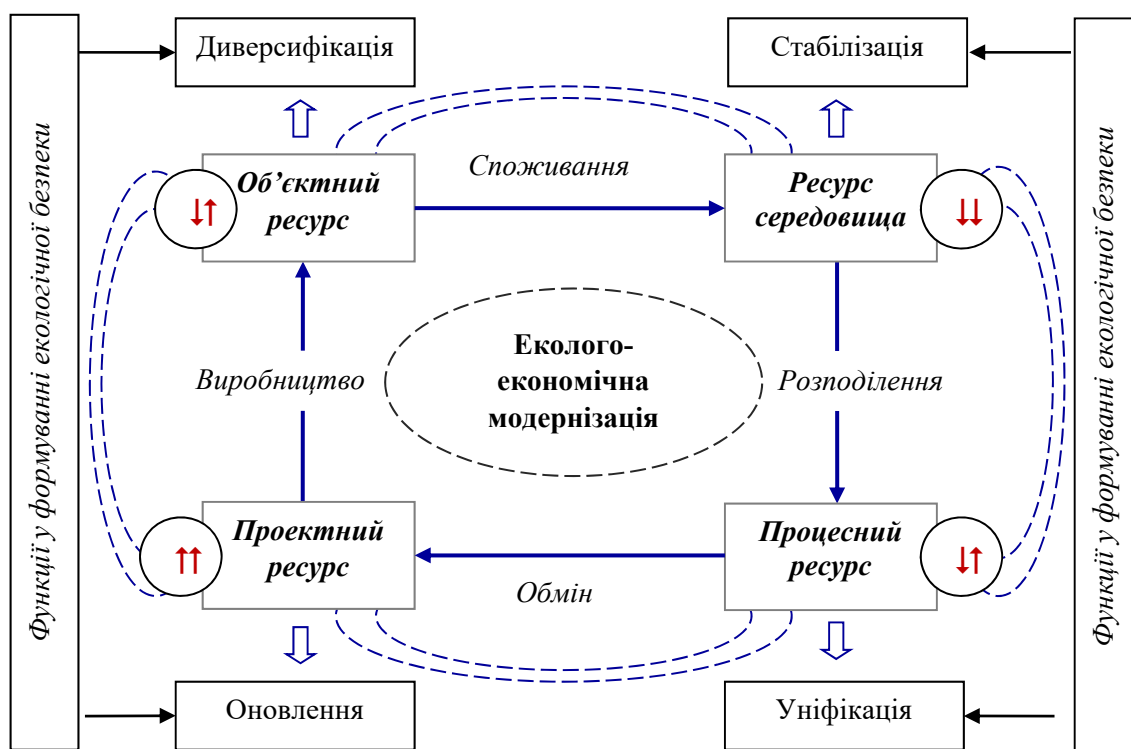

Рис. 2.15. Функції системного ресурсу в аспектах еколого-економічної модернізації*

* Джерело: складено автором на основі [469].

Крім того, на думку С. Рамазанова⁴⁶⁹, в концепції еко-модернізації основним об'єктом може бути організаційно-менеджерська структура індустріальної економічної системи та їхні перетворення в руслі одночасного забезпечення стійкого розвитку та збереження довкілля. У ході моделювання він пропонує враховувати такі взаємопов'язані системи, як: економіка (виробництво), праця (населення), ресурси (корисні копалини, природні ресурси), природа (ця система відображає стан довкілля). Регулювальним органом у базовій моделі є деякий центр (регіональне управління), який визначає еколого-економічну політику, приймає рішення про рівні споживання, добування та забруднення.

Базова модель містить чотири взаємопов'язаних моделей: Модель капіталу, Модель ресурсів, Модель забруднення, Модель праці та деякий критерій вибору оптимальної екологічної політики. *Інтегральну модель* у цьому випадку можна подати як кортеж у вигляді: $IM = \langle \text{Модель капіталу}, \text{Модель ресурсів}, \text{Модель забруднення}, \text{Модель праці та ін.} \rangle$. Необхідно також до системи моделей включити моделі інших важливих чинників і активів.

Для формалізації базової моделі вводяться такі позначення: C – споживання; Z – забруднення; Y – обсяг «корисного» випуску; R – залишок ресурсу; K – капітал; L – праця (робоча сила); I – інвестиції; D – витрати на зниження забруднення. Формалізацію базової моделі може бути подано в такому загальному вигляді.

Критерій вибору еколого-економічної стратегії, тобто ЕЕС:

$$M[\Phi(C, Y, D)] \rightarrow \max,$$

де $\Phi(C, Y, D)$ – функція добробуту регіону, M – символ математичного очікування.

⁴⁶⁹Рамазанов С.К. Проблема сталого розвитку й інтегральна модель еколого-економічного управління в умовах глобальних криз. Економіка розвитку. 2016. №2. С. 63-72.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Модель капіталу: $\dot{K}(t) = W(K, R, D, L, C, I, \xi_k)$, $K(0) = K_0$

Модель забруднення: $\dot{Z}(t) = J(K, L, Y, Z, D, \xi_z)$, $Z(0) = Z_0$

Модель ресурсів: $\dot{R}(t) = G(R, K, L, Y, \xi_R)$, $R(0) = R_0$

Модель праці: $\dot{L}(t) = S(L, C, Z, \xi_L)$, $L(0) = L_0$

де W, J, G, S – деякі задані функції, а $(\xi_k, \xi_z, \xi_R, \xi_L)$ – стохастичні зміни, які описують нестабільне зовнішнє середовище.

З метою прогнозування нелінійної динаміки еколого-економічних і соціально-гуманітарних систем (на базі інформаційних та інноваційних технологій), необхідно використовувати інтегровані стохастичні моделі об'єктів і процесів, що придатні для умов системних криз.

Доцільно відзначити зростання наукового інтересу зарубіжних і вітчизняних науковців до «природного капіталу» і його включення до ринкового й світогосподарського процесу, бо це є базовою відмінністю теорії інвайронментальної економіки. Світову податкову систему ще й досі сформовано на базі усталених підходів, згідно з яким природний капітал вважався безплатним⁴⁷⁰.

Природний капітал та екосистемні послуги вивчали багато зарубіжних вчених⁴⁷¹, дослідження яких сприяло удосконаленню класичної еколого-економічної балансової моделі Леонт'єва-Форда (input – output model) та ін. «Екосистемний капітал» уперше було визначено експертами Європейського агентства з охорони навколишнього природного середовища: «Екосистема – це капітал, який може надавати екосистемні послуги людям»⁴⁷².

⁴⁷⁰ Концепція природного капіталу вплинула на практику розрахунку макро-економічних показників. Світовий банк нині враховує при їх аналізі обсяги видобутку природних ресурсів і екологічну шкоду, завдану викидами вуглекислого газу.

⁴⁷¹ Guerry A.D., Polasky S., Lubchenco J. et al. Natural capital and ecosystem services informing decisions: from promise to practice. Proceeding of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2015. № 24. Vol. 112. P. 7348–7355.

⁴⁷² Мішенін Є.В., Дегтярь Н.В. Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 2. С. 243–257.

У зв'язку з цим в екологічному департаменті Світового банку екосистеми вже розглядають як капітал. Включення екологічного капіталу до механізмів функціонування економіки, формування ринку екосистемних послуг є дуже актуальними на даний час.

Згідно з класичним визначенням капіталу як «вартості», асиміляційні послуги екосистем мають бути оцінені. Основою для оцінки екологічного капіталу є грошова оцінка безплатних раніше благ і послуг, які надаються екосистемами. На думку О.М. Сухіної⁴⁷³, *екологічний капітал* – це сукупність оцінених природних ресурсів, які:

– надають споживачам (народонаселенню і підприємствам, які викидають у навколишнє природне середовище забруднюючі речовини і при цьому заощаджують власні кошти) асиміляційні послуги з нейтралізації шкідливих речовин;

– здатні підтримувати в екосистемах екологічну рівновагу між діяльністю людини і природою за допомогою своїх асиміляційних можливостей;

– створюють відповідний і додатковий еколого-економічний ефект;

– при залученні до національного господарського обороту трансформуються у різні форми капіталу, що приносять нову вартість (прибуток, абсолютну і диференціальну еко-ренту).

Екологічний капітал має потенційну здатність створювати асиміляційні послуги екосистем. Необхідною є економічна (вартісна) оцінка таких екосистемних послуг. Вартісного вираження величина екологічного капіталу набирає тоді, коли екосистеми починають виконувати асиміляційні функції. Різниця між природними ресурсами з асиміляційними властивостями екосистемами (в тому числі їх «роботою» з нейтралізації забруднюючих речовин та ін.) і екологічним капіталом екосистем полягає в тому, що екологічний капітал може бути

⁴⁷³ Разовський, Ю.В, Сухіна О.М., Горенкова К.Ю. Класифікація мінерально-сировинного та екологічного капіталу. Економіка України. 2016. №10 (659). С. 56–78.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

використаний у процесі виробництва і мати вартість. За використання екологічного капіталу можна стягувати екологічну ренту (розраховану за формулою О.М. Сухіною):

$$Pe = Pb - CPe,$$

де Pe – екологічна рента (грн); Pb – прибуток господарюючого суб'єкта, який безплатно використовує асиміляційний потенціал природи (грн); CPe – середній прибуток господарюючих суб'єктів (у певній галузі), які максимально відновлюють асиміляційні функції екосистем (грн).

Наприклад, у результаті міжнародного дослідження економічної цінності екосистемних послуг водно-болотних угідь встановлено вигоди від очищення стічних вод на рівні 654 дол./га на рік (за даними UNEP (TEEB, 2009) і від регулювання клімату – близько 140 дол./га на рік. З'ясовано, що вартість послуг, на які немає ринку (пом'якшення екстремальних природних явищ, очищення скидів), є набагато більшою, ніж тих, які мають реальну ціну (екопослуги з виробництва продуктів харчування, сировинних матеріалів).

Під час здійснення економічної модернізації та забезпечення політико-дипломатичної підтримки цих процесів на міжнародному рівні існує проблема виникненням «ресурсних парадоксів» у світі. Загальновідомо, що головними показниками економічного потенціалу країн є рівень їх потужності в енергозабезпеченості й енергоефективності. Водночас запаси мінерально-сировинних ресурсів можуть слугувати детермінуючим чинником модернізаційних зрушень і міжнародної конкурентоспроможності. У багатьох країнах транзитивної економіки достатня наявність природних ресурсів може свідчити про непряму залежність від темпів економічного зростання і життєвих стандартів і про пряму – пов'язується з нерівністю доходів.

Особливого науково-практичного значення набуває концепт розуміння генезису і онтогенезису трансформації ресурсу з джерела, можливостей забезпечення виробництва

в перешкоду для розвитку економіки чи в засіб руйнування цінностей і вигод. Наявні ресурси можуть перетворюватися на «антиресурси» та зумовлювати втрати⁴⁷⁴.

Паралельно до цього в економічній науці вже утвердилося поняття «ресурсне прокляття» (автор Р. Ауті⁴⁷⁵), що пов'язане з особливостями економічного розвитку країн з високою часткою домінування природних ресурсів (наприклад, падіння рівня життя в країнах-експортерах нафти; низькі темпи економічного зростання та політичної культури за наявності природних багатств). Крім того, міжнародні експерти звертають увагу на явище «парадоксу достатку» (Р. Ауті, Дж. Сакс, А. Уорнер). Власна забезпеченість мінерально-сировинними ресурсами не є ані перепорою для успішного розвитку та економічної модернізації країн, ані гарантією захисту їх від екологічного колапсу. Оскільки самі доходи від таких ресурсів перебувають під впливом дії волатильності внаслідок значних коливань цін на сировину, обсягів торгівлі ресурсів та змін у рівнях показників тарифів і роялті, що сплачується добувними компаніями.

Відомо, що головні обсяги золотовалютних резервів світу зосереджені не в нафтоекспортуючих країнах: з 12 провідних у цьому відношенні країн в 7 або взагалі відсутня нафта і природний газ (Японія, Тайвань, Південна Корея, Сінгапур), або вони є, але їх недостатньо, аби обійтись без імпорту (Китай, Індія, Бразилія)⁴⁷⁶. Тому існуюча специфіка зазначених явищ у світовому господарюванні має бути врахована у стратегічних, політичних і дипломатичних рішеннях.

Крім того, прогресивні досягнення країн та оцінка ступеня їх економічної модернізації з урахуванням екологічних компонентів, може розглядатися і в контексті виникнення «ефекту

⁴⁷⁴ Степанов В., Шурда К. Феномен антиресурсу в системі суспільного розвитку в умовах конфліктів і криз. Економіст. 2011. №3. С. 11–13.

⁴⁷⁵ Auty R. Resource abundance and Economic Development. Oxford : OUP, 2001.

⁴⁷⁶ Симонія Н. А. Мировая нефтегазовая промышленность: проблемы и перспективы. Международная экономика и международные отношения. 2009. № 10. С. 8.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

декаплінгу»⁴⁷⁷. Поняття «декаплінг» (англ. decoupling – розв’язування, розщеплення) – застосовується в ситуаціях, коли процеси, які раніше були тісно пов’язаними та кореляційними, починають змінюватися у протилежних напрямках і виявляти розходження траєкторії розвитку. Декаплінг означає порушення синхронності в показниках зростання чи спаду економічної динаміки у різних країнах світу. З точки зору екології, декаплінг характеризує феномен поділу трендів зростання економічних результатів, забруднення довкілля та масштабів природокористування.

Зазвичай формування ефекту декаплінгу пов’язано зі стратегіями ресурсозбереження, а методологічно – з оновленням традиційних показників економічної динаміки та використанням еколого-економічного обліку. Декаплінг є процесом стійкого довготривалого, прогнозного і керованого узгодження різних трендів економічного зростання, споживання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища на всіх етапах життєвого циклу продукції, що не супроводжується перерозподілом екологічних ризиків у часі та просторі. У процесі декаплінгу можуть виникати різні ефекти⁴⁷⁸:

– «спонтанний» (досягнення різної екологічної ефективності для країн за умов залучення чи вилучення з господарського обігу ресурсів на основі різних технологічних процесів);

– «рикошетний» (за якого виграш від зниження у використанні одного ресурсу може призвести до більшого використання ін.);

– «дискретний» (технологічне навантаження на довкілля зменшується лише впродовж обмеженого періоду часу, але кумулятивні екологічні збитки з часом лише накопичуються).

⁴⁷⁷ Эффект декаплинга: вопросы теории, методологии и практики / Устойчивое развитие предприятия, региона, общества: инновационные подходы к обеспечению: монография /под общ. ред. О.В. Прокопенко. Польша : «Drukarnia I Studio Graficzne Omnidium», 2014. С. 79.

⁴⁷⁸ Порфирьев Б.Н. Природа и экономика: риски взаимодействия. Эколого-экономические очерки. М.: Анкил, 2011. 352 с.

Саме тому, процес економічної модернізації має відбуватися із використанням превентивно-стимулюючих форм екологічного контролю з метою визначення прогресивності та раціональності господарювання. Наприклад, у Законі України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 р.», відображено принцип «превенції» (від латин. *praevento*) як запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи та комплексного моніторингу навколишнього природного середовища.

Реальні можливості застосування механізмів превентивної дипломатії в економічній модернізації України значною мірою залежать від обсягів інвестицій в охорону навколишнього природного середовища як передумови для: 1) упередження виникнення екологічних загроз, проведення екологічної експертизи на стадії планування діяльності та екологічно значущих рішень; 2) участі спеціально уповноважених суб'єктів у роботі комісій та колегіальних органів щодо прийняття та введення об'єктів в експлуатацію; 3) залучення міжнародних фахівців і експертів до еколого-економічної співпраці.

У 2014 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами України було витрачено лише 21 925,6 млн грн. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 13965,7 млн грн (64%) – поточні витрати, 7959,9 млн грн (36%) – капітальні інвестиції, у тому числі 7319,1 млн грн. – інвестиції в основний капітал, 640,8 млн грн – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання⁴⁷⁹. Вже у 2016 р. капітальні інвестиції та поточні витрати становили 32 488,7 млн грн (у тому числі капітальні інвестиції 13 390,5 млн грн); частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів держбюджету склала 2,8% (у капітальних інвестиціях) і 2,9% (у поточних витратах).

⁴⁷⁹ Статистичний щорічник України за 2014 рік /за ред. І.М. Жук. Київ: Держаний комітет статистика України, 2015. С. 497–499.

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Впродовж 2000–2016 рр. обсяги капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища мали відповідну динаміку, але яка не була достатньо показовою відповідно до стратегічних цілей здійснення економічної модернізації, покращання рівня національної екологічної безпеки та ефектів внутрішньої екологічної дипломатії (табл. 2.4, 2.5, 2.6)⁴⁸⁰.

Таблиця 2.4

**Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону
навколишнього природного середовища в Україні***

Показники	Роки							
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Капітальні інвестиції та поточні витрати, млн грн	3224,3	7089,2	13128,0	20514,0	20377,8	21925,6	24591,1	32488,7
у тому числі: капітальні інвестиції	605,9	1775,6	2761,5	6589,3	6038,8	7959,9	7675,6	13390,5
з них капітальний ремонт засобів природо-охоронного значення	233,3	312,3	498,0	635,0	662,1	640,8	484,9	612,6
поточні витрати	2618,4	5313,6	10366,5	13924,7	14339,0	13965,7	16915,5	19098,2
Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів держбюджету, %								
у капітальних інвестиціях	7,9	8,5	8,7	1,4	1,3	0,5	4,1	2,8
у поточних витратах	1,3	2,1	2,7	2,5	2,6	2,0	1,8	2,9

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ: Держаний комітет статистика України. С. 199.

⁴⁸⁰ Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ: Держаний комітет статистика України, 2015. С. 200–201.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Таблиця 2.5

**Капітальні інвестиції на охорону навколишнього
природного середовища в Україні***

(у фактичних цінах; млн грн)

За напрямками діяльності	Роки							Приріст 2011/2016
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Всього	2761,5	6451,0	6589,3	6038,8	7959,9	7675,6	13390,5	+6939,5
За напрямками на охорону атмосферного повітря і попередження зміни клімату	1139,9	2535,6	2462,7	2411,9	1915,1	1422,9	2502,8	-32,8
очищення зворотних вод	734,7	721,3	846,9	834,1	1122,2	849,9	1160,0	+438,7
поводження з відходами	475,6	1183,9	730,5	713,9	784,0	737,5	2208,7	+1023,1
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	319,9	639,1	540,5	325,0	359,9	388,3	420,0	-219,1
зниження шумового та вібраційного впливу	10,7	39,1	33,4	28,2	9,9	40,8	94,8	+55,7
збереження біорізноманіття і середовища існування	19,5	18,4	15,8	26,4	11,5	22,4	49,6	+31,2
радіаційну безпеку	1,6	1274,9	1922,1	1678,9	3745,1	4205,0	6944,0	+5669,1
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	7,6	11,5	6,1	6,2	6,2	2,1	2,4	-9,1
інші напрями природоохоронної діяльності	52,0	27,2	31,3	14,2	6,0	7,8	8,2	-19,0

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ: Держаний комітет статистика України. С. 199.

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Таблиця 2.6

**Поточні витрати на охорону навколишнього
природного середовища в Україні***

(у фактичних цінах; млн грн)

За напрямами діяльності	Роки							Приріст 2011/2016
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Всього	10366,5	12039,4	13924,7	14339,0	13965,7	16915,5	19098,2	+7058,8
За напрямами на охорону атмосферного повітря і попередження зміни клімату	1314,8	1475,4	1341,5	1415,8	1238,6	1519,8	1760,6	+285,2
очищення зворотних вод	5035,4	5388,4	6195,1	6175,9	5611,6	6644,3	7800,1	+2411,7
поводження з відходами	2599,6	3865,9	4756,2	4844,3	5417,0	6801,9	6719,6	+2853,7
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	476,3	592,7	743,5	923,3	964,7	1152,7	1197,2	+604,5
зниження шумового та вібраційного впливу	0,6	31,7	118,2	110,7	3,3	67,6	267,2	+235,5
збереження біорізноманіття і середовища існування	236,4	328,9	384,7	417,1	358,5	378,4	544,5	+215,6
радіаційну безпеку	457,8	72,1	80,6	154,2	121,2	88,7	109,5	+37,4
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	57,6	49,9	63,7	58,7	52,9	46,7	56,2	+6,3
інші напрями природоохоронної діяльності	188,0	234,4	241,2	239,0	197,7	215,4	643,3	+408,9

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2016 рік. Київ: Держаний комітет статистика України. С. 200.

Процес еколого-економічної модернізації України в контексті використання інструментів дипломатії пов'язується з:

1) специфікою формування владними структурами національної еко-логічної політики, яка перманентно оновлюється на вимогу: міжнародного ділового співтовариства, процедур правового забезпечення євроінтеграційної імплементації, екологічних стандартів Європейського Союзу, Йоганнесбурзького плану дій, ініціатив вітчизняної екологічно свідомої громадськості;

2) достатньо слабкою представленістю екологічної складової в політичних програмах владної та парламентських опозиційних партій, а також реформах системи забезпечення зовнішніх зносин та дипломатичної служби країни;

3) необхідністю формування ресурсного, фінансового, інвестиційного, інноваційного та кадрового забезпечення екологізації господарського комплексу;

4) відсутністю механізмів залучення фахівців галузі превентивної дипломатії до практики впровадження ідей «Sustainable economic growth» «Green Technology», «Green Business», «Green Transformation», «Green Modernization», які спроможні утворювати інтеграційний ресурс в експоненті представлення екологічної безпеки та досягнення економічних цілей модернізації.

Важливими ознаками прогресу в країнах світу є пріоритетність екологічної безпеки в суспільно-політичних і економічних відносинах. Транскордонна ефективність природоохоронних заходів може забезпечуватися силами превентивної дипломатії на різних рівнях її здійснення з метою упередження чи зменшення екологічних загроз в економічних системах. Конструктивне міжнародне співробітництво все більше набуває атрибутів інтернаціонального системного ресурсу в реалізації стратегій стійкого розвитку та економічного партнерства на засадах екологічної безпеки.

Свідченням цьому є зарубіжна практика впровадження механізмів «sustainable development» як надскладне завдання у новій дипломатії суспільного порозуміння XXI ст. Існує

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

нагальна потреба у здійсненні системно-функціонального аналізу політико-економіко-екологічного характеру. Але існує полеміка – *раз людство почало говорити про стійкий розвиток, то це свідчить про його вихід за межі цієї стійкості, перебування в турбулентному стані та змінному середовищі – усвідомлення «чогось» може виникати лише після того як це відбулося*⁴⁸¹.

У зв'язку з цим міжнародна екологічна дипломатія має певну специфіку й повинна утворювати настанови, рекомендації та заклики до активних дій політичної, ділової, наукової та інших еліт, об'єднанню їхнього потенціалу⁴⁸² з метою зміцнення контактів щодо екологізації ідеології, стратегії, способу та середовища життя людства. *В історично-класичному розумінні мистецтва дипломатії є настанови до того, аби не лише перемагати, але переконувати і досягати миру*⁴⁸³.

Варто наголосити на тому, що привнесення еко-імперативу в світову економіку посилює залежність між країнами у сфері торгівлі, руху капіталу й міграції населення, задає вектор інклюзивності в міжнародній екологічній політиці. У зарубіжній практиці дипломатії концепція *інклюзивного / всеохоплюючого стійкого зростання* (англ. *inclusive sustainable growth*) розуміється у контексті:

➤ встановлення взаємозв'язків між темпами економічного зростання і спроможністю: вирішувати критичні соціальні проблеми; застосовувати справедливий принцип розподілу доходів у суспільстві; долати бідність, ідеологічний і міжетнічний антагонізм («The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development», 2008);

➤ активування механізмів «зеленої» економіки, проектування нових траєкторій стійкого розвитку, інновацій та

⁴⁸¹ Бугаев А. Глобальна екологія. Київ: СПД Павленко, 2010. С. 242.

⁴⁸² Діамандіс П., Котлер С. Переможець : як досягти колосального успіху і вплинути на світ : [посібник : пер. з англ.]. Київ : Фенікс, 2016. 250 с.

⁴⁸³ Алексеев И.С. Искусство дипломатии: не победить, а убедить: из истории конфликтов, из истории дипломатии, правила этикета, как преодолеть «рознь мира сего». М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2007. 283 с.

структурних реформ («Inclusive Green Growth: The Pathway to sustainable Development», 2012);

➤ впровадження науково-комплексного підходу до ідентифікації «проблем зростання» у сфері міжнародних відносин, що забезпечує диверсифікацію напрямів екологічної модернізації економіки («Incorporating Green Growth and Sustainable Development Policies into Structural Report Agendas», 2012);

➤ задіяння політичного й дипломатичного ресурсу для прийняття рішень на державному і міждержавному рівнях; підтримання національних стратегій інклюзивного соціо-еколого-економічного розвитку в країнах («Making Growth Green and Inclusive. OECD Green Growth Papers», 2013);

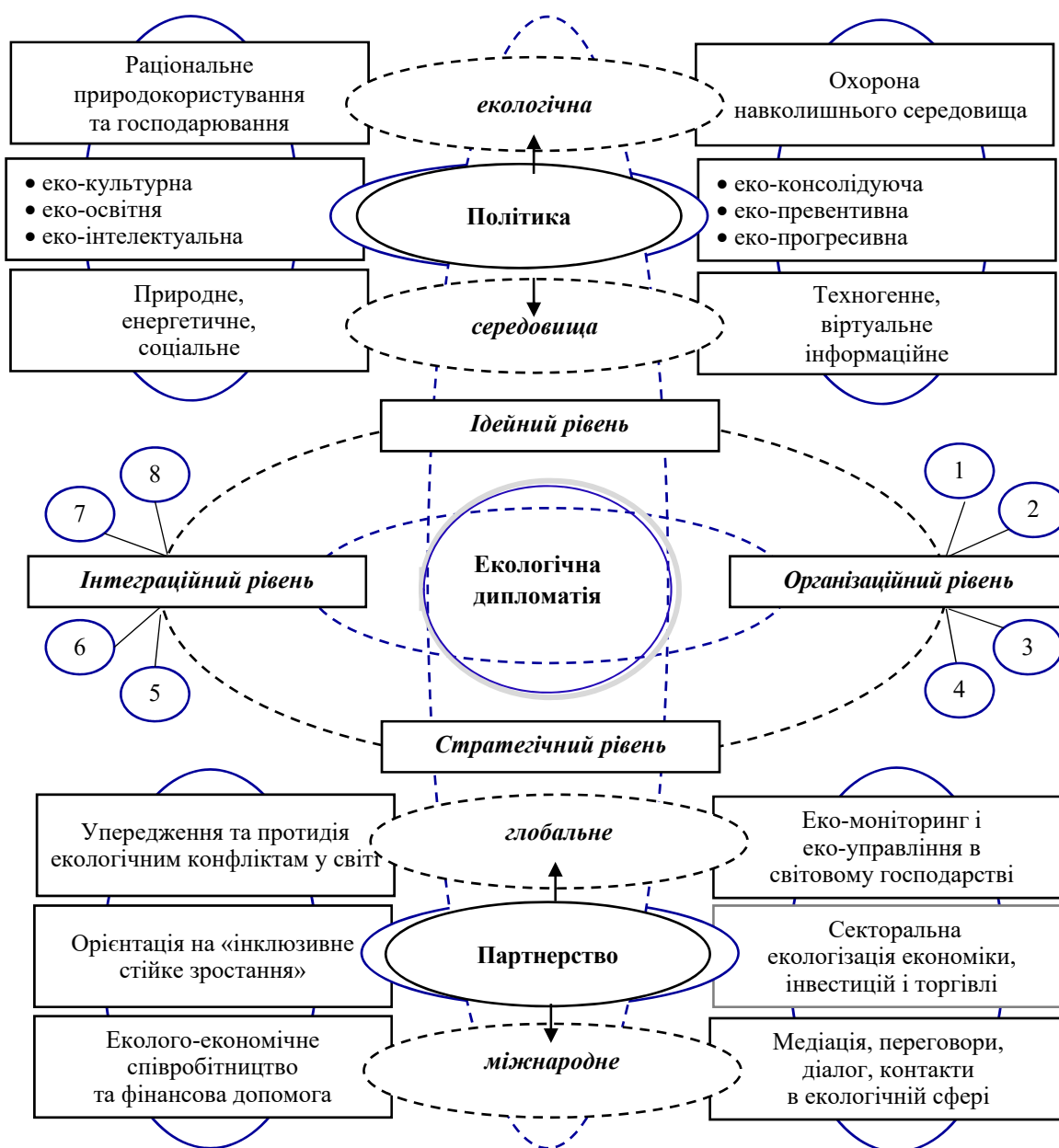
➤ наближення до «збалансованого розвитку» за рахунок охоплення всіх секторів економіки (у тому числі високоліквідних, технологічних, інноваційних); створення спеціальної інфраструктури прямих зв'язків між макро- і мікродетермінантами зростання; таргетування соціально-екологічної безпеки («Changing the Conversation on Growth. Inclusive Growth: Concepts, Methods and Work Ahead. Background Note. Second OECD», 2014);

➤ орієнтування на політику розвитку соціальної інтеграції, освіти, підприємництва, продовольчої безпеки, здоров'я, гендеру, збереження екосистем, інноваційне управління ресурсами, глобальне партнерство («Pro Poor, Inclusive Green Growth: Experience and a New Agenda», 2016);

➤ привнесення в політику розвитку консолідуючого характеру взаємодії: всіх прошарків суспільства; громадських інституцій, рухів, профсоюзів, бізнесу; органів локального, регіонального та національного управління; інституцій міжнародних організацій («The Europe 2020 Strategy») та ін.

Завдання інклюзивного стійкого зростання всіх країн світу, що представлені у сфері міжнародного управління та економічної модернізації повинні, на нашу думку, реалізуватися відповідними засобами менеджменту екологічної дипломатії на різних рівнях: ідейному, стратегічному, організаційному, інтеграційному (рис. 2.16).

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

- ① Міжнародні організації в посиленні екологічного контролю і відповідальності.
- ② Міжнародна мережа дипломатичної підтримки та сприяння еко-ініціатив країн.
- ③ Міжнародні платформи для розвитку еколого-економічних комунікацій країн.
- ④ Медійний комплекс управління інформаційними потоками еко-спрямування.
- ⑤ Участь інтеграційних об'єднань у мирному вирішенні еко-ресурсних проблем.
- ⑥ Спрямування міжнародних акторів до участі в екологічній політиці й дипломатії.
- ⑦ Активування міжнародного бізнесу задля диверсифікації екологічної діяльності.
- ⑧ Транскордонна співпраця країн в упередженні й протидії екологічним конфліктам.

*Рис. 2.16. Екологічна дипломатія в аспектах політики розвитку й партнерства**

*Джерело: розроблено автором.

Вважаємо, що процес змін і модернізації має бути системним та охоплювати всі сфери життєдіяльності, бо в їх основі є піраміда ієрархії інтересів, де зверху загальнолюдські (біологічні) інтереси – загальні для всіх націй, держав, соціальних прошарків і груп людства. Функціонування цієї піраміди й характер її стійкості в певний історичний проміжок часу залежить від суперечностей / узгодженостей інтересів: соціальних, політичних, економічних, екологічних (рис. 2.17). Дана теоретико-практична проблематики є в центрі уваги таких наук, як: екологія людини⁴⁸⁴, соціальна екологія⁴⁸⁵, глобальна екологія⁴⁸⁶.

Саме тому існують взаємозв'язки між різними інтересами людства, що в підсумку впливають на його еколого-економічний потенціал. Разом з тим, як зазначила Ю. Русакова, *для того, аби з'явилась загальнолюдська стратегія розвитку, насамперед, необхідно створити «дипломатію стійкого розвитку», котра не лише чітко виокремлювала би пріоритетність загальнолюдських, людських інтересів над національними, але й стала реально діючим механізмом реалізації такої стратегії. Головна складність у цій справі – абстрактність розуміння елітами людського фактору як головної цілі та об'єкта розвитку. Адже підвищення рівня благополуччя та якості життя суспільства є кінцевою метою всіх модернізаційних та інноваційних проектів, планів і процесів»*⁴⁸⁷. Тобто має бути воля еліти і готовність влади до якісних суспільних змін.

⁴⁸⁴ *Екологія людини* – система взаємодії з природним середовищем людини (як біологічної одиниці) або індивідуума, який формує еко-свідомість, еко-мораль, еко-етику тощо.

⁴⁸⁵ *Соціальна екологія* – націлена на дослідження взаємовідносин різних спільнот і суспільства в цілому з навколишнім природним середовищем; головна увага теоретиків і практиків на питаннях управління, планування й прогнозування процесу інтеграції елементів природного середовища з різними соціальними утвореннями.

⁴⁸⁶ *Глобальна екологія* – дослідження взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем на глобальному рівні, в масштабі планети, біосферою Землі (наприклад, кліматичні аспекти, природні ресурси планети, озоновий шар атмосфери тощо).

⁴⁸⁷ Русакова Ю.А. Экологическая безопасность и модернизация. Вестник МГИМО Университета. 2011. № 6. С. 154.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

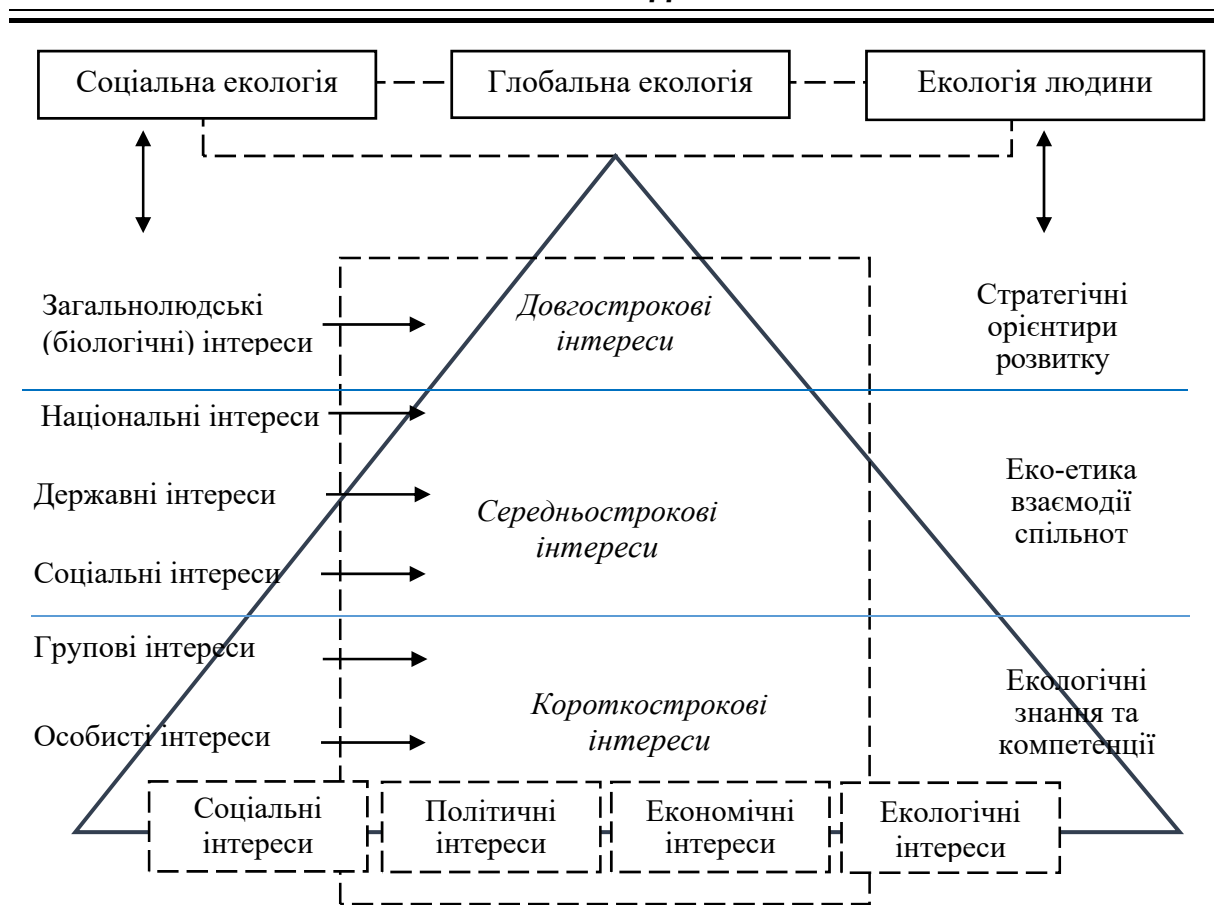

Рис. 2.17. Піраміда інтересів як рух до модернізації *

*Джерело: розроблено автором

У зв'язку з цим ідеєю розвитку політичного середовища є: підвищення ефективності влади, раціоналізація дій владних інститутів, зацікавлення в прогресивній динаміці розвитку⁴⁸⁸, запровадження механізмів екологічних збалансувань, активізації дипломатії сприяння владі у розвитку міжнародного співробітництва. Варто приділяти увагу факторам впливу різних політичних сил на процеси економічної модернізації, які можуть перетинати внутрішнє і зовнішнє середовище країни. Але фактори прямої, опосередкованої чи синергетичної дії, що забезпечують стабільність демократії не обов'язково рівнозначні тим, які викликали наявну форму політичної системи та її дипломатії.

⁴⁸⁸Ковбасюк Ю.В. Модернізація державного управління та децентралізація влади в контексті реалізації реформи «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: навч.-метод. матеріали / Ю.В. Ковбасюк, В.В. Голубь; упоряд. О.В. Жур. Київ : НАДУ, 2013. С. 5.

Це можна пояснити тим, що за умов соціальної диференціації головними для спільнот є такі важливі функції в їх життєдіяльності, як: адаптація до змінного середовища, визначення нової мети розвитку, регулювання внутрішніх колективів (інтеграція). Саме тому, поняття «соціальна диференціація»⁴⁸⁹ досить часто використовується в теорії модернізації (наприклад, Ф. Ріггс вбачає у «дифракції» (диференціації) найбільшу загальну зміну в економічному, політичному, соціальному та адміністративному розвитку; Н. Луман пов'язав проблеми соціальної диференціації з фундаментальною властивістю будь-якої людської взаємодії – т. зв. «континенті», що зумовлюють появу все більшої диференціації комунікативних символічних засобів).

Мотивом до цього є те, що *сучасний стан країн у світі, тим паче історично визнаних за статусом великої й могутньої держави, залежить не лише від успіхів на міжнародних переговорах її урядової дипломатії, але й від ординарного, щоденного і не обов'язково пов'язаного з якою-небудь важливою міжнародною подією у сфері її бізнесу – як за кордоном, так і в національних межах своєї держави. Серед характеристик такого роду «приватної» дипломатії важливе місце належить відношенню до проблем екології* (В. Щетинін)⁴⁹⁰.

Зазвичай успіх еколого-економічних реформ у країнах світу корелюється з їхнім «політичним транзитом» – здійсненням соціально-економічних, політичних та інституційних перетворень, пов'язаних із рухом до більш демократичних способів організації політичної системи, суспільства та екологічного управління в державі⁴⁹¹.

Функціями інститутів політичного транзиту є: трансформаційна, організаційна, конститутивна, політична, диплома-

⁴⁸⁹ *Соціальна диференціація* – структурний поділ відносно однорідного соціального цілого чи його частини на окремі якісно відмінні елементи (частини, форми, рівні, класи). Творець теорії С.д. англ. філософ Г. Спенсер, який запозичив термін «диференціація» з біології.

⁴⁹⁰ Щетинин В.Д. «Частная» дипломатия в вопросах экологии URL : <http://www.referatcity.ru>

⁴⁹¹ Гаджиєва Д.В. Поняття, ознаки та функції інституту політичного транзиту. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 49. С. 187–193.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

тична, контрольна, представницька, стабілізаційна. Можна виокремити інваріантні ознаки інститутів політичного транзиту:

– тимчасовий → інститути створюються і діють лише певний період часу, що встановлюється відповідним законом, актом парламенту або рішенням референдуму (з досягненням бажаних перетворень у державі інститут припиняє свої повноваження і ліквідується);

– представницький → інститут зазвичай складається з членів, які представляють інтереси громадян країни і діють згідно з визначеними завданнями незалежно від того, обрані ці члени шляхом загально-національних виборів чи ні:

– цільовий характер → інститути формуються з метою досягнення надважливої державної стратегії, суспільно-політичної мети або виконання особливої місії в консолідації суспільства (наприклад, покращання рівня еколого-економічної безпеки держави та ін.).

Дослідження особливостей розвитку політичного транзиту в різних країнах, його наслідків для світового господарства, науково-технічного прогресу та екології, має сприяти виявленню механізмів як для національної консолідації на основі внутрішньої дипломатії, так і для міжнародної інтеграції країн на основі зовнішньої дипломатії. Адже донедавна, питання стану навколишнього середовища могло бути описане як «трагедія спільного» (англ. «tragedy of the commons»), нині зростає потреба суспільства в охороні довкілля та запит на удосконалення державної еко-політики як нової реальності для всіх.

Саме тому в основу практики міжнародних політичних і еколого-економічних відносин покладена комплексна теорія співпраці, що включає ряд гіпотез найвигіднішого формату взаємодії між країнами⁴⁹²:

• «гіпотеза взаємності» → очікування державами певної вигоди від співпраці та страхування втрат у разі її неотримання;

• «гіпотеза про кількість акторів» → зростання рівня ефективності співпраці за обмеження кількості держав взаємодії;

⁴⁹²Гетьманчук М., Дорош Л. Основи теорії міжнародних відносин: словник. Львів : Львівська політехніка, 2015. С. 68–69.

- «гіпотеза ітерації» → збільшення можливостей співпраці, що пов'язується з тривалістю взаємодій держав;
- «гіпотеза про міжнародні режими, норми, принципи і процедури прийняття рішень» → утворення центрів міждержавної співпраці;
- «гіпотеза епістемічних спільнот» → активування співпраці зусиллями професійних експертів на основі спільного розуміння проблем та шляхів її вирішення;
- «гіпотеза асиметрії сили» → визначення співпраці найбільш вірогідною, якщо існує сильна та зацікавлена держава (гегемон).

Результативність взаємодії партнерів обумовлюється викликами модернізації⁴⁹³, ступенем узгодженості параметрів у системі координат як екологічної, так і видової політики щодо утворення сприятливого середовища міжнародної контактності й дипломатичної активності.

Цьому сприяє публічність і критичність в оцінці екологічних проблем у різному форматі суспільних комунікацій. У 2017 р. The Washington Post коментував: *«Екологічні проблеми, такі як неконтрольоване використання чи забруднення природних ресурсів, виникають тому що ці ресурси лишаються поза ринковими механізмами та правом власності, добровільним обміном і верховенством права».*

Прикладом досягнень екологічної дипломатії та ідентифікації умов для економічної модернізації країн є Глобальний індекс зеленої економіки (The Global Green Economy Index). У ньому наводиться аналіз даних щодо екологічності розвитку національних економік, наявності чи відсутності прогресу в його досягненні. В експертному висновку GGEI-2016 охоплені: Північна Америка – 24%, Європа – 20, Азія – 20, Латинська Америка & Карибський Басейн – 16, Африка – 13, Близькій Схід & Північна Африка – 5, Океанія – 2); 80 країн і 50 міст, ЄС, OECD, G20 (табл. 2.7).⁴⁹⁴

⁴⁹³ Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти: монографія / за ред. О.В. Литвиненка. Київ: НІСД, 2014. 152 с.

⁴⁹⁴ GGEI 2016, The Global Green Economy Index, Measuring National Performance in the Green Economy, 5th Edition, pp.5–9.

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Таблиця 2.7

**Рейтинг країн за Глобальним індексом зеленої економіки,
2016***

Рейтинг сприйняття	Країни	Індекс	Рейтинг продуктивності	Країни	Індекс
1	Німеччина	97.74	1	Швеція	77.61
2	США	97.40	2	Норвегія	69.11
3	Данія	93.84	3	Фінляндія	67.83
4	Швеція	93.65	4	Швейцарія	67.63
5	Норвегія	88.95	5	Німеччина	66.01
6	Канада	85.59	6	Австрія	65.23
7	Великобританія	82.73	7	Ісландія	63.68
8	Нідерланди	77.58	8	Замбія	62.00
9	Японія	75.94	9	Данія	61.84
10	Фінляндія	74.47	10	Бразилія	60.29
11	Франція	72.66	11	Коста Ріка	58.69
12	Китай	72.10	12	Канада	58.00
13	Коста Ріка	69.79	13	Франція	56.76
14	Швейцарія	69.55	14	Ефіопія	56.46
15	Нова Зеландія	69.24	15	Італія	56.21
16	Австралія	62.82	16	Португалія	55.86
17	Ісландія	61.76	17	Нідерланди	55.61
18	Бразилія	59.66	18	Колумбія	55.00
19	Індія	58.03	19	Уругвай	54.70
20	Півд. Африка	53.18	20	Камбоджа	54.10
21	Австрія	51.80	21	Іспанія	53.88
22	Іспанія	51.36	22	Словенія	53.76
23	Півд. Корея	49.62	23	Руанда	53.18
24	Ізраїль	47.55	24	Нова Зеландія	53.03
25	Кенія	45.88	25	Великобританія	52.96
26	Ірландія	41.81	26	Угорщина	52.75
27	Колумбія	41.65	27	Філіппіни	52.60
28	ОАЕ	41.57	28	Люксембург	52.18
29	Італія	41.33	29	Перу	51.60
30	Чилі	41.31	30	США	51.53
31	Мексика	38.82	31	Кенія	51.25
32	Бельгія	38.20	32	Чилі	51.11
33	Перу	37.01	33	Ірландія	50.93
34	Індонезія	36.97	34	Японія	50.60
35	Марокко	36.77	35	Марокко	50.32
36	Маврикій	36.42	36	Хорватія	50.32
37	Португалія	36.22	37	Бельгія	50.23
38	Таїланд	36.14	38	Тайланд	49.89
39	Гана	35.71	39	Панама	49.65
40	Філіппіни	35.13	40	Туреччина	49.63
41	Сенегал	34.96	41	Литва	49.62

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Закінчення табл. 2.7

Рейтинг сприйняття	Країни	Індекс	Рейтинг продуктивності	Країни	Індекс
42	Малайзія	34.77	42	Греція	49.47
43	Бангладеш	34.61	43	Нігерія	48.76
44	Словенія	34.44	44	Мексика	48.63
45	Буркіна-Фасо	34.19	45	ОАЕ	48.50
46	Танзанія	34.18	46	Півд. Корея	48.41
47	Руанда	33.94	47	Тайвань	48.37
48	Аргентина	33.42	48	Латвія	47.45
49	Нігерія	33.37	49	Мозамбик	47.14
50	Йордан	32.72	50	Мальта	46.64
51	Росія	32.59	51	Буркіна-Фасо	46.43
52	Уругвай	32.57	52	Болгарія	45.78
53	Ефіопія	32.56	53	Танзанія	45.75
54	Туреччина	32.28	54	Сенегал	44.36
55	Греція	32.14	55	Австралія	44.28
56	Польща	32.13	56	Ізраїль	44.22
57	Катар	31.79	57	Азербайджан	43.73
58	Люксембург	31.77	58	Гана	43.28
59	Словаччина	31.72	59	Півд. Африка	42.86
60	Мозамбик	31.28	60	Йордан	42.59
61	Тайвань	31.23	61	Чехія	42.39
62	Саудівська Аравія	31.20	62	Словаччина	42.11
63	В'єтнам	31.08	63	Кіпр	41.99
64	Камбоджа	30.90	64	Китай	41.77
65	Оман	30.63	65	Малайзія	41.31
66	Панама	30.58	66	В'єтнам	41.30
67	Монголія	30.57	67	Маврикій	40.51
68	Хорватія	30.29	68	Індія	40.43
69	Мальта	30.22	69	Румунія	40.04
70	Естонія	30.17	70	Польща	39.35
71	Чехія	30.13	71	Аргентина	39.23
72	Кувейт	30.07	72	Оман	39.19
73	Угорщина	29.82	73	Бангладеш	39.09
74	Литва	29.78	74	Росія	39.08
75	Латвія	29.66	75	Індонезія	37.73
76	Азербайджан	29.75	76	Естонія	37.09
77	Болгарія	28.88	77	Кувейт	36.45
78	Румунія	28.87	78	Катар	36.33
79	Замбія	28.84	79	Монголія	35.01
80	Кіпр	28.50	80	Саудівська Аравія	31.34

**GGEI 2016, The Global Green Economy Index, Measuring National Performance in the Green Economy, 5th Edition. Pp.11–12*

Результати GGEI 2016 показали як позитивні, так і негативні тенденції: одні країни досягають реального прогресу в напрямку екологізації економічної моделі розвитку, а інші рухаються протилежно. Так, європейський блок країн (Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Австрія, Німеччина, Швейцарія) продовжують, як і в попередні роки, очолювати цей рейтинг і засвідчують тривалість результатів. Але й інші країни (Бразилія, Коста-Рика, Замбія) також демонструють гарні показники екологічних зрушень. Водночас, багато країн, що розвиваються, ще перебувають у тенетах «брудних» економічних моделей функціонування й недооцінюють роль «зелених» інвестицій.

Партнерство в «розширенні простору» GGEI базується на фінансовій підтримці з боку міжнародних компаній і організацій. Адже існує зацікавленість глобальних акторів у більшій прозорості ринків країн, відкритості даних у пошуку реальних і потенційних клієнтів, створенні платформ бізнес-взаємодії й адаптації до вимог міжнародного еко-управління, висвітленні динаміки «зеленої» економіки, спрямованості до покращання якості довкілля, соціально-екологічної відповідальності корпорацій тощо.

Для комплексної оцінки еко-ефективності та використання ресурсів країнами, аналітика *GGEI* застосовує чотири *індикатори виміру*:

- управління & зміна клімату (керівник держави, засоби масової інформації, міжнародні форуми, результати зміни клімату);
- ефективність галузей (будівництво, транспорт, енергетика, туризм, ресурсна ефективність);
- ринки & інвестиції (відновлювальні джерела енергії, еколого-технологічні нововведення, сприяння екологічним інвестиціям, корпоративна стійкість);
- навколишнє середовище (сільське господарство, якість повітря, вода, біологічне і природне середовище, рибальство, ліси).

За зазначеними індикаторами наводиться порівняння профілів «зеленої» економіки деяких країн (Великобританії,

Індії, Китаю, Німеччини, Нової Зеландії, США, Франції, Японії), що наочно демонструє потенціал і напрями їхніх зусиль еколого-економічного характеру (рис. 2.18). Активність проявляє і корпоративний сектор тих країн, які значною мірою залежать від видобутку корисних копалин. До великих компаній світу (Тор-3), які відображають у звітах питання «sustainability» належать такі: США (Apple, Microsoft, Johnson & Johnson); Швейцарія (Roche, Nestle, Novartis); Німеччина (SAP, Bayer, Siemens); Норвегія (Statoil, Telenor, DNB); Канада (Royal Bank of Canada, Toronto Dominion Bank, Bank of Nova Scotia); Нігерія (DANGOTE CEMENT, Guaranty Trust Bank, Zenith Bank); ОАЕ (Emirates Integrated Telecommunications, First Gulf Bank, DP World); Катар (Qatar National Bank, Industries Qatar, Ezdan Holding Group); Саудівська Аравія (Saudi Basic, Al Rahji Bank, National Commercial Bank); Росія (Rosneft, Sberbank, Lukoil) та ін.⁴⁹⁵

Результати GGEI свідчать про обнадійливі ознаки й тривожні тенденції, що мають відношення до дій політиків, дипломатів, урядів, міжнародних організацій. Навіть зростаючі економіки мають на практиці декларативні ознаки виконання взятих на себе зобов'язань щодо охорони довкілля, екології та міжнародної допомоги⁴⁹⁶.

У зв'язку з цим консолідуючого формату має набути екологічна дипломатія в розвитку інтер-діалогу як передумови цілепокладання. Відомими платформами трансформації екоризиків у конструктивне співробітництво між країнами є: Global Green Growth Institute, Green Growth Knowledge Platform (GGGI, OECD, UNEP, World Bank); Global Green Growth Forum (ініційований Міністерством закордонних справ Данії, який об'єднав: Ефіопію, Мексику, Катар, Китай, Кенію, Корею); Environment and Security Initiative (OSCE, UNDP, UNEP, UNECE, REC); Institute for Environmental Diplomacy & Security та ін.

⁴⁹⁵ GGEI 2016, The Global Green Economy Index, Measuring National Performance in the Green Economy, 5th Edition, pp.22

⁴⁹⁶ Дегтерев Д. Политическая экономика международной помощи. Международная экономика и международные отношения. 2014. №4. С. 26–35.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

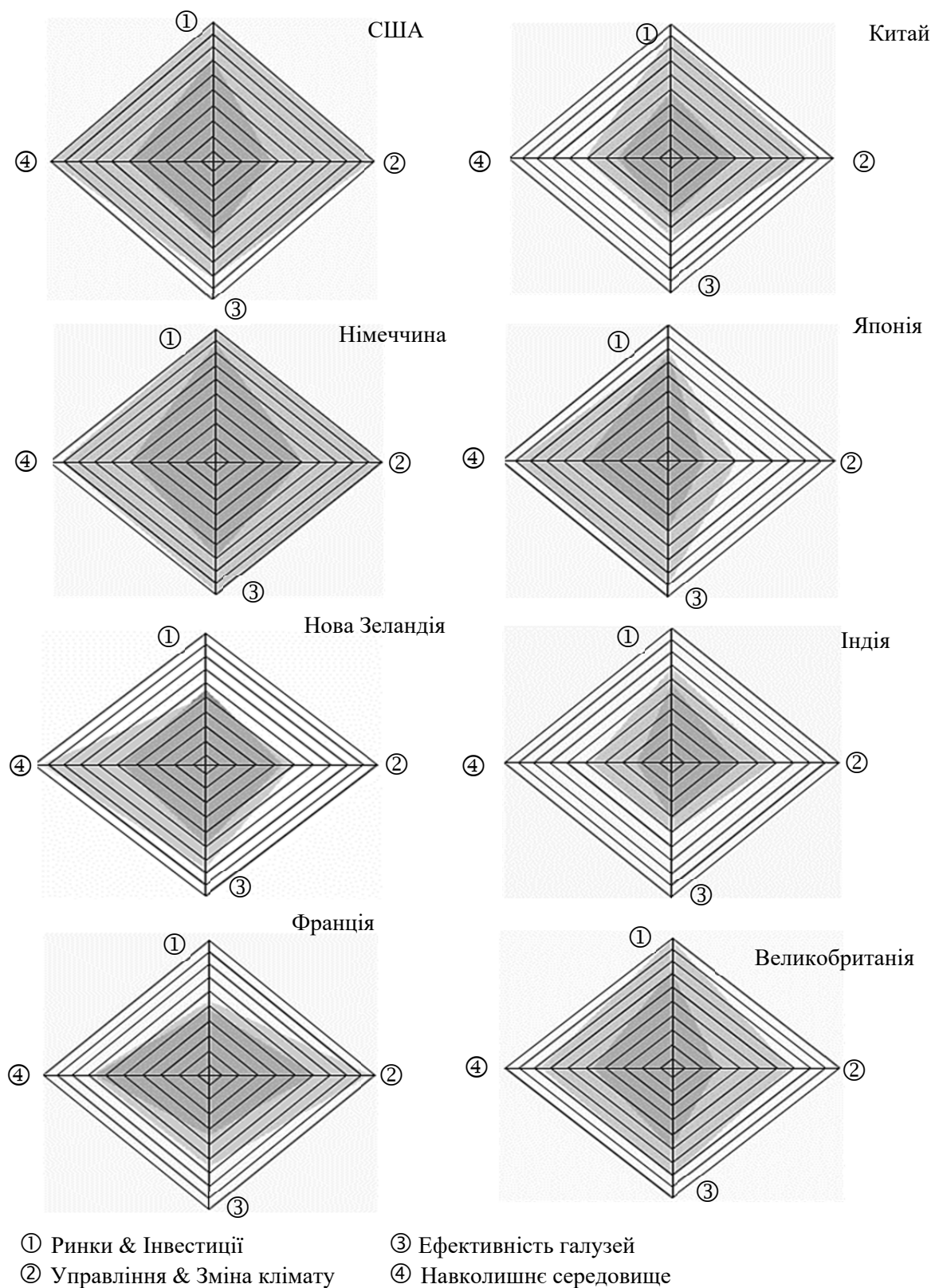

Рис. 2.18. Профілі «зеленої» економіки країн за індикаторами GGEI*
 *За інформаційним джерелом : GGEI 2016, *The Global Green Economy Index, Measuring National Performance in the Green Economy, 5th Edition*

Можна констатувати, що зусилля країн у створенні умов для соціально-економічного майбутнього базуються на інтегративній дипломатії з екологічними компонентами руху від локального до глобального масштабу. Тому екологічна дипломатія Європейського Союзу включає різні завдання: глобальна стратегія зовнішньої політики ЄС; питання міграції і співпраця з Африкою; відповідь на тероризм і спільна робота заради майбутнього Сирії; безпека і оборона ЄС; партнерство з Колумбією, відносини між Палестиною та Ізраїлем; втілення угоди з Іраном; рух до ЄС балканських країн; близька співпраця з США; мирний процес в Афганістані та ін.

Зокрема, в 2017 р. Україна потрапила до списку з дванадцяти пріоритетів глави європейської дипломатії Ф. Могеріні. Реформи в Україні та співпраця зі «Східним партнерством» названі одним із пріоритетів для представника ЄС з зовнішньої політики і безпеки. Глава європейської дипломатії зазначила: *«Здійснюється робота заради підтримки реформ, економічного зростання, миру та стабільності на східних кордонах Європейського Союзу. Ми робимо це відповідно до історії пріоритетами і політичним вибором кожної країни і суспільства. Це партнерство для реформ і громадян, а не партнерство «проти» когось – навпаки, воно є важливим в напрямку більшої регіональної співпраці»*⁴⁹⁷.

Міжнародне співтовариство, маючи всі ознаки диференціації за рівнем соціально-економічного й екологічного розвитку, демонструє рух до модернізації усталених механізмів життєзабезпечення. Відповідно до екологічних законів і позитивних інтенцій культури господарювання країн є реальним покращити якість довкілля. Беззаперечно, що задля еволюційного витка, Природа завжди буде випробовувати суспільство на витривалість, стійкість, толерантність, мудрість і винахідливість, а також привносити метаморфози у внутрішній і зовнішній світ людини.

⁴⁹⁷ Реформи в Україні та «Східне партнерство» – серед пріоритетів дипломатії ЄС на 2017-й. URL : [http : //www.5.ua /polityka/135356. html /02/01/2017](http://www.5.ua/polityka/135356.html/02/01/2017).

Вважаємо, що міжнародна екологічна дипломатія спроможна набути особливого статусу миротворця, а також виконувати допоміжні, тактичні, комунікативні, координуючі й превентивні функції у партнерських відносинах країн Сходу, Заходу, Півночі й Півдня, зміцнення їх екологічної безпеки і благополуччя.

Наразі головними ознаками еколого-економічної модернізації світу є: зміна моделей міжнародних відносин та розвиток інноваційних механізмів екологічної дипломатії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Розширення функцій дипломатії пов'язується також із необхідністю оптимізації ділових контактів між країнами, розбудови екологічної індустрії, проведення «зеленої» модернізації національних економік із використанням передового зарубіжного досвіду, розвитку міжнародних еколого-інноваційних, інвестиційних і бізнесових ініціатив. Ринкову адаптивність еко-дипломатії пов'язують з комплексом дій: просування екологічних проектів, товарів і послуг на зарубіжні ринки, обмеження доступу небезпечних імпортованих товарів; сприяння екологізації міжнародної торгівлі через нову її стратегізацію та ін.

Наприклад, *Республіка Корея (Південна Корея)* входить в десятку країн за найбільшими обсягами шкідливих викидів до атмосфери, посідає третє місце у світі за щільністю населення на її території, характеризується високим рівнем урбанізації тощо. У 2009 р. була прийнята «Національна стратегія зеленого зростання» згідно з якою передбачається, що до 2020 р. Південна Корея має набути статусу сьомої у світі «зеленої держави», а до 2050 р. – п'ятою. Документом передбачено реалізацію трьох стратегічних цілей і напрямів (рис. 2.19):

1) адаптація до зміни клімату та енергетична залежність (ефективне зменшення емісії парникових газів, зміцнення енергетичної незалежності від викопного палива, підвищення спроможності адаптуватися до зміни клімату);

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 2.19. Стратегічні та дипломатичні аспекти «зеленого» поступу економіки Республіки Корея**

*Джерело: розроблено автором [499].

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

2) створення нових рушіїв економічного зростання (розвиток зелених технологій як інтеграторів поступу, екологізація секторів промисловості та сприяння зеленому бізнесу, вдосконалення структури промисловості, формування засад зеленої економіки);

3) покращання якості життя та підвищення престижу праці (створення зеленої транспортної інфраструктури; сприяння зеленій революції у буденному житті; виконання ролі модельної нації, світового лідера у сфері зеленого зростання)⁴⁹⁸.

Доцільно також відзначити географічну специфіку екологічної дипломатії Кореї в розширенні напрямів міжнародного економічного співробітництва у різних сферах діяльності, наприклад⁴⁹⁹:

➤ Корея ⇔ Китай (міжнародний проект спільного будівництва в Китаї (м. Тяньзін) найбільшого у світі Центру клонування тварин, до складу якого будуть входити різні лабораторії, центр клонування задля покращання технологій розведення домашніх тварин, генний банк, науково-освітній виставковий центр; передбачуваний обсяг інвестицій складає близько 30 млн дол.; інші подібні міжнародні проекти та спільні підприємства за участю китайської компанії «Yingke Boya Gene Technology (Tianjin) Ltd» і південно-кореїської компанії «Sooam Biotech Research Foundation»);

➤ Корея ⇔ Саудівська Аравія (міжнародний контракт на суму 1 млрд дол., укладений виробником енергетичного обладнання Південної Кореї «Doosan Heavy Industries & Construction» на будівництво підприємства з опріснення морської води в Саудівській Аравії, яку зможуть споживати 1,8 млн людей);

➤ Корея ⇔ Об'єднані Арабські Емірати (співробітництво в реалізації проектів у сфері міжнародного зеленого бізнесу, що базується на меморандумі про взаєморозуміння між компаніями «LG Electronics» і «DEWA», про спільну

⁴⁹⁸ У напрямі зеленого зростання : Досвід Республіки Корея / Переклад Рамкового Закону Республіки Корея «Про низьковуглецеве зелене зростання». Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні.

⁴⁹⁹ Екологія Кореї. 2016. URL : <http://polpred.com>.

діяльність в галузі екологічного житла, медицини, енергетики, екологізація транспорту та ін.);

➤ Корея ⇔ Монголія (угода про співробітництво між Корейським агентством міжнародного співробітництва «СОІСА» і Міністерством навколишнього середовища і зеленого розвитку Монголії, у рамках якої реалізується проект удосконалення менеджменту для зменшення негативного впливу гірничорудної галузі на екологію; фінансування «СОІСА» на період 2014–2018 рр. складає 7,8 млрд дол.);

➤ Корея ⇔ Узбекистан (міжнародний протокол між Корейським агентством з міжнародного співробітництва «КОІСА» і Міністерством сільського і водного господарства Узбекистану, що передбачає спільну розробку мастер-плану, ноу-хау і реалізації пілотного проекту зі створення в Узбекистані інтегрованої системи управління водними ресурсами на період 2016–2020 рр. (7 млн дол.);

➤ Корея ⇔ Україна (міжнародні екологічні проекти та контракти сконцентровані у таких секторах економіки як: аграрний, машинобудівний, інформаційний, космічний, туристичний).

Таким чином, еко-дипломатія Кореї орієнтовна на стратегічність і перспективність її застосування в різних галузях і секторах економіки.

Ця країна стала лідером світової економіки завдяки вдалому використанню інструментів економічної дипломатії. Великий успіх моделі «корейського економічного дива» було досягнуто в поєднанні ринкових важелів і державного регулювання. Інститутами дипломатії вивчався найкращий японський, китайський, сінгапурський досвід цього напрямку. У результаті створено розгалужену систему державних і недержавних установ, які просувають інтереси корейських компаній на зарубіжні ринки. Південна Корея вдало використала інструменти торговельної дипломатії у системі ГАТТ/СОТ, захистивши свій внутрішній аграрний ринок та хімічну промисловість високими ставками митних тарифів, одночасно підтримуючи власних виробників завдяки імпорту машин і транспортного устаткування за низькими тарифами. За даними сайту Global Trade Alert, що відображає характер загроз глобальній

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

торгівлі, то нині Корея використовує цілий арсенал засобів еколого-економічної дипломатії, дозволених у рамках СОТ, тим самим захищаючи своїх виробників (наприклад, у 2015 р. зафіксовано 114 протекціоністські заходи, 58 ліберальних заходів)⁵⁰⁰.

Доцільно зазначити, що Південна Корея прагне розбудови повномасштабного співробітництва з країнами у тих сферах, які становлять взаємний інтерес. Міжнародний діалог у форматі «Україна – Республіка Корея» відбувається на різних рівнях, сприяючи розширенню торговельно-економічного, інвестиційного та фінансово-кредитного, екологічного та ін. виду співробітництва. Створено низку інституційних механізмів, що підтримують активність двосторонніх відносин: Міжурядова українсько-корейська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва⁵⁰¹; Спільний комітет з науково-технічного співробітництва, Спільний комітет з співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях, Спільну комісію зі співробітництва у сфері оборонної промисловості та матеріально-технічного забезпечення. Налагоджено також механізм політичних консультацій між зовнішньополітичними відомствами двох держав⁵⁰².

Наприклад, у форматі такого інституціонального співробітництва у 2017 р. відбувся IV Українсько-Корейський економічний форум (м. Сеул), організований Торгово-промисловою палатою України і Корейською асоціацією міжнародної торгівлі (КІТА)⁵⁰³.

⁵⁰⁰ Грущинська Н.М. Економічна дипломатія Південної Кореї : досвід, стан і перспективи / Україна і Корея в конфліктогенному світі: бб. тез доповідей (Київ, 29-30 листопада 2016 р.); за ред. В.Г. Ціватий, Н.О. Татаренко. Київ : ДАУ при МЗС України, 2016. С. 17.

⁵⁰¹ У 2016 р. у Києві відбулося Третє засідання Комісії, за підсумками якого досягнуто домовленості щодо активізації двостороннього співробітництва у галузях промисловості, сільського господарства, відновлюваної та атомної енергетики, інформаційно-комунікаційних технологій, охорони здоров'я, фінансів і туризму [URL : korea.mfa.gov.ua].

⁵⁰² Мармазов В. Україна – Республіка Корея : підсумки 20-річної співпраці та нові горизонти. Зовнішні справи. URL: <http://korea.mfa.gov.ua/28/09/2012>.

⁵⁰³ Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Кореєю. URL : korea.mfa.gov.ua.

Розвиток співпраці в торговельній сфері є надзвичайно важливим напрямом українсько-корейських відносин у контексті⁵⁰⁴: розширення євразійського формату, залучення азійського потоку інвестицій, активізації зусиль входження у глобальні і трансконтинентальні проекти.

Нині в Україні функціонують 28 підприємств із корейським капіталом, серед яких найбільші – «Samsung», «LG», «Hyundai». Але корейські фінансово-інвестиційні ресурси спрямовані переважно в машинобудування й електроніку, а також в авіабудування, енергетику, сільського господарства⁵⁰⁵.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу між досліджуваними країнами за період 2005–2016 рр. свідчить про перевищення обсягів експорту над імпортом з Республіки Корея (табл. 2.7). Але найвищого показника двостороннього товарообігу, за даними Державної служби статистики України, було досягнуто в 2008 р. – 2,67 млрд дол. США.

Так, у 2016 р. товарообіг між країнами склав 668,98 млн дол. США; український експорт склав 413,7 млн дол. США (основі статті: зернові культури, чорні метали, руди, шлаки і золи, продукція неорганічної хімії, деревина та вироби з неї, недорогочінні метали, тютюн, машинне обладнання); імпорт з Республіки Корея – 255,3 млн дол. США (основні статті: засоби наземного транспорту (крім залізничного) прилади та машини, пластмаси, полімерні матеріали, каучук, гума, фармацевтична продукція). Позитивне для України сальдо торгівлі становило 158,42 млн дол. США. За даними Державної служби статистики України, обсяг корейських інвестицій в Україні становив 198,7 млн дол. США, що складає 0,5% сукупної кількості прямих іноземних інвестицій, залучених в Україну⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ Мазаракі А., Мельник Т. Зовнішньоекономічні відносини України і Республіки Корея. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1. С. 5–15.

⁵⁰⁵ Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. Київ : Заповіт, 2015. 116 с.

⁵⁰⁶ Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Кореєю. – URL : korea.mfa.gov.ua.

**Розділ 2. Економічна сфера діалогізації
та економічна дипломатія**

Таблиця 2.7

**Динаміка зовнішньоторговельних відносин
України та Республіки Корея***

<i>Експорт</i>					<i>Імпорт</i>				
2005	2010	2014	2015	2016	2005	2010	2014	2015	2016
↑	↑	↑	↑	↑	↓	↓	↓	↓	↓
<i>Зовнішня торгівля товарами між Україною та Республікою Корея (млн. дол США)</i>									
202,2	498,0	510,3	395,4	413,7	648,5	786,0	478,2	256,4	255,3
<i>Експорт-імпорт давальницької сировини (тис. дол. США)</i>									
–	89,2		–	–	4013,5	14744,4		23710,9	12894,4
<i>Зовнішня торгівля послугами (млн дол. США)</i>									
8,3	12,4	65,3	43,6	41,7	2,8	6,4	16,5	18,3	16,9

* Статистичний щорічник України за 2016 р. Державна служба статистики України.

Експерти констатують, що Україна відстає за розвитком послуг, які за методологією ISIC формують групи J-P і віднесені до інших видів діяльності. У структурі валової доданої вартості України значно більшою (в 4 рази) є частка сільського господарства. Частка промисловості у валовій доданій вартості в Республіці Корея становить у середньому 33%, в Україні – 24%, але поглиблений аналіз структури випуску промислової продукції свідчить про різну технологічну та інноваційну спрямованість вітчизняного виробництва досліджуваних країн не на користь України. Україна продукує переважно низько- і середньо-низькотехнологічну промислову продукцію, в складі якої до 67% становить сировина, 14 – продукція інвестиційного призначення, 18% – товари широкого вжитку і 1 – тривалого використання. Саме тому Україні необхідно одночасно вирішувати складні та суперечливі завдання макроекономічної стабілізації та економічного прискорення. Враховуючи обмеженість внутрішніх ресурсів, чітка орієнтованість на зовнішні ринки та фінансові джерела зможуть слугувати чинником

зміцнення економіки країни. Актуальним є пошук нових конкурентних виробництв, перспективних ринків збуту й нових ніш у світовій економіці⁵⁰⁷.

У зв'язку з цим утворюються нові вектори дипломатичної підтримки в стимулюванні зовнішньоторговельних відносин країн у контексті розширення спектру проектів, що відображають актуальні проблеми для людства (наука, прогрес, інновації, екологія, безпека тощо). Це знайшло своє відображення у різних формах прояву екологічної дипломатії, зокрема це:

➤ Меморандумі (про взаєморозуміння між НАН України та Міністерством торгівлі, промисловості та енергетики Республіки Корея (2004 р.), в рамках якої пізніше створено Кореєсько-український центр співробітництва в галузі промислових технологій (пріоритетні напрями: електротехніка, електроніка, інформатика, оптика, сенсори, напівпровідникові технології тощо).

➤ Міжнародний форум «Уроки Чорнобиля – для ядерної безпеки світу» (Київ, 21.04.2016), в якому взяли участь представники Міністерства науки, ІКТ та планування майбутнього (MSIP) Республіки Корея, а також Кореєського урядового інституту ядерної безпеки (KINS), Національного медичного центру надзвичайних ситуацій, пов'язаних із радіацією (NREMC), при KIRAMS⁵⁰⁸.

➤ Семінарі «Nuclear power: lessons of the past and tasks for the future» (Сеул, 29.04.2016), присвячений 30-річчю аварії на Чорнобильській АЕС, як платформа діалогу: Посольство України в Республіці Корея, Університет іноземних досліджень Ханкук (HUFS); серед учасників заходу також були послы Японії, Білорусії в Республіці Корея та ін.

➤ Візит до Республіки Корея делегації депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків (30.06–03–07.2016), де відбулась зустріч її членів із Першим

⁵⁰⁷ Мазаракі А., Мельник Т. Зовнішньоекономічні відносини України і Республіки Корея. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1. С. 8.

⁵⁰⁸ Науково-технічне співробітництво між Україною та Кореєю. URL : korea.mfa.gov.ua

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

заступником Міністра науки, інформаційно-комунікаційних технологій і планування майбутнього Республіки Корея щодо необхідності активізації співпраці у таких пріоритетних напрямках як мирне освоєння космосу⁵⁰⁹, енергозберігаючі та інформаційно-комунікаційні технології.

➤ Участь делегації Посольства України в Республіці Корея у Міжнародному симпозиумі «Global Symposium on ICT in Education (GSIE 2016)» з питань інформаційно-комунікаційних технологій в освіті (у тому числі еко-спрямування); у 2017 р. відвідала Корейську службу інформації з питань освіти та досліджень (KERIS) у м. Тегу та ін.

З моменту підписання Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Корея (10.02.1992) затверджено низку міжнародно-правових документів, які регулюють взаємовідносини між країнами у політичній, економічній, торговельній, науково-технічній, екологічній, культурно-гуманітарній та інших сферах діяльності. Загалом, станом на 2017 р. договірно-правову базу українсько-корейських відносин складають 2 міждержавні документи, 25 міжурядових, 21 міжвідомчих документів⁵¹⁰.

Отже, розвиток екологічної дипломатії у форматі проведення економічної модернізації передбачає активізацію міжнародної торговельно-економічної діяльності, стратегічного партнерства та використання прогресивного зарубіжного досвіду.

⁵⁰⁹ Результатом співробітництва України та Республіки Корея у космічній сфері стало успішне виведення на орбіту Землі трьох південнокорейських супутників за допомогою української ракети-носія «Дніпро»: 22.08.2013 – супутник дистанційного зондування Землі KOMPSAT-5 («Arirang-5»); 21.11.2013 – науково-технологічний супутник STSAT-3; надалі 26.03.2015 – супутник KOMPSAT-3A. Пуски ракети-носія «Дніпро» здійснювалися у рамках програми «Дніпро» [URL :korea.mfa.gov.ua].

⁵¹⁰ Договірно-правова база українсько-корейських відносин. URL : korea.mfa.gov.ua

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз щодо особливостей економічної сфери діалогізації у форматі екологічної дипломатії свідчить про наявність фактів поглиблення міжнародної спеціалізації й загострення конкуренції між країнами за стратегічні ресурси розвитку на фоні масштабу природно-техногенних проблем, збільшення дефіциту природних ресурсів і ескалації міжнародних екологічних конфліктів. Очевидна специфіка новоявлених суспільних протиріч зумовлює необхідність екологізації сфери дипломатії, а також розширення її безпекових функцій.

Утворюється екологічна архітектоніка міжнародної конкуренції з елементами ідентифікації ризиків культурних і ментальних стереотипів господарювання та утвердження консолідуючої дипломатії – як відповіді на нові виклики, можливості й загрози глобального, ресурсного, екологічного та іншого характеру. Але відсутність єдиної політики щодо більш активного задіяння потенціалу екологічної дипломатії означає радше вертикальну, ніж горизонтальну концентрацію економічних ролей у світовій системі та фоні міждержавних діалогів.

Сучасний розвиток цивілізацій презентує інтернаціональний спектр, де мають місце соціально-економічні та екологічні контрасти між країнами «центру» та «периферії» світу. Це породжує діаметрально протилежні завдання країн у міжнародній спеціалізації, кооперації, інтеграції, що зумовлює різні можливості використання дипломатії. Крім того, дуалізм глобалізації спричиняє «пастку нееквівалентного обміну» на світовому ринку, закріплює країни-периферії в статусі «донорів» транснаціонального капіталу та демонструє різні наміри реальних і потенційних суб'єктів геостратегічної гегемонії: політичні, економічні, ресурсні, територіальні, інтеграційні, інформаційні, військові. Вони породжують системні, перманентні, симетричні, асиметричні, традиційні, нетрадиційні, конфліктогенні, контактні та інші безпекові прояви.

Розділ 2. Економічна сфера діалогізації та економічна дипломатія

Успішність здобуття конкурентних переваг країн за таких умов, передбачає задіяння дипломатичних ресурсів.

Зважаючи на складність, невизначеність і перманентність якісно-кількісних параметрів екологічної безпеки в життєдіяльності людства, існує потреба в застосуванні комплексного підходу до її сприйняття. Адже має місце дихотомічне поєднання часу і простору, глобального і локального, а також їх взаємодії й взаємозалежності. На фоні такої міжнародної ситуації прогрес деяких соціумів є відносним, оскільки відображає різні наміри і дії суб'єктів ринкової спеціалізації й експансіонізму в досягненні економічних інтересів за будь-якої ціни.

Еко-дипломатія спроможна: ідентифікувати зазначені ризики при політичних і ринкових взаємодіях країн, посилювати екологічний імператив у переговорних процесах і розвитку стратегічного партнерства та його інституційного забезпечення. Адже сам процес утвердження міжнародної екологічної відповідальності є надзвичайно складним, оскільки країни, підтримуючи екологічні ініціативи на міжнародному рівні, можуть на національному чи регіональному – ставити під загрозу існування природних резерватів вищого рівня.

Тенденції збільшення диспропорцій у соціально-економічному розвитку й ресурсному забезпеченні між країнами посилюють імпульси руйнівних і екологічних конфліктів світового масштабу. Через що глобальна економіка у перспективі буде витратити колосальні кошти на ліквідацію теперішнього забруднення навколишнього середовища, бо вже значна кількість екосистем використовується надмірно.

Новітній етап світогосподарських процесів характеризується змінами в системі глобального суперництва, в якому екологічні складові превентивної дипломатії корелюються з такими її функціями, як: контроль потоків транскордонних екологічних загроз; виявлення джерел погіршення еколого-економічної ситуації в країнах і регіонах; запобігання конфліктам і подолання напруги у сфері використання природних, територіальних, енергетичних, водних та інших ресурсів.

Реальність застосування механізмів еко-превентивної дипломатії значною мірою залежать від обсягів інвестицій в охорону навколишнього природного середовища країн, а також можливостей залучення міжнародних фахівців і експертів до еколого-економічної співпраці.

Здійснення економічної модернізації країн за включення до нього критерію екологічності є важливою і дуже перспективною за умов використання «системного ресурсу», оскільки у міжнародній практиці виникають проблеми «ресурсних парадоксів». Мінерально-сировинні, енергетичні та інші природні ресурси наразі слугують детермінуючим чинником міжнародної конкурентоспроможності для більшості країн.

Привнесення еко-імперативу у світову економіку відбувається на тлі залежності країн у сфері торгівлі, руху капіталу й міграції населення, тому акцент на інклюзивності в політиці є вагомим і передбачає: розвиток механізмів «зеленої» економіки, проектування нових траєкторій стійкого розвитку, інновацій та структурних реформ; ідентифікацію «проблем зростання» у сфері міжнародних відносин і диверсифікацію напрямів економічної модернізації господарського комплексу світу. Досягнення цілей збалансованого розвитку країнами можуть бути реалізовані засобами менеджерування екологічної дипломатії на різних рівнях: ідейному, стратегічному, організаційному, інтеграційному.

Розділ 3

ІНТЕРАКТИВНІ КОМПОНЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

3.1. Транспарентність ринкової статусності екологічної дипломатії

Динаміка економічної глобалізації змінює форми конкурентних взаємодій і обумовлює реакцію суспільства на прояви екологічних викликів і загроз у світі. Свідченням цього є оновлення інформаційно-комунікаційного простору міжнародних відносин, що відбувається на різних платформах інтернаціонального діалогу, дипломатії та партнерства. Модифікація способів контактності в ринковому середовищі посилює значущість права і доступу громадян, інституцій, організацій, бізнесу та інших дієвих представників соціуму до інформаційних ресурсів екологічного напрямку. Збільшення потреби в екологічній безпеці спонукає країни до розробки програм упередження загроз, що спрямовані проти людини, її свідомості та інтересів, проти можливостей вибору нею форм самореалізації. Вагомою підставою для цього є Орхуська конвенція Європейської економічної комісії ООН «Про доступ до інформації, участь суспільства в прийнятті рішень і доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля»⁵¹¹.

Головний орієнтир – допомога в захисті права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, комфортного для її здоров'я та добробуту⁵¹². Інформаційна цивілізація, маючи очевидні переваги

⁵¹¹ В основу Орхуської конвенції покладено: принципи I Стокгольмської декларації про довкілля людини, X Ріо-де-Жанейрської декларації про навколишнє середовище і розвиток, резолюція Генеральної Асамблеї про Всесвітню хартію природи, положення Європейської хартії про навколишнє середовище та охорону здоров'я.

⁵¹² Країни-учасниці Орхуської конвенції: Албанія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Великобританія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Казахстан, Кіпр, Киргизстан, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швеція та ін. Україна підписала Орхуську конвенцію 25.06.1998, Верховна Рада України ратифікувала 06.07.1999, що набрало

над іншими, не оминула вразливості й залежності від законів віртуального, технотронного й екологічного середовища. Якщо раніше стратегіями реалізовувалися у сфері геополітики, то сьогодні перемоги здобуваються у сфері геокогнітивного простору.

Відбувається свідоме, імітаційне, координоване та іншого характеру продукування атрибутивної чи суперечливої інформації, що може привносити ентропії, деструкції та конфлікти в поведінку міжнародних суб'єктів. Головна проблема у тому, що екологічний фон реакції суспільства є складно контрольований і не достатньо вивчений на відміну від політичного й публічного. Використання традиційних, консервативних, інтерактивних та інших форм інформаційних посилів, привертає увагу суспільства до більш ефективних на кшталт «транспарентності», зокрема у реагуванні на механізми розв'язання нагальних екологічних проблем.

У господарській практиці національного, регіонального й міжнародного рівнів, досить часто можна спостерігати певну декларативність, непослідовність або незавершеність проголошених реформ соціально-еколого-економічного спрямування. Як наслідок, існує природний запит людей на покращання рівня обізнаності діями влади щодо способів виконання покладених на них функцій, форм відповідальності за зобов'язаннями в тих чи інших сферах внутрішньої та зовнішньої політики країни. Впровадження ідей транспарентності націлено на формування більш «комфортного» й «прозорого» середовища взаємодії між соціумами і представниками міжнародних, урядових, державних, приватних, громадських та інших організацій з метою упередження чи подолання конфліктів еко-ресурсного характеру. Сприяння взаєморозумінню передбачає нарощування комунікативної активності країн через задіяння сил дипломатії екологічного спрявання.

чинності 30.10.2001. Україна підписала Київський протокол Орхуської конвенції (2003 р.), який зобов'язав запровадити загальнодержавну публічну електронну систему кадастрів викидів забруднюючих речовин. Верховна Рада України 03.02.2016 ратифікувала його для створення системи моніторингу європейського зразка щодо контролю забруднення навколишнього середовища.

Привнесення елементів гласності, підзвітності й прозорості до сфери держуправління й владного менеджменту як ознак транспарентності, покращання інформаційної безпеки, ефективності міжнародної інтеграції та соціальної відповідальності – обґрунтовано в працях вчених: Ж. Дерій⁵¹³, О. Крет⁵¹⁴, Ю. Макогонюк⁵¹⁵, М. Пашковська⁵¹⁶, Є. Тихомирова⁵¹⁷ та ін.

Дослідники акцентують увагу на міждисциплінарній площині виміру «транспарентності», яка охоплює: міжнародну безпеку, державне управління, інноваційну діяльність, політологію, соціологію, конфліктологію, переговори та ін. Науковий дискурс зосереджений на виявленні якості політичних меседжів інституцій влади і суспільних реакцій щодо структури інформаційних потоків: відкритості, змістовності, легітимності, достовірності, фрагментарності тощо. Однак, теоретико-практичне дослідження ефектів транспарентності як «нової альтернативи» секретності дипломатії все ж є недостатньо комплексним щодо еколого-інноваційних аспектів їх відображення в проблематиці міжнародних економічних відносин.

Сучасна архітектура гео економічного простору демонструє необхідність нарощування країнами комунікативних можливостей як запоруки комфортності та стратегічної безпеки функціонування у нових системах: digital-economy, green-

⁵¹³ Дерій Ж.В. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії. Актуальні проблеми економіки 2016. № 11. С. 278–290.

⁵¹⁴ Крет О. Інституалізація транспарентності державної влади : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук : спец. 23.00.02; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2010. 20 с.

⁵¹⁵ Макогонюк Ю.Ю. Екологічна сфера як сфера розвитку інформаційного суспільства: понятійний апарат, загальна характеристика суспільних відносин. Право і суспільство. 2015. № 6/2. Ч. 2. С. 127–133.

⁵¹⁶ Пашковська М. Поняття транспарентності в сучасній науці «державне управління». Зб. наук. праць. 2013. Вип. 34 «Ефективність державного управління. С. 135–141.

⁵¹⁷ Тихомирова Є. Комунікативна політика ЄС: інформаційна безпека VS транспарентність. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102. Ч. I. С. 22–28.

economy⁵¹⁸, service-economy та ін. Глобалізаційні метаморфози засвідчують той факт, що всі без винятку системи наповнені елементами екологічної проблематики – досить ускладненої та неоднозначної в сприйнятті різних спільнот, які перебувають на протилежних культурних і господарських «полюсах планети». Так, ще М. Нікольсон у своїй роботі «The Environmental Revolution» звертав увагу на складну проявленість (*double face – подвійне обличчя*) чи взагалі можливість у визначенні, що є головним в екологічній революції: *різкі негативні зміни в довкіллі або зміна людського ставлення до природи як відповідь на них*⁵¹⁹.

Довкілля є надзвичайно гетерогенною і складною системною організацією, що потребує розробки та впровадження різноманітних екологічних проектів, які характеризуються зацікавленістю всіх сторін. Оскільки екологічна політика в багатьох сферах окреслює глобальні проблеми, необхідними є також міжнародні програми, конвенції та інститути, що регулюють ці питання⁵²⁰.

Екологічна дипломатія набуває багатофункціонального значення як динамічна та прогресивна галузь міжнародної діяльності, що повинна зацікавлювати її суб'єктів у прийнятті спільних рішень із метою запобігання, протидії й мирного розв'язання конфліктів екологічного змісту, які спроможні набувати ефектів масштабності й швидкого проникнення в інші сфери світового господарства.

Інтенсифікація налагодження міжнародних контактів у сфері екологічної дипломатії передбачає:

– виявлення доцільності й реальності включення екологічних компонентів у торговельну й ресурсну політику іно-

⁵¹⁸ Формування ринку екологічних послуг у форматі розвитку «зеленої» економіки / [Т. П. Галушкіна та ін.] ; за ред. Т. П. Галушкіної; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. О. : ІПРЕД НАН України, 2012. 264 с.

⁵¹⁹ Nickolson M. The Environmental Revolution. A Guide for the New Masters of the World. New York\$ San-Francisco, 1974. P. VI

⁵²⁰ Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини : політика. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. С. 178.

земних держав і контроль «прозорості» механізмів її реалізації⁵²¹;

– сприяння ринковим агентам в екологізації зовнішньоекономічної діяльності та обміні інформацією щодо результативності її проведення;

– досягнення взаємоприйнятних бізнес-компромісів і паритетності відносин між країнами задля уникнення чи зменшення ескалації екологічних конфліктів, що можуть призводити до інших екстремістських дій;

– здійснення комплексних превентивних заходів щодо упередження екологічних ризиків як наслідок зловживань протекціонізмом та експансіонізмом;

– визначення можливих екологічних загроз або провокацій для країн /міжнародних компаній внаслідок інформаційних кампаній, торговельних війн, екологічної контрабанди тощо;

– удосконалення механізмів отримання достовірної інформації про міжнародну еколого-економічну діяльність, інноваційну та корпоративну диверсифікацію екологічного бізнесу та ін.⁵²²;

– застосування різних форм медіації з урахування екологічних наслідків проявів різних політичних, громадських і радикальних рухів, суспільної фрагментації і дестабілізації у світі;

– упровадження принципів транспарентності відповідно до специфіки дипломатії через збільшення потоку своєчасної та надійної інформації (еко-політичної, еко-економічної, еко-соціальної) для розширення кола сторін діалогу й співробітництва;

– використання потенціалу цифрових технологій у дипломатії⁵²³ з метою оновлення екологічних орієнтирів, адап-

⁵²¹ Князева Т.В. Міжнародна екологічна політика : теорія, методологія, сценарії розвитку / М-во освіти і наука України, Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2014. 383 с.

⁵²² Козуля Т.В. Процеси екологічного управління. Концепція корпоративної екологічної системи / Нац. техн.ун-т «Харк. політех. ін-т». Харків : НТУ «ХП», 2010. 587 с.

⁵²³ Турчин Я. Теорія і практика е-дипломатії у сфері міжнародних відносин. Гілея : наук. вісник : зб. наук. пр. 2013. Вип. 74. С. 373–376.

тації в зовнішній політиці країн до проявів інтерактивної модальності глобалізації;

– створення умов для популяризації екологічного іміджу та бренду країни⁵²⁴ за допомогою інструментів «soft power», що має забезпечити якісний рівень лідерства і новаторства у світі.

Об'єктивні передумови для утвердження екологічного імперативу сучасності⁵²⁵ пов'язують з досягненням міжнародного компромісу, дипломатією, консенсусом, миром і безпекою як головних атрибутів життєспроможності й прогресу людства. Такі настанови відображено в головних цілях розвитку країн «The 2030 Agenda for Sustainable Development»⁵²⁶, серед яких є «партнерство заради стійкого розвитку», що має відбуватися з одночасним удосконаленням компетенцій дипломатичної підтримки на принципах⁵²⁷:

- «розбудови спроможності» (посилення міжнародної участі в цілях нарощування потенціалу в країнах, що розвиваються для реалізації національних планів стійкого розвитку; сприяння формуванню відкритої та багатосторонньої торговельної системи у рамках СОТ; збільшення обсягів експорту з країн, що розвиваються задля подвоєння їх частки у світовому експорті до 2020 р.);

- «системні питання» (зміцнення макроекономічної стабільності шляхом координації та узгодження еко-

⁵²⁴ Кирилов Ю.Є. Бренд країни в глобалізованому світу. ДВНЗ «Херсон. держ. аграр. ун-т». Херсон : Грін Д.С., 2013. 154с.

⁵²⁵ У світовій науці екологічний імператив сучасності став аналогом історично відомого категоричного імперативу І. Канта – як вічного морального закону, наказу, що звучить у людській душі, вимагаючи від людини діяти певними чином, робити одне та не робити іншого.

⁵²⁶ У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію щодо нового проекту міжнародної співпраці: «*The 2030 Agenda for Sustainable Development*», який включає 17 цілей: 1) ліквідація бідності; 2) ліквідація голоду; 3) міцне здоров'я і благополуччя; 4) якісна освіта; 5) гендерна рівність; 6) чиста вода і санітарія; 7) недорога та чиста енергія; 8) достойна робота та економічне зростання; 9) індустріалізація, інновації, інфраструктура; 10) зменшення нерівності; 11) збалансовані міста і населені пункти; 12) відповідальне споживання і виробництво; 13) боротьба зі зміною клімату; 14) збереження морських екосистем; 15) збереження екосистем суші; 16) мир, правосуддя і ефективні інститути; 17) партнерство в інтересах стійкого розвитку.

⁵²⁷ The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: www.globalgoals.org.

політики; утвердження поваги до політичного простору та ролі кожної країни у розробці й впровадженні політики сприяння стійкому розвитку);

- «багатосторонні партнерства» (посилення глобального партнерства в інтересах стійкого розвитку, багатостороннього партнерства для обміну знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами; заохочення партнерства у державно-приватному секторі та у сфері громадянського суспільства);

- «інформація, моніторинг і підзвітність» (посилення спроможності в країнах, що розвиваються з метою гарантування доступу до достовірних даних за рівнем доходів, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом, географічним розташуванням та іншими характеристиками, що є актуальними у відповідних національних умовах; оцінювання рівня прогресу в галузі «sustainable development», які доповнюватимуть показники ВВП, удосконалюватимуть статистику країн, що розвиваються).

Екологічна дипломатія країн як внутрішнього, так і зовнішнього характеру не лише інтегрує політичні, економічні, торговельні, комерційні, культурні та інші сектори міжнародних відносин, але й посилює транспарентність у цих процесах.

Дефініцію «*транспарентність*» (англ. transparency) визначають як властивість бути явним чи легким для розуміння чого-небудь. У вітчизняному дискурсі цим терміном послуговуються вчені та практики для означення ступеня «прозорості» певних явищ або «відкритості» в оцінці тих чи інших процесів. Зокрема, відкритість влади розглядають як: фактор демократичного розвитку; інструмент забезпечення підконтрольності влади; засіб підвищення активності громадян, їхньої свідомості і політичної культури; результат розвитку комунікацій між різними учасниками демократичного процесу; форму реалізації права громадян на об'єктивну інформацію. Головні акценти:

- нормативні (законодавче закріплення прозорості та відкритої діяльності владних інституцій);

- інституціональні (наявність структурних і організаційних форм і механізмів, що забезпечують принцип транспарентності в діях влади);

– особистісні (прозорість і відкритість діяльності посадових осіб державних установ).

Інтернаціональний аспект транспарентності презентується в іншій модуляції через охоплення інтересів країн, інтеграційних об'єднань, міжнародних інституцій, неурядових організацій, корпоративних груп, бізнес-асоціацій, що відображено в таких міжнародних ініціативах, як: Transparency International⁵²⁸, Financial Transparency Coalition⁵²⁹, United Nations Global Compact⁵³⁰, European Transparency Initiative, Green Paper European Transparency initiative, European Union Agency for Network and Information Security, United Nations Public Administration Network та ін. Глобальним договором ООН передбачено дотримання його учасниками 10 принципів у своїй діяльності, серед яких є також екологічні принципи в діяльності комерційних компаній: вони повинні бути уважними до екологічних проблем, ініціювати заходи щодо зміцнення екологічної відповідальності, стимулювати розвиток і розповсюдження екологічно чистих технологій⁵³¹.

У зарубіжній практиці діє принцип транспарентності на окремі категорії інформації щодо захисту національної безпеки, міжнародних відносин, комерційної конфіденційності, правоохоронної діяльності. Експерти наполягають на утвердженні постулату в розвитку комунікаційної

⁵²⁸ Міжнародна громадська організація з питань боротьби з корупцією (Transparency International, 1993, Berlin) – презентується як «глобальна коаліція проти корупції», що має 100 незалежних розділів по всьому світу та публікує індекс сприйняття корупції для 177 країн, надає оцінки національної цілісності, публікує аналітичні доповіді з глобальної корупції у водному секторі (2008), зміни клімату (2011) і освіти (2013).

⁵²⁹ Коаліція з фінансової прозорості (Financial Transparency Coalition, 2009, Washington) – інституція сприяння для розвитку більш стабільної глобальної економіки в контексті безпеки, етики, екології.

⁵³⁰ Глобальний договір ООН (United Nations Global Compact, 2000) – ініціатива ООН, спрямована на підтримку соціальної відповідальності бізнесу, розв'язання проблем глобалізації та створення всеохоплюючої економіки (станом на 2016 р. до Глобального договору приєдналось 12 000 компаній та організацій із різних країн світу).

⁵³¹ Інтернет-ресурс URL : [http:// www. globalcompact.org.ua](http://www.globalcompact.org.ua).

політики: *«Інформаційна безпека має стати більш транспарентною, а транспарентність – безпечною»*⁵³².

Зростаюча увага суспільства до цих питань є очевидною, бо інформаційні канали впливу на екологічну свідомість людини мають неабияке значення (внесення змін у комунікацію → оновлення моделі сприйняття світу → зміни в політичних рішеннях, економічній поведінці й підприємницьких діях → корегування екологічних стратегій, намірів, дій). Сприяння порозумінню між суб'єктами міжнародної взаємодії обумовлюють ринкову статусність екологічної дипломатії в поширенні ідеології «інтернаціонального екоконструктивізму» країн. Важливою є спільна їх зацікавленість у контрольованості результатів екологічної політики, екологічних стратегій, екологічних доктрин.

Успішність новацій обумовлюється формами партнерства, співробітництва і комунікації між: державними й владними інституціями; урядом, бізнесом, громадськістю; природоохоронними організаціями, екологічними фондами та ін. Залежно від цього екологічні стратегії бувають: пасивні (процес обмежується виконанням суб'єктами екологічного права існуючих законів, стандартів, нормативів) та активні (процес передбачає розв'язання протиріч між економікою та охороною навколишнього природного середовища на різних рівнях суспільних відносин – фірмових, корпоративних, національних, регіональних, міжнародних, глобальних)⁵³³.

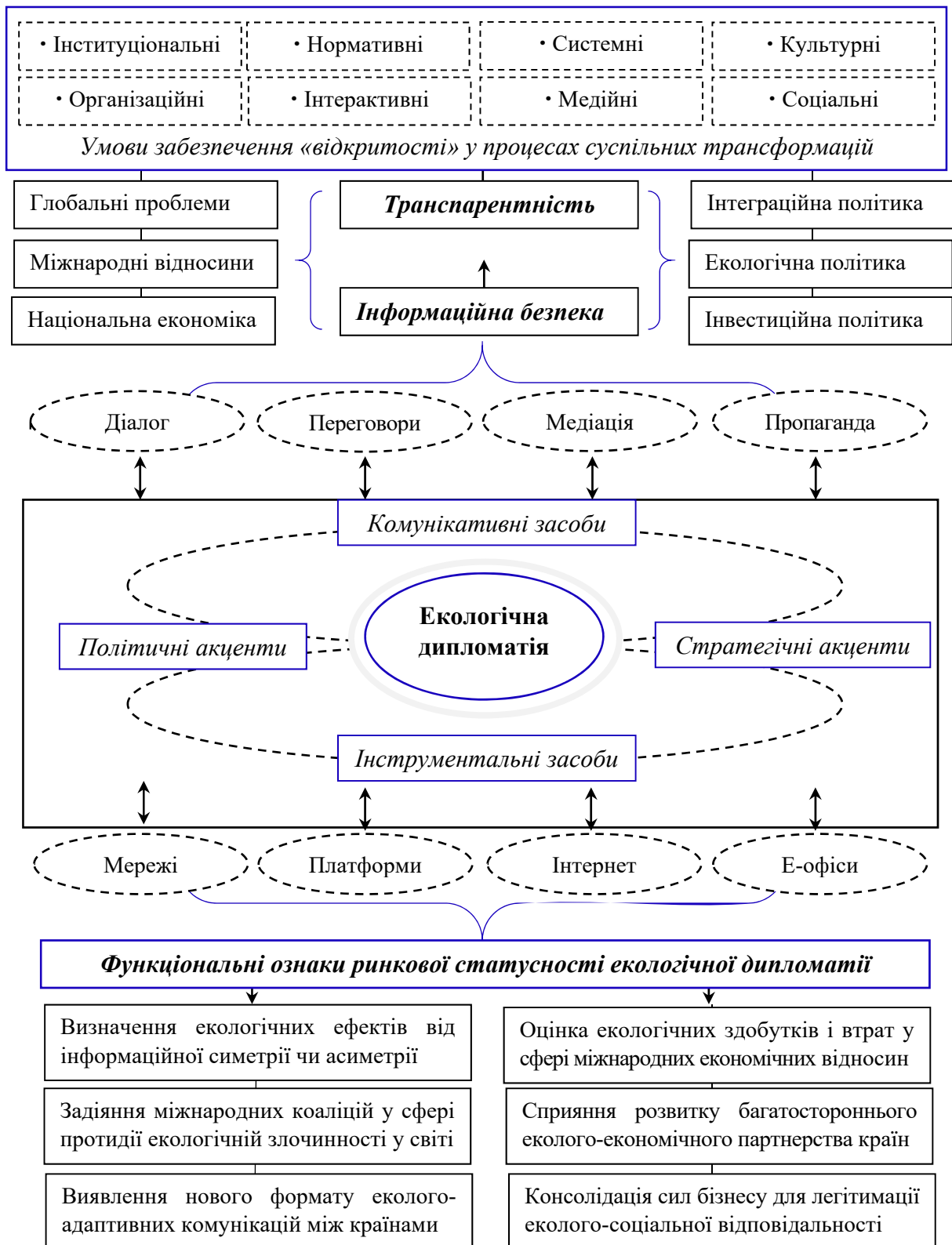
Новий характер практичності, гласності й транспарентності в таких стратегіях набуває нової інтерпретації у сфері екологічної дипломатії (рис. 3.1). Але не менш важливим є усвідомлення суспільством і його представниками значущості актів рішучості в розв'язанні економічних і екологічних проблем, тобто «Від мрії до дії!» (І. Шаров)⁵³⁴.

⁵³²Тихомирова Є. Комунікативна політика ЄС: інформаційна безпека VS транспарентність. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102. Ч. I. С. 22–28.

⁵³³ Степаненко А.В. Еколого-економічні стратегії в системі забезпечення екологічної безпеки. Наука та наукознавство. 2014. №4. С. 77–84.

⁵³⁴ Шаров І. Від мрії – до дії! Київ : Арт Економі, 2016. 187 с.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 3.1. Нові ознаки транспарентності у сфері екологічної дипломатії**

*Джерело: розроблено автором.

Відбувається інтерактивний діалог світової громадськості, що підсилює роль міністерств закордонних справ у розвитку еко-суспільної дипломатії в різних секторах латентної чи кризової комунікації сучасності. Це дає підстави стверджувати, що суб'єкти дипломатії спроможні бути учасниками інноваційних / мобільних платформ спілкування, адаптерами до цілей зовнішньої політики з урахуванням тенденцій розвитку конвергентних технологій у світі⁵³⁵.

У світовій економіці відбувається зміна інституціональних підходів через розширення екосистем, що підтримують та обумовлюють якість технологічних інновацій у дипломатії. Мобільні технології 5G у майбутньому спроможні зумовлювати оперативне впровадження нових комунікативних та інструментальних засобів дипломатії, зокрема:

- функціонування віртуальних посольств (вже підтверджується таким наявним посольством США в Тегерані, дипломатичним віртуальним простором Мальтійської республіки);

- створення додаткової реальності в публічній еко-дипломатії; впровадження штучного інтелекту в консульських службах;

- користування послугами хабу електронної дипломатії (наприклад, такий розроблений «Agence France Presse», який візуалізує, аналізує, оцінює присутність і вплив дипломатичних акторів у мережі «Twitter» у режимі реального часу; бази даних включають тисячі акаунтів: керівників держав, міністрів, дипломатів, експертів, активістів і політично мотивованих хакерів); автоматизація баз даних щодо заяв, намірів, контактів і можливостей інтеграції країн і сприяння входженню бізнес-суб'єктів в екологічні сегменти світового ринку та ін.⁵³⁶

Ідентифікація ознак безпеки в цих процесах також набуває значущості внаслідок нових тенденцій і контртенденції в інформатизації дипломатії з огляду «оцінки» та «ціни» її публічності (табл. 3.1).

⁵³⁵ Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку конвергентних технологій у країнах світу й України для вирішення глобальних проблем : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2017. 448 с.

⁵³⁶ Bjola C. Trends and counter-trends in digital diplomacy /A Global Ranking of Soft Power 2017. Portland. USCC Center on Public Diplomacy, 2017. Pp. 126–129.

Таблиця 3.1

**Особливості включення до сфери дипломатії елементів
інформаційної мобільності, транспарентності
й екологічності***

Нові орієнтири в модернізації дипломатичної сфери	Тенденції та контр-тенденції в дипломатичній діяльності
<p>▪ Міністерства закордонних справ мають прагнути до: 1) входження в більш конкурентне цифрове середовище взаємодії; 2) першості в установленні правил і стандартів цифрової практики дипломатії розвитку; 3) привнесення практики нових елементів і цінностей (екологічно-новативних), які є актуальними для суспільства, його типу трансформації, економічної модернізації та природно-екологічних орієнтацій</p>	<p>▪ Реальні прагнення та дієвість країн / міжнародних акторів у здобутті статусу «цифрового піонера» може забезпечити в майбутньому: 1) додаткове визнання у світі та збільшення можливостей комплексного впливу на регіональні, міжнародні й глобальні процеси (політичні, економічні, екологічні); 2) розширення повноважень у форматі «soft power» може покращувати рівень дипломатичного лідерства у світі</p>
<p>▪ Міністерства закордонних справ повинні докладати зусиль щодо: 1) удосконалення процесів у сфері обмеження діяльності, що є дотичною до політики, культури або традицій інституціональної централізації; 2) заохочення різних форм і ефективних способів цифрової взаємодії, що є адаптованими до конкретного профілю чи спеціалізації заснованих ним дипломатичних мереж, платформ бізнес-діалогу і мобільних офісів задля сприяння комерціалізації та екологізації міжнародних торговельних, логістичних і транспортних потоків</p>	<p>▪ Дипломатичні місії та міжнародні організації отримують переваги від спільних зусиль, спрямованих на вивчення, тестування чи апробацію потенціалу цифрових або конвергентних технологій за умов розвитку багатосторонніх контактів. Посольства та консульства, що базуються в регіонах з конфліктами чи зонах перманентної політичної, екологічної та іншої напруги, можуть обмінюватися досвідом і передовими методами застосування цифрових технологій під час кризових, небезпечних і загрозливих ситуацій</p>
<p>▪ Міністерства закордонних справ мають проявляти інтерес до цифрових технологій задля: 1) здійснення певного on-line-впливу на міжнародну аудиторію; 2) гнучких і оперативних мереж взаємодії; 3) задіяння нових алгоритмів трансляції та символізації міжнародного діалогу країн; 4) поширення різних повідомлень, що мають привертати увагу міжнародної спільноти до розв'язання екологічних проблем</p>	<p>▪ Враховуючи, що в інтернет-просторі існує різна модифікація облікових записів, які можуть створюватися автоматично без участі людей («еко-деструкційні пастки») – існує ймовірність того, що повідомлення (заяви, публікації, концепти) сумнівного змісту чи мемкомплекси провокаційної дії будуть ігноруватися суб'єктами дипломатії з огляду на запровадження нових критеріїв еколого-когнітивної безпеки в аналітиці</p>
<p>▪ Міністерство закордонних справ повинно керуватися доцільністю переходу від цифрової інтеграції до нових компонентів у фрагментації політики відповідно до зовнішньоекономічних цілей і покращання інформаційної, організаційної та екологічної культури в дипломатичній діяльності</p>	<p>▪ Швидкі теми впровадження digital-дипломатії без урахування стратегічних завдань країни та зовнішньополітичного курсу можуть спричинити нові проблеми в координації та реалізації політики у сфері міжнародних економічних відносин і інтегративної екологічної дипломатії</p>

* Удосконалено автором на основі джерела : *Vjola C. Trends and counter-trends in digital diplomacy /A Global Ranking of Soft Power 2017. – Portland. USCC Center on Public Diplomacy, 2017, pp.126–129.*

Найбільш презентаційною аналітикою щодо реалій і прогностики сил дипломатії у світі можна вважати саме ту, в якій присутній меседж «м'якої сили». Ініціатором концепту «soft power» був проф. Дж. Най який справедливо зауважив: *«Влада з іншими може бути більш ефективною, ніж влада над іншими»*. Прагнення до такого формату міжнародних відносин є своєрідною реакцією суспільства на змінність конкурентного середовища, в якому присутні екологічні виклики.

Наполягання до взаємоприйнятних форм відкритості країн у діалозі, партнерстві та вигідних союзах відображено в Глобальному рейтингу «м'якої сили» «The Soft Power 30». Це здобутки країн щодо їх спроможності заохочувати співробітництво, формувати мережі відносин шляхом задіяння дипломатії і налагодження відкритості між країнами. Базою для оцінювання спроможності є: об'єктивні дані – урядування, інформатизація, культура, підприємливість, взаємодія, освіта (70%); дані опитування – стан зовнішньої політики, культури, життєздатності, дружельюбності, благополуччя, технічної продукції (30%)⁵³⁷. За результатами цього рейтингу, впродовж 2015–2017 рр. найкращі п'ять місць поділяли між собою: Великобританія, Канада, Німеччина, США, Франція (табл. 3.2). Але позиції цих та інших країн в цьому рейтингу змінюються на фоні:

– відновлення європейської «м'якої сили», зменшення амплітуди можливостей Північної Америки на противагу їх зростання в Азії;

– перебалансування міжнародних сил із відтермінуванням глобальних і непередбачуваних наслідків для політики, економіки, безпеки та екології;

– формування комплексного підходу до системи міжнародної та екологічної безпеки з урахуванням модальності глобалізації.

⁵³⁷ URL: www.softpower30.com.

Таблиця 3.2

Рейтинг країн-лідерів світу «The Soft Power 30» за 2017 рік*

Країна	Індекс	Країна	Індекс	Країна	Індекс
1. Франція	75,75 ↑	11. Данія	65,48 ↑	21. Півд. Корея	58,40 ↑
2. Великобританія	75,72 •	12. Норвегія	65,20 ↑	22. Португалія	54,43 ↓
3. США	75,02 ↓	13. Італія	64,70 ↓	23. Греція	52,17 ↑
4. Німеччина	73,67 ↓	14. Австрія	63,75 ↑	24. Польща	51,27 ↓
5. Канада	72,90 ↓	15. Іспанія	63,57 ↓	25. Китай	50,50 ↑
6. Японія	71,66 ↑	16. Бельгія	62,80 ↑	26. Росія	49,60 ↑
7. Швейцарія	70,45 ↑	17. Фінляндія	62,37 ↓	27. Чехія	48,73 ↑
8. Австралія	70,15 ↓	18. Нова Зеландія	61,96 ↓	28. Угорщина	48,16 ↓
9. Швеція	69,32 •	19. Ірландія	60,62 ↑	29. Бразилія	47,41 ↓
10. Нідерланди	67,89 •	20. Сінгапур	58,55 •	30. Туреччина	45,35 ↓

↑ – покращання позиції, ↓ – погіршення позиції,
• – збереження позиції країни в рейтингу порівняно з 2016 р.

* Джерело: систематизовано автором на основі джерела : URL: www.softpower30.com

«М'яка сила» зосереджується переважно у сфері інноваційного, інформаційного, економічного та екологічного розвитку суспільства. Оновлюється за змістом порівняно з традиційною матеріальною «жорсткою силою». Вона реалізується через політику експансії в культурній, дипломатичній, соціальній, науковій та інших сферах. Різні сектори міжнародних економічних відносин можуть поєднуватися у нових варіаціях за рахунок методів застосування «м'якої сили»:

– відкритих → налагодження комунікаційних зв'язків між представниками політикуму, бізнесу і громадськістю; створення, підтримка та координація функціонування міжнародних ділових, інформаційних, культурних та екологічних центрів розвитку; створення філій неурядових організацій;

– прихованих → здійснення спеціальних інформаційних операцій; застосування ділової, корпоративної, конкурентної, економічної та інформаційної розвідки, промислового шпіонажу; таємного фінансування політичних, наукових, бізнесових, екологічних та інших організацій тощо⁵³⁸.

Внаслідок цього у глобалізаційному просторі економічної взаємодії спостерігається: ускладнення комерційних схем і бізнес-

⁵³⁸ Ланьшина Т.А. «Мягкая сила» Германии : культура, образование, наука. Вестник международных организаций. 2014. Вып. 2. Том 9. С. 28–58.

операцій, урізноманітнення форм міжнародної конкуренції та інтеграції, формування новітніх моделей і видів дипломатії, зміна позицій країн на світових ринках та лідерських домінацій (рис. 3.2).

Саме тому для суб'єктів екологічної дипломатії в пріоритеті є налагодження міжкультурних комунікацій, дотримання принципів толерантності та відкритості до інших культур. Лише такий підхід може створювати атмосферу міжнародної довіри, підтримки, діалогу та взаєморозуміння. Зокрема, у матеріалах «World Cities Culture Report 2012» зазначається, що можливості культури та економічні успіхи держав є взаємопов'язаними, багата культура є джерелом економічного успіху⁵³⁹.

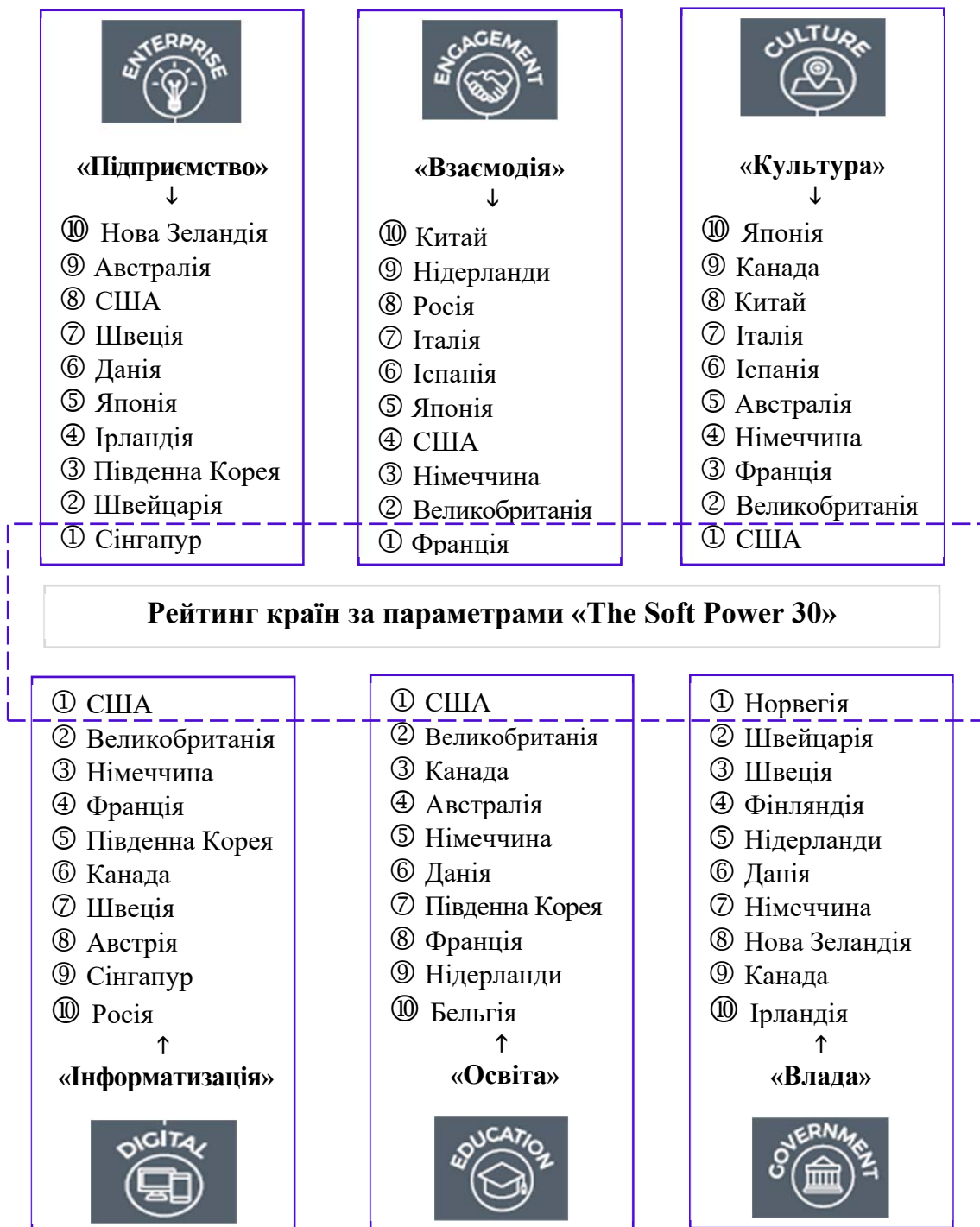
Домінування культурних цінностей у дипломатії є важливою і в контексті реалізації зовнішньоекономічних і торговельних інтересів країн. У даному разі культура презентується в соціумі як: 1) виконавець дипломатичної місії; 2) національна справа; 3) інструмент вирішення супутніх соціально-економічних і екологічних проблем⁵⁴⁰.

У зв'язку з цим політична й дипломатична еліта, міжнародні суб'єкти, представники економічної чи громадської активності демонструють зацікавленість у популяризації напрямів екологічної дипломатії, розширенні мереж та форм її представництва в країнах світу. Американське видання «The Wall Street Journal» передбачає, що вперше за десятиліття 45 найбільших країн світу можуть за підсумками 2017 р. продемонструвати синхронне зростання обсягів ВВП, тим самим змінивши свої позиції в міжнародних рейтингах. Визнання консолідації суспільства у форматі еко-дипломатії відбувається також шляхом презентації інвестиційно-інноваційних можливостей країн, покращання їх стратегічно-іміджевих прагнень, залучення венчурного капіталу і розширення напрямів еколого-економічного співробітництва.

⁵³⁹ World Cities Culture Report 2012. URL: <http://www.iau-idf.fr>.

⁵⁴⁰Здіорук С.І., Литвиненко, О.М., Розумна О.П. Культурна політика України : національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / за ред. С.І. Здіорука. Київ : НІСД, 2012. С. 9.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 3.2. Лідерство країн світу 2017 року
за основними параметрами «The Soft Power 30»**

*Джерело: систематизовано автором на основі джерела: URL : www.softpower30.com

Крім того, в рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі щороку проводяться різні заходи, ділові переговори та акції бізнес-дипломатії, присвячені визначенню інвестиційних, інноваційних і екологічних можливостей розвитку країн у світі⁵⁴¹. Наприклад, у 2017 р. одним із організаторів площадок для партнерських зустрічей, укладання реальних угод стала Українська асоціація венчурного капіталу і прямих інвестицій (UVCA). Під її егідою був проведений форум «Ukraine Davos Nights», на якому були презентовані можливості міжнародної співпраці у сфері венчурних інвестицій: ІТ, будівництво, космос, енергетика, сільське господарство, біотехнології, екологія.

Головним завданням налагодження діалогу було позиціонування України не лише як нового технологічного лідера, але як країну, куди вже успішно вкладають гроші інвестори, де відкриваються наукові центри розробок міжнародних компаній (нині в Україні функціонує понад 100 центрів). На думку організаторів, Україні був потрібен власний «посол» у Давосі, щоб розповісти про бізнес та інвестиційні можливості. Саме тому проведення заходів Ukrainian Davos Nights привертає значний інтерес міжнародної преси (Bloomberg, BBC, Swiss TV, Reuters, Deutsche Welle, Associated Press та ін.)⁵⁴².

Крім того, головні дипломатичні завдання «transparency» в рамках європейського партнерства, орієнтовані на зміцнення миру й безпеки в регіоні, посилення міжнародного екологічного моніторингу із використанням інформаційно-інноваційного ресурсу, а також задіяння сил миротворення Організації Об'єднаних Націй⁵⁴³.

Прикладом кращих практик і досвіду розвитку конструктивного і структурованого діалогу є процес, започаткований

⁵⁴¹ У 2016 р. за результатами налагоджених контактів і бізнес-дипломатії в Давосі було запущено Western NIS Enterprise Fund (фонд 5 млн дол.), орієнтований на інвестиції в ІТ-стартапи /URL: <http://reforms.in.ua>.

⁵⁴² В Україні з'явився «Посол по бізнесу» у Давосі. URL : <http://reforms.in.ua/ua/news/02.02.2017>.

⁵⁴³ Бовтенко В. Адаптація в Україні екологічних імперативів ООН – шанс на майбутнє процвітання. Дзеркало тижня. 2016. №37 (15-21 жовт.). С. 8.

Комюніке «Вигоди для екологічної політики ЄС через регулярний перегляд імплементації в екологічній сфері»⁵⁴⁴ задля підтримання досягнень цілей екологічної політики і законодавства ЄС⁵⁴⁵ шляхом:⁵⁴⁶

– надання комплексної оцінки про місце країни-члена щодо головних прогалин в імплементації в екологічній сфері, базуючись на однакових для кожної держави цільових орієнтирах (бенчмарках), які відображають існуючі й погоджені цілі політики та ключові зобов'язання, визначені екологічним законодавством ЄС;

– створення можливостей для активації еко-дипломатії з країнами-членами в аспектах досягнень, дій і перешкод у подоланні прогалин в імплементації;

– надання ранньої та індивідуальної підтримки країнам-членам в їх зусиллях щодо імплементації «*acquis communautaire*» і політики ЄС на основі звітів;

– зміцнення культури дотримання зобов'язань ЄС у сфері еко-політики та інформаційний супровід політичних дебатів і дискусій між інституціями ЄС про горизонтальні виклики;

– поширення найкращих екологічних практик, використання європейського досвіду еко-дипломатії; налагодження взаємодії з різними зацікавленими особами щодо розбудови мережі екологічної дипломатії та розвитку стратегічного партнерства.

⁵⁴⁴ Communication «Delivering the benefits of EU environmental policies through a regular Environmental Implementation Review».COM(2016)316 final. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt>.

⁵⁴⁵ Перегляд імплементації в екологічній сфері (Environmental Implementation Review) – це інструмент покращання імплементації екологічної політики і права в кожній країні-члені ЄС на основі дворічного циклу аналізу імплементації та діалогу.

⁵⁴⁶ Імплементація екологічних зобов'язань в умовах дерегуляції в Європейському Союзі: досвід кращих практик для України. Аналітичний документ. Львів: Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2017. С. 9–16.

Головними причинами, що мотивують країни-члени ЄС до здійснення комплексного, систематичного та спільного розгляду прогалин в імплементації є:

➤ виявлення ролі цього інструменту серед інших, таких як: моніторинг та звітування, процедура щодо недотримання, судова процедура, спеціальне законодавство для покращання правозастосування, перевірка відповідності (наприклад, кількість відкритих Європейською Комісією справ за процедурою щодо недотримання в екологічній сфері ЄС зменшується: 2010 р. (445 справ), 2011 р. (339), 2012 р. (296), 2013 р. (353), 2014 р. (334), 2015 р. (86));⁵⁴⁷

➤ недостатня імплементація збільшує екологічні, економічні та соціальні видатки (наприклад, економічна вартість, пов'язана із відсутністю імплементації екологічних вимог у 2011 р. оцінювалась у майже 50 млрд євро, включаючи кошти щодо правових процедур проти країн-членів (infringement cases));⁵⁴⁸

➤ недотримання екологічних цілей ЄС впливає на довіру громадян як до органів національної влади, так і органів ЄС (наприклад, у 2014 р. за даними опитування «Eurobarometer» думки громадськості щодо ставлення європейськими громадян до довілля було визначено, що: для 53 % – дуже важливо, 42 – достатньо важливо, 4 – не дуже важливо, 1 – зовсім неважливо⁵⁴⁹ .

Таким чином, зарубіжна практика підтверджує, що конвергенція може виконувати важливу місію щодо екокомфортизації спільного простору взаємодії. Екологічне законодавство не є самоціллю, воно повинно забезпечувати

⁵⁴⁷ Пріоритети Європейської комісії: URL : [www.http://ec.europa.eu](http://ec.europa.eu).

⁵⁴⁸ The costs of not implementing the environmental acquis. Final report ENV.G.1/FRA/2006/0073. URL : http://ec.europa.eu/environment/enveco/economics_policy/pdf/report_sept2011.pdf.

⁵⁴⁹ Attitudes of European citizens towards the environment. Special Eurobarometer 416, 2014. URL : <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm>.

вигоду для європейських громадян і долати спільні виклики, з якими зіштовхується Європа⁵⁵⁰.

В Україні питання необхідності покращання рівня практичного застосування екологічного законодавства має свою нагальність, гостроту і вразливість. Але реформи у сфері довкілля України пришвидшують темпи, у тому числі на вимогу виконання екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Після ратифікації й підписання Угоди всіма країнами-членами ЄС та набуття її чинності (01.09.2017) коло даної проблематики для України розширилося на всіх рівнях: парламентському, урядовому, громадському та ін.

В умовах тривалого процесу апроксимації до європейського законодавства співпраця між Україною та ЄС почала охоплювати більш конкретну тематику еко-дипломатичної сфери. Наближення законодавства України до політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється згідно з «Gradual approximation of Ukrainian legislation to EU law and policy on environment shall proceed in accordance with Annex XXX to this Agreement». Виконання цього міжнародного зобов'язання включає два етапи: 1) транспозицію → перенесення положень відповідних джерел права ЄС до законодавства України; 2) імплементацію → впровадження транспонованих положень у практику регулювання як невід'ємної складової реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Додатком ХХХ до Угоди про асоціацію визначено індивідуальні строки імплементації стосовно окремих положень джерел права ЄС (від 2–3 до 5–6 років, а в окремих випадках до 8–10 років). Імплементація передбачає також створення на національному ґрунті комплексу передумов – нормативно-правових, інституціональних і організаційно-економічних, що забезпечують досягнення цілей.

⁵⁵⁰ Communication «Better Regulation : Delivering better results for a stronger Union». COM(2016)615 final URL : <http://ec.europa.eu>.

Розділ 3. Інтерактивні компоненти екологічної дипломатії

Досвід країн Центральної та Східної Європи, які готувалися до вступу в ЄС свідчить, що апроксимація до «acquis communautaire» у сфері охорони довкілля була відзначена екстремальним зростання витрат. Розглядаючи оцінки, засновані на макроекономічних показниках і міжнародних співвідношеннях, слід зазначити, що для їх отримання нині сформувалася доволі широка інформаційна база. Їх узагальнення для десяти країн (табл. 3.3) показує, що витрати на апроксимацію у розрахунку на 1 особу коливаються в діапазоні від 450 до 1200 євро. Якщо враховувати середній для цих країн показник і чисельність населення України, то сумарна вартість повного впровадження acquis communautaire у сфері охорони довкілля становитиме близько 41 млрд євро. Якщо обмежитися найбільш зіставними країнами (Польщею, Румунією, Туреччиною) та орієнтуватися на середній для них показник, то інвестиційні потреби України можна оцінити в 42–43 млрд євро⁵⁵¹.

Таблиця 3.3

Витрати на апроксимацію до екологічного законодавства ЄС за досвідом країн Центральної та Східної Європи і Туреччини*

Країна	Інвестиційні потреби, млн євро	Населення, млн осіб	Витрати на одну людину, євро
Болгарія	8610	7,5	1150
Латвія	1480-2360	2,3	650-1050
Литва	1600	3,6	450
Польща	22100-42800	38,6	575-1100
Румунія	22000	22,3	1000
Словаччина	4800	5,4	900
Словенія	2430	2,0	1200
Туреччина	65000-68000	69,7	925-975
Угорщина	4100-10000	10,0	400-1000
Чеська Республіка	6600-9400	10,2	650-925

*Джерело: за узагальненням даних європейських експертів.

⁵⁵¹ Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля /Проект «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні Секторальної бюджетної підтримки». Київ, 2015. С. 43–44.

Таким чином, проведення системних реформ у цій галузі передбачає надання експертної оцінки й фінансової підтримки, ведення дискурсу на платформах міжнародного значення серед політиків, дипломатів, аналітиків та інших учасників переговорного процесу. Зокрема, Міністерство закордонних справ, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство екології та природних ресурсів України та інші центральні органи влади є безпосередніми учасниками даного процесу, і тому мають забезпечувати: розширення напрямів екологічної дипломатії на різних рівнях її представлення.

Наприклад, за сприяння Міністерства оборони Нідерландів у 2017 р. відбулася міжнародна конференція «Future Force Conference» (м. Гаага, Нідерланди) – інноваційна платформа високого рівня порозуміння, функціонування якої базується на принципі: *«Від партнерства до екосистеми: об'єднання зусиль задля безпечнішого світу»*. У рамках проведеної міжнародної акції взяли участь ряд науково-дослідних установ: «Нідерландська організація прикладних наук та досліджень» (TNO), «Делфтський технічний університет», «WakaWaka», «Fairphone», «Thales Nederland BV». Представники Посольства України в Королівстві Нідерланди, Міністерства оборони України та Кризового медіа центру обговорили питання гібридної війни та її екологічних наслідків⁵⁵².

Україна є учасницею проекту «Креативна Європа» (2014–2020 рр.). Проект із бюджетом 1,46 млрд євро спрямований на підтримку європейського культурного сектору як пріоритетного для соціально-економічного та екологічного розвитку Європи⁵⁵³. Це сприятиме набуттю зарубіжного досвіду та фінансової підтримки ЄС⁵⁵⁴. Активізація різних зусиль щодо екологізації комунікативного обміну використовується країнами світу для покращання іміджу та конкурентоспроможності; досягнення цілей зовнішньої політики засобами

⁵⁵² Інтернет-ресурс . – URL: <http://netherlands.mfa.gov.ua> /13.02.2017.

⁵⁵³ Creative Europe.– URL: <http://ec.europa.eu/programmes/>

⁵⁵⁴ EUROPE 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – URL: <http://eunec.vlor.be>.

дипломатії; нарощування потенціалу різної сили: «м'якої», «інтелектуальної», «інноваційної».

Вважаємо, що означення ринкової статусності екологічної дипломатії є багатовимірним у розумінні включення до неї різних параметрів об'єктів і суб'єктів, що можуть бути охарактеризовані за: 1) станом прогресивності, адаптивності й безпечності в системі міжнародних економічних відносин; 2) специфікою інформаційної проекції / ретрансляції на інші елементи її розвитку; 3) спектральним характером впливу глобальних екологічних загроз і викликів на різні компоненти соціально-економічного життєзабезпечення країн світу.

Досягнення синергетичних ефектів завдяки здобуттю ринкової статусності екологічної дипломатії має сприяти:

- комфортності її суб'єктів у різних середовищах взаємодії (економічних, соціальних, інформаційних, культурних та ін.);

- гарантованості здобуття переваг (ресурсних, потенційних, стратегічних, інтеграційних) для її країн-презентів;

- самодостатності регуляторів відносин суспільства з природою за рахунок комплексних і безпечних моделей їх задіяння;

- доцільності поширення ідей комунікаційної толерантності в аспектах світоглядних і екологічних надбань культур світу;

- сприйнятливості еколого-економічних інновацій та освітніх технологій, впровадження передового зарубіжного досвіду;⁵⁵⁵

- інтенсивності взаємообміну інформаційними потоками між країнами та розширення географії дипломатії екологічного впливу;

- включеності екологічних елементів до системи парадипломатії,⁵⁵⁶ яка орієнтована на транснаціональний, транскордонний, міжрегіональний і субнаціональний рівень взаємодії;

⁵⁵⁵ Наприклад, у 2012 р. Урядом України була підписана угода з корейським неурядовим агентством про навчання 500 студентів основам «кібердипломатії». URL : <https://economistua.com>

⁵⁵⁶ Головка І. К. Парадипломатія субнаціональних акторів : потенціал та форми реалізації. Грані. 2016. №139. С. 23–29.

– спроможності агентів, делегатів і представників дипломатичної сфери належним чином реагувати на глобальні асиметрії,⁵⁵⁷ що можуть позначатися на екологічній безпеці країн та ін.

Оновлення стратегій еколого-економічного розвитку країн у світі має спонукати вчених до подальших наукових розвідок в аспектах глобальних екологічних проблем сучасності⁵⁵⁸, а також міжнародних механізмів: запобігання фрагментарності та інформаційної імітації в поширенні екологічного контенту; удосконалення системи екологізації дипломатичної діяльності та її легітимації; формування високого рівня презентації еколого-інноваційного іміджу країни у світі та ін.

Це дає підстави стверджувати, що цільові настанови екологічної дипломатії серед інших видів дипломатичної діяльності мають ознаки формування ринкової статусності, бо за функціональним спектром вона охоплює економічні, політичні та екологічні аспекти, що вимагає від суб'єктів міжнародних відносин певного рівня транспарентності.

3.2. Медіація в системі альтернатив екологічної новативності дипломатії

Модальність у характері глобалізації та світового господарювання засвідчує постійне оновлення умов його функціонування та екологічну детермінованість у взаємодіях міжнародних суб'єктів. Адже політичні, економічні та екологічні інтереси ринкових контрагентів за формою узгодження є складними, що може спричинити ризики й біфуркації у ринко-

⁵⁵⁷ Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. К. : КНЭУ, 2013. 466 с.

⁵⁵⁸ Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі : екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин : навч. посіб. Київ : Вістка, 2016. 215 с.

вому функціонуванні. Дуалістичність у прийнятті важливих рішень обумовлюється різними ефектами соціалізації, модернізації, екологізації й трансформації суспільного устрою. Але прагнення країн до прогресу та удосконалення міжнародної системи еколого-економічної безпеки спрямовує їх до конструктивності та розвитку дипломатії в процесі налагодження комунікацій і здійснення переговорів.

Сферу екологічної дипломатії можна розглядати як своєрідну «екосистему», в якій існують свої механізми реагування на внутрішній стан і зовнішні впливи, що розширюють спектр її завдань, функцій, інструментів і форм практичної апробації. Посилення конкуренції на світових ринках⁵⁵⁹ задає імпульси до вертикальної та горизонтальної диверсифікації напрямів цієї діяльності, виявлення креативної спроможності її суб'єктів до залучення агентів посередництва для упередження, виявлення та мирного розв'язання конфліктів різної інтенсивності (ресурсних, економічних, торговельних, енергетичних, військових), що можуть спричиняти малопередбачувані та загрозливі еко-екстерналиї.

Спільна протидія екологічним загрозам вимагає зацікавленості всіх сторін міжнародної контактності з урахуванням: геополітичної/ринкової статусності учасників дипломатичного процесу, аналітичної/факторної інтерпретації діапазону вигоди і втрат у конфліктних ситуаціях, доцільності задіяння посередництва, у тому числі медіації. Комунікативні реформації дипломатичних інституцій є важливими для іміджу країн та їх представництва у світі через удосконалення екологічної політики як вияву національної та інтернаціональної візії майбутнього в глобальній безпеці⁵⁶⁰. Все більш очевидним фактом для міжнародних експертів є те, що перед класичною

⁵⁵⁹ Цибуляк А. Г. Глобальні стратегії екологізації світових торованих ринків. Економіка та держава. 2016. №8. С. 54–57.

⁵⁶⁰ Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 718 с.

дипломатію постають нові виклики в обрях вестернізації та глобалізації⁵⁶¹.

Міждисциплінарна охопленість проблематики (О. Антонюк⁵⁶², О. Гирич⁵⁶³, О. Григор⁵⁶⁴, Н. Грущинська⁵⁶⁵, Н. Мазаракі⁵⁶⁶, А. Цибуляк⁵⁶⁷, І. Шевченко⁵⁶⁸) свідчить про взаємопов'язаність сфер життєдіяльності та необхідність удосконалення екологічної відповідальності в змагальності країн, результати якої можуть містити як амбітні цілі бути кращими серед інших, так і конфронтаційні сценарії в здобутті конкурентних переваг за будь-якої ціни ресурсного та організаційного забезпечення.

У цьому контексті актуальним є застосування медійних технік / компетенцій дипломатами та дипломатичних – медіаторами щодо стратегування еколого-економічної безпеки країн, покращання їх злагодженості й координації співпраці в екологічно вигідному форматі комунікації, гарантування досягнутих угод для підтримання миру, стабільності, суспільного добробуту та збалансованого розвитку.

Сучасна доба людства відрізняється кардинальною зміною ціннісних орієнтирів під впливом ідеології нарощування економічної могутності країн та їх здатності протистояти

⁵⁶¹ Жалоба І. Сучасні міжнародні відносини та виклики класичній дипломатії. Зовнішні справи. 2015. № 1. С. 22–27.

⁵⁶² Антонюк О. Медіація та дипломатія. Часопис Київ. ун-ту права. 2014. № 2. С. 355–360.

⁵⁶³ Гирич О. Міжнародне екологічне право як регулятор відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зовнішні справи. 2016. № 11. С. 55–57.

⁵⁶⁴ Григор О. Багатостороння дипломатія як чинник урегулювання міжнародних конфліктів і кризових ситуацій. Гілея : наук. вісн. 2015. Вип. 99 (№ 8). С. 351–356.

⁵⁶⁵ Грущинська Н. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. Екон. нобелів. вісн. 2016. № 1 (9). С. 85–89.

⁵⁶⁶ Мазаракі Н. Медіація в Україні : проблеми теорії та практики. Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 92–100.

⁵⁶⁷ Цибуляк А. Глобальні стратегії екологізації світових товарних ринків. Економіка та держава. 2016. № 8. С. 54–57.

⁵⁶⁸ Шевченко І. Стратегічна екологічна оцінка як інструменти екологічної політики України. Економіка України. 2016. №10. С. 79–88.

екологічній вразливості. Міжнародні експерти зазначають, що чим ширше стає всесвітнє об'єднання – глобалізація, тим більше виникає криз. Об'єднання аж ніяк не означає гармонії. Стратегічною є будь-яка точка земної кулі, що було майже неможливим до цього часу. Напруга, що існує в басейні Балтійського моря чи Чорноморського басейну, дивним чином перетинається з кризами у Східно-Китайському або Південно-Китайському морях як результат комп'ютерного, кібернетичного і транспортного зв'язку, а також здатності «криз» долати простір⁵⁶⁹. Існує потреба в оновленні формату політико-дипломатичного та цивілізаційного⁵⁷⁰, глобалізаційного та екологічного діалогу країн.

Інтереси миротворення вимагають не лише розв'язання існуючих конфліктів, але й запобігання новим⁵⁷¹. У цьому контексті дипломатія розвинутих країн світу заявляє про себе у багатосторонніх відносинах на засадах «sustainable development». Одним із практичних вимірів є спроможність країн долати конфліктогенність у світі, застосовуючи комплекс дій з превентивної дипломатії, що знаходиться на лініях дипломатії мирного часу і кризової дипломатії, екологічної вісі. Учасники цього процесу відпрацьовують комплекс технологій, що сприяють мирному розв'язанню конфліктів і діям, пов'язаним з їх упередженням (conflict prevention) і пост-конфліктним будівництвом (peace buildinge).

Реалії міжнародних відносин мають різну інтерпретацію з огляду на набуття системою перехідних/гібридних ознак

⁵⁶⁹ Каплан Р. Небезопасность страшнее войны. URL : <https://economistua.com/02/08/2017>.

⁵⁷⁰ Ціватий В., Пронь С. Політико-дипломатичний і соціокультурний цивілізаційний діалог в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (або роздуми про призначення історії). Зовнішні справи. 2016. №8. С. 48–52.

⁵⁷¹ Наприклад, прояви «роздержавлення» сфери міжнародної безпеки як наслідок виникнення територій, в межах яких держава не спроможна здійснювати контроль і дозволяє неурядовим групам здійснювати діяльність, створюють загрози для міжнародної безпеки (екологічного характеру). В означених територіях (так званих «ungoverned territory», «ungoverned area», «ungoverned space») екологічні злочини можуть спричинити суттєві деформації у політичному та економічному розвитку міжнародних спільнот.

і соціетального контексту⁵⁷². Інститутом проблем досягнення консенсусу (некомерційна приватна організація в штаті Массачусетс, США) розроблено теорію «паралельних міжнародних переговорів», що апробована у різних раундах переговорів з питань торгівлі та навколишнього середовища, під час підготовки конференцій щодо змін клімату тощо. Одночасно до діалогу долучалися як офіційні керівники урядових делегацій, так і лідери відповідних недержавних організацій. Утворилися нові концепти дипломатії в інтересах вирішення завдань екологічної безпеки (наприклад, «дипломатія-катализатор»⁵⁷³, «мережева дипломатія»).

Меседж взаємодії «всіх з усіма» спонукає до міжнародного професіоналізму. Традиційно формат публічності виникає в альтернативі – дипломатія і медіація, що не є тотожними за їх: сутністю, функціями і культурою; висхідним рухом у застосуванні; правовим концептом розуміння; механізмами застосування в міжнародних економічних відносинах. Дипломат уповноважений бути представником/ посередником між керівництвом своєї держави та іншою стороною, а медіатор є посередником у переговорах між сторонами конфлікту, конфронтації та інших форм протистояння (табл. 3.4, рис. 3.3).

У міжнародній сфері еколого-економічної діяльності наміри дипломатії або зусилля медіації можуть супроводжуватися асиметріями:

- набуття державою статусу медіатора з метою відстоювання власних інтересів щодо економічної безпеки, розширення сфери впливу на політичний альянс, стратегій екологічного розвитку в інтеграційних утвореннях;

⁵⁷² Гулиев А.Д. Международно-правовой контекст внешних сношений в условиях глобализации : монография. Киев: Изд-во Нац. авиац. ун-та «НаАУ-друк», 2011. С. 310.

⁵⁷³ Термін «дипломатія-катализатор» введено в науковий обіг Б. Хокінгом, що передбачає тісну співпрацю різних міжнародних акторів на основі поєднання офіційної та неофіційної дипломатії [Hocking B. Beyond newness and decline of catalytic diplomacy. DSP Discussion Papers. Leicester : Centre for Study f Diplomacy, 1995]

Таблиця 3.4

Порівняння визначень понять «дипломатія» і «медіація»*

<p><i>Дипломатія</i> (англ. <i>diplomacy</i>) ↓</p>	<p><i>Медіація</i> (англ. <i>mediation</i>) ↓</p>
<p>Передбачає: захист інтересів власної держави; застосування мирних (допустимих, прийнятних) методів для узгодження різних інтересів; зміцнення відносин з іншими країнами (групами країн), народів і міжнародними інтеграційними об'єднаннями у світі; здобуття поваги та міжнародного іміджу серед інших країн світу; зацікавлення суб'єктів міжнародної взаємодії у прийнятті конструктивних рішень з метою запобігання, протидії й мирного розв'язання конфліктів (у тому числі ресурсних, екологічних, водних), що спроможні набувати різних ефектів і масштабів у світовому господарстві</p>	<p>Добровільний процес вирішення спору, в якому третя сторона на засадах нейтральності (конфіденційності, суверенної рівності сторін, незаангажованості, неупередженості, відсутності корисливості) надає як посередник різну допомогу (правову, представницьку, інформаційну, консультаційну, організаційну, медійну) сторонам у прийнятті взаємовигідної домовленості /згоди/ гарантій в їхньому спорі шляхом проведення миротворчих / ділових / фінансових переговорів між учасниками конфлікту; примирювальна процедура, застосована до спорів будь-якого змісту політичної, економічної, екологічної та ін. діяльності, що пов'язана з інтерпретацією, або застосуванням міжнародних угод</p>

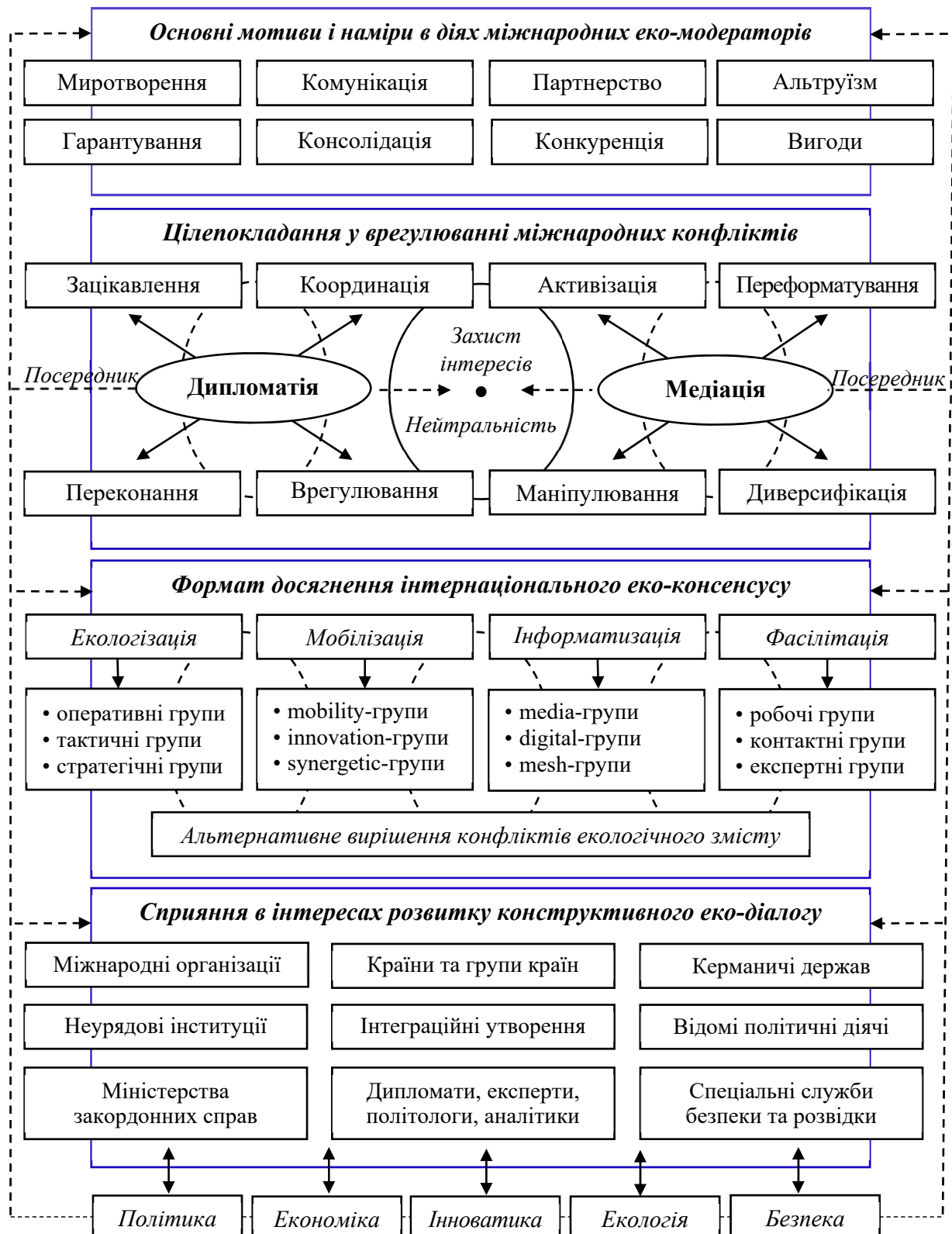
*Джерело: розроблено автором

- започаткування нової тактики конфлікту, а згодом визначення кандидатури квазімиротворця, отримуючи за це низку прорахованої вигоди; ініціювання екомедіаційної процедури для недопущення зміцнення позицій однієї з конфліктуючих сторін, яка є небезпечною для країни-медіатора;

- популяризація колективних форм посередництва у форматі взаємопідсилення різних учасників: офіційні посередники, політичні місії, неурядові організації, представники громадянського суспільства, екологічні рухи та ін.;

- задіяння декількох медіаторів може спричиняти ризик так званого «forum shopping», вибору каналу переговорів, що на момент обрання є найбільш вигідним для конкретної сторони, але який може не враховувати екологічні наслідки дій;

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 3.3. Атрибути дипломатії та медіації в екологічній спрямованості **

** Джерело: розроблено автором.*

- збереження конфіденційності та секретності у взаєминах між сторонами з метою приховування екологічних нюансів у міжнародному інциденті;
- активізація різних форм інформаційного обміну та впливу: від фасілітації до методів переформатування комунікаційних патернів сторін, маніпулювання даними з метою підштовхування сторін до врегулювання екоконфліктів⁵⁷⁴;
- використання «alternative disput resolution» як певної системи альтернативного вирішення спору (переговори між сторонами, медіація, арбітраж, судове провадження), де всі способи можуть застосовуватися окремо або в різних комбінаціях між собою (наприклад, метод переговорів і посередництва може застосовуватися окремо або разом, утворюючи новий і комплексний метод – переговори-посередництво);
- вирішення міжнародних екологічних спорів на принципах: «самодостатнього режиму» (коли рішення виноситься міжнародним судом на основі права, яке він уповноважений застосовувати по даній справі, без урахування інших екологічних угод, які також стосуються предмета спору); «гармонізації» (коли рішення міжнародного суду ухвалюється на основі спеціалізованих угод та всіх інших міжнародних угод, які так чи інакше стосуються екологічного спору)⁵⁷⁵;
- прояв у медіації ознак виходу за рамки стриманої предметності спору та орієнтирів на задоволення економічних, фінансових та особистих інтересів; концентрація уваги на збереженні партнерських відносин між конкурентами;
- підсилення елементів транспарентності, гласності та соціальної відповідності у механізмах реалізації мирних угод

⁵⁷⁴ Антонюк О. Медіаційний процес на міжнародному рівні. Київ : Києво-Могилянська Бізнес-Школа, Український центр медіації, Програма «Бізнес-медіатор», 2015. С. 7.

⁵⁷⁵ Медведєва М. Міжнародні «екологічні» спори та фрагментація міжнародного права навколишнього середовища. Європейські перспективи. 2011. № 1. С. 180–187.

і зміцнення довіри спільними зусиллями сторін як вияв альтруїзму, конструктивізму та екологічної консолідації.

Зазначені вище асиметрії спричинені не лише інституційною фрагментарністю міжнародного права навколишнього середовища, але й специфікою оцінки екологічних конфліктів, що вимагає: залучення спеціалістів/експертів із різних галузей науки (політики, дипломатії, економіки, екології, біології, фізики, хімії, океанології тощо); використання інформаційно-інноваційних технологій в екологічній прогностиці; застосування факторного аналізу та моделювання з огляду на політику країн щодо природних ресурсів як об'єкта екологічних конфліктів (рис. 3.4).

Зростання кількості екологічних прецедентів є наслідком: дефіциту природних ресурсів і їх нерівномірної доступності у світі; неефективності ресурсної політики країн індустріального типу виробництва; завуальованості екологічної політики новоіндустріального типу суспільства; неврегульованості прав власності на природний ресурс; послаблення екологічної відповідальності й контролю у сфері природокористування; недосконалості міжнародних інституцій щодо врегулювання еколого-правових відносин між країнами; недбалості суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог еколого-техногенної безпеки в реалізації міжнародних проектів, що призводить до різних наслідків; виникнення різних форм екологічної інтервенції тощо.

З цього приводу правомірною є теза В. Сабадаш: *«Глобальна війна за найдорожчий на сьогодні ресурс – природний – ведеться найдешевшим фінансово-економічним ресурсом – грошима. У найближчій перспективі природні активи є і будуть дуже прибутковими. Але інвестування в дорогі природні ресурси (землю, нафту, газ, руду, воду) тільки посилює економіко-екологічні протиріччя та провокує нові екологічні конфлікти»*⁵⁷⁶.

⁵⁷⁶Сабадаш В. Екологічні конфлікти : чи будуть переможці у протистоянні за природні ресурси. Економіст. 2013. № 1. С. 6–8.

Розділ 3. Інтерактивні компоненти екологічної дипломатії

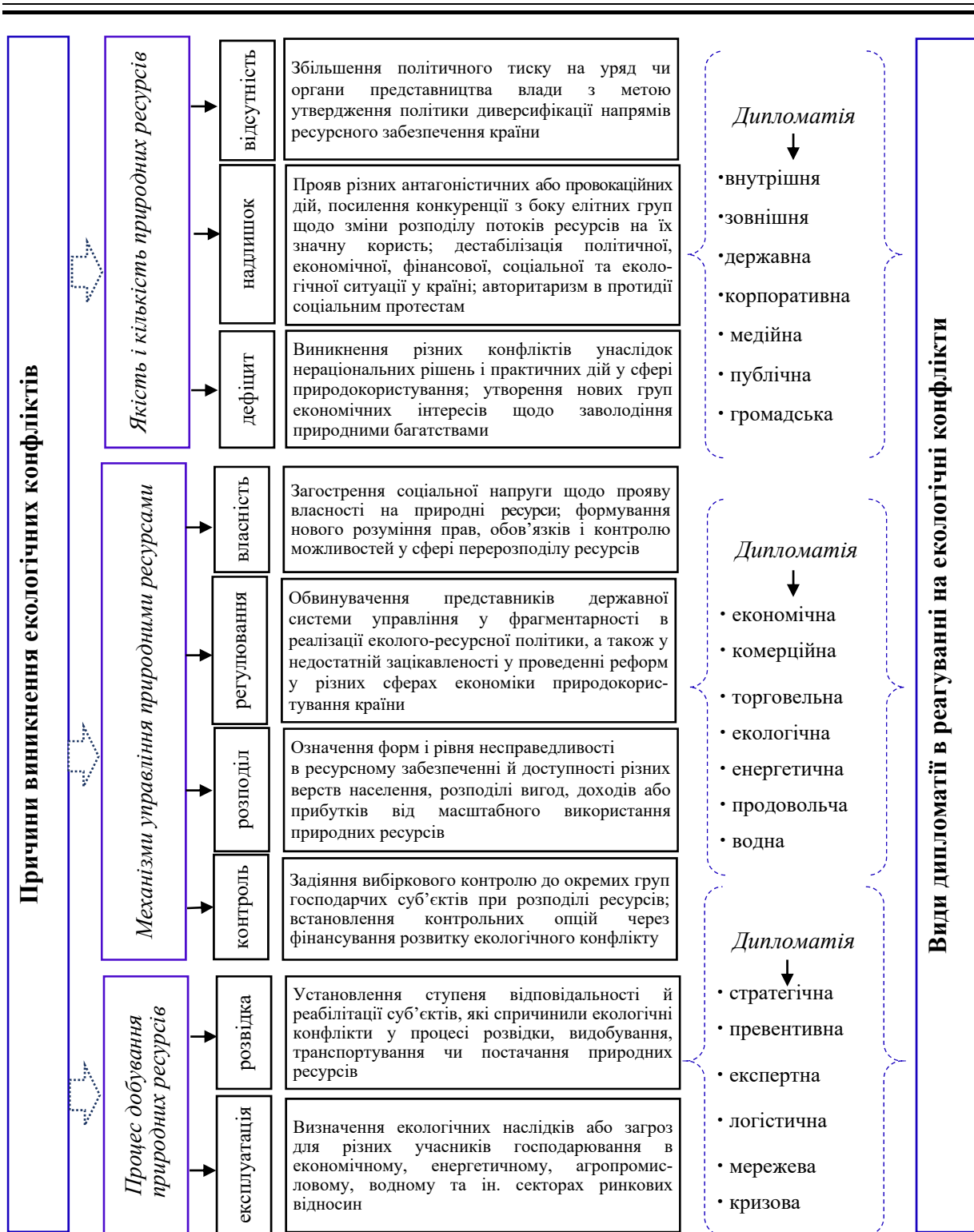

Рис. 3.4. Природні ресурси як об'єкт екологічних конфліктів*

*Джерело: систематизовано та удосконалено автором ⁵⁷⁷.

⁵⁷⁷ Див. Петрушенко М. Економічний погляд на екологічні конфлікти: аспекти моделювання. Вісн. соц.-екон. досліджень. 2012. Вип. 2 (45). С. 354–360.

За умов реалізації нових форм участі країн в глобальному економічному просторі, національні та регіональні природно-енергетичні ресурси все більше сприймаються як єдині світові ресурси і слугують як задоволенню потреб інших країн, так і екологічним викликам. Це привертає увагу країн і стимулює їх до впровадження прогресивних, інноваційних та інформаційних механізмів у сфері ресурсозбереження, природокористування та технологій використання альтернативних джерел енергії. Наміри та дії країн щодо екологізації міжнародного співробітництва і виробничої кооперації мають підкріплюватися і дипломатичними зусиллями з метою упередження конфліктності.

Політики та дипломати найбільш ретельно опрацьовують ці питання в системі формування енергетичного потенціалу країн шляхом розширення напрямів міжнародної контактності, що обов'язково має враховувати як екологічні перспективи, так і можливості відтворення та збереження природно-ресурсних комплексів⁵⁷⁸. Особливе значення також має впровадження інновацій у паливно-енергетичний комплекс^{579,580}.

Міжнародні експерти зазначають, що за останні 150 років енергетика світу зросла в 35 разів у три етапи розвитку, які поступово зменшувались (70, 50 і 30 років). Прогнозується, що розвинуті країни до 2040 р. збільшать енергоспоживання лише на 3%, але США та інші країни ОЕСР після 2020 р. зменшуватимуть попит на традиційну енергію⁵⁸¹. Задоволення

⁵⁷⁸ Хлобистов Є. В. Потенційні екологічні конфлікти у сфері використання енергетичної складової природно-ресурсних комплексів. Маркетинг і менеджмент. 2016. №1. С. 236–246.

⁵⁷⁹ Кубатко О. В. Екологічні інновації як джерело флуктацій енергоефективного розвитку національної економіки. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. №4. С. 365–376.

⁵⁸⁰ Інноваційний потенціал України : монографія / за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 592 с.

⁵⁸¹ Макаров А., Галкина А. Грушовенко Е. Перспективы мировой энергетики до 2040 г. Международная экономика и международные отношения. 2014. № 1. С. 3–20.

Розділ 3. Інтерактивні компоненти екологічної дипломатії

на енергію буде вимагати збільшення споживання всіх видів палива та диверсифікації джерел їх постачання (табл. 3.5, 3.6).

Таблиця 3.5

Прогноз споживання первинної енергії регіонами світу, млн т у нафтовому еквіваленті⁵⁸²

Регіони світу	Роки				
	2020	2025	2030	2035	2040
Північна Америка	2870	2901	2910	2921	2958
Південна та Центральна Америка	753	812	870	932	1000
Європа	2015	2002	1980	1959	1948
СНД	1121	1176	1235	1297	1348
Розвинуті країни Азії	896	898	897	897	899
Країни Азії, що розвиваються	5284	5800	332	6909	7507
Ближній Схід	773	848	923	996	1065
Африка	819	912	1006	1102	1202
Світ	14533	15351	16152	17014	17928

Таблиця 3.6

Прогноз споживання первинної енергії у світі за видами палива, млн т у нафтовому еквіваленті⁵⁸³

Види енергії	Роки				
	2020	2025	2030	2035	2040
Нафта	4414	4532	4634	4725	4796
Газ	3195	3461	3719	4053	4418
Вугілля	3947	4073	4195	4370	4552
Атомна енергетика	873	965	1096	1113	1181
Гідроенергія	361	398	435	473	513
Інші джерела відновлювальної енергії	302	399	497	597	698
Біоенергія	1440	1524	1603	1683	1769
Всього	14533	15351	16152	17014	17928

⁵⁸² Григорьев Л. М. Кризис и мировые энергетические рынки. Международная экономика и международные отношения 2009. № 10. С. 8.

⁵⁸³ Макаров А., Галкина А., Грушовенко Е. Перспективы мировой энергетики до 2040 г. Международная экономика и международные отношения. 2014. № 1. С. 8.

Під впливом нових тенденцій у самозабезпеченні вуглеводнями країн, що спостерігалось в окремих регіонах, відбулася зміна: структури світової торгівлі паливно-енергетичної продукції, експортно-імпортних потоків, форм міжнародних бізнес-відносин в енергетичному та екологічному секторах економіки, а також модифікація індикаторів енергетичних балансів. У зв'язку з цим завдання енергетичної дипломатії в екологічній сфері значно ускладнюються внаслідок⁵⁸⁴:

– зростання цін на нафту і нафтопродукти за умов погіршення якості підземних запасів сировини та збільшення витрат на їх розвідку і видобування в різних регіонах світу; залучення великих інвестиційних ресурсів у розвиток енергетичного потенціалу;

– посилення міжнародної взаємозалежності постачальників і споживачів енергетичних ресурсів, їхніх інтересів щодо гарантій капіталовкладень, надійності, екологічності та безпечності енергопостачання в довгостроковій перспективі;

– зміни політики (нафтодобувних країн, міжнародних нафтових компаній і монополій), стратегій («енергетична незалежність», «диверсифікація джерел енергозабезпечення», «протидія енергетичній агресії», «енергетична безпека») і господарських систем країн⁵⁸⁵;

– послаблення рівня енергетичного самозабезпечення економічно розвинутими країнами; нерівномірність оподаткування традиційних і нетрадиційних джерел енергії в різних країнах і регіонах світу;

– збільшення фінансових та інвестиційних ризиків у сфері паливно-енергетичного комплексу, що зумовлено циклічною кон'юнктурною та ціновою нестабільністю на світовому ринку, загостренням проблем еко-безпеки у міжнародних системах енергозабезпечення;

– запровадження нових принципів організації і правил функціонування світового паливно-енергетичного ринку з удос-

⁵⁸⁴ Світовий ринок товарів та послуг : підручник / за заг. ред. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 720 с.

⁵⁸⁵ Трансформаційні перетворення господарської системи в контексті глобалізаційних змін: еволюція та управління. Київ : Центр навч. л-ри, 2017. 271 с.

коналенням міжнародної нормативно-правової бази його регулювання, модернізації та диверсифікації, ресурсного забезпечення і постачання;

– оновлення науково-технічних і технологічних параметрів усіх стадій виробництва, транспортування, збереження та споживання енергетичних товарів; стимулювання нових капіталовкладень в енергетичний сектор у контексті напрямів його екологізації;

– розширення екологічних напрямів енергетичної дипломатії⁵⁸⁶ та ін.

Але доцільно зауважити, що ера «випального палива» зумовила появу високоієрархічних структур централізованого управління / контролю над енергетичними потоками і значну їх уразливість, яка й надалі не втрачає своєї актуальності в контексті прояву модальності глобалізації. Загальновідомо, що близько 80% світових запасів нафти підконтрольні державним структурам. Відповідно існує значний ризик використання енергоресурсів на догоду політичній доцільності, а не ринковій раціональності та екологічній дипломатії. У зв'язку з цим посилення руху енергетичних потоків збільшує ентропію в довкіллі та ймовірність виникнення нових кризових ситуацій, а також прецедентів екологічного характеру в ринкових відносинах.

На підтвердження цього є дослідження американського вченого (Р. Хіт, 2013) із наукового центру «Climate Mitigation Service». Здійснивши оцінку викидів вуглецю, він визначив частку світових компаній-гігантів, що входять у перелік найбільших забруднювачів клімату викидами CO₂. Як з'ясувалося, на 90 компаній (56 – нафтові, газові; 37 – вуглевидобувні) припадає близько 63% глобальних промислових викидів вуглецю та метану. До переліку топ-20 компаній, що здійснювали найбільші викиди, віднесено: «Chevron» (США), «ExxonMobil» (США), «Saudi Aramco» (Саудівська Аравія), «British Petroleum» (Великобританія), «Gazprom» (Росія), «Royal Dutch/Shell»

⁵⁸⁶ Енергетична дипломатія : нові виклики та можливості. Роль дипломатії в посиленні енергетичної незалежності України. URL : energyform.uacrisis.org/22/09/2015.

(Нідерланди), «National Iranian Oil Company» (Іран), «Pemex» (Мексика), «ConocoPhillips» (США), «Petroleos de Venezuela» (Венесуела), «Coal India» (Індія), «Peabody Energy» (США), «Total» (Франція), «PetroChina» (Китай), «Kuwait Petroleum Corp.» (Кувейт), «Abu Dhabi NOC» (ОАЕ), «Sonatrach» (Алжир), «Consol Energy, Inc.» (США), «BHP-Billiton» (Австралія), «Anglo American» (Великобританія). Зокрема, було встановлено, що 1/3 глобальних викидів здійснюється саме цими компаніями, які отримують надприбутки, стимулюючи вуглецеву залежність у світі та мають нести відповідальність за величезну частку викидів парникових газів⁵⁸⁷.

Таким чином, на перший погляд, абстрактна проблема зміни клімату все ж набуває ознак транспарентності та переходить у «адресну площину» визначення ступеня відповідальності компаній-забруднювачів, ідентифікації прагматичних альтернатив⁵⁸⁸ екологізації економіки, а також причетності ринкових агентів до підтримання, стимулювання чи гальмування ініціатив екологічної дипломатії.

Наприклад, ET Global Carbon Rankings відображає позиції найбільших компаній світу за показником вуглецевої ефективності – обсяги вуглецевого газу, емісію яких вони здійснюють на кожний мільйон доларів доходів. Компанії аналізують за допомогою системи контролю якості з метою встановлення показника інтенсивності викидів парникових газів (тонн CO₂/ млн дол. доходу). Аналітичні рамки для збору цієї інформації засновані на Протоколі парникових газів, що класифікує викиди парникових газів відповідно до трьох сфер охоплення: 1) прямі викиди від виробничої / операційної діяльності компанії; 2) непрямі викиди, пов'язані зі споживанням електроенергії; 3) усі інші викиди, на які компанія має вплив, але не контролює їх (розподіл товарів,

⁵⁸⁷ Climateinfo (2013, December 27). Rating international companies destroyers responsible for climate change. URL : <http://www.climateinfo.org.ua>

⁵⁸⁸ Солтис Д. С. Американська концепція екологізації економіки як прагматична альтернатива Кіотському протоколу. Вісник Академії адвокатури України. 2013. №1. С. 16–22.

транспортування придбаних торів, транспортування й утилізація відходів, ділові відрядження тощо).

Оцінивши кліматичні дані 2 тис. компаній, автори ET Index констатували тенденцію до зниження вуглецю на рівні 2,8%. Так, за результатами звіту «2016 ET Carbon Rankings» констатовано, що:

- інвестори можуть стимулювати декарбонізацію економіки і при цьому заробляти гроші, інвестуючи на користь компаній з рівнем вуглецевої ефективності вище середнього;
- є перелік компаній, які з найбільшою вірогідністю зможуть у перспективі сформувати нову низьковуглецеву економіку;
- компанії, які повністю звітують про викиди на всіх етапах життєвого циклу, характеризуються здатністю миттєво реагувати на актуальні кліматичні питання та можливості, які їм відкриваються.

Компанія «Oracle», США (комп'ютерне і програмне забезпечення) очолила рейтинг найбільш вуглецевоефективних компаній, спричиняючи викиди лише 34 т вуглецю (у рамках охоплення 1,2,3) на кожний 1 млн дол. прибутку; «Biogen», США (біотехнології) відповідно → 40 т CO₂/млн дол.; «Adobe Systems», США (програмне забезпечення) → 41 т CO₂/млн дол.; «USB», Бельгія (біотехнології) → 73 т CO₂/млн дол.; «Amgen Ins», США (біотехнології) → 74 CO₂/млн дол.; «Astellas Pharma Ins», Японія (фармацевтика) → 75 CO₂/млн дол.; «CSL Ltd», Австралія (біотехнології) → 99 CO₂/млн дол.; «Telefonica», Іспанія (телекомунікації) → 100 т CO₂/млн дол.; «Carrefour», Франція (харчовий ритейлер) → 131 т CO₂/млн дол.; «Tesco», Великобританія (харчовий ритейлер) → 142 т CO₂/млн дол.; «Deutsche Telekom», Німеччина (телекомунікації) → 176 CO₂/млн дол. та ін.⁵⁸⁹ Експерти прогнозують зрушення у розподілі капіталу від високовуглецевих активів до низьковуглецевих, а до компаній які не враховують цих тенденцій, світовий ринок може застосувати штрафні санкції.

⁵⁸⁹ Новий звіт розкриває переваги інвестування у вуглецевоефективні компанії URL : <http://bellona.org/new/ukraine/21/12/2016>

Світові енергетичні ресурси й надалі перебувають в епіцентрі міжнародних економічних відносин та дипломатичної активності країн. Одним з регіонів такого роду плацдарму для «дипломатичної винахідливості» та «політичної майстерності» в еко-ресурсному експансіонізмі є *Арктика*⁵⁹⁰, яка зберігає 13 % нафти і 30 % природного газу світу, а також золото, срібло, мідь, уран тощо. Поклади природних копалин оцінюють у 17,2 трлн дол. США, які впродовж сотні мільйонів років залишались недоступними для використання людством. Але інтенсивне танення полярного льоду (за 1975–2012 рр. досягло 65%) відкриває нові «горизонти» не лише для міжнародного співробітництва, але й інноваційної конкуренції за нафтогазові запаси цього регіону, територіальної претензійності та мілітаризму серед країн Арктичної Ради⁵⁹¹, що володіють частиною Північного Льодовитого океану (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія⁵⁹², Росія, Фінляндія, Швеція, США).

⁵⁹⁰ *Арктика* охоплює площу 27 млн км², з якої більше як 60% припадає на водні ресурси. В Арктичному регіоні діє секторальна система охорони довкілля, що регулюється переважно національним природоохоронним законодавством арктичних держав, яке імплементує також міжнародні природоохоронні стандарти.

⁵⁹¹ *Арктична Рада* (англ. Arctic Council) – міждержавний форум високого рівня, що опікується питаннями збалансованого розвитку Арктики з метою: 1) організації співробітництва, координації та взаємодії між Арктичними державами щодо спільних інтересів, особливо в аспектах захисту арктичного навколишнього середовища, із залученням об'єднань арктичних корінних народів та інших жителів Арктики; 2) нагляду та координування програм, заснованих у рамках Стратегії охорони навколишнього середовища Арктики за програмою моніторингу та оцінки, Програмою збереження арктичної природи і фауни, Програмою захисту арктичного морського середовища, Програмою щодо попередження, готовності та реагування на надзвичайні ситуації. А.р. включає постійних членів: Данію, Ісландію, Канаду, Норвегію, Росію, Фінляндію, Швецію, США; країни-спостерігачі: Великобританію, Індію, Іспанію, Італію, Китай, Нідерланди, Німеччину, Південну Корею, Польщу, Сінгапур, Францію, Японію; неурядові спостерігачі: Міжнародний союз охорони природи, Програму ООН з навколишнього середовища, Всесвітній фонд дикої природи, міжнародну федерацію товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та ін.

⁵⁹² Особливістю арктичної стратегії Норвегії є тісний зв'язок з економічною, науково-технічною, інноваційною та екологічною діяльністю. У 2006 р. видано документ під керівництвом Т. Столтенберга «Стратегія норвезького керівництва на

Так, за оцінками норвезької консалтингової компанії «Rystad Energy», арктична нафта і газ складатимуть близько 3% у світовому видобуванні вуглеводня, а до 2035 р. може зрости до 9 %. Передбачається, що у найближчі 10–15 років міжнародні проекти будуть спрямовані переважно на розбудову інфраструктури Північного морського шляху, запровадження інноваційних технологій, нових стандартів, правил і контролю в забезпеченні екологічної безпеки арктичного судноплавства⁵⁹³.

Розвиток судноплавства в акваторії Північного морського шляху впливає на транзитний потенціал країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону та посилює їх інтерес до високотехнологічної конкурентної розвідки. Крім того, ресурсна претензійність акторів у цьому регіоні зумовлює нові форми міжнародних відносин і дипломатії між арктичними та неарктичними країнами. Наприклад, Франція сприяє представництву своїх компаній у діяльності Арктичної економічної ради, Арктичного бізнес-форму, Арктичної ділової ради, Арктичного нафтогазового симпозіуму. Французькі компанії реалізують проекти на території Канади («Areva» – проект з видобутку урану в Нунавуті; «Ponant» – організація полярних круїзів); Норвегії («Techni» – проекти з підводного інжинірингу; «GDFSuez» – енергетика; «Bourbon Offshore Norway» – послуги судноплавства для офшорного нафтового буріння; «СМАСGM» – комерційне транспортування вантажів та ін.). Ця країна підтримує багатоцільовий підхід у захисті

Крайній Півночі», в якому виокремлено такі пріоритети: розвиток офшорної енергетики без завдання шкоди навколишньому середовищу; управління морськими ресурсами на науковій основі, збереження біологічного різноманіття, налагодження моніторингу та контролю над використанням природних ресурсів; підтримка контактів з усіма ключовими партнерами Норвегії в Арктиці з питань, які стосуються морського середовища та природних ресурсів та ін. (наприклад, за програмою «Баренц-2020» виконується науково-дослідна програма «Геополітика на Півночі» з бюджетом у 26 млн норвезьких крон) / Антюшина Н. Арктический вызов для национальной и международной практики. М. : Ин-т Европы РАН, 2012. 136 с.

⁵⁹³ Замороженные ресурсы («Foreign Policy», США). № 1377282. URL : <http://polpred.com/18/05/2015>.

морських арктичних екосистем і розглядає Арктику як пілотну зону для розвитку зелених технологій; долучається до розробки Полярного кодексу, сприяє розвитку екологічно орієнтованих морських круїзних маршрутів тощо. Згідно з Національною програмою Франції дипломатичні зусилля цієї країни в Арктиці спрямовані на різні сфери діяльності (наука, економіка, екологія, політика, оборона), сприймаючи цей регіон як зону національних і глобальних інтересів, налагодження контактів з іншими потенційними споживачами арктичних ресурсів (Китай, Південна Корея та ін.)⁵⁹⁴.

Доцільно зазначити, що у рейтингу екологічності розвитку країн світу за підсумками 2016 р., лідируючі позиції посідають країни, які є постійними членами Арктичної Ради (Фінляндія, Ісландія, Швеція, Данія). Країни-спостерігачі в Арктичній Раді (Іспанія, Франція, Великобританія, Сінгапур, Італія, Німеччина, Нідерланди) також мають презентаційні місця в цьому рейтингу (табл. 3.7). Це дає підстави вважати, що взаємодія цих країн підтримуватиметься також силами екологічної дипломатії, яка відкриватиме нові горизонти партнерства.

Країни арктичного регіону дедалі все частіше виступають ініціаторами міжнародних еко-інноваційних проектів. Зокрема, Норвегія забезпечена екологічно чистою гідроелектроенергією, але має проблеми в експортно-орієнтованій нафтогазовій галузі, що є потужним джерелом викидів CO₂. Саме тому, ця країна впродовж двадцяти років удосконалює механізми впровадження комерційних проектів, пов'язаних із уловлюванням і збереженням вуглекислого газу. Для будівництва першого у світі міжнародного шельфового сховища вуглецевого газу створено компанії «Statoil» (1996 р.), «Gassnova SF» (2005 р.) та підписано угоди з «Statoil», «Royal Dutch Shell», «Total» (2017 р.). Реалізація подібних проектів у світі супроводжується не лише досягненням соціально-екологічних ефектів, отриманням додаткових можливостей видо-

⁵⁹⁴ The new role of France in the Arctic. № 1926743. URL : <http://polpred.com/07/09/2016>.

Розділ 3. Інтерактивні компоненти екологічної дипломатії

бутку нафти на базі нового рівня техніко-економічного та інженерно-інфраструктурного забезпечення, але й певною опозиційністю деяких політиків, дослідників, науковців, представників міжнародних організацій (наприклад, «Greenpeace»), які мають певні екологічні застереження.

Таблиця 3.7

Рейтинг екологічності розвитку країн світу / Environmental Performance Index, 2016 *

Рейтинг	Країна	Індекс	Рейтинг	Країна	Індекс	Рейтинг	Країна	Індекс
1	● Фінляндія	90.68	21	Греція	85.81	41	Бельгія	80.15
2	● Ісландія	90.51	22	Латвія	85.71	42	Коста-Ріка	80.03
3	● Швеція	90.43	23	Литва	85.49	43	Аргентина	79.84
4	● Данія	89.21	24	Словаччина	85.42	44	Україна	79.69
5	Словенія	88.98	25	● Канада	85.06
6	○ Іспанія	88.91	26	● США	84.72	49	Ізраїль	78.14
7	Португалія	88.63	27	Чехія	84.67	55	Молдова	76.69
8	Естонія	88.59	28	Угорщина	84.60	57	Колумбія	75.93
9	Мальта	88.48	29	○ Італія	84.48	60	Тайвань	74.88
10	○ Франція	88.20	30	○ Німеччина	84.26	67	Мексика	73.59
11	Нова Зеландія	88.00	31	Азербайджан	83.78	80	○ Південна Корея	70,61
12	○ Велика Британія	87.38	32	● Росія	83.52	87	Катар	69.94
13	Австралія	87.22	33	Болгарія	83.40	92	ОАЕ	69.35
14	○ Сінгапур	87.04	34	Румунія	83.24	99	Туреччина	67.68
15	Хорватія	86.98	35	Білорусь	82.30	104	Єгипет	66.45
16	Швейцарія	86.93	36	○ Нідерланди	82.03	107	Індонезія	65.55
17	● Норвегія	86.64	37	Вірменія	81.60	109	○ Китай	65.10
18	Австрія	86.64	38	○ Польща	81.26	111	Грузія	64.96
19	Ірландія	86.60	39	○ Японія	80.59	123	Кенія	62.49
20	Люксембург	86.58	40	Кіпр	80.24	141	○ Індія	53.58

● країни – постійні члени Арктичної Ради;

○ країни – спостерігачі в Арктичній Раді.

* Джерело: систематизовано автором за інформаційним джерелом : Country Rankings Environmental Performance Index, 2016 Report. URL: www.epi.yale.edu

Наявні причинно-наслідкові екологічні зв'язки між країнами у просторі та часі свідчать про поліфонічний характер здійснення економічних трансформацій, що вимагає досягнення суспільного консенсусу. Саме тому розвиток «арктичної дипломатії» відбувається на осях перетину геополітики, геоекономіки та глобальної екобезпеки. Разом з цим, екологічна історія мореплавства світу⁵⁹⁵ та існуюча практика дислокації груп наукових досліджень, космічного моніторингу, стратегічної безпеки і військової розвідки країн у регіоні Арктики вносить корективи у завдання міжнародного посередництва й співпраці.⁵⁹⁶ Гіпотетично, сама ліквідація наслідків техногенних катастроф в Арктиці може обійтися надзвичайно дорого як для учасників конфлікту й переговорів, так і всієї цивілізаційної ойкумени. Еко-превентивна дипломатія з використанням медіаційних технологій має упереджувати «агресивні кампанії» ресурсного експансіонізму.

Наприклад, Китай реалізує стратегію з урахуванням таких міркувань, як: «контроль над арктичним маршрутом – це контроль над новою світовою економікою»; «кліматичні зміни внаслідок потепління в Арктиці; ймовірні економічні ризики від наслідків руху арктичного повітря, що може дістатися території КНР». Це є приводом до розгортання дипломатичного фронту співпраці з Канадою, Данією, Норвегією. Зокрема, Данія, запропонувавши надати Китаю статус постійного члена в Арктичній Раді, залучає його до стратегічного партнерства і сприяє комерційному проник-

⁵⁹⁵ У 2002 р. біля узбережжя Іспанії затонув танкер «Prestige», а в море потрапили 64 тис. тонн мазуту. На ліквідацію наслідків аварії витрачено 2,5 млн євро. Судно побудоване в Японії та належало компанії, зареєстрованій у Ліберії (яка управлялась грецькою фірмою, зареєстрованою на Багамах), що мала сертифікат від американської організації. Корабель застрахований у функціонуючій в Швейцарії російській компанії, яка займалась перевезеннями нафти з Латвії у Сінгапур. Уряд Іспанії подав судовий позов на 5 млрд дол. США до американського морехідного бюро за неналежний контроль міжнародних перевезень [Найбільші розливи нафти в історії людства. URL : <http://newecolife.com.ua/8/10/2012>]

⁵⁹⁶ Кондратенко Г.В. Экологическая дипломатия стран Северо-Восточной Азии. Известия Восточного института. 2016. №2 (30). С. 47–64.

ненню в арктичні ринки. За таких умов, китайські компанії «Sinosteel» і «China Communication Construction Corp.», разом з «Greenland Minerals and Energy» вже увійшли в проект компанії «London Mining» у рамках залізорудного проекту «Isua» у Гренландії. Паралельно висловлюються різні застереження (у тому числі екологічного змісту) щодо такої міжнародної політики. Реакцією у сфері протистояння китайським конкурентам стали великомасштабні військові навчання НАТО у Канаді та Норвегії⁵⁹⁷.

За таких складних умов країни й надалі відчуватимуть додаткову потребу в природних, сировинних, енергетичних, водних та інших ресурсах, що спонукає країн-лідерів до нового прояву гегемонії у високоліквідних секторах економіки і масштабного освоєння перспективних регіонів світу. Комплексне використання інструментів зовнішньої політики країн – дипломатії та медіації – передбачає вибір її суб'єктами альтернатив екологічної новативності під час переговорів на основі принципів:

- потенційності → акумулювати різні ресурси в досягненні цілей і стратегій екологічного розвитку країн, інтеграційних об'єднань, міжнародних компаній (переговори глав держав та урядів, міністрів закордонних справ, дипломатичних представництв, уповноважених або спеціальних місій);

- спроможності → оцінювати міжнародну ситуацію щодо умов / можливостей ринкової адаптації та формування сил протистояння екологічним викликам (традиційні, паралельні, двосторонні, багатосторонні та інші переговори);

- мобільності → реагувати, управляти, координувати та вміти оптимізувати інформаційні потоки в контексті міжнародного екологічного менеджменту (політичні, економічні, торговельні, комерційні та інші переговори);

- прогресивності → вирішувати спори/конфлікти з урахуванням ефективних проектів мирного врегулювання і міжна-

⁵⁹⁷ Дікарев О. І. Стратегіями енергетичної дипломатії Китаю на світовому ринку паливно-енергетичних ресурсів. Наук. праці МАУП. 2013. Вип. 1(36). С. 18–27.

родних науково-технічних досягнень у сфері екологічної безпеки (оперативні, тактичні, стратегічні та інші переговори).

Глобальна, міжнародна та національна філософія «екологічного примирення» базується на природі людського прагнення до життя і руху в еволюційній спіралі матеріального буття. Суспільні конфлікти на різних підставах (ідеологічних, доктринальних, політичних, соціальних, комерційних, господарських) обумовлюють модернізацію галузей, секторів та інституцій дипломатії, а також сприяють варіативності у застосуванні медіації й інших видів посередництва з метою їх взаємного підсилення чи удосконалення в практиці міжнародних еколого-економічних відносин країн світу.

У зв'язку з цим новими векторами у розв'язанні міжнародних екологічних проблем засобами дипломатії та медіації можна вважати:

- поширення ідеології/політики превентивного, безпечного та інноваційного характеру у світовій економіці з урахуванням екологічних компонентів як запоруки покращання ефективності її функціонування;

- удосконалення міжнародних систем екологічного моніторингу через розширення мережі реагування (оперативного, тактичного, стратегічного) на основі проведення контент-аналізу;

- впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій у сферу публічного еко-контролю з посиленням відповідальності суб'єктів господарювання різного масштабу;

- досягнення еколого-змістового й інтернаціонального консенсусу через об'єднання спільнот у форматі екологізації, мобілізації, інформатизації та фасілітації для подолання суперечностей екологічного характеру;

- задіяння всіх сторін / групи контакту до міжнародного діалогу з урахуванням діапазону вигоди і втрат у конфліктних ситуаціях як для його учасників, так і для інших ринкових суб'єктів.

Отже, успішність запровадження механізмів екологічної дипломатії в практиці міжнародних відносин передбачає

здіяння цілого комплексу сучасного політичного, економічного та юридичного інструментарію. Адже суспільні потреби кардинально змінюються внаслідок оновлення довкілля життя та його безпекових вимірів. Спроможність країн світу до здійснення глобальної екологічної дипломатії⁵⁹⁸ є очевидною, бо підтримується творцями науково-технічного і освітнього прогресу, міжнародним науковим співтовариством⁵⁹⁹ та діячами культури.

3.3. Комунікативні можливості агентування екологічної дипломатії

Актуальні тенденції в економіці свідчать, що при переході суспільства до постіндустріальної фази відбувається значний розвиток сфери послуг, в якій створюється суттєва за обсягами додана вартість. Структурні зміни, що відбуваються в міжнародній економіці торкаються не лише домінування нематеріального сектору, але й певних зрушень і у сфері нематеріального характеру⁶⁰⁰. Разом з тим, сама брама в епоху ноосфери веде до всесвітньої мережі «Word Wide Web», що відкриває доступ до спадщини, унікальних знань і технологій пізнання реального й віртуального простору. Інтенсивний перехід на мережеві технології обслуговування змінює швидкісні параметри, ускладнює системи управління та обумовлює ризики інформаційного стресу для людини⁶⁰¹.

⁵⁹⁸ Саямов Ю. Н. Глобальная экологическая дипломатия и устойчивое развитие. *Alma mater* (Вестник высшей школы). 2017. №9. С. 10–16.

⁵⁹⁹ Алимов А.А., Шестакова А. И. Экологическая дипломатия в XXI веке. *Общество. Среда. Развитие*. 2017. №2(43). С. 97–101.

⁶⁰⁰ Євтушенко О. В. Особливості формування сервісної економіки. *Економіка та держава*. 2016. №3. С. 103–106.

⁶⁰¹ *Інформаційний стрес*, обумовлюється величезними потоками інформації. Загальна кількість інформації, яка впливає на психіку людини протягом доби, розподіляється на: негативну → 60–70%, індіферентну (нейтральну) → 15–20% і позитивну → 10–20%. Кількість інформації, яку отримує людина у XXI столітті, збільшилась порівняно з XIX ст. у 1000 разів.

Має місце формальне чи некомпетентне сприйняття інформаційних потоків, його байдуже ставлення до проявів «інформаційної агресії»⁶⁰².

Можна погодитися з думкою експертів, що це призводить до «інформаційних викликів» чи «інформаційного забруднення» середовища життя людини, спонукає досліджувати екстерналії від впровадження нових засобів комунікацій, функціонування сервісної економіки та використання «інформаційних здобутків» представниками дипломатичної сфери діяльності.

З цього приводу має рацію Л. Чекаленко: *«Дипломатія повинна бути поінформованою. Відсутність інформації робить дипломатію невипереджальною, неактивною та не впливовою та, як наслідок, неініціативною, яка віддає свої важелі на відкуп іншим складовим влади... Дипломатія повинна стати затребуваною та відтворити своє покликання: на новому витку розвитку світу повернутися до цивілізаційних засад людства, сприяти знаходженню точок дотику між цивілізаціями, тобто в міжцивілізаційному вимірі»*⁶⁰³.

Сучасне економічне благополуччя людства та його прогрес вимірюється у параметрах глобалізаційних резонансів і екологічних застережень. Утворюється новітня архітектоніка світової економіки з потенціалом ресурсної диверсифікації, виробничої модернізації, інноваційної конкуренції й екологічної стратегізації країн. Внаслідок цього ринкова динаміка породжує економічну та екологічну взаємозалежність країн і проблемну їх спорідненість у координатах: «глобальне – національне», «універсальне – партикулярне».

Людський мозок, який розвивається в процесі такої еволюції суспільства – не здатний адаптуватися за такий короткий час до таких явищ.

⁶⁰² Бохан А. В. Еко-інформаційна безпека в адаптаційній інтерактивності smart-освіти / Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16–17 жовт. 2014 р.) : тези доповідей. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 339–340.

⁶⁰³ Чекаленко Л. Європа. Безпека. Україна. Дипломатія. URL : uaforeignaffairs.com/27.11.2014

Цивілізаційна чи опозиційна реакція суспільства за таких умов є джерелом всезагальних зрушень, еволюційних перетворень і нового формату комунікаційних взаємодій. Ейфорія переходу до більш вищого науково-технічного та інформаційного щабля поступу супроводжується зміною риторики гегемонів та інтонації політиків, які можуть і завуальювати міжнародні екологічні загрози і економічні асиметрії. У той чи інший спосіб, прямо чи побічно, але практично всі члени світового товариства втягнуті в гонку реальних і віртуальних «озброєнь» або є потенційними жертвами різних конфліктів. Навіть потужні країни вимушені захищати інтереси власного добробуту і сприяти покращанню екологічної ситуації як в державному, так і в транскордонному вимірах, залучаючи до цього дипломатів.

Діалог культур цивілізацій завжди містить протиріччя, а форми протистоянь не обов'язково мають явний, відкритий або загострений характер. Але дуже часто вони є потаємними, стають явними лише за певних обставин і можуть втрачати свою значущість, з часом нівелюючи будь-які підстави для їх прояву чи ескалації⁶⁰⁴. Модерність соціумів постає відносною, бо досягнення амбітних цілей відбувається на фоні поглиблення соціально-економічних диспропорцій між країнами та збільшення амплітуди міграційних дисбалансів, природних катаклізмів, техногенних розладів, осередків війн та ін.

Саме тому, важливим для представників дипломатичної сфери діяльності є здобуття статусу провайдерів політики екологічної культури⁶⁰⁵ високого рівня міжнародного діалогу

⁶⁰⁴ Бохан А.В. Екологічна дипломатія та економічні трансформації / Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах: матер. Міжнар. наук.-практ конф.(Київ, 19 жовт. 2017.). Київ: Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка – О. : Фенікс, 2017. С. 77–79.

⁶⁰⁵ *Екологічна культура* – ступінь розуміння і ціннісне ставлення людини до природи, формування відповідних позитивних моральних норм і якостей, необхідних для розв'язання екологічних проблем в інтересах кожного індивіда та соціумів загалом.

в цілях посилення дій країн щодо активності у різних сферах співробітництва (економічній, торговельній, енергетичній, безпековій та ін.).

Це дає підстави заявляти, що сучасна проблематика міжнародних економічних відносин охоплює найбільш актуальні питання, тим самим виявляючи нові аспекти їх представлення. Адже зміст економічної діяльності перебуває під зростаючим впливом екологічних факторів, що задають нові сили до комунікативних дій агентів національного, регіонального, міжнародного та світового ринків. Обрання курсу економічної модернізації сприяє включенню до них різних суб'єктів і об'єктів екологічного спрямування. Причиною є інтернаціональний запит акторів глобалізації, котрі прагнуть використувати ресурсний потенціал світу, виходячи з інтересів перспектив економічного розвитку.

За умов прояву модальності глобалізації іміджеві позиції країн можуть підсилюватися за рахунок інтегративного представлення їх конкурентних переваг (природних, геополітичних, фінансових та ін.) із використанням інформаційного моделювання. У даному разі розвиток міжнародної комунікації і медіатизація еколого-економічного простору знаходиться у траєкторії багаторівневої контактності між стратегічними, торговельними й діловими партнерами, громадськими рухами та агентами взаємовпливу (ринкового, інституціонального, інноваційного, інформаційного, мережевого), що зумовлено необхідністю досягнення комунікативної дієвості між ним.

Визначення реального стану світового господарювання відбувається переважно на фоні екологічних експонентів. Це спонукає країни до напрацювання контенту адаптивності й дипломатичності в реагуванні на виклики екологічного змісту. Навіть дискурс місії віденської системи в міждержавних економічних відносинах осмислюється у контексті винайдення таких технологій домовленостей, які б могли створити нове інституційне утворення держав.

Важливо брати до уваги, що міжнародні резонансні події екологічного характеру містять дуалістичні квінтесенції. Саме тому прогресивні спільноти здійснюють численні запити на отримання правдивої екологічної інформації, демонструють ініціативність у медіатизації екологічної політики та дипломатії аби протистояти агресивним намірам ринкового позиціонування з негативними екстерналіями. У зв'язку з цим шлях до порозуміння між країнами має бути віднайдений комунікативними засобами екологічної дипломатії та задіянням інструментів паритетної дипломатії⁶⁰⁶ між країнами.

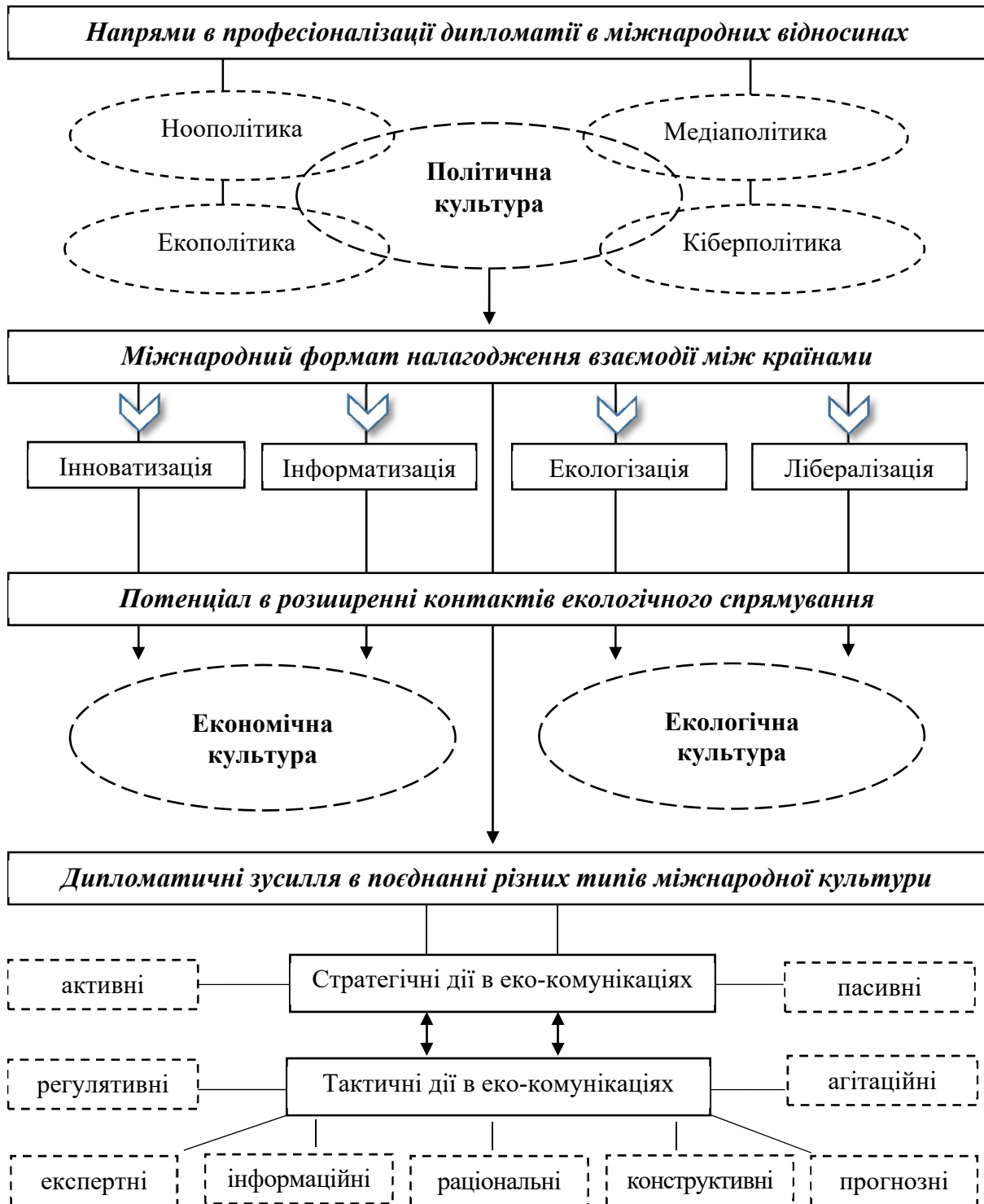
Вважаємо, що утвердження нового типу екологічної культури у цій сфері можливе за комунікаційними, інформаційними та іншими параметрами. Успішність реалізації екологічних стратегій залежить від належної комунікації між: державними, владними й громадськими інституціями; урядом, бізнесом, громадянами; природоохоронними організаціями, екологічними фондами тощо. Міжнародний напрям використання еко-комунікативних інструментів передбачає розвиток культури: економічної, політичної та екологічної (рис. 3.5).

Дипломатичні зусилля в поєднанні цих культур передбачають: 1) стратегічні дії: пасивні (наприклад, процес обмежується виконанням суб'єктами екологічного права існуючих законів, стандартів, нормативів) та активні (процес передбачає подолання протиріч між економікою та завданнями охорони навколишнього природного середовища на різних рівнях суспільних відносин – локальних, корпоративних, національних, міжнародних, глобальних)⁶⁰⁷; 2) тактичні дії в еко-комунікаціях.

⁶⁰⁶ *Дипломатія паритетна* – вид дипломатії, у процесі якої групи країн (за географічними чи ін. ознаками; за економічними, екологічними та іншими інтересами) розвивають міжнародні відносини між собою на рівноправних засадах через послів або інших представників з метою розробки спільного рішення з тієї чи інших проблеми.

⁶⁰⁷ Степаненко А.В. Еколого-економічні стратегії в системі забезпечення екологічної безпеки. Наука та наукознавство. 2014. № 4. С. 77–84.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 3.5. Комунікативні можливості у розвитку екологічної дипломатії**

** Джерело: розроблено автором.*

Адже віртуальний простір може бути середовищем особливих змін у політичній, дипломатичній і соціально-економічній системі.⁶⁰⁸ Якщо цей простір не може задовольняти вимог суспільства, то настає так звана «втома» віртуальної системи, і цей процес призводить до змін у ній. Серед можливостей подальшого розвитку системи називають такі: 1) руйнація системи та її заміна новим форматом віртуальності; 2) збереження старої системи шляхом її трансформації; 3) повне відмежування від старих політичних гравців та старої віртуальності; 4) ритуалізація старого віртуального простору, яка є реакцією на його вичерпаність. Головним конфліктом і рушійною силою глобалізації є антогонізм між штучним (в інформаційних суспільствах – віртуальним) та природним компонентами сучасних цивілізацій. Формування віртуального простору інформаційних суспільств відбувається швидко та непередбачувано, тим самим вимагаючи від людства світобачення на основі синергії релігії, науки, культури та екології⁶⁰⁹.

Міжнародна економіка є однією з провідних сфер щодо нових устремлінь генерування суспільством у перетворенні довкілля⁶¹⁰. Це позначається на стані та якості довкілля, що за своїми властивостями та екологічними законами видозмінює життєвий і культурний простір.

Виникають умови для настання різних періодів у формаціях людства (трансформаційних, революційних, біфуркаційних), що сприймаються ним як виклики, загрози, катаклізми, випробування й можливості. Тобто змінюються потреби соціуму, вибудовуються запити щодо його спроможності не лише розвивати економічний простір, але й адекватно реагувати на

⁶⁰⁸ Зернецька О. В. Дипломатія мережева / Українська дипломатична енциклопедія у 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. С. 381.

⁶⁰⁹ Зернецька О., Зернецький П. Трансформації віртуального простору та парадигми впливу мас-медійних дискурсів. Політичний менеджмент. 2005. № 3. С. 100–107.

⁶¹⁰ Мусіна Л.А., Ямчук А.В., Кваша Т. К. Взаємний вплив економіки та природного середовища в сучасному світі : політика, стратегії, технології. Київ : УкрІНТЕІ, 2012. 259 с.

відгомін глобалізаційного і екологічного контексту. Наприклад, розвиток digital-економіки⁶¹¹ базується переважно на сучасних технологіях цифрових комунікацій, що дозволяє максимізувати різні ефекти від інноваційних технологій.

Цифрова економіка охоплює «сегменти взаємодій»: країни, регіони, світ; держава, політика, дипломатія; бізнес, громадяни, підприємці. Рушієм процесу є прагнення країн здобути конкурентні та лідерські переваги, що зумовлює новаторство у сфері дипломатії в аспектах:

- підтримання інвестиційно-інноваційних проєктів і міжнародних бізнес-концептів екологічного спрямування;
- розширення контактів на торговельних платформах (e-trading, e-commerce) із насиченням асортиментних позицій рубрикаціями екологічних товарів і послуг;
- моделювання ринкових посилів клієнтів, партнерів, контрагентів і визначення їх реакції на екологічну безпеку продукції;
- удосконалення дипломатії реагування на можливу контрастність у ринковому сприйнятті еко-продукції, еко-брендів тощо;
- застосування систем web-analytics у визначенні ринкових трендів екологічного характеру та медійної прогностики;
- популяризації досягнень вітчизняних і зарубіжних компаній у сфері передових технологій із елементами еко-інтеграторів / еко-композицій;
- проведення міжнародних еколого-економічних форумів (online, offline) з метою утворення інтерактивного бізнес-середовища, конструктивного діалогу, взаємодопомоги, створення довірчих і довгострокових партнерських відносин (networking) та ін.

Можна стверджувати, що науково-технічний прогрес як «генератор» і «каталізатор» екологічних проблем, мотивує

⁶¹¹ *Digital-економіка/ цифрова економіка* – економіка, що формується у віртуальному середовищі та доповнює реальне середовище життя суспільства, функціонує за рахунок використання новітніх інформаційних технологій (наприклад, електронні засоби, цифрові системи управління; цифрові гроші; цифрові рішення у житлово-побутовій сфері; цифровий розвиток міст, транспорту, освіти, навчання).

потужних ринкових агентів за будь-якої ціни входити до когорти світової гегемонії. Демонстрація лідерських намірів характеризується різноманітністю дій його учасників, які взаємодію між собою в той чи інший спосіб дипломатії, незважаючи на їхній еко-активний чи еко-пасивний характер.

Водночас багато з них (керуючись комерційними вигодами) часом ігнорують або заперечують факт зростання екологічної кризи, тим самим піддаючи небезпеці свої, сусідні та інші країни. Саме тому на порядку денному розвитку світової економіки – значне посилення міжнародного екологічного контролю та захист «ойкумени».

Розуміючи складність механізмів екологізації економіки, під егідою ООН формується афілійована мережа з питань розробки рішень в галузі екологічно-збалансованого розвитку (Європа, Америка, Близький Схід, Південна Азія, Африка, Океанія). Це має сприяти налагодженню міжнародної співпраці за участі науково-дослідних інститутів, університетів, еколого-інноваційних компаній, бізнесу та розширювати мережу агентування екологічної дипломатії. Разом з тим, входження до системи міжнародних еколого-економічних відносин стратифікує всіх учасників за ознаками спроможності до інформаційно-комунікаційного потенціалу.

За умов наявних тенденцій на ринку розбіжності можуть бути зменшені або усунені засобами дипломатії (економічної, торговельної, комерційної, фірмової), що посилюється можливостями цифрового означення («digital diplomacy», «Internet diplomacy», «eDiplomacy», «digital media diplomacy», «social media diplomacy», «Twitter diplomacy» /«Twiplomacy», «public diplomacy Web 2.0», «cyberparadiplomacy» та ін.).

Особливістю дипломатії є те, що вона може бути дотичною до процесу виявлення та упередження явищ, пов'язаних з екологічними проблемами у міжнародній практиці. У зв'язку з цим відомо для загалу тезу можна продовжити: *«У давні часи найбагатшими країнами були ті, природа яких була найбільш рясною; нині найбагатші країни – ті, в яких людина найбільш діяльна, ... комунікативна та добре поінформована щодо екологічної ситуації у світі».*

Експерти констатують, що нові медіа-технології активно впливають на збільшення каналів і динаміку політико-дипломатичних комунікацій, значно трансформують медіа-пейзаж, розширюють доступ до інформаційних ресурсів, утворюють певні аудиторії відповідно до політичних уподобань суспільства і зумовлюють еволюцію міжнародної політичної ментальності⁶¹². Але вихідною умовою для збільшення можливостей агентування екологічної дипломатії є фінансове забезпечення розвитку всієї сфери дипломатичної діяльності країни, а також достатня кількість високо професійних кадрів. Зарубіжний досвід показує, що в цьому контексті існують відмінності між країнами (рис. 3.6).

Наприклад, є ряд країн, що приділяють значну увагу питанням фінансування діяльності своїх міністерств закордонних справ, а саме: США 65900 млн дол, Канада 6300 млн дол., Японія 6100 млн дол., Німеччина 3950 млн дол., Об'єднане Королівство 2100 млн дол. та ін.⁶¹³

Разом з тим, одним із важливих ракурсів у цій міжнародній діяльності є порівняння ступеня результативності дипломатичних служб країн світу. Зокрема, ще на початку 2000-х років ЄС вже мала у штатному підпорядкуванні близько 40 тис. дипломатичних службовців (посадові особи ЄС і національні службовці) у всьому світі в більш ніж 1500 дипломатичних місіях, водночас як США мали штат у 15 тис. для мережі в 300 місій. Аналітики зауважують, що величезні обсяги задіяння людських і фінансових ресурсів країн-членів ЄС не відповідають порівняльному ефекту зовнішньополітичного впливу ЄС і США, навіть за доступністю до важливої інформації⁶¹⁴.

⁶¹² Вріс І.-А. Медіатизація політики й дипломатії сьогодення і виклики нових медіа: французький формат та інституціональний діалог XXI століття. Зовнішні справи. 2016. №1. С. 37–41.

⁶¹³ Українська дипломатія-2016. Головні досягнення і найбільші проблеми. Інститут світової політики 21.12.2016. URL : <http://glavcom.ua/publications/389167>

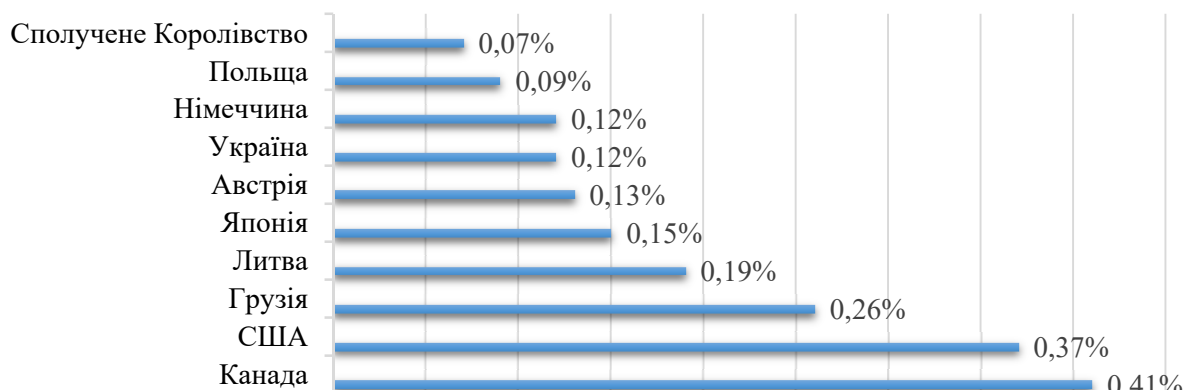
⁶¹⁴ Solana J. The EU's External Projection: Improving the Efficiency of Our Collective Resources. Paper Submitted to the Informal General Affairs Council, Evian, 2000. URL : <http://www.consilium.europa.eu>

Розділ 3. Інтерактивні компоненти екологічної дипломатії

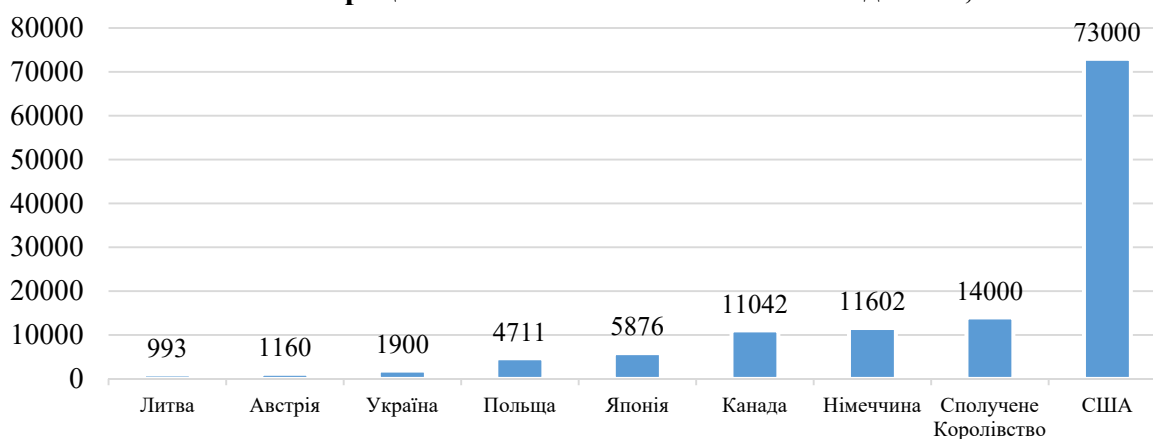
Державне бюджетування міністерств закордонних справ для розвитку зовнішньої політики країн

Країна	Бюджет МЗС, 2015 р. (дол. США)	ВВП 2015 р.
Грузія	36 млн	14,01 млрд
Литва	78 млн	41,27 млрд
Україна	108 млн	90,52 млрд
Польща	440 млн	474,9 млрд
Австрія	505 млн	374,1 млрд
Сполучене Королівство	2100 млн	2849,0 млрд
Німеччина	3950 млн	3358,0 млрд
Японія	6100 млн	4123,0 млрд
Канада	6300 млн	1552,0 млрд
США	65900 млн	17950,0 млрд

Бюджет Міністерств закордонних справ країн у % до ВВП, 2015 р.

Кількість працівників зовнішньополітичних відомств, осіб

*Рис. 3.6. Фінансова забезпеченість МЗС країн як передумови для виконання еко-функцій дипломатії**

*Українська дипломатія-2016. Головні досягнення і найбільші проблеми. Інститут світової політики 21.12.2016. URL : <http://glavcom.ua/publications/389167>

У зв'язку з цим на сучасному етапі міжнародної та європейської інтеграції сформувалися виклики для традиційної дипломатії на трьох рівнях: 1) на внутрішньоєвропейському (двосторонніх відносин); 2) багатостороннього формату Ради ЄС; 3) виникаючої спроможності ЄС налагоджувати дипломатичні відносини з третіми країнами⁶¹⁵. Процес оновлення функцій трансформаційних посольств усередині ЄС відбувається не повсюдно та з різною інтенсивністю. Зокрема, в посольстві Словаччини у Відні близько 80% всієї політичної роботи концентрується на традиційних двосторонніх аспектах відносин і лише 20% торкаються порядку денного ЄС⁶¹⁶.

Але сам факт членства в ЄС є перешкодою для намірів війни між країнами-членами й тому одне із завдань дипломатії – гарантія національної безпеки від загроз інших країн в анархічному державному середовищі – має другорядне значення в міжєвропейській дипломатії та поступове переміщення уваги до інших сфер дипломатичної діяльності таких як торгівля, культура, екологія. У зв'язку з цим в актуалітеті розвитку нових векторів дипломатії (e-diplomacy) є питання покращання ефективності задіяння колективних ресурсів на основі інформаційних, інноваційних та екологічних технологій.

Термін «електронна дипломатія» набув свого поширення з 2012 р. Зокрема, Ф. Хансон означив електронну дипломатію як можливість використання світової павутини і нових інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки і реалізації зовнішньополітичних цілей. На прикладі США дослідник виділив пріоритетні напрями її діяльності: управління знаннями, управління інформацією, публічна дипломатія, консульська підтримка, реагування у надзвичайних ситуаціях, свобода інтернету, зовнішні ресурси, політичне планування⁶¹⁷.

Практика зовнішньої політики кардинально змінюється – міністри, послы, дипломати все частіше використовують

⁶¹⁵ Batora J. Does the European Union transform the institution of diplomacy. *Journal of European Public Policy*. 2005. Vol.12. No. 1. February. P. 44-46.

⁶¹⁶ Batora J., Hocking B. EU-oriented bilateralism: evaluating the role of member-state embassies in the European Union. *Cambridge Review of International Affairs*. 2009. Vol.12. No.1. March. P.163–182.

⁶¹⁷ Fergus Hanson. *Revolution @State: The Spread of eDiplomacy*. Lowy Institute, March 2012.

засоби масової інформації для взаємодії з громадськістю. Априорі, світові гравці отримують інформацію з найрізноманітніших джерел, що дозволяє обходити усталені формальні дипломатичні канали, вимагає більш швидких і тому менш продуманих відповідей офіційній стороні, але тим самим дозволяє чи спонукає різні неурядові чи громадські організації відстоювати більш рішуче свої позиції. Формуються нові напрями розвитку цифрової дипломатії, що орієнтовані на виконання таких завдань:⁶¹⁸

➤ пошук союзників і прихильників для популяризації важливих тем у сфері міжнародного еколого-економічного співробітництва (неурядові організації, політичні партії інших країн, діаспори);

➤ протидія тероризму, у тому числі екологічним проявам (наприклад, це діяльність фахівців Держдепартаменту США та Digital Outreach Team, що реєструються в різних мережах країн ісламського світу та популяризують цілі політики США на Близькому Сході);

➤ взаємодія на рівні всього суспільства, а не еліти (наприклад, такого формату діяльності дотримується Британська Рада, що за підсумками своєї роботи в Індії залучила до діалогу аудиторію в 7,5 млн осіб у віці 20–35 років, яка за оцінками експертів буде надавати перевагу інформаційним і освітнім послугам саме БР);

➤ сприяння активній присутності в соціальних медіа як зручний спосіб комунікації з суспільством і екологічної оперативності;

➤ розширення географії контактів на основі «живих зв'язків», тобто відносин між колегами, товаришами, друзями, бізнесменами, земляками і людей однієї національності; взаємодія з діаспорами (наприклад, проект «Connecting Futures», що передбачає встановлення діалогу й порозуміння між меншинами Британії з групами молодих людей у всьому світі, їхньої еко-культури);

➤ створення асоціативного іміджу країнами шляхом популяризації брендів / преміум-брендів (наприклад, BBC,

⁶¹⁸ Крикунов А. Цифровая дипломатия и ее значение в международной практике. URL <http://www.catu.su//analytics/06/05/2015>.

Google, MSN, Yahoo) для привернення уваги співтовариств до екологічних проблем.

Наявні інформаційні технології в еко-дипломатії країн відрізняються за ступенем адаптивності, інтегрованості та захищеності, а також екологічності посилів у соціум. Зазвичай, більшість дипломатичних служб мають внутрішні закриті електронні мережі, оперативна інформація до яких надходить у зручному неформальному вигляді та є доступною в системі. Виконання поточних завдань враховує політичну, інноваційну, культурологічну та соціальну змінність у свідомості людства. До уваги беруться прояви радикальних рухів, природа виникнення суспільної фрагментації, дестабілізації й напруги у світі, що спонукає до різних форм медіації та врахування екологічних наслідків її застосування. Міжнародна потреба країни в застосуванні та модифікації засобів екологічної дипломатії стає загальноновизнаною.

Особливе значення у розвитку зазначених процесів належить «актору» в широкому спектрі його тлумачення:

- 1) суспільна одиниця, яка володіє достатнім рівнем організації й самостійної діяльності в налагодженні комунікацій;
- 2) будь-яка особа, що відіграє важливу роль у міжнародних відносинах і може авторитетно сприяти об'єднанню інших суб'єктів ринку;
- 3) цілість, що впливає на розвиток світогосподарських процесів засобами дипломатії (актори можуть відігравати різну роль у процесах екологізації конкурентних відносин за умов глобалізації)⁶¹⁹.

Спроможність акторів може бути незначна, якщо вони виконують роль «статистів», або – значна чи визначальна у сфері міжнародної економіки та екології, якщо виконують роль «атрактора»⁶²⁰. Визначення дієвості ринкових актор можлива в параметрах, що надають їм окресленої статусності при вирішенні ряду екологічних завдань:

⁶¹⁹ Bokhan A. Consolidating diplomacy in ecologization of competitive relations. Herald KNTEU. 2016. № 6. Pp. 5–16.

⁶²⁰ Костиря І. О. Атрактори та актори культури дипломатії осьового часу. Держава і право : зб. наук. пр. 2015. Вип. 69. С. 18–34.

- «партнера» (учасники розвивають еколого-економічну співпрацю на конструктивній, діловій чи стратегічній основі);
- «фактора» (учасники по-різному впливають на характер і зміст взаємодії, мають протилежні екологічні орієнтири та наміри в господарюванні);
- «медіатора» (учасники виступають як посередники в системі екологічної дипломатії, переговорних процесах і розв'язанні конфліктних ситуацій);
- «комуніканта» (учасники, які беруть участь у комунікативних процесах і сприяють дієвості взаємодії або інформаційно-екологічному впливу).

Завдяки активації прогресивних напрямів екологічної дипломатії на різних інформаційних платформах, застосовується більш комплексний підхід в її апробації в міжнародній економіці через поєднання різних форматів: публічного, інтерактивного, культурного та інших (рис. 3.6), що забезпечує розширення сфер міжнародного діалогу⁶²¹.

Світ-система глобалізму є динамічною і рухливою⁶²² – змінюється за впливу четвертої промислової революції, що передбачає масштабну комп'ютеризацію суспільства, злиття технологій і людської діяльності. У зв'язку з цим не лише економічна⁶²³, але й екологічна дипломатія все більше набуває «цифрових абрисів», спрямованих на виконання особливої місії в суспільстві, захист як національної, так і міжнародної безпеки. Розвиток нових секторів зовнішньоекономічної діяльності на основі дипломатичної підтримки має розглядатися і в контексті стратегій еколого-економічного благополуччя⁶²⁴.

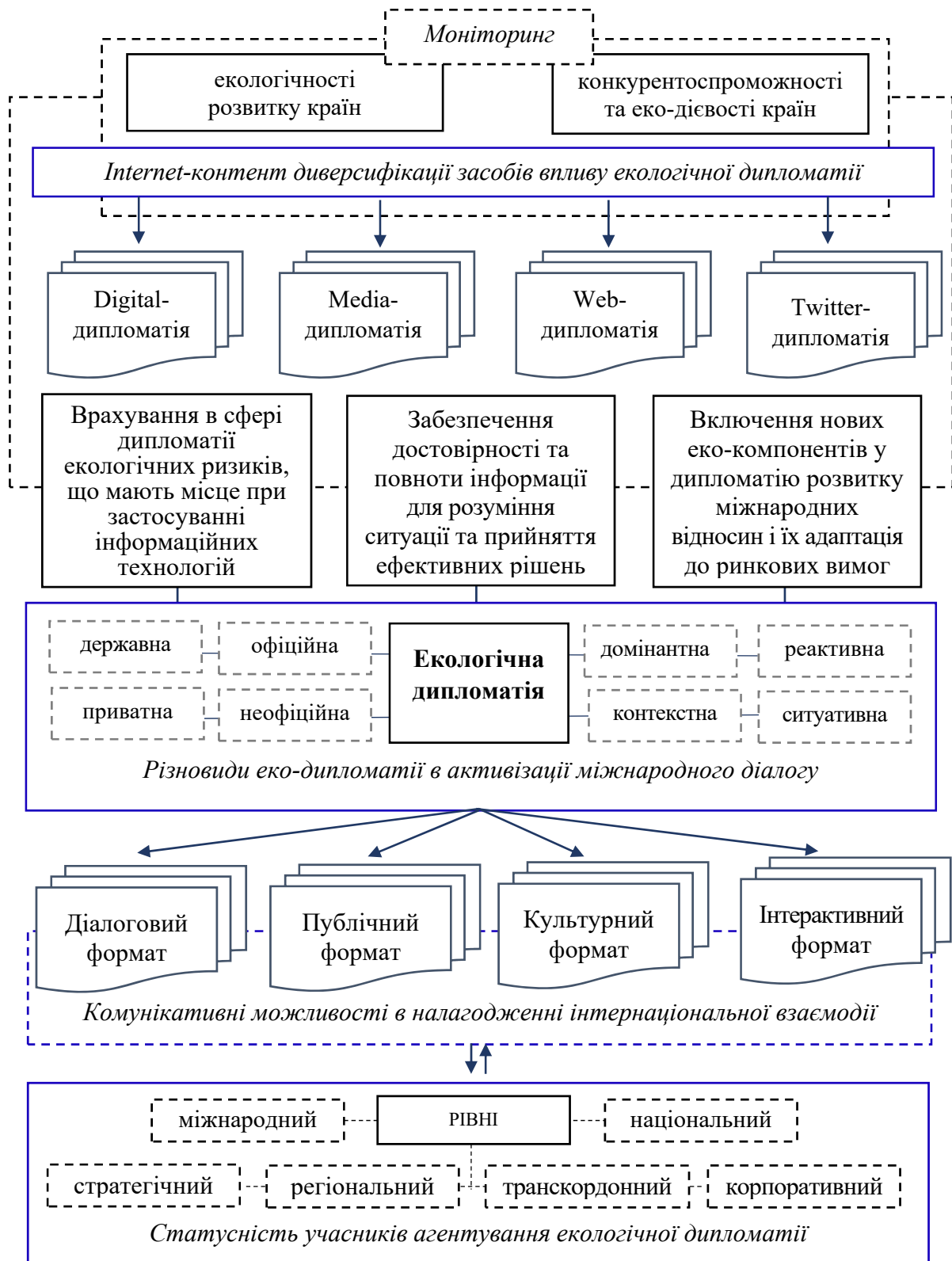
⁶²¹ Bokhan A. International dialogue in the marketing environment diplomacy process. Sciences of Europe. 2017. No16 (16). Vol. 2. Pp. 7–11.

⁶²² Білорус О.Г. Економічна глобалістика: Світ-система глобалізму. Київ: Ун-т «Україна», 2016. 533 с.

⁶²³ Грущинська Н. Цифрова дипломатія на захисті національних інтересів URL : <https://economistua.com/03.07.2017>.

⁶²⁴ Стратегія посткризового розвитку зовнішньоекономічного сектора України : монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко, А.В. Бохан та ін.; за заг. ред. А. Мазаракі. Київ : нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 383–420.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 3.6. Комунікативна дієвість у форматі екологічної дипломатії **

** Джерело: розроблено автором*

Так, із прийняттям Лісабонської угоди ЄС посилив інтеграційну дипломатію в міжнародних відносинах: засновані інститути Високого представника ЄС із зовнішніх справ і політики безпеки, Європейська служба зовнішніх справ, постійні делегації ЄС за кордоном на чолі з послами. Делегації ЄС після Лісабонської угоди інституційно сформувалися і перетворилися на повноцінні посольства ЄС. Закономірним є те, що країни-члени та інститути ЄС орієнтовані на зміцнення позицій публічної дипломатії Союзу⁶²⁵, основна мета якої – донесення ідеалів «об'єднаної Європи» до суспільства зарубіжних країн (медійними й електронними засобами) задля розширення зони демократичних, екологічних і економічно сильних країн-сусідів ЄС.

Необхідно зауважити, що міжнародний діалог активізується різними видами еко-дипломатії (офіційна, неофіційна, державна, приватна, домінантна, контекстна, реактивна, ситуативна та ін.).

Визначаючи потенціал агентування екологічної дипломатії у світі з використання інформаційно-комунікаційних технологій доцільно враховувати комплекс показників рейтингів країн за рівнем розвитку:

- електронного уряду (відображає оцінку ступеня охоплення і якість надання інтернет-послуг, рівня інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій, людського капіталу);
- інформаційно-комунікаційних технологій (включає параметри доступності й використання інформаційно-комунікаційних технологій, навички і обсяг практичних знань цих технологій населенням країн, що відображає їх економічне благополуччя);
- digital-дипломатії (містить результати залучення новітніх технологій та інтернету для досягнення дипломатичних цілей; включає 210 міністерств закордонних справ, 1098 цифрових даних в 33 соціальних мережах та ін. (рис. 3.7)⁶²⁶;

⁶²⁵ Duke S. The European External Action Service and Public Diplomacy. Discussion Papers in Diplomacy. 2013. September. 38 p.

⁶²⁶ *Digital Diplomacy Review (DDR-2016)* ідентифікує п'ять рівнів прогресу (від початківця до фахової практики цифрової дипломатії на корпоративному рівні: присутність, налаштування, актуальність, участь, дипломатія 4.0. Кожний рівень включає: показники за 166 критеріями виміру ефективності цифрових активів (шкала від 0 до 100); додаткові якісні виміри: креативність, аутентичність, прозорість, управління контентом, безпека, відкритість, впливовість, тип аудиторії, професіоналізм тощо (оцінка від AAA ++ до E -). Атлас цифрових активів включає: веб-сайти, мобільні додатки, соціальні облікові записи тощо.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

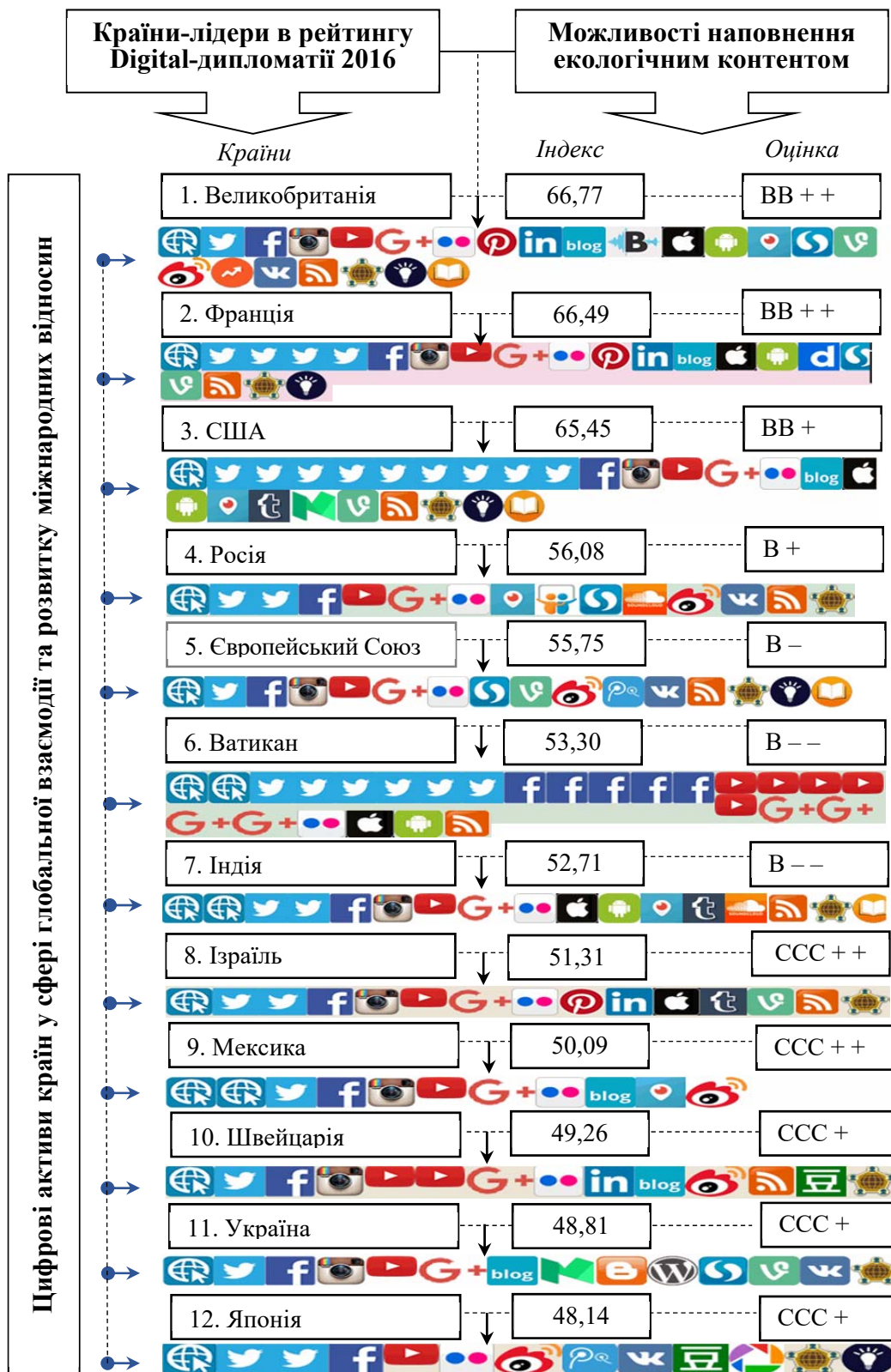

Рис. 3.7. Країни-лідери за спроможністю до еко-активізації засобами digital-дипломатії*

* Джерело: систематизовано автором за інформацією URL : <https://digdipblog.com>

- екологічної ефективності (враховує різні аспекти й показники стану навколишнього середовища й еко-систем, збереження біологічного різноманіття, протидію змінам клімату, обсяги впливу на довкілля, ефективність екологічної політики);
- глобальної конкурентоспроможності країн (базується на інтеграції ряду показників: якість інститутів, макроекономічна стабільність; ефективність ринків товарів, послуг, фінансів, праці; рівень технологічного розвитку, рівень конкурентоспроможності компаній, інноваційний потенціал та ін.).

Ознаки прихильності до екологічних проєктів з боку міністерств закордонних справ країн можна відстежити на основі: digital-дипломатії, медіа-дипломатії, віртуальної дипломатії⁶²⁷, культурної дипломатії⁶²⁸, іміджевої дипломатії. Так, digital-дипломатія використовує інтернет-ресурси та соціальні мережі для дипломатичних цілей.

Систематизовані дані в табл. 3.8 та 3.9 наочно демонструють відповідні тенденції щодо позиціонування країн у можливостях нарощування еко-контенту з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Лідерами, які входять до рейтингу «10» найкращих за обраними параметрами дослідження у 2014–2016 рр., можна вважати: Великобританію, Швейцарію, США, Францію, Нідерланди, Фінляндію, Ісландію, Швецію, Сінгапур, Південну Корею. Власне ці країни мають високий рівень економічного, фінансового, інформаційного, технічного та кадрового забезпечення щодо реалізації стратегій екологічного поступу, управління мережами агентування у сфері екологічної дипломатії, удосконалення міжнародної екологічної політики, включення еко-компонентів у різні моделі дипломатії та бізнес-діяльності.

⁶²⁷ Вербицька В.В. Аналіз термінологічного поля віртуальної дипломатії. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 92. С. 297–301.

⁶²⁸ Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України : зб. наук.-експерт. матеріалів / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за заг. ред. О.П. Розумної, Т.В. Черненко. Київ: НІСД, 2016. 91 с.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Таблиця 3.8

**Лідерська «10» країн-світу в рейтингах успішності
розвитку***

Впровадження електронного уряду ¹	Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) ²	Активна digital-дипломатія ³	Рівень екологічної ефективності ⁴	Глобальна конкурентоспроможність ⁵
1. Південна Корея	1. Південна Корея	1.Великобританія	1. Фінляндія	1. Швейцарія
2. Австралія	2. Данія	2. Франція	2. Ісландія	2. Сінгапур
3. Сінгапур	3. Ісландія	3. США	3. Швеція	3. США
4. Франція	4. Великобританія	4. Росія	4. Данія	4. Нідерланди
5. Нідерланди	5. Швеція	5. ЄС	5. Словенія	5. Німеччина
6. Японія	6. Люксембург	6. Ватикан	6. Іспанія	6. Швеція
7. США	7. Швейцарія	7. Індія	7. Португалія	7. Великобританія
8. Великобританія	8. Нідерланди	8. Ізраїль	8. Естонія	8. Японія
9. Нова Зеландія	9. Гонконг	9. Мексика	9. Мальта	9. Гонконг
10. Фінляндія	10. Норвегія	10. Швейцарія	10. Франція	10. Фінляндія
...
87. Україна	79. Україна	11. Україна	44. Україна	85. Україна

¹ Лідери серед 193 країн (The United Nations E-Government Survey 2014)

² Лідери серед 166 країн (International Telecommunication Union: The ICT Development Index 2015)

³ Лідери за інформацією URL : <https://digdipblog.com> 2016

⁴ Лідери серед 180 країн (Law and Policy: The Environmental Performance Index 2016)

⁵ Лідери серед 138 країн (World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2016)

Таблиця 3.9

**Контент-спроможність країн-лідерів «10»
в активації екологічної дипломатії***

Позиції країн у можливостях нарощування еко-контенту	Електронний уряд		ІКТ		Digital-дипломатія	Екологічна ефективність		Глобальна конкуренто-спроможність	
	«10»	індекс	«10»	індекс	«10»	«10»	індекс	«10»	індекс
Великобританія	◆	0.8695	◆	8.75	◆	◇	87.38	◆	5.5
Швейцарія	◇	0.7276	◆	8.56	◆	◇	86.93	◆	5.8
США	◆	0.8748	◇	8.19	◆	◇	84.72	◆	5.7
Франція	◆	0.8938	◇	8.12	◆	◆	88.20	◇	5.2
Нідерланди	◆	0.8897	◆	8.53	◇	◇	82.03	◆	5.6
Фінляндія	◆	0.8449	◇	8.36	◇	◆	90.68	◆	5.4
Ісландія	◇	0.7970	◆	8.86	◇	◆	90.51	◇	5.0
Швеція	◇	0.8225	◆	8.67	◇	◆	90.43	◆	5.5
Сінгапур	◆	0.9076	◇	8.08	◇	◇	87.04	◆	5.7
Півд. Корея	◆	0.9462	◆	8.93	◇	◇	70.61	◇	5.0
Україна	◇	0.5032	◇	5.23	◇	◇	76.69	◇	4.0

Примітка:

країни, які входять в «10» найкращих за показником

країни, які посідають інші місця в рейтингу за показником

* Джерело: систематизовано автором за джерелом URL: <http://gtmarket.ru>

Цифрова дипломатія США має свою історію: 1996 р. – створення першого інтернет-журналу «Washington Files»; 2001 р. – утворення мережевої дипломатії «NetDiplomacy»; 2002–2003 рр. – інтегрування традиційних радіо і телеканалів міжнародного мовлення в Інтернет; 2006 р. – запуск першого офіційного блогу Держдепартаменту США «Dipnote», відкриття урядового порталу (America.gov), заснування електронних журналів (eJournal USA, Weekly Newsletter, Student Corner); 2007–2008 рр. – створення у Держдепартаменті, Міністерстві оборони США, ЦРУ 15 відділів, які займаються аналізом міжнародних соціальних мереж; 2009-2010 рр. – було розроблено нову стратегію «Публічна дипломатія: закріплення взаємодії Сполучених Штатів зі світом»; 2011–2013 рр. –

на період затверджено «Стратегічний план розвитку інформаційних технологій: цифрова дипломатія»; 2014–2015 рр. – посилено увагу на комунікаціях у форматі двостороннього діалогу («listening»), що забезпечує зворотний зв'язок і реакцію уряду США на формування громадської думки; 2016–2017 рр. – удосконалення аналітики з питань формування міжнародного простору кібер-дипломатії.

Хансон Ф. як основоположник досліджень електронної дипломатії США зазначив: *«Загальні бази інформації, створені та вимірювані он-лайн сотнями співробітників дозволять міністерствам іноземних справ надавати консультації для інших органів влади та іноземних партнерів. Можливість швидкого та гнучкого доступу до такої дипломатичної інформації дозволяє залучати різноманітних експертів з усього світу»*⁶²⁹. У даному разі, сучасні технології сприяють оновленню форм міжнародних економічних відносин і їх динаміки⁶³⁰.

Таким чином, обрання американською дипломатією курсу на публічний формат діяльності забезпечив підтримку ініціатив «Greening Diplomacy Initiative (GDI)», що вперше були озвучені в День Землі (22.04.2009). Девізом такого напрямку дипломатії стало: *«Бути лідером, показувати приклад – зберігати Землю через дипломатію!»* («Leading by example – Keeping the Earth in diplomacy!»)⁶³¹. За умов посилення інтерактивної модальності глобалізації, привернення уваги до екологічної тематики у сфері політичних і публічних комунікацій Держдепартаменту США є стратегічно виправданим і перспективним у здобутті лідерства у цій сфері. Активація ресурсу «зеленої дипломатії» ставила амбіційну мету: продемонструвати всьому світу глобальне лідерство США у вико-

⁶²⁹ Hanson F. Revolution and State : The Spread of eDiplomacy. Lowy Institute, March 2012.

⁶³⁰ Dorsey K. Crossing Boundaries: The Environment in International Relations, 2014. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>.

⁶³¹ U.S. Department of State. Greening Council Charter. Rev. January 2013. URL: <http://www.flipsnack.com>.

ристанні не лише ресурсо- і енергозберігаючих технологій, але й інформаційно-медійних.

Цільові індикатори (GDI) були сформовані згідно з американським екологічним законодавством (Energy Independence & Security Act of 2007, Energy Policy Act of 2005). Держдепартамент США мав стати «пілотною» урядовою установою щодо впровадження принципів «sustainable development» у щоденну практику, зокрема:

➤ до 2013 р. обсяг споживання Держдепартаментом енергії з відновлювальних джерел енергії мав становити 7,5%, а загальний документообіг на 40% перенесений на віртуальні сервери;

➤ до 2015 р. мало бути переобладнано 15% будівель Держдепартаменту і переведено в категорію «стійких» / «sustainable»;⁶³² зменшено енергопостачання на 30% від рівня 2006 р., досягнуто 50% переробки твердих відходів та ін.;

➤ до 2020 р. необхідно зменшити викиди парникових газів на 20%, а споживання нафтопродуктів (від рівня 2005 р.) на 30%; досягнути скорочення обсягу споживання води у приміщеннях Держдепартаменту на 26% і на потреби іригації – на 20%⁶³³;

➤ до 2030 р. всі новобудови в системі Держдепартаменту США мають відповідати класу «активних»/«розумних» з позитивним енергобалансом і екологічною комфортизацією⁶³⁴.

Наразі доцільність запровадження і використання переваг ідей «зеленого офісу» в дипломатичних представництвах є вимогою часу та ринковим трендом. Стандарт «зелений офіс» є універсальним для всіх країн, бо його можна застосовувати

⁶³² Бюро з питань експлуатації будівель і споруд за кордоном Держдепартаменту США з 1999 р. почали застосовувати систему міжнародної сертифікації «зелених» будівель LEED® («Leadership in Energy and Environmental Design» / «Лідерство в енергетичному та екологічному дизайні»). У 2007 р. американське посольство в Софії (Болгарії) було першим зарубіжним дип. представництвом США, що отримало сертифікат LEED®.

⁶³³ Фоминых А.Е., Ярыгин Г.О. Экологизация публичной дипломатии США. Вестник СПбГУ. Сер. 6 2016. Вып. 1. С. 110–120.

⁶³⁴ Eco-diplomacy: Leading By Example /Greening Diplomacy Initiative. United State Department of State. URL : <http://overseasbuildings.state.gov>.

для організацій офісного типу будь-якої форми власності та масштабів (великі компанії, бюджетні організації)⁶³⁵. Загальні показники «зеленого офісу» мають відповідати критеріями міжнародних систем LEED⁶³⁶, BREEAM⁶³⁷, DGNB⁶³⁸.

Функціонування «зеленого офісу» дозволяє більш раціонально використовувати ресурси, необхідні для роботи офісу. Незважаючи на певні інвестиції в будівництво (реконструкцію, ремонт) офісу, можна отримати економічні вигоди від раціонального використання електроенергії, води, паперу та відмовитися від одноразових речей і т.д. Впровадження «зеленого офісу» не вимагає особливих витрат, але приносить істотні вигоди, що пов'язані з: 1) політикою раціонального використання ресурсів і зменшення негативного впливу на довкілля; 2) економією води, тепла, електроенергії, друкування, утилізацією відходів, транспортом; 3) закупівлею продукції, позначеної екологічним маркуванням, що підтверджують відповідність добровільним екологічним стандартам: FSC, OEKO TEX, Ecolabel (ISO 14024); 4) використанням електрообладнання класу енергозбереження «А» і вище.

⁶³⁵Наприклад, в Україні стандарт «Зелений офіс» розроблений національним технічним комітетом стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля» та прийнятий у 2012 р. В основу стандарту покладена концепція «зелений офіс» та показники за кращими практиками її впровадження у поєднанні з критеріями визнаних на міжнародному рівні систем оцінки будівель і споруд LEED, BREEAM, DGNB. Процедура оцінки відповідності стандарту «Зелений офіс» проводиться незалежним органом з оцінки відповідності, за схемою екологічної сертифікації згідно з ISO 14024.

⁶³⁶ Система управління енергетичним і екологічним проектуванням, яка була розроблена і впроваджена Американською радою з зеленого будівництва (1998). Сертифікати LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) мають десятки тисяч будівель в 135 країнах світу.

⁶³⁷ Система стандартів для оцінювання екологічних переваг будівель британської компанії BRE Global (1991). На відповідність стандартам BREEAM (BRE Environmental Assessment Method) сертифіковано понад 200 тисяч будівель у всьому світі, з яких близько 90% знаходяться у Великобританії.

⁶³⁸ DGNB (Deutsche Gesellschaft für Nachhaltige Bauen) – Рада зі сталого будівництва Німеччини. У 2007 р. DGNB була розроблена й успішно впроваджується система оцінювання та сертифікації екологічних, економічно і енергетично ефективних будівель і навіть цілих районів. Видано понад 650 сертифікатів, близько 300 проектів перебувають у стадії оцінювання.

Важливо, що сертифікат про відповідність стандарту «зеленого офісу» позитивно впливає на репутацію дипломатичних представництв у країнах світу, а також сприяє покращанню умов для діяльності персоналу та популяризації ними цих еко-стандартів.

Крім того, у світі функціонує мережа «Ліга зелених посольств» / «League of Green Embassies» з центром управління посольства США м. Хельсінкі (Фінляндія), яке координує дипломатію підтримки еко-збалансованого розвитку, енерго-ефективності країн, екологічної технологізації й модернізації дипломатичних установ. Головними дипломатичними провайдерами ініціатив екологічної відповідальності є: Державний департамент США, Міністерство енергетики США, Міністерство торгівлі США, 117 американських посольств, зацікавлені ринкові агенти в американському експорті технологій та екологічних інновацій, а також сприятливі екологічному співробітництву⁶³⁹. Наприклад, у 2016 р. відбулась зустріч представників Міністерства екології та природних ресурсів України і посольства США в Києві, де були розглянуті питання: стандартів прозорості та відкритості державної екологічної політики, створення електронного екологічного врядування, впровадження електронних сервісів екологічної галузі, реформування Чорнобильської зони відчуження та надання технічної допомоги у поводженні з ядерними відходами.

Крім того, досить успішно функціонує і європейська платформа «SocialMediaGov.Board», що дозволяє здійснювати моніторинг активності європейських інституцій в соціально-еколого-медійному аспекті та здійснити оцінку ефективності відповідних міжнародних проектів. Європейська комісія розробила соціальну мережу «Region Network 2020» для online активізації регіонального/ міжрегіонального співробітництва в Європі. Паралельно діє також Європейська служба зовнішніх справ (EU External Action Service), що дозволяє на

⁶³⁹ League of Green Embassies. URL : <https://leagueofgreenembassies.state.gov>.

тактичному та стратегічному рівні координувати європейську дипломатію.

Наприклад, Фінляндія, країна-лідер за рейтингом екологічної ефективності, досягає успіхів і світового визнання, насамперед, за рахунок активної внутрішньої екологічної дипломатії, що включає: публічну еко-діяльність і співпрацю муніципалітетів, лобіювання екологічних інтересів у політичному істеблішменті країни, широку репрезентацію екологічних досягнень і реальних дій. Якщо порівнювати фінських «зелених» із представниками «зелених» інших країн Європи, то лише у Фінляндії рейтинг цієї партії не знижувався у той час, коли вона була в уряді. В інших державах, «зелені» втрачали підтримку, навіть перебуваючись у складі правлячої коаліції (Німеччина, Швеція, Бельгія, Італія). Таким чином, досвід зарубіжних країн свідчить про значні можливості в розвитку екологічної дипломатії⁶⁴⁰.

За умов прояву інтерактивної модальності глобалізації, до головних завдань *агентування екологічної дипломатії* належить:

1) стимулювання інформаційної взаємодії суспільства через форми екологічної дипломатії (внутрішню, зовнішню, публічну, медійну);

2) створення «міжнародного клімату порозуміння й партнерства» між країнами через утвердження еко-імперативу в політичних і економічних рішеннях;

3) виявлення мотивів, доцільності та специфіки формування екологічних меседжів у політиці іноземних держав;

4) застосування конструктивної та превентивної медіації задля поліпшення еколого-економічної ситуації в країнах світу;

5) популяризацію медійних проектів екологічного змісту, що базуються на інформаційному моделюванні, прогнозуванні та застосуванні інтелектуальних програмних агентів;

⁶⁴⁰ Blaxekjær, L. Ø. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy, 2016. URL: <http://www.e-ir.inf>.

б) ідентифікацію «віртуальних ризиків» у національному та інтернаціональному медіа-середовищі дипломатії;

7) запровадження стандартів екологічної культури в розвитку інтерактивного діалогу і середовища міжнародної безпеки.

Перспективність і масштабність впровадження інформаційних технологій у сферу дипломатії є пріоритетним завданням у контексті посилення конкурентних позицій країн у глобальному економічному просторі. Комунікативні можливості забезпечують цілий ряд переваг у ринковій взаємодії, що пов'язано з економізацією та екологізацією дипломатичних проєктів, інвестуванням коштів у створення віртуальних дипломатичних офісів, автоматизації функціональних дій представництв країн за кордоном і покращання рівня оперативності в реагування на екологічну ситуацію у світі.

Активізація екологічної дипломатії в Україні має бути системною та інноваційною, а також підтриманою з боку всього суспільства. Власне і академік НАН України В. Горбулін у цьому переконує: *«Будь-яка дипломатія, і публічна, і офіційна, має на меті «достукатися» як до простих громадян, так і до інституцій та експертного середовища для просування інтересів держави в умовах гібридної війни, яка ведеться у світі. Україна володіє всім необхідним потенціалом для посилення присутності в інформаційному просторі, але надважливою для цього є синергетична взаємодія державних та громадських ініціатив»*⁶⁴¹. Комунікативні можливості агентування екологічної дипломатії набувають своєї популяризації та визнання, оскільки сприяють прогресу міжнародних відносин.

⁶⁴¹ Мережа народної дипломатії «global ukrainians» та органи державної влади України: від стратегії до тактичних кроків. URL : www.global-ukraine-news.org/ 31/01/2017.

Висновки до розділу 3

Виявлення особливостей інтерактивних компонентів екологічної дипломатії пов'язано із привнесенням аспектів транспарентності до цієї сфери діяльності як важливої умови покращання взаємодії соціумів і представників міжнародних, урядових, державних і громадських кіл. Площина виміру «транспарентності» є міждисциплінарною (міжнародна безпека, політика, управління, соціологія, конфліктологія, дипломатія). У центрі уваги є якість інформаційних потоків – відкритість, змістовність, легітимність, достовірність, фрагментарність. Ефекти транспарентності як «нової альтернативи» секретності дипломатії включають екологічність.

Міжнародний аспект формування ознак транспарентності також презентується у різній модуляції інтересів країн, інтеграційних об'єднань, інституцій, неурядових організацій, корпоративних груп, бізнес-асоціацій. Це значно розширює інформаційні канали впливу на екологічну свідомість людини шляхом внесення змін в комунікацію і прийняття економічних рішень. Досягнення порозуміння між суб'єктами міжнародної взаємодії обумовлюють ринкову статусність еко-дипломатії в ідеології «інтернаціонального еко-конструктивізму» країн і спільної зацікавленості їх у контрольованості результатів екологічної політики, екологічних стратегій, екологічних доктрин.

Наполягання до взаємоприйнятних форм відкритості країн у діалозі, партнерстві та вигідних союзах, утворенні мереж відносин через ресурси дипломатії може бути відображено у форматі «м'якої сили» як здобутків країн щодо їх спроможності заохочувати співробітництво (інформаційне, економічне, екологічне, культурне).

Сферу екологічної дипломатії можна розглядати як своєрідну «екосистему», в якій існують свої механізми реагування на внутрішній стан і зовнішні впливи. Посилення конкуренції на світових ринках зумовлює креативність її суб'єктів до залучення агентів посередництва для упередження та розв'я-

зання конфліктів різної інтенсивності (ресурсних, економічних, торговельних, енергетичних, військових). Але спільна протидія екологічним загрозам вимагає зацікавленості з урахуванням: геополітичної/ ринкової статусності учасників дипломатії, аналітичної/ факторної інтерпретації діапазону вигоди і втрат у конфліктних ситуаціях, доцільності задіяння посередництва й медіації. Важливим є застосування медійних технік / компетенцій дипломатами та дипломатичних – медіаторами щодо стратегування еколого-економічної безпеки країн, злагодженої співпраці та гарантування досягнутих угод задля підтримання миру, стабільності, суспільного добробуту та екологічно-збалансованого розвитку.

Проведений аналіз засвідчив, що зростання кількості екологічних прецедентів є наслідком: існування дефіциту природних ресурсів і їх нерівномірної доступності у світі; неефективності ресурсної політики країн індустріального типу виробництва; завуальованості екологічної політики новоіндустріального типу суспільства; неврегульованості прав власності на природний ресурс у більшості країн; послаблення екологічної відповідальності й контролю у сфері природокористування; недосконалості міжнародних інституцій щодо врегулювання еколого-правових відносин між країнами; недбалості суб'єктів господарювання у дотриманні вимог екологічної безпеки в реалізації міжнародних проектів, що призводить до різних наслідків; виникнення різних форм екологічної інтервенції. Утворюється специфічна архітектура світової економіки з новим потенціалом ресурсної диверсифікації, економічної модернізації й екологічної стратегізації країн.

Економічно потужні країни також вимушені захищати інтереси власного добробуту і сприяти покращанню екологічної ситуації як в державному, так і в транскордонному вимірах, залучаючи до цього дипломатів. Науково-технічний прогрес мотивує ринкових агентів за будь-якої ціни входити до когорти світової гегемонії, але демонстрація лідерських намірів відбувається, незважаючи на їхній еко-активний чи

еко-пасивний характер. Саме тому наявні інформаційні технології в екологічній дипломатії країн відрізняються за ступенем адаптивності, інтегрованості та захищеності, а також екологічності посилів у соціум. До уваги беруться прояви радикальних рухів, природа виникнення суспільної фрагментації, дестабілізації й напруги у світі, що спонукає до врахування їх екологічних наслідків у дипломатичному процесі.

Агентування екологічної дипломатії можна розглядати у контексті показників рейтингів країн за рівнем розвитку: електронного уряду, інформаційно-комунікаційних технологій, екологічної ефективності, глобальної конкурентоспроможності. Вияв прихильності до екологічних проектів з боку міністерств закордонних справ країн можна відстежити на основі: digital-дипломатії, медіа-дипломатії, віртуальної дипломатії, культурної дипломатії, іміджевої дипломатії.

Позиціонування країн у можливостях нарощування еко-контенту з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є на часі та потребує: фінансового, технічного та кадрового забезпечення; управління мережами агентування еко-дипломатії, використання переваг «зеленого офісу» в дипломатичних установах і мереж на зразок «Ліги зелених посольств» у світі, формування «міжнародного клімату порозуміння й партнерства» між країнами, запровадження стандартів екологічної культури в розвитку інтерактивного діалогу.

Розділ 4

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

4.1. Багатовекторність екологічної політики та дипломатія

Інтерес людства до майбутньої долі завжди розглядається через призму цивілізаційних питань взаємодії суспільства і природи, що фактично зводиться до дилеми: або економічне зростання, або екологічна безпека. Дипломатичний шлях до компромісу – визначення прийнятних альтернативних варіантів і оптимальних рішень на основі прогресивної екологічної політики країн світу. Як відомо, увага науковців завжди була прикута до питань природного обмеження економічного зростання⁶⁴²:

– процес економічного розвитку супроводжується боротьбою протилежних тенденцій: зростання чисельності та підвищення добробуту населення та проблем із забезпеченням виробництва продуктів харчування через обмежені можливості земельного фонду та дією закону зниження ефективності додаткових інвестицій в землю (Т. Мальтус);

– природні ресурси є досить обмеженим з погляду економіки; людство для своїх потреб змушене залучати до використання все гірші сільськогосподарські угіддя; коли заробітна плата на ринку праці зростає і стає вищою за ціну засобів існування (перевищує «природну» заробітну плату), виникає стимул для нагромадження капіталу та розширення сільськогосподарського виробництва, а це призводить до зниження ринкової заробітної плати та зменшення народонаселення (Д. Рікардо);

– прогрес цивілізації у цілому дає змогу забезпечити суспільству умови для задоволення різноманітних матеріальних

⁶⁴² Історія економічних вчень : підручник ; за ред. В.М. Тарасевича, Ю.Є. Петруні. Київ : Центр навч. літератури, 2013. 352 с.

та інших потреб; важливим є соціально-екологічний добробут, але необхідно регулювати чисельність населення і ці заходи повинні передбачатися завчасно (Дж. Мілль);

– врахування природного фактору в процесі ринкового вибору при оцінці добробуту майбутніх поколінь є доцільним; людство розподіляє ресурси у часі згідно з ірраціональною системою переваг; перевагу віддають незначним благам теперішнього часу перед значним рівнем добробуту в майбутньому; орієнтація на негайні результати на збиток потреб майбутніх поколінь особливо небезпечні за використання природних ресурсів (А. Пігу).

Таким чином, наукова полеміка такого еколого-економічного змісту триває та вимагає не лише врахування дії ринкових законів, але й державного втручання у ці процеси, особливо коли права власності на природні ресурси відсутні або не чітко визначені у певному соціумі. У зв'язку з цим екологічна політика стає одним із важливих напрямів діяльності держави за відповідного об'єднання зусиль політиків, дипломатії, економістів, екологів, бізнесменів, громадськості.

Особливий інтерес становить досвід США, які одні з перших у світі почали здійснювати державну політику охорони природних ресурсів⁶⁴³ і консервації⁶⁴⁴. Коли в США розпочався процес монополізації промисловості (кінець ХІХ ст.), існувала безконтрольність корпорацій щодо їх впливу

⁶⁴³ Початком державної екологічної політики вважається: створення Комісії США з риби та рибальства (1871 р.), Бюро лісництва (1881 р.) надалі як підрозділ Департаменту сільського господарства (1886 р.); заснування першого Національного парку «Йеллоустоун» (1872 р.), «Секвойя», «Йосеміт», «Генерала Гранта» (1896 р.); прийняття першого федерального закону, який надавав цінним лісам статус національних (1897 р.).

⁶⁴⁴ Ідея «консервації» виникла в американському суспільстві ще наприкінці ХІХ ст. У США сформувалось два підходи до розвитку природоохоронної політики: консерваціоністи (від англ. «conserve» – зберігати), до якої входили вчені, політики, дипломати та інші представники, які виступали проти необмеженого та бездумного використання лісів, земель, рибних запасів і дичини в інтересах бізнесу; презерваціоністи (від англ. «preserve» – охороняти), вважали головним завданням охорону дикої фауни. Домінуючою стала ідея «консервації природних ресурсів», яка на початку ХХ ст. була ідеологією для державної політики з охорони природи та екологічної дипломатії.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

на стан до довкілля, особливо при видобутку нафти. Крім матеріальних збитків, ілюзія «необмеженості природних ресурсів» завдала великої моральної шкоди: в суспільстві пропала ідея вседозволеності, варварства, хижацького ставлення до природи. Тому боротьба за збереження дикої природи і відновлення природних ресурсів США тісно пов'язана з діяльністю корпорацій.

Велика та історична роль у формуванні засад екологічної політики належить президентові США Т. Рузвельту, під час правління якого (1901–1909 рр.) були сформовані засади та напрямки діяльності уряду в цій царині⁶⁴⁵. Це дало значний поштовх до залучення політичного і бізнесового істеблішменту, наукових і громадських діячів до процесів налагодження суспільного діалогу. Конгрес США не завжди був прихильний до нових реформ, але уряд підтримував прогресивні погляди окремих сенаторів і конгресменів, що підживлювало світовий екологічний рух за припинення виснаження ґрунтів, збереження багатств природи й активізації екологічної дипломатії.

Варто зазначити, що у першому посланні до Конгресу значну увагу Т. Рузвельт приділив охороні лісів як умови підвищення економічної могутності США: «... збереження наших лісів є імперативом і бізнес-необхідністю, засобом для збільшення і підтримки ресурсів країни і галузей, які залежать від них». Головні напрями природоохоронної політики: створення державного фонду земель, національних лісів і парків, відновлення ґрунтів, зрошення, рекультивація земель, меліорація; гідроенергетика, нагляд і вдосконалення водних шляхів, використання потенціалу водної енергії («білого вугілля»), попередження повеней, консервація корисних копалин та ін.⁶⁴⁶

У промові «Консервація як національний обов'язок» Т. Рузвельт зазначив: «Природні ресурси нашої країни знаходяться під загрозою виснаження, якщо ми допускаємо

⁶⁴⁵ Перга Т.Ю. Політика Теодора Рузвельта у сфері екології: консервація природних ресурсів. Проблеми всесвітньої історії. 2016. № 2. С. 82–96.

⁶⁴⁶ Theodore Roosevelt. First Annual Message. December 3, 1901. URL : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29542>

подальше продовження старих марнотратних методів їх експлуатації. Ми стали великими в матеріальному плані через щедре використання наших ресурсів, і у нас є привід для гордості... Але прийшов час, аби дізнатися, що станеться, коли зникнуть наші ліси, вугілля, залізо, нафта і газ будуть вичерпані, а ґрунт збідніє і змиється потоками, що забрудняться ріки, оголять поля і перешкодять навігації. Ці питання не є питаннями лише наступного століття або наступного покоління. Ми зобов'язані проявляти далекоглядність зараз, ставиться до своєї власності, яка гарантує благополуччя для нас і наших дітей»⁶⁴⁷. Консервацію він назвав не лише питанням матеріальним, а і фундаментальним питанням моралі.

На даному етапі різні представники екологічної дипломатії мають усвідомлювати, що вони діють у складному міжнародному середовищі, де одночасно розвиваються такі рухи, як: екологізм (поміркований, реформістський, радикальний, екологічний фемінізм) та антиекологізм (неоконсервативні регуляторні реформісти, ресурсні економісти, корнукопісти та ін.). Необхідно брати до уваги і те, що генезис інституту екологічного лобізму⁶⁴⁸ тісно пов'язаний з формуванням національної та глобальної політики захисту довкілля, що відбувалося під впливом еколого-політичних дискурсів алармізму⁶⁴⁹, а також надбань демократії й парламентаризму, легітимізації інститутів економічних систем та ін.

Вважаємо, що в епоху домінування «інформатизованих» цінностей і радикальних змін у сфері міжнародних економічних відносин можна спостерігати проявлення екологічних детермінантів у новій комбінаторності. До того ж процеси лібералізації експортно-імпортних потоків стимулюють співпрацю між країнами, тим самим розширюючи завдання еко-

⁶⁴⁷ Theodore Roosevelt's "Conservation as a National Duty" Speech. American Memory. URL : <http://memory.loc.gov>

⁶⁴⁸ Перга Т.Ю. Екологічний лоббизм як інструмент розширення участі суспільства в процесі прийняття рішень у ЄС. Історико-політичні студії. Сер. Політичні науки : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2015. № 2. С. 65–73.

⁶⁴⁹Yordan A., Adelle. C. Environmental policy in the EU: Actors, institutions and processesNY.: Routledge, 2013. 385 p.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

логічної політики та дипломатії. Простір міжнародних інтеграційних взаємодій природно оновлює свої градієнти, що мотивує його суб'єктів враховувати не лише інтерактивну модальність глобалізації, але й різнопланові проекції екологічних атрибутів у баченні оглядних перспектив.

У зв'язку з цим світова громадськість усвідомлює необхідність удосконалення міжнародної екологічної політики й дипломатії, посилення відповідальності країн і ринкових контрагентів за відновлюваність природних градієнтів життя, належне реагування на ризиковість технонавантаження та показники екологічної безпеки. Можна стверджувати, що *настала ера, в якій екологічна інертність урядів країн світу та військово-політична агресивність однаково можуть розглядатися як злочин не лише перед своїми громадянами, наражаючи їх на екологічну деградацію й катастрофу, руйнуючи генофонд і екологічний потенціал життєзабезпечення, але й перед усім людством у вигляді «невидимого» просторового геноциду».*

Інтерес людства до еколого-економічної проблематики змінює комунікативну діяльність суспільства і розширює міжнародний дискурс, адже існує великий діапазон смислових контекстів у дипломатії:

– інформація про природу та світ навколо – це продукт полеміки про навколишнє середовище, що утворюється в міждисциплінарних перетинах наукових координат;

– специфічні мовні засоби та конструкції, спосіб подання інформації відіграють у комунікації / дипломатії з екологічної тематики чи не вагомішу роль, ніж самі факти;

– під час презентації, обговорення чи висвітлення екологічних питань застосовуються відповідні комунікаційні стратегії та стилі переговорів задля позиціонування та захисту певних інтересів;

– в екологічних посилах (доповідях, зверненнях, промовах та ін.) важливим є не лише те, що ми знаємо, персуазивність досягається і завдяки тому, як про це говорять і хто про це говорить;

– мотивування чи стимулювання «екологічних апробацій» (рис. 4.1).

Сучасна практика дипломатії розвитку еколого-економічних відносин між країнами є складною та неоднозначною щодо механізмів його реалізації. На порядку денному міжнародних конференцій з питань захисту природної та генетичної спадщини першочерговим є удосконалення екологічної політики. Значного резонансу набувають ідеї ринкового лібералізму – нарощування економічного зростання з метою розв’язання екологічних проблем. Це є свідченням усталеності підходів до використання країнами як інтенсивних, так і екстенсивних «стратегій виживання», а також відповідної тактики їх досягнення, що не виключають у майбутньому нових витків екологічних ризиків.

Глобальна економіка спонукає до того, що 60% всіх екосистем використовуються надмірно. Свідченням цього є перевищення людством глобального «екологічного сліду»⁶⁵⁰ – 17,5 млрд гга (2,7 гга/людина) над загальною площею ємкості природних екосистем, продуктивних територій і акваторій планети – 13,6 гга (2,21 гга на людину)⁶⁵¹. Екологічний слід є відносним за історично-часовим і регіональним вимірами:

➤ якщо у 1900 р. на кожного жителя Землі припадало близько 7,91 гга, у 2012 р. – 2 гга, то за прогнозами до 2030 р. – 1,69 гга⁶⁵²;

➤ у країнах, що розвиваються він складає близько 1,14 гга/людина; для жителів Китаю, Індії, Бразилії – 1,92; для розвинутих країн – 5,60;

⁶⁵⁰ *Екологічний слід; футпрінт* (від англ. foot – нога, print – відбиток) – «відбиток», що впливає на стан навколишнього природного середовища людини, країни та людства, а також характеризує, якою мірою господарство певного регіону відповідає місткості природних екосистем. Площа Е.с. вимірюється в глобальних гектарах (гга) – умовна одиниця площі з середньосвітовою продуктивністю. Термін Е.с. впровадив у науковий обіг В. Різ (1992 р.).

⁶⁵¹ Ермаков Д. С. Наш экологический след. Экология и жизнь. 2011. № 2 (111). С. 40.

⁶⁵² Інтернет-ресурс. URL : eco-live.com.ua.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

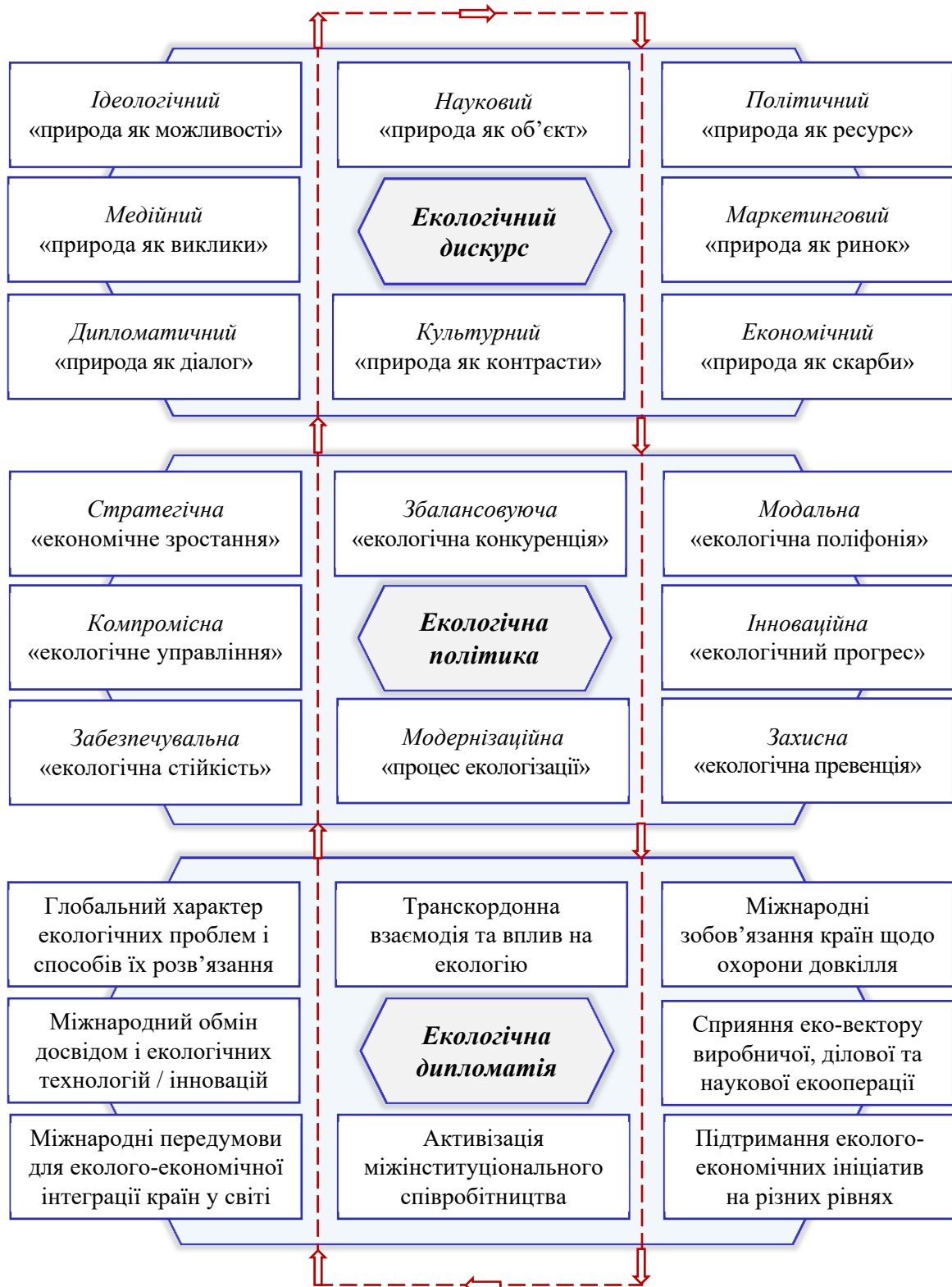

Рис. 4.1. Синергетичний підхід щодо «екологічних апробацій» *

*Джерело: розроблено автором.

➤ екологічний слід в Україні становить 3,19 гга/людина (з них 1,14 орних земель; 0,03 – пасовищ; 0,17 лісів; 0,11 – риболовля; 0,07 – будівлі). Україна посідає 51 місце серед 149 країн за площею, яку використовує для споживання ресурсів одна людина⁶⁵³;

➤ за даними Організації захисту довкілля WWF, людям потрібно 1,5 планети, щоб забезпечити поточне споживання;

➤ перетин межі щодо перевищення витрат ресурсів, які «планетна здатна відновити за цілий рік», щороку настає дедалі раніше (у 2010 р. 1993 р. перетин відбувся 21 жовтня, у 2003 р. – 22 вересня, у 2015 р. – 13 серпня, у 2017 р. – 2 серпня, 2030 – кінець червня)⁶⁵⁴.

Охарактеризована вище ситуація у світовому господарстві обумовлена, насамперед, дисбалансом у розподілі природних і еколого-економічних благ між країнами, а також їх динамікою використання науково-технічних досягнень, які мають різну логіку: від «інформаційної», «наслідування-імітації», «руйнування-відновлення» до «синергетичної», «емерджентної». Це дозволяє краще зрозуміти причини багатовекторності міжнародної політики країн щодо їх намірів і дій з розв'язання глобальних проблем на основі контактності, діалогу та екологічної дипломатії.

Сучасні умови здійснення міжнародної економічної інтеграції країн мають свої характерні ознаки, це:

– переважаючий вплив мобільних факторів розвитку на оновлення структури світового господарства, створення інтернаціональних осередків дислокації високоякісних продуктивних сил, нагромадження фінансового капіталу, існування кореляційного взаємозв'язку між інвестиційними та інноваційними потоками;

⁶⁵³ «Екологічний слід» українця становить 3,1 га. URL : <http://m.tyzhden.ua/news/50167>. 15.05.2012

⁶⁵⁴ Люди вичерпали відновлювальні ресурси Землі на 2017 р. URL : <http://m.tyzhden.ua/news/50167/02.08.2017>

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

– спрямування глобального капіталу до тих локалітетів⁶⁵⁵ світової економіки, де є монополні наддоходи, встановлюється контроль за найбільш прибутковими сферами діяльності, природними монополіями, інформатикою, енергетикою, технологічними та екологічними інноваціями;

– розширення масштабів та напрямів міжнародних економічних взаємозв'язків, видів дипломатії між країнами за рахунок посилення значущості НТП, процесів «сервізації та «софтизації» світового господарства;

– трансформація товарно-речової структури міжнародної торгівлі (на ринку представлені не лише асортиментні групи товарів і послуг, а комбінований пакет: товарів, послуг, інформації, капіталу, ресурсів, знань);

– виникнення «ланцюгових» ефектів у середовищі інтеграційних угрупованнях країн;

– виявлення спільних міжнародних еколого-економічних проблем, що зумовлюють нові вектори дипломатії;

– формування галузевих, регіональних, міжнародних і глобальних багатофункціональних інформаційних систем, що забезпечує подолання просторового розриву в різних формах комунікацій;

– нерівномірність інтеграційного покриття міжнародного ареалу як наслідок фрагментації світового господарства в контексті ресурсного, економічного, екологічного потенціалу країн.

Крім вище зазначених інтеграційних процесів, можна спостерігати також дію «імпульсів руйнівних конфліктів» глобального масштабу внаслідок прояву таких чинників, як:

– політичних (небажання багатьох країн зменшувати рівень завищених стандартів споживання, неспроможність бідних країн застосовувати інноваційні ресурсозберігаючі, природоохоронні та екологічні технології);

⁶⁵⁵ Локалітет (від англ. locality) – місце розміщення, ареал.

– економічних (переважання моделі ресурсомісткої економіки з орієнтацією на традиційне збільшення обсягів матеріальних благ «суспільства споживання»);

– демографічних (зростання чисельності народонаселення, зміна напрямів міграційних потоків, стихійна урбанізація тощо);

– технологічних (розвиток НТП без урахування екологічних законів, нарощування військово-промислової потужності).

Існуючі тенденції доцільно пов'язувати зі специфікою та закономірностями утворення різних «еколого-політичних просторів», обумовленістю просторово-часових горизонтів усвідомлення екологічних загроз та ідентифікацію їх вагомості для певних територій, регіонів, країни чи планети в цілому. Адже досягнення прийнятого рівня «екологічного порозуміння» в аспектах дипломатії справедливості між країнами є складним рівнем взаємодій, оскільки вирішення найбільш «незручних» екологічних проблем відкладається на майбутнє чи здійснюється за рахунок прийдешнього часу, спричиняючи еколого-соціальну нестабільність.

Належне сприйняття країнами реальних екологічних загроз має утворювати національно-глобальну їх зацікавленість на часткову компенсацію недосконалості національних екологічних політик за рахунок нових інструментів міжнародної екологічної політики та дипломатії. Синергія їх поєднання можлива через відповідні системи контролю в застосуванні й функціональному масштабуванні:

– аналітична система контролю (моніторинг навколишнього природного середовища: глобальний, трансконтинентальний, транскордонний, міжнародний та ін.);

– інформаційна система контролю/обліку/аудиту (дотримання міжнародних договірних екологічних зобов'язань різними суб'єктами господарювання);

– експертна система контролю (природоохоронні та екологічні стандарти, якість довкілля, транспарентність екокомунікацій);

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

– правова система контролю (відповідність національних, регіональних і міжнародних правових норм).

Варто зазначити, що суб'єкти дипломатичної сфери діяльності, досить часто мають справу з проявами різних форм екологічної експансії, котра набуває різноманітного та суперечливого змісту в контексті міжнародних відносин, зокрема:

- *екологічний неоколоніалізм* – форма експансії, що виникла як наслідок значних відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку, поліфонії державної екологічної політики різних країн (наприклад, переміщення природоємких, енергомістких та екологонебезпечних виробництв у країни, що розвиваються; транспортування токсичних і радіоактивних відходів; вивезення до менш розвинутих країн екологічно шкідливих товарів, споживання яких заборонено на внутрішніх ринках розвинутих країн; інтенсивне використання природних ресурсів розвиненими державами з метою консервації власних природних багатств);

- *екологічний сепаратизм* – полягає у впровадженні економічно розвинутими країнами політики регіональної економіки з екологічною автономністю (наприклад, ТНК мають такі обсяги промислового виробництва, які сягають рівня ВВП декількох країн «третього світу», а деякі з них можуть бути цілком залежні від політики певної ТНК, що визначає та впливає на особливості реалізації еколого-економічної діяльності країни-базування);

- *екологічний протекціонізм* – передбачає встановлення різних екологічних вимог, норм і стандартів, які зменшують ступінь конкурентоспроможності товаровиробників у країнах із відносно вищим рівнем природоохоронних витрат і, навпаки, підвищують конкурентоспроможність продукції тих країн, які мають нижчий рівень таких витрат (наприклад, можливості використання еко-протекціонізму розширюються за допомогою субсидування аби підтримки виробництва продукції національних товаровиробників і стимулювання

конкуренції на внутрішньому ринку еко-безпечної продукції за рахунок імпорту);

- *екологічний демпінг* – інструмент міжнародної торгівлі, що впливає на процес збуту та загострює міжнародну конкуренцію, даючи змогу країнам-лідерам скористатися екологічними вимогами задля обмеження імпорту у своїй країні, пред'являючи санкції та порушуючи режим сприяння у міжнародній торгівлі; (наприклад, таким інструментом може бути механізм жорстких обмежень у вигляді імпортних квот як засіб кількісного регулювання товарів, які не відповідають екологічним вимогам);

- *екологічне месіанство* – нав'язування економічно відсталим країнам відповідної екологічної політики, яка передбачає вузьку зовнішньоекономічну спеціалізацію, переважно ресурсно-сировинну; термін «екомесіанство» використовується переважно експертами для критичного оцінювання спроб нав'язати країнам, що розвиваються, західний світогляд-місію щодо збереження людства та природи; екомесіанство є похідною західного раціоналізму, який розглядає екологічні проблеми як суто науково-технічні без урахування національних і культурних традицій, досвіду природокористування та потреб соціально-екологічного розвитку певної країни; західні вчені-екологи переконані, що вони володіють істинними знаннями, достатніми людськими і фінансовими ресурсами аби ініціювати еколого-політичний рух у країнах, що розвиваються з метою раціонального управління та використання природних ресурсів; формується «престиж західної культури», який корелюється з «престижем могутності» країни-месіонера, що сприяє експансії.

Таким чином, країни третього світу втягуються в глобальний ринок, не володіючи відповідними економічними і політичними інструментами та механізмами протидії його негативним проявам (наприклад, експансія монокультурного сільського господарства, розвиток переважно ресурсних галузей економіки та ресурсного експорту, інтенсивні лісорозробки тощо). Цим спільнотам часом висувуються додаткові умови

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

щодо збереження природного різноманіття, які накладають обмеження на економічний розвиток та вилучення ресурсів із традиційних систем природокористування, що викликає соціально-екологічний супротив громадськості.

Екологічна міграція – переміщення населення світу в просторі та часі усередині країни, між країнами, яке пов'язане зі зміною місця проживання внаслідок: виникнення природних і техногенних катаклізмів; ведення локальних, регіональних війн та їх екологічно небезпечних наслідків; існування різниці між країнами в еконо-мічному та екологічному розвитку, якості життя; порушення прав людини і обмеженням громадянських свобод; загострення релігійної та етнічної ворожнечі, політичних утисків та ін.

Сучасні міграційні процеси набувають ознак глобальної екологічної проблеми і динаміки (за даними ООН, за останні двадцять років кількість мігрантів становила понад 175 млн осіб). Але ситуація ускладнюється через демографічну ситуацію та зростання чисельності людства та зміною демографічного балансу між багатшими Європою й Америкою і біднішими Азією, Африкою і Латинською Америкою.

У зв'язку з цим для всіх країн світу є важливими задіяння різних механізмів екологічної дипломатії, першочерговим завданням якої в деяких регіонах і країнах є стратегії виживання і еко-безпеки поколінь. Ці стратегії виживання доцільно розглядати як синергетичний ефект від суми пріоритетних стратегій членів певної спільноти (країни), які залежать від рівня її організації, впорядкованості та взаємодії із середовищем проживання; їх умовно поділяють на екстенсивні та інтенсивні⁶⁵⁶.

Екстенсивні стратегії виживання, які використовуються низько-організованими спільнотами, чинять значний тиск на середовище їх проживання за рахунок чисельності. До цього їх змушує відсутність упевненості у безпеці та залежність від середовища проживання, оскільки процес відтворення

⁶⁵⁶ Поджарський М.А. Конфлікт цивілізацій. Вісн. НАН України. 2002. № 11. С. 24.

пов'язаний із ризиком і потребує додаткової енергії на подолання загроз існуванню. У цих спільнотах населення зростає швидше, ніж середній рівень життя, породжуючи демографічні, соціальні та екологічні проблеми. А отже, посилюється антропогенне навантаження на природні ресурси, зменшується рівень мінімального ресурсу виживання, що призводить до звуження часового горизонту усвідомлення суспільством простору виникнення і прояву екологічних проблем.

Унаслідок цього зменшується потенціал опору екологічним загрозам, зокрема у вигляді міграції частини населення бідних спільнот-донорів зі своєї території з високим «потенціалом виживання» на відкриті території тих багатих спільнот реципієнтів, де він низький (тобто відбувається розширення життєвого простору за рахунок «проникаючої експансії»).

Інтенсивні стратегії виживання передбачають активне перетворення середовища проживання (модернізуючи та екологізуючи економіку), що сприяє полегшенню умов життєдіяльності, значній економії людської енергії, зменшенню залежності від середовища та рівня народжуваності. Але інтенсивна стратегія також не виключає можливості виникнення ризиків і загроз. За умов, коли більшість членів спільноти безпосередньо не залежать від середовища проживання та його ресурсів, відбувається заощадження енергії за рахунок зменшення контролю над цією територією.

У результаті життєвий простір цієї спільноти вивільняється, відбуваються процеси депопуляції населення, що спричиняє:

- розширення територій країн-донорів за рахунок території країн-реципієнтів, населення останніх; їх економічні і соціальні інститути, природні ресурси стають для прибульців середовищем проживання, яке вони експлуатують, використовуючи екстенсивні технології;
- розширення сегментів функціонування нелегальних міграційних потоків та формування нових видів тіньових ринків;

➤ старіння населення країни-реципієнта та зростання частки іммігрантів, утвердження їх соціального й політичного статусу (населення Європи буде скорочуватися та старішати, тоді як кількість населення в Азії зросте в межах 910 млн осіб та буде відносно молодшим, що посилить соціальну, політичну та екологічну напруженість у світі. В Азії до 2020 р. частка населення віком до 30 років становитиме 47%; на Близькому Сході і Північній Африці – 57; у регіоні на південь від Сахари – 70; у Північній Америці – 42, а в Європі – 31)⁶⁵⁷.

Разом із тим, найгострішою проблемою у зазначених процесах є спроможність іммігрантів до: збалансованої асиміляції і прийняття ними еколого-культурної спадщини країни базування, адаптації в контексті міграційної політики (стан міжетнічних відносин у країні-реципієнті, ступінь «радикалізму», «екстремізму», «сепаратизму», «націоналізму»). Значна кількість мігрантів, задовольняючи попит на робочу силу у відповідних сегментах ринку праці, все таки дестабілізує систему й структуру соціальних гарантій країн-реципієнтів.

Таким чином, посилення міграційних потоків впливає на між-народну екологічну безпеку внаслідок різноаспектного прояву явищ: трансміграції, нелегальної міграції, контрабанди людей, тінізації ринку праці. Спричиняючи таким чином посилення урбанізації, загострення криміногенної й епідеміологічної ситуації, екологічної напруги та утворення терористичних осередків у всьому світі. Різні наслідки інтеграційних і міграційних процесів свідчать про новий виток розвитку локальної ідентичності культур, автохтонних національних інтересів, зростання фрагментації та плюралізації суспільства тощо.

Вчений Н. Гупта констатував: *«Екологічна дипломатія не буде процвітати без економічної допомоги; економічна дипломатія не буде стійкою, якщо вона не торкнеться*

⁶⁵⁷Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / пер. з англ. А.Іщенко. Київ : Києво-Могилянська акад., 2006. С. 145–146.

*питань екологічної безпеки»*⁶⁵⁸. Власне такий сценарій розвитку міжнародних подій і намірів країн щодо консолідації додає певного смислу оптимістичним сценаріям.

Міжнародний досвід функціонування Інституту екологічної дипломатії та безпеки (Institute for Environmental Diplomacy and Security / IEDS⁶⁵⁹), що є трансдисциплінарним дослідницьким центром в Університеті Вермонт (University of Vermont / UVM), підтверджує велику необхідність запровадження нових методів і практик розв'язання екологічних конфліктів, а також використання екологічних процесів як мирне урегулювання / залагодження дотичних питань.

Місія IEDS націлена на виконання програм, які охоплюють три головні напрями удосконалень у сфері дипломатії⁶⁶⁰:

- «граничність» (англ. «Borderlands») → визначення кордонів, меж або границь у фізичному і когнітивному просторі дозволяють значно розширити чи поглиби спектр тематики дипломатії; IEDS сприяє формуванню конструктивних налаштувань щодо територіальності людини, оскільки геополітичні кордони діють переважно в рамках екологічних принципів;

- «значення ресурсів» (англ. «Resource Values») → переконання різних спільнот в істинності того, що природні ресурси мають цінності як в економічному, так і екологічному значенні; але досить часто диз'юнктура в цих цінностях спричиняє різні конфлікти; IEDS здійснює пошук ефективних механізмів для утвердження, передачі та реалізації таких цінностей, які мінімізують конфлікти;

- «прагматичний світ» (англ. «Pragmatic Peace») → розуміння того, що політика досить часто є поляризована між «яструбом» і «голубом», тобто кожна зі сторін відхиляє

⁶⁵⁸ Gupta N. Environmental Diplomacy, 2015. URL : <http://www.borgenmagazine.com>.

⁶⁵⁹ IEDS був створений під егідою Центру Джеймаса Джефферфорда в UVM (2010 р.), котре було назване на честь бувшого сенатора США Дж. Джефферфорда.

⁶⁶⁰ URL : www.uvm.edu.

мотиви та методи іншого; IEDS працює над узгодженням шляхів досягнення консенсусу на основі світоглядної практики в осягненні різного бачення світу.

Зазначені напрями дозволяють краще ідентифікувати джерела й фактори виникнення різного роду суперечності в соціумах, але й знаходити стимули та мотиви в градієнтах екологічної дипломатії.

Отже, новітні тенденції у сфері розвитку міжнародної екологічної політики відбуваються як під впливом інтерактивної модальності глобалізації, так і багатогранних контрастів (політичних, економічних, соціальних, демографічних). Новий формат міжнародного діалогу має сприяти розширенню співпраці між країнами та заохочувати їх до порозуміння в системі координат екологізації світового господарства на основі поєднання екологічних цілей політики, дипломатії та безпеки розвитку людства.

4.2. Екологічна дипломатія взаємодії та компромісів у міжнародній торгівлі

Життєвий простір людства та цивілізаційний рух уперед передбачає його розгляд у модальних аспектах, один із яких – з точки зору розвитку торгівлі, що мала величезний вплив на полілінійність і соціально-культурну дискретність суспільства. Адже соціальному простору притаманна багатоманітність і суперечливість – воно може бути закритим, консервативним, економічним, відкритим, флуктаційним. Але все ж, за всіх випадків зберігається життєздатність. Домінуючий метод організації світу пропонує людству прагматичну типологію універсуму та віртуальні можливості нарощування фінансових потоків. *Світ торгівлі є «космополітичним модулем», співучасником активно діючих людей, які пов'язані між собою проектами, контрактами, діловим простором і способами комунікацій. Глобальний світ відкриває інакші горизонти культурних вимірів. Сутність цих вимірів*

складають торгівля та гроші. У глобальній економіці влада торгівлі та грошей, а також інститутів, побудованих на них, спроможна витіснити будь-які дії, різні комбінації держав чи інших інституцій. Такі альфа і омега сучасного світу (А. Мазаракі)⁶⁶¹.

Оновлення традиційних і усталених підходів до життєдіяльності людства свідчить про актуалізацію різних трансформацій у сфері міжнародних економічних відносин, в яких зовнішньоторговельна політика та дипломатія в забезпеченні її реалізації є провідними силами. Адже більшість економічно потужних країн, розвиваючи міжнародне торговельне партнерство та захищаючи внутрішній ринок, дедалі все частіше застосовують інструменти екологічної дипломатії.

Спрямованість таких намірів визначається сучасним контекстом лібералізації торгівлі, НТП та рівнем економічного розвитку країн, торговельними режимами співпраці з іншими країнами та екологічним станом. За всіх історичних епох, природні фактори та екологічні умови життя були запорукою розвитку традицій і форм господарювання⁶⁶², джерелом економічної думки⁶⁶³, каталізатором до урізноманітнення торговельної діяльності й комерційної дипломатії⁶⁶⁴ тощо.

Історія природи, політики, дипломатії й торгівлі – це невід’ємні елементи історії пізнання витоків багатства, розквіту та занепаду різних цивілізацій людства. Успіх таких розвідок можливий лише за умов міжкультурного діалогу та наукової візії. Так, К. Юнг писав: *«Одну з найцікавіших спроб зробив проф. Джевос, який прагнув показати співвідношення*

⁶⁶¹ Мазаракі А.А. Торговля: история, цивилизация, мораль. Киев: Книга, 2010. С. 7–14.

⁶⁶² Шевчик Б. М. Традиція і господарство : економічні системи в соціокультурній динаміці. Львів : Вид-во Львів. торг-екон. ун-ту, 2017. 573 с.

⁶⁶³ Несенко П.П., Артеменко О.А. Історія економічних учень : навч. посіб. Одеса : ОНЕУ : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 448 с.

⁶⁶⁴ Комерційна дипломатія : торговельна політика і право : навч. посіб / Л.Р. Доусон, М. Мальський, М. Микієвич, К. Мол. 2-ге вид. Львів : Встролябія, 2006. 702 с.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

між сонячними плямами і торговими кризами. Думку цю неможна вважати безглуздою, як оголосили деякі; це питання факту. Якщо сонячні плями насправді помітно впливають на земну метеорологію, на температуру, бурі й опади, то вони повинні опосередковано впливати на врожай і таким чином викликати коливання фінансових відносин»⁶⁶⁵.

У добу класики економічної думки, виявлення особливостей міжнародної торгівлі з урахуванням дотичного впливу екологічного фактору на суспільні відносини присутня в теоріях: меркантилізму; життєвого циклу продукту, ефектів масштабу; абсолютних і порівняльних переваг; про природу і причини багатств народів; конкурентних переваг факторів виробництва та ін. Крім того, в центрі уваги сучасних науковці є дослідження, що присвячені питанням: взаємозв'язку лібералізації торгівлі та екологічної політики, теорії стратегічної взаємодії між країнами за умов формування зовнішньоторговельної та екологічної політики, впливу екологічного регулювання на обсяг виробництва і торгівлі тощо.

Глобальний розвиток суспільства в ХХІ ст. осмислюється перш за все через призму геополітичних, геоекономічних і екологічних контекстів⁶⁶⁶. Науково-технічні досягнення мають всі ознаки економічних диспропорцій між країнами, загострення політичних конфронтацій, ресурсного експансіонізму, демографічних дисбалансів та екологічних конфліктів.

Отже, правомірною є думка Е. Морена: *«Нині існує підвищена взаємозалежність кожного і всіх – націй, громад, індивідів – на планеті Земля, збільшується культурний симбіоз і змішання в усіх сферах, а розмаїття тримається, незважаючи на уніфікаційні процеси, спрямовані на те, щоб знищити його. Найкращим є те, що загрози і фундаментальні*

⁶⁶⁵ Юнг К. Г. Солнце. Санк-Перербург, 1899. С. 130.

⁶⁶⁶ Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі : екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин : навч. посіб. Київ : Вістка, 2016. 251 с.

проблеми створюють спільні долі для всього людства... Будь-яка криза несе в собі ризики й шанси»⁶⁶⁷.

З урахуванням реалій модальності глобалізації, наукові розробки з міжнародних відносин орієнтовані на: систематизацію теоретико-методологічних підходів, які напрацьовані зарубіжними та вітчизняними вченими; акцентування уваги на значущості екологізації напрямів торговельно-економічного співробітництва; задіяння сил дипломатії (комерційної, торговельної⁶⁶⁸, економічної, безпекової) для консолідації в суспільному прогресі; удосконалення міжнародного торговельного права та охорони довкілля; виявлення нових екологічних акцентів у новому порядку світ-економіки (А. Мазаракі⁶⁶⁹, А. Філіпенко⁶⁷⁰, О. Білорус⁶⁷¹, Л. Українець⁶⁷², А. Цибуляк⁶⁷³, Н. Рогожина⁶⁷⁴ та ін.).

Науковий інтерес до питань взаємозв'язку торгівлі та довкілля був активно проявлений економістами ще 80-90-х рр. минулого століття. Але широкого визнання набула модель Копелана і Тейлора (2004), вихідні позиції якої передбачали як наявність гіпотези забруднених гаваней, так і їх

⁶⁶⁷ Морен Е. Шлях. За майбутнє людства / Е. Морен ; пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2014. С. 33–35.

⁶⁶⁸ Шкутько О.Н. Торговая дипломатия как форма внешнеторговой политики государства. Економічний вісник університету. 2017. Вип. 33/1. С. 257–264.

⁶⁶⁹ Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання / За заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 652 с.

⁶⁷⁰ Філіпенко А. Теорія міжнародної економічної політики. Київ : Академвидав, 2013. 212 с.

⁶⁷¹ Білорус О.Г. Економічна глобалістика: Світ-система глобалізму. Київ: Ун-т «Україна», 2016. 533 с.

⁶⁷² Українець Л. Зовнішньоторговельна політика країн – членів ЄС в умовах екологізації економічного розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2007. 19 с.

⁶⁷³ Цибуляк А.Г. Домінанти діалектичної взаємодії розвитку екологізації та світової торгівлі. Вісник Хмельн. нац. ун-ту Серія Економіка. 2016. Т. 1. № 3. С. 210–213.

⁶⁷⁴ Рогожина Н. Глобальная экологическая безопасность: позиция развивающихся стран. Мировая экономика и международные отношения. 2013. № 2. С. 3–11.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

відсутності⁶⁷⁵. Існувала думка, що виробляється два типи товарів, брудний x і чистий y . Світова ціна на кожен із них становить p_x^0 , p_y^0 відповідно. Загальна вартість:

$$S = p_x^0 x + p_y^0 y. \quad (4.1)$$

Якщо викиди e зростають тільки у виробництві товару x із інтенсивністю z , тобто $e = zx$, вартість частки брудної продукції становитиме $\varphi_x = p_x^0 x / S$. Звідси, забруднення можна записати:

$$e = Sz\varphi_x/p_x^0. \quad (4.2)$$

Здійснивши математичні перетворення формули 4.2, отримаємо

$$\hat{e} = \hat{S} + \hat{z} + \varphi_x, \quad (4.3)$$

де $\hat{e} = de / e$ (відсоткова зміна).

Припускаємо, що ціна товару x не змінюється.

Рівняння 4.3 диференціює зміни викидів на три компоненти:

- $\hat{S} \rightarrow$ ефект масштабу, зростання загального випуску відсотка. Якщо інші показники залишаються незмінними, то даний показник буде позитивним. Якщо реальний випуск зростає та зростає інтенсивність викидів, а частка брудних товарів у виробництві залишається такою самою, то викиди будуть зростати;

- $\hat{z} \rightarrow$ технічний ефект, у якому втілюються зміни інтенсивності викидів виробництва; як і в попередньому випадку, за умов незмінності інших показників, зростання інтенсивності викидів спричиняють зростання самих викидів;

⁶⁷⁵ McKittrick R.R. Economic Analysis of Environmental Policy. Toronto, 2011, pp. 214–225.

• $\varphi_x \rightarrow$ відображає змістовний (структурний) ефект, що визначає частку брудних товарів у загальному виробництві.

Чи зростатиме торгівля брудними продуктами залежить від того, як впливають на лібералізацію торгівлі ці три фактори. Зазначена модель описує економіку із двома товарами, брудним x і чистим y . Кожна країна матиме функцію пропозиції у вигляді:

$$x = x(p, \tau, K, L), \quad (4.4)$$

$$y = y(p, \tau, K, L), \quad (4.5)$$

де p – ціна, τ – податок на викиди, K – капітал, L – праця.

На цій основі формують відносні функції пропозиції шляхом простого ділення x на y :

$$R(p, \tau, K, L) = \frac{x(p, \tau, K, L)}{y(p, \tau, K, L)}. \quad (4.6)$$

Власне, це дозволяє більш стисло презентувати торговельні відносини. Так, R^N є кривою пропозиції для Півночі (тобто багато капіталомісткої економіки), R^S – кривою пропозиції для півдня (тобто бідної, трудомісткої економіки). Для кожної країни також буде відносна крива попиту, позначена D , яку для зручності вважають тотожною в кожній країні. Зокрема, у торгівлі між двома групами країн Північ має порівняльну перевагу щодо виробництва x так, що її відносна крива пропозиції розміщується на графіку нижче і правіше, ніж відносна крива пропозиції Півдня. Це означає, що відносна ціна товарів Півночі p^N за умов автаркії (відсутності торгівлі) є нижчою (рис. 4.2).

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

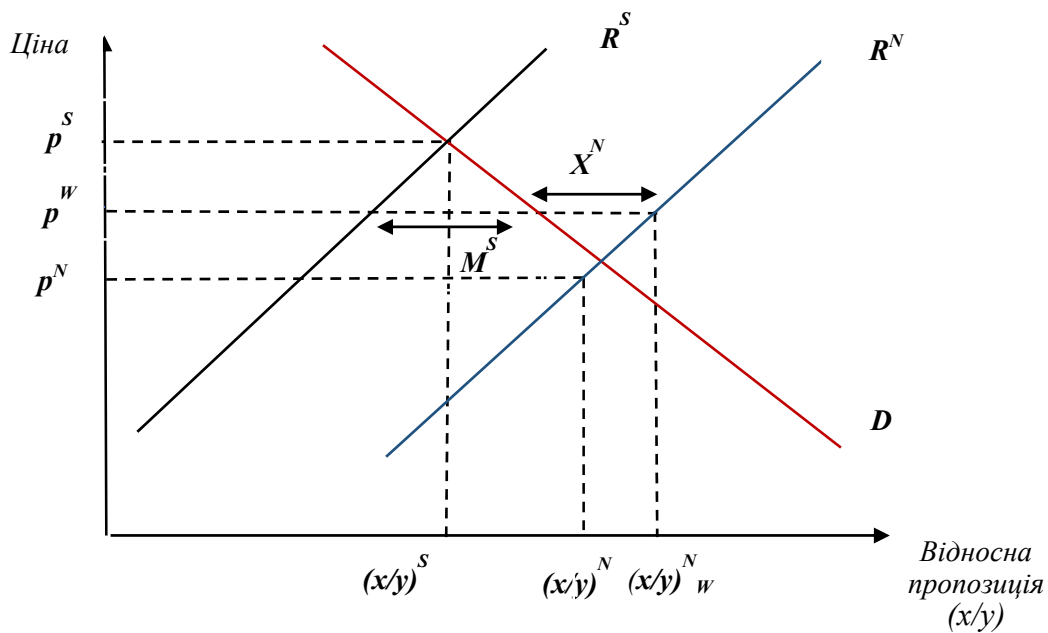

Рис. 4.2. Відкрита торгівля між Північчю та Півднем

Кожна країна виробляє товари, створюючи відносну пропозицію, зазначену на перетині попиту D та їхніх відносних кривих пропозицій. Як показано на графіку, Північ виробляє більше продукції і за нижчими внутрішніми цінами. Коли між країнами розпочинається торгівля, різниця в ціні між Північчю і Півднем формує стимул для торгівлі, що продовжується, поки ціна між регіонами не вирівняється. Власне це відбувається в p^W , де крива світової пропозиції перетинається з кривою світового попиту, разом із світовою відносною кривою пропозиції. Крива світової пропозиції визначається за припущення, що в Півночі та в Півдні існують однакові ціни.

Для Півночі торгівля збільшує ціну продажу x/y від p^N до p^W , що дозволяє нарощувати виробництво до рівня $(x/y)^N_W$, де p^W перетинається з відносною кривою пропозиції Півночі R^N . А це означає, що обсяг експорту Півночі в даний час становить відрізок (частку) X^N . Відносна пропозиція Півдня знижується в напрямку, де R^S перетинається із кривою світового попиту, маючи на увазі, що Південь у даний час імпортує частку M^S . Оскільки відносна пропозиція x виростає

на Півночі і знизилась на Півдні, на рис. 4.2 зображено, що торгівля буде призводити до забруднення і спричиняти його збільшення на Півночі й зменшення на Півдні внаслідок лібералізації торгівлі. Однак, це працює протилежно до гіпотези забруднених галузей, яка припускає: лібералізація торгівлі призведе до забруднення, яке збільшиться на Півдні.

На думку вітчизняних і зарубіжних вчених, ряд теорій у цій сфері можуть бути по-різному трактовані стосовно проблем взаємозв'язку між торгівлею і екологією, дипломатії реагування на ці процеси.

У зв'язку з цим виникають очевидні питання: Як забруднення змінюється в умовах відкритості торгівлі? Які напрями такого руху виникають у форматі «Північ – Південь»? Які тенденції виникають щодо збільшення забруднення після лібералізації торгівлі?⁶⁷⁶

Як відповідь на ці запитання: сучасний процес лібералізації торгівлі супроводжується позитивним і негативним характером впливу на екологічну ситуацію:

– підвищення екологічної ефективності виробництва → зростання конкурентних переваг країн чи інтеграційних об'єднань⁶⁷⁷;

– формування цін товарів із урахуванням екологічних витрат → реалізація концепції «стійкого розвитку»⁶⁷⁸;

⁶⁷⁶ Філіпенко А.С. Міжнародна екологічна політика/ Міжнародні економічні відносини: політика: підручник . Київ : Київський університет, 2015. С. 188.

⁶⁷⁷ *Екологічний чинник формування конкурентоспроможності* є тотожним сукупності природно-ресурсного (екологічного) потенціалу, що утворює як зовнішні конкурентні переваги країни (наявність значних, доступних і дешевих природних ресурсів, вигідне геополітичне розташування, сприятливий клімат, рекреаційні ресурси), так і внутрішні (забезпеченість вітчизняних виробників і підприємців природними ресурсами, доступність високоякісної, дешевої сировини та інших ресурсів). Екологічний чинник формування конкурентоспроможності включає сукупність екологоорієнтованих параметрів стратегії економічного зростання країн у довгостроковому періоді та зміну ділового клімату на мікро-, мезо-, макро- і мегарівнях економіки.

⁶⁷⁸ Андреева Н. Харичков. Вплив екологічного фактора на формування сучасної системи міжнародних економічних відносин. Регіональна економіка. 2004. №2. С. 146–147.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

- збільшення фінансово-економічних ресурсів для захисту навколишнього середовища → зростання доходів населення та формування його екологічної свідомості;
- продукування екологічних товарів (послуг) → розширення експорту еко-технологій, формування інноваційного еколого-економічного потенціалу країни;
- встановлення жорстких екологічних стандартів до імпортованих товарів → використання їх для національного виробництва;
- запровадження системних екологічних вимог до продукції → гальмування ввезення іноземної продукції;
- заборона торгівлі товарами, що не відповідають екологічним стандартам і вимогам → виникнення конфліктів при реалізації міжнародних екологічних домовленостей та угод.

Виникнення модальності глобалізації у світовому господарюванні відбувається також за дії екологічних факторів і супроводжується не лише диверсифікацією торговельних потоків і процесів лібералізації зовнішньоторговельних відносин, але й проявом зовнішніх ефектів позитивного та негативного характеру (рис. 4.3).

Власне саме тому ці ефекти є наслідком *різноспрямованих впливів на навколишнє природне середовище*, зокрема:

- товарний вплив → визначає наявність і ступінь представленості екологічної складової в продукції, що перебуває в торговельному обороті: позитивні наслідки (+) торгівля екологічно чистою продукцією та прибутковість на ринку еко-товарів, негативні наслідки (–) переміщення в інші країни екологічно небезпечних товарів);
- технологічний вплив → передбачає процес трансферу технологій, що використовують у виробництві експортної продукції: (+) впровадження інноваційних екологічних технологій, зменшення техногенного навантаження, здійснення модернізації основних фондів і технологій; (–) використання небезпечних і менш екологічно чистих технологій);

Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації

*Рис. 4.3. Вплив екологічних факторів на міжнародну торгівлю**

**Джерело: розроблено автором.*

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

- масштабний вплив → враховує обсяги зростання виробництва та масштаби примноження національного багатства: (+) підвищення ефективності економіки та впровадження природоохоронних заходів, екологічного добробуту та екологічної свідомості населення; (–) нелегальний формат бізнесу за неврегульованості нормативно-правової бази в природокористуванні;

- структурний вплив → зміна структури національної економіки: (+) зменшення частки забруднюючих галузей, небезпечних виробництв, комплексна модернізація економіки, екологізація підприємництва; (–) зростання рівня екстенсивності виробництва в країнах природно-ресурсної спеціалізації й застарілих технологій);

- політичний вплив → передбачає реалізацію певних ініціатив щодо розвитку секторальної екологічної політики в торгівлі: (+) утворення екологічних організацій, екологічних партій, мобілізація громадських організацій екологічного спрямування; (–) здійснення політичного тиску структур, які відображають різні інтереси великого бізнесу, олігархічних структур, транснаціональних корпорацій та ін.

- дипломатичний вплив → орієнтований на захист національних еколого-економічних інтересів на світових ринках: (+) сприяння процесам екологізації міжнародної торгівлі на системних рівнях, можливостей їх активізації та лобіювання; створення умов для запобігання конфронтації, непорозумінь і конфліктів, пов'язаних із використанням природно-екологічних ресурсів у конкурентному середовищі міжнародних відносин; (–) застосування поліфонії екологічного характеру дії, підтримання реалізації національних стратегем розвитку, що можуть покращувати екологічну ситуацію в одній країні, але послаблювати екологічну безпеку та конкурентні переваги інших країн у міжнародній торгівлі та ін.

- інформаційний вплив → охоплює науково-технічні досягнення у сфері екологізації міжнародної торгівлі: (+) сприяє ефективним рішенням на світовому ринку; (–) зумовлює різні

еко-інформаційні війни у міжнародній торгівлі та конкурентних протиборствах;

- стратегічний вплив → передбачає крос-культурний підхід у можливостях реалізації міжнародних еко-стратегій розвитку: (+) стимулює країни до оновлення іміджевих позицій та еко-інновацій у глобальному економічному просторі; (–) недостатня фінансова спроможність країн щодо забезпечення темпів економічних модернізацій згідно з національними еко-стратегіями;

- інституціональний вплив → констатує наявність і дієвість відповідних інституцій національного, регіонального і міжнародного рівня в регулюванні та контролюванні процесів екологізації міжнародної торгівлі; взаємодія національних / наднаціональних інституцій з міжнародними організаціями еколого-безпекового спрямування: (+) нарощування виробництва, впровадження екологічної стандартизації, екологічної сертифікації та інноваційних механізмів уніфікації екологічного регулювання; розширення підтримки внутрішньої / зовнішньої екологічної дипломатії країни; (–) фінансово-економічна неспроможність країн у створенні відповідних інституцій для виконання екологічних вимог і правил міжнародної торгівлі; нав'язування інституціональними акторами деяких «екологічних стандартів життя», що суперечать традиціям (ментальним, релігійним, етнічним) певних спільнот.

Існуюча полярність різних впливів на міжнародну торгівлю ще раз нагадує, що на частку 20% найбагатших країн світу припадає 83% світового доходу, а на решту 80% країн – 17%, (на 20% найбідніших – 1,4%). Тому екологічні проблеми пов'язані із нерівномірністю в матеріальних статках, рівнях споживання та можливостях доступу до природних ресурсів⁶⁷⁹. Представники сфери дипломатії констатували: *«Як бідність, так і екологічний занепад глибоко інтегровані*

⁶⁷⁹Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія; [А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т.М. Мельник, А.В. Бохан та ін.] за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. С. 646.

у сучасну систему економічного розвитку»⁶⁸⁰. Оскільки «надспоживання» меншості за обмежених природних ресурсів контрастує із «недоспоживанням» величезної кількості людей в Азії, Африці, Латинській Америці. Це породжує політичну, екологічну та військову нестабільність у світі, з відповідними наслідками (екологічний неоколоніалізм, екологічне месіанство, екологічний демпінг, екологічний протекціонізм тощо).

Донедавна загострення суперечностей у системі «природа – людина» супроводжувалося виникненням лише локальних або регіональних екологічних криз, які охоплювали продуктивні сили, торгівлю, умови господарювання й життєдіяльності лише певної (невеликої частини) людської спільноти. Однак, із часом ускладнення таких суперечностей і зростання їхніх просторових масштабів, з одного боку, та посилення процесів інтернаціоналізації, екологічної взаємозалежності держав (транскордонних екологічних ефектів антропогенної діяльності, експорт власних національних екологічних проблем), зростання обсягів споживання, забруднення довкілля, дефіцит енергетичних ресурсів, послаблення темпів зростання промисловості (табл. 4.1, 4.2), з іншого – призвели до загострення глобальних екологічних суперечностей.

Дослідження взаємопов'язаності між економічним розвитком і змінами у структурі виробництва перебувають у центрі уваги експертів, що розробляють міжнародні рекомендації щодо політики екологічного розвитку. Підтримка домінанти ринкового регулювання та конкуренції цін мала дати результат утворення нового консенсусу в міжнародній політиці, який мав забезпечити стабільне зростання на рівні країн і в глобальному масштабі, а також зменшення розриву («зближення») в доходах між багатими і бідними країнами. Разом з цим аналітики «World Bank» зауважують, що «велике зближення» загальмувалось унаслідок збільшення ризиків (у тому числі екологічних) і про обмеження простору для маневру в політиці країн, що розвиваються.

⁶⁸⁰ Флавін К. Багата планети, бідна планета / Стан світу; пер. з англ. Київ : Інтелсфера, 2001. С. 3–22.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Таблиця 4.1

**Темпи зростання промисловості
в окремих країнах і регіонах світу за 1870–2014 рр.***

Групи	(%)								
	1870– 1890	1890– 1913	1913– 1920	1920– 1938	1938– 1950	1950– 1973	1973– 1990	1990– 2007	2007– 2014
Німеччина, Об'єднане Королівство Сполучені Штати	3,1	3,4	1,4	1,9	0,5	5,2	1,1	2,1	0,2
Німеччина, Сполучені Штати, Японія	7,9	2,4	2,2	0,3
Європейська периферія**	4,7	5,0	-6,5	4,7	3,6	8,9	3,3	2,8	0,0
Азія ***	1,5	4,2	5,2	4,2	-1,7	8,5	5,8	4,2	4,1
Латинська Америка Карибський басейн	6,4	4,4	3,4	2,8	5,3	5,7	2,7	2,2	1,0
Ближній Схід Північна Африка ****	1,7	1,7	-5,8	4,9	6,0	6,2	6,1	4,5	3,2
Африка на південь від Сахари	13,4	4,6	8,6	5,5	3,5	3,9	4,1

* *Bénétrix et al., 2012, за 1870-2007 рр.; розрахунок Секретаріату ЮНКТАД на основі даних ЮНКТАДстат за 2007-2014 рр. [Trade and Development. Report 2016, UNSTAD, UN, New York and Geneva]*

** *Європейська периферія* : Австрія, Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, колишня югославська Республіка Македонія, Угорщина, Греція, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Україна, Фінляндія, Хорватія, Чорногорія, Чехословачія (за період до 1933 р.), Чеська Республіка, Югославія (до 1995 р.).

*** *Азія* : включає країни, що розвиваються Східної, Південно-Східної та Південної Азії; Вануату, Грузію, Казахстан, Кірибаті, Киргизстан, Папуа-Нову, Гвінею, Самоа, Соломонові о-ви, Таджикистан, Тонго, Узбекистан, Японію.

**** *Ближній Схід і Північна Африка* : Алжир, Бахрейн, Єгипет, Ірак, Іран, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Ліван, Марокко, Оман, Саудівська Аравія, Судан, Сирія, Туніс, Туреччина, ОАЕ, Ємен.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Таблиця 4.2

**Світове зростання промисловості:
щорічні зміни за період 2010–2017 рр.***

Країни та регіони	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017**
<i>Світ</i>	4,1	2,8	2,2	2,3	2,6	2,6	2,2	2,6
<i>Розвинуті країни</i>	2,6	1,5	1,1	1,2	1,8	2,2	1,7	1,9
• Японія	4,2	-0,1	1,5	2,0	0,3	1,2	1,0	1,2
• США	2,5	1,6	2,2	1,7	2,4	2,6	1,6	2,1
Європейський Союз (EU-28)	2,2	1,7	-0,4	0,3	1,7	2,3	1,9	1,9
Єврозона	2,1	1,6	-0,9	-0,3	1,2	2,1	1,7	1,8
• Франція	2,0	2,1	0,2	0,6	0,6	1,3	1,2	1,4
• Німеччина	4,1	3,7	0,5	0,5	1,6	1,7	1,9	1,9
• Італія	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,8	0,9	1,0
• Великобританія	1,9	1,5	1,3	1,9	3,1	2,2	1,8	1,5
Країни-члени ЄС після 2004	2,0	3,1	0,5	1,2	2,9	3,6	2,9	3,2
<i>Трансформаційні економіки</i>	4,7	4,7	3,3	2,0	0,9	-2,2	0,4	1,8
<i>Країни, що розвиваються</i>	7,8	5,9	4,9	4,8	4,4	3,8	3,6	4,2
<i>Африка</i>	5,2	1,2	5,7	2,4	3,7	3,0	1,5	2,7
Північна Африка	4,1	-6,6	10,2	-3,7	1,2	2,9	2,1	3,2
Південна Африка	3,0	3,3	2,2	2,3	1,6	1,3	0,3	0,5
<i>Латинська Америка і Кариби</i>	6,0	4,4	3,0	2,8	1,0	-0,3	-0,8	1,2
Кариби	1,3	2,2	2,2	2,9	2,8	3,9	1,7	2,6
Центральна Америка	3,7	5,4	4,8	3,6	3,8	4,3	3,7	4,0
Мексика	5,2	3,9	4,0	1,4	2,2	2,6	2,3	1,9
Південна Америка	6,6	4,7	2,6	3,3	0,2	-1,8	-2,5	0,6
• Бразилія	7,5	3,9	1,9	3,0	0,1	-3,8	-3,6	0,1
<i>Азія</i>	8,8	7,1	5,5	5,8	5,6	5,2	5,1	5,2
Східна Азія	9,7	7,8	6,2	6,4	6,2	5,5	5,5	5,6
• Китай	10,6	9,5	7,9	7,8	7,3	6,9	6,7	6,7
Південна Азія	9,1	5,5	3,2	4,9	6,4	6,1	6,5	6,3
• Індія	11,0	6,1	4,9	6,3	7,0	7,2	7,0	6,7
Південно-Східна Азія	8,0	4,8	5,8	5,0	4,4	4,4	4,5	4,7
Західна Азія	6,1	8,4	5,0	5,2	3,4	3,7	2,2	2,7
<i>Океанія</i>	5,6	1,9	1,9	3,2	4,7	4,4	2,0	2,6

*Інформаційне джерело⁶⁸¹ (UNCTAD secretariat calculations, based on United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), National Accounts Main Aggregates database, and World Economic Situation and Prospects: Update as of mid-2017; ECLAC, 2017; OECD. Stat, available at: [http:// stats.oecd.org/](http://stats.oecd.org/) (accessed 17 July 2017); IMF, 2017; Economist Intelligence Unit, EIU Country Data database; JP Morgan, Global Data Watch; and national sources)

** Прогноз даних за 2017 р.

⁶⁸¹ Trade and Development report 2017. Beyond austerity: towards a global new deal. /Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development United Nations New York and Geneva, 2017.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Унаслідок цього змінюється дипломатичний формат взаємодії між країнами та механізми регуляторної політики у сфері міжнародної торгівлі, що пов'язується з необхідністю: удосконалення режимів міжнародного екологічного управління; посилення екологічного контролю експортно-імпортних потоків; ідентифікації екологічних наслідків експансіонізму, торговельних війн, торговельної контрабанди тощо.

На фоні екологічних викликів, динаміка міжнародної торгівлі демонструє нові тренди як відображення екстернальних та інтернальних імпульсів розвитку країн, а також ступеня узгодженості, ритмічності дій ринкових агентів щодо торговельної дипломатії (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Динаміка темпів зростання експорту та імпорту товарів
в окремих регіонах і країнах світу за 2013–2016 рр.*
(у % до попереднього року)**

Регіони / країни	Обсяг експорту				Обсяг імпорту			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Всі країни світу	3,1	2,0	1,4	1,7	2,3	2,5	1,9	2,1
Розвинуті країни, у т. ч. Японія	2,1	1,7	2,1	1,0	0,0	2,8	3,3	2,7
США	2,6	3,3	-1,1	-0,2	0,8	4,7	3,7	3,6
Європейський Союз	1,9	1,6	3,3	1,1	-1,0	3,2	4,1	2,8
Країни транзитивної економіки	2,0	0,5	1,0	-1,6	-0,4	-7,9	-19,9	7,3
Країни, що розвиваються	4,4	2,5	0,6	2,8	5,5	2,7	1,1	1,1
Африка	-1,6	-2,0	0,6	2,9	6,8	3,6	0,7	-4,6
Африка на південь від Сахари	2,8	1,9	0,7	-0,3	7,5	4,3	-0,3	-6,6
Латинська Америка і Карибський басейн	2,4	2,3	3,2	2,3	3,8	0,0	-2,0	-4,2
Східна Азія	6,7	4,9	-0,6	0,6	7,0	3,4	-1,1	2,2
у т. ч. Китай	8,5	5,6	-0,9	0,0	9,1	2,9	1,8	3,1
Південна Азія	0,0	1,1	-1,4	18,1	-0,4	4,7	7,4	8,9
у т. ч. Індія	8,5	3,5	-2,1	6,7	-0,3	3,2	10,1	7,3
Південно-Східна Азія	5,0	3,7	3,7	3,9	4,2	2,4	5,7	4,4
Західна Азія	3,7	-3,2	-0,6	3,5	6,7	2,2	3,1	-2,4

*UNCTAD secretariat calculations, based on UNCTADstat / Trade and Development report 2017, p.8

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Саме тому, в міжнародній практиці має місце ускладнення екологічної стратифікації. Відсутність єдиної політичної ідеології екологічного спрямування країн означає радше вертикальну, ніж горизонтальну концентрацію економічних ролей у світовій системі на тлі міждержавних діалогів і міжцивілізаційних протистоянь. Майбутнє людства видається в спектрі збільшення ризиків вичерпання природних ресурсів, загострення суперечностей між «центром» і «периферією» світової економіки, зростання глобальної екологічної кризи та ринкової біфуркації.

Внаслідок цього у світі й надалі підтримується рух, який був започаткований ще в 70-х рр. ХХ ст. щодо екологізації міжнародних торговельно-економічних відносин, залучення до цього процесу сил дипломатії впливу, сприяння та урегулювання конфліктних ситуацій. Країнами – учасницями ГАТТ було створено спеціальну групу з питань екологічних заходів і міжнародної торгівлі (ЕМІТ-group). Так, у 1994 р. в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) був створений Комітет з торгівлі і навколишнього середовища (рис. 4.4).

Представники Міністерської конференції СОТ (Давос, 2001 р.) звернули увагу на необхідність підготовки багатосторонніх угод із довкілля та використання для цього різних можливостей екологічної дипломатії. Насамперед, це питання гармонізації принципів, норм, правил і зобов'язань СОТ, а також відповідних положень, зафіксованих у цих угодах (Конвенція з біологічного різноманіття; Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар; Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та ін.). Через наявність певних розбіжностей і суперечливих позицій, зафіксованих у багатосторонніх угодах країн і в угодах СОТ («торгівля – довкілля»), було прийнято рішення про створення консультативного механізму в СОТ з метою узгодження позицій між країнами та розширення повноважень еко-дипломатії.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 4.4. Основні напрями діяльності
Комітету з торгівлі та навколишнього середовища COT**

**Джерело: систематизовано автором на основі: URL : <https://www.wto.org>*

У рамках міжнародної практики COT основними документами, що стосуються настанов щодо захисту довкілля, є: 1) Угода про санітарні та фітосанітарні заходи (включає проблематику захисту людини, тварин і рослин від ризиків для їх життя та здоров'я, у тому числі ризиків від добавок, забруднення або токсинів в їжі); 2) Угода про технічні бар'єри в торгівлі (охоплює проблематику удосконалення добровільних і обов'язкових стандартів продуктів, що не визначені як санітарні та фітосанітарні заходи відповідно до попередньої Угоди)⁶⁸².

Але необхідно зауважити, що введення країнами заборони на виробництво, продаж, використання та імпорт екологічно

⁶⁸² Global Political Economy / ed. By J. Ravenhill. Oxford University Press, 2011. P. 460.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

небезпечної продукції (технологій, товарів) може досить різноманітно впливати на зовнішньоторговельні зв'язки. З одного боку, це спричиняє скорочення (припинення) міжнародної торгівлі товарами, з іншого – активізує міжнародну торгівлю екологічно небезпечними товарами переважно до країн, які не запровадили екологічні обмеження. Це засвідчує потребу в диверсифікації векторів міжнародної торгівлі та здійснення:

- синхронізації, збалансування й контролю напрямів екологічного та економічного сектору зовнішньоторговельних відносин;

- мінімізацію екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення товарів і послуг;

- еко-трансформацію національних торговельних комплексів;

- формування експортної спеціалізації економіки, збільшення секторів/ галузей у національній екологічній індустрії;

- інтернаціоналізацію екологічних зовнішніх витрат як процесу поширення ідеології екологізації тощо.

Механізм лібералізації зовнішньоторговельних відносин передбачає узгодження цілей екологічної політики (на національному, регіональному та глобальному рівнях), а також урахування впливу екологічної політики на міжнародну торгівлю і торговельної політики – на екологічну ситуацію у світі. Але ускладнення, що виникає в процесі лібералізації торгівлі, наприклад, спектр тарифів (табл. 4.4), зумовлює посилення міжнародної конкуренції та спричиняє *екологічний демпінг*, за якого :

- 1) компанія здійснює забруднення довкілля у приймаючих країнах із низькими екологічними стандартами з метою скорочення витрат виробництва й отримання додаткових переваг у торгівлі (це спричинило необхідність запровадження екологічних тарифів)⁶⁸³;

- 2) країни послідовно знижують екологічні стандарти з метою отримання порівняльної переваги над конкурентами в торгівлі або залучення іноземного капіталу;

⁶⁸³ Філіпенко А.С. Міжнародна екологічна політика/ Міжнародні економічні відносини: політика: підручник. Київ: Київський університет, 2015. С. 186.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

3) країни-лідери, скориставшись певними екологічними вимогами, обмежують імпорт у свої країни та порушують режим сприяння у міжнародній торгівлі⁶⁸⁴.

Таблиця 4.4

**Середній рівень тарифів за групами країн у 2014 р. і зміни
2008–2014 рр.*
(в процентах і процентних пунктах)**

Група імпортерів	Регіони світу	Група експортерів						
		Східна Азія	Латинська Америка	Південна Азія	Африка південна до Сахари	Країни транзитивної економіки	Західна Азія і Північна Африка	Економічно розвинуті країни
Група імпортерів	Східна Азія	2,6 [-0,7]	4,5 [-0,2]	3,2 [-0,9]	1,9 [0,1]	2,6 [0,0]	1,6 [-0,2]	5,2 [-0,6]
	Латинська Америка	9,2 [-0,4]	1,1 [-0,6]	9,7 [-0,5]	1,5 [-0,3]	2,1 [0,5]	2,9 [-0,2]	3,8 [-0,3]
	Південна Азія	13,2 [0,8]	10,2 [-3,7]	7,1 [-0,7]	4,5 [-2,0]	7,4 [0,4]	5,2 [-2,9]	10,6 [0,8]
	Африка південна до Сахари	11,4 [-0,2]	9,1 [0,0]	8,1 [0,3]	3,9 [-0,7]	6,9 [-0,4]	5,1 [-0,3]	7,5 [-0,7]
	Країни транзитивної економіки	6,7 [-2,4]	9,0 [-2,7]	6,7 [-2,5]	1,7 [-1,2]	0,4 [0,3]	6,2 [-1,4]	4,6 [-2,0]
	Західна Азія і Північна Африка	5,6 [-0,3]	5,4 [-1,3]	4,0 [0,1]	3,5 [-0,4]	6,9 [3,0]	1,6 [-0,3]	3,7 [-0,7]
	Економічно розвинуті країни	2,7 [0,3]	1,1 [0,3]	2,9 [0,0]	0,3 [-0,2]	1,1 [0,2]	0,4 [-0,1]	1,8 [-0,3]

* UNCTAD secretariat calculations, based on UNCTADstat / Trade and Development report 2016, p. 19.

Примітка: У комірках матриці наведені значення тарифного індексу закритості торгівлі (ТІЗТ), що розраховані щодо імпорту регіонів (зазначених у рядках) і експорту регіонів (зазначених у стовпцях). Цифри у квадратних дужках означають процентні зміни ТІЗТ впродовж 2008–2014 рр.

Так, паралельно з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності виникають нові форми протекціонізму, що є свідченням прагнень країн до пошуку компромісів через посідання політичних, економічних, екологічних й безпекових інтересів у сфері міжнародної торгівлі. Удосконалення практики взаємоприйнятних рішень щодо покращання екологічної ситуації включає дипломатичний ресурс. Екологічна дипломатія у цій

⁶⁸⁴ Купінець Л., Харічкова С. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі. Економіка України. 2006. №4. С. 71.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

сфері є доцільною щодо зменшення торговельних ризиків, суперечностей і конфліктів, що мають свою варіативність залежно від рівня соціально-економічного й екологічного розвитку країн і ступеня їх активності в досягненні консенсусу.

Паралельно з цим виокремлюють індикатори впливу на ефективність застосування міжнародних екологічних режимів: склад учасників основних режимних угод, принципові положення дії режиму, механізми досягнення відповідності чи контролю в застосуванні режиму, процес інституціоналізації режиму.

Водночас практика різноманітних міжнародних режимів і проблемність їх застосування у торговельній сфері корелюється з *«перепонами» в реалізації екологічної дипломатії*, зокрема це:

– системні → зумовлюються мірою узгодженості законів глобальної політичної, екологічної та правової системи;

– процедурні → супроводжуються недостатньою консолідацією країн, частковою їх компетентністю і звуженістю дипломатії в ідентифікації міжнародних екологічних проблем, часовою пролонгацією в ініціативах ратифікації міжнародних договорів та здійсненні імплементації⁶⁸⁵;

– ресурсні → виявляються внаслідок незацікавленості деяких країн в оновленні міжнародного договірною середовища внаслідок їх слабкої економічної та ресурсної дієздатності до екологізації;

– просторові → пов'язуються зі складністю визначення масштабів екологічних загроз, наявністю реальних і потенційних причинно-наслідкових екологічних зв'язків у світовому господарстві; різним геополітичним концептом екологічної спрямованості в розвитку економік країн;

– інструментальні → характеризуються дипломатією та способами реагування країнами на дисонанси у сфері міжнародної торгівлі, а також можливостями застосування інструментів екологічного регулювання зовнішньоторговельних операцій (рис. 4.5) та ін.

⁶⁸⁵ Копылов М.Н., Копылов С.М., Мохаммад А. Формирование глобальной экологической политики и международных режимов международного экологического управления: Per aspera ad astrum. Вестн. Волгоград. гос. ун-та. 2015. Сер. 5. № 2 (27). С. 138–150.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 4.5. Базовий інструментарій екологічного регулювання зовнішньоторговельних операцій**

*Джерело: систематизовано автором на основі джерел^{686,687}

⁶⁸⁶ Купінець Л., Харічкова С. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі. Економіка України. 2006. №4. С. 66–69.

⁶⁸⁷ Бохан А.В. Екологічний вимір лібералізації зовнішньоекономічних відносин. Зовнішня торгівля в контексті реалізації механізмів Кіотського

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Зазначені «перепони» є взаємопов'язаними та мають свою варіативність залежно від рівня соціально-економічного й екологічного розвитку країн і ступеня їх активності в досягненні консенсусу. Так, за даними звіту «Майбутнє ресурсів» (аналітичного центру Chatham House), спостерігається зміна акцентів у міжнародній політиці щодо розвитку торговельних маршрутів сировини і функціонування світових ринків ресурсів. Політика управління ресурсами за принципом «кожна країна за себе» обумовлює нездатність ринків адекватно відповідати на підвищення цін. Виникає прецедент нових торгових війн, ліквідація режимів урегулювання в рамках СОТ, деградації довкілля та голоду в бідних країнах тощо. Крім того, у доповіді наголошується⁶⁸⁸:

➤ зростання економік, що розвиваються, кардинально трансформує світовий ринок торгівлі ресурсами та утворює певні залежності між державами (наприклад, щодо нафти з Близького Сходу до Китаю, зерна – з України і Росії на Близький Схід, пальмової олії – з Малайзії й Індонезії в Китай та Індію);

➤ виникнення нових захисних реакцій країн на випадок, коли закінчуються дешеві ресурси; відбувається посилення контролю за експортом продовольства та держкомпаніями, що здійснюють постачання сировини з інших держав (наприклад, у 2008 р. Україна, Китай і Аргентина відповіли на зростання світових цін на харчові продукти збільшенням оподаткування та контролем потоків експорту зерна, що спричинило аналогічну реакцію інших учасників/агентів цього світового ринку, нову хвилю підвищення цін та кризи довіри з одного ресурсу на інший;

➤ формування нових механізмів (у тому числі інституціональних) для пом'якшення наслідків шоків від цін на

протоколу. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання: монографія; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. С. 583–614.

⁶⁸⁸ Chatham House: ресурсний націоналізм Китаю, України та Аргентини загрожує стабільності світових ринків. URL : m.tyzhden.ua/news/67285/11.12.2012

сировинні товари (наприклад, є заклики до Китаю та Індії аби вони об'єдналися й розробили механізми, що дозволяли б у надзвичайних ситуаціях ділитися нафтою, а також в обов'язковому порядку трейдерам металами складати звіти аби зменшити спекуляція та ажіотаж);

➤ функціонування ОПЕК за таких умов демонструє очевидні складності під'єднання до неї нових міжнародних картелей, створених на інших ресурсних ринках;

➤ існування «сліпоти» стандартних приписів щодо ресурсної політики, що виступає своєрідним імпульсом до погіршення майбутніх прогнозів кон'юнктури світового ринку, ступеня нераціональності економічного вибору та природокористування.

Доцільно погодитися з експертами, що амплітуда конфліктів між торговельними і екологічними режимами все ж може бути зменшена або «пом'якшена» засобами різної дипломатії, що інтернаціоналізує економіку з огляду потенціалів: фінансових, енергетичних, природних, екологічних, інноваційних, інвестиційних та інших ресурсів.

У цьому контексті *завдання екологічної спрямованості розвитку міжнародної торгівлі* пов'язується з необхідністю:

– синхронізації економічного і екологічного секторів міжнародної торгівлі; мінімізації екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення товарів і послуг;

– екологізації структури національних торговельних комплексів, їх інтеграції у міжнародні та глобальні мережі через включення до них інтерактивних компонентів;

– формування екологічно спрямованої експортної спеціалізації економіки, інноватизації екологічної індустрії країн;

– впровадження екологічних стандартів і залучення іноземних інвестицій в екологічні проекти та бізнес-концепти;

– стимулювання екологічного вектору торговельних контактів між країнами за умов розширення мережі дипломатичної підтримки.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Однак сама лібералізація міжнародної торгівлі, як зазначалося, супроводжується проявом зовнішніх ефектів позитивного та негативного характеру, що є наслідком різних екологічних впливів: товарних, технологічних, масштабних, структурних, політичних, інституційних. У зв'язку з цим *у сфері міжнародної торгівлі виникає доцільність виявлення різних компромісів, які можуть стосуватися:*

- механізмів використання екологічних інструментів у міжнародній торгівлі при вирішенні регіональних, державних, міжнародних і глобальних проблем;
- процесів узгодження національної екологічної політики з правилами Світової організації торгівлі та їх можливе взаємне лімітування;
- правил використання інструментів технологічної безпеки у міжнародній торгівлі для урівноваження стану навколишнього середовища та його безпеки;
- контролю регуляторних інструментів міжнародних торговельних операцій, що можуть спричиняти реалізацію інтересів однієї сторони за рахунок витрат іншої;
- проблем виявлення взаємозалежності між екологічною політикою країн, прямими іноземними інвестиціями, корупцією, милітаризмом і тероризмом;
- причин наслідування країнами політики: «селекції» екологічних проблем; спеціалізації створення «притулків для забруднювачів»; економічної вигідності посередництва у глобальному трафіку екологічно небезпечної контрабанди;
- напрямів утворення нових сфер міжнародного співробітництва країн щодо спільної протидії інтернаціоналізації злочинності⁶⁸⁹.

⁶⁸⁹ У 2018 р. підписано тристоронній «Меморандум про порозуміння» між Державною фіскальною службою України, Адміністрацією державної прикордонної служби України та Управлінням ООН з питань наркотиків і злочинності спільно з Всесвітньою митною організацією за фінансової підтримки уряду Канади. Подібний проект успішно реалізується під егідою ООН і її компетентних служб у понад 50 основних транзитних і морських державах світу. Мета – збільшити якість митного огляду та показники виявлення нелегальних наркотичних, вибухових і шкідливих речовин під час транспортування великих

У контексті вище зазначених тенденцій у світовій практиці господарювання сформувався відповідні режими міжнародного екологічного управління. Вони містять систему принципів, норм, правил, операційних процедур, інститутів, яку створюють держави (інші актори) або яку вони приймають для регулювання й координації своїх дій щодо екологізації сфери міжнародної торгівлі (рис. 4.6).

Водночас для кожної країни світу існують власні завдання⁶⁹⁰ і потреби щодо удосконалення екологічного управління⁶⁹¹ та посилення їх інтеграційного формату⁶⁹². Адже головна перепона в гармонізації цих режимів – побоювання економічно слабких країн, що нові правила будуть використані розвинутими країнами як обґрунтування для екологічного протекціонізму та створення інших нетарифних бар'єрів. Переговори з цього питання відбуваються в рамках Дохійського раунду, що орієнтований на подолання суперечностей між міжнародними екологічними угодами та правилами СОТ⁶⁹³.

вантажів морським транспортом чи авіасполученням. Україна буде під'єднана до міжнародної системи обміну даними «ContainerCOMM», яка реєструє і відстежує підозрілі перевезення великогабаритного вантажу [Україна долучилася до «Глобальної програми ООН з контролю над контейнерними перевезеннями». URL : <http://council.mfa.gov.ua/16.01.2018>].

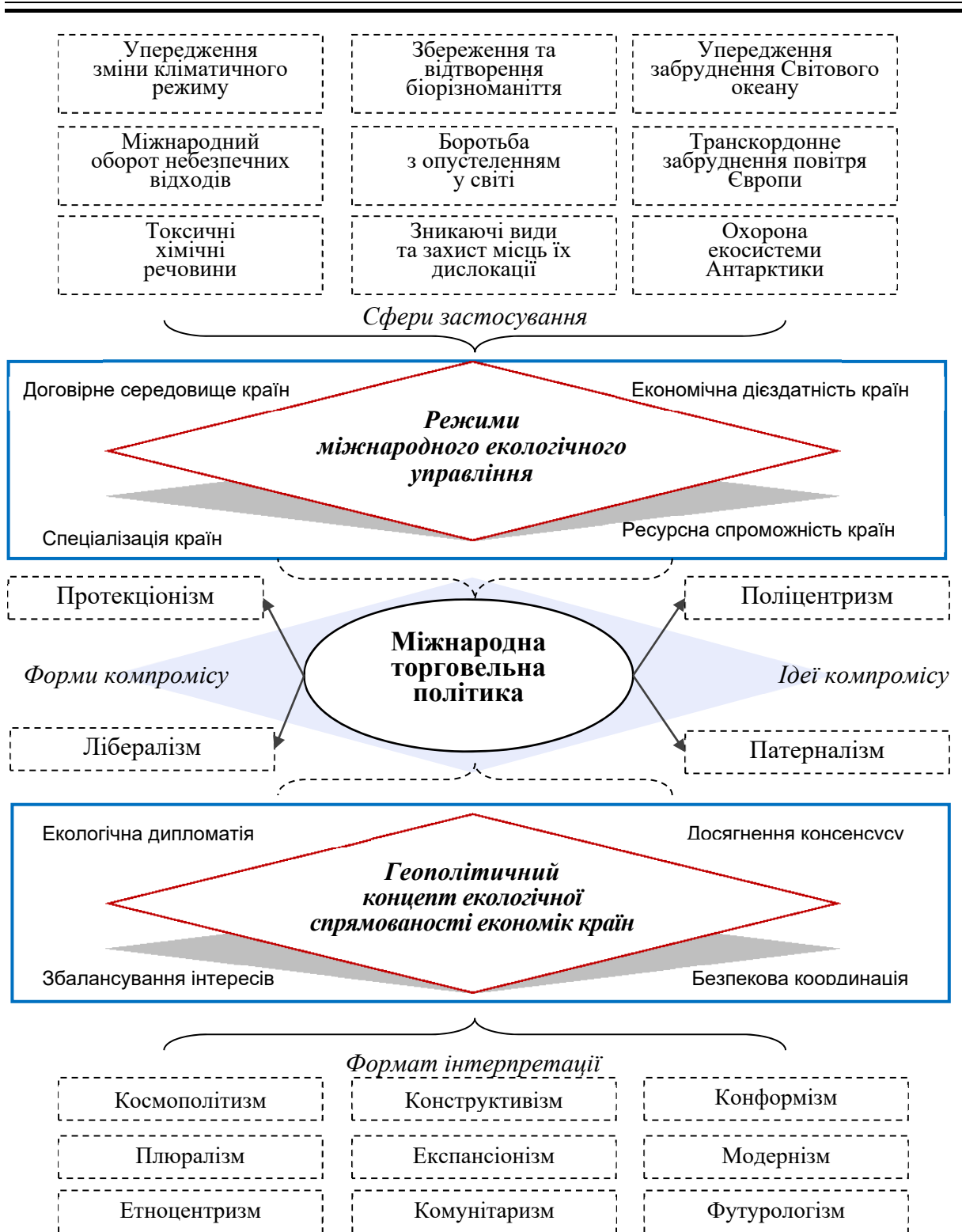
⁶⁹⁰ У 2017 р. Україна приєдналася до Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA), що дозволить впроваджувати більш ефективні механізми реалізації проектів у сфері безпечної енергії, зменшенню залежності від імпорту традиційних енергоносіїв [URL: www.prezident.gov.ua/news/27.12.2017].

⁶⁹¹ Олефіренко О.В. Удосконалення державного екологічного управління : досвід Європейського Союзу для України : автореф. дис. ... канд. наук з дер. упр. : 25.00.01; Львів регіон. Ін-т дер. управ. Нац. акад. держ упр. при Президентові України. Львів, 2012. 20 с.

⁶⁹² Марушевський Г.Б. Інтеграція управлінських рішень для збалансованого розвитку : посібник. Київ : Центр екол. освіти та інформації, 2014. 294 с.

⁶⁹³ Близнацкая Е.А. Международное экологическое управление: ключевые вопросы осуществления и перспектив. Вестн. МГИМО ун-та. 2012. № 2. С. 147–154.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

*Рис. 4.6. Простір екологічної дипломатизації сфери міжнародної торгівлі **

**Джерело: розроблено автором.*

У цьому контексті зростає значущість багатосторонньої еко-дипломатії в оновленні інституціональної конфігурації міжнародної торгівлі, а також у генеруванні нових імпульсів відносин між країнами з урахуванням можливостей клас-терної взаємодії таких міжнародних інституцій, як: Комітет торгівлі та навколишнього середовища СОТ, Всесвітній фонд охорони навколишнього середовища (World Wildlife Fund, WWF), Міжнародний банк розвитку і реконструкції (International Bank for Reconstruction and Development), Міжнародна спілка охорони природи і природних ресурсів, Організація економічного співробітництва і розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD), Міжнародне агентство з атомної енергетики (International Atomic Energy Agency, IAEA), Міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація (Food and Agriculture Organization, FAO), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) та ін.

Парадоксом у функціонуванні міжнародних екологічних організацій є те, що їх діяльність може контролюватися з боку інших екологічних інституцій. Зокрема, «Greenpeace» звинувачує СОТ у тому, що вона застосовує принцип «селекції» у міжнародному екологічному праві, приміром, підтримує міжнародну торгівлю екологічно небезпечними товарами переважно до країн, які не запровадили екологічні обмеження. Критичні зауваження також стосуються ООН – до її системи входить близько 44 організацій, функціонально спрямованих на міжнародне екологічне управління, але в їх діяльності спостерігається «фрагментація» оперативних і термінових заходів, що спричиняє додаткові екологічні та економічні ризики.

З огляду на це, правомірною є теза У Бек: *«Світ модерну проникнутий різноманітними глобальними загрозами і певною мірою звик до них. Саме інсценізації загроз у суспільстві ризику породжують байдужість і нечутливість до цих загроз... Усвідомлена загроза людству породжує тиск для досягнення консенсусу, який ліквідує розрив між примусом до*

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

консенсусу й політичним знаходженням рішень. Світова громадська рефлексія глобальних небезпек закриває прогалину в консенсусі в результаті сприйняття ризику, який відкриває свободу для дій з транснаціоналізації ринків»⁶⁹⁴. Тому механізм розвитку міжнародної торгівлі повинен включати різні функціональні шари дипломатії й співпраці регуляторних структур⁶⁹⁵.

Водночас полярним є судження Ф. Шарпфа, який зазначив, що: «Примус до консенсусу не покращує можливість ухвалювати обов'язкові рішення. Радше ситуація є протилежною: чим сильніший примус до консенсусу, чим більше треба працювати разом, спільно заради досягнення рішень, тим більше виникає проблем з кооперацією. Транснаціоналізація успішна тоді, коли впроваджується принцип ухвалення рішень більшістю та зменшується примус до консенсусу»⁶⁹⁶.

Беручи до уваги таку аргументацію, спільні рішення країн у сфері екологізації міжнародної торгівлі формуються з урахуванням національних витрат на охорону довкілля та економічну модернізацію господарських комплексів. Свідченням цього є практичний досвід політики екологічної дипломатії у сфері боротьби за збереження клімату, де сторони прагнуть досягнути консенсусу відносно поділу обов'язків між країнами світу⁶⁹⁷. У 2015 р. було утворено Паризький кліматичний альянс країн у рамках ініціатив COP 21 (Конференція ООН з питань клімату) і CRP-11 (Наради

⁶⁹⁴ Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. С. 319.

⁶⁹⁵ Мельник Т. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. С. 387.

⁶⁹⁶ Scharpf F. The Viability of Advanced Welfare States in the International Economy. Vulnerabilities and Options, in Journal of European Public Policy 7/2, 2000. S. 190–288.

⁶⁹⁷ Van Asselt H. The fragmentation of global climate governance : consequences and management of regime interactions / H. Van Asselt. - Northampton : Edward Elgar Publ., 2014. 352 p.

сторін за Кіотським протоколом) з метою втримання температури глобального потепління.

Паризька кліматична угода базується на принципі «знизу вгору»: країни самостійно визначають цілі зменшення викидів забруднюючих речовин до атмосфери з урахуванням національних стратегій розвитку в енергетиці, економіці, транспорті, екології (рис. 4.7). Але країни мають чітко дотримуватися міжнародного екологічного права⁶⁹⁸.

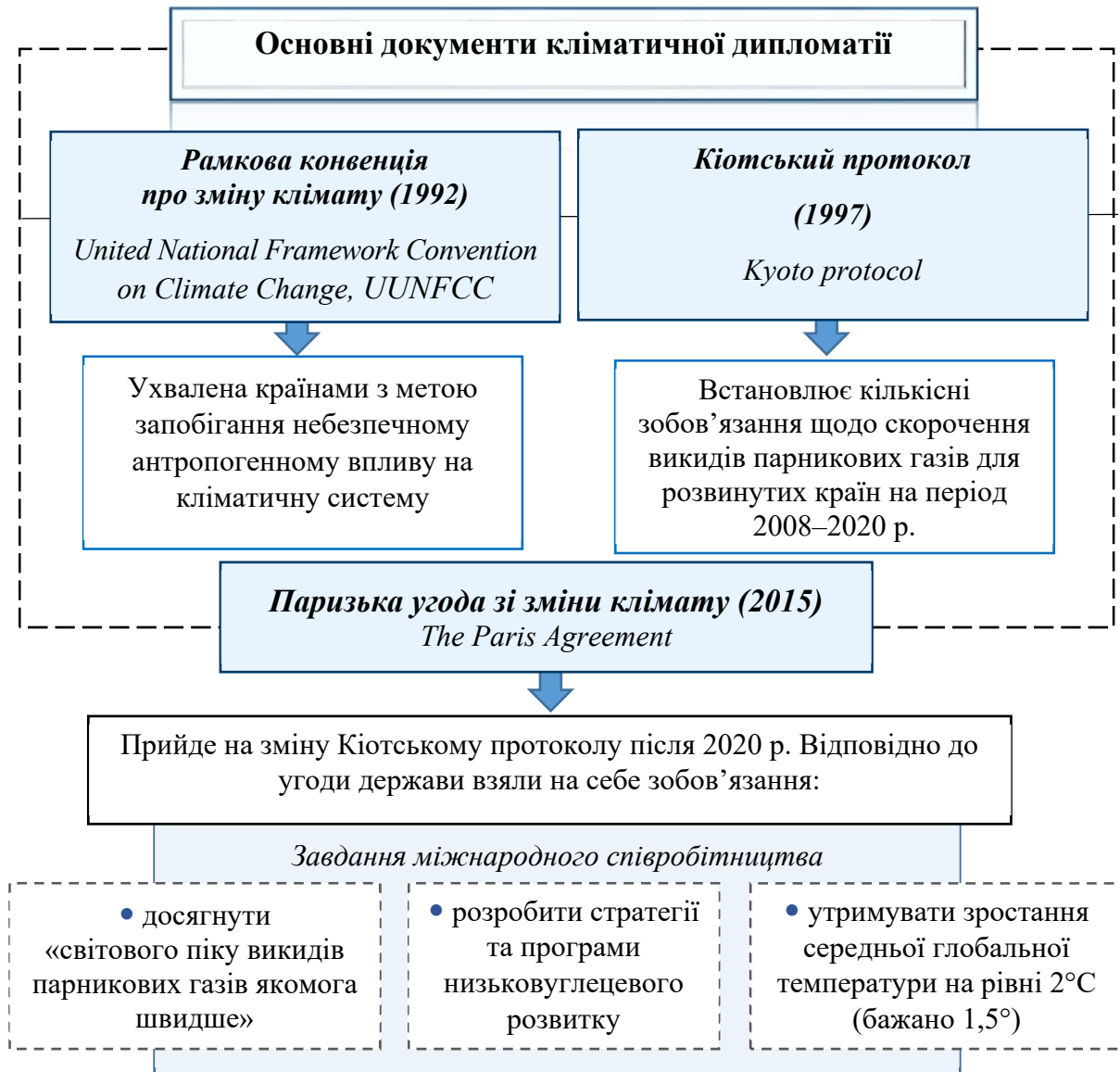
Разом з цим існує можливість отримання природничо-наукових знань щодо процесів глобальної зміни клімату та є підґрунтям для оцінки потенціалу й вартості подолання її негативних наслідків. Крім того, економічна політика глобальної зміни клімату має потенціал для здійснення конкурентного впливу на національні економіки країн-учасниць переговорного процесу. Цей вплив, своєю чергою, оцінюється відповідно до концепцій конкурентоспроможності національної економіки та є стимулом для розробки політичних і дипломатичних заходів підтримки виробників, що створює зворотний зв'язок із процесом розробки кліматичної політики⁶⁹⁹.

У зв'язку з наявністю взаємозв'язку (джерел конфлікту цілей) між кліматичною політикою та конкурентною політикою, особливого значення набуває «кліматична дипломатія», під якою необхідно розуміти – вид дипломатії у сфері міжнародної взаємодії та подолання конфліктності, пов'язаної з проблемами зміни клімату, а також узгодження намірів країн щодо використання економічних інструментів охорони довкілля, механізмів торгівлі правами на викиди тощо.

⁶⁹⁸Гирич О. Міжнародне екологічне право як регулятор відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зовнішні справи. 2016. № 11. С. 55–57.

⁶⁹⁹Резнікова Н.В. Діалектика цілей кліматичної політики та політики підтримання конкурентоздатності /Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі : екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. – Київ : Вістка, 2016. С. 183–184.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

*Рис. 4.7. Екологічна спрямованість намірів країн у розвитку кліматичної дипломатії**

Джерело: систематизовано автором на основі джерела⁷⁰⁰

Доцільно звернути увагу на те, що між Паризькою Угодою та Кіотським протоколом є ряд відмінностей:

- в Кіотському протоколі були відображені наміри окремих країн щодо кількісних зобов'язань відносно скорочень викидів на період 2012–2020 рр. (табл. 4.5); в Паризькій угоді

⁷⁰⁰ Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. Київ : Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». 2017. С. 16.

скасовано будь-які санкції за викиди парникових газів і кожна країна сама визначатиме для себе обсяги скорочення викидів (до нової угоди приєдналося близько 160 країн, частина з яких раніше не брали зобов'язань щодо скорочення викидів перед світовою спільнотою);

- Кіотський протокол дозволяє міждержавну торгівлю квотами, але існуюча неоднорідність учасників цього ринку⁷⁰¹ та суттєві розбіжності в правилах торгівлі перешкоджають об'єднанню торговельних площ (рис. 4.8), зменшенню трансакційних витрат, підвищенню ризиків участі країн у торгівлі квотами⁷⁰²; Паризька угода не передбачає міждержавної торгівлі квотами;

- відповідно до Паризької угоди країни матимуть можливість використовувати ринкові механізми для досягнення своїх цілей зі скорочення викидів парникових газів, купуючи міжнародні вуглецеві одиниці, які мають відображати реальні скорочення викидів парникових газів; а детальні правила функціонування нових ринкових механізмів мають бути затверджені на наступних Конференціях сторін, у Рамкових конвенціях ООН про зміну клімату та нарадах Сторін Паризької угоди;

⁷⁰¹Пасічна М. Становлення, розвиток і перспективи ринку прав на шкідливі викиди парникових газів. Економіка України. 2010. № 10. С. 87

⁷⁰²Складові ризику країн у торгівлі квотами: 1) специфічність ринку квот, на якому сегмент ф'ючерсних контрактів представлений переважно спекулятивними угодами, сприятиме зростанню посередників і брокерів, а не суб'єктів еко-свідомих суб'єктів; 2) наявність супутніх механізмів торгівлі квотами («схеми зелених інвестицій», «проекти спільного впровадження») стимулює трансфер як нових технологій, так і застарілих у ті країни, де їх використання поки що є економічно доцільним; 3) недосконалість діючих механізмів обчислення квот на викиди в кожній країні може спричинити гальмування або відмову від розвитку відновлювальних джерел енергії; 4) залежність вуглецевого ринку від процесів створення відходів одними підприємствами та скорочення обсягів іншими (ринковий механізм зумовить перерозподіл забруднень, а не їх скорочення в абсолютному вимірі); 5) створення розгалуженої системи моніторингу дозволяє уникати шахрайства при виконанні країнами своїх зобов'язань, але й може спричиняти загрозу безпеці держав за умов використання технологій супутникового відстеження та ін.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

▪ у Паризькій угоді передбачено надання розвинутими країнами технологічної та фінансової допомоги на скорочення викидів ПГ країнам, що розвиваються⁷⁰³.

Таблиця 4.5

**Наміри окремих країн щодо кількісних зобов'язань
відносно скорочень викидів на період 2012–2020 рр.***

Країна ↓	Планові обсяги скорочень викидів, % ↓	Базовий рік ↓
<i>1. Країни, що внесені в Додаток I до Рамкової Конвенції ООН із зміни клімату</i>		
• Австралія	→ 5-15-25	2000
• Білорусь	→ 5-10	1990
• Канада	→ 20	2006
• Хорватія	→ 5	1990
• ЄС-27	→ 20-30	1990
• Ісландія	→ 15	1990
• Японія	→ 25	1990
• Казахстан	→ 15	1992
• Ліхтенштейн	→ 20-30	1990
• Монако	→ 20	1990
• Нова Зеландія	→ 10-20	1990
• Норвегія	→ 30-40	1990
• Росія	→ 15-25	1990
• Швейцарія	→ 20-30	1990
• Україна	→ 20	1990
• США	→ 14-17	2005
<i>2. Країни, що не входять до Додатку I до Рамкової Конвенції ООН із зміни клімату</i>		
• Бразилія	Зменшити викиди на 36,1–38,9% від базових викидів до 2020 р.	
• Китай	Зменшити інтенсивність викидів на 40–50% за 2005–2020 рр.	
• Коста-Ріка	Стати вуглецево-нейтральною країною до 2021 р.	
• Індія	Зменшити інтенсивність викидів на 20–25% за 2005–2020 рр.	
• Індонезія	Зменшити викиди на 26% від базових викидів до 2020 р.	
• Мальдіви	Стати вуглецево-нейтральною країною до 2019 р.	
• Мексика	Зменшити викиди на 50% за 2000–2050 рр.	
• Сінгапур	Зменшити викиди на 16% від базових викидів до 2020 р.	
• Південна Африка	Зменшити викиди на 34% від базових викидів до 2020 р.	

*Джерело: систематизовано автором на основі джерела URL : www.unep.org

⁷⁰³Дубовіч І.А., Булгакова М.Г. Теоретико-методологічні та практичні еколого-економічні й правові засади розв'язання глобальних проблем зі зміни клімату. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Міжнар. екон. відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8. Ч. 1. С. 67–70.

Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації

CERs (Certified Emission Reductions) – Сертифіковані одиниці скорочення викидів

ERUs (Emission Reduction Units) – Одиниці скорочення викидів

EUAs (European Union Allowances) – Європейські права на викиди

AAUs (Assigned Amount Units) – Одиниці встановленої кількості викидів

VERs (Voluntary Emission Reductions) – Добровільні скорочення викидів

Рис. 4.8. Учасники торгівлі «кліматичними активами»*

*Джерело: розроблено автором

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Процес адаптації до кліматичних змін, що значно корегує (часом обмежує) енергетичні основи існування сучасної цивілізації, є досить складним і суперечливим, що потребує додаткових механізмів і застосування дипломатії з метою узгодження еколого-економічних інтересів країн світу. Але, паралельно до цього процесу, відбувається удосконалення: міжнародного екологічного права⁷⁰⁴, дипломатичного права міжнародних організацій, права міжнародної безпеки, права міжнародних договорів, права охорони довкілля⁷⁰⁵, національних екологічних законодавств⁷⁰⁶ – як умов активізації економічного співробітництва між країнами та їх екологічної дипломатії⁷⁰⁷.

Вважаємо, що існують нові сили до міжнародної дипломатії та екологізації зовнішньоторговельних відносин. Адже кожна країна неспроможна самотійно призупинити глобальне потепління клімату, навіть запровадивши високий рівень податкових стягнень, жорстких адміністративних методів чи обмежень щодо викидів парникових газів.

У рамках глобальної екологічної політики, в 2016 р. історичної вагомості набула спільна заява Китаю та США щодо підписання Паризької кліматичної угоди, оскільки до цього вони вважалися протилежними групами на переговорах щодо зміни клімату⁷⁰⁸. Але за результатами Президентських

⁷⁰⁴Шевкунова Є.О. Джерела міжнародного екологічного права : становлення та розвиток: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2014. 18 с.

⁷⁰⁵Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку / [А.П. Гетьман та ін.]; за ред. А.П. Гетьмана; нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 783 с.

⁷⁰⁶Коморна Л. М. Форми систематизації екологічного законодавства України / Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи. Київ: Коло, 2014. 80 с.

⁷⁰⁷Дипломатична діяльність України в сучасному світі / [В.Р. Алексеєнко та ін.; відп. ред. В.Ф. Солдатенко]. Київ : Наукова думка, 2013. 269 с.

⁷⁰⁸Довідково: У світових обсягах викидів парникових газів частка, що належить Китаю – 25%, США – 14%. У 2015 р. спостерігалось зниження рівня викидів CO₂, частково за рахунок прояву циклічних факторів і спаду в енерго-

виборів у США (2016 р.), ратифікація країною цієї угоди призупинилася. Можна стверджувати, що сучасна дипломатія має справу з проявами «екологічної поліфонічності» з боку економічно та індустріально розвинутих країн.

Це пояснюється тим, що світовий ринок є більш відкритим до впливу транснаціональних корпорацій, а існуючі торговельні та екологічні ризики пов'язуються зі стимулюванням трансферу не лише нових технологій, але й застарілих до країн, де їх використання поки що є економічно доцільним.

Аналітики зауважують, що механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів у рамках реалізації «Кіотського протоколу»⁷⁰⁹ може бути не лише економічно вигідним, а й небезпечним для глобальної екології, бо такі заходи більш ефективні в межах однієї країни. За даними Міжнародного енергетичного агентства, за останні двадцять років Україні⁷¹⁰ вдалося зменшити емісію вуглекислого газу більше як на 60%, Румунії – 50, Росії – 30, Німеччині – 25, Чехії – 25, Великобританії – 20, Польщі – 20, Бельгії – 10. Але в ряді країн світу викиди вуглекислого газу навпаки збільшились: у Туреччині на 100%, Австралії – 50, Іспанії – 35, Греції – 24, Канаді – 20, Голландії – 15, Австрії – 15. Слід зазначити, що

ємних секторах економіки КНР. Водночас Китай і США є лідерами в генеруванні відновлювальної енергетики світу.

⁷⁰⁹За «Кіотським протоколом» передбачається надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються у розмірі 100 млрд дол. для розв'язання екологічних проблем. Кліматична панель ООН показує, що рівня чисто нульових викидів слід досягти до 2070 р., аби уникнути небезпечного потепління.

⁷¹⁰Україна бере активну участь у міжнародних переговорах та екологічній дипломатії: ратифікувала Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату (РКЗК ООН). Законом № 435/96-ВР від 29.10.1996, Кіотський протокол до РКЗК ООН – Законом України № 1430-15 від 04.02.2004; Паризьку угоду – Законом № 1469-VIII від 14.07.2016. Україна за економічними показниками відноситься в рамках кліматичного переговорного процесу до індустріально розвинутих країн, має статус країни із перехідною економікою і включена до Додатку I РКЗК ООН. Під час переговорного процесу на міжнародному рівні саме представники уряду України відстоювали необхідність особливого підходу до країн, економіка яких знаходиться на перехідному етапі [Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.] за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2010. С. 10].

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

екологічна політика та дипломатія багатьох країн буде кардинально змінюватися, оскільки боротьба зі зміною клімату до 2050 р. передбачатиме витрати у розмірі близько 5,5% світового ВВП⁷¹¹. Незважаючи на підвищення рівня поінформованості урядів і громадськості про серйозність проблем кліматичних змін, впродовж 1990–2010 рр. світовий обсяг викидів CO₂ все ж таки збільшився на 45%⁷¹².

Внаслідок цього у світі здійснюється переінвестування коштів великих інвестиційних фондів з проектів видобутку викопних палив у проекти розвитку альтернативної енергетики⁷¹³. Ратифікація Паризької угоди зобов'язує уряд країн розробляти свою енергетичну стратегію, спрямовану на повну відмову від викопного палива та перехід на відновлювану енергетику до 2050 року⁷¹⁴.

Маємо констатувати, що ідеї та показники реалізації цього глобального проекту найкраще відображено в аналітичних документах таких конференцій: «Кіото-1997» (Японія), «Буенос-Айрес-1998» (Аргентина), «Гаага-2000» (Нідерланди), «Бонн-2001» (Німеччина), «Марракеш-2001», «Нью-Делі-2002» (Індія), «Мілан-2003» (Італія), «Буенос-Айрес-2004» (Аргентина), «Монреаль-2005», «Найробі-2006» (Кенія), «Балі-2007», «Познань-2008» (Польща), «Копенгаген-2009» (Данія), «Канкун-2010» (Мексика), «Дурбан-2011» (ПАР), «Доха-2012» (Катар), «Варшава-2013» (Польща), «Ліма-2014» (Перу)⁷¹⁵, «Париж-2015» (Франція), «Марракеш-2016» (Марокко), «Бонн-2017» (Німеччина).

⁷¹¹ Україна перевиконала вимоги Кіотського протоколу щодо викидів вуглекислого газу URL : <http://tyzhden.ua>.

⁷¹² Intergovernmental Panel on Climate Change (2011). Report. URL : <http://www.ipcc.ch>.

⁷¹³ Енергетична дипломатія: світові приклади для України. Policy paper. Dixigroup. URL: <http://dixigroup.org/storage/files/2016-09-15>.

⁷¹⁴ European commission. Environment. International Issues. Green diplomacy. URL : http://ec.europa.eu/environment/international_issues/green_diplomacy_en.htm.

⁷¹⁵ Lima-Paris Action Agenda. URL : <http://newsroom.unfccc.int>

На цих конференціях представлені як досягнення, так і втрати країн-учасників у світовому ринку кліматичних інвестицій, а також проблеми екологічної дипломатії. На переконання вчених, досягти балансу між антропогенними викидами і джерелами поглинення парникових газів у другій половині цього століття – означає дійти до «чисто нульових викидів» між 2050–2100 рр. Кліматична панель ООН доводить, що такі цілі слід досягнути до 2070 р., аби уникнути небезпечного потепління. Адже для цього існують відповідні технічні та фінансово-економічні можливості у світі⁷¹⁶.

Важливим кроком у розвитку глобальної екологічної дипломатії є ратифікація Паризької угоди багатьма країнами світу⁷¹⁷. Натомість, французький дипломат Л. Фабіус застерігає: *«Ухвалення Паризької угоди стало «винятковим успіхом», проте цього недостатньо. Поглиблення кліматичних ризиків набуває все більш драматичного характеру, це відбувається швидше, ніж собі уявляє більшість людей»*⁷¹⁸.

Крім того, у доповіді Інституту міжнародного розвитку (ODI) на кліматичних переговорах у Лімі було проаналізовано засоби дев'яти національних і двох інтернаціональних фондів, створених для боротьби зі зміною клімату. Загальний бюджет становив 7600 млн дол. Половину цих коштів отримали лише десять країн. Кожна з цих країн отримала фінансування для боротьби зі зміною клімату, і стільки – для «пом'якшення» ситуації (табл. 4.6). На нашу думку, заявлений диференційний підхід у цій ситуації є результатом еко-дипломатії країн.

⁷¹⁶Council conclusions on climate diplomacy, URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/press//2015/07/20>

⁷¹⁷Бохан А. В. Зовнішня торгівля в контексті механізмів Кіотського протоколу. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання : монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. С. 583–614.

⁷¹⁸Представники 196 країн зібралися на кліматичній конференції в Марокко. Під час кліматичного саміту будуть опрацьовувані процедурні питання щодо втілення у життя Паризької кліматичної угоди. URL : m.dw.com/7/11/2016

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Таблиця 4.6

Обсяги фінансування боротьби зі зміною клімату⁷¹⁹

Країни, що здійснювали фінансування процесу боротьби зі зміною клімату у світі, млн дол.		Країни, що отримали фінансування для боротьби зі зміною клімату, млн дол.		
		Рейтинг	Фінанси для боротьби із зміною клімату	Фінанси для «пом'якшення» ситуації
1. Великобританія	2504.63	1. Марокко	606.96	587.64
2. США	2365.17	2. Мексика	591.11	582.65
3. Норвегія	1634.77	3. Бразилія	533.46	525.93
4. Німеччина	1443.00	4. Південна Африка	466,47	457.92
5. Японія	1433.87	5. Індія	463,69	444.86
6. Канада	436.35	6. Індонезія	364.92	352.81
7. Франція	397.28	7. Туреччина	301.36	301.01
8. Швеція	423.96	8. Україна	292.35	292.35
9. Австралія	279.15	9. Філіппіни	217.47	211.45
10. Іспанія	232.93	10. Тайланд	181.33	179.41

На порядку денному екологічної дипломатії є «кліматичний протекціонізм». Зокрема, про це наголошувалося на переговорах з Індією та підтримано країнами G77/ Китай (країни, що розвиваються), які запропонували пропозиції до Копенгагенської угоди на «Конференції сторін 15» щодо недопущення митних податків на експорт країн, що розвиваються, на кліматичній основі (якщо країна-експортер, на думку країни-імпортера, не вживає достатньо заходів для обмеження викидів парникових газів при виробництві відповідних товарів).

Експерти констатують, що у рамках міжнародних ініціатив, пов'язаних зі зміною клімату торговельний протекціонізм став визнаватися як небезпечна тенденція. Кліматичний протекціонізм порушує багато контроверсійних питань на зустрічах сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату,

⁷¹⁹ Україна увійшла до 10-ти найбільш спонсорованих країн кліматичними фондами. - URL : <http://ua.korrespondent.net/business/08/12/2014>.

які пов'язані із торгівлею та передачею технологій⁷²⁰. Саме тому роль екологічної дипломатії зростає та знаходить відображення у світогосподарських процесах.

Країни, що розвиваються вважають, що додаткові тарифи на їх імпорт, у зв'язку із екологічними стандартами у сфері зміни клімату, є несправедливими для них, оскільки вони мають набагато нижчу технологічну спроможність і не можуть конкурувати із розвинутими країнами в цій сфері. До того ж існують підстави для критичних оцінок із боку політиків, аналітиків і експертів щодо результативності заходів кліматичної дипломатії, що стосується:

➤ завуальованості цілепокладання деяких країн у стриманні рівня атмосферного забруднення на основі контрастної політики нової індустріалізації (наприклад, Китай є ініціатором створення групи досліджень «зелених» фінансів і акціонерного капіталу в рамках «G20»; Китай бере участь у трафіку високотехнологічного сміття і є плацдармом для утилізації 70% відходів електроніки всієї планети)⁷²¹; у даному разі теза Д. Сяопіна: «Китай повинен приховувати свою потужність і чекати на сприятливість моменту», набуває риторичності;

➤ неможливості швидких результатів у вуглецевій ефективності тих країн, які є залежними від енергетичної сировини та диверсифікації економіки (наприклад, Саудівська Аравія пропонує свою модель покращання клімату шляхом: авторитетного впливу на ісламський світ у залученні іноземних екологічних технологій та імпорту обладнання контролю зміни клімату з США, Японії, Німеччини, Великобританії (компанії «Sick Maihak» «Siemens», «Horiba», «Servo Mix»), здобути до 2040 р. статус країни-експортера електроенергії замість нафти);

➤ інверсійності країн у проектах декарбонізації світового господарства через оновлення зовнішньополітичного курсу

⁷²⁰ Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». 2017. С. 16.

⁷²¹ До 70% світових відходів електроніки йде в Китай. URL: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/14/06/2013>.

чи недовіри до стратегем екологізації (наприклад, енергетичні пріоритети США в заявах Д. Трампа оцінюються як велика удача для індустрії нафти та газу – після його президентської перемоги акції виробників вітряних турбін «Games Corp. Tecnologica», «Nordex» знизилися на 2–4%, «Vestas Wind Systems» – 13, продуцентів сонячних панелей «SunPower», «First Solar», «Canadian Solar» – на 4–13; водночас акції вугледобувних компаній «Anglo American», «BHP Billiton», «Rio Tinto» подорожчали на 2–4, «Glencore» – 7)⁷²²;

➤ недосконалості інституційного середовища ринку кліматичних інвестицій через неоднорідність міжнародних учасників, розбіжності у правилах торгівлі та посередництва, політики ТНК, ймовірних загроз нацбезпеці від супутникового моніторингу виконання зобов'язань.

Розвиток міжнародного діалогу відбувається у різних політичних тональностях за умов інтерактивної модальності глобалізації, що свідчить не лише про апробацію нових механізмів екологічної дипломатії у реалізації проекту покращання клімату, але й про взаємозалежність інтересів країн у міжнародній торгівлі. Характеризуючи ситуацію у 2015 р. делегат Франції Л. Тубіана справедливо відзначила: *«Зміна клімату – це про екосистеми. Переговори з проблеми зміни клімату – це про егосистеми»*⁷²³. Оригінальність даної квінтесенції полягає у тому, що дипломатія у певний спосіб «поєднує» елементи першооснов існування світу (вода, земля, повітря, вогонь).

Паризька угода є вигідною близько 1 млн компаній і організації у світі, які пов'язують свій бізнес з інноваційним та екологічними технологіями. Разом з тим існує багато компаній, що виступають проти цього договору та звинувачують учасників переговорів у змові («кліматгейт»). Зокрема, позиція керівництва США щодо виходу з цієї угоди базується на прагненні запобігти економічним ризикам на

⁷²² Екологія США. №1964465 / №1934637. 2016. URL : <http://polpred.com>.

⁷²³ Парижская конференция по климату: успех или провал. URL: www.ng.ru/ng_energiya/12/01/2016.

світовому енергетичному ринку, що можуть коштувати Америці трильйони доларів і мільйонів робочих місць. Одночасно з цим, впливові представники бізнесу й потужні компанії-прихильники «зеленої енергії» («Google», «Facebook», «Tesla Motors», «Apple», «SpaceX») вже створили Американський кліматичний альянс й надалі продовжують реалізувати прибуткові еколого-економічні проекти.

Більшість експертів наполягають на збільшенні екологічних ініціатив, оскільки нехтування ними може вплинути на експорт або обмежити доступ контрагентів на світовий ринок енергоресурсів. Світовий банк, аналізуючи «кліматичні метаморфози», констатує можливість виникнення до 2050 р. ризиків активів загальної вартості 158 трлн дол. Ринкові тренди також свідчать і про зменшення обсягів вугільної генерації у світі – банки, фінансові організації скорочують фінансові вкладення у цю галузь і демонструють наміри підтримки еколого-інноваційних міжнародних проектів. Наприклад, банк Франції «BNP Paribas SA» припинив фінансування проектів нафтогазової розвідки й видобутку сланцевої нафти, геолого-розвідувальних і збутових операцій. До 2020 р. банк планує надати близько 15 млрд євро на фінансування проектів для відновлювальних джерел енергії, а також 100 млн євро – для розвитку нових стартапів у сфері збереження електроенергії та енергоефективності⁷²⁴. Успішне фінансування таких проектів залежить також і від екологічної дипломатії.

За прогнозами обсяг декарбонізації інвестицій до 2020 р. може сягнути рівня 500 млрд дол. Показовим є також досвід Німеччини, що активно реалізує Стратегію «Energiewende», метою якої є масштабний перехід до відновлювальної енергетики в економіці, поступове згортання ядерної енергетики, зменшення використання викопного палива та залучення для цього іноземних інвестицій. Водночас між політиками немає однастайності щодо найдосконалішої енергетичної стратегії. Проте німецькі політичні партії підтримують еколого-

⁷²⁴ Франція. Финансы, банки. № 2345783. URL : <http://polpred.com/> 11.10.2017.

енергетичні трансформації в економіці як вияв загальнонаціональної громадської позиції. У зв'язку з цим відомі компанії «EON», «RWE», «Vattenfall», «EnBW», захищаючи свої бізнес-інтереси, все ж вимушено та публічно оголосили про припинення дії проектів будівництва атомних станцій. Промисловий гігант «Siemens» взяв курс на інноваційні проекти вітро- і гідроенергії, цифрові технології електрифікацію та автоматизацію у форматі «Industry 4.0». На думку вченого Дж. Ріфкін, *Європа і Німеччина, могли б відкрити для людства нову епоху індустріалізації, оскільки в жодній країні світу немає таких унікальних умов для створення «енергетичного інтернету» як у ФРН*⁷²⁵.

Натомість, у Швейцарії відбувся референдум з питань обмеження строків експлуатації трьох старих АЕС в країні до 2017 р., 2024 р. і 2029 р. відповідно. За результатами голосування, ініціативи Партії зелених не знайшли підтримки у 54,2% громадян. Разом три АЕС забезпечують 40% потреб в електроенергії країни, тому могла б виникнути імпортна енергозалежність від сусідніх країн і додаткове навантаження на транспортну мережу, фінансування будівництва інфраструктури та виникнення прецеденту компенсаційних виплат інвесторам, які експлуатуються атомні станції, на суму 6 млрд дол. Було прийнято рішення про відмову від атомної енергії до 2050 р. з поступовим технологічним переходом на відновлювальні джерела енергії⁷²⁶.

Беручи до уваги трагічний колапс на українській АЕС «Чорнобиль» і японській АЕС «Фукусіма-1», екологи закликають Бельгію, Францію, Чехію, Швейцарію – до виведення з експлуатації застарілих АЕС. Нобелівський лауреат С. Алексієвич зауважила: *«Необхідно переглянути існуюче уявлення про те, що природу можна підкорити за допомогою наукових технологій. Прийшло усвідомлення того, що на*

⁷²⁵ Рифкін Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / пер. с англ. М. : Альпина нон-фикшн, 2014. 410 с.

⁷²⁶ Швейцария. Электроэнергетика. № 1994627. URL : polpred.com

Землі людям не треба бути завойовниками. Можливо, ця аварія є попередженням: людству потрібна нова філософія співіснування з природою»⁷²⁷.

Разом з тим, у вищезазначених проявах модальності глобалізації простежується і конструктивність дій. Наприклад, Китай, як країна головування Саміту «G-20» у 2016 р., демонструє рішучість намірів щодо розбудови «інноваційної, взаємопов'язаної та інклюзивної світової економіки». З цією метою ним ініційовано створення групи дослідження «зелених фінансів», до складу якої входять представники G-20, Народний банк Китаю і Центральний банк Англії. Механізми «зеленого фінансування» мають сприяти науково-технічному прогресу в захисті довкілля, виявленню нових драйверів економічного підйому, диверсифікації міжнародних інвестиційних потоків в «зелену індустрію» та удосконаленню моделей екологічного фінансування країн різного рівня економічного потенціалу. Китай, як учасник New Development Bank BRICS⁷²⁸, долучається до реалізації групи проектів у сфері відновлювальної енергетики, сума фінансування складає 911 млн дол. (передбачається зменшення викидів CO₂ на 3,2 млн т /рік)⁷²⁹.

Активізація ініціатив Китаю⁷³⁰ зумовлена певною стурбованістю екологічною ситуацією в країні та її транскордонних регіонах, необхідністю удосконалення політики у сфері економіки, енергетики, демографії, урбанізації, а також доцільністю моніторингу водних ресурсів держав, розміщених вздовж економічного поясу Шовкового шляху і морського Шовкового шляху XXI ст. Серйозність даної ситуації підтверджується і намірами КНР в 2019–2020 рр. реалізувати

⁷²⁷ Нобелевский лауреат Светлана Алексиевич рассказывает об аварии на Чернобыльской АЭС. URL : inosmi.ru/social/13/04/2016.

⁷²⁸ Гаркушенко О. М. Особливості екологічного регулювання в країнах BRICS та ЕАЕС: загрози та можливості для України Економіка промисловості. 2016. № 1. С. 53–72.

⁷²⁹ Екологія Китаю, 25/08/2016. URL : [http : // polpred.com](http://polpred.com).

⁷³⁰ Салицкий А.И., Чеснокова С.В., Шахматов А.В. Китай : мощный старт экологической революции. Перспективы. 2015. № 2. С. 98–108.

космічну програму – запуск науково-дослідного супутника «WCOM» для спостереження кругообігу води у природі в глобальному масштабі.

У 2016 р. також у Руанді (м. Кігал) досягнуті міжнародні домовленості, що мають обов'язковий характер, юридичну силу та часові рамки у виконанні зобов'язань щодо зменшення рівня використання гідрофторвуглеводів від 10% (до 2019 р.) до 85% (до 2036 р.).

Цей формат співпраці передбачає згоду багатих країн допомагати бідним у впровадженні й адаптації технологій. Американським представництвом було констатовано: *«Дипломатія – це завжди нелегко, але ми можемо співпрацювати заради того, аби залишити нашим дітям більш безпечну, більш квітучу, більш захищену і більш вільну планету, аніж та, яку залишили нам»*⁷³¹. Тому у сфері міжнародної торгівлі доцільним є регулювання інтенсивності експортно-імпортних потоків з урахуванням екологічної безпеки для суспільства.

Застосування дипломатії впливу на ці процеси має сприяти: просуванню екологічних товарів на зарубіжні ринки, обмеження доступу небезпечних імпортних товарів; сприяння екологізації торгівлі на основі стратегічного, оперативного та екстреного реагування.

Адже існує діалектична взаємодія між розвитком екологізації та збільшенням масштабів світової торгівлі, що має особливі риси:

- 1) екологічна складова є органічним елементом і об'єктивно притаманна всім об'єктам світової торгівлі послугами;
- 2) екологічна компонента експортного виробництва, товарів та послуг, що реалізуються на світових ринках, полягає у витратах, які спрямовані на зміну їх якісних характеристик, поліпшення характеристик технологічних процесів, покращання умов життєдіяльності населення країн;
- 3) підвищення рівня екологізації світової торгівлі загострює конкурентні відносини, збільшує витрати виробництва, змінює

⁷³¹ Екологія США. №1964465 / №1934637, 2016. URL : <http://polpred.com>.

ціни на еко-товари/еко-послуги, диверсифікує потоковість зовнішньоторговельних зв'язків.

Рівнобіжно до зазначених міжнародних процесів спостерігається: нерівномірність доступу ринкових суб'єктів до екологічної сировини, матеріалів і ресурсів; контрастність у науково-технологічному потенціалі країн світу, що зумовлює диспропорційність у розвитку екологічного виробництва й підприємництва; відмінність країн у природно-енергетичному потенціалі та генерації відновлюваної енергетики; різний ступінь забруднення навколишнього середовища та екологічної безпеки; розбіжність у політиці інституціональних реформ задля сприяння екологізації національних ринків⁷³².

Так, за оцінками експертів UNEP, до 2020 р. глобальне продукування екологічних товарів і послуг сягне рівня близько 1,9 трлн дол⁷³³. На даному етапі головні експортери екологічних товарів на світовому ринку: США, Канада, Японія, країни ЄС, Китай. Обсяг експорту товарів з Китаю до регіональних ринків еко-продукції до країн Африки, Азії й Близького Сходу збільшився у два рази, а до країн об'єднання НАФТА й Латинської Америки – втричі. Ці тенденції відображають певні тренди розвитку світових товарних ринків, де основними експортерами та імпортерами залишаються: США, країни ЄС, Китай, Японія, Південна Корея, Гонконг, Росія, Канада, Сінгапур, на частку яких припадає переважна більшість зовнішньоторговельних угод⁷³⁴.

Визначаючи природу компромісів міжнародної торгівлі в контексті еко-дипломатії, необхідно зазначити, що існує вагома база науково-практичного доробку в цій сфері діяльності, яка відображена в міжнародних документах і домовленостях провідних країн світу. Виявлені тенденції у розвитку

⁷³² Цибуляк А.Г. Домінанти діалектичної взаємодії розвитку екологізації та світової торгівлі. Вісник Хмельницький. нац. ун-ту. Сер. Економіка. 2016. Т. 1. № 3. С. 210–213.

⁷³³ UNEP Year Book 2014: emerging issues in our global environment. UNEP. 71 p.

⁷³⁴ Trade and development report. UNCTAD. New York and Geneva, 2016. URL : unctad.org/en

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

екологічної дипломатії свідчать про її безпосередній вплив на характер політики міжнародної торгівлі.

Однак відкритим залишається питання мотивування країн і залучення ринкових агентів до конструктивної співпраці в контексті досягнення компромісів у міжнародній торгівлі з використанням механізмів екологічної дипломатії. Економічної доцільності набуває: захист і лобіювання національних екологічних інтересів на світових ринках, конструктивність торговельних переговорів з урахуванням екологічних екстерналій, ефективність зустрічної екологічної політики країн, ратифікація міжнародних угод та їх інкорпорація в систему національного екологічного законодавства тощо⁷³⁵.

У контексті екологічної дипломатії експерти критично оцінюють традиційні способи прийняття рішень щодо економічних механізмів, які не можуть забезпечити ефективність і вчасне реагування на погіршення стану довкілля. Попереджувати такі наслідки і ризики у процесі прийняття рішень ще на стадії планування і проектування є набагато дешевшим, ніж вживати заходів щодо нейтралізації, компенсації, відшкодування завданого економічного збитку.

Зокрема, в практиці міжнародної економічної діяльності та екологічної дипломатії, одним із засобів превентивного характеру є концепт «*Стратегічної екологічної оцінки*» (СЕО), що був вперше представлений в 1969 р. у Законі США про національну екологічну політику (NEPA) з метою розв'язання вічно існуючого «конфлікту» між соціально-економічним розвитком суспільства та усталеними підходами / механізмами щодо охорони навколишнього природного середовища.

Презентована ініціативи була спрямована на захист екологічних прав та інтересів людини шляхом інтеграції екологічних пріоритетів у плани і програми еколого-економічного та соціального розвитку суспільства ще на стадії

⁷³⁵ Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі : екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин : навч. посіб. Київ : Вістка, 2016. 215 с.

формулювання цілей⁷³⁶. Надалі це знайшло своє відображення в інших сферах еколого-економічної діяльності країни⁷³⁷, забезпечивши підвищення рівня культури в аспектах менеджменту та маркетингування екологічної дипломатії США.

Значного поширення СЕО⁷³⁸ набуває після прийняття Директиви 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє природне середовище⁷³⁹. Її положення стали основою для підготовки Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції ЕКСПО⁷⁴⁰.

СЕО – це оцінка ймовірних екологічних, у тому числі пов'язаних зі здоров'ям населення, наслідками, що включає визначення сфери охоплення екологічної доповіді та її підготовку, забезпечення участі громадськості та з'ясування її думки, а також урахування у плані або програмі положень екологічної доповіді та результатів участі громадськості та висловленої нею думки⁷⁴¹.

Процедура СЕО існує не для передбачення майбутнього, а для формування бажаного майбутнього (щодо проектів і документів держпланування, які підготовлені у різних галузях господарства, виконання яких передбачає наявність документів дозвільного характеру). СЕО не ставить за мету

⁷³⁶ Шевченко І. В. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент екологічної політики України. Економіка України. 2016. № 10(659). С. 79–86.

⁷³⁷ Солтис Д. С. Американська концепція екологізації економіки як прагматична альтернативна Кіотському протоколу. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 1. С. 16–22.

⁷³⁸ Протокол СЕО, підписаний 39 державами та ЄС у травні 2003 р. в Києві на V Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи»; набрав чинності 14.07.2010. Сторонами Протоколу є 26 країн ЄС (Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : Закон України від 01.07.2015 р. № 562-VIII. URL: [http:// zakon0.rada.gov.ua](http://zakon0.rada.gov.ua).

⁷³⁹ Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu>.

⁷⁴⁰ Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo, 1991). Espoo (EIA) Convention. URL <http://www.unece.org>.

⁷⁴¹ Протокол по стратегической экологической оценке к конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте. URL: <http://www.unece.org>

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

заборону діяльності, що потенційно може спричиняти негативні екологічні наслідки; вона має економічний ефект (у тому числі за рахунок економії часу і засобів на погодження та отримання дозволів). Актуальним є залучення зацікавлених сторін до обговорення проблем, компромісу і діалогу на засадах еко-дипломатії.

Наприклад, Україна приєдналася до глобального процесу виконання «Цілей Стійкого розвитку до 2030 р.». Для встановлення стратегічних рамок України на засадах принципу «нікого не залишити осторонь» започатковано інклюзивний механізм адаптації цілей стійкого розвитку, кожен з яких було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку. У цьому взяли участь понад 800 фахівців – урядовці, управлінці, спеціалісти установ ООН, дипломати, науковці, економісти, екологи, освітяни, підприємці, громади та ін. Водночас у контексті виконання цілі 17 «Зміцнення засобів здійснення й активізації роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах стійкого розвитку» положення, що стосуються «торгівлі» – поки що не можуть бути враховані в національному визначенні, бо вони не є релевантним для України, а саме:

- заохочувати універсальну, засновану на правилах, відкриту, недискримінаційну і справедливу багатосторонню торговельну систему в рамках Світової організації торгівлі, у тому числі завдяки завершенню переговорів у рамках Дохійського порядку денного у сфері розвитку;

- значно збільшити експорт країн, що розвиваються, зокрема з метою подвоєння частки найменш розвинутих країн у світовому експорті до 2020 р.;

- забезпечити своєчасне надання мало розвинутих країнам на довгостроковій основі безмитного і безквотного доступу на ринки, відповідно до рішень СОТ, у тому числі шляхом забезпечення прозорості й простоти преференційних правил походження, які застосовуються щодо товарів,

імпортованих із найменш розвинутих країн і сприяють полегшенню доступу на ринки⁷⁴².

Таким чином, можливості екологічної дипломатії щодо пошуку компромісів у міжнародній торгівлі обумовлюються національними особливостям участі країн у цих процесів. Це спонукає до вдосконалення механізмів економічного зростання, торговельної активності й економіки природокористування. Тому екологізація міжнародних економічних відносин окреслюється вже як: 1) новий шлях людства в еволюційному поступі, що визначається глобальними екологічними обмеженнями і врахуванням впливів господарювання і технологій на довкілля, що оточує людину і природу; інтегрований напрям розвитку суспільства, що передбачає кардинальну зміну способів мислення і життєдіяльності, моделей виробництва та споживання, форм комунікацій і взаємодії; 3) процес послідовного впровадження країнами різних систем управлінських, інноваційних, політичних, дипломатичних та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів задля примноження й збереження якісних параметрів еко-соціального благополуччя⁷⁴³.

Саме тому міжнародне співробітництво у цій сфері розширює функції дипломатії в аспектах запобігання екологічним загрозам. Конкурентні переваги на світовому ринку пов'язані з варіативністю дипломатії, що спроможні посилювати еколого-економічні інтереси агентів ринку, послаблювати економіко-політичні конфронтації та соціально-екологічні дисонанси – залучаючи за цього професіоналів, експертів, провайдерів та інших суб'єктів еко-дипломатії всіх країн.

⁷⁴² Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Київ : М-во економічного розвитку і торгівлі України, 2017. С. 170–171.

⁷⁴³ Екологізація / Енциклопедія інновацій / Р.С. Дяків, А.А. Мазаракі, А.В. Бохан та ін.; за заг. ред. Р. Дяківа. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2012. С. 131–133.

4.3. Інституціональна конфігурація дипломатії екологічного сприяння

Світові економічні процеси епохи глобалізації характеризуються складним контекстом пошуку можливостей досягнення ефективності, прогресивності та універсальності формування безпеки розвитку людства. Інтернаціоналізація господарських відносин актуалізує значущість екологічних пріоритетів у реалізації новітніх стратегій консолідації людства в ХХІ ст. У зв'язку з цим міжнародна політика регулювання цієї сфери набуває особливого статусу «координуючої та спрямовуючої сили» щодо упередження загроз цивілізаційного протистояння, збалансування форм боротьби за природно-енергетичні активи, прийнятної справедливості їх розподілу між країнами.

У сучасних реаліях формується новий простір активних дій, обмежень для всіх суб'єктів світового ринку, де різні міжнародні інституції постають новими «гравцями-арбітрами» і «дипломатами», які спроможні здійснювати ідентифікацію рівня фінансово-економічних проблем у країнах світу, виявляти причини та розв'язувати політичні, соціально-екологічні, військові та інші конфлікти. Адже здобутки різних цивілізацій нашої епохи засвідчують не лише про економічну динаміку та швидке оновлення параметрів суспільного благополуччя, але й про кризу традиційного світогляду щодо: абсолютності існування людства, можливості індивідуалізації екологічної безпеки країн, «правомірності» перенесення екологічних проблем на інші господарсько-територіальні комплекси.

Внаслідок цього спостерігається збільшення екологічної взаємозалежності між державами з одночасним проявом дефіциту їх політичної спроможності та фінансово-інноваційної дієздатності в оновленні механізмів збільшення природно-ресурсного потенціалу. Крім того, складність і невизначеність якісно-кількісних параметрів еколого-економічної безпеки зумовлюють провідну роль міжнародних організацій в регулюванні, здійсненні моніторингу та контролю екологічної

сфери, а також формування простору довіри, екологічної дипломатії та відповідальності країн перед світовою громадянською.

Адже вже сьогодні формування системи глобальної безпеки набуває визначальних ознак і функцій, що змінює існуючий політичний, соціальний, економічний та екологічний устрій суспільства. Важливо аби ці зміни були вчасними, ефективними та легітимними за формою, сутністю та процедурами їх здійснення.

Наукова думка М. Хвесика й понині залишається провідною: *«Об'єктивний характер інтернаціоналізації процесу регулювання природокористування виходить із того, що природно-ресурсний потенціал окремих країн та певні види природних благ не завжди мають конкретну територіальну прив'язку, а їх просторово-часова континуальність змушує синхронізувати екологічну та економічну політику суверенних держав у системі глобального відтворення. Масштабна екологічна криза торкається життєвих інтересів усього людства, що потребує узгодження превентивних дій усього суспільства і виступає об'єктивним фактором розвитку сучасних міжнародних відносин»*⁷⁴⁴.

У зв'язку з цим міжнародна екологічна діяльність передбачає об'єднання зусиль країн світу на платформах дипломатії екологічного сприяння розбудові та удосконаленню інституціональної системи гарантування безпековості взаємодії всього людства. Деструктивні процеси в навколишньому середовищі набувають все більше вражаючих масштабів⁷⁴⁵,

⁷⁴⁴ Хвесик М.А. Еколого-економічне регулювання природокористуванням у системі глобальних стратегій розвитку. Регіональна економіка. 2008. №1. С. 65.

⁷⁴⁵ Причинно-наслідкові зв'язки у просторі та часі свідчать про збільшення кількості природних аномалій, транскордонних екологічних конфліктів і соціально-економічних дисбалансів між країнами. Зростання чисельності населення Землі (2015 р. – 7,3 млрд; прогноз до 2024 р. – 8 млрд, до 2040 р. – 9 млрд), призводить до ескалації ресурсних війн (енергетичних, водних, територіальних), розширення географії злочинності, екстремізму, тероризму, екоциду та ін. Внаслідок цього щороку збільшується кількість біженців і екологічних мігрантів (якби вони створили свою країну, вона була б на п'ятому місці щодо кількості населення, близько 215 млн).

щороку завдаючи величезних матеріальних збитків. Так, згідно з оглядом «OECD Environmental Outlook to 2030», глобальна економіка в перспективі буде вимушена витратити колосальні кошти на ліквідацію наслідків теперішнього забруднення навколишнього середовища, оскільки вже сьогодні 60% всіх екосистем використовуються надмірно⁷⁴⁶.

Виникають нові пріоритети та цілі розвитку суспільства, успішність реалізації яких залежить від різних міжнародно-правових і торговельно-економічних інструментів, інституціональної активності та еко-дипломатії щодо конструктивного співробітництва між країнами (рис. 4.9).

Трансформація багатьох сфер життєдіяльності людства має характеризуватися виміром утвердження нових цінностей у системі традиційних регуляторів економічних відносин суспільства, активації комунікативного обміну світоглядно-екологічними надбаннями між різними культурами у форматі міжнародного діалогу та розширення напрямів екологічної дипломатії.

Епоха початку нового тисячоліття продемонструвала зростання інтересу до екологічної тематики з одночасним збільшенням кількості міжнародних організацій, об'єднань і форумів, діяльність яких спрямована на захист довкілля. Міжнародні організації класифікують за: 1) складом учасників; 2) характером здійснюваних повноважень і функцій; 3) ступенем впливу на розв'язання екологічних проблем, 4) специфікою взаємодії з іншими міжнародними інституціями, міжнародними агентами ринкового впливу, ТНК; 5) масштабом охоплення регіональної чи глобальної екологічної діяльності; 6) рівнем фінансових можливостей підтримки екологічних програм і проектів; 7) участю в мережі глобального екологічного моніторингу; 8) інтегрованістю до системи міжнародної еколого-економічної безпеки; 9) спроможністю до ініціатив екологічної консолідації країн; 10) рівнем інтерактивної мережі розвитку екологічної дипломатії.

⁷⁴⁶ OECD Environmental Outlook to 2030/ Summary of in of English. URL : <http://www.oecd.org>

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

*Рис. 4.9. Дипломатія сприяння у форматі еколого-економічного співробітництва**

**Джерело: розроблено автором.*

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Найбільш поширеною класифікацією є поділ міжнародних організацій природоохоронного та екологічного спрямування на міждержавні та міжнародні неурядові організації, які мають загальні компетенції. Доцільно також виокремлювати міжнародні економічні та фінансові організації, які виконують спеціальні компетенції:

- *міждержавні організації природоохоронного та екологічного спрямування*: спеціалізовані установи ООН (економічна та соціальна рада ООН, «ESCUN», «Програма ООН з навколишнього середовища людини «UNEP»⁷⁴⁷, Програма ООН з розвитку «UNDP», Всесвітня організація охорони здоров'я «WHO», Всесвітня метеорологічна організація «WMO», Міжнародне агентство з атомної енергетики «IAEA», Міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація «FAO»); інші міждержавні екологічні організації (Організація економічного співробітництва і розвитку «OECD», Регіональний центр навколишнього середовища для Центральної та Східної Європи, організація з безпеки і співробітництва в Європі «OSCE»);

- *міжнародні неурядові організації екологічного спрямування* (Всесвітній фонд охорони навколишнього середовища «WWF», Міжнародна спілка охорони природи і природних ресурсів «IUCN», «Greenpeace», «Gree Cross», «Bellona» та ін.);

⁷⁴⁷ Наприклад, 06.12.2017 у Найробі Асамблея ООН з навколишнього середовища, («Парламент довкілля») ухвалила резолюцію «Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом», ініційовану Іраком, Норвегією та Україною. Резолюція визначає подальші завдання Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) з направлення спеціальних термінових місій та надання допомоги країнам, які страждають від збройних конфліктів або у результаті терористичної діяльності. В інтересах України важливим є серйозне занепокоєння в резолюції щодо забрудненням довкілля, спричиненим збройними конфліктами і терористичними актами на критичні об'єкти цивільної інфраструктури, включаючи фільтрувальні станції, електромережі, житлові будинки тощо. Резолюція передбачає взаємодію ЮНЕП з Комісією ООН з міжнародного права для підтримки її роботи на напрямі забруднення у результаті терористичної діяльності та збройних конфліктів [ООН посилить діяльність із захисту довкілля у зонах збройних конфліктів та протидіятиме забрудненню навколишнього середовища внаслідок тероризму. URL : <http://council.mfa.gov.ua/06/12/2017>].

▪ міжнародні економічні та фінансові організації екологічного спрямування (Міжнародний банк реконструкції та розвитку «IBRD», Комітет з торгівлі і навколишнього середовища Світової організації торгівлі «WTO», Глобальний екологічний фонд «GEF» та ін.)

Міжнародні організації природоохоронного та екологічного спрямування виконують різні функції, що впливає на взаємозв'язок їх елементів і на конфігурацію дипломатії екологічного спрявання різним суб'єктами світового господарства, наприклад:

– «UNESCO» → здійснює керівництво екологічними програмами, проводить облік та організацію охорони природних об'єктів всесвітньої спадщини, сприяє розвитку освіти та культури екологічної безпеки тощо⁷⁴⁸;

– «OSCE» → врегульовує кризові політичні ситуації в регіонах світу, налагоджує добросусідські відносини між країнами на засадах превентивної та екологічної дипломатії, підтримує демократичні інститути захисту прав людини;

– «IAEA» → розробляє правила енергетичної безпеки, будівництва та експлуатації АЕС, здійснює оцінку впливу радіоактивних матеріалів на оточуюче середовище; встановлює норми радіаційної безпеки тощо;

– «IBRD» → реалізує інвестиційні проекти, що забезпечують еколого-соціальний і економічний ефект; проваджує проекти у сфері управління природоохоронними технологіями, відтворення природних ресурсів; організовує міжнародні еколого-економічні форуми; розвиває співробітництво з іншими міжнародними організаціями з питань охорони довкілля й екологічної безпеки тощо;

⁷⁴⁸ ЮНЕСКО є найбільш представницькою міжнародною організацією, яка об'єднує 195 країн-членів. Україна приєдналася до ЮНЕСКО в 1954 р. До списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено сім українських об'єктів: перлини культурно-архітектурної та природної спадщини – «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра», ансамбль історичного центру Львову, стародавнє місто Херсонес Таврійській, букові праліси і давні ліси Карпат [Україна-ЮНЕСКО: плідна багаторічна співпраця. 16.11.2017. URL : <http://council.mfa.gov.ua>]

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

– «GEF» → надає гранти для проектів у сфері: біорізноманіття, клімату, води, земель, захисту озонового шару; залучає міжнародні інвестиції для формування глобальної екологічної безпеки; організовує фінансування природоохоронних проектів для країн, що розвиваються та ін.;

– «Bellona» → експертна оцінка економічної діяльності в аспектах її впливу на екологічну безпеку; проводить заходи, спрямовані на захист навколишнього природного середовища;

– «WTO» Комітет торгівлі та навколишнього середовища → забезпечує взаємозв'язок між положеннями Світової організації торгівлі щодо охорони навколишнього середовища та іншими міжнародними природоохоронними угодами; здійснює контроль за дотриманням сторонами принципу прозорості в екологічній політиці; сприяє зменшенню експорту екологічно небезпечних товарів; врегульовує спірні питання екологічного змісту та ін.

Доцільно зазначити, що організації в системі ООН (агентства, фонди, програми, спеціалізовані установи та ін.) в останнє десятиліття 2007–2017 рр. є дуже наполегливі в підтримці Програми ООН з навколишнього середовища: United Nations Environment Programme's, Sustainable United Nations, Environment Management Group. Головними цілями у здобутті лідерства в сфері «sustainable development»:

1) визначення стану і надання повідомлень про рівень впливу ООН на навколишнє середовище (наприклад за 2016 р. спостерігалось покращання на 37% показників викидів парникових газів ООН);

2) докладання зусиль для управління об'єктами та операціями ООН шляхом запровадження екологічних систем керування ними через збільшення кількості екологічних показників (наприклад, викиди парникових газів ООН, управління відходами, рівень запровадження інституціями системних підходів щодо екологічної стійкості (2013–2016 рр.); дані про прісноводні ресурси (2018 р.), навчання персоналу (2019 р.) та ін.);

3) прагнення досягнути «кліматичної нейтральності» до 2020 р. (наприклад, 39 інституцій ООН були нейтральними з

точки зору якості клімату в 2016 р., досягнувши результатів зменшення викидів і придбання вуглеводних кредитів);

4) удосконалення співробітництва з персоналом і координаційними центром мережі ООН на основі екологічної дипломатії, зростання кількості високо еко-мотивованих і творчих співробітників⁷⁴⁹.

За підсумками 2016 р. 67 установ ООН та 264221 осіб персоналу в усьому світі, сформували і оновили свої кадастри викидів парникових газів. Загальний обсяг викидів парникових газів ООН за цей період склав 1,90 млн тонн CO₂eq. Найбільше джерело цих викидів пов'язане з поїздками персоналу 54% (у тому числі 42% – авіа- та 12 – інші види перевезення) та обладнанням установ – 46%. Викиди на душу населення склали 7,18 CO₂eq (що є аналогічним щорічним викидам на душу населення Мадриду); відходи – 554 кг (зіставне з кількістю щорічних відходів на душу населення Франції). На частку «Field Missions» припадає понад 55% від загального обсягу викидів ООН; World Bank Group – 11; WFP, UNICEF, UNDP – 4; IMF, FAO, UNHQ – 2, які разом з IAEA, WHO, UNFPA і UNESCO – мають 90 від загального обсягу викидів ООН⁷⁵⁰ (табл. 4.7, 4.8).

Таким чином розвиток екологічної дипломатії є багатоплановий і передбачає не лише співпрацю міжнародних організацій із країнами чи інтеграційними їх угрупованнями, але й процес екологізації систем функціонування цих інституцій. Зокрема, програма «Greening the UN» підтримується зусиллями інших учасників, експертів і консультантів, що проводять спільні акції, дії й кампанії (наприклад, «Greening the Blue») серед представників міжнародних організацій, тим самим популяризуючи напрями здобуття статусу «Green Champions» у світі⁷⁵¹.

⁷⁴⁹ Greening the Blue Report 2017. The un system's environmental footprint and efforts to reduce it. United Nations Environment Programme, 2017. URL : www.greeningtheblue.org

⁷⁵⁰ Greening the Blue Report 2017. The un system's environmental footprint and efforts to reduce it. United Nations Environment Programme, 2017. Pp 5–8.

⁷⁵¹ URL : <http://www.greeningtheblue.com>

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Таблиця 4.7

Викиди парникових газів від об'єктів ООН за 2016 р.

Greenhouse gas emissions from UN entities – 2016⁷⁵²

Організації ООН	Кількість співробітників	Загальні викиди т CO ₂ eq.	Викиди на душу населення (т CO ₂ eq / персонал)	Частка загальних викидів, %			Інтенсивність випромінювання, пов'язана з обладнанням (kgCO ₂ eq/m ²)
				Авіап перевезення	Інші перевезення	Обладнання	
BRS	70	338	4,83	98	0	2	5,34
CBD	126	1,303	10,34	97	1	2	6,93
CTBTO	269	1,599	5,94	78	1	21	40,02
ECA	1,537	4,420	2,88	92	4	4	2,13
ECE	221	1,306	5,94	81	0	19	19,16
ECLAC	700	2,901	4,14	65	1	34	48,95
ESCAP	985	5,988	6,09	41	1	58	57,48
ESCWA	437	5,019	11,48	15	1	84	100,92
FAO	11,582	45,108	3,89	59	5	36	61,41
Field Missions ¹	124,683	1,051,771	8,44	32	14	54	337,94
IAEA	2,792	34,856	12,48	58	0	42	79,11
ICAO	807	5,353	6,63	45	2	53	65,50
IFAD	1,029	4,702	4,57	84	6	10	16,09
ILO	2,706	14,213	5,25	62	7	31	76,13
IMF	4,550	45,756	10,06	51	1	48	80,98
IMO	340	4,079	12,00	25	1	74	128,60
IOM	317	1,227	3,87	82	2	16	25,39
ITC	400	2,420	6,05	95	1	4	10,36
ITC-ILO	530	2,468	4,66	81	1	18	13,01
ITU	896	3,408	3,80	67	1	32	22,00
OHCHR	600	3,817	6,36	92	1	7	14,59
OPCW	520	3,136	6,03	85	3	12	16,38
Ozone Secretariat	17	504	29,65	96	2	2	48,89
UNAIDS	739	4,305	5,83	51	13	36	46,86
UNCCD	61	621	10,19	95	0	5	5,83
UNCDF	130	1,135	8,73	87	1	12	113,67
UNDP	16,445	69,054	4,20	48	14	38	75,86
UN Environment	1,364	6,722	4,93	76	2	22	57,63
UNESCO	6,090	19,224	3,16	44	4	52	40,71
UNFCCC	500	3,177	6,35	96	1	3	2,52

⁷⁵² Greening the Blue Report 2017. The UN system's environmental footprint and efforts to reduce it. United Nations Environment Programme, 2017. Pp. 16–17.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Закінчення табл. 4.7

Організації ООН	Кількість співробітників	Загальні викиди т CO ₂ eq.	Викиди на душу населення (т CO ₂ eq / персонал)	Частка загальних викидів, %			Інтенсивність випромінювання, пов'язана з обладнанням (kgCO ₂ eq/m ²)
				Авіап перевезення	Інші перевезення	Обладнання	
UNFPA	3,759	19,283	5,13	43	27	30	61,21
UN-Habitat	314	3,269	10,41	90	2	8	34,27
UNHCR	950	2,227	2,34	95	2	3	3,79
UNHQ ²	8,300	38111	459	51	1	48	52,98
UNICEF	16,139	79967	4,95	39	20	41	53,69
UNIDO	2,209	9,166	4,15	80	3	17	12,86
UNITAR	85	475	5,59	96	1	3	10,45
UNOG ³	2,541	8,485	3,34	64	2	34	19,17
UNON	828	1,983	2,39	38	4	58	34,44
UNOPS	3,234	14,616	4,52	52	19	29	65,10
UNOV ⁴	1,092	4,511	4,13	75	3	21	14,09
UNRWA	4,616	18,211	3,95	1	46	53	111,71
UNSSC	50	169	3,38	86	2	12	7,98
UNU	154	1,282	8,32	47	0	53	104,99
UNV	156	282	1,81	71	4	25	6,90
UN Women	2,029	11,252	5,55	65	6	29	107,46
UNWTO	177	532	3,01	49	4	47	39,80
UPU	260	983	3,78	69	2	29	22,96
WFP	15,289	82,170	5,37	28	36	36	13,56
WHO	2,471	20,697	8,38	91	1	8	21,47
WIPO	1,545	7,243	4,69	74	1	25	27,59
WMO	340	5,660	16,65	88	2	10	16,94
World Bank Group ⁵	15,396	211,960	13,77	66	2	32	86,86
WTO	845	3,724	4,41	87	3	10	8,99
UN System	264,221	1,896,199	7,18	42	12	46	104,81

¹ Польові місії /Field Missions DFS/DPA/DPKO відносять до операцій щодо підтримання миру, спеціальних політичних місій і місій підтримки; включає емісію, що виникають у результаті використання броньованих транспортних засобів.

² Включає викиди, що пов'язані з будівництвом офісів секретаріату ООН, розміщених у комплексі UNHQ, у т.ч. діяльність DFS, DPA, DPKO в Нью-Йорку, а також викиди в дорозі, що фінансуються підрозділами UNHQ (бізнес-зона S100 Утоја).

³ Включає викиди, що пов'язані з будівництвом «Palais des Nations»; враховує транспортні емісії ILC, JIU, UNCTAD, UNIDIR UNISDR, UNJSPF, UNOG, UNRISD & Geneva offices of CEB, OCHA, OIOS, UNODA.

⁴ Включає UNODC.

⁵ Включає GEF, IBRD, IDA, ICSID, IFC, MIGA.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Таблиця 4.8

Назви організацій ООН, включені до «Greening the Blue Report»

Абревіатура	Назва організації ООН
BRS	Basel, Rotterdam and Stockholm Conventions Secretariat
CBD	Convention on Biological Diversity
CTBTO	Comprehensive Test Ban Treaty Organization
ECA	Department of Field Support
ECE	United Nations Economic Commission for Africa
ECLAC	United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean
ESCAP	United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific
ESCWA	United Nations Economic and Social Commission for Western Asia
FAO	Food and Agriculture Organization
Field Missions	Department of Field Support, Department of Political Affairs and Department for Peacekeeping Operations
IAEA	International Atomic Energy Agency
ICAO	International Civil Aviation Organization
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
IMO	International Maritime Organization
IOM	International Organization for Migration
ITC	International Trade Centre
ITC-ILO	International Training Centre – International Labour Organization
ITU	International Telecommunication Union
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
OPCW	Organization for the Prohibition of Chemical Weapons
Ozone Secretariat	Ozone Secretariat
UNAIDS	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS
UNCCD	United Nations Convention to Combat Desertification
UNCDF	United Nations Capital Development Fund
UNDP	United Nations Development Programme
UN Environment	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
UNFPA	United Nations Population Fund
UN-Habitat	United Nations Habitat
UNHCR	Office of the United Nations High Commissioner for Refugees
UNHQ	United Nations Secretariat Headquarters in New York

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Закінчення табл. 4.8

Абревіатура	Назва організації ООН
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNIDO	United Nations Industrial Development Organization
UNITAR	United Nations Institute for Training and Research
UNOG	United Nations Office at Geneva
UNON	United Nations Office at Nairobi
UNOPS	United Nations Office for Project Services
UNOV	United Nations Office in Vienna
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
UNSSC	United Nations System Staff College
UNU	United Nations University
UNV	United Nations Volunteers
UN Women	United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women
UNWTO	United Nations World Tourism Organization
UPU	Universal Postal Union
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organization
WIPO	World Intellectual Property Organization
WMO	World Meteorological Organization
World Bank Group	World Bank Group
WTO	World Trade Organization

Для України питання розвитку екологічної дипломатії в контексті багатостороннього формату інституційних взаємодій є дуже актуальним. Адже тенденції глобального середовища загострюють екологічні проблеми⁷⁵³ і мотивують країни спільно протидіяти «асиметричним» загрозам високої інтенсивності впливу на еколого-економічну безпеку.

Прикладом оцінки дипломатичних зусиль є щорічний проект «Українська призма: Зовнішня політика»⁷⁵⁴, який ініційований Радою зовнішньої політики «Українська призма» у партнерстві з Регіональним представництвом Фонду імені

⁷⁵³ Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі : екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин : навч. посіб. Київ : Вістка, 2016. 215 с.

⁷⁵⁴ «Українська призма: Зовнішня політика». Аналітичні дослідження. URL : <http://prismua.org>

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

Фрідріха Еберта в Україні. Так, за результатами 2017 р. в ньому представлено п'ятдесят напрямів – від співпраці з ключовими партнерами та міжнародними організаціями до публічної дипломатії. Широким колом експертів проаналізовано діяльність МЗС України, Комітету у закордонних справах Верховної Ради України та інших інституцій, задіяних у формуванні та реалізації зовнішньої політики нашої держави.

Для оцінювання стану реалізації зовнішньої політики за певними напрямами⁷⁵⁵ розроблено п'ять індикаторів: 1) *політичний інтерес* або *залученість* акторів до певного напрямку зовнішньої політики України; 2) *інституційна співпраця* – ефективність взаємодії та координації між українськими інституціями у сфері зовнішньої політики; 3) *стратегічне бачення* реалізації окремо взятого напрямку; 4) *конкретна діяльність* за вказаним напрямком протягом року, який оцінюється; 5) *результати* та досягнення за напрямом впродовж року, який оцінюється.

Кожен із зазначених індикаторів оцінюється за п'ятибальною шкалою, де 1 бал – мінімальна, а 5 балів – максимально можлива оцінка. Для кожного індикатора визначено необхідну для формування оцінки нормативну та фактологічну базу. Після виставлення балів за всіма індикаторами вираховується загальна оцінка напрямку шляхом визначення середньоарифметичного показника. Загальна оцінка (рейтинг)

⁷⁵⁵ Тематичні блоки оцінювання зовнішньої політики України у 2017 р.: 1) співпраця з країнами «Великої сімки» (Великобританія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія); 2) європейська інтеграція (співпраця з ЄС в економічній та політичній сферах, безвізовий режим, Східне партнерство, Європейське енергетичне співтовариство); 3) євроатлантична інтеграція; двосторонні відносини (Білорусь, Грузія, Ізраїль, Іран, КНР, Литва, Молдова, Польща, Російська Федерація (політика, економіка, енергетика), Румунія, Словаччина, Туреччина, Угорщина); 4) регіональна співпраця (АТР, Близький Схід, Західні Балкани, країни Балтії, Вишеградська четвірка, країни Північної Європи, Південна Азія, Латинська Америка, Субсахарська Африка, Центральна Азія, Чорноморський регіон); 5) міжнародні організації (ОБСЄ, ООН, Рада Європи); 6) ініціативи багатостороннього характеру (міжнародна безпека, нерозповсюдження ядерної зброї, захист прав людини, зміна клімату); 7) формування міжнародної підтримки протидії російській агресії. економічна дипломатія; 8) публічна дипломатія; 9) закордонне українство.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

зазначається у формі латинських літер (А,В,С,D,Е) з арифметичними знаками дії (+/-) залежно від значення отриманого показника: А (5 балів); А- (4,6-4,9); В+ (4,1-4,5); В (4); В- (3,6-3,9); С+ (3,1-3,5); С (3); С- (2,6-2,9); D+ (2,1-2,5); D (2); D- (1,6-1,9); Е+ (1,1-1,5); Е (1). Загальна оцінка успішності реалізації зовнішньої політики України визначається шляхом отримання середньоарифметичного показника від загальних оцінок за всіма напрямками зовнішньої політики, які аналізувались. Загальний рейтинг виставляється шляхом підрахунку аналогічно до оцінки окремих напрямків зовнішньої політики⁷⁵⁶.

На нашу думку, щодо проблематики екологічної дипломатії важливими є аналіз показників динаміки успішності зовнішньої політики у рамках ініціатив як багатостороннього характеру, так і співробітництва з міжнародними організаціями (табл. 4.9). Це дозволяє узагальнити деякі з них і представити інтегрований показник екологічної дипломатії за цією методикою експертних оцінок.

Таблиця 4.9

**Рівень успішності зовнішньої політики України
за 2015–2017 рр.***

(експертна оцінка в балах)

Індикатори успішності	Напрями багатосторонніх ініціатив											
	Економічна дипломатія			Зміна клімату			Міжнародна безпека			Нерозповсюдження ядерної зброї		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Політичний інтерес/ залученість	4	4	4	3,5	2	2	3	3	3	4	3	3
Інституційна співпраця	3	3	4	4	2	4	4	3	3	4	3	3
Стратегічне бачення	4	3	5	3	2	2	2	3	3	3	3	2
Діяльність	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4
Результати	2	4	4	3	2	3	3	3	3	4	3	3
Загальна оцінка	С+	В-	В+	С+	Д+	С	С	С+	С+	В-	С+	С

⁷⁵⁶Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналіт. дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 10–13.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Закінчення табл. 4.9

Індикатори успішності	Співпраця з міжнародними організаціями											
	Рада Європи			ООН			ОБСЄ			Євроатлантична інтеграція		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017*
Політичний інтерес/ залученість	5	3	5	3	4	4	4	4	3	4	4	4
Інституційна співпраця	4	4	5	4	5	4	4	4	3	3	5	5
Стратегічне бачення	4	3	4	4	4	4	4	4	4	5	5	5
Діяльність	4	5	4	4	5	5	4	5	4	5	5	5
Результати	4	5	5	5	5	5	5	4	4	5	5	5
Загальна оцінка	B+	B	A-	B	A-	B+	B+	B+	B-	B+	A-	A-

**Джерело: систематизовано автором на основі інформаційних джерел^{757, 758, 759}*

Для цього можна отримати середньоарифметичні показники від загальних оцінок за 10 напрямками зовнішньої політики: європейська інтеграція, європейське енергетичне співтовариство, зміна клімату, економічна дипломатія, публічна дипломатія, захист прав людини, міжнародна безпека, нерозповсюдження ядерної зброї, формування міжнародної підтримки протидії російській агресії (табл. 4.10). У 2017 р. успішність екологічної дипломатії гіпотетично нами оцінюється в 3,68 бала (B-), що не є високим показником і потребує значного покращання.

⁷⁵⁷Українська призма: зовнішня політика 2015. Аналіт. дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2015. С. 152–153.

⁷⁵⁸Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналіт. дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2017. С. 192–193.

⁷⁵⁹Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналіт. дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 216–218.

**Екологічна дипломатія
в інтерактивній модальності глобалізації**

Таблиця 4.10

**Результат екологічної дипломатії за індикаторами
успішності зовнішньої політики України за 2017 р.***

(експертна оцінка в балах)

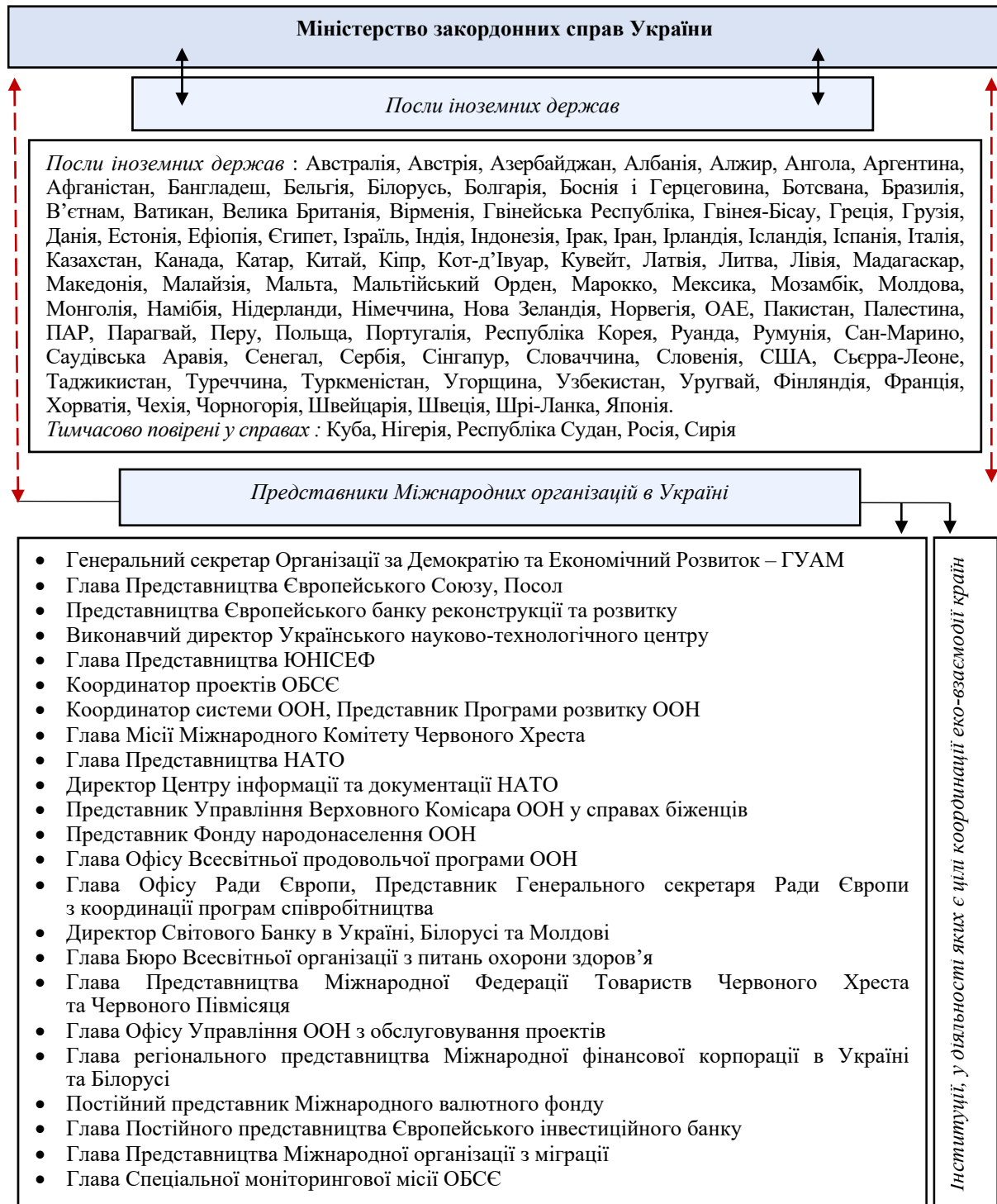
Напрями ініціатив	Індикатори успішності зовнішньої політики					
	Політичний інтерес / залученість	Інститу- ційна співпраця	Стратегічне бачення	Діяльність	Результати	Загальна оцінка
Європейська інтеграція	4	4-	3+	4-	3+	B
Європейське енергетичне співтовариство	4	3	2	2	2	C-
Зміна клімату	2	4	2	4	3	C
Нерозповсюдження ядерної зброї	3	3	2	4	3	C
Формування міжнародної підтримки протидії російській агресії	3	4	5	4	4	B
Міжнародна безпека	3	3	3	4	3	C+
Співпраця з міжнародними організаціями**	4	4	4	4,3	4,7	B+
Захист прав людини	5	5	4	5	5	A-
Публічна дипломатія	4	4	4	5	4	B+
Економічна дипломатія	4	4	5	4	4	B+
Екологічна дипломатія***	3,6	3,8	3,4	4	3,6	B-

* Джерело: систематизовано автором на основі джерела⁷⁶⁰. ** співпраця України з Радою Європи, ООН, ОБСЄ. *** розраховано автором.

Таким чином, сучасний стан розвитку екологічної дипломатії вимагає експертної оцінки та залучення фахівців із різних сфер еколого-економічної діяльності. Пріоритетним для української дипломатії є співпраця з міжнародними організаціями, представництвами, посольствами, місіями та іншими осередками іноземного типу задля узгодження цілей координації еко-взаємодій країн (рис. 4.10).

⁷⁶⁰Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналіт. дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 215–218.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

*Рис. 4.11. Інституціональне співробітництво МЗС України:
вектори екологізації міжнародних контактів*

**Джерело: систематизовано автором на основі⁷⁶¹*

⁷⁶¹ Дипломатичні представництва іноземних держав та представництва міжнародних організацій в Україні (листопад 2017 р.) / Департамент державного протоколу Міністерство закордонних справ України. Київ : МЗС України. С. 2–6.

Здійснення економічних перетворень пов'язують, насамперед, із диверсифікацією напрямів бізнес-партнерства та розширенням функції торговельної /комерційної дипломатії з метою консолідації країн щодо утвердження імперативів екологічної безпеки розвитку. Так, К. Каррер констатував, що *в центрі сучасної економічної дипломатії сформувалися три основних сектори, мета яких – розширення сфери ринкової економіки, забезпечення економічного добробуту партнерів, підтримання рівноваги світової економіки. Перехід на вищий рівень економічної дипломатії є свідченням потреби у збалансуванні, впорядкуванні та послідовності міждержавних відносин з метою покращання рівня сумісності економік різних країн*⁷⁶².

Архітектоніка інтернаціоналізації свідчить про значні економічні контрасти між країнами, діаметрально протилежні завдання в міжнародній спеціалізації, ресурсному забезпеченні⁷⁶³, але й про одночасну їх вразливість до екологічних загроз і необхідність удосконалення дипломатичних інструментів впливу на суспільство.

Умови конкуренції на світових ринках вимагають удосконалень дипломатичних компетенцій країн задля кращого захисту національних інтересів; укладання взаємовигідних торговельних угод компаніями; підтримки вітчизняного / міжнародного бізнесу в секторах еколого-економічної діяльності; вжиття превентивних заходів попередження конфліктів (економічних, торговельних, екологічних); налагодження конструктивного бізнес-діалогу; мирного врегулювання професійних суперечок, пов'язаних із екологічними питаннями тощо.

Про це свідчить ринкова домінантність корпоративної та екологічної безпеки, складові якої орієнтовані на захист: 1) «ідей» бізнесу та обраної бізнес-моделі поведінки компанії

⁷⁶² Каррон де ла Каррьер Г. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок; [пер. с фр.]. М. : РОССПЭН, 2003. С. 133.

⁷⁶³ Ресурси та моделі глобального економічного розвитку / [Д. Г. Лук'яненко]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2011. 703 с.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

на ринку; 2) «процесу» реалізації ефективної торговельної, посередницької, збутової, цінової та екологічної політики; 3) «систем управління ризиками» в бізнес-діяльності. Виникають різні аспекти конкурентної взаємодії суб'єктів міжнародної діяльності через: модифікацію інформаційних потоків; створення міжнародних бізнес-концептів екологічного спрямування; збільшення кількості телекомунікаційних торговельних мереж, технопарків, технополісів, екополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних центрів, консалтингових фірм, інноваційно-фінансових структур; утворення новітніх ринків праці та винахідництва.

Забезпечення кращих умов для міжнародного торговельно-економічного співробітництва не тільки спонукає країни до прийняття компромісних рішень на основі зустрічних поступок, але й передбачає використання зовнішніх джерел розвитку та екологічних переваг. Такі механізми взаємодії збільшують потенціал національних економік у міжнародній економічній інтеграції.

Посилення екологічних акцентів у сфері комерційної/торговельної дипломатії є свідченням необхідності безпечної оптимізації ділових комунікацій між країнами, стимулювання розвитку екологічної індустрії, здійснення «зеленої» модернізації національних економік з використанням зарубіжного досвіду. Прикладом унікальних традицій розвитку екологічного вектору комерційної дипломатії, формування ділового та екологічного міжнародного іміджу, а також ефективних інституціональних механізмів підтримки бізнесу за кордоном є Федеративна Республіка Німеччина (табл. 4.11).

Зміцненню позицій ФРН на засадах комерційної / торговельної економічної дипломатії значною мірою сприяють:

- федеральне та регіональне фінансування проектів;
- розвиток мережевої економіки з іноземними організаціями та представництвами, діяльність яких пов'язана з налагодженням ефективних міжнародних зв'язків у сферах освіти, науки, техніки, екології, інновацій і бізнесу.

Таблиця 4.11

Основні інституції еко-комерційної дипломатії Німеччини*

<i>Закордонні представництва (Auslandsvertretungen)</i>
Дипломатичні та консульські представництва (229), підпорядковані Міністерству закордонних справ (Auswärtiges Amt). Економіко-дипломатична місія ФРН орієнтована на стимулювання та забезпечення економічних інтересів Німеччини, а також на сприяння справедливій і тривалій міжнародній економічній кооперації
<i>Німецькі товариства зовнішньоекономічної діяльності і маркетингу (Germany Trade and Invest – GTAI; Gesellschaft für Außenwirtschaft und Standortmarketing mbH)</i>
Дослідження ринків і галузей щодо виявлення інвестиційної привабливості країн світу; надання довідок з питань конкурсів і тендерів у ФРН і за кордоном; роз'яснення національних і зарубіжних постанов, що регламентують експортні та імпорتنі операції; аналіз і комплексне оцінювання бізнес-проектів, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю (бізнес-план, стратегія позиціонування товарів або послуг, маркетинг; підприємницьке, податкове та трудове право; фінансування, надання субсидій); популяризація Німеччини як економічного, технічного, інноваційного та інвестиційного майданчика серед зарубіжних країн; супроводження іноземних компаній в їх адаптації на території ФРН
<i>Зовнішньоторговельні палати (Auslandshandelskammern)</i>
Нараховується 85 зовнішньоторговельних палат у 125 країнах. Виконують функції: за дорученням уряду, представляють економічні інтереси ФРН заради внутрішньої та зовнішньої економічної дипломатії; членської організації для бізнес-структур (50 тис. членів, 80% з яких зареєстровані на межах країни); з надання бізнесу широкого спектру інформаційних, консультаційних і посередницьких послуг на комерційній основі під брендом «DEInternational»
<i>Міністерства та відомства фінансової підтримки розвитку німецького бізнесу</i>
Федеральне міністерство економіки та енергетики (BMWi), Міністерство фінансів (BMF), Міністерство транспорту та цифрової інфраструктури (BMVI), Федеральне міністерство освіти і наукових досліджень (BMBWF), Міністерство економічного співробітництва та розвитку (BMZ), Німецький федеральний банк, Федеральне об'єднання стимулювання економіки (BWA)
<i>Фонди політичних партій</i>
«Friedrich-Ebert-Stiftung», «Friedrich-Naumann-Stiftung», «Konrad-Adenauer-Stiftung», «Hanns-Seidel-Stiftung», «Heinrich-Böll-Stiftung», «Rosa-Luxemburg-Stiftung»
<i>Товариства міжнародного співробітництва</i>
«Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit», «Europäische Bewegung Deutschland»; Банк розвитку «KfW Entwicklungsbank» та ін.

* Джерело: розроблено автором.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

У Німеччині функціонують сім організацій, які виконують роль посередників між замовником (державою) та суб'єктом отримання підтримки (у тому числі бізнесом). Серед них особливо ефективним є Товариство міжнародного співробітництва («Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit», GIZ)⁷⁶⁴. Діяльність GIZ представлена у більш як 130 країнах світу та спрямована на підтримку сталого розвитку з урахуванням політичних, економічних, соціальних і екологічних аспектів. Наприклад, в Україні GIZ функціонує у 20 населених пунктах за дорученням чотирьох німецьких міністерств, ЄС і Британського департаменту міжнародного розвитку (DFID). До співпраці в цій системі залучено близько 90 місцевих та міжнародних фахівців, які здійснюють свою діяльність на трьох рівнях: корпоративному, регіональному та національному. Діяльність зазначених організацій ФРН передбачає, насамперед, дипломатичний характер виконання поставлених завдань у сфері міжнародного співробітництва.

Активним учасником у сприянні міжнародному співробітництву у ФРН є Банк розвитку («KfW Entwicklungsbank»), що входить до фінансової групи KfW («Kreditanstalt für Wiederaufbau», KfW). Він здійснює фінансову та консультативну підтримку за реалізації програм сталого розвитку, створення соціальної інфраструктури і запобігання змінам клімату в більш як 100 країнах-партнерах з ринками, що розвиваються або мають транзитивну економіку. Фінансування здійснюється з федерального бюджету через Міністерство економічного співробітництва і розвитку, Міністерство закордонних справ, Міністерство екології, охорони природи та безпеки ядерних реакторів, Міністерство освіти та науки, із залученням KfW на ринках капіталу.

Впродовж 2002–2014 рр. Україна отримала від KfW 270 млн євро (193 млн. євро – з федерального бюджету, 76 млн

⁷⁶⁴ GIZ створено у 2011 р. шляхом злиття трьох організацій – Товариства технічного співробітництва («Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit», GTZ), Німецької служби розвитку («Deutscher Entwicklungsdienst», DED), Міжнародного товариства підвищення кваліфікації та розвитку («Internationale Weiterbildung und Entwicklung GmbH», InWEnt).

євро – з власних коштів KfW) на проекти розвитку фінансової сфери, забезпечення електроенергією, комунального водопостачання і водовідведення, соціальної інфраструктури, захисту навколишнього природного середовища. У 2015 р. Міністерство фінансів України і KfW підписали угоду про надання Україні кредиту в розмірі 200 млн євро для підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб⁷⁶⁵. Усі проекти Банку розвитку KfW орієнтовані на реалізацію країнами-партнерами національних стратегій з використанням інструментів міжнародного кредитування, мезонінного фінансування, гарантованого забезпечення, інвестиційної підтримки екологічного бізнесу.

Світове визнання ефективності німецької комерційної дипломатії є переконливим для України з огляду на розширення стратегічного партнерства. Зокрема, з урахуванням географічної структури експортні поставки до Німеччини у 2016 р. досягли рівня 1423,7 млн дол. (електричні машини, одяг та аксесуари до нього, текстильні, механічні машини); імпорتنі поставки – 4318,4 млн дол. (мінеральне паливо, нафта, механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного). Серед країн ЄС найбільші обсяги експорту послуг надавалися Німеччиною – 488,4 млн дол. (транспортні, з переробки матеріальних ресурсів, у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні, ділові); імпорт послуг від Німеччини становив – 364,1 млн дол. (транспортні послуги, ділові, послуги з будівництва, у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні). Прямі іноземні інвестиції з Німеччини в економіку України на початок 2014 р. сягнули 6202,4 млн дол., у 2015 р. – 5720,5 млн дол.⁷⁶⁶

Динаміка розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та Німеччиною характеризується позитивними тенденціями, але останніми роками спостерігалось зменшення обсягів торгівлі (табл. 4.12, 4.13).

⁷⁶⁵ Україна залучила позику KfW €200 млн для підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб URL : <http://news.finance.ua/ru/news/-/357934>.

⁷⁶⁶ Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу за 2015 р. : експрес-випуск. Київ : Державна служба статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

Таблиця 4.12

**Динаміка зовнішньоторговельних відносин
України та Німеччини***

<i>Експорт</i>					<i>Імпорт</i>				
2000	2005	2010	2014	2016	2000	2005	2010	2014	2016
↑	↑	↑	↑	↑	↓	↓	↓	↓	↓
<i>Зовнішня торгівля товарами між Україною та Німеччиною, млн дол. США</i>									
741,4	1285,2	1499,5	1590,6	1423,7	1134,4	3383,8	4605,3	5361,5	4318,4
<i>Експорт-імпорт давальницької сировини, тис. дол. США</i>									
90933,0	27871,8	20201,8	14573,2	6189,8	233635,5	272737,0	361692,6	455099,4	397885,0
<i>Зовнішня торгівля послугами, млн дол. США</i>									
105,0	185,8	337,2	672,8	488,4	69,3	171,3	353,4	591,3	364,1

* Джерело: складено автором за: Статистичний щорічник України за 2016 р. Державна служба статистики України.

Таблиця 4.13

**Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій
(акціонерний капітал)***

(млн дол. США)

Роки	<i>Інвестиційне партнерство</i>			
	<i>Країни світу</i> ↓ <i>Україна</i>	<i>Німеччина</i> ↓ <i>Україна</i>	<i>Україна</i> ↓ <i>Країни світу</i>	<i>Україна</i> ↓ <i>Німеччина</i>
2001	38750,0	240,9	170,3	0,2
2006	16890,0	5503,7	219,5	0,3
2010	40053,0	6601,9	6226,3	5,2
2011	44806,0	7083,0	6868,3	9,2
2012	50333,9	7391,8	6899,7	9,0
2013	55296,8	6120,9	6483,3	9,1
2014	57056,4	6202,4	6597,4	9,4
2015	45916,0	5720,5	6352,2	6,5

* Джерело: складено автором за: Статистичний щорічник України за 2015 рік К. : Державна служба статистики України. 2016. С. 238–241.

Кількість представництв німецьких фірм в Україні становить 250, німецьких фірм і спільних підприємств – понад 950. В Україні функціонує більш як 1200 фірм з участю німецького капіталу⁷⁶⁷. Крім Посольства Німеччини в Україні, їх інтересами опікується «Делегація німецької економіки», яка представляє Асоціацію торговельно-промислових палат ФРН. Це сприяє реалізації проектів у таких сферах, як матеріалознавство, фізичні та хімічні технології, нанодослідження, нанотехнології та нанобіотехнології, дослідження в галузі охорони здоров'я та медичної техніки, інформаційні та телекомунікаційні технології тощо.

Зауважимо, що найбільші зусилля дипломатії агентів спрямовуються на активізацію міжнародного співробітництва у сфері енергетичної, продовольчої та екологічної безпеки, агропромислової діяльності, охорони навколишнього природного середовища. Особливе значення в українсько-німецькій співпраці набувають питання екологічного розвитку, що відображено в «Угоді між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища», «Договорі про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки» та ін.

Так, у 2015 р. відбулась експертна зустріч між представниками Федерального міністерства екології Німеччини та Міністерства з питань екології та природних ресурсів України з приводу механізмів підвищення рівня технологічної й екологічної безпеки ядерних реакторів України та впровадження проектів «Twinning».

Twinning – міжнародна технічна допомога ЄС, яка є інструментом інституційної співпраці на рівні державних службовців аналогічних органів державної влади країн – членів ЄС та України з метою вдосконалення державного управління, необхідного для адаптації національного законодавства до

⁷⁶⁷ Офіційний сайт Посольства ФРН в Україні URL : <http://www.kiew.diplo.de>.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

норм і стандартів ЄС. У рамках проектів «Twinning» проводяться консультування, тренінги, навчальні поїздки і стажування.

Проект «Twinning» спрямований на конкретні та гарантовані результати, коли партнери узгоджують детальну програму роботи в контексті пріоритетних напрямів «acquits», а також удосконалюють практику ведення переговорів на основі екологічної дипломатії.

Головними пріоритетами співпраці є також виконання пунктів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з питань екології та навколишнього природного середовища, а також дотримання директив ЄС щодо охорони заповідних зон і глобального захисту навколишнього середовища. Завдяки цьому форми міжнародного співробітництва України та Німеччини у сфері екологічного розвитку постійно вдосконалюються з урахуванням науково-технічних чинників.

Взаємну ефективність і результативність активації екологічної дипломатії підтверджено укладанням зовнішньоторговельних контрактів, здійсненням міжнародних наукових проектів, наданням технічної допомоги та консультаційних послуг, упровадженням пілотних бізнес-концептів, залученням інвестиційних ресурсів, використанням різних технологій, які охоплюють різні сфери екологічної діяльності:

- розширення напрямів спільної діяльності та комерціалізації проектів щодо виробництва енергії та біомаси, біопалива, енергії з біосировини;
- удосконалення системи міжнародної торгівлі викидами в Україні в аспектах: співробітництва в реалізації плану імплементації Директиви 2003/87/ЄС;
- проведення ділових семінарів-стимулів для розвитку бізнес-діяльності з питань органічного сільського господарства та виявлення потенціалу експортних можливостей України в процесі реалізації Програми «EaP-GREEN» і удосконалення екологічної політики;
- співпраця країн у міжнародному проекті: «Підтримка природно-заповідних територій в Україні» в рамках виконання вимог Фінансової угоди між «KfW Entwicklungsbank»;

- будівництво інфраструктури міжнародного науково-освітнього центру збереження букових пралісів Європи в Карпатському біосферному заповіднику у рамках Всесвітньої природної спадщини UNESCO «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»;
- надання організаційної, інформаційної та фінансової підтримки в модернізації України у рамках «Програми зеленої економіки» (2014–2017 рр.) на замовлення Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку (BMZ);
- співробітництво України та ФРН у форматі «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit» (GIZ) з метою реалізації бізнес-програм екологічного спрямування;
- залучення України до проектів Німецького аерокосмічного центру (DLR), що реалізуються в рамках Європейського космічного агентства, програми ЄС «Horizon 2020»;
- функціонування в Україні «Європейського офісу», «Програми служби старших експертів», які долучаються до координації міжнародних екологічних програм і бізнес-проектів.

Розвиток виробництва енергії та біомаси, біопалива, енергії з біосировини включає створення біоенергетичних комплексів з виробництва біогазу й теплової енергії з відходів сільськогосподарського виробництва. Спільні проекти у сфері радіаційної безпеки включають модернізацію саркофагу за допомогою ЄБРР, Фонду «Укриття» і Фонду ядерної безпеки та створення Чорнобильського біосферного заповідника, проектів будівництва сховищ радіоактивних відходів.

Удосконалення системи міжнародної торгівлі викидами в Україні полягає у співробітництві у процесі реалізації плану імплементації Директиви ЄС 2003/87 про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів; щодо розробки проекту Закону України «Про засади організації та здійснення моніторингу, звітності і верифікації викидів парникових газів»; щодо формування українсько-німецької робочої групи; щодо надання німецькою стороною консультацій для більш плідної співпраці у сфері торгівлі викидами в Україні.

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

З метою розвитку бізнес-діяльності ділові семінари з питань органічного сільського господарства та експортних можливостей проводяться в рамках Програми «EaP-GREEN», яка фінансується ЄС і організаційно підтримується Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP), Міжнародною Федерацією органічних сільськогосподарських рухів (IFOAM, Нідерланди), дослідними інститутами органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія; «Louis Bolk Institute», Нідерланди; «Organic Services», Німеччина; «Grolink», Швеція), Федерацією органічного руху України, національними виробниками та продуцентами органічної сільськогосподарської продукції.

З ініціативи Федерального міністерства продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів ФРН і Міністерства аграрної політики України між країнами налагоджено співпрацю в галузі біоенергетики. Наприклад, у 2009–2012 рр. у межах проектів «Сприяння використанню відновлюваних джерел в енергетичних цілях» і відповідно до законодавства ЄС було вдосконалено законодавчі та нормативно-правові акти і стандарти України в галузі біоенергетики; в енергетичних цілях і з урахуванням досвіду ЄС здійснено заходи щодо стимулювання виробництва біопалива, проводилися навчання з питань біоенергетики, сировини та сільськогосподарських відходів.

Це сприяє сертифікації експорту біомаси з України. Крім того, в Україні до 2020 р. прогнозується збільшити споживання паливного біоетанолу до 400 тис. т⁷⁶⁸, що розвиватиме «зелену економіку»⁷⁶⁹.

Міжнародна співпраця країн згідно з проектом «Підтримка природно-заповідних територій в Україні» відбувається в межах Фінансової угоди між KfW та Кабінетом Міністрів України, який представлено Міністерством екології та при-

⁷⁶⁸ Німеччина навчить Україну виробляти біопаливо. URL : <http://vcourse.ua/28/03/2013>.

⁷⁶⁹ Формування ринку екологічних послуг у форматі розвитку «зеленої» економіки / [Т.П. Галушкіна та ін.]; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. – О.: ІПРЕЕД НАН України, 2012. 264 с.

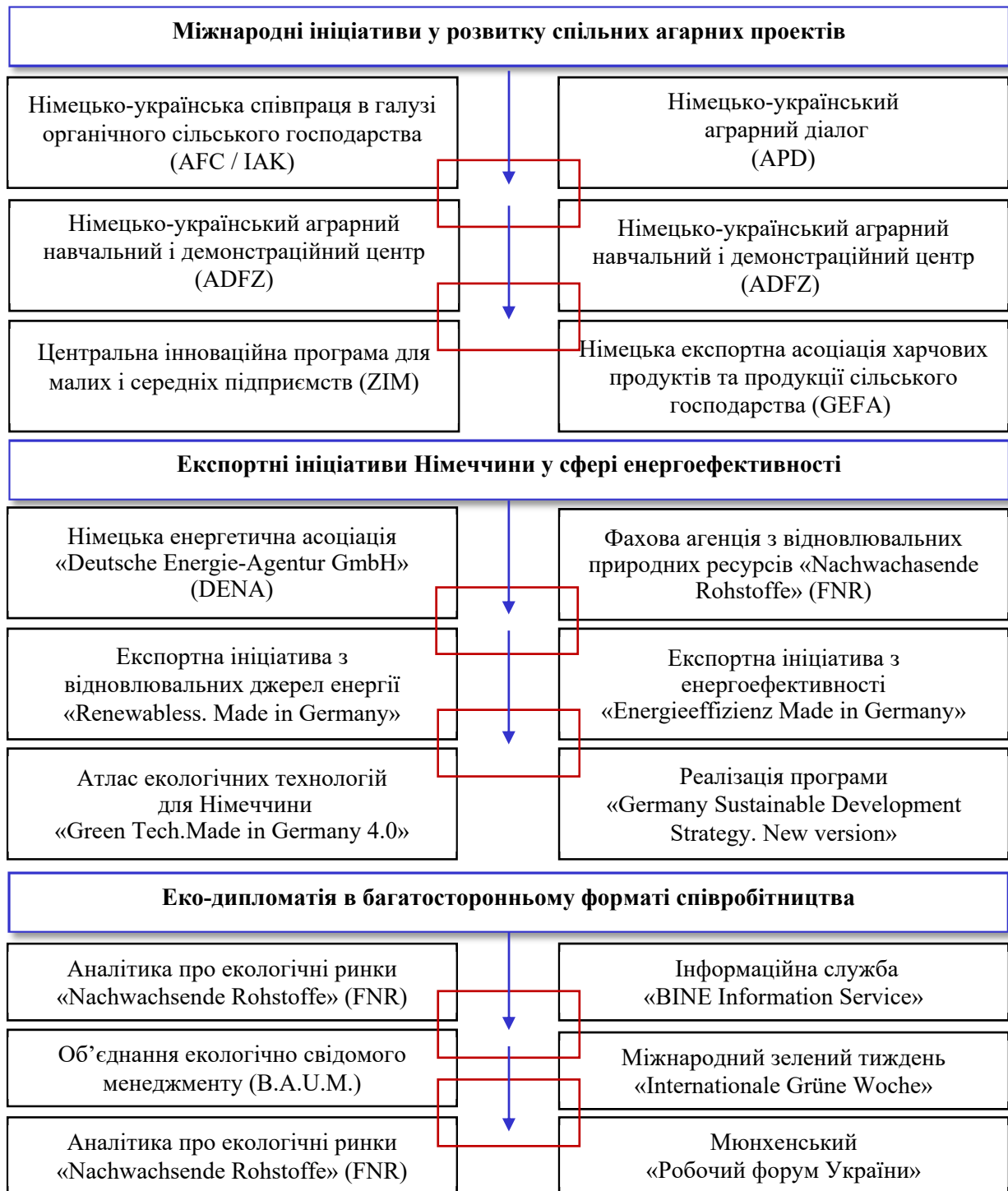
родних ресурсів України, і передбачає освоєння 14 млн євро. Проект спрямовано на збереження та створення національних природних парків, біосферних і природних заповідників у Карпатському регіоні України з метою збільшення туристичних потоків, активізації еколого-освітньої роботи, виконання європейських вимог щодо збереження особливо цінних лісових екосистем, а також тварин і рослин для їх адаптації до змін клімату⁷⁷⁰.

Співробітництво між двома країнами передбачає надання організаційної, інформаційної та фінансової підтримки в розвитку «зеленої» економіки України, посилення можливостей її державних органів влади, малих і середніх підприємств, бізнес-асоціацій щодо впровадження кращих практик «зеленої» модернізації (рис. 4.11). Наприклад, реалізація «Програми зеленої економіки» (2014–2017 рр.) включала взаємодію: Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку (BMZ), Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Торговельно-промислової палати України. Бюджет програми складав 5 млн євро з метою впровадження енергоефективного та екобезпечного виробництва; поглиблення знань суб'єктами державних інституцій, малих і середніх підприємств і бізнес-асоціацій щодо інструментів «зеленого» розвитку тощо.

За дорученням Федерального міністерства довкілля, охорони природи, будівництва та безпеки ядерних реакторів (BMUB) GIZ консультує Уряд України та Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України щодо правових умов реалізації національних заходів з енергоефективності на муніципальному рівні з метою підтримки ініціатив «Створення енергетичних агентств України» (2014–2017 рр.). Діяльність енергетичних агентств орієнтована на консультаційний супровід муніципалітетів із питань реалізації заходів з енергоефективності та економії енергії.

⁷⁷⁰Німеччина готова надавати Україні допомогу для реалізації. URL : <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/20/03/2014>.

**Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія
в міжнародній торгівлі**

*Рис. 4.11. Новітні координати екологічної дипломатії
«Україна – Німеччина»**

Джерело: систематизовано автором за інформацією⁷⁷¹

⁷⁷¹ Офіційний сайт Посольства ФРН в Україні. URL: [http:// www.kiev.diplo.de](http://www.kiev.diplo.de).

Крім того, участь у Програмі «Озеленення» економік у країнах Східного сусідства» («EaP-GREEN») передбачає: фінансування для заохочення сталого виробництва та споживання, переходу на «зелену» економіку; демонстраційні проекти з реалізації, впровадження та поширення ресурсоефективного та чистого виробництва. Фінансування «EaP-GREEN» здійснює Європейська Комісія за спільною згодою та участю чотирьох міжнародних організацій: Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК), Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Програми ООН щодо навколишнього середовища (UNEP) та промислового розвитку (UNIDO). Додаткова фінансова підтримка здійснюється також іншими країнами (Австрією, Норвегією, Швейцарією, Нідерландами). В Україні програма «EaP-GREEN» підтримана Міністерством екології та природних ресурсів, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, а також знайшла підтримання багатонаціональної команди, що складається із експертів /співробітників усіх чотирьох міжнародних організацій та орієнтована на конструктивне співробітництво і ділове партнерство у сфері екології.

Серед пріоритетів співробітництва – залучення України до проектів Німецького аерокосмічного центру (DLR), які реалізуються в межах Європейського космічного агентства та програми ЄС «Горизонт-2020» (співробітництво у сфері космічних технологій, дистанційного зондування Землі та спільного створення ракетної техніки). В Україні функціонують «Офіс Ради Європи» та програми «Німецької служби старших експертів» (SES), які долучаються до координації міжнародних програм і бізнес-проектів екоінноваційного спрямування, орієнтованих на залучення інвестицій у відновлювану енергетику, енергозбереження та енергоефективність.

Основною умовою співробітництва між Україною та Німеччиною є рівень готовності національної економіки до спільної реалізації проектів у контексті можливостей використання світового інноваційного, науково-технічного та інформаційного потенціалу на засадах прогресивних векторів екологічної дипломатії.

Отже, реальні тенденції в інтерактивній модальності глобалізації демонструють загострення екологічних проблем і спонукають країни спільно протидіяти різним загрозам високої інтенсивності впливу на екологічну безпеку та економічний добробут. Це також мотивує представників дипломатичного корпусу України активно включатися в інтеграційні процеси та співпрацювати у цьому напрямку з різними міжнародними організаціями/ інституціями екологічного спрямування та налагоджувати відповідні контакти через посольства інших країн.

Висновки до розділу 4

Визначення характеру багатовекторності розвитку екологічної політики і дипломатії в міжнародній торгівлі на сучасному етапі доцільно пов'язувати зі специфікою утворення різних «еколого-політичних просторів», обумовленістю просторово-часових горизонтів та ідентифікацією екологічних викликів для певних територій, регіонів, країни чи планети в цілому. Адже форми екологічної експансії набувають суперечливого змісту в контексті міжнародних відносин у вигляді: екологічного неоколоніалізму, екологічного протекціонізму, екологічного демпінгу, екологічного месіанства, екологічної міграції.

Існуючий дисбаланс у розподілі природних і еколого-економічних благ між країнами можна пов'язувати із динамікою науково-технічних досягнень, в якій присутня логіка: «інформаційна», «наслідування-імітації», «руйнування-відновлення», «синергетична», «емерджентна». Це дозволяє краще зрозуміти специфіку міжнародної політики країн щодо їх намірів і дій з розв'язання глобальних проблем на основі контактності, діалогу та екологічної дипломатії.

Модальність глобалізації впливає на розвиток світового господарства, спричиняючи диверсифікацію торговельних потоків і лібералізацію зовнішньоторговельних відносин, посилюючи прояви зовнішніх ефектів позитивного та нега-

тивного характеру для навколишнього природного середовища, що є наслідком різноспрямованих впливів: товарного, технологічного, масштабного, структурного, політичного, дипломатичного, інформаційного, інституціонального та ін. Внаслідок цього змінюється дипломатична взаємодія між країнами та механізми регуляторної політики у сфері міжнародної торгівлі, що пов'язується з необхідністю: удосконалення режимів міжнародного екологічного управління; посилення екологічного контролю експортно-імпортних потоків; ідентифікації екологічних наслідків експансіонізму, торговельних війн, торговельної контрабанди тощо.

У міжнародній практиці має місце ускладнення екологічної стратифікації. Відсутність єдиної політичної ідеології екологічного спрямування країн означає радше вертикальну, ніж горизонтальну концентрацію економічних ролей у світовій системі на тлі міждержавних діалогів і міжцивілізаційних протистоянь. Майбутнє людства видається через прогнози очевидного збільшення ризиків вичерпання природних ресурсів, загострення суперечностей між «центром» і «периферією» світової економіки, зростання глобальної екологічної кризи, демографічної напруги та ринкової біфуркації.

Особливого значення у світі набуває практика урізноманітнення міжнародних режимів, але й і проблемність їх застосування у торговельній сфері, що корелюється з «перепонами» в реалізації еко-дипломатії: системними, процедурними, ресурсними, просторовими. Це спонукає до того, що спільні рішення країн у сфері екологізації міжнародної торгівлі формуються з урахуванням національних витрат на охорону довкілля та економічну модернізацію господарських комплексів. Свідченням цього є практика екологічної дипломатії у сфері боротьби за збереження клімату, де сторони прагнуть досягнути консенсусу стосовно обов'язків країн щодо покращання ситуації.

Відкритими залишаються питання економічної ціни компромісів у цій сфері, що зумовлене національними особливостям участі країн у цих процесах. Це спонукає до

Розділ 4. Екологічна політика і дипломатія в міжнародній торгівлі

вдосконалення механізмів економічного зростання, торговельної активності й економіки природокористування. Конкурентні переваги на світовому ринку пов'язані з варіативністю дипломатії, що спроможні посилювати еколого-економічні інтереси агентів ринку, послаблювати економіко-політичні конфронтації та соціально-екологічні дисонанси – залучаючи за цього професіоналів, експертів, провайдерів та інших суб'єктів еко-дипломатії всіх країн.

Інтенції світових лідерів щодо зміцнення глобальної безпеки спроможні змінити існуючий політичний, економічний та екологічний устрій суспільства. Важливо аби ці зміни були вчасними, ефективними та легітимними за формою, сутністю та процедурами їх здійснення. Саме тому міжнародні організації природоохоронного та екологічного спрямування активно долучаються до цього процесу та певним чином корегують конфігурацію дипломатії екологічного сприяння.

Наявні тенденції загострення екологічних проблем спонукають країни спільно протидіяти «асиметричним» загрозам високої інтенсивності впливу на безпеку та економічний добробут. Власне це є підставою для України більш активно співпрацювати у цьому напрямку з різними міжнародними організаціями та налагоджувати контакти з іншими країнами із використанням дипломатичного потенціалу. Здійснення соціально-економічних трансформацій і екологічних новацій має передбачити покращання інвестиційного клімату, залучення нових ресурсів для програм стратегічного партнерства високого рівня та розширення функції дипломатичної діяльності з метою консолідації країн щодо утвердження імперативів екологічно-збалансованого розвитку.

Оптимізація дипломатичного руху та ініціатив між країнами у цій сфері пов'язана з інформатизацією систем «екологічних» комунікацій та «зеленої» модернізації національної економіки на основі передового зарубіжного досвіду та необхідності його адаптування до реалій України.

ВИСНОВКИ

1. У процесі наукового дослідження з тематики екологічної дипломатії в аспектах інтерактивної модальності глобалізації виявлено, що до «дипломатія» розглядається як наука і мистецтво ведення переговорів під час встановлення, налагодження та розвитку суспільних контактів і міжнародних економічних відносин задля розширення напрямів міжнародного співробітництва і удосконалення механізмів досягнення стратегічних цілей. Дипломатія застосовується і для означення різних процесів і явищ, що засвідчує певну складність і специфічність у сфері міжнародної політики в контексті економічної, торговельної, культурної, екологічної та іншої діяльності, де важливою складовою в їх поєднанні є дипломатичні зусилля.

2. Традиційна дипломатія орієнтовна на реалізацією мирної моделі конструктивної взаємодії країн у сфері міжнародних відносин і не передбачає застосування сили та примусу, що досягається на основі комплексу заходів, інструментарію, різних інституційних механізмів (формальних, кодифікованих, неформальних) згідно з міжнародним й дипломатичним правом, дипломатичним протоколом, дипломатичним етикетом й культурою, дипломатичною прогностикою та ін.

3. Еволюційні та історичні, просторові та часові, природні й ресурсні виміри господарювання людства свідчать про: давні екологічні застереження в дипломатії миру та торгівлі; об'єктивну реальність асиметрії у суспільних відносинах, які породжують екологічний ракурс цінностей матеріального світу та конвергенції держав; трансформацію та універсалізацію моделей дипломатії. Унікальність сучасної дипломатії полягає в охопленні широкого спектру проблем у світогосподарських процесах, у тому числі питання екологічного розвитку, еколого-економічної безпеки соціально-екологічної відповідальності.

4. Утворення нових різновидів дипломатії можуть базуватися на атракторах та бути інтерпретовані як вигідні / не вигідні для певних сторін діалогу залежно від тактичної чи стратегічної поведінки. Належне сприйняття та відповідне реагування на існуючі прецеденти у сфері міжнародних відносин передбачає «базисність дипломатії» в тріаді «політика – економіка – екологія», що є закономірним явищем, обумовленою необхідністю у сфері дипломатичної діяльності.

5. Науковий концепт «екологічної дипломатії» – це інтегративний напрям активізації міжнародної економічної діяльності, що включає прогресивні, інформаційні, інноваційні, культурні та інші компоненти, що впливають на екологізацію формату відносин, конкуренції та безпеки між країнами в умовах модальності глобалізації.

6. Доцільним є виокремлення таких рівнів цільового спрямування еко-дипломатії: мікрорівень – дипломатія, спрямована на підтримання екологічно мотивованих у діях компаній, забезпечення супроводу заходів і дій вітчизняних економічних суб'єктів на закордонних ринках; мезорівень – дипломатія охоплює групові процеси в налагодженні контактності й допомоги еколого-економічного змісту в регіональному, міжрегіональному вимірах; макрорівень – дипломатія концентрується на зміцненні позицій і захисті екологічних інтересів країн при розв'язанні проблем у сфері міжнародних економічних відносин; мегарівень – дипломатія багатостороннього впливу на країни в глобальному масштабі через діяльність міжнародних організацій екологічного спрямування. Це дає підстави для розвитку екологічної дипломатії, що за масштабним орієнтиром включає: міжнародний рівень – у рамках ООН, регіональний рівень – багатосторонні угоди та організації, двосторонні угоди з питань екологічного характеру.

7. Виявлено, що моделі дипломатії генеруються, розробляються, апробовуються, модифікуються та реалізуються її учасниками на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Особливістю сучасної практики застосування моделей є інтернаціональність в їх представленні: американська, західноєвропейська, східна, китайська та ін. Паралельно до цього існують передумови для науково-практичної ідентифікації таких моделей дипломатії, як: еко-інтегративна, еко-інтерактивна, еко-безпекова, еко-стратегемна.

8. Сутнісна інтерпретація глобалізації як багатопланового явища та системного процесу зумовлює не лише нові горизонти відносин між країнами, але й виявляє епіцентри проблемного характеру контактів між соціумами. Нові механізми взаємодії вносять у дипломатичний процес елемент ускладнення задач для її суб'єктів за потенціалом функціональності, диференціації, координації й відповідальності. Ідеї глобального еволюціонізму свідчить про їх фундаментальну практичність для подальшого екологічного розвитку суспільства. Але спрямованість еволюції є унікальною – може бути поступовою і стрибкоподібною за випадкової дії факторів екзогенного та ендегенного фактору, що найбільш характерно проявляється в міжнародних економічних відносинах і динаміці розвитку дипломатії.

9. Міжнародний діалог і практичний дискурс екологічного змісту дипломатії сконцентровані на виявленні домінантів економічного розвитку країн через урізноманітнення форм їх експансіонізму. Нові прагнення людства та способи його господарювання кардинально змінюють уявлення про природність і безпечність середовища існування, посилюють значущість інформаційних технологій і реформ.

10. Дипломатичні зусилля країн синхронізуються з модальністю переговорного процесу, в якому презентуються інтереси й наміри, тактика і стратегія лідерів, політиків та

ділової еліти світу. Традиційна дипломатія змінює формат діяльності, посилює функції публічності, транспарентності й демократичності в інтерпретації «тональностей» реакцій країн на події в економічному просторі. На сьогодні існує полеміка щодо втрати дипломатією атрибутів «епохальної елітарності» внаслідок інформатизації, діджиталізації та віртуалізації суспільних відносин. Але прогностика раціональних та ірраціональних дій ринкових суб'єктів цілком можлива через удосконалення мережі дипломатичних контактів і політики екологічної консолідації.

11. Існує нагальна потреба і необхідність у розширенні завдань дипломатії, що обумовлено складністю, невизначеністю і перманентністю якісно-кількісних параметрів безпеки в життєдіяльності людства та його екології, формує потребу в застосуванні комплексного підходу до її сприйняття. Адже має місце дихотомічне поєднання глобального і локального, а також їх взаємодії й взаємозалежності. За таких умов модерність певних соціумів постає відносною, оскільки відображає різні наміри суб'єктів ринкової спеціалізації й експансіонізму в досягненні економічних інтересів за будь-якої ціни. Екологічна дипломатія, орієнтована на: ідентифікацію екологічних ризиків при взаємодіях країн, оновлення архітекτονіки екобезпеки в економічній глобалізації, диверсифікацію напрямів екологізації стратегічного партнерства, посилення інституційного забезпечення екологічної консолідації.

12. Змінюється наукове розуміння квінтесенції «екологічної безпеки», яка може бути інакшою на кожному етапі зміни економічного укладу, досягнень науки і техніки, глобалізації. Адже паралельно до цього еволюціонують та змінюються інші сфери діяльності, трансформуються системи їх підтримки функціонування з метою підтримання життєдіяльності як людини й суспільства, так і спроможності розвитку країн та міжнародних відносин, зокрема це системи:

формування середовища безпеки еко-взаємодії; контролю в реагуванні на зовнішні виклики; розвідки в міжнародних еколого-економічній діяльності; екологічного захисту дипломатичних установ.

13. Складна, вразлива і динамічна конфігурація глобалізації зумовлює непередбачуваність і ймовірність виникнення масштабних екологічних загроз і економічних збитків для всього людства. Тому багатостороння екологічна дипломатія включає різні компоненти безпекових інтенцій суспільства.

14. Належне усвідомлення та оцінка екологічних ризиків мають бути відображені в стратегіях національного розвитку країн та їх участі в міжнародній дипломатії «експертного» та «кризисного» поля дії. За ряду існуючих об'єктивних причин, більшість держав світу поступаються економічним суверенітетом і послаблюють контроль за екологічним розвитком, тим самим перекладаючи відповідальність за безпеку свого майбутнього на глобальних акторів. Міжнародний діалог відбувається у різних політичних тональностях на фоні модальності глобалізації, що свідчить про апробацію нових механізмів екологічної дипломатії у реалізації проекту покращання клімату та про взаємозалежність інтересів країн у міжнародній торгівлі.

15. Ідентифікація специфіки міжнародної конкуренції з урахуванням екологічних компонентів свідчить про непередбачуваність наслідків конкуренції та може зумовлюватися і кумулятивним ефектом політичних чи економічних рішень. Те, що здається раціональним вибором на індивідуальному рівні, на колективному може мати катастрофічні наслідки. Підтримання ідей еко-консолідуючої дипломатії значно поглиблює розуміння дії закону «природа не знає кордонів», який у часі та просторі унеможливорює спроби індивідуалізації країнами економічного благополуччя й екологічної безпеки, оскільки зменшення небезпеки для окремих реци-

пієнтів шляхом підвищення її для інших не може бути виправданим, перспективним і прибутковим.

16. Особливості самої природи дуалізму глобалізації обумовлюють «пастку нееквівалентного обміну» на світовому ринку, закріплюють країни-периферії в статусі «донорів» транснаціонального капіталу та засвідчують демонстрацію намірів реальних і потенційних суб'єктів геостратегічної гегемонії: політичні, економічні, ресурсні, територіальні, інформаційні, військові та ін. Вони породжують системні, перманентні, симетричні, асиметричні, традиційні, нетрадиційні, конфліктогенні, контактні та інші загрози. Через це еко-компоненти у превентивній дипломатії стають домінуючими через представлення таких функцій: контроль потоків транскордонних екологічних загроз, виявлення джерел погіршення еколого-економічної ситуації в країнах і регіонах, зменшення конфліктності за спільного використання природних, територіальних, енергетичних, водних, продовольчих та інших ресурсів.

17. Міжнародний рівень екологічної дипломатії має певну специфіку й повинен давати рекомендації та заклики до активних дій політичної, ділової, наукової та інших еліт, об'єднанню їхнього потенціалу з метою екологізації світогосподарської діяльності та покращання екологічної культури в налагодженні різних комунікацій.

18. Класичне розуміння мистецтва дипломатії включає настанови до того, аби не лише перемагати, але переконувати і досягати миру. Привнесення екологічного імперативу у світову економіку посилює залежність між країнами у сфері торгівлі, руху капіталу й міграції населення, задаючи вимоги до інклюзивності в міжнародній екологічній політиці та практичності механізмів «стійкого зростання».

Відповідно до цього, міжнародне управління має включати сучасні засоби менеджуровання екологічної дипломатії на

різних рівнях: ідейному, стратегічному, інтеграційному, організаційному.

19. Прояви тенденцій економічної глобалізації впливають на форми конкурентних взаємодій і посилюють реакцію суспільства на прояви екологічних викликів і загроз у світі. Оновлюється інформаційно-комунікаційний простір міжнародних відносин, що активізує різні платформи інтернаціонального діалогу, дипломатії та партнерства. Модифікація способів дипломатії в ринковому середовищі посилює значущість права і доступу громадян, інституцій, організацій, бізнесу та інших представників соціуму до інформаційних ресурсів. Впровадження транспарентності націлено на формування більш «комфортного» й «прозорого» середовища взаємодії між соціумами і представниками міжнародних, урядових, державних, приватних, громадських та інших організацій з метою упередження чи подолання конфліктів еко-ресурсного характеру. Міжнародне взаєморозуміння передбачає нарощування комунікативної активності країн через задіяння сил дипломатії екологічного сприяння.

20. Активізація дипломатичних зусиль щодо екологізації простору комунікативних дій використовується провідними країнами світу для покращання власного іміджу та конкурентоспроможності; досягнення цілей внутрішньої та зовнішньої політики держави; нарощування потенціалу різної сили: «м'якої», «інтелектуальної», «інноваційної», «екологічної». У зв'язку з цим ринкова статусність екологічної дипломатії є багатовимірною в розумінні включення до неї різних параметрів об'єктів і суб'єктів, що можуть бути охарактеризовані в контексті стану прогресивності, адаптивності й безпечності в системі міжнародних політико-економічних відносин, а також специфіки інформаційної проекції / ретрансляції на інші елементи її розвитку та суспільного благополуччя.

21. Оновлення стратегій еколого-економічного розвитку країн у світі має спонукати до удосконалення: міжнародних механізмів запобігання фрагментарності та інформаційної імітації в поширенні екологічного контенту; дипломатичних систем; формування високого рівня презентації еколого-інноваційного іміджу країни в світі та ін.

22. Спільна протидія екологічним загрозам вимагає зацікавленості всіх сторін міжнародної контактності з урахуванням: геополітичної або ринкової статусності учасників дипломатичного процесу, аналітичної/ факторної інтерпретації діапазону вигоди і втрат у конфліктних ситуаціях, доцільності медіації чи інших форм посередництва. Реформації дипломатичних інституцій є важливим завданням у покращанні іміджу країн та їх представництв у світі завдяки удосконаленню екологічної політики як вияву національної та інтернаціональної візії майбутнього в глобальній безпеці.

23. Важливим у новочасному періоді є задіяння медійних технік дипломатами та дипломатичних – медіаторами для стратегування еколого-економічної безпеки країн, покращання координації їх співпраці в екологічно вигідному форматі комунікації, гарантування досягнутих угод для підтримання миру, стабільності, суспільного добробуту та збалансованого розвитку. Власне інтереси миротворення вимагають не лише розв'язання існуючих конфліктів, але й запобігання новим. Одним з практичних вимірів є спроможність країн долати екологічну конфліктогенність і світогосподарську диспропорційність, застосовуючи комплекс дій з превентивної дипломатії, що знаходиться на лініях дипломатії мирного часу і кризової дипломатії, екологічної вісі.

24. Констатовано, що формат публічності виникає в альтернативі – дипломатія і медіація, що не є тотожними за їх: сутністю, функціями і культурою; висхідним рухом у застосуванні; правовим концептом розуміння; механізмами застосу-

вання в міжнародних економічних відносинах. Дипломат зазвичай уповноважений бути представником / посередником між керівництвом своєї держави та іншою стороною, а медіатор є посередником у переговорах між сторонами конфлікту, конфронтації та інших форм протистояння. Комплексне використання інструментів зовнішньої політики країн – дипломатії та медіації – передбачає вибір її суб'єктами альтернатив екологічної новативності під час переговорів на основі принципів: потенційності, спроможності, мобільності, прогресивності.

25. Набувають суспільного визнання процеси щодо підтримки іміджевих позицій країн, які можуть підсилюватися за рахунок представлення їх конкурентних переваг (природних, геополітичних, екологічних, фінансових та ін.) із використанням інформаційного моделювання. За цього міжнародний діалог, комунікація і медіатизація еколого-економічного простору знаходиться у певній траєкторії багаторівневої контактності між стратегічними, торговельними й діловими партнерами, громадськими рухами та агентами взаємовпливу (політичного, ринкового, інноваційного, мережевого), що зумовлено необхідністю досягнення комунікативної дієвості між ним.

26. Прагнення країн до лідерства і конкурентних переваг зумовлюють новації в дипломатії через: підтримання інвестиційно-інноваційних проєктів і міжнародних бізнес-концептів екологічного спрямування; розширення контактів на торговельних платформах (e-commerce) із насиченням асортиментних позицій рубрикаціями екологічних товарів і послуг; моделювання ринкових посилів клієнтів, партнерів, контрагентів і визначення їх реакції на екологічну безпеку продукції; удосконалення дипломатії реагування на можливу контрастність у ринковому сприйнятті еко-продукції, еко-брендів тощо; застосування систем web-analytics у визначенні

ринкових трендів еко-характеру та медійної прогностики; популяризації досягнень вітчизняних і зарубіжних компаній у сфері передових технологій із елементами еко-інтеграторів / еко-композицій; проведення міжнародних еколого-економічних форумів (online, offline) з метою утворення інтерактивного бізнес-середовища, діалогу, взаємодопомоги, створення довгострокових партнерських відносин (networking) тощо.

27. Новітні медіа-технології активно впливають на збільшення каналів і динаміку політико-дипломатичних комунікацій, значно трансформують медіа-пейзаж, розширюють доступ до інформаційних ресурсів, утворюють певні аудиторії відповідно до політичних уподобань суспільства і зумовлюють еволюцію міжнародної політичної ментальності. Разом з цим вихідною та обов'язковою умовою для збільшення можливостей агентування екологічної дипломатії є фінансове забезпечення розвитку всієї сфери дипломатичної діяльності країни, а також достатня кількість високопрофесійних кадрів.

28. Головні завдань агентування екологічної дипломатії: стимулювання інформаційної взаємодії суспільства через форми екологічної дипломатії (внутрішню, зовнішню, публічну, між країнами через утвердження медійну); створення «міжнародного клімату порозуміння й партнерства» еко-імперативу в політичних і економічних рішеннях; виявлення мотивів і специфіки формування екологічних меседжів у політиці іноземних держав; застосування конструктивної та превентивної медіації задля поліпшення еколого-економічної ситуації в країнах світу; популяризацію медійних проєктів екологічного змісту, що базуються на інформаційному моделюванні, прогнозуванні та застосуванні інтелектуальних програмних агентів; виявлення «віртуальних ризиків» у національному та інтернаціональному медіа-середовищі дипломатії; запро-

вадження стандартів екологічної культури в розвитку інтерактивного діалогу і середовища безпеки.

29. Посилюється значущість лібералізації експортно-імпортних потоків, які стимулюють співпрацю між країнами, тим самим розширюючи завдання екологічної політики та дипломатії. Простір міжнародних інтеграційних взаємодій природно змінює свої градієнти, що мотивує його суб'єктів враховувати не лише інтерактивну модальність глобалізації, але й різнопланові проекції екологічних атрибутів у баченні оглядних перспектив.

30. Наявні тенденції у світовому господарюванні свідчать про наявність фактів дисбалансу в розподілі природних і еколого-економічних благ між країнами, а також їх динамікою використання науково-технічних досягнень, які сприймаються за відповідної до логіки: від «інформаційної», «наслідування-імітації», «руйнування-відновлення» до «синергетичної», «емерджентної». Це дозволяє краще зрозуміти причини багатовекторності міжнародної політики країн з огляду їх намірів і дій щодо розв'язання глобальних проблем на основі контактності, діалогу та екологічної дипломатії.

31. У міжнародних інтеграційних процесах спостерігаються «імпульси руйнівних конфліктів» глобального масштабу внаслідок прояву таких чинників як: політичних (небажання багатьох країн зменшувати рівень завищених стандартів споживання, неспроможність бідних країн застосовувати ресурсозберігаючі, природоохоронні та екологічні технології); економічних (переважання моделі ресурсомісткої економіки з орієнтацією на традиційне збільшення обсягів матеріальних благ «суспільства споживання»); демографічних (зростання чисельності народонаселення, зміна напрямів міграційних потоків, стихійна урбанізація тощо); технологічних (розвиток НТП без урахування екологічних законів, нарощування військово-промислової потужності). Існуючі тенденції доцільно пов'я-

зувати зі специфікою та закономірностями утворення різних «еколого-політичних просторів», обумовленістю часових горизонтів усвідомлення екологічних загроз та ідентифікацію їх вагомості для певних країн чи планети в цілому.

32. Очевидним є те, що суб'єкти дипломатичної сфери діяльності мають справу з проявами різних форм екологічної експансії, що набуває різноманітного та суперечливого змісту в контексті міжнародних відносин : екологічний експансіонізм, екологічний неоколоніалізм, екологічний сепаратизм, екологічний протекціонізм, екологічний демпінг, екологічна міграція, екологічне месіанство тощо. Посилення міграційних потоків впливає на міжнародну еко-безпеку внаслідок різноаспектного прояву явищ: трансміграції, нелегальної міграції, контрабанди людей, тінізації ринку праці та ін. процеси. Також має місце загострення криміногенної та епідеміологічної ситуації, утворення терористичних осередків у всьому світі. Різні наслідки інтеграційних і міграційних процесів свідчать про новий виток локальної ідентичності культур, спільностей, автохтонних національних інтересів, фрагментації та плюралізації суспільства.

33. Розширюється коло прихильників серед вітчизняних і зарубіжних вчених із приводу того, що екологічна дипломатія не буде процвітати без економічної допомоги; економічна дипломатія не буде ефективною, якщо вона не торкнеться питань екологічної безпеки. Власне такий підхід дає підстави для того, що розвиток міжнародних подій і намірів країн щодо консолідації зусиль додає сенсу оптимістичним сценаріям людства.

34. Доцільність оновлення традиційних і усталених підходів до життєдіяльності й господарювання людства свідчить про актуалізацію різних трансформацій у сфері міжнародних економічних відносин, в яких зовнішньоторговельна політика та дипломатія в забезпеченні її реалізації є провідними

силами. Більшість економічно розвинутих країн, активізуючи міжнародне торговельне партнерство та захищаючи внутрішній ринок, дедалі все частіше застосовують інструменти еко-політики та еко-дипломатії. Водночас лібералізація торгівлі має позитивний і негативний характер впливу на екологічну ситуацію.

35. Виникнення різної модальності глобалізації у світовому господарюванні відбувається за дії екологічних факторів, а також супроводжується не лише диверсифікацією торговельних потоків і процесів лібералізації зовнішньоторговельних відносин, але й проявом зовнішніх ефектів позитивного та негативного характеру різного впливу: товарний, технологічний, масштабний, структурний, політичний, дипломатичний, інформаційний, стратегічний, інституціональний та ін.

36. Відбувається кардинальна зміна дипломатичних посилів між країнами та механізми регуляторної політики у сфері міжнародної торгівлі, що пов'язується з необхідністю: удосконалення режимів міжнародного екологічного управління; посилення еко-контролю експортно-імпортних потоків; ідентифікації екологічних наслідків експансіонізму, торговельних війн, торговельної контрабанди тощо.

37. На фоні екологічних викликів, динаміка міжнародної торгівлі демонструє нові тренди як відображення екстернальних та інтернальних імпульсів розвитку країн, а також ступеня узгодженості, ритмічності дій ринкових агентів щодо торговельної дипломатії. Це спричиняє скорочення (припинення) міжнародної торгівлі товарами, але й також активізує міжнародну торгівлю екологічно небезпечними товарами переважно до країн, які не запровадили екологічні стандарти.

38. Виникла потреба в диверсифікації векторів міжнародної торгівлі та здійснення: синхронізації, збалансування й контролю напрямів екологічного та економічного сектору міжнародної торгівлі; мінімізацію екологічного ризику шляхом

включення природного капіталу до механізму ціноутворення товарів і послуг; еко-трансформацію національних торговельних комплексів; формування експортно спеціалізації економіки, збільшення секторів/ галузей у національній екологічній індустрії; інтернаціоналізацію екологічних зовнішніх витрат як процесу поширення ідеології екологізації тощо.

39. Існуюча практика міжнародних режимів і проблемність їх застосування у торговельній сфері свідчить, що вони корелюються з «перепонами» в реалізації екологічної дипломатії, зокрема це: системні, процедурні, ресурсні, просторові, інструментальні. Очевидна пов'язаність екологічних, економічних, демографічних проблем мотивують країни спільно протидіяти «асиметричним» загрозам високої інтенсивності впливу на екобезпеку майбутнього добробуту. Внаслідок цього спостерігається корегування підходів до ресурсного забезпечення дипломатичних систем країн і його відповідності результатам зовнішньополітичної й економічної ефективності.

40. Пріоритетні завдання в екологізації міжнародної торгівлі пов'язують із необхідністю: синхронізації економічного і екологічного секторів міжнародної торгівлі; мінімізації екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення товарів і послуг; екологізації національних торговельних комплексів, їх інтеграції у міжнародні та глобальні мережі через включення до них інтерактивних компонентів; формування екологічно спрямованої експортної спеціалізації економіки, інноватизації екологічної індустрії країн; впровадження екологічних стандартів і залучення іноземних інвестицій в екологічні проекти та бізнес-концепти; стимулювання екологічного вектору торговельних контактів між країнами за умов розширення мережі дипломатичної підтримки.

41. Активація еко-дипломатії обумовлюється і ринковими потребами корпоративної та екологічної безпеки, що орієнтовано на захист: «ідей» бізнесу та обраної бізнес-моделі поведінки компанії на ринку; «процесу» реалізації ефективної торговельної, посередницької, збутової, цінової та екологічної політики; «систем управління ризиками» в бізнес-діяльності. Виникають різні аспекти конкурентної взаємодії міжнародних суб'єктів через: модифікацію інформаційних потоків; створення міжнародних еко-бізнес-концептів; збільшення кількості телекомунікаційних торговельних мереж, технопарків, технополісів, екополісів, бізнес-інкубаторів, консалтингових фірм.

42. За умов формування нової архітекτονіки міжнародної торгівлі доцільним є регулювання інтенсивності експортно-імпортних потоків з урахуванням екологічної безпеки для суспільства та навколишнього середовища. Цей комплексний інструментарій має бути спрямований на: просування екологічних товарів на зарубіжні ринки, обмеження доступу небезпечних імпортних товарів; сприяння екологізації торгівлі на основі стратегічного, оперативного та екстреного реагування.

43. Прагнення України до покращання позицій в інтеграційній спроможності взаємодії з іншими країнами світу, а також її членство в СОТ актуалізують необхідність здійснення соціально-економічних і екологічних трансформацій. Загострення екологічних проблем як на глобальному, так і національному вимірі, має дати значний поштовх для України в активізації співпраці з іншими країнами на основі залучення представників дипломатичної сфери, посольств, міжнародних інституцій і фондів, іноземних інвесторів та ін.

44. Інституціональна конфігурації дипломатії екологічного сприяння є багатоплановим і включає співпрацю не лише міжнародних організацій із країнами чи інтеграційними їх угрупованнями, але й активний процес екологізації систем

функціонування цих інституцій. Це сприяє покращанню рівня ефективності їх функціонування та підвищенню екологічної свідомості персоналу, котрі ініціюють створення новітніх проектів, програм і кампаній у сфері «sustainable development».

45. Для України питання розвитку екологічної дипломатії в контексті багатостороннього формату інституційних взаємодій є надзвичайно актуальним. Тенденції глобального середовища загострюють екологічні проблеми і мотивують країн та інших суб'єктів міжнародної діяльності спільно протидіяти «асиметричним» загрозам високої інтенсивності впливу на еколого-економічну безпеку.

46. Активізація сил екологічної дипломатії України в контексті розвитку світогосподарських зв'язків має враховувати новочасну архітектоніку міжнародних еколого-економічних інтересів країн, які характеризуються не лише полярністю чи завуальованістю, але й ознаки стратегемного та колективного діяння акторів глобалізації.

47. Стратегічність у реформуванні та формуванні нової системи дипломатичної служби України має відповідати реаліям сьогодення та можливостям використання природно-ресурсному потенціалу країни в цілях міжнародного економічного співробітництва й стратегічного партнерства на основі інтегративної моделі екологічної дипломатії та прогресивних сил державотворення, патріотизму та свідомості нації.

Наукове видання

БОХАН Аліна Василівна

**ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ
В ІНТЕРАКТИВНІЙ
МОДАЛЬНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Монографія

Редактор О. В. Паніматченко
Дизайн обкладинки Н. Ю. Слінкіної
Комп'ютерне верстання І. І. Віннік

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 23,56. Тираж 300 пр. Зам. 775.

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4620 від 03.10.2013 р.